

ETNOBOTANIK

PLANTER I SKIK OG BRUG,
I HISTORIEN OG I FOLKEMEDICINEN

VAGN J. BRØNDEGAARDS BIOGRAFI, BIBLIOGRAFI
OG ARTIKLER I UDVALG PÅ DANSK

VOLYM I

REDAKTÖR HÅKAN TUNÓN

ETNOBOTANIK
PLANTER I SKIK OG BRUG,
I HISTORIEN OG FOLKEMEDICINEN

Vagn J. Brøndegaards biografi, bibliografi
og artikler i udvalg på dansk

ETNOBOTANIK
VÄXTER I SEDER OCH BRUK,
I HISTORIEN OCH FOLK MEDICINEN

Vagn J. Brøndegaards biografi, bibliografi
och artiklar på danska i urval

Volym I

ETNOBOTANIK

PLANTER I SKIK OG BRUG,
I HISTORIEN OG FOLKEMEDICINEN

Vagn J. Brønregaards biografi, bibliografi
og artikler i udvalg på dansk

ETNOBOTANIK

VÄXTER I SEDER OCH BRUK,
I HISTORIEN OCH FOLKMEDICINEN

Vagn J. Brønregaards biografi, bibliografi
och artiklar på danska i urval

Volym I

Redaktör Håkan Tunón

KUNGL. SKOGS- OCH LANTRUFSAKADEMIEN

SKOGS- OCH LANTRUFSHISTORISKA
MEDDELANDEN 64

SUPPLEMENT TILL KUNGL. SKOGS- OCH
LANTRUFSAKADEMIENS TIDSKRIFT

CBM Centrum för
biologisk mångfald

CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

CBM:S SKRIFTSERIE 79

Boken citeras:

Håkan Tunón (red.) 2015. *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen. Vagn J. Brønregaards biografi, bibliografi og artikler i udvalg på dansk*. Volym 1. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.

Skogs- och lantbrukskistoriska meddelanden nr 64
& CBM:s skriftserie 79.

Utgiven av Enheten för de areella näringarnas historia (ANH)
och Centrum för biologisk mångfald.

Redaktörer för SOLMED-serien: Lars Ljunggren & Per Thunström

Finansiärer:

Stiftelsen AW Bergstens donation

Carl Fredrik von Horns stiftelse

C. F. Lundströms stiftelse

Kungl. Patriotiska Sällskapet

Centrum för biologisk mångfald, Sveriges Lantbruksuniversitet

Framsidans omslag:

En introduktion till ämnet etnobiologi.

Linnéa ur C.A.M. Lindmans *Bilder ur Nordens flora* (1901–1905), frö av bröndsel/nickskära och ullsax; tillverkning av lykta av kålhuvud och en didrachma från Kyrene med silphion-motiv (ur Brønregaards samlingen); orakellek (Ernst Ljungh ur Henrik Wranér, *Iskånska stugor*.

Små bilder ur folklivet i östra Skåne – förr och nu, 1886).

Baksidan: leksakscigarr av kaveldun (Håkan Tunón).

För- och eftersida: planscher ur *Flora Danica*

Beställning av boken kan göras från:

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens bibliotek (KSLAB)

Box 6806, 113 86 Stockholm

Besöksadress: Drottninggatan 95 B

Tel: 08-54 54 77 20 E-post: kslab@ksla.se

© 2015 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien & Centrum för biologisk mångfald

Grafisk form: Håkan Tunón

Tryck: Livonia Print, Riga, Lettland 2015

ISSN 1402-0386 (SOLMED) &
1403-6568 (CBM:s skriftserie)

ISBN 978-91-86573-48-5

VOLYM I (DENNA VOLYM)

INNEHÅLL

LISA SENNERBY-FORSSE

Med Brønregaard, KSLA och SLU i Linnés fotspår – ett akademiförelat

9

HÅKAN TUNÓN

Redaktörens förord: Ode till en dansk etnobotaniker

II

GORM RASMUSSEN

Ugræs findes ikke! Om etnobotanikeren og mennesket Vagn Brønregaard

17

HENNING KNUDSEN

Florafortællinger til nutte og fornøjelse – Vagn J. Brønregaard

21

SØREN ESPERSEN

Et fremadrettet og praktisk syn på etnobotanik i den nordiske hverdag. Brønregaards Værk – også et redskab for fremtiden

27

HÅKAN TUNÓN

Studiet av bruket av naturen: Ur etnobiologins historia

33

BENGTAFLINTBERG

Vagn J. Brønregaard

47

SIGRID LJUNGGRÉN

Om Vagn J. Brønregaards etnobiologiska publicering och om upprättandet av hans etnobiologiska bibliografi

61

Innehållsförteckning till Vagn Brønregaards bibliografi, systematiskt ordnad och med ämnesord på danska och på svenska

72

Vagn Brønregaards etnobiologiska bibliografi

74

Vagn Brønregaards register – Håkan Tunón

191

Danskt register till bibliografin

193

Svenskt register till bibliografin

206

Tyskt register över de tyska artiklarna i bibliografin

218

Register över vetenskapliga namn i bibliografin

220

Artiklar på tyska av Vagn Brønregaard – Deutsche Aufsätze von Vagn Brønregaard

231

Brøndegaards etnobiologiska artiklar

Vad är etnobiologi?

235

Medicinalväxter

240

19 artikler om planter

Guldblomme – <i>Arnica montana</i> (Compositae)	241
Græskar (Cucurbitaceae) – Semen Cucurbitae	249
Ginseng (Araliaceae)	253
Hvidløg – <i>Allium sativum</i> (Liliaceae)	257
Hvidtjørn – <i>Crataegus oxyacantha</i> , <i>C. monogyna</i> (Pomaceae)	265
Klorofyll	269
Lavendel – <i>Lavandula officinalis</i> (Labiatae)	271
Løvetand, mælkebotte – <i>Taraxacum vulgare</i> (Compositae)	273
Nælde – <i>Urtica dioeca</i> , <i>U. urens</i> (Urticaceae)	279
Pebermynte – <i>Mentha piperita</i> (Labiatae)	285
Pollen	289
Rosmarin – <i>Rosmarinus officinalis</i> (Labiatae)	291
Rødkløver – <i>Trifolium pratense</i> (Papilionaceae)	297
Røllike – <i>Achillea millefolium</i> (Compositae)	299
Saflor – <i>Carthamus tinctoria</i> (Compositae)	313
Salvie – <i>Salvia officinalis</i> (Labiatae)	315
<i>Schizandra chinensis</i> (Magnoliaceae)	321
Spansk peber, paprika – <i>Fructus Capsici</i> (Solanaceae)	323
Timian – <i>Thymus serpyllum</i> , <i>T. vulgaris</i> (Island: <i>T. arcticus</i>) Labiate	329
<i>Litteraturnøgle til 19 artikler om planter</i>	333
Benved – en etnobotanisk monografi	343
Equisetaceerne	353
Herba Euphrasiae – Ögontröst, Eyebright, Brise-lunettes	363
Hjortespring	375
<i>Hydrocotyle</i> [Vandnavle]	379
Linnæa i folkemedicinen	383
Lycopodiaceerne i folke- og skolemedicinen	393
Mesterrod (<i>Imperatoria ostruthium</i>) som veterinærplante	405
Nymphaeaceerne i folkemedicinen	413
<i>Parnassia palustris</i>	433
Pebermynten som lægeplante – <i>Mentha piperita</i> (= <i>Mentha aquatica</i> x <i>M. spicata</i>)	437
Pors (<i>Myrica gale</i>) og finnmarksport (<i>Ledum palustre</i>) som lægeplanter	445
Rølliken i nordisk folkemedicin	457
Sevenbom som abortivum	467
Vejbred (<i>Plantago</i>) som sårmiddel	489
Vibefedt (<i>Pinguicula</i>) i folkemedicinen	507

VOLYM 2 (SENARE VOLYMER)

INNEHÅLL

Folkmedicin och afrodisiaka

<i>Artemisia</i> i gynækologisk folkemedicin	515
Brunstbefordrende midler i ældre tid	527
<i>Citrus</i> -safternes anvendelse i skole- og folkemedicinen	531
Farmakognosiens orkidéer	537
Gær som lægemiddel	545
Gøgeurter som afrodisiaka	553
Harpiks som lægemiddel	589
Løvstikken – træk af en gammel dyrlægeplantes saga	597
Silphion – antikens forsvundne lægeplante	603
Støvbold – blindsopp – blodstilla	607
Træk af hundegalskabens historie	621
Vegetabiliske kontraceptiva	629
Vegetabiliske hårsvækstmidler	637

Växter i seder och bruk

Alfedans og heksering	647
Birken som ”visdommens træ”	667
Botanikeren Emil Rostrup i Skårup (1858–1883)	671
Danske børnelege med blomster og andre plantedele	701
Planter som legetøj – I Norge og andre steder	781
Fanden i brombærrene	785
Gudernes svampe	791
Nordens palmer	795
Pesttjørne	805
Roelygten	821
Sagnet om <i>Sambucus ebulus</i>	833
Sankt Hansurt vi sanke	837
”Smørblomster” – Træk af mejeribrugets botaniske kulturhistorie	849
Spædbørn dopet med opium	857
Traditioner om fynske træer	863
Traditioner om træer	879
Trolldsmør	905
Ønskeknuude og lykkekrans	913

Växter till människans gagn och fördärvt

Dansk ukrudt som indianske nytteplanter	923
---	-----

Fannikeknop og manølyng	931
Farvel til en markblomst	935
Flora militaris	941
Flyvehavrens kulturhistorie	951
Fynboen og boghveden	959
Hvad betyder brøndsel?	965
Katteurter – <i>Nepeta</i> , <i>Teucrium</i> , <i>Valeriana</i> , <i>Actinidia</i>	969
Klammerurt – et falsum	977
Kornarternes transmutation. En historisk orientering	981
Nordisk bomuld. Om forsøgene med indenlandske planters frøhår som textilmateriale	999
Nytteplanterne marehalm	1013
Onde urter. Traditioner om gul okseøje (<i>Chrysanthemum segetum</i>)	1019
Pornografiske plantenavne	1037
Primitiv løbe	1047
Puktörne – Restarrow – Weiberkrieg. Pejorative <i>Ononis</i> -navne	1061
Stinksampen – Ikke for sarte næser og øjne	1067
Tandbørsteplanter – Et kapitel af den primitive tandhygiejne	1075
Ukrudt som nytteplanter – Eventyret om Askepot – overfort til planteverden	1079
 Bokverkets artiklar ordnade enligt Brøndegaards bibliografiska system	1084
 Presentation av artikelförfattare	1091
 Publikationer från Enheten för de areella näringarnas historia (ANH)	1095
Publikationer från Centrum för biologisk mångfald (CBM)	1103

MED BRØNDEGAARD, KSLA OCH SLU

I LINNÉS FOTSPÅR!

— Ett akademiföretal

Forskning inom området etnobiologi är relativt ny i Sverige och delvis splittrad och det är fortfarande svårt att hitta doktorsavhandlingar i ämnet som sådant. Istället ingår det ofta som en del i interdisciplinära eller tvärvetenskapliga projekt om kultur- och eller naturhistoria. Etnobiologi handlar om traditionell kunskap om växter, djur och olika naturfenomen. Många är de som har nedtecknat seder och bruk och den i vårt land mest kände i det sammanhanget är nog Carl von Linné. På sina resor genom Sverige gjorde Linné noggranna anteckningar om omgivningens natur och upptecknade både användningen av och benämningar på växter och djur. Det gjordes redan då på ett sätt som i metodik och tanke påminner om dagens etnobiologiska forskning.

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) har inte etnobiologi som ett särskilt vetenskapsområde men bedriver undervisning och forskning inom närliggande ämnen, som agrarhistoria och skogshistoria. SLU utgör idag därmed ett viktigt centrum för både naturvetenskaplig och humanvetenskaplig forskning om de areella näringarna, förr, nu och för framtiden. Äldre tiders kunskap om användningen av naturresurserna i kombination med modern forskning kan ge viktiga bidrag till lösning av dagens krav på ett hållbart nyttjande av resurserna. Tillbakablickar på gamla tiders seder och bruk visar människans förmåga att dra nytta av och använda de resurser som står till buds. Idag är utmaningen i stort densamma som förr – att bruka utan att förbruka – något som kräver ökad förståelse och mer tvärvetenskaplig forskning.

En föregångare för skandinavisk etnobiologi är den nu bortgångne danske etnobotanikern Vagn J. Brøndegaard. Han betraktas som en av de viktigare representanterna för denna typ av etnobiologisk forskning i Skandinavien och hans livsverk har även inspirerat andra. Kopplingen mellan Brøndegaard, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA) och Centrum för biologisk mångfald (CBM) går relativt långt tillbaka i tiden. År 1997 startade CBM tillsammans med ett antal svenska aktörer projektet ”Människan, djuren och växterna: Etnobiologi i Sverige”. Bakgrunden till projektet var framför allt FN:s Konvention om biologisk mångfald (CBD) som Sverige skrivit under. Enligt denna har varje land skyldighet att skydda och bevara naturligt förekommande växter och djur. Därför behövs kunskap inte enbart om vilka de är utan också hur de används av människan. Sverige saknade vid denna tid en vetenskaplig sammanställning av etnobiologisk kunskap om fauna och flora och tanken var att skapa en svensk motsvarighet till de mäktiga bokverken som publicerats av Brøndegaard i Danmark. En av Brøndegards sista föreläsningar var på ett symposium som arrangerades hösten 2006 av KSLA och CBM/SLU. Ett symposium vilket resulterade i boken *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* (2010).

År 1998 blev professor Paul Alan Cox, USA, förste innehavare av ”Konung Carl XVI Gustafs gästprofessur i miljövetenskap”. Tjänsten var gemensam för SLU och Uppsala universitet och placerades vid den gemensamma centrumbildningen CBM i Ultuna. Cox gästprofessur var inriktad på att initiera ny forskning om svensk etnobiologi och förväntades bli en viktig stimulans för svensk forskning på dessa områden. Gästprofessuren var lyckosam och blev inledningen till ett långvarigt framgångsrikt samarbete mellan professor Cox och CBM.

Vagn J. Brøndegaard blev 2005 utnämnd till hedersdoktor vid SLU och utmärkelsen är en uppskattning av hans outröttliga arbete med att upptäckna äldre tiders nyttjande av och kunskaper om våra växter. Hans gedigna arbete är av stort värde inte minst för forskningen inom området etnobiologi. Det är min förhoppning att bokverken ska stimulera till nya och spännande forskningsprojekt, gärna av tvärvetenskaplig natur. Vetenskapen har här ett ovärderligt basmaterial att tillgå som kan bidra till etnobiologins fortsatta framväxt och utveckling. Etnobiologi är ett vetenskapsområde som kräver samarbeten, både mellan olika discipliner och mellan universitet som SLU och organisationer som KSLA, för att kunna utvecklas och få den betydelse såväl inom forskning som vid tillämpning som ämnesområdet har förutsättning för. Detta bokverk med etnobiologiska artiklar av Brøndegaard är ett positivt exempel på ett sådant samarbete och jag tackar Håkan Tunón vid CBM/SLU för sitt ambitiösa arbete som redaktör för bokverket. Det är en stor glädje för universitetet och andra att Brøndegaards arbetsbibliotek nu genom KSLA:s förvärv, registrerat och sökbart i databasen Libris, finns tillgängligt för dagens och framtidens behov av tidigare generationers kunskaper och erfarenheter om hur vi förvaltar och nyttjar våra biologiska naturresurser. Detta gäller även det faktum att en stor del av Brøndegaards vetenskapliga artiklar numera också finns samlade och lättillgängliga i detta bokverk och via KSLA:s hemsida.

LISA SENNERBY-FORSSE
Rektor för Sveriges lantbruksuniversitet 2006–2015
Ledamot av KSLA

ODE TILL EN DANSK ETNOBOTANIKER

REDAKTÖRENS FÖRORD

Den danske etnobotanikern Vagn J. Brønregaard (1919–2014) var en idog man med ett omfattande intresse av äldre tiders användning av och föreställningar om växter. Det ämne som vi idag ofta benämner som *etnobotanik* (eller – när det även inkluderar etnozoologi – för etnobiologi) och han publicerade under många decenniers verksamhet ett stort antal artiklar om snart sagt alla aspekter på mänskans förhållande till växter och till viss del även djur. Flertalet av hans publikationer skildrar danska förhållanden, men det finns även utblickar till övriga Norden och världen. Studiet av lokalsamhällets bruk av landskapet och de organismer som förekommer i det och föreställningar om detta kallas *etnobiologi*. Den kunskap som lokalsamhällets naturresursanvändare traderar och för vidare generation för generation beskrivs ofta som *traditionell kunskap* eller *traditionell ekologisk kunskap*.

Det hela började i ett lantbrukarhem på Møn i Danmark för nästan hundra år sedan, men Brønregaards livsöde blev inte det förväntade och resulterade istället i exempelvis över sextonhundra bibliografiska poster om etnobiologi, varav många har publicerats flera gånger. Brønregaards liv och verk skildras mer ingående i bokverket av Bengt af Klintberg i hans artikel och Sigrid Ljunggren beskriver i sin artikel arbetet med att utveckla en etnobotanisk bibliografi över Brønregaards skrivande. Detta bokverk omfattar emellertid vid sidan av biografin över honom och bibliografin över hans etnobotaniska arbeten också en artikelsamling bestående av nytryck av merparten av Brønegaards vetenskapliga publikationer på danska, men också många aldrig tidigare utgivna manuskript. I bokverket återfinns exempelvis 19 artikler om planter som är en egen artikelsamling, vilken Brønregaard hade för avsikt att publicera som ett separat häfte. Sammanlagt publiceras här tjugoju artiklar som inte tidigare har publicerats, dvs. ungefär en tredjedel av artiklarna publiceras nu för första gången. De artiklar som utgivits tidigare förekommer nu i ny skepnad och av olika anledningar återanvänds endast vissa av de ursprungliga illustrationerna. Merparten av arbetet med att formge artiklarna gjordes under sommarhalvåret 2013 och Brønregaard hade därför själv möjlighet att kommentera och korrigera slutresultatet vad gäller de flesta artiklarna. Detta gjordes prompt och med tydligt uttryckt belätenhet (eller i några fall missnöje) över det första föreslagna utkastet. Tyvärr kom han aldrig att få möjlighet att se det färdiga bokverket.

När Centrum för biologisk mångfald år 1997 tillsammans med ett antal svenska aktörer, bl.a. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, sjösatte ett projekt *Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige*, var tanken att skapa en svensk motsvarighet till de mäktiga bokverken *Folk og flora*, *Folk og fauna* och *Folk og fa*, skrivna av Vagn J. Brønregaard. I motsats till den danska

motsvarigheten som var ett enmansarbete utfört under många år så valde vi att skapa en antologi i form av ett uppslagsverk med många olika författare för att göra en introduktion till människans omfattande beroende av naturen och dess invånare allt genom historien i Sverige. Detta möjliggjorde ett snabbare slutförande än förebilden som var ett resultat av ett livsverk. Trots att resultatet blev ett bokverk om tre band och över femtonhundra sidor – *Människan och naturen* (2001), *Människan och floran* (2005) och *Människan och faunan* (2007) – så utgör det ändå endast en översiktlig introduktion till vårt oerhört komplexa beroende av de biologiska resurserna. För att på ett rättvist sätt kunna beskriva detta förhållande krävs väsentligt mer och det är bl.a. detta som Brønægaard under ett långt arbetsliv försökte göra i artikel efter artikel, bok efter bok. För denna gedigna insats utsågs Vagn J. Brønægaard 2005 till hedersdoktor vid Sveriges lantbruksuniversitet. En uppskattning som Brønægaard var djupt rörd över. Intresset att föreslå honom till hedersdoktor var brett och kom gemensamt från flera av SLU:s institutioner. I Gorm Rasmussens bok *Ulyske No 1* (2014), som skildrar ett antal danska ”samlare”, berättar Vagn själv:

Jeg sad en dag bag en harve, under en tjørnebusk, og mine søstre havde bragt vandgrød til mig, og jeg havde ikke andet. Tænk hvis der var kommet en fe og hun havde sagt til mig, at jag skulle blive æresdoktor en dag, så havde jeg svaret, åh hold da op! Jeg havde inge drømme om fremtiden, det var jo håbløst. (s. 104)

Det ger en god bild av hur Vagn själv uppskattade denna hedersbetygelse.

Det mesta av sitt arbete gjorde Brønægaard som obunden skribent vid sidan om den akademiska världen. Den viktigaste delen av sin skolning fick han som privatelev åt den tyska etnobotanikern Heinrich Marzell, vilket kom att färga hela Brønægaards livsgärning. Hans skriftställarskap omfattar både mer vetenskapliga publikationer och populärt – mer kommersiellt – skrivande i syfte att ge honom en försörjning som gjorde det möjligt att göra det han verkligen ville. Tematiskt handlar det mesta av de vetenskapliga artiklarna om etnobotanik, och till viss del etnozoologi, men det i sig är ett brett ämne som sträcker över historiska studier av naturresursanvändning och kartläggande av folkligt vetande och folkloristiska föreställningar. I bibliografin ser vi bl.a. det stora antalet tidningar där Brønægaard publicerat sina mer populära, men folkbildande, etnobotaniska artiklar. Utöver de populärvetenskapliga artiklarna i etnobiologi så har Brønægaard publicerat många hundra populära artiklar i allehanda ämnen i danska tidningar. Detta har varit ett rent brödskrivande. Dessa artiklar är ej med i bibliografin då de tematiskt ej ligger inom hans kärnområde.

Vi har nu alltså nöjet att uppväcka en del av Brønægaards omfattande produktion i och med en nyutgivning av hans danska mer vetenskapliga artiklar. Sammantaget belyser artiklarna den breda variationen på människans nyttjande av växter för många olika ändamål. Artikelsamlingens inledande artikel är baserad på en översiktlig föreläsning om etnobotanik som Brønægaard höll på ett symposium som arrangerades 2006 av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och Centrum för biologisk mångfald och som sedan publicerades i en gemensam antologi *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* (Tunón & Dahlström 2010). Det är

Vagn J. Brønregaard beundrar "blomstertapeten" på Linnés Hammarby tillsammans med brodern Jørgen (mitt) och Magnus Lidén från Botaniska trädgården, Uppsala universitet (t.h.). I verkligheten består de av Linné uppsatta blomsterplanscherna från böcker illustrerade av den tyske växtkonstnären Georg Dionysius Ehret (1708–1770).

Foto: Håkan Tunón, 2005.

Brønregaards sista artikel. Därefter följer korta och långa artiklar om varjehanda ämnen fördelade på fyra relativt löst hållna sektioner:

Medicinalväxter,

Folkmedicin och afrodisiaka,

Växter i seder och bruk och

Växter till människans gagn och fördärvt.

Dessa rubriker kan sägas vara karaktäriserande för Brønregaards skrivande. Det var de ämnen hans intressen mest kretsade kring.

Vi har valt att publicera texterna i originalskick. På ett område märks det särskilt att artiklarna ibland har åldrats och det rör de vetenskapliga namnen på växterna. Den botaniska vetenskapen har ibland ändrat systematiken och därmed också namngivningen på en del växter. Det innebär att flera av de vetenskapliga namn som används i texterna är *inaktuella* idag, men de bör ändå inte missleda en botaniskt kunnig läsare. Vid citering av Brønregaards uppgifter kan det emellertid finnas fog för en extra granskning av växtnamnen. Han har inte i referenslistorna återgivit någon botanisk referenslitteratur, vilket skulle kunnat underlättat arbetet att vetenskapligt säkerställa identiteten på omnämnda växter. Det gäller särskilt artiklar som tar upp utomeuropeiska växter.

I början av 2000-talet förmédade CBM kontakten med Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien som valde att köpa in Brønregaards samlade referensbibliotek med mer än 40 hyllmeter, mer eller mindre svåråtkomlig, speciallitteratur samt en

Under åren besökte Brønregaard också flera gånger KSLA och sitt gamla referensbibliotek. Alltid lika ivrigt intresserad av att granska nyförvärv i samlingen eller återknyta bekantskapen med någon av sina egna gamla skyddslingar. Det är med saknad jag tänker på minnet av en gladlynt, klurig gentleman med pliriga ögon och en nära nog helt oförståelig danska!

Foto: Håkan Tunón, 2004.

excerptsamling av ansenliga mått. Detta utgör idag Brønegaards etnobotaniska samling. Denna boksamling har sedan hållits levande i och med att KSLA har valt att satsa på att komplettera den med nya böcker (fast ofta med antikvarisk litteratur) inom samlingens teman. Det var ingen instans i Danmark som visade intresse för att förvärva boksamlingen i samband med Brønegaards flytt från Spanien tillbaka till Danmark. Detta trots att boksamlingen innehåller en mängd intressanta verk och många av titlarna i samlingen är akademiens bibliotek idag ensamt om att inneha i Sverige. Mycket utgörs dessutom av specialstudier på engelska, franska och tyska, men det finns också breda historiska översikter. Sammantaget är det en etnobotanisk specialsamling som saknar sitt motstycke i Norden och sannolikt

Europa. Orsaken till att Brøndegaard kontaktade CBM var att han hört talas om det då pågående bokprojektet *Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige*, som alltså hade inspirerats av Brøndegards egna danska bokverk *Folk og flora*, *Folk og fauna* och *Folk og fa*. Tillsammans med Brøndegards boksamling följe även rätten att publicera hans hela produktion, vilket har varit en förutsättning för att kunna sammanställa detta bokverk samt även tillgängliggöra mycket av materialet på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens biblioteks hemsida. Här finns t.ex. alla Brøndegards böcker scannade, artikel för artikel och kapitel för kapitel. Ja, till och med alla texter i de nio volymerna i *Folk og ...-böckerna!* En mastodontinsats i sig! Boksamlingen är även registrerad i de svenska forskningsbibliotekens databas Libris och merparten är tillgängliga som fjärrlån inom Norden. Brøndegaard har upprättagt växtlistor med sidhänvisningar till en rad böcker, som förvaras i dessa. Hans omfångsrika kortkatalog, som hänvisar till innehållet i många böcker och till hans stora excerpt- och särtryckssamling, är också scannad och återfinns på akademienas biblioteks hemsida.

Denna bok är ett samarbete mellan Centrum för biologisk mångfald (Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet) och Enheten för de areella näringarnas historia (ANH) vid Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Chefsbibliotekarie Lars Ljunggren vid ANH har lett arbetet å akademienas vägnar och undertecknad å SLU:s. En tacksam tanke riktas naturligtvis till Brøndegaard själv som genom sitt skriftställande möjligjorde och motiverade denna bok, men vi tackar också författarna till nya texter, Søren Espersen, Bengt af Klintberg, Henning Knudsen, Sigrid Ljunggren och Gorm Rasmussen, och de insatser som ligger bakom dem. Vi är också tacksamma mot dem som under projektets gång på andra sätt har bidragit till den slutgiltiga boken: Sara Pettersson, Maria Thunström och Jimmy Lyhagen för arbetet med att omvandla Brøndegards artiklar från papper till text, personalen på danska Statsbiblioteket och Dansk BiblioteksCenters databas ”bibliotek.dk” för litteratursökningar och kopior på saknade artiklar. Tack också till Mattias Iwarsson och Kjell Lundquist (1955–2011) för kommentarer på texterna samt Gorm Rasmussen för att på olika sätt vara behjälplig i produktionen och till Michael Krikorev, Börge Pettersson (1944–2006), Fredrik Tunón och Anna Westin samt Apotekarsocieten, Helsinglandsmuseum, Institutet för språk och folkminne, Missouri Botanical Garden, Nordisk brænderi, Upplandsmuseet och Wikimedia Commons för illustrationer till bokverket.

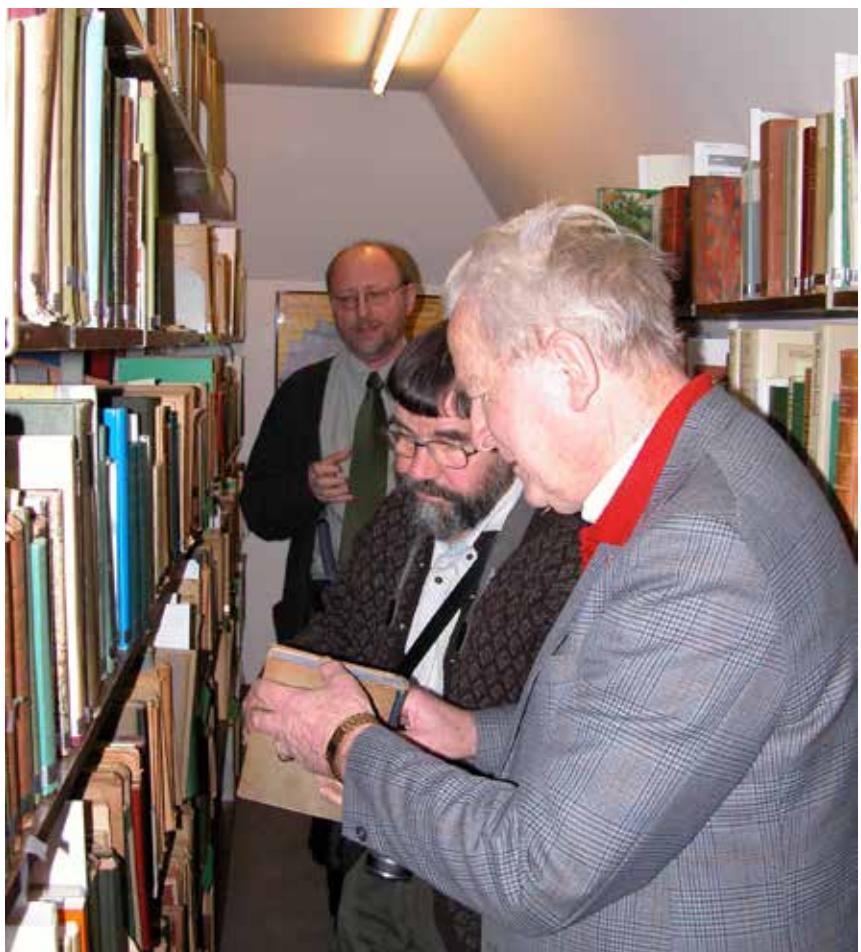
HÅKAN TUNÓN

Forskningsledare, Centrum för biologisk mångfald
Chefredaktör för bokverket *Etnobiologi i Sverige* (2001–07)

Programchef för *Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald* (Naptek)

Ledamot av KSLA

~: 16 :~

Brøndegaard demonstrerar böcker ut sitt arbetsbibliotek som alltså nu är en separat samling i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens bibliotek. I fonden akademiens chefsbibliotekarie Lars Ljunggren (verksam 1989-2015) som ansvarat för boksamlingens reorganisering, komplettering och utveckling. KSLA har digitaliserat Brøndegards böcker Folk og flora, Folk og fauna och Folk og Fae samt Ethnobotanik. Pflanzen im Brauchtum, in der Geschichte und Volksmedizin kapitelvis och ett större antal artiklar på danska och på tyska. Vidare kommer föreliggande bokverks artiklar även publiceras digitalt. Även Brøndegards synnerligen detaljerade slagords-register till boksamlingen är skannat och sökbart. Detta och annat etnobiologiskt material finns på: <http://www.ksla.se/anh/bibl/brondegaardsamlingen/>. Alla titlar i boksamlingen, inklusive de betydande kompletteringar som gjorts efter akademiens övertagande av den, är registrerade i <http://libris.kb.se/>. Foto: Håkan Tunón, 2004.

UGRÆS FINDES IKKE!

OM ETNOBOTANIKEREN OG MENNESKET
VAGN BRØNDEGAARD

En af de mange moderne danske digtere, som ikke fandt nåde for Vagn Brønegaards blik i hans gennempløjning af dansk litteratur efter urter og vækster til "herbariet" *Folk og Flora* var lyrikeren Jørgen Gustava Brandt.

Om det er synd og skam eller ej, skal jeg ikke kunne afgøre, men til en karakteristik af den danske etnobotanikers væsen og værk kender jeg intet bedre begreb end det, som siden er blevet en del af det danske vokabular, og som den purunge digter skabte i sit gennembruds-essay (af samme navn) i 1948, "den geniale monotonii":

... al stor kunst maa have denne gennemgaaende, tilgrundliggende monotonii i sit væsen eller en anden ensidighed, den maa være en verden, hvor ting, tider og de samme steder og den samme danson gaar igen og igen. ... Den virkelige taalmods indsigt er nemlig den: i alt at finde rytmien i stedet for at gribe mod løsningen.

Når jeg tænker på Vagn Brønegaard og hans værk i dag, hvor jeg har lært meget af det at kende, får jeg den samme fornemmelse, som allerførste gang jeg havde hans bedrift, "Folk og Flora" i hænderne og bare bladrede: Her er tale om et litterært værk, ikke et stykke naturhistorie, men en litteraturhistorie.

Eller en symbiose. Naturens skrift (for nu at være romantisk) citeret i menneskets bog, kulturen.

Det passede mig strålende – forfatterambitioner, studier (aldrig afsluttede) i litteratur og etnografi – optagethed af naturen; og det vil, i et af de mest intensivt opdyrkede lande i verden, også sige optagetheden af tab.

Jeg tror ikke man i Sverige rigtig kan forestille sig hvad de store naturtab har betydet for den kollektive bevidsthed i Danmark, bondelandet Danmark. Hvor bonden dels er den store, undertiden stolte identifikation, dels den store "ødelægger".

Dette twesyn, som mindst er på alder med romantikken og tilstede i dansk litteratur og debat dagligt, var også Vagn Brønegaards. Helt ind i kødet, inkarneret i person og værk, dels som udtryk for en modstand mod den stigende effektivitets forarmelse af naturen dels som en hyldest til menneskers forædlende og dyrkende kræfter og evner.

Vagn Brønegaard vil sørge for, at vi ikke glemmer.

Han var selv bondefødt - indenfor patriarkatets strengeste tradition (hvis eksekutorer ofte, in casu farmoderen, var matriarker) – i en mønsk storbondefamilie, hvis fald prægede hele hans liv.

Fra lille dreng til krum olding læste han naturens bog gennem trykte og talte vidnesbyrd om menneske-brug af samme; han sad oftere under læselampen, end han vandrede omkring under himlen. Han gjorde paradoksalt nok både det hans uhyre

tyranniske, fascistoide far krævede af ham, og det stik modsatte. Han arbejdede ustændeligt, gennempløjede, siede, rensede, harvede - bare ikke muld, men litteraturs ager, alt fra de ældste kilder til de nyeste, og af enhver art, fra doktordisputatser til vittigheder og pressens børnesider, alt. Og såede så sit eget værk i snorlige fuger.

Den tunge klæge muld, stoffet selv, tror jeg, var ham imod. Det mørkster er vist typisk. Forfatteren Jens Smærup Sørensen har berettet om, hvor lidt han brød sig om arbejdet med jorden og dyrne i sin Limfjords-barndom, og om hvordan han opgav sit jyske mæle, straks han kom i købstadsskole. Han er ikke desto mindre en af de bedste nutidige skildrere af udviklingen på landet i Danmark de sidste generationer. Og det på fornemt rigsansk, der samtidig knirker og knager som et gammelt jysk træskib.

Vagn Brøndgaards datter fortæller fra Spanien, hvor familien boede i mange år, at hendes far vidste alt om planter, men ikke om, hvordan de skulle gro i en andalusisk urtehave eller vindueskarm. De visnede. Han havde ikke sansen, ikke den. Skønt han som stor dreng skabte en lille botanisk have.

Måske han bare ikke havde tid. Det sidste tror jeg på. Åndeløst flittig, videre, videre. Monotonien. Fra først til sidst. Sammenligner man barnet Vagn Brøndgaards håndskrift med oldingens, er det den samme. Lille, præcis, tydelig. Det træk er vist karakteristisk for særligt begavede naturer som hans.

Den skrift har kostet. Lille Vagns første herbarium blev påbegyndt, endnu mens ét ciffer var nok til at definere hans alder. Han samlede, bestemte og beskrev, med sine fine lille skrift, og lagde sine blomster i pres under en ambolt, han knap kunne løfte. Minutiøst, systematisk, etnobotanikeren var gået i lære. Og en dag tog hans far og smed det hele i kakkelovnen. Drengen skulle oplæres til bonde.

"Jeg græd en hel uge".

Man kan høre bønder i Danmark – især hvor mulden er fed – sige om agerjorde med mange vilde planter, at de er "beskidte". Den holdning var hans fars. Men tydeligvis ikke sønnens.

Måske var det dengang, han fandt sit mantra: "Der findes ikke ukrudt."

Ugræs, beskidt jord findes ikke.

Men sådan var den første lille Brøndgaard-samlings skæbne. Den anden samling, den som er livsværket, og som nu har fundet sit hjem i Stockholm, og vel i virkeligheden blev påbegyndt, da den lille dreng ikke græd længere, den var nær også blevet flammernes bytte, nemlig i bomberegenen hen mod slutningen af Anden Verdenskrig. Nede i det Tyskland, hans far dyrkede, og hvor Vagn Brøndgaard studerede, indrulleret i et af Det Tredje Riges studiesystemer, hos sit store forbillede etnobotanikeren Heinrich Marzell.

Brøndgaard flygtede i første omgang hjem til Danmark, da sammenbruddet nærmede sig, men han vendte alligevel tilbage, da det var godt i gang, efter alle sine papirer og manuskripter. Det lykkedes ham at få smidt sin kuffert med dem alle sammen ind i kupeen til et nordgående tog, og passagererne trak ham ind gennem vinduet. Så gik turen til Rostock, hvis bombardement han oplevede, og til færgen og turen over Østersøen - et af de farligste farvande på det tidspunkt - hjem til Danmark for anden gang.

Vagn J. Brønregaard på trappan till Linnés Hammarby tillsammans med brodern Jørgen (t.v.) och Magnus Lidén från Botaniska trädgården, Uppsala universitet.

Foto: Håkan Tunón, 2005.

Jeg vil vove den påstand, at var hans papiere (hele samlingens grundspire) da gået til, var hele projektet det nok også. Det tab samt vanæren og straffen efter krigen – et års fængsel for et par engelskfjendtlige artikler i den danske nazistiske presse samt eksklusion fra Dansk botanisk Forening – kunne ingen titan have klaret. Ydermere havde han næppe haft det nødvendige materiale tilbagefter at kaste sig ud i den myreflittige skribentvirksomhed, primært om botanik, der karakteriserede næsten hele hans voksne arbejdsliv med ugentlige artikler i dagblade og tidsskrifter.

Det er selvfølgelig alt sammen mine gisninger.

Årene i Tyskland, langt ude på landet, borte fra krigen, men ikke fra nazismen, var Vagn Brønregaards store læretid, og det er et bitter kapitel i hans eget liv, at noget af den bedste tid således også var den værste. Jeg kan sagtens se for mig, hvordan han er faldet for det storladne, hele udfoldelses-æstetikken i nazismen, bagstræbet, wagnertrompeterne og opblæstheden, (han var vældigt på det rene med sit eget suveræne intellekt), men jeg tror ham, når han sagde, ”jeg lærte aldrig at marchere”. ”Mein Kampf” betragtede han som vås og sludder. Hans lærermester, Marzell, der havde en søn med mongolisme (Down’s syndrom), som rygtet vil vide blev offer for eutanasi! blev Brønregaards ”åndelige” far.

Og Brønregaards værk er tilegnet den store ”far”, Gud. Det står med den særlige, sirlige skrift på et stykke papir i arkivet i Stockholm.

Vagn Brønregaard var mange ting, men kriger var han ikke. Han var nærmest et barn, og havde barnets uskyldige kynisme, og kunne bryde ud i besynderlig latter, når han beskrev bomberregn over Tyskland eller fortalte om sin gamle klassekammerat, Anders Lassen, der fik det britiske Victoriakors post mortem.

Det er også noget af det ”barnlige”, der hører til hans største fortjenester som etnobotaniker. Hans indsamling af stof om børnelegs-planter er hans helt særlige bidrag.

Men man tvivler på, om han nogensinde selv har leget de lege ... jo en, den næsten hasardagtige leg, hvor man plukker kronblade af en blomst for at gætte, om man får sin elskede. For han var en succesrig beundrer af det kvindelige.

Hans største kærlighed var imidlertid ukrudtet, ugræsset, plantelivet. Og hvad det fortalte om menneskelivet. Den vej gik det for den ensomme, lille dreng.

Når man taler med rigtig gamle bønder på hans fødeø Møn, fortæller de fra deres barndom, hvordan hele familien fra yngst til ældst har ligget på knæ og luget (renset jorden) med de bare næver.

Vagn Brønregaard har i sin familie været ihærdigst af dem alle. Han blev tvunget til det, og blev fri af det. Ikke knækket, men ”krum” var han alle dage.

Slår man op tilfældige steder i *Folk og Flora* falder man hele tiden overbekræftelsen af det, den unge digter, Jørgen Gustava Brandts fortæller om monotonien, ensidigheden. Det er rytmen, det gælder. Skønheden.

Og den lå for Vagn Brønregaard i det kollektive minde. Vi må ikke glemme, lyder hans formaning. Og så skriver han sin egen mærkelige poesi, arkivar-poesi. Side op og side ned.

Jeg slog op et tilfældigt sted, bind 4 i *Folk og Flora* side 163:

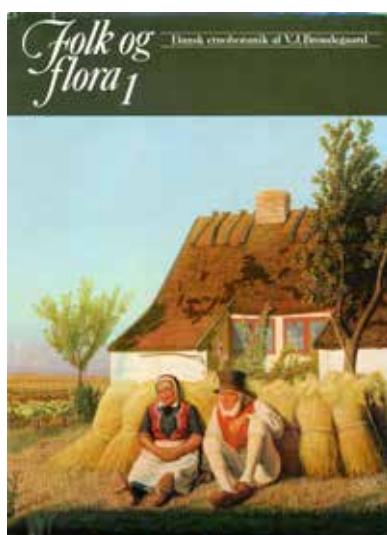
”To gl. asketraær på Skensved kirkegård stammede iflg. sagnet fra en hedensk offerlund, de gik ud i vinteren 1942 (23). Den store gamle ask på Hårslev kirkegård blev fældet 1914 (24), en ask på Grandløse kirkegård blev brændt af ondsindede folk mellem 1907 og 1912 (22). Hænge- eller sørgeask er hyppigt plantet ved gravsteder og monumenter (25).

GORM RASMUSSEN
forfatter

FLORAFORTÆLLINGER TIL NYTTE OG FORNØJELSE – VAGN J. BRØNDEGAARD

Alle verdens lande har en flora i betydningen – en bog om landets vegetation. Det skyldes, at vegetationen i et land i meget høj grad er definerende for landet. Den er en del af landets DNA både i praksis og i en overført, mental forstand. Vi vokser op og bliver præget af den vegetation, vi er omgivet af, som definerer vores land, og knytter os til det. Det nationale defineres også af andre ting. Store personligheder som har virket på godt og ondt i landets historie, og arkitektur i bred forstand er også definerende for landet. Begge dele er relativt flygtige set over lang menneske-tid, mens de grundlæggende økosystemer og vegetationen kun ændres langsomt.

Den direkte og indirekte indflydelse et lands vegetation udøver på os virker på mange måder. Botanikerne beskriver i detailler hvilke forskellige planter, der findes lokalt, og sammenligner dem med andre landes for at finde forskelle og ligheder. De beskriver landets forskellige økosystemer og habitater, og fortæller os, hvordan man kender den ene art fra den anden, og hvordan de alle er beslægtede og har udviklet sig fra hinanden. Agronomer, hortonomer og forstfolk lærer os, hvordan man dyrker planterne optimalt. Hvor, hvornår og hvordan man sår, plejer og høster for at få det bedst mulige udbytte. Og så er der Brøndegaard. Han fortæller os resten, og det er ikke så lidt. Hvad det er, kan man læse i hans værker, for botanikkens

vedkommende især i *Folk og Flora*, men meget kort og med hans egne ord omfatter det ”deres folkelige navne, anvendelse i kalenderårets fester og højtider, som læge-midler, i hjemmeindustri, håndværk, børnelege, skikke, sagn og overtro, stednavne, heraldik, talemåder, prosa og poesi”. Altså helt enkelt, men også meget detaljeret, hvordan planter og dyr på enhver tænkelig måde indgår i vores daglige forestillinger og vores årsstyklus, vore drømme og fantasier. Som næringsmidler, rusmidler, tøj, redskaber, møbler, dekoration og til glæde for synssansen, smagssansen, lugteorganerne eller vores almindelige opfattelse af omgivelserne. De indgår med andre ord bevidst eller ubevist konstant i vores liv.

For et fortravlet nutidsmenneske er det knapt muligt at forstå den rolle, planterne spillede tidligere. Træskomanden vidste, at han skulle bruge elletræ til sine træsko, fordi det er let og ikke flækker. Til buer skulle man bruge taks, som er bøjeligt og sejt; til træskærerarbejder var det pæretræ og andre sjældnere, hårde træsorter, der anvendtes, fordi det hårde ved gjorde det lettere at skære småting ud; til pejse og brændeovne var birkebrænde det bedste, fordi det ikke sprutter og sender gløder ud, og fordi det ikke efterlader så meget aske; til skibsbygning var det hårde egetræ godt; hassel blev brugt til hammer- og økseskifter og på grund af dets smidighed til tøndebånd; lærketræ var velegnet til master, fordi det tåler bøjning uden at knække; pommersk fyr anvendtes til særligt fine gulve med brede planker; uden for byen ved en å lå farvergården, hvor hør og nældedug blev farvet med planter, og mølle-gården, hvor melet blev malet frem: og så videre og så videre. Listen over mennesker, der var direkte beskæftiget med anvendelsen af planter under en eller anden form, var lang. Den viden, disse mange anvendelser repræsenterer, er nu delvist gået tabt eller trives kun i særlige, faglige kredse, hvor man opretholder den af pietet for gamle dage, men også fordi den ofte var indlysende rigtig. Den særlige brug af den enkelte træart og det enkelte stykke træ opstod ikke som guddommelige åbenbaringer, men som generationers opsummerede brug og nedarvede erfaringer for brug og fejlslagen brug af træet.

Alle disse processer og især forestillingerne omkring dem interesserede tidligt Brøndegaard, og han begyndte langsomt at samle ind til sit omfattende værk, men da han tog fat på skrivningen, var han ikke på bar bund. Dels var han som ung mand i ”lære” hos Europas førende etnobotaniske forsker, Heinrich Marzell i Bayern, og dels havde Johan Lange udgivet sin *Ordbog over Danmarks plantenavne* (1959–1961), som Brøndegaard selv var en af utallige meddelere til. Langes ordbog var opbygget med forbillede i Marzells *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, hvis første bind udkom fra 1937–1943, andet bind (af fire) først i 1972 efter Marzells død (1970). Langes omfattende værk (som igen for en del byggede på botanisk gartner Axel Langes kort-index) med dets 1400–1500 (!) meddelere og skriftlige kilder er som hos Marzell opbygget som det videnskabelige, strengt stikordsopbyggede leksikon, der kan virke lidt korfattet og komprimeret for uøvede brugere. Brøndegaards fortjeneste var at tage dette videnskabelige skelet, tilsatte kød og blod, og skabe sin store fortælling om det danske folks forhold til planterne udfoldet i prosa. Her kan alle læse med uden forudsætninger. Efter en kort introduktion af planten eller plantegruppen, så man er sikker på, hvad der omtales, igen med forbillede hos Marzell, følger den

generelle fortælling om plantens folklore. Afhængig af den specifikke plante og det meget heterogene stof, der var knyttet til hver enkelt art, følger en række afsnit med hver sin overskrift, så det er nemt at orientere sig om planten som lægemiddel, i poesi og prosa, til dekoration, i talemåder, overtro, dyrkning, kalenderregler, gåder, anvendelse, etc. Brøndgaard opgiver selv i en håndskrevne note i sit eget eksemplar af *Folk og Flora*, at han benyttede 1669 kilder. Han anfører også, at han har skimmet ca. 3000 digitsamlinger for at finde oplysninger om etnobotanik. Det må betyde, at en del af dem ikke har indeholdt noget af betydning.

Etnobotanik er som andre fænomener udsat for sin egen evolution. Meget af Brøndgaards stof tilhører en længst svunden tid, som vi nu fristes til at trække på smilebåndet af. Overtro og myter spillede en vigtig rolle i mange liv, og kluge koner og mænd havde gylde dage med spådomme, forudsigelser og gode lægeråd. Charlataner og plattenslagere havde let ved at forføre befolkningen i de små og spredte samfund, hvor (naturhistoriske) nyheder om verdens rette sammenhæng var få og ofte upålidelige. I det moderne samfund er den slags fortrængt eller reduceret til en omtale af, hvor naive man var i gamle dage. En sort kat over vejen, bank under bordet og salt over skulderen lever stadigt som eksempler, når vi skal demonstrere hvor overtroiske, man engang var. Mange af disse forestillinger er nu forsvundet, men der er også kommet nye til. Kristtorn til dekoration ved juletid og anvendelse af Misteltenen, som en fri adgang til at kysse den man møder under den ophængte kvist, har fået flere tilhængere i en mere frisindet tidsalder. Desuden og måske nok så vigtigt lever vi i en tid, hvor Misteltenen pga. udplantning på åbletræer i haver og siden med fuglenes hjælp er blevet spredt over større arealer og derved blevet meget nemmere tilgængelig. Enkelte kluge mænd og koner, der kan forudsige, hvordan sommervejret vil blive, findes endnu som et kuriosum, men generelt er de udkonkurreret af de meteorologiske institutters data og statistik. Den erfaringsbaserede anvendelse af træ og andre naturalier til præcise formål findes stadig hos grupper af specialister, men er også trængt af industriens moderne frembringelser, hvor træ nemt og billigt erstattes af jern eller plastik, og tingene i øvrigt ikke behøver at holde hele livet, fordi de let kan erstattes. Også de moderne digtere svigter botanikken. Ifølge Brøndgaard ophørte botanik med at være en del af digternes univers omkring 1970. Måske fordi kendskabet til botanik ikke længere hørte til almen dannelse og derfor var ukendt for dem, måske fordi det positive og smukke ved naturen blev slidt op og endte som et banalt og fortærsket udtryk. Tidligere brugte man blomster som symboler og metaforer for digternes yndlingsemne, kvinder, men de præsenteres nu langt mere håndfast og realistisk i det offentlige rum, og blomstermetaforer har dårlige chancer i den konkurrence. Det er ikke sådan, at naturen i sig selv har mistet sin tiltrækningskraft på moderne mennesker. Det ved vi fra undersøgelser af fritidsinteresser, hvor en tur i skoven stadigt rangerer blandt de mest populære fornøjelser, men interessen antager nye former.

Danmarks geografiske beliggenhed har medført, at mangel på mad historisk set sjældent har været et problem. Den næringsrige jord er let at dyrke og giver gode afgrøder, og i havet er der masser af fisk og kun i tider med krig, misvækst, svampe- og sydomme eller pest var der problemer. Denne generelt gode situation har medført,

at man i moderne tid ikke har haft behov for at anvende alt hvad der er spiseligt, men har kunnet sortere i det. Noget af det som aldrig rigtigt har været brugt i Danmark er tang, hvad der ellers synes oplagt med Danmarks lange kystlinje. Det har man gjort andre steder, f.eks. i Island, hvor forskellige tang-arter har fungeret som føde til kreaturer i tider med smallkost, og hvor også mennesker har spist tang. Det mest alge-spisende land er Japan, hvor man har udnyttet mange arter af alger til specialiserede formål. Mest kendt er Nori (arter af *Ulva* og *Porphyra*), der anvendes som omslag til sushi-ruller, men også de store seje brunalger anvendes som fond i miso-suppe, andre anvendes til tangsalat. Det er en ny anvendelse af en velkendt gruppe planter, i hovedsagen kommet til os udefra, og nu udbredt gennem japanske restauranter i store dele af den vestlige verden. En anden nyere type etnobotanik, som Brøndegaard ikke fik med, fordi den knapt eksisterede, da han skrev sine bøger, er anvendelsen af hash som rusmiddel, hvortil der også er knyttet ganske mange udtryk, skikke og folklore.

I Sverige har man i "landskapsblommor" skabt en moderne måde at udnytte karakteristiske planter for de enkelte landskaber til profilering af landets regioner. I Danmark har store institutioner taget blomsterne til sig som symboler for deres virksomhed: Socialdemokraterne har valgt den røde Rose, Venstre, Danmarks liberale parti, har valgt den blå Kornblomst og Dansk Kvindesamfund har valgt Mælkebøtten, med den "sociale" kurv med mange i forening. I Danmark viser vejskilte med en "Daisy" (Marguerit) vejen til særligt smukke ruter.

Disse anvendelser er relativt nye og spiller kun en mindre rolle i sammenhængen. Den store generelle anvendelse, folks almene brug af naturen, finder stadigt sted, nu ikke som en nødvendighed, men for fornøjelse og afslapning. Når vi er på tur for at samle en buket blomster, snapseurter, forskellige typer af bær, efterårets mange svampe, på fisketur eller jagt, eller finder en særlig mærkeligt formet rod eller noget andet dekorativt i naturen, så er det en direkte tradition og fortsættelse af vore forfædres univers som jægere og samlere. Hvad end udbyttet måtte blive, så er det selve gerningen, jagten på dyr, planter eller svampe, som er hovedmålet for os. Hvis den svigter, dør vi ikke af sult, men kan kompensere i supermarketmet. Under alle omstændigheder får vi frisk luft, motion og den spænding og udfordring, der er ved at prøve på at skaffe sig noget fra naturen, vi føler os som "rigtige" mennesker fra dengang det at være menneske, var en stadig kamp for føden. Megen udnyttelse af botaniske emner er nu gået af brug, men der er også meget, der fortsat er levende. Antallet af oprindeligt vildtvoksende danske plantearter, der stadig udnyttes er et stort to-cifret tal. De indsamlies og bruges som krydderurter, snapseurter, ølurter, til syltetøj og som grøntsager, og mange af dem er taget ind til dyrkning i haverne og forædlet gennem generationer til større og mere givende sorter.

I en lang periode efter krigen var vi berusede af de fremskridt landmændene og industrien gjorde med vores fødevarer ved at lave dem større og billigere, men nu melder eftertanken sig. Var det nødvendigt med den industrielle uniformering og masseproduktion, gik det ud over dyrene, mistede vi nogle smagsstoffer undervejs, eller var de vilde, lokalt forankrede planters indhold bedre end de indførtes?

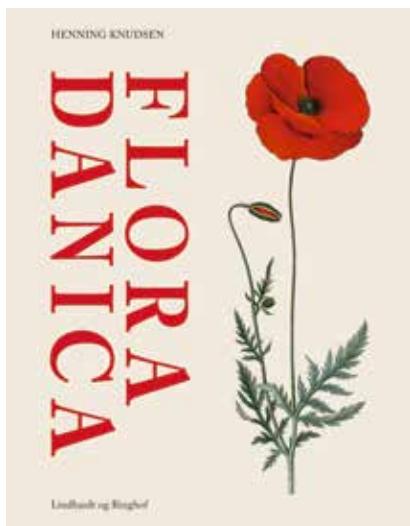
Det var spørgsmål som disse, der fik en kreds af kokke o.a. til at udforme et koncept om det nye nordiske køkken, som de dygtigt har fået lanceret i en bred

kreds, og mange har taget konceptet til sig. Blandet med moderne miljøhensyn som ikke at transportere ting til sig, der allerede produceres lokalt, og andre hensyn, steg interessen for de gamle dyder og urter igen. Kokkene besluttede at give det lokale en ny chance. Med et udgangspunkt som antog, at det lokale havde udviklet sig optimalt, fordi det var tilpasset stedets klima og jordbund begyndte en fornyet undersøgelse af de nordiske planters anvendelse i mad og drikke. Den gen-nemindustrialiserede mad, som mange havde fået nok af, og de livsstilsygdomme, som kan være et udslag af ensidig, industriel kost, har givet det naturlige udgangspunkt, de vilde planter, en renæssance. Brønregaards værker blev fundet frem og nærværende og de gamle opgivelser blev efterprøvet og gjort til genstand for nye undersøgelser og nye måder at anvende dem på. Ramsløg blev stueren, når blot den anvendtes i små doser, strandkål var en forårsbebuder, som gav friske vitaminer tidligt på året, salturt tilførte en naturlig saltmag til salaten og Strand-Trehage (*Triglochin maritima*) blev anbefalet som særligt velsmagende, selv om man tidligere ikke havde ønsket den.

Ramsłøg (*Allium ursinum*) ur *Flora Danica* 1787. Volym, 13.
Plansch nr 757 (DCCLVII)

~: 26 :~

Framsidan till boken Flora Danica (2014) av Henning Knudsen.

Brønregaards vældige værk er et monument over en svunden tid og tankegang. *Folk og Flora* er fortællingen om danskernes hverdag og fest set gennem brugen af og talen om planterne (og dyrne i Brønregaards tilsvarende værker *Folk og Fauna* og *Folk og Fæ*). Når vi læser hans omfattende sammenskrivninger af forfædrenes tanker, vaner og gerninger i forhold til planterne, kan vi umiddelbart følge med i de tanker, vore forfædre gjorde sig, om alle de aspekter, hvor planter spillede en rolle. Brøndgaard levendegør en vigtig del af vores fortid.

Efter krigen flyttede han til Spanien, og intensiverede sit etnobotaniske arbejde gennem en strøm af artikler til alle slags blade og skrifter: dagblade, ugeblade, foreningsblade, faglige blade, videnskabelige tidsskrifter, alle, der ville høre om etnobotanik, fik velskrevne og oplysende bidrag fra Brønegaard. Danmark er med hans enestående og omfattende værker indenfor etnobotanik og etnozoologi bedre oplyst end næsten alle andre lande, som må nøjes med samlinger af artikler om spredte aspekter af emnet. Brønegaard vendte i en sen alder tilbage til Danmark og tilbød sin enestående samling litteratur til to danske institutioner. De afslog at købe den, fordi de ikke kunne love at holde samlingen udelt. Det er et princip, som mange offentlige institutioner er nødt til at have for at kunne fungere rationelt, fordi besvaret med at styre samlinger afhænger af antallet af enheder, der findes. Heldigvis kunne man i Sverige love at holde samlingen udelt, og her er den endt i gode hænder. Den Svenske Skogs- og Lantbruksakademien har digitaliseret og publiceret Brønegaards egne bøger og mange af hans artikler samt registreret hans bogsamling i biblioteksdatabasen Libris. Det var også i Sverige, han blev æresdoktor som en belønning for sin livslange indsats for etnobotanikken, en udnævnelse, som vakte stor glæde hos den gamle mand.

HENNING KNUDSEN
Lektor
Statens Naturhistoriske Museum, København

ET FREMADRETTET OG PRAKTISK SYN PÅ ETNOBOTANIK I DEN NORDISKE HVERDAG

BRØNDEGAARDS VÆRK – OGSÅ ET REDSKAB FOR
FREM TIDEN

På reolen i mit arbejdsværelset står et bogværk. 4 bind. Brun ryg. Guldtryk. Ryggen bærer tydeligt præg af at have været ind og ud af reolen adskillige gange. Det er Brønregaards *Folk og Flora*. Jeg har vel haft den stående i snart 10 år og anvender den næsten dagligt. Hjemlånt fra biblioteket i Hvidovre og gang på gang fornyet. Mange bøder for for sen fornyelse. Overgangen til elektronisk bestilling og SMS-påmindelse var en lettelse.

Hvis man vil undersøge interessen for Brønregaards værker i Danmark, kan man kaste et blik på Danmarks Bibliotekers udlånsstatistik. Udlånet af samtlige V.J. Brønregaards værker viser et lavpunkt med 444 udlån i 2000. I 2014 var udlånet steget til 981 med en årligt, jævnt stigende tendens. I virkeligheden er stigningen voldsommere. Alle fornyelser og genudlån frem til 2010 blev nemlig registreret som førstegangs lån. Den lille udlånsstatistik er et vidnesbyrd om en voksende interesse for etnobiologien og dens praktiske anvendelighed i dagens samfund – ikke mindst i sammenhæng med udvikling af Det Ny Nordiske Køkken op gennem 2000-tallet og med den øgede interesse for genbevaring inden for planter og husdyr.

Brønregaard, og de få, lignende, tilgængelige skrifter fra de Nordiske lande og Nordeuropa, er både direkte og indirekte en uvurderlig kilde til viden om anvendelsen af den lokale flora og fauna, som – i det mindste i Danmark – er blevet totalt glemt gennem de sidste godt 200 år. Specialisering og stordrift inden for jordbrug og fødevareindustri betød, at interessen for selvforsyning og for de lokale nuancer i råvaregrundlaget forsvandt. Brønregaards værker rummer ikke bare de i almenhed glemte oplysninger om, hvilke urter, der tidligere blev anvendt som fødevarer, i øl, brænevin, the og som naturmedicin til mennesker og dyr, men også oplysninger om lokale tilberednings- og konserveringsmetoder. Dertil kommer den glemte viden om planters og dyrs rolle i folketroen, i lege og ritualer, som er uvurderlige i udviklingen af den story-telling, der i dag er en uundværlig del af markedsføringen af lokale højværdiprodukter.

I dag står Brønregaard stærkere end nogensinde. Udviklingen af lokal fødevareproduktion på højt gastronomisk niveau er prioritert i landdistriktspolitikken, og udnyttelse af lokale råvarer og produktionsmuligheder efter nærhedsprincippet får større og større vægt som en del af oplevelsesøkonomien. CO₂, foodmiles, bæredygtig landbrugssdrift og bevaring af biodiversitet spiller en stadig større rolle i den enkelt forbrugers valg af produkter – og ikke mindst i betalingsvilligheden.

Én ting er Brønregaards konkrete oplysninger. Men det må heller ikke glemmes, at Brønregaard har været igennem en ufattelig mængde litteratur. Efter sigende rummer hans værker over 50.000 kildehenvisninger og fodnoter. Kildehenvisningerne,

ikke mindst til de gamle landøkonomiske skrifter, er uvurderlig for den, der vil dykke længere ned i stoffet. Her er inspiration og ikke mindst stof til mange fælles-nordiske forsknings- og udviklingsprojekter.

BRØNDEGAARDS VÆRKER I PRAKSIS.

Til daglige er jeg bl.a. engageret i opbygning af "Strandsafaristationer" i Region Syddanmark – et projekt, der både udvikler lokal gastro-turisme, lokal fødevareproduktion og formidling af lokalområdets natur og kulturlandskaber. I Region Syd har vi opbygget 15 stationer, hvor lokale natur- og kulturvejledere, fødevareproducenter og restauranter / serveringssteder samarbejder om at give de besøgende en holistisk oplevelse af lokalområdet med både en historisk og en nutidig dimension. Gæsterne kommer på vandretur i den lokale natur /kulturlandskab, smager på vilde urter og bær og hører om de lokale kulturhistoriske traditioner, ikke mindst om, hvordan man tidligere har indsamlet, dyrket og anvendt den lokale biodiversitet som råvarer i produktion af mad, tekstiler, energi osv. Undervejs får de et måltid mad på gastronomisk højt niveau, gerne tilberedt på stedet i strandkanten eller i skoven.

Et sideordnet element i dette holistiske perspektiv er sundhedselementet: ophold i naturen er bevisligt fremmende for både den mentale og den fysiske sundhed. Mange planter indeholder flere gavnlige indholdsstoffer som vitaminer, mineraler og anti-oxidanter end tilsvarende dyrkede og forædlede. Ophold i naturen er desuden ofte en social aktivitet, der samler på tværs af generationer. Øget viden om spiselige planter og deres anvendelse forlænger opholdet i naturen, giver mere motion og ændrer befolkningens kostvaner til det bedre.

Formålet med strandsafaristationerne er i sin kerne at udvikle en lokal oplevelsesøkonomi på basis af lokalområdernes etnobotaniske eller etnobiologiske særtræk og at udvikle de lokale producenters kompetencer til at udnytte dette som en del af de lokale erhvervsmuligheder: Naturvejlederne formidler lokal etnobotanisk viden (hvilke planter har vi spist her og hvordan etc.), restauranterne lærer at anvende planterne på højt niveau (Nordisk Køkken), ofte med udgangspunkt i historiske retter, og de lokale fødevareproducenter begynder at anvende lokale planter, husdyrracer o. lign i deres produkter (udvikling af specialprodukter med højt værdiindhold). Det er altså et projekt, der binder aktører sammen tværs over hele værdikæden fra jord til bord og hvor alle parter er afhængige af at få tilført og fortolket etnobotanisk og etnobiologisk viden ind i en moderne sammenhæng. Det er samtidig – og det er måske på langt sigt det vigtigste – et projekt, der skaber lokalt engagement og stolthed i bevaringen af den lokale biodiversitet. "Her bor vi. Vi kan noget. Vi har noget at tilbyde". I en tid, hvor det bliver stadig sværere at opretholde befolkningstallet og de generelle erhvervsmuligheder i de nordiske udkantsområder, kan dette blive af vital betydning.

Lad mig illustrere med et par eksempler: Økologiske mælkeproducenter fra mejeriet Naturmælk fremstiller en Høost og en række andre oste af mælk fra køer, der i vintersæsonen udelukkende fodres med urteberiget hø. Ostene anses for at være blandt de bedste i Danmark. En af hemmelighederne bag produkterne er gammel

etnobotanisk viden om, hvilke urter, der er særlig gavnlige for køernes sundhed og mælkekvalitet. Via det biodynamiske jordbrug er urter som Cikorie, Kommen og 10 – 15 andre urter nu blevet en del af mælkeproducenternes standardgræs blandinger.

Jeg mindes et besøg i Lithauen for mange år siden, hvor vi besøgte engarealerne langs floden Nemunas. Arealerne var tidligere kendt for deres rige urteflora, der fik skylden for køernes ekstraordinære sundhedstilstand og mælkekvalitet. Området var tidligere centrum for fremstilling af den berømte Tilsiter ost. Efter at have været negligeret og ødelagt under sovjetiden er områderne nu restaureret og osteproduktionen under udvikling. Efter sigende er der også opstået en eksport af urte-riigt enghø til De Forenede Arabiske Emirater, hvor det anvendes som foder til de fornemme araberheste. Anvendt etnobotanik!

Et andet projekt er Ny Nordisk Øl, hvor en række Nordiske mikrobryggerier systematisk begynder at anvende en række af de urter, som bl.a. Brøndegaard angiver som anvendt i bryggeprocesserne. Adskillige af disse urter er ikke godkendt til brug i fødevarer hverken i Danmark eller på EU-niveau. For at blive godkendt skal det kunne dokumenteres, at de har været anvendt som fødevarer ”i væsentligt omfang” inden for EU-området før 1997. Kan dette ikke dokumenteres, falder urterne ind under Novel Food forordningen. En godkendelse efter denne forordning indebærer laboratorieundersøgelser og kan nemt komme til at koste producenten adskillige hundrede tusind kr.

Her får Brøndegaard konkret økonomisk værdi. Kan vi ved hjælp af Brøndegaard og lignede skrifter bevise, at planten har været anvendt inden for EU, så kan den godkendes. Et godt eksempel er Korsknap, *Glechoma hederacea*. Jordревa på svensk. Den viser sig at være et fint krydderi i pølser, men er ikke EU godkendt. Brøndegaard oplyser, at den har været anvendt i ølbrygning, i kålretter og at den har væres spist

Korsknap eller jordрева
(*Glechoma hederacea*),
ur Woodville, W., Hooker, W.J.,
Spratt, G., Medical Botany, 3th edi-
tion, vol. 2: t. III (1832).

som salat. Smag og aroma minder om velkendte krydderurter som isop, salvia og sar. Nu anvender flere strandsafaristationer Korsknap i deres pølser og den indgår igen i ølbrygning.

Et lignende eksempel er Fuglegræs, *Stellaria media*. På svensk Våtarv. ”Alle” ved jo, at det er en god spiseplante, men den er ikke godkendt. En gartner vil sætte den i produktion, men er betænkelig ved den manglende godkendelse. Brøndegaard har en enkelt henvisning: den er blevet anvendt som salat foruden som foder til kyllinger og kanariefugle. Som enkeltstående henvisning er argumentationen nok lidt svag. Den skal underbygges. Vi kan gå tilbage til Brøndegaards kildehenvisninger og finde yderligere argumentation. Men vi kan også etablere et nordisk eller europæisk samarbejde om at grave yderligere oplysninger frem i de nationale etnobotaniske skrifter og samlinger og ikke mindst fra aktuelle oplysninger i de hjørner i Europa, hvor fuglegræs i dag er en daglig og værdsat spise.

Et af de morsomste og etnobotanisk mest givende nordiske projekter, jeg har været involveret i, blev initieret af det nu hedengangne Vin & Sprit bolaget. Bolaget havde et problem: Man havde ingen højværdiprodukter! Det er ingen kunst at købe whisky, rom eller cognac til 20.000 kr. flasken, men brænevin finder man vel næppe til over 250 kr. flasken. Altså måtte bolaget udvikle en ny kategori og valget faldt på Nordiske destillerede terroirbrændevine: brænevin produceret på råvarer fra et afgrænset lokalområde på en måde, så de i deres karakter afspejler områdets naturkvaliteter så tydeligt, så konsumenten forstår sammenhængen ved at lugte til og smage på produktet.

Igen kommer Brøndegaard med *Folk og Flora* sammen med en række ældre nordiske kogebøger med etnobiologisk indhold (ubevidst fra forfatternes side!) på bordet. Vi kan dokumentere op mod 100 nordiske planter, der har været anvendt i brænevin. For fleres vedkommende flere dele af planten: rod, stængel, blade, blomster, umodne frø, modne frø, honning. Det etnobiologiske kom ind derved, at nogle af de gamle opskrifter inkluderer isbjørnegalde og bævergejl. Ingredienser, som kan være svære at få hold i i dag, men brænevinen og ikke mindst potentialet for videre udvikling klarer sig glimrende uden og isbjørnen kan fortsætte sin overlevelseskamp. Resultatet af projektet blev en række prototyper, hvoraf én var bygget over de nordsvenske skove: Destillater af kantarel, bukkeblad/vattenklöver, tyttebær/lingon og et par andre ingredienser blev stukket sammen i ét produkt med et så slående resultat, at når man duftede til brænevinen og smagte den, så VAR man i den gamle svenske granskov: Mosset voksede på skovbunden, kantarellerne lyste op og bag ved granen stod tyttebærrrene røde i halvskyggen.

Udgangspunktet var V.J. Brøndegaard og hans ligesindedes indsats for at bevare gammel folkelig viden om produktion af brænevin!

Dette kræver måske en lille forhistorie for at forstå sammenhængen: Destillering i Norden fandt tidligere i principippet sted præcis som man destillerer Framboise, Poire William, Whisky eller Calvados. Da Christen Brøndum i 1809 begyndte sin industrielle fremstilling af fuldkommen smagsneutral brænevin i Danmark kom vi ganske vist af med den føle fusel, men erindringen om, hvilke urter, bær og rødder, der gav smag og duft til brænevinen, forsvandt til gengæld for den rigelige tilgang

til billig industriel sprit! Udviklingen af den mere raffinerede destillation af højværdialkoholer fortsatte uden for Danmark.

Danmark er i dag kendt for sine mange mikrobryggerier. Nu sker der også en vækst i mikrodestillerier, foreløbig mest på nationalt plan, men potentialet for et nordisk samarbejde er til stede. Som eksempel kan nævnes Nordisk Gin fra Nordisk Brænderi i Nordjylland. Ud over enebær rummer produktet kronblade fra *Rosa rugosa* og *Rosa pimpinellifolia*, Grønlandspost/skvattram fra Grønland, Multebær/hjortron fra Sverige, havtorn og æblebrænde. Gin'en vandt for nylig 3. præmie i en stor amerikansk gin-konkurrence.

BRØNDEGAARD FREMADRETTET.

Målet med min anvendelse af Brøndegaard er at bidrage til udvikling af erhverv og bosætning i landdistrikter og yderområder.

Vi ved at forbrugeren i stigende grad ønsker at handle lokalt og at købe produkter fremstillet lokalt af lokale råvarer. De vil kunne klappe kalven på engen før de sætter stegen på tallerkenen. Men de vil også vide, hvilken kalv de klapper: Er det Dexter, Bohuskulla eller en indifferent dansk malkerace af slesvig-holstensk oprindelse? Udvikling af lokal småskalaproduktion er arbejdsintensiv, produkterne har højt værdiindhold og giver nye indtjeningsmuligheder. I realiteten en af de få muligheder, vi har, for at bremse afvandringen for landdistrikterne. Lokale produkter med kvalitet og ægthed vinder i stigende grad indpas i de store byers supermarkeder og specialbutikker.

Sammenhængen mellem udvikling af lokal fødevareproduktion og bevaring af biologisk mangfold er tæt: Kød og mælk fra naturarealer er mere smagfulde, sundere og appellerer i stigende grad til forbrugeren. Jo mere driften af arealerne nærmer sig de oprindelige driftsformer, jo større bliver det biologiske mangfold og jo større bliver muligheden for at høste et overskud. Overskuddet indgår i produktudviklingen og således hænger tingene sammen. Havssalting på strandengen højner rejesalatens kvalitet i fiskerlejets restaurant. Naturnær dyrkning af visse planter på heder og overdrev er nødvendig for at rationalisere høst og anvendelse. Det kan gøres på måder, der nærmer sig tidlige tiders landskabsanvendelse. Som moderne landskabsvedligeholdelse er det mere autentisk end statslig finansieret naturpleje og metoderne fremmer en mere dynamisk biodiversitet. Fortidens heder var et forfærdeligt rod af ny lyng, gammel lyng, afbrændte området, afskrællede områder og små marker ind i mellem og ikke det violette, væg-til-væg tæppe, mange forbinder med den velplejede hede i dag. Udvikles lokale unikke produkter på etnobiologisk grundlag, baseret på

Foto: Nordisk brænderi

lokale arter, racer og forarbejdningssmetoder, opnås altså både autenticitet, produkt-kvalitet og stof til den nødvendige storytelling.

Gastroturisme og naturnær turisme er i stærk udvikling i Danmark. Specielt for de små øer er det en god mulighed. Den danske institution "Madkulturen" har netop igangsat et projekt omkring udvikling / rekonstruktion af gastronomiske regioner og lokalområder med unikke træk, der grundlæggende bygger på bæredygtig drift, udnyttelse af det lokale råvaregrundlag og revitalisering af gammel viden i nye produkter. Her kommer vi ikke uden om Brøndegaard.

Når jeg fortæller lokale beboere, at japanske mesterkokke anser Strandkarse / Bitterkrassing for at være bedre end Wasabi, så bliver de først lidt forundrede over, at de har noget så velsmagende uden for deres egen dør uden at vide det. Dernæst bliver de stolte. Resultatet er, at de lokale beboere i stigende grad tager ejerskab til deres lokalområde, til naturen og til deres lokale biologiske mangfold.

Var det egentlig ikke det, V.J Brøndegaard ville? Det er i alt fald, hvad jeg til daglig bruger Brøndegaard til!

Nu har jeg leveret den gamle Brøndegaard tilbage til Hvidovre Bibliotek. En venlig dame i Aarhus overlod mig sit eksemplar til en fordelagtig pris. 2. udgaven fra 1987. Smudsbindene med de fine guldaldermalerier er stadig intakte. Men hvor længe?

SØREN ESPERSEN
Kultursociolog og naturvejleder
Konsulent vid Kulturlandskab.dk

HÅKAN TUNÓN

STUDIET AV BRUKET AV NATUREN

UR ETNOBIOLOGINS HISTORIA

Människan har i alla tider varit beroende av biologisk mångfald. Det är knappast någon världsomvälvande nyhet utan det är snarare en självklarhet att vi på olika sätt har nyttjat den lokala floran och faunan. Naturen har från tidernas begynnelse bistått oss med mat, medicin, material till kläder, redskap och byggnader, och mycket, mycket annat. Naturrens breda nytta samt människans användning av och förhållande till den har också varit det bärande elementet genom större delen av den danske etnobiologen, forskaren och författaren Vagn J. Brøndegaards skriftställande. På ett folkbildande och korrekt sätt har Brøndegaard skrivit en mängd värdefulla artiklar om danskarnas användning av framför allt växter på allehanda vis, men också om folktron och föreställningar kopplade till växter och djur. Det handlar om insiktsfulla texter som oftast ger kunskap om en specifik företeelse, men samtidigt också bidrar till en bredare förståelse för naturens rikedom och människans beroende av den. Han producerade under runt sjutio års verksamhet en stor mängd vetenskapliga och populärvetenskapliga artiklar om de mest varierande ämnena, såsom enskilda växters nytta inom exempelvis folkmedicin, men också om olika blomsterlekar och användningen av växtleksaker, växtnamn och föreställningar om häxringar för att nämna något. Mycket av Brøndegaards kunnande

om dessa saker samlades i hans tre omfattande bokverk; *Folk og flora* (1978–80), *Folk og fauna* (1985–86) och *Folk og fe* (1991–92) – fullödiga och värdefulla skildringar av det som kallas etnobotanik, eller etnozoologi eller under samlingsnamnet etnobiologi. Ett ämne som ofta utpekas som något som handlar om historiska kuriositeter, men frågan om användningen av naturens resurser beskriver något som i högsta grad är något som vi behöver, både idag och för framtiden. Inte särskilt förvånande är heller att naturen även idag bistår oss med olika råvaror vilket brukar omfattas av termen producerande ekosystemtjänster, men naturen ger oss också andra värden, såsom andliga, estetiska, pedagogiska eller rekreativvärden, vilka brukar beskrivas som kulturella ekosystemtjänster.¹ Mycket av det som Brøndegaard skildrade i sina alster kan räknas till den sistnämnda gruppen och fyller som sådana en mycket värdefull roll pedagogiskt för att visa på människans beroende av naturens gåvor och mångfalden av dem. De utgör grunden till hur vi upplever naturen och vad vi anser oss ha rätt att göra med den.

De mänskliga samhällenas behov av kunskap om naturen och dess nyttheter har lett till att människor i de flesta kulturer och redan för tusentals år sedan sedan har börjat lista floran och faunans användbarhet. Man har med tiden också varit angelägen av att berika sitt

Nyfikenhet på naturen. En iögonfallande eldsopp (Boletus luridus) väcker ett spontant intresse. Foto: Håkan Tunón.

kunnande genom att försöka kartlägga andra kulturers nyttjande, dvs. det som i akademiska sammanhang kallas etnobiologi. Det finns visserligen en mängd olika personer som långt tidigare började lista användningen av växter och djur, men jag väljer att inleda resonemanget med vår egen blomsterkung Carl von Linné (1707–1778). Anledningen till detta är hans rika skriftproduktion vad gäller naturens nyttjande, både i form av listningar och reseskildringar i olika sammanhang. Hans resande till olika landsändor av Sverige, som inleddes med Lapplandsresan 1732, hade flera syften:

1. att finna utvecklingsbara naturresurser,
2. att dra nytta av den utvecklingsbara folkliga kunskapen,

3. utforska landets avlägsnaste delar, och
4. upptäcka och beskriva landets flora och fauna.

Detta var helt i enlighet med de internationella upptäcktsresorna som hade gjorts tidigare och gjordes långt efter, vilka har utgått från kolonialismens tankevärld. Vårt behov av den lokala floran och faunan som försåg oss med lämpliga råvaror för alla olika ändamål minskade successivt allteftersom resandet och den långväga handeln utvecklades. Behov kunde tillfredsställas med råvaror från andra sidan jorden. Idag har vi också en situation där det globala på många sätt snudd på kan betraktas som lokalt.

VÄXTLISTOR,
NATURHISTORIA OCH
EKONOMISK BOTANIK

Som nämnts tidigare så har människan i alla tider nyttjat naturen på varjehanda sätt, men hon har dessutom sedan tidernas begynnelse, eller åtminstone så länge skriftspråk har funnits, beskrivit och listat användandet av växter och djur. Oftast har det emellertid handlat om dokumentation för själva användandets egen skull och inte som idag för det vetenskapliga studiet av användandet. Det finns mångtusenåriga kilskriftstavlor från Babylonien som beskriver handeln med jordbruksprodukter, medicinska papyrus och naturskildringar från antika Egypten och läkeböcker från Kina. I vår del av världen skrev författare från antika Grekland och romerska riket en mängd handböcker i praktiskt naturbruk eller naturhistoria, rena "uppslagsböcker" i användandet av djur och växter.² Liknande skrifter sammanställdes senare på de medeltida klostren i form av exempelvis örta- och läkeböcker. En tradition som sedan har fortgått genom hela historien, även in i våra dagars medicinalväxtböcker för allmänheten, vilka snarare är att betrakta som information om en internationell företeelse än några regelrätta produkter av forskning över människors faktiska medicinalväxtanvändning. Det är här av vikt att faktiskt skilja mellan vad som är användarens eller praktikerns kunskap om bruket å ena sidan och akademikerns betraktelser av användarnas kunskap och jämförelser mellan olika användare å den andra sidan. Man kan säga att det handlar om skillnaden mellan att å ena sidan vara forskaren och å den andra att vara studieobjektet. Vissa av de böcker som har producerats genom historien kan betraktas som forskningssynteser medan andra snarare utgör forskningsmaterialet som förtjänar att ingående studeras.

Biologisk mångfald i egyptisk tappning på sarkofagen till Ankhnes-neferibre (c:a 500 f.Kr.) på British Museum. Foto: Håkan Tunón.

En viktig bevekelsegrund för denna typ av studier har varit att särskilt lyfta fram det ekonomiska värdet av naturbruket och det är också anledningen till framväxten av forskningsområdet ekonomisk botanik. Detta ämne representeras bl.a. av ett internationellt forskarsällskap *International Society for Economic Botany* och beskrivs som:

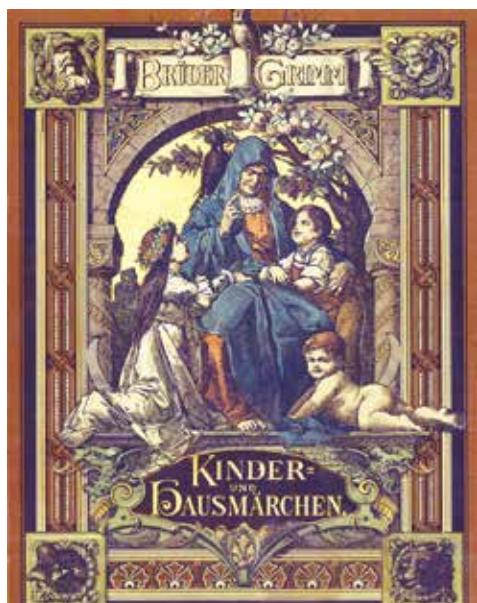
att främja och uppmuntra vetenskaplig forskning, utbildning och därmed relateerad verksamhet rörande historisk, nutida och framtida användning av och förhållandet till växter, samt göra resultaten från sådan forskning tillgänglig för forskare och allmänheten genom möten och publikationer.³

Ekonomisk botanik har en lång tradition och således en praktisk ekonomisk och antropocentrisk bevekelsegrund. I Sverige bör vi i detta sammanhang särskilt lyfta fram att Linné publicerade en *Flora æconomica* (1749) och att sedan professor Anders Jahan Retzius i Lund gav ut *Försök til en Flora Oeconomica Sveciae, eller svenska växters nytta och skada i hushållningen* (1806) i två volymer. Skrifter vars syfte var att brett exemplifiera värdet av biologisk mångfald art för art utan att för den skull, trots namnen, gå in på något uttalat ekonomiskt tänkande. Särskilt Retzius bokverk utgår till stor del från andrahandsuppgifter. Andra likartade väl spridda sammanställningar av sekundäruppgifter om växtanvändning publicerades i *Svensk botanik* (1802–30), som gavs ut av Johan Wilhelm Palmstruch, och Carl Fredrik Nyman:s *Svensk fanerogam-flora för skolungdom* (1873).

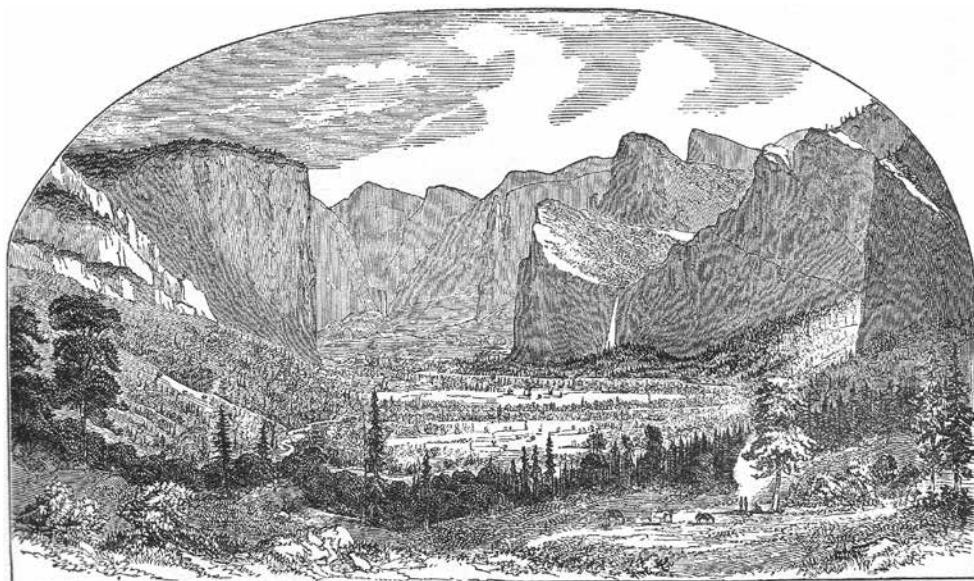
BONDEKULTUREN OCH ALLMOGEETNOLOGIN

I Europa under 1800- och första hälften av 1900-talet växte en rörelse fram med syfte att dokumentera och därmed rädda den tynande bondekulturen till eftervärlden. Detta var ett led i nationalromantiska strömningar och utgjorde ett svar på en alltmer tilltagande urbanisering. Landsbygden avfolkades och allmogekulturen betraktades som hotad och därmed hotades också folkets nationalkaraktär. Man ansåg på ett romantiskt sätt att allmogen representerade nationens ursprung och själ och att den därmed var den grund som samhället vilade på. Efter Napoleonkrigen samlades Europas stater till Wienkongressen 1814–15 för att skapa en stabil maktordning och en långsiktig europeisk fred. För nationalstatsskapandet blev devisen ”ett folk, ett språk, ett land” en bärande tanke och därmed blev

studiet av den folkliga kulturen allt viktigare. Denna utveckling inkluderade också utveckling av skolgång på nationalspråket där man lyfte fram eller skapade enande nationella symboler och en gemensam nationens historia. Därmed skapade man en gemensam bild av nationen och minskade lokala särskiljande drag och fick en politisk enhet. Under 1800-talet pågick bland annat ett stegevis skapande av ett enat tysk rike, det tyska kejsardömet år 1871. I de tyskspråkiga länderna hade man därför som ett led i detta arbete tidigt kommit igång med att dokumentera folkloristik och lokala sedvänjor kopplade till naturbruk. Bröderna Jacob och Wilhelm Grimm (1785–1863 respektive 1786–1859) är ju välbekanta för sina insatser för att dokumentera tyska folksagor. Under denna period utvecklades även det som ofta har kommit att kallas för *Volksbotanik* (folklig botanik), vilket var ett sätt att både visa skillnader och likheter

Bröderna Grimms bok *Kinder- und Hausmärchen* från 1812.

Yosemite nationalpark inrättades 1864. Skyddad som ett stycke orörd vildmark. Här skildrar av Thomas A. Ayres, 1855. National Park Service, US Department of Interior.

mellan olika lokala bruk av växter. Särskilt i den tyskspråkiga delen av kontinenten gjordes under 1800- och första hälften av 1900-talet således en mängd sammanställningar över lokala växtnamn och/eller användningar.⁴ De aktiva forskarna var företrädesvis botanister och naturaliehistoriker, såsom Friedrich Bernhard Wartmann (1830–1902), August Ulrich (utan levnadsår), Richard Pieper (utan levnadsår), Joseph Nießen (1864–1942), Georg Kummer (1885–1954) och Heinrich Marzell (1885–1970). För Brøndegaards vidkommande har den sistnämnde spelat en viktig roll som mentor och mellan dessa båda män utvecklades en vänskap vid sidan av det vetenskapliga utbytet. Marzell kom främst att publicera sig inom ämnesområdet tyska växtnamn, men ägnade sig också mycket åt folkligt kunnande rörande medicinalväxter.⁵

Även i Norden pågick liknande strömningar och i Sverige vid mitten av 1800-talet

bildades ett antal landsmålsföreningar vars syfte var att dokumentera dialekter, bl.a. genom att låta äldre berätta om sagor, sägner, folkdikning och folktron. En verksamhet som sedan togs över av dialekt- och folkminnesarkiven under början på 1900-talet. Under 1870-talet tog Artur Hazelius (1833–1901) initiativ till att i Stockholm grunda Nordiska museet 1880 och friluftsmuseet Skansen 1891 och även i Norge och Danmark grundades olika folkemuseer under 1800-talet. Ett annat uttryck för dessa strömningar var grundandet av Den Norske Turistforening 1868 och Sveriges Turistförening 1885 med mottot ”känn ditt land”, vilket innebär såväl geografiskt som kulturellt, och eftersom Sverige och Norge var i union vid denna tid gällde detta bågge länderna. Efter unionsupplösningen 1905 fanns det emellertid politiska vinster att betona skillnaderna och att Sverige var svenskt och Norge norskt. År 1909 bildades

Sveriges Naturskyddsförening och Sveriges riksdag inrättade de första nationalparkerna med ursprunglig svensk natur, dvs. nationstypisk vildmark. Naturskyddsföreningen hade emellertid intressen inom såväl naturvård som hembygdsskydd och kulturminnesvård.⁶ Under 1916 inrättades så Samfundet för hembygdsvård (idag Sveriges Hembygdsförbund), vilket ytterligare kan ses som ett resultat av intresset för folkkulturen.

I Sverige har traditionen av folklig botanik främst följs upp inom allmogeetnologin och folkloristiken och man kan nämna etnologer, som exempelvis Gunnar Olof Hyltén-Cavallius (1818–1889), Eva Wigström (1832–1901), Erland Nordenskiöld (1877–1932), Carl Wilhelm von Sydow (1878–1952), Gustav Ränk (1902–1998), Gösta Berg (1903–1993), Carl-Herman Tillhagen (1906–2002) och Nils-Arvid Bringéus (1926–). Deras produktion har också haft ett visst fokus på folkloristiken och föreställningsvärlden och därmed förefaller det som om deras tilltro till allmogens praktiska kunskaper har varit tämligen skral. Man ska inte heller förneka den insats som gjorts av bl.a. historiker, särskilt vetenskapshistoriker. Ett annat forskningsområde där en betydande insats har gjorts är inom studiet av folkliga växtnamn och där kan vi omnämna forskare som Elias Fries (1794–1878), August Lyttkens (1845–1925), Sten-Bertil Vide (1915–2002) och Sigurd Fries (1924–2013). I Norge har det främst handlat om botanister såsom Jens Holmboe (1880–1943), Knut Faegri (1909–2001), Rolf Nordhagen (1894–1979) och Ove Arbo Høeg (1898–1993). Den sistnämndes omfattande översikt av det folkliga nyttjandet av Norges flora från 1974 baseras på författarens egna uppteckningar baserade på en oerhört flitig korrespondens med ett otroligt stort antal informanter under över femtio års tids.⁷ I Danmark finns i stort sett endast två aktörer av betydelse och det är Johan Lange (1911–2007) och Vagn J. Brøndegaard själv,

men honom beskriver jag lite närmare längre fram. Johan Lange sammanställde bl.a. *Ordbog over Danmarks plantenavne* (1959–61) – ett arbete om tre volymer.

ETNOGRAFISK BOTANIK OCH ETNOBIOLOGI

Under 1800-talet tilltog även det akademiska intresset för att studera nyttjandet av naturens resurser, främst florans, bland främmande folk i andra delar av världen. Mycket av denna forskningsgren utvecklades i USA och har åtminstone till en början haft ett visst kolonialt drag över sig. Detta forskningsfält har kommit att kallas etnobiologi och då har förmodligen grenen etnobotanik blivit mest spridd. Själva termen etnobotanik omnämndes första gången 1895 och då av amerikanen John W. Harshberger. Hans syfte var att beskriva ett nytt forskningsfält. Fyrtio år senare lyftes samlingstermen etnobiologi fram av Edward F. Castetter år 1935.⁸ Detta var en markering att ämnet även omfattade etnozoologi, etnomykologi och etnoekologi och fokuserade på interaktionen mellan människan och andra organismer. Ämnet gick också från antropologi till botanik under 1900-talet och man brukar peka ut den amerikanske botanikprofessorn Richard Evans Schultes (1915–2001) som den moderna etnobotanikens fader baserat på hans omfattande deltagande fältforskning bland framför allt sydamerikanska indianer. Hans forskning kombinerade botanik och antropologi kryddat med urfolksrätt och miljöfrågor. Han och hans forskning var inspiration till den amerikanska filmen *The Medicine Man* från 1992 med Sean Connery i huvudrollen. Den botaniska etnobotaniken omfattade främst utomeuropeiska urfolks nyttjande av växter, men kom med tiden att även inkludera föreställningar och folkloristik. Under de senaste decennierna har

Svenska och internationella storheter inom etnofarmakologi i samband med en konferens i Uppsala 1992. Från vänster Richard Evans Schultes (USA), Finn Sandberg, Jan G. Bruhn & Bo Holmstedt (Sverige) och Laurent Rivier (Frankrike). Schultes, Sandberg och Holmstedt valdes vid tillfället in som hedersmedlemmar i International Society of Ethnopharmacology medan Bruhn och Rivier var tillträdande respektive avgående ordförande för sällskapet. Foto: Håkan Tunón.

man även inkluderat den ekonomiska botaniken, dvs. kommersialisrade och förädlade växter. Idag definieras ämnet mer allomfattande och tar hänsyn till lokalsamhällets hela interaktion med den omgivande biologiska mångfalden.

De första vetenskapliga studierna fokuserade på dokumentation och listor över för olika ändamål använda arter, men med tiden har de blivit mer teoretisande och kommit att anta ett helhetsperspektiv. Man har även inom denna inriktning till större del börjat betrakta människan och hennes verksamhet som en ekologisk faktor och omgivningarna som en form av kulturlandskap. I vissa fall har man också valt att benämna detta forskningsområde för etnoekologi, dvs. studiet av hur folkgrupper förstår och uppfattar det omgivande landskapet och ekosystemen där de lever. Termen etnoekologi beskrevs för första

gången 1954 av den amerikanske antropologen Harold Conklin (1926–). Det kunskapsystem som urfolk och traditionella lokalsamhällen besitter om naturen och dess beståndsdelar brukar i allmänhet benämñas traditionell ekologisk kunskap.

Beroende på forskarens akademiska hemvist kan alltså etnobiologin visa upp två delvis helt olika ansikten. Det ena handlar om just folklig biologi, dvs. hur folket ser, namnger och klassificerar det omgivande landskapet och den biologiska mångfalden, medan den andra inriktningen utgår från ett mer praktiskt, nyttofokuserat, ekologiskt angreppssätt och fokuserar på sedvaneförbrukning av biologiska resurser. Man tillåter sig att generalisera och påstå att den första inriktningen företräds av antropologer och etnologer och att den andra representeras av naturvetare. The Society of Ethnobiology ger

en bred definition av ämnet⁹, som omfattar både inriktningarna:

tvärvetenskapliga studier av relationerna mellan växter och djur och mänskliga kulturer världen över, både vad gäller historiska och nutida relationer mellan mänskliga och miljö.

Inom etnobiologin återfinner vi också, åtminstone delvis, etnomedicinen, som är en annan tämligen väl definierad forskningsgren. Den kan sägas handla om studiet av olika folkgruppars uppfattningar om sjukdomar, sjukdomsorsaker och botemedel. Etnofarmakologi har däremot ett snävare fokus på olika folkgruppars användning av djur, växter och mineral som botemedel, njutningsmedel eller gift samt ofta även regelrätta farmakologiska studier. Denna inriktning har haft ett ganska uttalat praktiskt värde inom läkemedelsforskningen under 1900-talet, men är nu av en mer teoretisk betydelse. I Sverige har dessa representerats av läkare, apotekare och botaniker, såsom Oskar Theodor Sandahl (1829–1894), Henrik Viktor Rosendahl (1855–1918), Carl Gustaf Santesson (1862–1939), Bo Holmstedt

(1918–2002) och Finn Sandberg (1920–2011). Under senare tid, kanske främst det senaste decenniet, har enstaka forskare inom medicinsk forskning även skapat en helt ny innebörd av etnofarmakologi som studiet av genetiska skillnader mellan folkgrupper samt hur dessa påverkar patienternas svar på olika typer av läkemedelsbehandling, men detta är en helt annan historia.

I Norden har etnobiologin, som nämnts tidigare, främst kommit att förvaltas inom folklivsforskning, etnologi, historia och språkvetenskap, men under de senaste decennierna alltmer av biologer. Man kan också säga att etnobiologin har kommit att ta fyra huvudsakliga ämnesinriktningar som vi kan kalla:

- framtida nytta (äldre kunskap för exploatering/bioprospektering och långsiktig hållbar utveckling)
- historisk etnobiologi (äldre nyttjande i huvudsak för att förstå historien)
- folkloristik (att äldre tiders ”kunskap” främst bestod av folktron och föreställningar samt lekar)

*Sammankomst för arbetsgruppen för frågor rörande folklig kunskap
inom FN:s Konvention om biologisk mångfald i Montreal i Kanada, 2013.
Under pågående förhandlingarna. Foto: Håkan Tunón.*

- folklig nomenklatur och systematik (hur man har klassificerat naturens invånare och namngivit dem).

FN:S KONVENTION OM BIOLOGISK MÅNGFALD

En ny epok för etnobiologin inleddes i och med FN:s Konvention om biologisk mångfald som världens herrar skrev under på toppmötet i Rio de Janeiro 1992. Inom konventionen framhålls specifikt urfolks och lokala samhällens ”traditionella kunskap, sedvänjor och innovationer” och dess roll i bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald; den kunskap som man inom etnobiologin i allmänhet vill studera. Inte helt förvånande så har konventionen också däremed varit bevekelsegrund för att en mängd etnobiologiska projekt initierats. Med inspiration från såväl FN:s Konvention om biologisk mångfald som Brønregaards boksviter om dansk etnobiologi inleddes 1997 i Sverige ett särskilt etnobiologiprojekt *Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige*¹⁰ i syfte att skapa ett etnobiologiskt bokverk om naturresursanvändning i Sverige, historiskt, nutida och framtida. Projektet var ett brett samarbete mellan Centrum för biologisk mångfald (Sveriges lantbruksuniversitet), Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och ett antal museer, såsom Åjtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Fredriksdals museer och trädgårdar och Stiftelsen Skansen. Avsikten med projektet var att skapa intresse för etnobiologisk forskning och därfor publicerades ett antal skrifter och böcker i serien *Studia ethnobiologica* samt arrangerades ett tiotal nationella etnobiologisymposier på olika teman under perioden 1999 till 2008. Det planerade bokverket realiseras också, *Människan och naturen* (2001)¹¹, *Människan och floran* (2005)¹² och *Människan och faunan*

Bokverket Etnobiologi i Sverige (2001–2007) är en antologi som är inspirerad av och framtagen i Brønregaards anda.

(2007)¹³. Inom projektet har vi använt oss av en relativt vid definition:

Studiet av människans medvetna förhållande till och användning av växter och djur i sin omgivning. Svar på frågor såsom *vilka arter?*, *för vilket syfte?*, *hur?*, *var?*, *när?* och *av vem?*

Syftet med etnobiologiprojektet var tadelat, både att sammanställa och beskriva nyttjandet av biologisk mångfald genom historien fram till våra dagar och att samtidigt väcka intresse för bevarande av flora och fauna, såväl vild som domesticerad. Inalles medverkade nästan 140 författare från olika akademiska discipliner i bokverket, vilket säger något om bredden på ämnet etnobiologi. Ändå måste man medge att detta bokverk, precis som Brønregaards danska motsvarigheter, trots allt främst är att betrakta som en introduktion till människans oerhört komplexa förhållande till naturen och dess resurser. Detta arbete ledde också till att regeringen gav

Centrum för biologisk mångfald i uppdrag att 2006 inrätta Naptek – Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Programarbetet har därför handlat om etnobiologisk kartläggning, dokumentation och utvecklade av böcker som hjälpmedel för arbete knutet till folklig kunskap, bl.a. *Ju förr desto bättre: kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*⁴ (2009) och *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*⁵ (2010).

KORTFATTAD BESKRIVNING AV VAGN J. BRØNDEGAARD

På initiativ från Centrum för biologisk mångfald utsågs Vagn J. Brønregaard år 2005 till hedersdoktor vid Sveriges lantbruksuniversitet. Motivering till detta lydde:

Brønregaard har verkat som författare och etnobiolog. Han har sammanställt tre olika bokverk; *Folk og flora: Dansk etnobotanik*, *Folk og fauna: Dansk etnozoologi* samt *Folk og fa: Dansk hysdyretnologi*. Brønregaards arbete om totalt nio mycket omfattande böcker sammanfattar på ett enastående sätt det kulturhistoriska materialet rörande djur och växter i Danmark, såväl odlade som

vilda. Vid sidan av dessa högklassiga uppslagsverk har han också publicerat över 700 etnobiologiska artiklar i vetenskapliga och populärvetenskapliga tidskrifter.

Några år tidigare hade också Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien inrättat *V.J. Brønregaards etnobotaniska samling* som i grunden består av Brønregaards eget arbetsbibliotek, en samling omfattande över sjuttio hyllmeter böcker och flera tusen särtryck, samt en mängd urklipp, allt noggrant katalogiserat. Detta är det omfattande material som har utgjort bakgrundsaterialet till hans imponerande skrivande.

Vagn Jørgensen Brønregaard föddes 1919 i det lilla samhället Fanefjord på Møn. Familjen bestod av lantbrukare. Brønregaard själv valde dock en annan bana, att läsa, forska och skriva om människans användning av och förhållande till växter och djur. Eftersom Brønregaard sedan ungdomen varit en stor boksamlare så har det bidragit att skapa det bibliotek som nu utgörs av den etnobotaniska samlingen. Hans energiska forskning och skrivande skedde inte inom den akademiska miljön utan främst som autodidakt privatperson. Hans skrivande varvades mellan populärvetenskapligt skrivande för brödfödan och en mer vetenskaplig publicering med särskild inriktning på etnobotanik, ekonomisk botanik och kulturhistoriska aspekter på växter. Hans skrivande inleddes med artiklar i den danska lokalpressen redan år 1943. Först handlade det om populära och populärvetenskapliga framställningar, men allt eftersom kom många vetenskapliga arbeten som sedan kulminerade i tre mycket omfattande bokverk om dansk etnobiologi.

Brønregaard fortsatte efter sin grundutbildning att studera germanistik och botanik i Tyskland i såväl Heidelberg som Rostock. I samband med detta kom han i kontakt med botanisten Heinrich Marzell som lämnade ett tydligt avtryck på Brønregaards forskning. Han verkade därefter i Königsberg innan han

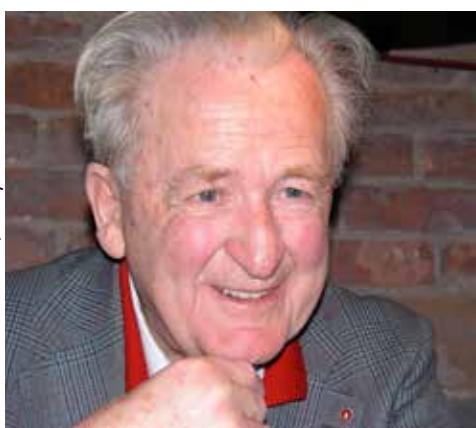

Foto: Håkan Tunón, 2004.

i all hast fick fly tillbaka till Danmark i samband med andra världskrigets slutskede när sovjetiska armén någade in i Tyskland. Väl på hemmaplan började Brøndegaard att på allvar dokumentera, samla litteratur och skriva. Efter ett par decennier flyttade Brøndegaard emellertid till Cómpeta, en liten bergsby i Spanien. År 1966 gick flyttlasset, vilket bl.a. inkluderade hans växande bibliotek som alltså kom att vara avgörande både för hans inkomst och det vetenskapliga skrivandet. I Spanien och särskilt Andalusien kom han även att genomföra ett omfattande dokumentationsarbete bland exempelvis landsbygdens herdar. Ett material som faktiskt inte är publicerat.

Mycket av verksamheten inriktades på ett avlägset mål, nämligen att skapa ett storverk i form av bokverket *Folk og flora: etnobotanik i Danmark 1–4* (1978–80).¹⁶ Det tog mer än trettio år att sammanställa material och färdigställa detta projekt. Enbart själva skrivandet av manuset tog sex år. Bokverket skildrar ungefär femhundra i Danmark förekommande vilda och odlade växter och baseras på uppgifter från mer än tusen titlar samt har bortåt 28 000 källhänvisningar, vilket säger något om Brøndegaaards omfattande grävande i källmaterialet. Han ger också i inledningen till bokverket sin beskrivning av vad etnobotanik är:

Etnobotanik skildrar forholdet mellem et lands vegetation og dets befolkning og registrerer de vildtvoksende og dyrkede planters historie, deres folklige navne, anvendelse i kalenderårets fester og höjtider, som lægemidler i hjemmeindustri, håndværk, børnelege, skikk, sagn og overtro, stednavne, heraldik, talemåder, prosa og poesi. Den vedrører således ikke alene etnologi og botanik, men er i høj grad tværvidenskabelig og omfattar bl.a. land-, have- og skovbrug, arkæologi, teknologi, farmaci, filologi, folkklore og litteraturhistorie.

Folk og flora följdtes av ytterligare två imponerande bokverk, nämligen *Folk og Fauna:*

etnozoologi i Danmark 1–3 (1985–86) samt *Folk og Fa: dansk husdyrsetnologi 1–2* (1991–92).¹⁷ De är av något mindre omfattning, 1 047 respektive 453 sidor. Dessa tre bokverk är onekligen föregångare inom genren. Alla tre är baserade på grundlig faktainsamling, ett noggrant skrivarbete och uppbyggda enligt praktiskt taget samma mall, vilket ökat tillgängligheten. Vid sidan av bokverken publicerade Brøndegaard dessutom hundratals populära, populärvetenskapliga och vetenskapliga artiklar om allehanda frågor relaterade till etnobiologi, även om största delen relaterar till etnobotanik. Ibland är det svårt att dra gränsen mellan vad som är att betraktas som populärvetenskapligt eller vetenskapligt och många gånger växer och utvecklas artiklarna om ett visst tema successivt genom upprepade publiceringar i dagspress, veckopress, fackpress och årsböcker. Sammantaget har detta också gjort att Brøndegaaards publikationslista innehåller en mycket blandad kompott av publikationer. Det handlar om lokaltidningar och rikstidningar, men också som nämnts ovan om facktidningar för alla möjliga olika intressenter, såsom lantbrukare, trädgårdssintresserade, farmaceuter, läkare, veterinärer, snickare, men också bryggmästare och hotell- och restauranganställda. Sammantaget skildrar dessa artiklar i stort och smått olika aspekter vad gäller människans nyttjande av och folkliga föreställningar om växterna i deras omgivning och syftet har varit att på ett folkbildande sätt sprida information till allmänheten.

BRØNDEGAARDS VETENSKAPLIGA PUBLICERING

En del av de teman som Brøndegaard fördjupade sig i resulterade också i mer vetenskapliga publiceringar i en mängd olika tidskrifter. Det

Vårt förhållande till naturen är mycket komplext och genom leken grundas tidigt mycket av vår syn på naturens detaljer, vilket även påverkar oss långt senare. Foto: Håkan Tunón.

handlar främst om tidskrifter inom humaniora, t.ex. de danska *Danske folkemål*, *Danske studier* och *Sprog og kultur*, de svenska *Arv* och *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, men han publicerade också humanistiska alster i mer naturvetenskapligt inriktade tidskrifter, såsom de tyska *Naturwissenschaftliche Rundschau* och *Pharmazeutische Zeitung* samt den vetenskaps-historiska tidskriften *Sudhoffs Archiv*. I Danmark återfinns bidrag även i *Dansk Pedagogisk Tidsskrift* och *Ugeskrift for læger*, i Sverige återfinns också bidrag i *Svensk Farmaceutisk Tidsskrift* och *Linnésällskapets årsskrift* och i Norge publicerade Brøndegaard i *Blyttia – Tidsskrift for Norsk Botanisk Forening*. Utöver mer generella etnobiologiska essäer kan man dela in dessa artiklar på följande huvudteman:

- växtnamn
- folkmedicin och medicinalväxter, och då särskilt afrodisiaka, antikonceptionsmedel och abortiva
- växtfibrer och andra nyttoväxter
- barnlekar och växter som leksaker.

Som skribent bör Brøndegaard rimligen betraktas som en etnobiolog av den gamla skolan, men med en viss förkärlek åt folkliga växtnamn och folkloristik samt ett visst fokus på tidigare generationers mer andliga dimension till den omgivande naturen med människan som en naturlig del av skapelsen. Det handlar ofta mer om historiska detaljfrågor än några skildringar av mer praktiska lärdomar för framtiden. Det klagas också ofta på att etnobiologin har en tendens att bli något av

en teoretiskt frimärkssamling, dvs. man bryter ut och djupanalyserar en liten isolerad del av ett större sammanhang istället för att lyfta den större bilden. Att genomföra detaljstudier av specifika företeelser är ett hanterligt sätt att begränsa ett annars oöverstigligt material så att man kan genomföra en mer djuplodande vetenskaplig analys. Brøndegaard tillhörde också den tyska akademiska traditionen, där just mycket djuplodande och noggranna analyser av enstaka företeelser var en regel, och han var som sådan absolut Heinrich Marzells lärjunge. Han tog sig lärt och detaljerat an och skildrade det ena fenomenet efter det andra och hans mäktiga livsverk blev att sammantaget försöka beskriva den historiska relationen mellan mänskliga och natur, nyttjande och föreställningar. Denna oerhört omfattande insats utgör ett epokgörande bidrag. Genom att insiktsfullt skildra kunskap från en tid, som vi inte kommer att få tillbaka, bidrog han till att skapa ett intresse och en förståelse för varför vi bör bevara biologisk mångfald.

Även om han på grund av sin tyskvänlighet till stor del kom att uteslutnas från den danska vetenskapliga gemenskapen under de första decennierna efter kriget så har hans forskning och publicering uppskattats både nationellt i Danmark och internationellt. Något som framgår av att hans arbete, särskilt i samband med och efter utgivandet av bokverken på 1970-talet och framåt, kom att stöttaas av flera tunga kulturfonder.

NOTE R

- 1 Millennium Ecosystem Assessment 2003.
- 2 Såsom exempelvis Columella 2009. Mer om detta i Svanberg et al., 2011.
- 3 ”to foster and encourage scientific research, education, and related activities on the past, present, and future uses of plants, and the relationship between plants and people, and to

make the results of such research available to the scientific community and the general public through meetings and publications”, Society for Economic Botany:s hemsida: http://www.econbot.org/_welcome_/to_seb.php

- 4 Ulrich 1897; Marzell 1926 & 1935; Nießen 1936–37; Pieper 1897; Wartmann 1874; Kummer 1927 & 1952–55. För enstaka nedslag i främst Östeuropa se Svanberg & Luczaj, 2014.
- 5 Marzell 1926, 1935, 1942–79.
- 6 Gren 2009 & 2010.
- 7 Høeg 1974.
- 8 Cotton 1996; Svanberg & Tunón 1999; Svanberg 2001; Svanberg et al., 2011.
- 9 International society of ethnobiology:s hemsida: <http://ethnobiology.net/>
- 10 Svanberg & Tunón 1999 & 2000.
- 11 Pettersson, Svanberg & Tunón 2001.
- 12 Tunón, Pettersson & Iwarsson 2005.
- 13 Tunón, Iwarsson & Manktelow 2007.
- 14 Westman & Tunón 2009.
- 15 Tunón & Dahlström 2010.
- 16 Brøndegaard 1978–80.
- 17 Brøndegaard 1985–86 & 1991–92.

R E F E R E N S E R

- Brøndegaard, V.J., 1978–80, *Folk og flora: etnobotanik i Danmark*. Vol. 1–4. Rosenkilde og Bagger, Köpenhamn.
- Brøndegaard, V.J., 1985–86, *Folk og Fauna: etnozoologi i Danmark*. Vol. 1–3. Rosenkilde og Bagger, Köpenhamn.
- Brøndegaard, V.J., 1991–92, *Folk og Fæ: dansk husdyrsetnologi*. Vol. 1–2. Rosenkilde og Bagger, Köpenhamn.
- Columella, L.J.M., 2009., *Tolv böcker om lantbruk. En tvåtusenårig romersk lantbrukslära*. (Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden. 43. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien) Stockholm.
- Cotton, C.M., 1996, *Ethnobotany: Principles and Applications*. Wiley, Chichester.

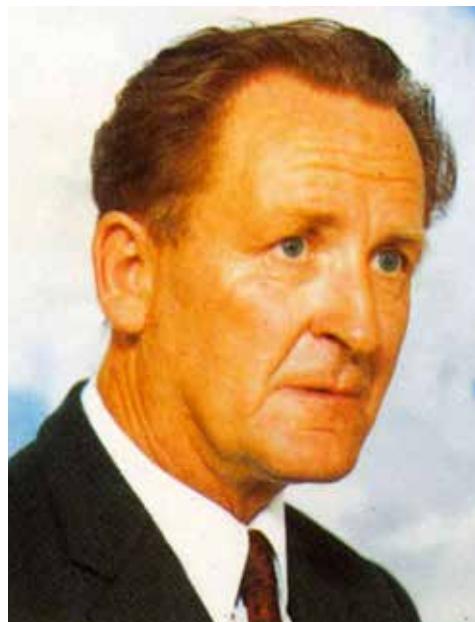
- Gren, L., 2009, "Kulturmiljövårdens historia", s. 16–19 i *Kunskap • föreställningar • natursyn • hållbar utveckling. Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhället och traditionella värdeeringar*. Red. H. Tunón. (CBM:s skriftserie 32) Centrum för biologisk mångfald) Uppsala.
- Gren, L., (red.) 2010, *Samhällsförändringar och värden av natur och kultur. En debatstillskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Høeg, O.A., 1974, *Planter og tradisjon: floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925–1973*. Univ.-forlag, Oslo.
- Kummer, G., 1927 & 1952–55, *Schaffhauser Volksbotanik*. Augustin, Thayngen-Schaffhausen.
- Lange, J., 1959–61, *Ordbog over Danmarks plantenavne*. Band 1–3. København.
- Marzell, H., 1926, *Bayerische Volksbotanik Volks-tümliche Anschauungen über Pflanzen im rechts-rheinischen Bayern*, Spindler, Nürnberg.
- Marzell, H., 1935, *Die Pflanze im Deutschen Brauchtum*. Verlag Enckehaus, Berlin.
- Marzell, H., 1942–79, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, Band I–V, Leipzig, Stuttgart & Wiesbaden.
- Millennium Ecosystem Assessment, 2003, *Ecosystems and Human Well-being*, Washington – Covelo – London.
- Nießen, J., 1936–37, *Rheinische Volksbotanik. Die Pflanzen in Sprache, Glaube und Brauch des Rheinischen Volkes*, Berlin.
- Pettersson, B., Svanberg, I. & Tunón, H. (red.), 2001, *Människan och naturen: Etnobiologi i Sverige*, Wahlström & Widstrand, Stockholm
- Pieper, R., 1897, *Volksbotanik : Unsere Pflanzen im Volksgebrauche, in Geschichte und Sage, nebst einer Erklärung ihrer Namen*, Sterzel, Gumbinnen.
- Svanberg, I., 2001, "Människan, växterna och djuren", s. 13–20, i *Människan och naturen: Etnobiologi i Sverige* I. Red. B. Pettersson, I. Svanberg & H. Tunón, Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Svanberg, I. & Tunón, H., 1999, "Etnobiologi", s. 55–72, i *Leva med naturen. Fataburen 1999*, Nordiska museets förlag, Stockholm.
- Svanberg, I., et al., 2011. "History and current trends of ethnobiological research in Europe", s. 189–212 i *Ethnobiology*. Red. Anderson, E.N., Pearsall, D., Hunn, D. & Turner, N. Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey.
- Svanberg I. & Luczaj, L. (red.), 2014. *Pioneers in European Ethnobiology*. Uppsala University, Uppsala.
- Svanberg, I. & Tunón, H., 2000, "Local knowledge of animals and plants: The contribution of ethnobiology", s. 7–26, i *Ecological knowledge in the North. Studies in ethnobiology*. Red. I. Svanberg & H. Tunón, Swedish Science Press, Uppsala.
- TEEB, 2010, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB*.
- ten Kate, K. & Laird, S.A., 1999, *The Commercial use of Biodiversity*, Earthscan Publications Ltd, London – Sterling, VA.
- Tunón, H. & Dahlström, A. (red.), 2010, *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. (CBM:s skriftserie, 34 & Skogs- och lantbruks-historiska meddelanden, 48) Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
- Tunón, H., Iwarsson, M. & Manktelow, S. (red.), 2007, *Människan och faunan: Etnobiologi i Sverige* 3, Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Tunón, H., Pettersson, B. & Iwarsson, M. (red.), 2005, *Människan och floran: Etnobiologi i Sverige* 2, Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Ulrich, A., 1897 (2:a uppl.), *Beiträge zur bündnerischen Volksbotanik*. Hugo Richter, Verlagsbuchhandlung, Davos.
- Wartmann, F.B., 1874 (2:a uppl.), *Beiträge zur St. Gallischen Volksbotanik Verzeichniss der Dialektnamen*, Scheitlin & Zollikofer, St. Gallen.
- Westman, A. & Tunón, H. (red.), 2009, *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*, (CBM:s skriftserie, 26) Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.

BENGT AF KLINTBERG

VAGN J. BRØNDEGAARD

Vagn J. Brøndegaard (1919–2014) var något så otidsenligt som en privatlärd, en forskare som i sin studerkammare samlade på sig ett encyklopediskt vetande inom sitt specialområde, etnobotaniken. Företeelsen var vanlig på 1800-talet men har numera nästan helt försvunnit: den komparative skrivbordsforskan som med hjälp av sitt omfattande bibliotek för samman all tillgänglig information om ett begränsat ämne. Denna typ av forskning har kommit att stämplas som föråldrad, men på senare tid har allt fler fått upp ögonen för att de vetenskapliga faktasamlarna kan vara förmedlare av viktig kunskap, som inte är så lätt åtkomlig på annan väg. Till dem hörde Vagn J. Brøndegaard. I dag söker sig många yngre etnobotaniker till hans skrifter.

Han föddes 1919 i ett lantbrukarhem på Møn i Danmark och hade uppnått den höga åldern av 94 år när han avled vårvintern 2014. Så länge han bodde kvar i föräldrahemmet var hans namn Vagn Jørgensen. I vuxen ålder tog han sig namnet Brøndegaard efter en släktgård som hans förfäder hade brukat i nästan tvåhundra år men som gått ur familjens ägo. Hans botaniska intresse väcktes tidigt; han var bara sju år när han började samlar och pressa blommor i häften av omslagspapper som mamman gjort till honom¹. Under uppväxten inhämtade han mycket av sin växtkunskap i 1800-talsbotanikern Emil Rostrups *Vejledning*

i den danske Flora, en handbok som han köpte för hopsparade pengar och läste så flitigt att den till sist bestod av lösa blad. Senare i livet tecknade Brøndegaard läromästarens biografi i en artikel, där han bland annat pekar på Rostrups intresse för "plantesagn" och annan etnobotanik².

De tillgängliga biografiska uppgifterna om Vagn Brøndegaard är få, och han har själv varit förtegen när han har intervjuats om sitt liv. Hans ovanliga levnadslopp från självlärd

bondson till internationellt erkänd etnobotaniker väckte författaren Gorm Rasmussens intresse. Dennes studie *Das Menschlein in der Blüte* (2014) bygger på intervjuer med Brøndegaard och skildrar en delvis problematisk uppväxt.

Hans far var stolt över sin bondehärstamning och ville att äldste sonen Vagn skulle gå i hans fotspår. Men sonen hade ärvt sin mors läshuvud och avskydde arbetet på gården, ett arbete som tog mycket av hans tid och ledde till att han bara fick gå varannan dag i skolan. Där trivdes han desto bättre; klasskamraterna kallade honom ”professorn”. Familjen flyttade från gård till gård och levde tidvis under mycket knappa villkor. Vagns tillflykt blev det allt uppslukande botaniska intresset. Han anlade en botanisk trädgård där skyltar upplyste om växternas namn, han utökade kontinuerligt sitt herbarium och gjorde anteckningar om de insamlade växterna, inte minst hur de har använts av människorna. Allt detta uppfattades av fadern som griller. Han kastade herbariet och de botaniska anteckningarna på elden. Vagn grät en vecka, berättar hans syskon.

Fadern beundrade allt tyskt och blev på 1930-talet övertygad nazist; han trodde att den nazistiska politiken skulle gynna lantbrukare. Sedan han gett upp hoppet om att sonen skulle gå i hans fotspår lät han honom studera vid en realskola. Den unge Vagn tog examen med lysande betyg, särskilt i tyska språket som han behärskade lika väl som sitt modersmål.

Tysklands ledande etnobotaniker vid denna tid var Heinrich Marzell (1885–1970). Han hade 1938 gett ut boken *Unsere Heilpflanzen, ihre Geschichte und ihre Stellung in der Volkskunde*, och under 1940-talet var han fullt sysselsatt med det verk som har blivit hans mest kända, fembandsverket *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* (1943–1979, slutredigerat efter hans död). Marzell hade ingen universitetsprofessur utan var verksam som

gymnasielärare i botanik och kemi i en idyllisk bayersk småstad, Gunzenhausen. Efter att ha läst några av hans skrifter inleddes den unge Brøndegaard en korrespondens med Marzell som ledde till att han mitt under brinnande krig inbjöds att komma och besöka honom. Vagn Brøndegaard blev Marzells privatelev, av denne utsedd att föra hans forskning vidare.

Förhållandet mellan de båda utvecklades med åren till nära vänskap, och kontakten bröts inte förrän Marzell avled 1970. Utöver sin naturvetenskapliga skolning hade den tyske forskaren grundliga kunskaper i germanistik, och han rådde Brøndegaard att kombinera botaniken med studier i germansk filologi och folkloristik. I teoretiskt och metodiskt hänseende kom Brøndegaard att bli en trogen kopia av Marzell, en empiriker som byggde sina faktasammanställningar på största tänkbara källmaterial.

Brøndegaard hade även litterära intressen och en stark skrivlust. Han beslöt att satsa sina krafter på ett populärvetenskapligt författarskap och fick vid 22 års ålder sin första artikel publicerad i dagstidningen *Politiken*. Året var 1941 och artikelnas rubrik ”Lægedom langs Landevejen”. Men arvodena för de artiklar han skrev för dagstidningar och periodisk press var blygsamma. Det krävdes en järnflit för att det hela skulle gå ihop, och den besatt uppenbarligen Vagn Brøndegaard. När arbetstempot var som högst skrev han en tidningsartikel om dagen. Innehållet varierade, men oftast handlade det om växtnamn och växters användning inom folkmedicinen eller den lärda medicinen. Andra ämnen rörde nyttoväxter och växternas betydelse i folktro och kalenderseder.

Några av artiklarna stod under kriget att läsa i nazisternas dagblad *Fædrelandet*. Där publicerade han också ett par propagandistiska artiklar om det tyska tusenårsriket som ställdes i skarp kontrast mot tillståndet i England och det engelska kolonialväldets

Heinrich Marzell och Vagn J. Brønregaard i djupa samtal under en tur med postbåten till Vejro, sensommaren 1946 eller 1948.

förbrytelser. Efter fredsslutet kostade de honom ett år i fängelse och fem års uteslutning från alla offentliga anställningar.

I samband med en skilsmässa flyttade han 1966 till en liten stad på den spanska solkusten, Competa i Malaga. Där bodde han under större delen av året och återvände till hemlandet bara under de allra hetaste sommarmånaderna. Långt borta från de danska bokskogarna skrev han den ena artikeln efter den andra och postade manusen till tidningar och tidskrifter i Danmark och dess grannländer.

Han hade en särskild blick för alla de facktidskrifter som kunde vara intresserade av

hans kunskaper. Hans uppfinningsriksedom när det gäller att finna etnobotaniska och etnozoologiska infallsvinklar till de mest skiftande fackområden kan inte annat än väcka beundran. I snickerinäringens egen tidskrift *Snedkerimestrene* kunde han placera artikeln ”Brug af træ i Danmark”³, i *Tidsskrift for textilteknik* utredde han under rubriken ”Nordisk bomuld” försök med inhemska plantors fröhår som textilmaterial⁴, i tidskriften *Brygmasteren* berättade han under rubriken ”Gammel snaps på nye flasker” om brännvinskryddor⁵, i *Tidsskrift for biavl* kunde han placera artiklar om bin och honung. Björkrisets roll i äldre

tiders barnuppfosten fick en artikel i *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*⁶. Danska, svenska och tyska facktidskrifter för farmakologi, veterinärmedicin, lantbruk, blomsterodling, jakt och fiske fick ta emot artiklar specialdesignade för dem. Vid sidan av brödskriverierna åstadkom han också varje år ett mindre antal artiklar för vetenskapliga publikationer, där han redovisade sin med åren allt mer omfattande beläsenhet. Flera infördes i *Danske Studier*, den ledande tidskriften för språk, litteratur och folkminnen i Danmark, eller i *Svenska landsmål och svenska folkliv*.

En förutsättning för författarskapet var det kartotek som Brøndegaard kontinuerligt byggde upp och där han noterade alla etnobotaniska belägg som kom i hans väg. Han såg också till att förvärva all litteratur som kunde vara av intresse och fick så småningom ett bibliotek som antagligen är det största enskilda etnobotaniska biblioteket i världen. Medan samlingarna växte började han planera det som skulle bli hans magnum opus, ett bokverk i flera band som skulle redovisa alla de folkliga traditioner som hade dokumenterats i Danmark om landets flora. Källorna var inte bara de vanliga etnologiska och kulturhistoriska; Brøndegaard gick också igenom den danska skönlitteraturen, både poesi och prosa, och existerade allt av etnobotaniskt intresse som han kunde hitta.

När manuskriptet efter många år var tryckfärdigt återstod problemet att finna ett bokförlag som var villigt att ge ut det. En förutsättning var att det kostsamma projektet fick ekonomiskt stöd, och för det krävdes att ledande botanister och folkmönnesforskare i Danmark var villiga att intyga dess värde. Här fick han stöd av Danmarks främste växtnamnforskare, professor Johan Lange, och av intendenten vid Dansk Folkemindesamling Iørn Piø. I korrespondensen mellan Brøndegaard och dem och andra intressenter, arkiverad i Brøndegaardssamlingen i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien i Stockholm, kan

man följa de många turerna innan *Folk og flora* kom ut. Bland annat framgår det att författaren länge var osäker på om han skulle kalla verket *Flora og folk* eller *Folk og flora*. Det blev, som vi vet, det senare alternativet som segrade.

Rosenkilde & Bagger, det bokförlag som tog på sig uppgiften att ge ut manuset, försåg det i rikt mått med färgillustrationer och åstadkom ett praktverk i fyra delar som publicerades 1978–80. Det togs emot positivt i tidningarna och fick recensioner som kunde användas när en andra upplaga trycktes 1987. *Berlingske Tidende* skrev t.ex.: "Dette er et utroligt samvittighedsfullt stykke arbejde, der vil blive stående som et hovedværk i vor botaniske litteratur."

De kritiska rösterna var inte många, men folkloristen Eske K. Mathiesen uttalade i årsboken *Folk og Kultur* vissa betänkligheter. Han skriver:

Verket repræsenterer en samleflid af kolossalt omfang, men er der tale om noget videnskabeligt ønske om at udrede det be-stemmende i opfattelserne af den enkelte plante eller gruppe af planter? – Såvidt jeg kan se, overlader Brøndegaard den vurderende indsats til læseren ved at pege på sine kildesteder. Det er det noget reelt og prisværdigt i, men det er også besværligt for læseren. Den, som vil gå detaljeret traditionshistorisk til værks, modtager kun få hjælpende oplysninger i selve artiklen. Traditionerne og udsagnene om den enkelte plantes anvendelse serveres som en ufordøjet klump, skjønt der er tale om en vis kronologisk og geografisk sortering. Kan man med hjælp af disse artikler fatte traditionernes rod eller mangel på samme i det lokale kulturland-skab? Kan man få et indtryk af udsagnenes rækkevidde? Jeg tvivler.⁷

Eske K. Mathiesen vet som folklorist att de traditioner som har bevarats i arkiv och tryckta källor har högst olika källvärde. Vissa belägg kan representera väl etablerade traditioner medan andra bara har lokal bärning eller återger traditionerna i en fragmentarisk eller missförstådd

Vagn Brønregaard studerar uppställning av sitt arbetsbibliotek som då hade överförts till KSLA för att utgöra grunden till V. J. Brønegaards etnobotaniska samling. Foto: Håkan Tunón, 2004.

form. I sitt stora verk är Brønregaard mer botaniker än folklorist, han avstår i regel från källkritik och nöjer sig med att återge allt han har stoppat i portören under sitt etnobotaniska samlande. När han kommenterar sina källor handlar det mestadels om ifall informationen är botaniskt korrekt eller inte. Något annat är heller inte att vänta: Brønregaard ingick aldrig i den nordiska folkloristiska forskarmiljö där frågor om källkritik och genreanalys stod på dagordningen. Man kan tycka att hans arbetsprestation ändå räcker gott.

Framgången med *Folk og flora* ledde till att Brønregaard kunde fortsätta med ett verk om djurlivet i dansk tradition enligt samma riktlinjer: systematiskt uppställda artiklar om de enskilda djurarterna, med rika illustrationer som Rosenkilde & Bagger plockat fram. Verket fick titeln *Folk og fauna* och

utkom 1985–86 i tre band. Han begränsade sig här till de vilda djuren; husdjurens traditioner reserverades till två avslutande band med titen *Folk og fæ* (1992).

Efter dessa publikationer, som representerar krönet på hans livsverk, försökte Vagn Brønregaard i flera år sälja sin boksamling, vilket visade sig svårt, eftersom han krävde att den skulle bevaras som en helhet. Den institution som till sist kunde härbärgera den var Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien i Stockholm. Förvärvet år 2003 möjligjordes genom en generös donation från Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond. Brønregaardsamlingen finns nu i akademiens bibliotek och omfattar över 70 hyllmeter böcker och flera tusen särtryck samt en mängd urklipp, allt indexerat i en särskild katalog med närmare 2 400 ämnesord. Det svenska intresset

för den danske etnobotanikerns pionjärinsats ledde till att han 2005 utsågs till hedersdoktor vid Sveriges Lantbruksuniversitet.

Folk og flora och dess båda ovan nämnda uppföljare vänder sig till en bred intresserad allmänhet med intresse för botanik och natur, miljövänner som vill veta mer om växter, kulturhistoriskt intresserade, hembygdsforskare, trädgårdsodlare och naturvänner. Men framgången har också haft det goda med sig att den etnobotaniska forskningen i Norden har upptäckt många tidigare artiklar som inte nått ut genom att de publicerats i svåråtkomliga tidskrifter. Det är ett brett urval av dessa artiklar som nu återutges i den föreliggande volymen. Artiklarna är för många för att kunna kommenteras i varje enskilt fall. På de följande sidorna tar jag upp ett femtontal av dem som representativa exempel på Vagn Brøndegaards etnobotaniska forskning.

En huvudlinje inom etnobotaniken har alltifrån äldsta tider varit studiet av medicinalväxterna. En vanlig kategori av artiklar i Brøndegaards författarskap är monografiska artiklar över enskilda medicinalväxter, där han radar upp belägg från antiken och fram till nutiden. Ett representativt exempel är ”Vejbred (*Plantago*) som sårmedel” som först publicerades i *Farmaceutisk Tidende*. Det danska ordet ”vejbred” som också finns i skånskan och norskan av ”groblad” (*Plantago major*). Förleden ”gro-” betyder här ”läka”. Den latinska benämningen *plantago*, som tidi-gast påträffas hos Plinius d.ä., går tillbaka på latinets ”*planta*” (fotsula). Som bekant växer grobladet främst på och omkring vägar, och det måste ha varit dess lindrande effekt på nakna fotsulor som ligger bakom det latinska namnet.

Bruket av groblad som omslag på sår måste vara uråldrigt. Brøndgaard redovisar belägg för dess användning i en mängd forntida

Groblad (Plantago major), ur Otto Thomé, Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz, 1885.

och medeltida läkar- och örtaböcker och ger exempel på folkmedicinska uppgifter, ordnade efter de länder där de noterats. Det förefaller som om växtens urhem är den gamla världen, varifrån den nådde Nordamerikas indianer genom kolonisation. Ett poetiskt belägg som jag skulle vilja addera till exemplsamlingen är det som ingår i ”de nio örternas galder”, en sjukdomsbesvärjelse i den anglosaxiska läkeboken *Lacnunga* från 1000-talet. Där kallas grobladet ”örternas moder” och galdraren beskriver dess tillvaro på vägarna (min översättning):

Över dig knarrade kärror, över dig red
drottningar,
över dig klagade brudar, över dig fnyste oxar.
Alla dem stod du emot och värje dig mot.

Man kan fråga sig varför brudarna klagar när de rider över grobladen. Sannolikt åter-speglar orden en medeltida sedvänja som levde kvar ända in på 1900-talet i Karelen och Ing-ermanland, nämligen att bruden brister ut i ceremoniell klagan när hon lämnar det trygga föräldrahemmet och förs på hästryggen till brudgummens by.⁹

I Brøndegards artikel diskuteras avslutningsvis grobladets antibiotiska effekter. Är de empiriskt grundade, eller handlar det om folktron? Brøndegard hänvisar till studier som klart styrker att effekten finns. Sedan han skrev artikeln har det kommit ytterligare biotekniska undersökningar som visar att groblad innehåller ett stort antal biologiskt aktiva substanser av betydelse för sårläkningen, något som har påvisats i försök med odlade celler av mänskliga.¹⁰

En annan växtmedicinsk monografi, tidi-gast tryckt i *Svenska Linné-Sällskapets Års-skrift*, är "Linnæi i folkemedicinen".¹¹ I jämförelse med grobladet har linnean (*Linnæa borealis*) haft en betydligt mer begränsad utbredning som medicinalväxt, främst Sverige och Norge. Som Brøndegard påpekar i artikeln hade Linné målsättningen att dokumentera folkliga uppfattningar om nyttan av olika växter och även deras regionala benämningar och kan därfor sägas ha haft ett etnobotaniskt perspektiv. Linné och Richard Dybeck dokumenterade benämningar som "benvärksgräs", "knarrgräs" och "vinngräs". Båda kan berätta att linnean har använts invärtes till té och utvärtes som kompress samt framför allt till att badda det smärtande stället. Richard Dybeck föreslår en egen tolkning av "knarrgräs": "Till äfventyrs af det prassel, l. den knarrning, som höres då man trampar på mattan af örtens täta refvor, hälst då växten öfvergått till torrhet."

Som Brøndegard skriver är förklaringen en annan: "knarren" har varit en utbredd benämning på en ledåkomma, främst i handleden, förorsakad av tungt arbete, som yttrade sig som svullnad, värk och knäppningar. I övre Norrland har sjukdomen kallats "vinn".¹²

Ett tredje exempel på artiklar om enskilda medicinalväxter är "Sevenbom som abortivum".¹³ Sävenbom (*Juniperus sabina*) är en buske, besläktad med enen, vars fosterfördrivande egenskaper har varit kända mycket länge; sin vana trogen redogör Brøndegard för alla kända antika belägg. Busken infördes under medeltiden från Sydeuropa till de skandinaviska länderna, och de kloka gummor som olyckliga bondflickor tvingades rådfråga kände väl till den, vilket har satt många spår i dansk folklore. Brøndegard nämner inte att sävenbom har använts för fosterfördrivning även i Sverige, vilket den har.¹⁴ Brøndegards artiklar om abortiva växter var länge de utförligaste i ämnet, innan den amerikanske etnobotanikern John M. Riddle utgav sitt magistrala verk om kontraceptiva och abortiva växter i västvärlden, *Eve's Herbs*.¹⁵

Den etnomedicinska litteraturen om bruket av medicinalväxter är förhållandevis omfattande, både i Danmark och annorstädes. Ett område som däremot tidigare i stor utsträckning har varit outforskat är den rika traditionen av trosföreställningar, sägner och kalenderiska seder som har knutits till vissa växter. Området tillhör folkloristiken, men nordiska folklorister har i regel saknat de erforderliga botaniska kunskapserna för att kunna ta sig an uppgiften. Här har Vagn Brøndegard gjort en betydande insats med en rad artiklar, av vilka jag här vill ta upp sex.

En artikel med stort kulturhistoriskt intresse är "Pesttjørnen".¹⁶ Med ett som vanligt överväldigande rikt material visar han att det på Sjælland har varit tradition att plantera hagtornsbuskar på gravar, särskilt de massgravar som uppkom vid pestepidemier bland

människor och boskap. Pestsmittan kunde överleva i jorden, och de vassa hagtornsbuskarna blev ett sätt att hålla gravplundrare och betande djur på avstånd. Det finns inga officiella påbud att plantera hagtorn, utan de själländska bönderna förde vidare en gammal sed genom århundradena. I yngre tradition har anknytningen till pestepidemier ofta hunnit glömmas bort; där heter det att det var otursamt i största allmänhet att fälla hagtorn som växte på gamla gravplatser. Ibland har det förklarats med att det fanns folktronvåsen som levde under hagtornet och som inte fick förargas. "Pesttjörnen" är en specifikt dansk tradition, men i ett vidare perspektiv har vassa och taggiga växter ofta tilltrots en avvärvjande funktion mot allt ont, något som redan den svenska etnologen Louise Hagberg övertygande visade i artikeln "Vasst emot".¹⁷

Artikeln "Primitiv löbe", publicerad 1971 i *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, är en kraftigt utvidgad version av en artikel från 1951 med samma titel i *Mälkeritidende*. Den utgör det grundligaste och mest allsidiga inlägget i en diskussion som har pågått länge: om bladsekretet i tätört (*Pinguicula vulgaris*) och sileshår (*Drosera rotundifolia*) verkligen har den effekt som man i det nordskandinaviska fåbodområdet har menat att det har, nämligen att få mjölk att tätna och bli till tätmjölk.

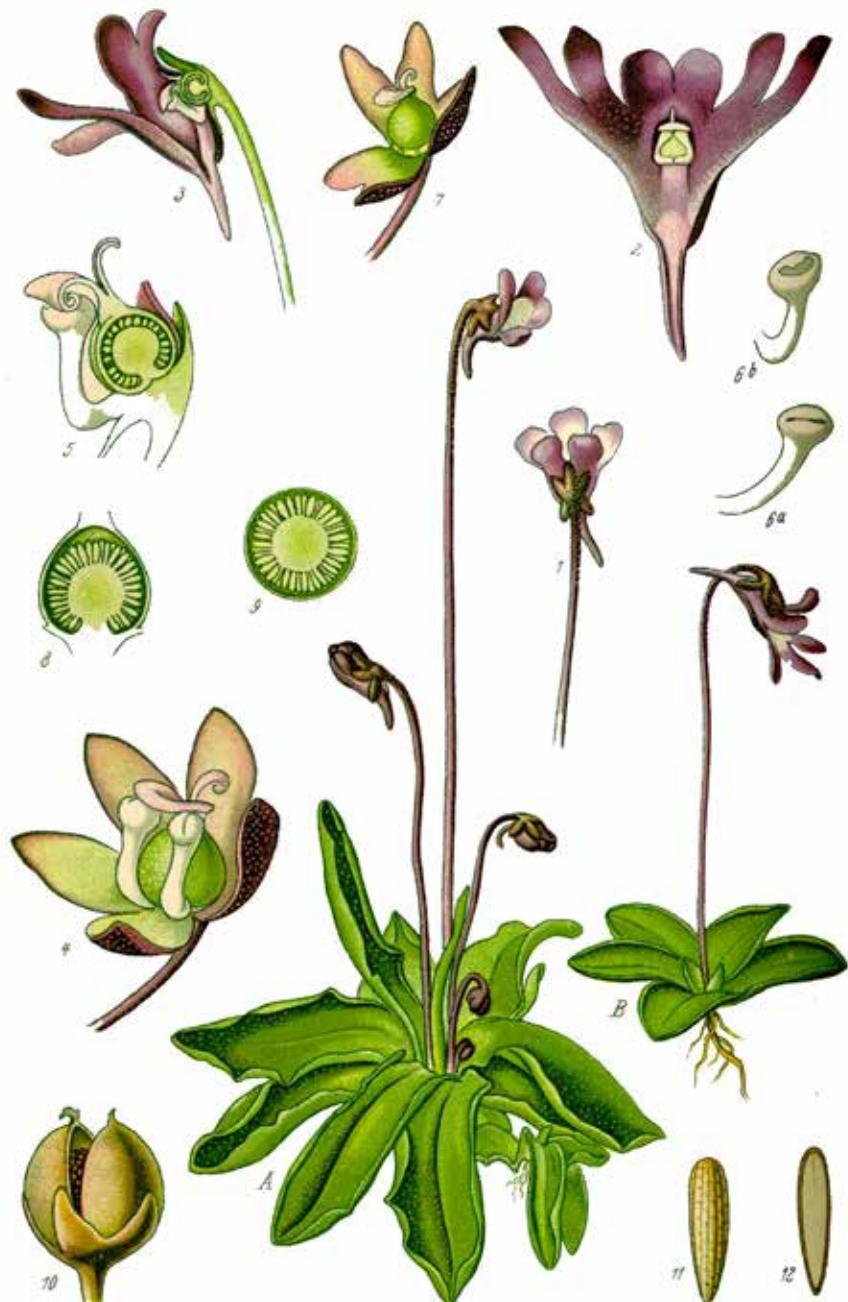
Diskussionen inleddes av den Estlandsfödde svenska etnologen Gustav Ränk med artikeln "Vilken roll har tätörten spelat i mjölkhusdhållningen?"¹⁸, senare omtryckt med titeln "Tätörten, folktron och forskningen".¹⁹ Ränk menar att tätörtens praktiska betydelse starkt har överbetonats. Beredningen av tätmjölk har visat sig mycket väl kunna försiggå utan att tätörten behövt tillgripas. Bakgrunden till föreställningen kan enligt Ränk vara ett slags likhetsassociation mellan den slemmiga tätmjölken och den klippiga tätörten.

Brønægaards artikel visar övertygande att fermentering av mjölk med hjälp av tätört och

sileshår faktiskt har varit en konserveringsmetod av hög ålder som levde kvar i övre Sverige och Norge in i 1900-talet. Eftersom den inte alltid ledde till lyckat resultat, förekom det ofta att man beredde tätmjölken eller surmjölken genom att stryka mjölkärlen med gammal tätmjölk. Men det går inte att som Ränk reducera bruket till en likhetsassociation; det rika källmaterialet visar otvetydigt att tätörtens egenskaper har varit kända och praktiserats i traditionen sedan länge. Det senaste bidraget till diskussionen är Inger Larssons doktorsavhandling *Tätört, tätgräs, surmjölk och skyr*.²⁰ Den är visserligen en ordgeografisk studie, men författaren tar också ställning till frågan om tätörtens effektivitet vid beredning av tätmjölk och har genom egna experiment kunnat bekräfta att det faktiskt blir tätmjölk om man lägger tätört i den färsk mjölken.

En av de artiklar jag själv sätter högst i Brønægaards produktion är "Sagnet om Sambucus Ebulus".²¹ Där förmedlar han i koncentrerad form spännande information om den växt som i Sverige kallas sommarfläder. På 1700-talet fanns en av dess svenska växtplatser nära Kalmar slott. Linné berättar att lokalbefolkningen kallade den "mannablad" och trodde att den hade växt upp på platsen för ett fältslag mellan danskar och svenskar. Detta är en sägen som kan föras tillbaka på en engelsk folketymologi: växtens engelska namn "dane-worth", med ursprungsbetydelsen "stinkört", har satts i förbindelse med traditioner om fältslag där ena parten har utgjorts av danskar. Enligt sägningen berodde namnet på att den sög näring ur stupade danskars blod. Både i England och Sverige har traditionen överförts på andra blommor, i Sverige smörboll (*Trollius europaeus*) och kungsängslilja (*Fritillaria meleagris*).

Artikeln "Fanden i brombærrene"²² kan närmast rubriceras som en studie i folklig kalendertradition. Brønægaard har här sammanfört uppgifter om att vissa bär blir otjänliga som

Tätört (*Pinguicula vulgaris*), ur Otto Thomé, Flora von Deutschland,
Österreich und der Schweiz, 1885.

föda när sommaren närmar sig sitt slut eller hade övergått i höst. I Danmark har man sagt att björnbären är oätliga, rentav giftiga, efter Mickelsmäss (29.9), för då har fan eller trollet smort sina skor eller stövlar med dem eller förrättat sitt tarp på dem. Liknande talesätt har varit kända i Tyskland och på de brittiska öarna. Bakgrunden är att björnbären mognar sent och därfor kan skadas av frost som gör dem onjutbara.

I artikeln ges exempel på liknande traditioner om blåbär och odon från Tyskland, Sverige och Norge. Den märkesdag som enligt svensk tradition utgjorde slutet på blåbärssäsongen var Larsmäss (10.8). I Dalsland har man sagt: "Efter Larsmäss har Skam (= djävulen) spottat på blåbären".²³ Brønregaard konstaterar att det enbart är mörka bär som blivit föremål för dessa talesätt och tolkar dem som uttryck för tron att demoniska, mot människorna fientliga väsen vill skada bären. Kanske överbetonar han här inslaget av seriös folktro; talesätten kan också tolkas som en pedagogisk tradition som har använts för att skrämma barnen från att äta bären när de blir dåliga.

En annan artikel som likaså tar upp en kalenderisk tradition är "Nordens palmer".²⁴ Evangeliernas beskrivning av hur man vid påskhögtiden bredde ut palmer för Jesus vid hans intåg till Jerusalem ledde under medeltiden till processioner, där man i stället för palmlad använde nordligare substitut som bestänktes med vigvatten. Dessa processioner förbjöds i de protestantiska länderna, men en folklig sed att på palmsöndagen plocka kvistar av sälgbär (*Salix caprea*) med nyutslagna "videkisar" och pryda hemmen med dem levde kvar i både Danmark och södra Sverige.

I artikeln berättas något som inte alla svenskar känner till, nämligen att sälgen i Danmark liksom i sydsvenska dialekter kallas "palm". Brønregaard presenterar i artikeln långa listor på ortnamn i Danmark och Sverige, där

förleden är "palm-". Namnen förefaller i de allra flesta fallen kunna förklaras av att bebyggelsen ägt rum på platser där det växer sälgbär.

En tredje artikel som utreder en kalenderisk sedvänja är "Rovlygten".²⁵ Benämningen "rovlykta" förefaller främst ha avsett lyktor tillverkade av betor eller kålrötter. Brønregaard visar att det i stora delar av Europa har varit en utbredd sed bland ungdomar att på senhösten holka ur ett stort exemplar av rotfrukten, försé den med ögon, näsa och mun och placera ett ljus inuti. Med rovlyktorna kunde man skrämma folk när de färdades på mörka vägar eller tittade ut genom fönstren.

Nordgränsen för detta upptåg är Danmark och sydligaste Sverige. Brønregaard redovisar ett trettiotal danska belägg som visar att tillverkningen av rovlyktor i senare tid har kunnat ske i organiserad form med priser till den finaste lyktan. Seden har ingen hög ålder i Danmark utan verkar ha införts på 1800-talet, när rotfrukter i lämplig storlek (däribland sockerbetor) började odlas i större skala.

På de brittiska öarna kallades rov- eller kålrotslyktan "Jack-o-lantern" och tillverkades till Punkie Night (fjärde torsdagen i oktober) eller Halloween. Den senare traditionen nådde USA, där man övergick till att använda pumpor. En annan förändring var att det i stället för ungdomar oftast var barn

som med föräldrarnas hjälp gick runt med lyktan. Den amerikanska traditionen introducerades i sin tur rätt nyligen i Skandinavien och är förklaringen till att försäljningen av stora orangefärgade pumpor når en topp vid allhelgonahelgen.

Även inom det område som skulle kunna kallas etnomykologi har Vagn Brøndegaard gjort en pionjärinsats genom att ta upp folkliga föreställningar om svampar till vetenskapligt studium. Det är ett fascinerande forskningsfält som först på senare år har börjat få den uppmärksamhet det förtjänar.²⁶ Jag ska här ta upp hans två kanske viktigaste artiklar.

Den ena, ”Støvbold – Blindsopp – Blodstillsta”²⁷, handlar om de svampar som i Sverige kallas röksvampar (*Lycoperdon* och *Bovista*). De har ända sedan antiken fått namn med flatus-motiv: sporerna som stiger upp från de runda svamparna som en brunaktig rök har gett associationer till fisar. Bakgrunden är att svampar enligt en äldre uppfattning växte upp där människor eller djur släppt fekalier. Röksvamparnas latinska namn kan översättas med ”vargfis”. Namnet på svampfamiljen *Bovista* betyder ”oxfis”. I Sverige har ett dialektalt namn på röksvamparna varit ”käringfis”. En annan grupp av namn förbindrar röksvamparna med olika demoniska väsen; i delar av Sverige har de t.ex. kallats ”Skams snusdosa”.

En vanlig trosuppfattning har varit att svamparnas sporer kan orsaka blindhet, vilket har gett upphov till namnet ”blindsopp”. Bakgrunden är att sporerna verkar kraftigt irriterande om de skulle hamna i ögonen. Men bilden av röksvamparna är inte helt igenom negativ. De har använts inte bara i folkmedicinen utan även i äldre skolmedicin för att stilla blodflöde. En folklig kur mot näsblod har i hela Skandinavien varit att andas in sporerna från en röksvamp i näsan.

I en lång och innehållsrik artikel, ”Alfedans og Heksering”²⁸, redogör Brøndegaard för de

folkliga förklaringarna till att vissa svampar växer i ring. Innan man kände till att svamparna på marken är frukterna på ett underjordiskt mycel som sprider sig koncentriskt, förekom både lärda och folkliga förklaringar till ringarna.

En lärd förklaring var att de uppstod efter blixtnedslag. En utbredd folktro i Skandinavien och på de brittiska öarna var att älvor hade dansat ringdans på dessa platser. I Sverige har man talat om ”älvringar”.

I Tyskland har den vanligaste benämningen på fenomenet varit ”Hexenring”, ett namn som därifrån har nått de skandinaviska språken. Brøndegaards väl underbyggda tes i artikeln är att ”älvringar” är den äldre benämningen som har kommit att ersättas av ”häxringar”. När han på ett ställe använder rubriken ”Alfetro bliver til heksetro” bör det alltså inte tolkas som att tron på människoliknande väsen i naturen generellt kom att ersättas av häxtro. Båda dessa föreställningskomplex har existerat parallellt i årtusenden. Men i en snävare bemärkelse, när det gäller ringarna i gräset, stämmer den.

Tron på alfer och på häxor utgör komplicerade forskningsfält som har avsatt en omfattande vetenskaplig litteratur, och allt som tas upp i den snart femtio år gamla artikeln står sig inte i dag. Margaret Murrays tankar om en fruktbarhetskult bland häxor avvisas till exempel av de flesta forskare. Man kan också hitta faktafel, som att de så kallade älkvarnarna inte skulle vara skapade av människor utan av rinnande vatten. Men helhetsinttrycket av artikeln är att den innehåller många intressanta iakttagelser och sätter in folktron om svampar i ett större sammanhang.

Ett område som Vagn Brøndegaard genom åren har ägnat ett särskilt intresse är traditionella barnlekar där växter kommer till användning. En tidig studie är ”Florale orakellege”²⁹, där han redogör för traditionen att spå hur framtiden ska bli med hjälp av växter,

t.ex. genom att läsa en ramsa samtidigt som man plockar prästkragens vita kronblad. Hans mest inträngande artikel på området är den 66-sidiga artikeln ”Danske børnelege med blomster og andre plantedele”³⁰, i vilken han redovisar en imponerande mängd material, systematiserat i sexton grupper. En föreställning om hur stor utbredning vissa av dessa lekar har haft ges i ”Drei Kinderspiele mit Pflanzen in ihrer geographischen Verbreitung”.³¹ Jag har nyligen belyst Brøndegaards pionjärinsats på detta område i artikeln ”Barnlekar i växtriket”.³²

Artiklarna i den föreliggande volymen handlar alla om växter i seder och bruk. Det finns skäl att påminna om att Vagn Brøndegaard också har lämnat viktiga bidrag till den etnobotaniska forskningen. Jag nöjer mig med att peka på ett exempel, artikeln ”Albatrossen og sømanden”³³. Albatrossen är som bekant den största havsfågeln med en vingbredd som kan överstiga tre meter. Den förekommer på det södra halvklotet, där den kan följa efter fartyg i flera dagar. Det är inte svårt att förstå att det har uppstått maritim folklore kring den.

Av det omfattande källmaterial som redovisas i artikeln framgår att det mesta av folkttron om albatrossen uppstod under 1800-talet. I äldre reseskildringar nämns fågeln främst som ett jaktbyte under långa sjöresor; en skjuten albatross innebar ett tillskott till den ensidiga dieten ombord. Senare förändrades bilden: albatrossen blev Stilla havets olycksfågel som varslade dåligt väder, den kunde härbärgera själen av en ogudaktig sjökapten eller en drunknad sjöman, och det betydde otur att skjuta och äta den. Brøndgaard framför åsikten att en dikt av Samuel Coolidge från 1798, ”The Ancient Mariner”, är eniktig källa i sammanhanget.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Vagn Brøndgaard i sina etnobotaniska artiklar inte sällan har tagit upp ämnen till

Barn har ett mångfasetterat sätt att förhålla sig till naturen och dess invånare. Kunskapen om detta förs vidare från barn till barn, och mer sällan från vuxna till barn. Foto: Håkan Tunón.

behandling som aldrig tidigare blivit vetenskapligt belysta. I de fall då det finns tidigare litteratur, skiljer sig hans studier från föregångarna genom att han dragit fram belägg i en omfattning som man knappat trodde var möjlig. Vidare kännetecknas de av en naturvetenskaplig och filologisk skolning som man bara undantagsvis möter i kulturhistoriskt författerskap. Den som söker teoretiskt nytänkande och stilistisk briljans riskerar att bli besviken; det är inte där Brøndgaard har sin styrka. Men som trägen faktasamlare inom det etnobotaniska fältet har han knappast sin like. Man kan komma att tänka på en nästan nittio år äldre dansk privatlärda, den outträfflige H. F. Feilberg, vars *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål* är en folkloristisk guldgruva. Båda

har lämnat materialsamlingar till eftervärlden som genom sina upphovsmäns noggrannhet och kringsyn har ett bestående värde.

NOTER

- 1 Ljunggren 2009.
- 2 Brønregaard 1964b.
- 3 Brønregaard 1970a.
- 4 Brønregaard 1963b.
- 5 Brønregaard 1969.
- 6 Brønregaard 1980.
- 7 Mathiesen 1981, s. 130.
- 8 Brønregaard 1962.
- 9 af Klintberg 1998, s. 44f.
- 10 Zubair et al. 2012.
- 11 Brønregaard 1959a.
- 12 Granlund 1962–63, s. 190.
- 13 Brønregaard 1959b.
- 14 Tillhagen 1983, 62, 75.
- 15 Riddle 1997.
- 16 Brønregaard 1970b.
- 17 Hagberg 1929.
- 18 Ränk 1960–61.
- 19 Ränk 1970.
- 20 Larsson 1988.
- 21 Brønregaard 1972–74.
- 22 Brønregaard 1975.
- 23 af Klintberg 2000, s. 69.
- 24 Brønregaard 1971a.
- 25 (tryckt för första gången i detta bokverk).
- 26 t.ex. Eckblad 1994.
- 27 Brønregaard 1961.
- 28 Brønregaard 1964a.
- 29 Brønregaard 1953.
- 30 Brønregaard 1960.
- 31 Brønregaard 1973/74.
- 32 af Klintberg 2012.
- 33 Brønregaard 1963a.

LITTERATUR

- Brønregaard, Vagn J., 1953, "Florale orakellege", *Danske Studier* 1953, s. 65–183.
- 1959 a, "Linnæa i folkemedicinen", *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift* 42, s. 89–98.
  - 1959 b, "Sevenbom som abortivum: en etnobotanisk undersøgelse", *Danske Studier* 1959, s. 5–31.
  - 1960, "Danske børnelege med blomster og andre plantedele", *Sprog og Kultur*, s. 11–76.
  - 1961, "Støvbold – Blindsopp – Blodstilla: *Lycoperdon* og *Bovista* i Folkemedicinen", *Archiv for Pharmaci og Chimi* 68, s. 1279–1293.
  - 1962, "Vejbred (*Plantago*) som sårmiddel", *Farmaceutisk Tidende* 72, s. 505–513, 537–543.
  - 1963 a, "Albatrossen og sømanden: et kapitel i den maritime folklore", *Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, årbog* 1963, s. 111–147.
  - 1963 b, "Nordisk bomuld", *Tidsskrift for textilteknik* 1963, s. 121–128.
  - 1964 a, "Alfedans og Heksering. En etnobotanisk undersøgelse", *Friesia. Nordisk mykologisk tidskrift* VII, s. 314–343.
  - 1964 b, "Botanikeren Emil Rostrup i Skårup", *Fynske Årbøger* 1964, s. 337–384.
  - 1969, "Gammel snaps på nye flasker", *Brygmesteren* 26, s. 237–240.
  - 1970 a, "Bruk af træ i Danmark", *Snedkermestrene* 6 & 7.
  - 1970 b, "Pesttjørnen", *Danske Studier* 1970, s. 124–142.
  - 1971 a, "Nordens palmer", *Sprog og Kultur* 27, s. 13–22.
  - 1971 b, "Primitiv løbe", *Svenska landsmål och svenska folkliv* 1971, s. 75–90.
  - 1972/74, "Sagnet om Sambucus Ebulus", *Svenska Linnésällskapets Årsskrift* 1972/74, s. 157–161.
  - 1973/74, "Drei Kinderspiele mit Pflanzen in ihrer geographischen Verbreitung", *Arv* 29/30, 1973/74, s. 73–82.
  - 1975, "Fanden i brombærrenene", *Sprog og Kultur* 28, s. 44–49.

- 1978–1980, *Folk og flora* I–IV. København.
- 1980, "Birken som 'Visdommens træ'", *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* 28, s. 71–73.
- 1985–1986, *Folk og fauna* I–III. København.
- 1992, *Folk og fæ*. København.
- u.å., *Roelygten*. Ms i Brøndegaardsamlingen, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. (publiceras i föreliggande bokverk).
- Eckblad, Finn-Erik, 1994, *Sopp i Norge før i tiden*. Ås.
- Granlund, John, 1962–63, "Curing 'Knarren' (Peritendinitis or Tendovaginitis)", Carl-Herman Tillhagen, red., *Papers on Folk-Medicine*, s. 187–225. Stockholm.
- Hagberg, Louise, 1929, "Vasst emot. Några stålets föregångare som magiskt skyddsmedel", *Fataburen* 1929, s. 12–45.
- af Klintberg, Bengt, 1998, "De nio örternas galder", i förf:s *Kuttraju. Folkloristiska och kulturmistoriska essäer*, Stockholm.
- 2000, Blåbär, *Gastronomisk kalender*, s. 60–72.
- 2012, "Barnlekar i växtriket", *Rig* 2012:3, s. 155–167.
- Larsson, Inger, 1988, *Tätört, tätgräs, surmjölk och skyr, en datorstödd ordgeografisk studie över nordiska ord rörande äldre tiders mjölkushållning*, Stockholm.
- Ljunggren, Sigrid, 2009, Etnobiologen Vagn J. Brøndegaard uppmärksammas på sin 90 års dag av sin bibliograf, www.klsa.se/anh/bibl/brondegaard-samlingen.
- Mathiesen, Eske K., 1981, [rec. av] "Folk og flora, I–IV", *Folk og Kultur* 1981, s. 130–131.
- Rasmussen, Gorm, 2014, "Das Menschlein in der Blüte", s. 83–136 i *Utske Nø 1*. (en reportagebok om samlare.)
- Riddle, John M., 1997, *Eve's Herbs. A History of Contraception and Abortion in the West*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ränk, Gustav, 1960–61, "Vilken roll har tätörten spelat i mjölkushållningen?", *Folk-Liv* 1960–61, s. 65–75.
- 1970, "Tätörten, folktron och forskningen", N.-A. Bringéus, (utg.), *Mat och miljö*, s. 230–243. Lund.
- Tillhagen, Carl-Herman, 1983, *Barnet i folktron. Tillblivelse, födelse och fostran*. Stockholm.
- Zubair, Muhammad et al., 2012, "Kloka gummorna hade rätt – groblad kan läka sår!", *LTJ-fakultetens faktablad* 9, 2012.

SIGRID LJUNGGREN

OM VAGN J. BRØNDEGAARDS ETNOBIOLOGISKA PUBLICERING OCH OM UPPRÄTTANDET AV HANS ETNOBIOLOGISKA BIBLIOGRAFI

När Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien 2003 förvärvade Vagn J. Brønregaards etnobotaniska bok- och artikelsamling med anslag från Marcus & Amalia Wallenbergs minnesfond bestämde Enheten för de Areella Näringsarnas Historia (ANH) att det skulle uppstått en bibliografi över Brønregaards egna etnobiologiska publiceringar. Förutom den omfattande boksamlingen och de tusentals särtrycken och fotokopiorna samt den kortkatalog med referenser som Brønregaard samlat ihop, så ingick även merparten av Brønregaards egna etnobotaniska artiklar från åren 1943–94 och det som han själv benämnt som en ”etnobotanisk autobibliografi” – det var ett maskinskrivet manus uppdelat i tre tidsperioder. Autobibliografin var indelad ämnesvis och för varje tidsperiod upprättades nya register. Brønregaard mångfaldigade autobibliografin på ett trycktekniskt enkelt sätt och spred den därefter till kontakter. Den sista versionen trycktes i ett tiotal exemplar. För de senaste decennierna finns ingen version. Varje ny version innehöll även kopior av de tidigare, en komplett sådan uppsättning har tidigare funnits till salu på antikvariat.net för flera hundra svenska kronor (som unikum). Brønregaard var stolt över sin produktion

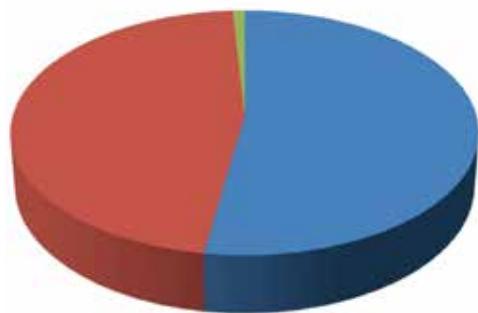
och att den presenterades utåt. Denna bibliografi bestod av en lista över c:a 750 särtryck, tidningsklipp och fotostatkopior samt ett ofullständigt register över ämnesord med hänvisningar. Eftersom Brønregaards skriffliga produktion är både riklig och värdefull bedömdes det att det var viktigt att strukturera och utveckla de befintliga posterna och även komplettera med de etnobotaniska artiklar som saknades i det material som Akademien mottagit. Man strävade också efter att inkludera de etnozoologiska artiklar som Brønregaard skrivit och alla de artiklar som tillsammans utgör hans stora etnobiologiska bokverk, *Folk og flora* (1978–79), *Folk og fauna* (1985–86) och *Folk og fæ* (1992). Tanken var att göra hans produktion mer lättillgänglig genom att sammanställa en fullständig och utförlig etnobiologisk bibliografi med ett stort antal ämnesord och även skapa en databas tillgänglig på Akademiens hemsida.

Jag anställdes av ANH för att sammanställa Vagn J. Brønegaards bibliografi. Sammanställning av ämnesordsregister samt uppdatering och bearbetning av bibliografin har utförts under 2015 av Sara Petersson. När jag första gången läste hans autobibliografi visste jag ingenting om de mängder kunskap, om allt från

kulturhistoria och växtnamnens ursprung till ren botanik, som rymdes inom ämnesområdet etnobotanik, men under arbetets gång fick jag ett bättre grepp om ämnets bredd och det blev mer och mer intressant. Det var även ofta nödvändigt att läsa hela eller delar av Brønregaards artiklar för att identifiera vilka ämnen de behandlade, detta för att kunna ge varje post nödvändiga och tillräckliga ämnesord. Det var både intressant och lärorikt och underlättade även resten av arbetet eftersom det gjorde det lättare att avgöra vilka artiklar som kunde vara viktiga att ta med i bibliografin.

Efterhand insåg jag att arbetet skulle komma att bli betydligt mer omfattande än vi från början hade trott. Att i bibliotek.dk söka upp de artiklar som behandlade de ämnesområden som valts för bibliografin visade sig vara både snärtigt och tidskrävande. Även arbetet att gå igenom och komplettera Brønregaards klippsamling och att strukturera de befintliga poster i bibliografin tog lång tid. En stor del av arbetet utgjordes också av att söka reda på de ämnesord som behövdes och göra en ämnesordsförteckning, som sedan kunde användas för samtliga artiklar. Där efter behövde alla ämnesord översättas till svenska och växternas aktuella vetenskapliga namn tas fram.

Autobibliografin och under 2015 utgjorde stommen som sedan kompletterades genom användandet av bibliotek.dk, en databas från Dansk BiblioteksCenter där man kan söka och beställa danska biblioteks material. Därför hittades ytterligare artiklar av Brønregaard inom ämnesområdet. När man sökte efter allt Brønregaard skrivit hittades c:a 1800 artiklar. Hundra av dessa utgjordes av etnobotaniska artiklar som inte fanns med i Brønegaards autobibliografi, och som således lades till de 750

Brønregaards samlade etnobiologiska produktion, uppdelad på tidskriftsartiklar (rød), tidningsartiklar (blå) och böcker (grön)

poster som redan var listade där (bara drygt hälften av dessa fanns i bibliotek. dk). Denna del utökades sedan med ca 400 artiklar från *Folk og flora* och andra böcker – varje artikel i dessa finns nu därför även som egna poster med egna sökbara ämnesord.

Det bestämdes även under arbetets gång att jag skulle utöka bibliografin och göra den etnobiologisk och jag gjorde därför en ny avdelning av de 100 artiklarna från bibliotek.dk som handlade om etnozoologi och kompletterade dessa med de ca 250 poster som fanns med i *Folk og fæ* och *Folk og fauna*. Förutom de etnobiologiska texterna återfanns dessutom drygt 1200 artiklar som Brønregaard skrivit i andra ämnen, t.ex. folkloristik, teknik, jordbruks utveckling och supernormala fenomen samt allmän naturvetenskap och humaniora.

De luckor som fanns i informationen kunde alltså fyllas med hjälp av bibliotek. dk, och via dem kom jag även i kontakt med Danmarks Statsbibliotek i Århus som kunde hjälpa mig att få tag i de artiklar som saknades i klippsamlingen. Således kunde samlingen även kompletteras med kopior av de artiklar som tillkommit till

bibliografin efter sökningen i bibliotek.dk. Därför finns det nu på Akademiens bibliotek en komplett samling av Brøndegaards etnobiologiska arbeten, böcker och tidskrifts- och tidningsartiklar. Under 2015 tillkom ett halvdussin artiklar som bibliotek.dk retroaktivt har registrerat sedan tidigare sökningar och som de vänligen ställt till vårt förfogande.

Den andra stora förändringen som gjordes med bibliografin, förutom kompletteringen med nya artiklar, var att mängden information om varje post ökades. Det är nu enklare att se vad artiklarna handlar om, var de går att hitta, osv., men framför allt är det lättare att söka i bibliografin eftersom antalet ämnesord utökats, inte bara med ett stort antal danska ord, utan även med svenska ämnesord och komplettering av vetenskapliga namn. De tyska artiklarna är försedda med tyska ämnesord och ett tyskt register.

I detta bokverk med titeln ”Etnobotanik. Växter i seder och bruk, i historien och folkmedicinen” publicerar Akademien nu tio av Brøndegaards längre och sedan tidigare opublicerade manuskript, varav ett är i 19 delar. Bokverket innehåller även nyutgivning av 56 av Brøndegaards mer vetenskapliga artiklar på danska. Flertalet av Brøndegaards längre tyskspråkiga artiklar och en längre spanskt artikel finns redan publicerade som PDF-filer på hem-sidan. Där går även att finna en mängd annat Brøndegaardmaterial av olika slag och för olika användning.

BIBLIOGRAFINS STRUKTUR

Varje post visar den titel artikeln hade första gången den publicerades, var den publicerades, år, nummer/datum, sidor, antal illustrationer, anmärkning och alla ämnesord i ordningen: danska, svenska, i

tillämpliga fall tyska, och därefter vetenskapliga namn. Anmärkningen visar om samma artikel har publicerats på fler ställen efter den första publiceringen, då finns detta noterat med eventuell ny titel, publikation, nummer/datum, år, sidor och antal figurer. Om artikeln är publicerad flera gånger med samma titel så är de sorterade kronologiskt. När anmärkningsfälten blivit för långa har de kortats ner, men då finns det noterat att ett antal finns utöver de publikationer som står med. I anmärkningarna är även publikationernas namn förkortade om de förekommer ofta (en förkortningslista finns i slutet av denna artikel). Anmärkningen kan också visa annan information om artikeln, exempelvis om det handlar om ett opublicerat manus.

Exempel ur bibliografin (nr 705):

Busken med de lægende egenskaber <i>Aalborg Stiftstidende</i> (1948) 27/7
Hylden: hvermands husapotek; <i>FV</i> (1948) 12/9
Hyld, Fläder, <i>Sambucus nigra</i> , Folke-medicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Artikeln publicerades således första gången i Aalborgs Stiftstidende 27 juli 1948 med titeln *Busken med de lægende egenskaber*. Den har därefter publicerats i Fyns Venstreblad 12 september samma år med titeln *Hylden: hvermands husapotek*. Artikeln handlar om användandet av fläderbusken som läkeväxt och har därför de danska ämnesorden *folkemedicin*, *lægeplanter* och *hyld*, sedan finns det vetenskapliga namnet på fläder, *Sambucus nigra*, och även den svenska översättningen av växtnamn och övriga ämnesord.

Artiklar inom samma ämnesområde är oftast placerade under en och samma rubrik, men ibland, speciellt när det

gäller enskilda växter, kan de ligga under flera olika ämnesområden – artiklar om trädet ”bok” kan man t.ex. hitta under både monografier, namngivna träd och nationalväxter. Artiklarna finns enbart publicerade under en rubrik, men har då ämnesord som täcker in flera områden.

De etnobotaniska artiklarna är indelade efter artikelns ämnesområde, och rubrikkerna är huvudsakligen de som Brøndegaard använde sig av i sin autobibliografi. Den etnozoologiska delen, som är helt ny, är indelad efter djurslag. Artiklarna är sorterade först som allmän etnozoologi, tamdjur eller vilda djur. De allmänna handlar t.ex. om namn, djurläten och övriga uttryck och traditioner om djur. Under avdelningarna om tama och vilda djur är artiklarna uppdelade i allmänt om dessa eller monografier, och bland monografierna sedan efter djurgrupp t.ex. fåglar, däggdjur eller benfiskar.

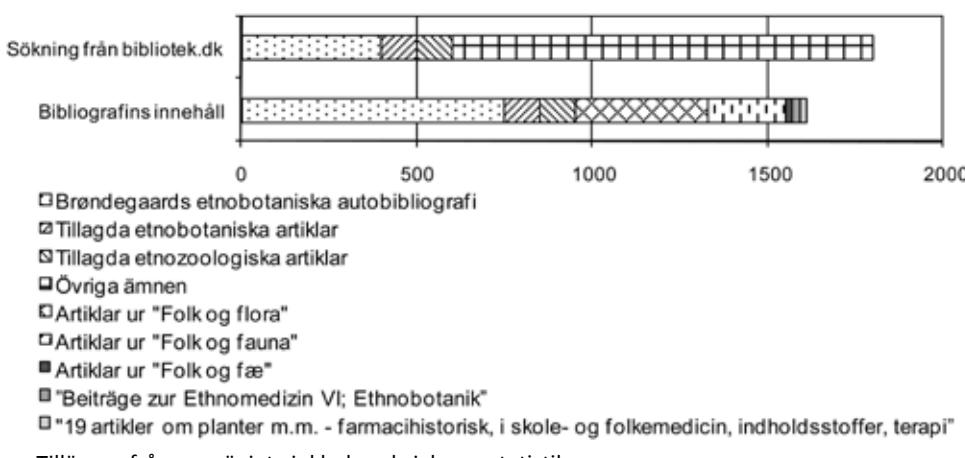
Det finns ett litet antal artiklar som både handlar om djur och växter och dessa återfinns under det ämne som överväger innehållsmässigt. Dessa artiklar har ofta inga växt- eller djurnamn som ämnesord utan handlar om t.ex. spådomar och är placerade under dessa rubriker.

I bibliografin sorteras artiklarna under respektive ämnesrubrik och sedan alfabetiskt efter titel. Eftersom Brøndegaard använt å i sin bibliografi så är aa i förekommande fall ändrat till å, namn och tyska ord undantaget.

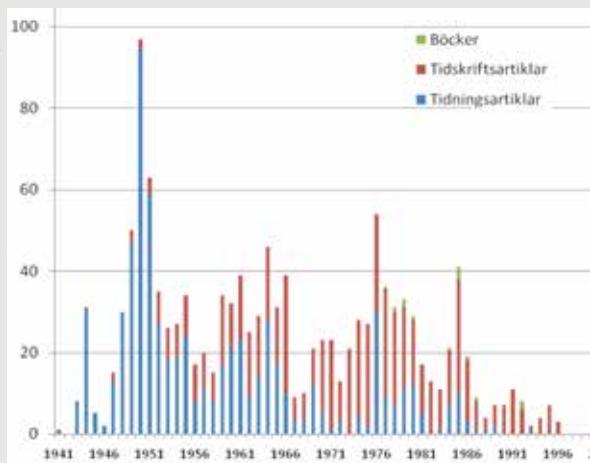
Bokverken *Folk og flora*, *Folk og fæ* och *Folk og fauna*, artikelsamlingen *Beiträge zur Ethnomedizin VI; Ethnobotanik* och det tidigare opublicerade manuset *19 artikler om planter m.m. – farmacihistorisk, i skole- och folkemedicin, indholdsstoffer, terapi* finns med som egna poster. Dessutom finns alla artiklar i dessa publikationer också med som egna poster, sorterade under respektive rubrik och med egna ämnesord.

BIBLIOGRAFINS URVAL OCH AVGRÄNSNING

Till att börja med skrevs posterna från Brønregaards manus in i en speciellt konstruerad databas. Det övriga urvalet gjordes först och främst ur bibliotek.dk där jag gjorde sökningar efter allt som Brøndegaard hade skrivit, och fick fram c:a 1800 artiklar och några böcker. Bland dessa valde jag ut de c:a 200 som ämnesmässigt passade in i bibliografin.

Detta diagram visar Brønregaards produktion av etnobiologiska artiklar och böcker genom åren fram till 2010. Knappt sjutio års arbete har resulterat i nästan 1600 artiklar publicerade i 180 olika tryckta källor – tidningar, tidskrifter och böcker. Samma artikel kan med eller utan redigering vara publicerad på flera ställen och har då i diagrammet räknats med som en egen publikation, de enskilda artiklar som ingår i hans böcker gör det inte. Den första artikeln *Lagedom langs landevejen* publicerades i *Politiken* den 19 augusti 1941, då Brønregaard var 22 år gammal, den senaste nyskrivna artikeln, talet vid etnobiologisymposiet, publicerades i tryckt form 2010, under hans nittioförsta levnadsår. Det är inte ovanligt att en och samma artikel är publicerad fem–sex gånger med flera års emellan, men en artikel *Mens pilene knoppes* är publicerad med 40 års mellanrum, första gången 1944 och en andra gång 1984. Kompletteringarna under 2000-talet är inte med i grafen.

ANTAL ARTIKLAR

De nya etnobotaniska artiklarna har valts ut enligt Brønregaards urvalsprinciper i den egna bibliografin. Alla artiklar som handlar om växter och deras förhållande till människor är medtagna, men även några som ligger lite längre från ämnet har inkluderats, då Brønregaard själv har tagit med artiklar om t.ex. bumeranger och snöflingor (*isblomst* på danska) i sin bibliografi, så användes samma modell i urvalet till den etnobotaniska delen. De nya artiklarna har sorterats in under befintliga rubriker och en del rubriker har ändrats för att förenkla sorterings och sökning.

Någonting man kan ana när man studerar översikten av Brønregaards produktion är att han går från att mest skriva i dagstidningar, till att mer och mer publicera sig i olika tidskrifter – främst i populärvetenskapliga tidskrifter och facktidskrifter. Han slutar förstås inte att publicera tidningsartiklar när han har blivit erkänd på

”viktigare” platser, och inte heller upphör eller minskar produktionen av artiklar när han ger sig in på att arbeta med de böcker som sedan skulle komma.

En stor del av artiklarna som skrivits ingår i hans stora bokverk som utkom mellan 1978 och 1992. Böckerna är i nio volymer, alltså nio publicerade böcker – de enskilda artiklarna finns inte med i denna statistik. 377 artiklar ingår i *Folk og Flora* (där band 1 utkom 1978, 340 s., band 2 1979, 359 s., band 3 1979, 367 s., band 4 1980, 403 s.), *Folk og Fauna* innehåller 228 artiklar (band 1 kom 1985, 352 s., band 2 1985, 368 s., band 3 1986, 328 s.) och det hela avslutades med tvåbandsverket *Folk og Fa*, 18 artiklar om våra domesticerade djur (band 1 1992, 213 s., band 2 1992, 240 s.). Sammanlagt utgör detta nästan 3000 sidor med 630 artiklar som är själva kronan på Brønregaards livsverk, samtidigt som de dessutom är dess ryggrad då de är vad hela hans kunskapsbas sammanstrålats och

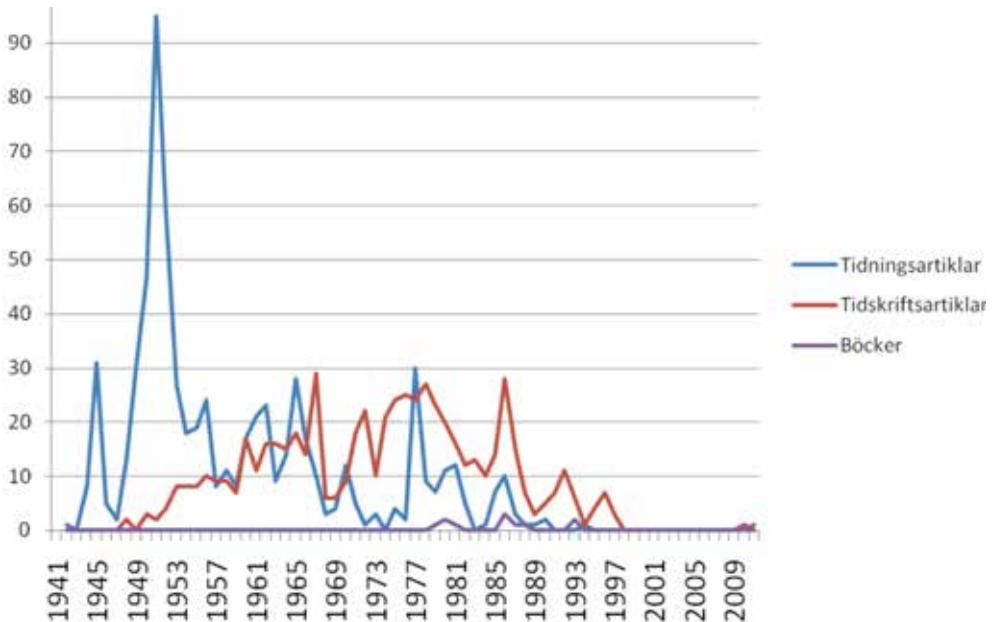
Antal artiklar som ingår under varje rubrik

<i>RUBRIK</i>	<i>Antal artiklar</i>
Etnobotanik - sammanlagt	1253
Etnobotanik i almindelighet	17
Etnobotanik, Monografier	592
Europæiske nytteplanter	51
Lægeplanter og folkemedicin	41
Monografier	69
Vitaminplanter	4
Skovbrug	12
Mejeribrug	6
Haver	5
Plantenavne	33
Botaniske slægter og arter	44
Landsdele	7
Motiver	8
Nytteplanter fra vildfloraen og nye kulturplanter	34
Nytteplanter i subtroperne og troperne	23
Plantefysiologi	28
Prydblomster og prydræer	9
Køkkenplanter og grøntsager	8
Historisk botanik	4
Historiske nytteplanter	25
Landbrugshistorie	17
Gamle træer	8
Lokale æblesorter	6
Nationalplanter	8
Navngivne træer	16
Landsdele	11
Kryptogamer	9
Sagn	8
Planter og naturkræfter	9
Digtning	8
Fabler, legender og eventyr	8
Skik	16
Årstidsbetinget	21
Tro	34
Orakler og varsler	6
Anden anvendelse	12
Børnelegsplanter	13
Diverse plantedele	15
Diverse	8

RUBRIK	Antal artiklar
Etnozoologi - sammanlagt	332
Etnozoologi i almindelighed	24
Husdyr	
I almindelighed	6
Monografier	
Fugle	11
Insekter	7
Pattedyr	14
Vilde dyr	
I almindelighed	4
Monografier	
Benfisk	48
Bløddyr	7
Fugle	108
Insekter	51
Koraldyr	1
Krebsdyr	7
Krybdyr	4
Orme	3
Padde	2
Pattedyr	24
Pighude	2
Polypdyr	1
Rundmunde	3
Spindlere	5
Øvrigt	3
Biografica, Brønregaard	26 (varav en skriven av Brønegaard)

Kommentar

Av de 592 artiklarna under rubriken Etnobotanik, Monografier ingår 377 i bokverket *Folk og Flora*, och av de 332 etnozoologiska artiklarna ingår 288 i *Folk og Fauna* och 18 i *Folk og Fæ*. De etnobotaniska rubrikerna är enligt Brønegaards gamla system, och detta innebär att det finns 12 artiklar under rubriken t.ex. Anden användelse, medan dess underrubriker Børnelegsplanter och Diverse plantedele har 13 respektive 15 artiklar. Detta betyder att det egentligen finns 40 artiklar under rubriken Anden användelse och därav är 28 placerade i undergrupper. Men eftersom jag har behållit Brøndagaards rubriker i den etnobotaniska delen av bibliografin så resulterar detta i en viss förvirring angående antalet artiklar under respektive rubrik. Bland de etnozoologiska, där jag har ett nytt rubriksystem, ser man istället direkt antalet artiklar under varje rubrik – eller underrubrik – inte bättre.

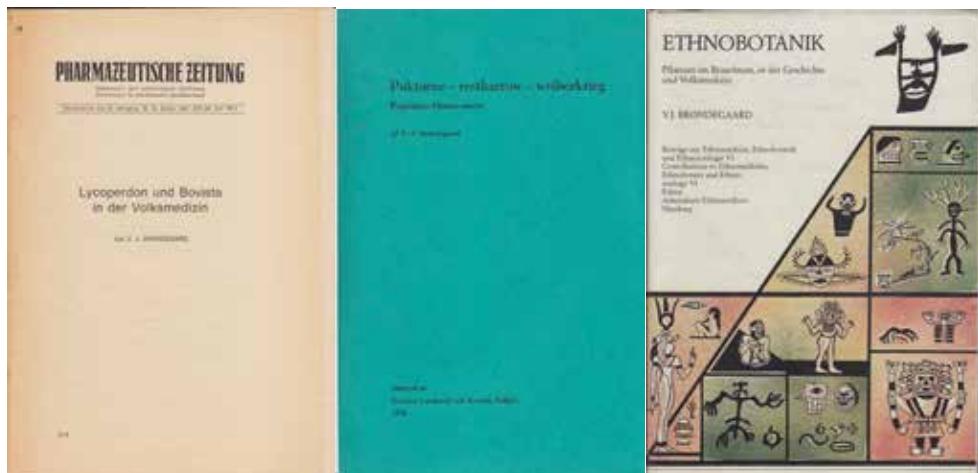
Diagrammet visar relationerna mellan Brønegaards produktion av tidningsartiklar, tidskriftsartiklar och böcker mellan 1941 och 2010. Mängden tidskriftsartiklar var störst i början av hans karriär, sedan har det mer och mer gått över i författande av tidskriftsartiklar och även böcker.

utmynnat i. Utöver dessa böcker finns tre till, *Plantenavnenes ABC*, artikelsamlingen *Ethnobotanik: Pflanzen im Brauchtum, in der Geschichte und Volksmedizin*, och detta bokverk *Etnobotanik. Växter i seder och bruk, i historien och folkmedicinen* från Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och CBM.

Vad som saknas i diagrammet på sidan 65 är de fem radioföredrag Brønegaard hållit, åren 1945, -60, -61, -62 och -65. Inte heller finns de artiklar som under åren skrivits om Brønegaard, denna bibliografi och artikelsamling, eller de tal han i sen tid hållit – promoveringstalet i Uppsala oktober 2005 respektive föreläsningen vid det etnobiologiska symposiet som hölls vid KSLA oktober 2006 med. Artikeln publicerades i *Nycklar till kunskap om människans bruk av naturen*, Håkan Tunón &

Anna Dahlström (red.), 2010 och återges även i detta bokverk.

Vad som inte heller syns i det diagrammet är de hitintills opublicerade manuskript som finns med i detta bokverk. Vi vet endast när ett av dessa skrevs – nämligen det Brønegaard kallade 19 artikler om planter m.m.: *farmacihistorisk, i skole- og folkemedicin, indholdsstoffer, terapi* som skrevs 1986 (denna publiceras alltså för första gången i detta bokverk). Vad vi ändemot vet är att de flesta manuskripten skrivits efter 1973, då de återfinns i de sista två delarna av Brønegaards egna lista över sin produktion, den s.k. autobiblioteket, som sträcker sig 1974 och framåt. Ytterligare ett antal opublicerade manuskript publiceras i detta bokverk, men återges inte i statistiken. De finns dock med i biblioteket.

Några exempel på Brønegaards varierade produktion. En artikel i en vetenskaplig tidskrift inom farmaci och en annan i en mer humanistisk publikation samt en tysk bok.

När urvalet gjordes till den etnozoologiska delen jämförde jag med vad Brønegaard skrivit om i artiklarna i bokverken *Folk og fæ* och *Folk og fauna* och införlivade de artiklar som passade in enligt den modellen. Det kom att bli ett snävare urval, främst inriktat på de artiklar som handlar om djuren och hur människor förhåller sig till dem, men även artiklar om t.ex. ägg, mjölk och hästskor togs med.

Jag valde även att ta med tre längre arbeten som inte är etnobiologiska, nämligen om tideräkning, sjöjungfrur och vidskeplighet inom sport. Dessa var ambitiösa och intressanta publikationer och de återfinns nu under en egen avdelning med rubriken "Övrigt".

Bibliografin har sedan kompletterats med ett antal biografiska artiklar om Brønegaard och hans arbete. Dessa artiklar är skrivna av olika författare (en av Brønegaard själv) och är sorterade kronologiskt. Dessa artiklar återfinns sist i bibliografin under rubriken *Biographica Brønegaard*.

Bibliografins drygt 1600 artiklar visar Brønegaards etnobiologiska produktion

i vid mening. Utöver dessa artiklar har Brønegaard skrivit många hundra artiklar i mångahanda ämnen, var och en ofta med flera publiceringar, i danska tidningar som brödskriven för att försörja sig. Vissa av dessa artiklar går att återfinna registrerade i den danska biblioteks databasen [bibliotek.dk](#).

INFORMATIONSÅTERVINNING

I registret finns ämnesord på danska, svenska, tyska samt vetenskapliga namn på växter och djur. Alla ämnesord från Brønegaards autbibliografi finns med, men de har sedan kompletterats så att det alltid finns med namn på de växter artikeln behandlar samt ord som beskriver artikelnas övriga ämnesområden. Alla artiklar som handlar om en eller flera specifika växter har deras respektive vetenskapliga namn som ämnesord. Det finns även ämnesord som t.ex. *träer (träd)* och *plantenamn (växtnamn)*, eftersom artiklar inom dessa mer övergripande ämnesområden kan finnas under olika rubriker. För att förenkla

sökningar finns även ibland rubriker eller delar av rubriker med som ämnesord, också detta för att göra det enklare att hitta ytterligare artiklar från ett bredare ämnesområde.

Artiklar som är skrivna på tyska har vid sidan av danska och svenska ämnesord och danska, svenska och vetenskapliga växtnamn, även tyska växtnamn och ämnesord som t.ex. *Volksmedizin*, *Holz* och *Honig*. De enstaka spanska artiklarna har endast ämnesord på danska och svenska tillsammans med de vetenskapliga namnen.

Den som läst i Brønregaards bok *Folk og Fauna*, band 1, kommer att märka att silverfisken – *sølvkræ* – inte står under en egen underrubrik *Urinsekter* i bibliografin, då jag efter en del efterforskningar upptäckt att de inte räknas till denna grupp, utan helt enkelt till insekterna.

HUR MAN SÖKER

Bibliografin finns tillgänglig på flera sätt för den som är intresserad. På akademis hem-sida finns en PDF-version av den tryckta bibliografin, vilken är sökbar. Där kommer även finnas en sökbar databas, där bl.a. ämnesorden gör att man enkelt kan göra sökningar och uppräta egna ämneslistor.

I detta bokverk finns bibliografin publicerad tillsammans med register, som hänvisar till posternas löpnummer. Det finns huvudsakligen två vägar att söka sig fram i bibliografin.

1. Det ena är att söka bland ämnesorden i något av registren, t.ex. *græs*, *gullviva* eller *Quercus*. Detta ger det bästa resultatet eftersom artiklar som behandlar samma växt kan finnas under olika rubriker.
2. Det andra är att jämföra det man söker efter med innehållsförteckningens rubriker.

Fördelen med att använda sig av rubrikkerna är att man kan hitta fler artiklar inom ett lite större område runt det man sökt.

Vill man hitta artiklar om ett specifikt ämne, som av olika anledningar finns under flera olika rubriker så kan man även använda sig av ämnesorden som är angivna vid varje post och söka vidare på dem iregistret.

SLUTORD

Jag arbetade med bibliografin till och från åren 2004 till 2008 vid sidan av mina studier. Det är värdefullt att det kommer att finnas en, för alla tillgänglig, sökbar databas på internet, så väl som en tryckt version, även denna tillgänglig för alla i PDF-form på nätet. Detta innebär innebär att fler kommer att kunna upptäcka och använda sig av Brønregaards mångåriga forskningsarbete inom ämnet etnobiologi och hans innehållsrika produktion blir lätt tillgänglig. Jag hade själv tillfälle att träffa Vagn ett flertal gånger under arbetet, och det ökade ytterligare mitt intresse och min respekt för hans verk. Att Brønregaards insatser är betydande och att de uppmärksammats i sen tid kan utläsas av att han hösten 2005 utsågs till Agr.dr.h.c vid Sveriges lantbruksuniversitet och en av de kronologiskt sista posterna av hans hand i bibliografin (nr 9) utgörs av hans föreläsning i samband med hedersdoktoratet.

Den sista posten (nr 14) är den föreläsning som Vagn gav vid ett symposium om litteratur och källor till etnobiologisk kunskap som hölls vid KSLA den 17–18 oktober 2006 i samarbete med Centrum för biologisk mångfald (CBM) vid Sveriges lantbruksuniversitet. Detta symposium som bland annat hölls för att uppmärksamma Brønregaards viktiga arbete resulterade som tidigare nämnts i en volym i

Brønregaard under sin sista offentliga föreläsning på symposiet på KSLA i oktober 2006, vilken resulterade i artikeln "Vad är etnobiologi?". Publicerad 2010 och nu i detta bokverk.

Foto: Håkan Tunón.

serien Skogs- och Lanbrukshistoriska Meddelanden (SOLMED) *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* (2010) (SOLMED nr 48).

REFERENSLITTERATUR I URVAL:

- Aldén, Björn, m.fl., 1998, *Kulturväxtlexikon*
- Brønregaard, V.J., 1987, *Plantenavnernes ABC*
- Corneliuson, Jens, 1997 *Växternas namn*
- Lange, Johan, 1959-61, *Ordbog over Danmarks plantenavne I-III*
- Svensk Kulturväxt Databas (SKUD)
www.slu.se/skud
- Brønregaards övriga böcker

FÖRKORTNINGAR

- PUBLIKATIONER

Bl	Blomster
FA	Flensborg Avis
FAA	Fredriksborg Amts Avis
FS	Fyens Stiftstidende
FT	Fyns Tidende
FV	Fyns Venstreblad
JP	Jyllands-Posten
KF	Kolding Folkeblad
LFF	Lolland-Falsters Folketidende
NR	Naturwissenschaftliche Rundschau
NTV	Ny Tid og Vi
SFT	Svensk farmaceutisk tidsskrift
To	Tolvmandsbladet
TT	Tidens Tegn
UN	Ugens Nyheder
VAF	Vejle Amts Folkeblad
VT	Vendsyssel Tidende
VV	Vor Viden
ÅLS	Aalborg Stiftstidende
ÅrA	Aarhus Amtstidende
ÅrS	Aarhus Stiftstidende
ØF	Østsjællands Folkeblad

Innehållsförteckning till Vagn Brønregaards bibliografi, systematiskt ordnad och med ämnesord på danska och på svenska.

DANSKA RUBRIKER	SVENSKA RUBRIKER	SIDA
ETNOBOTANIK		
<i>Artiklar sorterade efter ämnesområde</i>	<i>Artiklar sorterade efter ämnesområde</i>	
Etnobotanik i almindelighet	Etnobotanik i allmänhet	74
Etnobotanik, Monografier	Etnobotanik, Monografier	75
Europæiske nytteplanter	Europeiska nyttoväxter	112
Lægeplanter og folkemedicin	Läkeväxter och folkmedicin	116
Monografier	Monografier	119
Vitaminplanter	Vitaminväxter	127
Skovbrug	Skogsbruk	128
Mejeribrug	Mejeri	129
Haver	Trädgårdar	129
Plantenavne	Växtnamn	130
Botaniske slægter og arter	Botaniska släkten och arter	132
Landsdele	Landsdelar	135
Motiver	Motiv	136
Nytteplanter fra vildfloraen og nye kulturplanter	Nyttoväxter från vildfloran och nya kulturväxter	136
Nytteplanter i subtroperne og troperne	Nyttoväxter i subtropikerna och tropikerna	139
Plantefysiologi	Växtfysiologi	141
Prydblomster og prydtræer	Prydnadsväxter och prydnadsträd	143
Køkkenplanter og grøntsager	Köksväxter och grönsaker	144
Historisk botanik	Historisk botanik	144
Historiske nytteplanter	Historiska nyttoväxter	145
Landbrugshistorie	Lantbrukshistoria	147
Gamle træer	Gamla träd	148
Lokale æblesorter	Lokala äppelsorter	149
Nationalplanter	Nationalväxter	149
Navngivne træer	Namngivna träd	150
Navngivne træer, Landsdele	Namngivna träd, Landsdelar	151
Kryptogamer	Kryptogamer	152
Sagn	Sägner	153
Planter og naturkræfter	Växter och naturkrafter	153
Digtning	Diktning	154
Fabler, legender og eventyr	Fabler legender och äventyr	155

BRØNDEGAARDS BIBLIOGRAFI

~:73:~

Skik	Seder	155
Skik, Årstidsbetinget	Seder, Årstidsbetingat	156
Tro	Tro	158
Tro, Orakler og varsler	Tro, Orakel och varsel	160
Anden anvendelse	Annan användning	161
Anden anvendelse, Børnelegsplanter	Annan användning, Lekväxter	162
Anden anvendelse, Diverse plantedele	Annan användning, Diverse växtdelar	163
Diverse	Diverse	164
 <i>Etnozoologi</i>		
<i>Artiklarna är sorterade efter djurslag</i>	<i>Artiklarna är sorterade efter djurslag</i>	
Etnozoologi i almindelighet.	Etnozoologi i allmänhet	164
Husdyr	Tamdjur	
Husdyr, I almindelighed	Tamdjur, Allmänt	166
Husdyr, Monografier	Tamdjur, Monografier	
Fugle	Fåglar	166
Insekter	Insekter	167
Pattedyr	Däggdjur	168
Vilde dyr	Vilda djur	
Vilde dyr, I almindelighed	Vilda djur, Allmänt	168
Vilde dyr, Monografier	Vilda djur, Monografier	
Benfisk	Benfisk	169
Bløddyr	Blötdjur	172
Fugle	Fåglar	173
Insekter	Insekter	180
Koraldyr	Koralldjur	183
Krebsdyr	Kräftdjur	183
Krybdyr	Kräldjur	184
Orme	Maskar	184
Padder	Groddjur	185
Pattedyr	Däggdjur	185
Pighude	Tagghudingar	186
Polypdyr	Polypdjur	187
Rundmunde	Rundmunnar	187
Spindlere	Spindeldjur	187
<i>Øvrigt</i>	<i>Övrigt</i>	187
<i>Biografica Brøndegaard</i>	<i>Biografica Brøndegaard</i>	188

VAGN BRØNDEGAARDS ETNOBIOLOGISKA BIBLIOGRAFI

ETNOBOTANIK I ALMINDELIGHED

Adel og almue i blomsternes provins

Jyllands-Posten (1955), 6/6

Nr 1

Blomstermani på godt og ondt

Flittige Hænder (1964), 18

ÅLS 20/2 (1966)

Nr 2

Cómpetas flora

Manus 4s. + ill.

Cómpeta, Cómpea

Nr 3

Dagens blomst

50 kortare artiklar, upp till 250 ord, med ill.
publicerade i *Sjællandsposten* under (1950)
Nr 4

Etnobotanik. Pflanzen im Brauchtum, in der Geschichte und Volksmedizin

(1985), 309 s. Ill.

Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin
Nr 5

Etnobotanik i folkeskolen

Folkesk. (1961), 78, 1820–1822

Nr 6

Folk og Flora. Dansk Etnobotanik

Bd. 1 (1978) 340 s., Bd. 2 (1979) 359 s., Bd. 3

(1979) 367 s., Bd. 4 (1980) 403 s., ca. (1100) fig.,
2. udg. (1987) uforandret. Även registrerad
kapitelvis.

Nr 7

Fra Fyns flora

Familjens Julebog (1949), 16/6

Fyn, Fyn

Nr 8

Hot mot kulturhistoriska vilda växter

Föreläsning vid promovering till
hedersdoktor vid SLU 7/10 (2005), manus 4s.
Nr 9

Høstens helg

Flensborg Avis (1952), 7/8

Nr 10

Indsamling af danske folkelige plantenavne og folkelige anvendelser af planter

Folket (Randers) (1944), 31/4

Plantenavne, Växtnamn, Folkemedicin,
Folkmedicin

Nr 11

Med djævelsbid og jomfruhår

Aarhuus Stiftstidene (1957), 18/8

Djævelsbid, Ängsvädd, *Succisa pratensis*,

Jomfruhår, Björnmossa, *Polytrichum*

Nr 12

Notizen zur Ethnobotanik Andalusiens

Curare (1985), Sonderband 3, 37–38

Andalusien, Andalusien, Andalusien
Nr 13

Vad är Etnobiologi?
(2006)
Tal vid seminarium KSLA (2007). Tryckt
i: Tunón, Håkan & Dahlström, Anna
(red.), *Nycklar till kunskap. Om människans
bruk av naturen* (2010), 11–15. Omtryckt i:
*Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien
og i folkemedicinen* (2015), 1, 235–239
Nr 14

**Vejledende eksempler (*Tropaeolum* og
Primula)**

Folket (Randers) (1944), 6/5
Kodriver, Viva, *Primula*, *Tropaeolum*, Krasse,
Tropaeolum
Nr 15

Yndlingsblomster

Blomster (1955), 38, 130
Nr 16

**Zur Gefährdung der kulturgeschichtlichen
Wildpflanzen**

Aus Liebe zur Natur (1983), 3, 67–71
Nr 17

ETNOBOTANIK, MONOGRAFIER

«Der står en sødme...»

Fjens Stiftstidende (1952), 3/8
Den fynske humles prosa og poesi; FT 4/3
(1955)
Humle, Humle,
Humulus lupulus
Nr 18

**«Ein böses Kraut»: Zur Tradition der
Saatwucherblume**
Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik
(1985), 11–15
Gul okseøje, Gullkrage, Saatwucherblume,

Glebionis segetum, Ukrudt, Ogräs, Unkraut
Nr 19

Abutilon

Naturen og Hjemmet (1984), 8, 150
Klokketræ, Klockmalva,
Abutilon
Nr 20

Advokatpæren

Solkysten (1996), 1
Advokatpære, Avokado, *Persea americana*
Nr 21

Æblet i myte og folketro

Fjens Stiftstidende (1950), 20/8
Vildæble, Vildapel, *Malus sylvestris*, Æble, Äpple,
Malus, Frugtræer, Fruktträd, Træer, Träd
Nr 22

Æbletræ

Folk og Flora (1979), 3, 83–123
Vildæble, Vildapel, *Malus sylvestris*, Æble, Äpple,
Malus, Frugtræer, Fruktträd, Træer, Träd
Nr 23

Æbletræerne blomstre

Vestlollands Avis (1948), 8/4
TT 3/5 (1949), *ÅrS 26/5* (1951)
Vildæble, Vildapel, *Malus sylvestris*, Æble, Äpple,
Malus, Frugtræer, Fruktträd, Træer, Träd
Nr 24

Ægte Kastanie

Folk og Flora (1979), 2, 46–48
Ægte Kastanie, Åkta kastanj,
Castanea sativa, Træer, Träd
Nr 25

Ærenpris

Folk og Flora (1979), 4, 55–58
Ærenpris, Ärenpris,
Veronica officinalis
Nr 26

Ært

Folk og Flora (1979), 3, 240–252

Ært, Ärta, *Pisum sativum*

Nr 27

Af hedens saga

Herning Folkeblad (1958)

Hedelyng, Ljung, *Calluna vulgaris*

Nr 28

Agerkål

Folk og Flora (1979), 2, 227–229

Agerkål, Åkerkål, *Brassica campestris*

Nr 29

Agermåne

Folk og Flora (1979), 3, 173–176

Agermåne, Småborre, *Agrimonia eupatoria*

Nr 30

Agersnerle

Folk og Flora (1979), 3, 362–365

Agersnerle, Åkervinda, *Convolvulus arvensis*

Nr 31

Agurk

Folk og Flora (1979), 3, 255–257

Agurk, Gurka, *Cucumis sativus*

Nr 32

Ahorn, Løn

Folk og Flora (1979), 2, 350–353

Ahorn, Lönn, *Acer*, Løn, Træer, Träd

Nr 33

Akacien er frimurerernes blomst

Manus 2s.

Akacie, Akacia, *Acacia*

Nr 34

Akeleje

Folk og Flora (1979), 2, 184–186

Akeleje, Akleja, *Aquilegia vulgaris*

Nr 35

Akelejen

Blomster (1978), 61, 160–161

Akeleje, Akleja, *Aquilegia vulgaris*

Nr 36

Almindelig Hjertespand

Folk og Flora (1979), 4, 121

Almindelig Hjertespand, Hjärtstilla,

Leonurus cardiaca

Nr 37

Alrune

Folk og Flora (1979), 4, 47–50

Alrune, Alruna, *Mandragora officinalis*

Nr 38

Amaryllidaceerne

Naturen og Hjemmet (1982), 8, 118–120

Påskelilje, Amaryllis, Amaryllidaceae

Nr 39

Ambra

Folk og Flora (1979), 4, 294–297

Ambra, Åbrodd, *Artemisia abrotanum*

Nr 40

Andemad

Folk og Flora (1978), 1, 172–173

Andemad, Andmat, *Lemna minor*

Nr 41

Anemone

Folk og Flora (1979), 2, 167–171

Blå anemone, Blåsippa, *Hepatica nobilis*,

Hvid anemone, Vitsippa, *Anemone nemorosa*

Nr 42

Anis

Folk og Flora (1979), 3, 292–295

Anis, Anis, *Pimpinella anisum*

Nr 43

Araceerne

Blomster (1975), 58, 32–34

Naturen og Hjemmet 1 (1983) 3 fig.

Arum, Kalla, Araceae

Nr 44

Arbejderblomster eller hvordan nelliken blev socialismens symbol

Gartnertidende (1969), 85, 703–704

Arbejdernes blomst, den røde nellike; Bl 56 (1973) 194–196, *Aktuelt 7/9* (1979) 1 fig.

Nellike, Nejlika, *Dianthus*

Nr 45

Asclepidaceerne

Blomster (1977), 60, 196–197

Naturen og Hjemmet 10 (1982) 3 fig.

Singrøn, Tulkört, Asclepiadaceae

Nr 46

Ask

Folk og Flora (1979), 4, 153–164

Ask, Ask, *Fraxinus excelsior*,

Træer, Träd

Nr 47

Asparges

Folk og Flora (1978), 1, 219–220

Asparges, Sparris, *Asparagus officinalis*

Nr 48

Asters

Folk og Flora (1979), 4, 299–301

Aster, Aster, Aster

Nr 49

Asters er sommerens sidste smil

Berlingske Tidende (1984), 18/10

Aster, Aster, *Aster*

Nr 50

Astragel

Folk og Flora (1979), 3, 227–229

Astragel, Vedel,

Astragalus

Nr 51

Avnbøg

Folk og Flora (1978), 1, 268–269

Avnbøg, Avenbok, *Carpinus betulus*, Træer,

Träd

Nr 52

Azalea

Blomster (1976), 59, 232–233

Azalea, Azalea, *Azalea*, Rododendron,

Rododendron, *Rhododendron*

Nr 53

Bajonetplante, svigermors skarpe tunge

Naturen og Hjemmet (1984), 10, 193–194

Svigermors skarpe tunge, Svärmorstunga,

Sansevieria trifasciata, Bajonetplante,

Bajonetlilja

Nr 54

Baldrian

Folk og Flora (1979), 4, 206–208

Baldrian, Vänderot, *Valeriana*

Nr 55

Balkondronningen Petunia

Blomster (1977), 60, 84

Petunia, Petunia, *Petunia*

Nr 56

Ballonvin

Stuekulturer (1980), 4, 98–99

Ballonvin, Ballongranka, *Cardiospermum halicacabum*

Nr 57

Balsam

Folk og Flora (1979), 4, 277–278

Balsam, Balsamblad, *Tanacetum balsamita*

Nr 58

Begonier

Blomster (1978), 61, 4–6

Begonie, Begonia, *Begonia*

Nr 59

Benbræk

Folk og Flora (1978), 1, 206–207
Benbræk, Myrlilja, *Narthecium ossifragum*
Nr 60

Bittersød natskygge, Besksöta, *Solanum dulcamara*
Nr 68

Benved

Folk og Flora (1979), 3, 17–20
Benved, Benved, *Euonymus europaeus*
Nr 61

Bjørneklo

Folk og Flora (1979), 3, 307–308
Bjørneklo, Loka, *Heracleum*
Nr 69

Benved. En etnobotanisk monografi

Manus 13s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 343–352

Benved, Benved, *Euonymus europaeus*
Nr 62

Blæresmælde

Folk og Flora (1979), 2, 151
Blæresmælde, Smållglim, *Silene vulgaris*
Nr 70

Berberis

Folk og Flora (1979), 2, 199–204
Berberis, Berberis, *Berberis vulgaris*
Nr 63

Blomme og Kræge

Folk og Flora (1979), 3, 178–181
Blomme, Plommon, *Prunus domestica*,
Kræge, Krikon, *Prunus domestica* ssp. *institia*,
Træer, Träd
Nr 71

Bibernelle

Folk og Flora (1979), 3, 173
Bibernelle, Pimpinell, *Sanguisorba minor*
Nr 64

Blomster

Folk og Flora (1979), 4, 340–345
Nr 72

Bingelurt

Folk og Flora (1979), 2, 346
Bingelurt, Bingel, *Mercurialis perennis*
Nr 65

Blomsterkarse, Landløber

Folk og Flora (1979), 2, 318–319
Blomsterkarse, Indiankrasse, *Tropaeolum majus*, Landløber, Krasse
Nr 73

Birk

Folk og Flora (1978), 1, 238–248
Birk, Björk, *Betula*, Træer, Träd
Nr 66

Blåbær

Folk og Flora (1979), 3, 347–350
Blåbær, Blåbär, *Vaccinium myrtillus*
Nr 74

Birk

Vendsyssel Tidende (1965), 6/5
Birk, Björk, *Betula*, Træer, Träd
Nr 67

Blåhat

Folk og Flora (1979), 4, 212–214
Blåhat, Åkervädd,
Knautia arvensis
Nr 75

Bittersød Natskygge

Folk og Flora (1979), 4, 8–9

Blåmunke

Folk og Flora (1979), 4, 218–219

Blåmunke, Blåmunkar, *Jasione montana*

Nr 76

Blåtop

Folk og Flora (1978), 1, 154

Blåtop, Blåtåtel, *Molinia caerulea*

Nr 77

Boghvede

Folk og Flora (1979), 2, 136–145

Boghvede, Bovete,

Fagopyrum sagittatum

Nr 78

Bougainvillea

Blomster (1977), 60, 128–129

Trillingblomst, Trillingblomma,

Bougainvillea

Nr 79

Brandbæger

Folk og Flora (1979), 4, 333–335

Brandbæger, Korsört, *Senecio*

Nr 80

Bregnér

Folk og Flora (1978), 1, 43–48

Bregnér, Ormbunke, Filices

Nr 81

Brombær

Folk og Flora (1979), 3, 154–157

Brombær, Björnbär, *Rubus fruticosus*

Nr 82

Bromeliaceerne

Naturen og Hjemmet (1982), 9, 140–142

Ananas, Ananas, Bromeliaceae

Nr 83

Bromeliaceerne

Blomster (1976), 59, 100, 102–103

Ananas, Ananas, Bromeliaceae

Nr 84

Brunelle

Folk og Flora (1979), 4, 111–113

Brunelle, Brunört, *Prunella vulgaris*

Nr 85

Bryophyllum

Blomster (1978), 61, 28–29

Kalankoe, Kalankoe, *Bryophyllum*

Nr 86

Brøndkarse

Folk og Flora (1979), 2, 220–222

Brøndkarse, Bäckfräne, *Rorippa microphylla*,

Källfräne, *Rorippa nasturtium-aquaticum*

Nr 87

Brøndsel

Folk og Flora (1979), 4, 264

Brøndsel, Brunskära, *Bidens*

Nr 88

Bukar, Skovmærke

Folk og Flora (1979), 4, 164–170

Bukar, Myskmadra, *Galium odoratum*,

Skovmærke

Nr 89

Bukkeblad

Folk og Flora (1979), 4, 143–147

Bukkeblad, Vattenklöver,

Menyanthes trifoliata

Nr 90

Bukkehorn

Folk og Flora (1979), 3, 210–211

Bukkehorn, Bockhornsklöver,

Trigonella foenum-graecum

Nr 91

Bukketorn

Folk og Flora (1979), 4, 37–38

Bukketorn, Bocktörne,

Lycium barbarum

Nr 92

- Bukketornen på Fanø og andre steder**
Jydske Tidende (1980), 26/1
SøMå 9 (1991) 235–237 1 fig.
Bukketorn, Bocktørne, *Lycium barbarum*
Nr 93
- Buksbom**
Blomster (1979), 62, 156–157
Buksbom, Buxbom, *Buxus sempervirens*
Nr 94
- Buksbom**
Folk og Flora (1979), 3, 29–30
Buksbom, Buxbom, *Buxus sempervirens*
Nr 95
- Bulmeurt**
Folk og Flora (1979), 4, 30–34
Bulmeurt, Bolmört, *Hyoscyamus niger*
Nr 96
- Burre**
Folk og Flora (1979), 4, 249–252
Burre, Kardborre, *Arctium*
Nr 97
- Busken med de hvide frugter**
Berlingske Tidende (1985), 6/1
Snebær, Snöbär,
Symporicarpos rivularis
Nr 98
- Byg**
Folk og Flora (1978), 1, 116–127
Byg, Korn, *Hordeum*
Nr 99
- Bynke**
Folk og Flora (1979), 4, 278–282
Bynke, Malört, *Artemisia*
Nr 100
- Bøg**
Folk og Flora (1979), 2, 6–46
- Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*, Træer, Träd
Nr 101
- Bønne**
Folk og Flora (1979), 3, 252–253
Bønne, Böna, *Phaseolus vulgaris*
Nr 102
- Calceolaria**
Blomster (1975), 58, 108–109
Tøffelblomst, Toffelblomma,
Calceolaria
Nr 103
- Camellia og Gardenia**
Blomster (1974), 57, 30–31
Gardenia, Gardenia, *Gardenia*,
Kamelia, Kamelia, *Camellia*
Nr 104
- Cikorie**
Folk og Flora (1979), 4, 219–222
Cikorie, Cikoria, *Cichorium intybus*
Nr 105
- Cikorie**
Hendes Verden (1966), 31
Cikorie, Cikoria, *Cichorium intybus*
Nr 106
- Cikorie**
Vendsyssel Tidende (1964), 27/7
Cikorie, Cikoria, *Cichorium intybus*
Nr 107
- Cinerarier og andre Senecioceer**
Blomster (1979), 62, 4–5
Kurvblomst, Aster, Asteraceae
Nr 108
- Colchicum - tidløs, nøgen jomfru**
Blomster (1974), 57, 176–177
Tidløs, Tidlösa, *Colchicum*
Nr 109

Coleus

Naturen og Hjemmet (1984), 9, 172
 Paletblad, Palettblad, *Coleus*, Mølplante,
 Novemberljus, *Plectranthus*
 Nr 110

Cyclamen

Blomster (1978), 61, 212–214
 Cyklamen, Cyklamen, *Cyclamen*
 Nr 111

Dahlia, georgine

Blomster (1975), 58, 184–185
 Dahlie, Dahlia, *Dahlia*,
 Georgine, Georjin, *Georgina*
 Nr 112

Dahlie, Georgine

Folk og Flora (1979), 4, 339
 Dahlie, Dahlia, *Dahlia*,
 Georgine, Georjin, *Georgina*
 Nr 113

Dansk Ingefær

Folk og Flora (1978), 1, 173–174
 Dansk ingefær, Fläckig munkhätta, *Arum maculatum*
 Nr 114

Dansk ingefær

Lolland-Falsters Stiftstidende (1954), 29/4
 Dansk ingefær, Fläckig munkhätta,
Arum maculatum
 Nr 115

Den danske lotus

Aalborg Stiftstidende (1947), 2/9
FS 16/7 (1948), *FV* 9/7 (1949), **Nordens lotus**,
ÅrA 5/7 (1951) 1 fig.
 Hvid Nøkkerose, Vit näckros,
Nymphaea alba,
 Gul Åkande, Gul näckros, *Nuphar luteum*,
 Nøkkerose, Näckros, *Nymphaea*
 Nr 116

Den første blomst i den sidste sne

Østsjællands Folkeblad (1951), 5/3
Vintergæk og sommernar; *Boserup Minde*
 febr. (1958) 2 fig.
 Erantis, Vintergäck, *Eranthis hyemalis*,
 Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
 Sommernar
 Nr 117

Den gode danske hyld

Ringkøbing Amts Dagblad (1970), 23/2
 Hyld, Fläder, *Sambucus nigra*
 Nr 118

Den hvide anemone

Tidens Tegn (1950), 17/4
 Hvid anemone, Vitsippa, *Anemone nemorosa*
 Nr 119

Den kalla vägen till Hades

Journalen 6 (1986), 3
 Skarntyde, Odört, *Conium maculatum*
 Nr 120

Der Buchsbaum

Forst und Holz 47 (1992), 2, 39
 Buksbom, Buxbom, Buchsbaum, *Buxus sempervirens*
 Nr 121

Der Kirschlorbeer, ein blausäurehaltiger Zierstrauch

Naturwissenschaftliche Rundschau (1991), 44, 481–482
 Laurbärkirsebär, Lagerhägg, Kirschlorbeer,
Prunus laurocerasus
 Nr 122

Det danske nationaltræ

Aarhus Amtstidende (1944), 18/4
Folket (Randers) 27/4 (1944), **Det står med brede bøge**; *ÅrA* 7/5 (1951), *FA* 23/4 (1953)
 Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*, Træer, Träd
 Nr 123

Det ligner en hunke affald

Aalborg Stiftstidende (1986), 27/4
Welwitschia, Welwitschia,
Welwitschia mirabilis
Nr 124

Dild

Folk og Flora (1979), 3, 301–304
Dild, Dill, *Anethum graveolens*
Nr 125

Djævelsbid

Folk og Flora (1979), 4, 214–215
Djævelsbid, Ängsvädd, *Succisa pratensis*
Nr 126

Dorothealilje

Folk og Flora (1978), 1, 218–219
Dorothealilje, Snöklacka, *Leucojum vernum*
Nr 127

Druehyld

Folk og Flora (1979), 4, 201
Druehyld, Druvfläder, *Sambucus racemosa*
Nr 128

Dunhammer

Folk og Flora (1978), 1, 170–172
Dunhammer, Bredkaveldun, *Typha latifolia*
Nr 129

Døvnælde

Folk og Flora (1979), 4, 119–120
Døvnælde, Vitplister, *Lamium album*
Nr 130

Edelweiss

Blomster (1977), 60, 172–174
Edelweiss, Edelweiss, *Leontopodium alpinum*
Nr 131

Eg

Folk og Flora (1978), 1, 270–325

Eg, Ek, *Quercus*, Træer, Träd
Nr 132

El

Folk og Flora (1978), 1, 248–256
El, Al, *Alnus*, Træer, Träd
Nr 133

Elm

Folk og Flora (1979), 2, 86–91
Elm, Alm, *Ulmus*, Træer, Träd
Nr 134

En floral landeplage

Fyns Tidende (1951), 1/2

De onde urter på Fyen og andre steder; FS 6/6 (1959)
Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
Brookrage, Brookkrage, *Glebionis multicolor*,
Ukrudt, Ogräs
Nr 135

Ene

Folk og Flora (1978), 1, 72–79
Ene, En, *Juniperus communis*, Træer, Träd
Nr 136

Engblomme

Folk og Flora (1979), 2, 180–182
Engblomme, Smörboll, *Trollius europaeus*
Nr 137

Engelskgræs

Folk og Flora (1979), 3, 361–362
Engelskgræs, Trift, *Armeria maritima*
Nr 138

Engkarse

Folk og Flora (1979), 2, 218–220
Engkarse, Ängsbrähma, *Cardamine pratensis*
Nr 139

Eng-Rævehale

Folk og Flora (1978), 1, 130–131

Eng-Rævehale, Ängskavle, *Alopecurus pratensis*
Nr 140

Eng-Rottehale, Timoté

Folk og Flora (1978), 1, 131
Eng-Rottehale, Timotej, *Phleum pratense*,
Timoté
Nr 141

Engskær

Folk og Flora (1979), 4, 247–248
Engskær, Ängskära, *Serratula tinctoria*
Nr 142

Eng-Troldurt

Folk og Flora (1979), 4, 61–62
Eng-Troldurt, Kärrspira, *Pedicularis palustris*
Nr 143

Ensian

Folk og Flora (1979), 4, 136–141
Ensian, Gentiana, *Gentiana*
Nr 144

Er Bromølle-taksen «kun» 174 år?

Holbæk Amts Venstreblad (1978), 16/12
Taks, Idegran, *Taxus baccata*, Træer, Träd
Nr 145

Erantis

Folk og Flora (1979), 2, 188–189
Erantis, Vintergäck, *Eranthis hyemalis*
Nr 146

Esparsette og Serradel

Folk og Flora (1979), 3, 229
Esparsette, Esparsett, *Onobrychis viciifolia*,
Serradel, Serradella, *Ornithopus sativus*
Nr 147

Euphorbiaceerne

Blomster (1976), 59, 172–174

Vortemælk, Törel, *Euphorbia*
Nr 148

Evighedsblomst

Folk og Flora (1979), 4, 297–299
Evighedsblomst, Eternell, *Gnaphalium*, Kat-tefod, Kattfot, *Antennaria dioica*
Nr 149

Fandens Mælkebøtte

Fyns Venstreblad (1945), 29/4
Mælkebøtten findes i ca tusinde arter; ØF 12/5 (1949), Den løfter sin sol imod solen; ØF 24/5 (1955), Demokraten 26/4 (1961)
Mælkebøtte, Maskros, *Taraxacum vulgare*
Nr 150

Fannikeknop og Manølyng

Manus 7s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 931–934
Engelskgræs, Trift, *Armeria maritima*, Hinddebæger, Risp, *Limonium*, Fannikeknop, Manølyng
Nr 151

Farvel til en markblomst

Carlsbergsfondets årsskrift (1980), 10–16
Klinde, Klätt, *Agrostemma githago*
Nr 152

Farvel til en markblomst

Aarhus Stiftstidene (1978), 23/9.
Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 935–940
Klinde, Klätt, *Agrostemma githago*
Nr 153

Farvevajd

Folk og Flora (1979), 2, 274–275
Farvevajd, Vejde, *Isatis tinctoria*
Nr 154

Fennikel

Folk og Flora (1979), 3, 304–306
Fennikel, Fänkål, *Foeniculum vulgare*
Nr 155

Figenkaktus

Solstyken (1996), 7
Figenkaktus, Fikonkaktus,
Opuntia ficus-indica
Nr 156

Findes Moses' brændende tornebusk?

Illustreret Videnskab (1986), 2
Diktam, Moses brinnande buske,
Dictamnus albus, Moses brændende busk
Nr 157

Fingerbøl

Folk og Flora (1979), 4, 65–66
Fingelbøl, Fingerborgsblomma,
Digitalis purpurea
Nr 158

Firblad

Folk og Flora (1978), 1, 226
Firblad, Ormbær, *Paris quadrifolia*
Nr 159

Fladbælg

Folk og Flora (1979), 3, 238–239
Fladbælg, Vial, *Lathyrus*
Nr 160

Fløjlsgræs

Folk og Flora (1978), 1, 142–143
Fløjlsgræs, Luddtåtel,
Holcus lanatus
Nr 161

Forglemmigej

Folk og Flora (1979), 4, 80–83
Forglemmigej, Förgätmigej,
Myosotis
Nr 162

Forglemmigej

Blomster (1974), 57, 128–129, 140
Forglemmigej, Förgätmigej, *Myosotis*
Nr 163

Forglemmigej

Hendes Verden (1966), 23
Forglemmigej, Förgätmigej, *Myosotis*
Nr 164

Forsythia

Blomster (1976), 59, 25–26
Forsythia, Forsythia, *Forsythia*
Nr 165

Freesia

Blomster (1975), 58, 204–205
Fresia, Fresia, *Freesia*
Nr 166

Frugttræer

Folk og Flora (1979), 4, 346–349
Frugttræer, Fruktträd, Træer, Träd
Nr 167

Frytle

Folk og Flora (1978), 1, 184–185
Frytle, Fryle, *Luzula*
Nr 168

Fuchsia

Folk og Flora (1979), 3, 265–267
Fuchsia, Fuchsia, *Fuchsia*
Nr 169

Fuchsia får et fortjent come-back

Blomster (1970), 53, 210
Fuchsia, Fuchsia, *Fuchsia*
Nr 170

Fuglegræs

Folk og Flora (1979), 2, 156
Fuglegræs, Våtarv, *Stellaria media*
Nr 171

Fyr

Folk og Flora (1978), 1, 66–70
 Fyr, Tall, *Pinus*, Træer, Träd
 Nr 172

Følfod

Folk og Flora (1979), 4, 268–273
 Følfod, Tussilago, *Tussilago farfara*
 Nr 173

Følfod

Hendes Verden (1966), 14
 Følfod, Tussilago, *Tussilago farfara*
 Nr 174

Følfod

Vendsyssel Tidende (1964), 9/4
 Følfod, Tussilago, *Tussilago farfara*
 Nr 175

Gærdesnerle

Folk og Flora (1979), 3, 365–367
 Gærdesnerle, Snårvinda, *Calystegia sepium*
 Nr 176

Gæslingebłomst

Folk og Flora (1979), 2, 267–268
 Gæslingebłomst, Nagelört, *Erophila verna*
 Nr 177

Galdebær

Folk og Flora (1979), 3, 253–254
 Galdebær, Hundrova, *Bryonia*
 Nr 178

Galnebær

Folk og Flora (1979), 4, 35–36
 Galnebær, Belladonna, *Atropa belladonna*
 Nr 179

Gedeblad

Hendes Verden (1966), 33
 Gedeblad, Kaprifol, *Lonicera*, Kaprifolie
 Nr 180

Gedeblad, Kaprifolie

Folk og Flora (1979), 4, 202–204
 Gedeblad, Skogstry, *Lonicera xylosteum*,
 Kaprifolie, Vildkaprifol,
Lonicera periclymenum
 Nr 181

Gederams og Dueurt

Folk og Flora (1979), 3, 262–265
 Dueurt, Dunört, *Epilobium*, Gederams,
 Mjölke, *Chamerion*
 Nr 182

Gedeskæg

Folk og Flora (1979), 4, 238–240
 Gedeskæg, Ängshaverrot,
Tragopogon pratensis
 Nr 183

Georginens historie

Vendsyssel Tidende (1949), 3/9
Gyldne georgerne; ÅrA 30/8 (1951), ÅlS 19/9
 (1950)
 Dahlie, Dahlia, *Dahlia*,
 Georgine, Georger, *Georgina*
 Nr 184

Gesneriaceerne

Naturen og Hjemmet (1982), 8, 130–131
Gesneria, *Gloxinia*, Gesneriaceae
 Nr 185

Gifttyde

Folk og Flora (1979), 3, 280–281
 Gifttyde, Sprängört, *Cicuta virosa*
 Nr 186

Gladiolus

Blomster (1976), 59, 80
 Jomfrufinger, Gladiol, *Gladiolus*
 Nr 187

Glechoma og Plectranthus

Naturen og Hjemmet (1984), 82, 7

Glekoma, Jordрева, *Glechoma*,
Mølplante, Novemberljus, *Plectranthus*
Nr 188

**Gloxinien, Usambaraviolen og andre
Gesneriaceer**
Blomster (1977), 60, 100–102
Gloksinia, *Gloxinia, Sinningia speciosa*,
Usambaraviol, Saintpaulia, Saintpaulia
ionantha, *Gesneria, Gloxinia*,
Gesneriaceae
Nr 189

Græs
Folk og Flora (1978), 1, 83–87
Græs, Græs
Nr 190

Græskar
Folk og Flora (1979), 3, 257–259.
Græskar, Pumpa, *Cucurbita*
Nr 191

Gran
Folk og Flora (1978), 1, 57–65
Ædelgran, Silvergran, *Abies alba*, Douglas-
gran, Douglasgran, *Pseudotsuga menziesii*,
Gran, Gran, *Picea abies*, Træer, Träd
Nr 192

Gul Okseøje
Folk og Flora (1979), 4, 325–329
Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*
Nr 193

Guldblomme
Folk og Flora (1979), 4, 329–332
Guldblomme, Slåttergubbe, *Arnica montana*
Nr 194

Guldblomme, Arnica montana
Manus 9s.
Guldblomme, Slåttergubbe, *Arnica montana*
Nr 195

Guldregn
Folk og Flora (1979), 3, 202–204
Guldregn, Sydgullregn, *Laburnum anagyroides*
Nr 196

Guldregn
Blomster (1978), 60, 108–109
Guldregn, Gullregn, *Laburnum*
Nr 197

Gulerod
Folk og Flora (1979), 3, 309–314
Gulerod, Morot, *Daucus carota*
Nr 198

Gummitræet, Ficus elastica
Blomster (1979), 62, 52
Gummifigen, Fönsterfikus, *Ficus elastica*
Nr 199

Gyldenlak
Folk og Flora (1979), 2, 275–276
Gyldenlak, Gyllenlack, *Erysimum cheiri*
Nr 200

Gyldenlakken
Blomster (1977), 60, 152–153
Gyldenlak, Gyllenlack, *Erysimum cheiri*
Nr 201

Gyvel
Folk og Flora (1979), 3, 200–202
Gyvel, Harris, *Cytisus scoparius*
Nr 202

Gyvel
Vendsyssel Tidende (1964), 1/6
Gyvel, Harris, *Cytisus scoparius*
Nr 203

Gåsefod
Folk og Flora (1979), 2, 159
Gåsefod, Målla, *Chenopodium*
Nr 204

Gøgeurt

Folk og Flora (1978), 1, 231–234
 Gøgeurt, Nyckelblomster, *Orchis*,
 Handnycklar, *Dactylorhiza*
 Nr 205

Gøgeurten, den danske orkidé, engens elskovsblomst

Vendsyssel Tidende (1949), 15/6
 Gøgeurt, Nyckelblomster, *Orchis*, Orkidé,
 Orchidé, Orchidaceae

Nr 206

Hæg

Folk og Flora (1979), 3, 196–197
 Hæg, Hägg, *Prunus padus*,
 Træer, Träd
 Nr 207

Hamamelis

Blomster (1977), 60, 4–5
 Troldnød, Trollhassel, *Hamamelis*
 Nr 208

Hamp

Folk og Flora (1979), 2, 117–124
 Hamp, Hampa, *Cannabis sativa*
 Nr 209

Hassel

Folk og Flora (1978), 1, 256–268
 Hassel, Hassel, *Corylus avellana*,
 Træer, Träd
 Nr 210

Hasselurt

Folk og Flora (1979), 3, 328–329
 Hasselurt, Hasselört, *Asarum europaeum*
 Nr 211

Havesalat

Folk og Flora (1979), 4, 222–225
 Havesalat, Sallat, *Lactuca sativa*
 Nr 212

Havre

Folk og Flora (1978), 1, 143–154
 Havre, Havre, *Avena sativa*
 Nr 213

Havrerod

Folk og Flora (1979), 4, 238–240
 Havrerod, Haverrot,
Tragopogon porrifolius
 Nr 214

Havtorn, Sandtidse

Folk og Flora (1979), 3, 31–32
 Havtorn, Havtorn,
Hippophaë rhamnoides,
 Sandtidse
 Nr 215

Hedelyng

Folk og Flora (1979), 3, 332–344
 Hedelyng, Ljung, *Calluna vulgaris*
 Nr 216

Hedelyng

Hendes Verden (1966), 38
 Hedelyng, Ljung, *Calluna vulgaris*
 Nr 217

Hejre

Folk og Flora (1978), 1, 160–163
 Hejre, Losta, *Bromus*
 Nr 218

Hejrenæb

Folk og Flora (1979), 2, 315316
 Hejrenæb, Skatnäva,
Erodium cicutarium
 Nr 219

Hestebønne

Folk og Flora (1979), 3, 236–237
 Hestebønne, Bondböna,
Vicia faba
 Nr 220

Hestehov, Tordenskræppe

Folk og Flora (1979), 4, 265–268

Hestehov, Pestskråp, *Petasites hybridus*,

Tordenskræppe

Nr 221

Hestekastanie

Folk og Flora (1979), 3, 6–17

Hestekastanie, Hästkastanj,

Aesculus hippocastanum,

Træer, Träd

Nr 222

Hibiscus

Blomster (1977), 60, 72–73

Hibiskus, Hibiskus, *Hibiscus*

Nr 223

Hindbær

Folk og Flora (1979), 3, 153–154

Hindbær, Hallon, *Rubus idaeus*

Nr 224

Hjælme

Folk og Flora (1978), 1, 132–136

Hjælme, Sandrör, *Ammophila arenaria*

Nr 225

Hjerteblomst, Löjtnantshjerte

Folk og Flora (1979), 2, 216–218

Löjtnantshjerte, Löjtnantshjärta,

Lamprocapnos spectabilis,

Hjerteblomst, *Dicentra spectabilis*

Nr 226

Hjerteblomsten

Blomster (1973), 56, 125–126

Löjtnantshjerte, Löjtnantshjärta,

Lamprocapnos spectabilis,

Hjerteblomst, *Dicentra spectabilis*

Nr 227

Hjertegræs

Folk og Flora (1978), 1, 154–155

Hjertegræs, Darrgräs, *Briza media*

Nr 228

Hjertegræs og Jobståre

Blomster (1974), 57, 152–154

Hjertegræs, Darrgräs, *Briza media*,

Jobståre, Jobs tårar, *Coix lacryma-jobi*

Nr 229

Hjertensfryd

Folk og Flora (1979), 4, 126–128

Hjertensfryd, Hjärtansfröjd, *Melissa officinalis*

Nr 230

Hjortetrøst

Folk og Flora (1979), 4, 264–265

Hjortetrøst, Hampflockel,

Eupatorium canna-bium

Nr 231

Hjulkrone

Folk og Flora (1979), 4, 91–93

Hjulkrone, Gurkört, *Borago officinalis*

Nr 232

Hortensie

Folk og Flora (1979), 3, 43

Hortensie, Hortensia, *Hydrangea macrophylla*

Nr 233

Hortensiens

Blomster (1974), 57, 210–211

Hortensiens, Hortensia, *Hydrangea*

Nr 234

Humle

Folk og Flora (1979), 2, 107–117

Humle, Humle, *Humulus lupulus*

Nr 235

Hundegræs

Folk og Flora (1978), 1, 163–164

Hundegræs, Hundäxing, *Dactylis glomerata*

Nr 236

Hundetunge

Folk og Flora (1979), 4, 83–85
 Hundetunge, Hundtunga, *Cynoglossum officinale*
 Nr 237

Hundetunge mod rotter og mus

Illustreret Videnskab (1994), 6
 Hundetunge, Hundtunga, *Cynoglossum officinale*
 Nr 238

Husfred

Blomster (1978), 61, 145
 Husfred, Hemtrevnad, *Soleirolia soleirolii*
 Nr 239

Husløg

Folk og Flora (1979), 3, 37–41
 Husløg, Taklök, *Sempervivum tectorum*
 Nr 240

Husløg, den danske bondes lille ven

Folket (Randers) (1944), 25/3
Jovis barba - tordengudens urt; *ÅlS* 22/5 (1944)
 Husløg, Taklök, *Sempervivum tectorum*
 Nr 241

Hvede

Folk og Flora (1978), 1, 90–96
 Hvede, Vete, *Triticum*
 Nr 242

Hveme

Folk og Flora (1978), 1, 136
 Hveme, Ven, *Agrostis*
 Nr 243

Hvid Okseøje

Folk og Flora (1979), 4, 321–325
 Hvid Okseøje, Præstkrage, *Leucanthemum vulgare*
 Nr 244

Hvidtjørn

Folk og Flora (1979), 3, 50–71
 Hvidtjørn, Rundhagtorn, *Crataegus laevigata*
 Nr 245

Hyacint

Folk og Flora (1978), 1, 190–191
 Hyacint, Hyacint, *Hyacinthus*, Druehyacint,
 Pårlyacint, *Muscari*,
 Skilla, Blåstjärna, *Scilla*
 Nr 246

Hyacinterne

Blomster (1978), 61, 80–83
 Hyacint, Hyacint, *Hyacinthus*
 Nr 247

Hyben - rosens frugt

Aarhus Amtstidende (1951), 16/8
 Blågrøn rose, Nyponros, *Rosa dumalis*
 Nr 248

Hyld

Folk og Flora (1979), 4, 173–199
 Hyld, Flæder, *Sambucus nigra*
 Nr 249

Hylden, hvermands hjælper og husapotek

Folket (Randers) (1944), 24, 27, 28/6
Mens hylden blomstrer; *LFF* 20/6 (1949) 1 fig., Hellige hyld; *FT* 15/7 (1951),
Hylden - midsommertræet; *UN* 73 (1954) 18/6 1 fig.
 Hyld, Flæder, *Sambucus nigra*
 Nr 250

Hyrdetaske

Folk og Flora (1979), 2, 268–269
 Hyrdetaske, Lomme,
Capsella bursa-pastoris
 Nr 251

Høgeurt

Folk og Flora (1979), 4, 237–238

Høgeurt, Hökfibbla, *Hieracium*
Nr 252

Hør

Folk og Flora (1979), 2, 294–313
Hør, Lin, *Linum usitatissimum*
Nr 253

Høst-Tidløs

Folk og Flora (1978), 1, 207–208
Høst-tidløs, Tidløsa,
Colchicum autumnale
Nr 254

I den andalusiske flora, Æselagurk, naturens luftbøsse

Solkysten (1985), 2
Æselagurk, Sprutgurka,
Ecballium elaterium
Nr 255

I den andalusiske flora, Agaven

Solkysten (1986), 6
Die Agave, *Deutsche Pastille* (1995)
Agave, Agave, Agave, *Agave*
Nr 256

I den andalusiske flora, *Arundo donax*, Europas største græs

Solkysten (1986), 12
Kæmperør, Italienskt rør, *Arundo donax*
Nr 257

I den andalusiske flora, *Bougainvillea*

Solkysten (1985), 4
Trillingblomst, Trillingblomma,
Bougainvillea
Nr 258

I den andalusiske flora, Hawaiiblomsten

Solkysten (1989), 10
Hawaiiblomst, Hibiskus,
Hibiscus rosa-sinensis
Nr 259

I den andalusiske flora, Jordbærtræet

Solkysten (1986), 6
Jordbærtræ, Smultronträd, *Arbutus unedo*
Nr 260

I den andalusiske flora, Kapers

Solkysten (1985), 7
Kapers, Kapris, *Capparis spinosa*
Nr 261

I den andalusiske flora, Korkegen

Solkysten (1989), 11
Korkeg, Korkek, *Quercus suber*,
Træer, Träd
Nr 262

I den andalusiske flora, *Lantana camara*, «det spanske flag»

Solkysten (1990), 2
«Die spanische Flagge» *Deutsche Pastille* nr.
8 (1994)
Det spanske flag, Eldkrona, Die spanische
Flagge, *Lantana camara*
Nr 263

I den andalusiske flora, *Nerium, oleander*

Solkysten (1985), 5
Nerie, Oleander, *Nerium oleander*, Oleander
Nr 264

I den andalusiske flora, *Nicotiana glauca*, den blå-grønne tobak

Solkysten (1991), 10
Blågrå tobak, Blåtobak, *Nicotiana glauca*
Nr 265

I den andalusiske flora, *Paulownia* og *Jacaranda*

Solkysten (1985), 6
Jakaranda, Mimosajakaranda,
Jacaranda mimosifolia,
Kejsertær, Kejsarträd, *Paulownia tomentosa*,
Træer, Träd
Nr 266

I den andalusiske flora, Pragtsnerlen***Ipomoea****Solkysten* (1985), 1Pragtsnerle, Batat, *Ipomoea*

Nr 267

I den andalusiske flora, Trælyng*Solkysten* (1985), 9Trælyng, Trædljung, *Erica arborea*

Nr 268

Iris, regnbuens blomst*Blomster* (1971), 54, 272–273Iris, Iris, *Iris*, Sværdlilje

Nr 269

Isop*Folk og Flora* (1979), 4, 134–136Isop, Isop, *Hyssopus officinalis*

Nr 270

Isted løvens fader også fader til den store**bjørneklo-familie i Springforbi***Ekstra-Bladet* (1957), 20/6**Bjørnekoen hører slet ikke hjemme i****Danmark; Berlingske Tidende (Boligen)** 26/7
(1979) 2 fig.Bjørneklo, Loka, *Heracleum*

Nr 271

Jerikorosen*Blomster* (1976), 59, 44–46*Indre Missions Tid.* 123, (1976), 516–517Jerikorose, Jerikoros, *Anastacia hierochuntica*

Nr 272

Jernurt*Folk og Flora* (1979), 4, 92–95Jernurt, Järnört, *Verbena officinalis*

Nr 273

Jomfruen i det grønne*Blomster* (1979), 62, 148–149

Jomfruen i det grønne, Jungfrun i det gröna,

Nigella damascena

Nr 274

Jordbær*Folk og Flora* (1979), 3, 163–167Jordbær, Jordgubbe, *Fragaria x ananassa*

Nr 275

Jordskok*Folk og Flora* (1979), 4, 335–336Jordskok, Jordärtskocka, *Helianthus tuberosus*

Nr 276

Judasøre*Svampe* (1986), 13, 48Judasøre, Judasöra, *Auricularia*

Nr 277

Julens rose*Folket (Randers)* (1944), 24/12

ÅLS 19/12 (1947)

Julerose, Julros, *Helleborus*

Nr 278

Julens røde stjerne*Familjens Julebog* (1970), 61–62Julestjerne, Julstjärna, *Euphorbia pulcherrima*

Nr 279

Julens stjerneblomst*Solkysten* (1995), 12Julestjerne, Julstjärna, *Euphorbia pulcherrima*

Nr 280

Julerosen*Blomster* (1978), 61, 236–237Julerose, Julros, *Helleborus*

Nr 281

Julestjernen*Aarhuus Stiftstidene* (1950)**Julesjernen og dens slægt** ÅrA 13/12 (1947)Julestjerne, Julstjärna, *Euphorbia pulcherrima*

Nr 282

Jødekirsebær

Folk og Flora (1979), 4, 36–37
Jødekirsebær, Judekörs, *Physalis alkekengi*
Nr 283

Jødekirsebær

Blomster (1972), 55, 36–37
Jødekirsebær, Judekörs, *Physalis alkekengi*
Nr 284

Jødeskæg, væddeløberen, mor og barn

Naturen og Hjemmet (1981), 78, 52
Jødeskæg, Judeskægg, *Saxifraga stolonifera*,
Mor og barn, Mor och barn, *Tolmiea men-
ziesii*, Væddeløber, Ampellilja, *Chlorophytum
comosum*
Nr 285

Kabbeleje

Folk og Flora (1979), 2, 178–180
Kabbeleje, Kabbeleka, *Caltha palustris*
Nr 286

Kabbeleje

Hendes Verden (1966), 15
Kabbeleje, Kabbeleka, *Caltha palustris*
Nr 287

Kabbeleje

Vendsyssel Tidende (1964), 27/4
Kabbeleje, Kabbeleka, *Caltha palustris*
Nr 288

Kællingetand

Folk og Flora (1979), 3, 206–207
Kællingetand, Käringtand,
Lotus corniculatus
Nr 289

Kæmpe-bjørneklo

Gartner-Tidende (1959), 75, 410
Briza
Bjørneklo, Loka, *Heracleum*
Nr 290

Kær-Mysse

Folk og Flora (1978), 1, 174–175
Kær-Mysse, Missne, *Calla palustris*
Nr 291

Kæruld

Folk og Flora (1978), 1, 166–168
Kæruld, Ängsull,
Eriophorum angustifolium
Nr 292

Kalla

Folk og Flora (1978), 1, 178–179
Kalla, Vit kalla, *Zantedeschia aethiopica*
Nr 293

Kalmus

Folk og Flora (1978), 1, 175–178
Kalmus, Kalmus, *Acorus calamus*
Nr 294

Kamille

Folk og Flora (1979), 4, 312–318
Kamille, Kamomill, *Matricaria*
Nr 295

Kardebolle

Folk og Flora (1979), 4, 208–212
Kartebolle, Kardvädd, *Dipsacus*
Nr 296

**Karl v. Linnés yndlingsblomst i vendsys-
selske plantager**

Vendsyssel Tidende (1957), 21/4
Linnaea, Linnéa, *Linnaea borealis*
Nr 297

Karse

Folk og Flora (1979), 2, 270–272
Karse, Krasse, *Lepidium*
Nr 298

Kartoffel

Folk og Flora (1979), 4, 9–26

Kartoffel, Potatis, *Solanum tuberosum*

Nr 299

Katost

Folk og Flora (1979), 2, 336–339

Rundbladet katost, Skär kattost, *Malva neglecta*

Nr 300

Katteskæg

Folk og Flora (1978), 1, 87–88

Katteskæg, Stagg, *Nardus stricta*

Nr 301

Katteurt

Folk og Flora (1979), 4, 113–114

Katteurt, Kattmynta, *Nepeta cataria*

Nr 302

Katzenkräuter

Naturwissenschaftliche Rundschau (1985), 38, 335–337

Baldrian, Vänderot, Baldriane, *Valeriana*, Katteurt, Kattört, Katzenkräuter, *Nepeta*, Kiwi-slægten, Aktinidia, Strahlengriffel, *Actinidia*, Kortlæbe, Gamander, Gamander, *Teucrium*

Nr 303

Kejserkrone

Folk og Flora (1978), 1, 195–196

Kejserkrone, Kejsarkrona,

Fritillaria imperialis

Nr 304

Kejserkronen

Blomster (1973), 56, 104–105

Kejserkrone, Kejsarkrona,

Fritillaria imperialis

Nr 305

Kermesbær, et haveukruds kulturhistorie

Fra Kvångård til Humlekule (1989), 19, 35–37

Kermesbær, Kermesbär, *Phytolacca americana*

Nr 306

Kiddike

Folk og Flora (1979), 2, 257–259

Kiddike, Åkerrättika,

Raphanus raphanistrum

Nr 307

Kirsebær

Folk og Flora (1979), 3, 186–196

Kirsebær, Körnbär, *Prunus*,

Frugtræer, Fruktträd, Træer, Träd,

Nr 308

Kirsebær på Stevns og andre steder

Dagbladet, Folketidende (1979), 9/8

Kirsebær, Körnbär, *Prunus*,

Frugtræer, Fruktträd, Træer, Träd,

Frugthaver, Fruktträdgårdar

Nr 309

Klinke

Folk og Flora (1979), 2, 152–155

Klinke, Klätt, *Agrostemma githago*

Nr 310

Klitternes kærlighedsurt

Vestkysten (1976), 13/7

Mandstro, Martorn, *Eryngium*

Nr 311

Klokke

Folk og Flora (1979), 4, 216–218

Klokke, Blåklocka, *Campanula*

Nr 312

Klokkeling

Folk og Flora (1979), 3, 344

Klokkeling, Klockljung,

Erica tetralix

Nr 313

Kløver

Folk og Flora (1979), 3, 213–224

Kløver, Klöver, *Trifolium*

Nr 314

Kløverbladet i den danske folklore*Folket (Randers) (1943), 14/4*Kløver, Kløver, *Trifolium*

Nr 315

Knopurt*Folk og Flora (1979), 4, 240–242*Knopurt, Klint, *Centaurea*

Nr 316

Kobjælte*Folk og Flora (1979), 2, 165–167*Kobjælte, Backsippa, *Pulsatilla vulgaris*

Nr 317

Kobjælte*Hendes Verden (1966), 20*Kobjælte, Backsippa, *Pulsatilla vulgaris*

Nr 318

Kodriver*Folk og Flora (1979), 3, 357–361*Kodriver, Gullviva, *Primula veris*

Nr 319

Kodriver*Hendes Verden (1966), 21*Kodriver, Gullviva, *Primula veris*

Nr 320

Kogleaks*Folk og Flora (1978), 1, 164–166*Kogleaks, Säv, *Scirpus*

Nr 321

Kokleare*Folk og Flora (1979), 2, 260–263*Kokleare, Skörbjuggsört, *Cochlearia*

Nr 322

Kommen*Folk og Flora (1979), 3, 282–290*Kommen, Kummin, *Carum carvi*

Nr 323

Kongelys*Folk og Flora (1979), 4, 50–54*Kongelys, Kungsljus, *Verbascum*

Nr 324

Kongelys*Hendes Verden (1966), 27*Kongelys, Kungsljus, *Verbascum*

Nr 325

Korbendikt*Folk og Flora (1979), 4, 260–262*

Korbendikt, Kardbenedikt,

Cnicus benedictus

Nr 326

Koriander*Folk og Flora (1979), 3, 325–326*Koriander, Koriander, *Coriandrum sativum*

Nr 327

Kornblomst*Folk og Flora (1979), 4, 242–247*Kornblomst, Blåklint, *Centaurea cyanus*

Nr 328

Kornblomst*Blomster (1975), 58, 164–165*Kornblomst, Blåklint, *Centaurea cyanus*

Nr 329

Kornblomst*Hendes Verden (1966), 29*Kornblomst, Blåklint, *Centaurea cyanus*

Nr 330

Kornblomst og Klinte*Fædrelandet (1942), 11/7*Kornblomst, Blåklint, *Centaurea cyanus*,Klinte, Klätt, *Agrostemma githago*

Nr 331

Kornel, Hønsebær*Folk og Flora (1979), 3, 267–268*

Kornel, Kornell, *Cornus*, Hønsebær
Nr 332

Korsknap

Folk og Flora (1979), 4, 114–115
Korsknap, Jordревa, *Glechoma hederacea*
Nr 333

Krageklo

Folk og Flora (1979), 3, 204–206
Krageklo, Puktörne, *Ononis*
Nr 334

Kransburre

Folk og Flora (1979), 4, 115–116
Kransburre, Kransborre,
Marrubium vulgare
Nr 335

Kristpalme

Solkysten (1995), 11
Kristpalm, Ricin, *Ricinus communis*
Nr 336

Kristtorn

Folk og Flora (1979), 3, 25–29
Kristtorn, Järnek, *Ilex aquifolium*
Nr 337

Kristtornen

Blomster (1977), 60, 220–222
Kristtorn, Järnek,
Ilex aquifolium
Nr 338

Krokus

Folk og Flora (1978), 1, 229–231
Krokus, Krokus, *Crocus*
Nr 339

Krokus

Blomster (1973), 56, 44–45
Krokus, Krokus, *Crocus*
Nr 340

Kulsukker

Folk og Flora (1979), 4, 85–88
Kulsukker, Vallört, *Symphytum*
Nr 341

Kulsukker gav kvinder mødommen tilbage

Illustreret Videnskab (1994), 7
Kulsukker, Vallört, *Symphytum*
Nr 342

Kvæde

Folk og Flora (1979), 3, 133–134
Kvæde, Kvitten, *Cydonia oblonga*
Nr 343

Kvæsurt

Folk og Flora (1979), 3, 173
Kvæsurt, Blodtopp,
Sanguisorba officinalis
Nr 344

Kvalkved

Folk og Flora (1979), 4, 201–202
Kvalkved, Olvon, *Viburnum opulus*
Nr 345

Kvan

Folk og Flora (1979), 3, 295–300
Kvan, Kvanne, *Angelica archangelica*
Nr 346

Kveller, en nyttig plante

Sønderjysk Månedsskrift (1992), 2, 55–58
Kveller, Glasört, *Salicornia europaea*
Nr 347

Kvik

Folk og Flora (1978), 1, 96–99
Kvik, Kvickrot, *Agropyron repens*
Nr 348

Kål

Folk og Flora (1979), 2, 238–257

- Kål, Kål, *Brassica oleracea*
Nr 349
- Kålroe, Kålrabi**
Folk og Flora (1979), 2, 234–238
Kålroe, Kålrot, *Brassica napus napobrassica*-gruppen, Kålrorbi, Kålrorbi
Nr 350
- Kørvel**
Folk og Flora (1979), 3, 314–317
Havekørvel, Dansk kørvel, *Anthriscus cerefolium*, Vild kørvel, Hundkäx,
Anthriscus sylvestris
Nr 351
- Lægealant**
Folk og Flora (1979), 4, 301–303
Lægealant, Ålandsrot,
Inula helenium
Nr 352
- Læge-Betonie**
Folk og Flora (1979), 4, 116–118
Læge-Betonie, Humlesuga,
Stachys officinalis, Læge-Galtetand
Nr 353
- Læge-Jordrøg**
Folk og Flora (1979), 2, 213–214
Jordrøg, Jordrök, *Fumaria officinalis*
Nr 354
- Læge-Oksetunge**
Folk og Flora (1979), 4, 78–80
Læge-Oksetunge, Oxtunga,
Anchusa officinalis
Nr 355
- Læge-Stenfrø**
Folk og Flora (1979), 4, 88
Læge-Stenfrø, Stenfrø,
Lithospermum officinale
Nr 356
- Læge-Øjentrøst**
Folk og Flora (1979), 4, 64–65
Læge-Øjentrøst, Ögontröst,
Euphrasia officinalis
Nr 357
- Lærk**
Folk og Flora (1978), 1, 70–71
Lærk, Lärk, *Larix*, Træer, Träd
Nr 358
- Lærkespore**
Folk og Flora (1979), 2, 214–216
Lærkespore, Nunneört, *Corydalis*
Nr 359
- Lantana camara**
Blomster (1977), 60, 164
Det spanske flag, Eldkrona,
Lantana camara
Nr 360
- Lathyrus**
Blomster (1978), 61, 168
Fladbælg, Vial, *Lathyrus*
Nr 361
- Lav**
Folk og Flora (1978), 1, 32–35
Lav, Lav, Lichen
Nr 362
- Lavendel**
Folk og Flora (1979), 4, 128–132
Lavendel, Lavendel, *Lavandula*
Nr 363
- Liden Singrøn**
Folk og Flora (1979), 4, 147–148
Liden Singrøn, Vintergröna, *Vinca minor*
Nr 364
- Liguster**
Folk og Flora (1979), 4, 148–149

Liguster, Liguster, *Ligustrum vulgare*
Nr 365

Lilje

Folk og Flora (1978), 1, 185–190
Lilje, Lilja, *Lilium*
Nr 366

Liljekonval

Folk og Flora (1978), 1, 222–224
Liljekonval, Liljekonvalj,
Convallaria majalis
Nr 367

Liljekonval

Hendes Verden (1966), 19
Liljekonval, Liljekonvalj,
Convallaria majalis
Nr 368

Liljekonvallen

Blomster (1974), 57, 8–10
Liljekonval, Liljekonvalj,
Convallaria majalis
Nr 369

Liljekonvallen

Aalborg Stiftstidende (1947), 8/5
FV 8/5 (1948), **I skovbrynet dufter de skjulte konvaller; FA** 14/5 (1952)
Liljekonval, Liljekonvalj,
Convallaria majalis
Nr 370

Lind

Folk og Flora (1979), 2, 320–335
Lind, Lind, *Tilia*, Træer, Träd
Nr 371

Lind

Vendsyssel Tidende (1964), 6/7
Lind, Lind, *Tilia*, Træer, Träd
Nr 372

Lindetræt i den nordisk-germanske myte

Folket (Randers) (1943), 3/8
Lind, Lind, *Tilia*, Træer, Träd
Nr 373

Lucerne

Folk og Flora (1979), 3, 208–210
Lucerne, Blålusern,
Medicago sativa
Nr 374

Lungeurt

Folk og Flora (1979), 4, 88–90
Lungeurt, Fläcklungört,
Pulmonaria officinalis
Nr 375

Lupin

Folk og Flora (1979), 3, 224–226
Lupin, Lupin, *Lupinus*
Nr 376

Lupiner

Blomster (1976), 59, 148–149
Lupin, Lupin, *Lupinus*
Nr 377

Løg

Folk og Flora (1978), 1, 196–206
Løg, Lök, *Allium*
Nr 378

Løgefod

Folk og Flora (1979), 3, 176–178
Løgefod, Daggkåpa, *Alchemilla*
Nr 379

Løvemund

Folk og Flora (1979), 4, 58–59
Løvemund, Lejongap, *Antirrhinum*
Nr 380

Løvemund

Blomster (1975), 58, 141–142

Løvemund, Lejongap, *Antirrhinum*
Nr 381

Løvetand, Mælkebøtte

Folk og Flora (1979), 4, 225–237
Løvetand, Maskros, *Taraxacum vulgare*,
Mælkebøtte
Nr 382

Løvstikke

Folk og Flora (1979), 3, 319–323
Løvstikke, Libsticka, *Levisticum officinale*
Nr 383

Mælde

Folk og Flora (1979), 2, 160
Mælde, Strandmålla, *Atriplex*
Nr 384

Mælkebøtte

Hendes Verden (1966), 17
Mælkebøtte, Maskros, *Taraxacum vulgare*
Nr 385

Mælkebøtte

Vendsyssel Tidende (1964), 16/5
Mælkebøtte, Maskros, *Taraxacum vulgare*
Nr 386

Malurt

Folk og Flora (1979), 4, 282–294
Malurt, Malört, *Artemisia absinthium*,
Strandmalurt, Strandmalört, *Seriphidium maritimum*
Nr 387

Mandeltræt

Solkysten (1996), 2
Mandel, Mandel, *Prunus dulcis*,
Træer, Träd
Nr 388

Mandstro

Folk og Flora (1979), 3, 273–274

Mandstro, Martorn, *Eryngium*
Nr 389

Manna-Sødgræs

Folk og Flora (1978), 1, 156–160
Manna-Sødgræs, Mannagræs, *Glyceria fluitans*
Nr 390

Marehalm

Folk og Flora (1978), 1, 127–130
Marehalm, Strandråg, *Elymus arenarius*
Nr 391

Margeritten - den kongelige blomst

Blomster (1976), 59, 124–126
Margerit, Prästkrage,
Leucanthemum vulgare
Nr 392

Marietidsel

Folk og Flora (1979), 4, 262–264
Marietidsel, Mariatistel, *Silybum marianum*
Nr 393

Martsviol

Hendes Verden (1966), 16
Martsviol, Luktvio, *Viola odorata*
Nr 394

Martsviolen

Blomster (1975), 58, 56–58
Indre Missions Tidende 123 (1976) 242–244
Martsviol, Luktvio, *Viola odorata*
Nr 395

Massenausbreitung des Bärenklaus

Naturwissenschaftliche Rundschau (1990), 43,
438–439
Bjørneklo, Loka, Bärenklau, *Heracleum*
Nr 396

Matrem

Folk og Flora (1979), 4, 318–321

Matrem, Mattram, *Tanacetum parthenium*
Nr 397

Melbær

Folk og Flora (1979), 3, 345–346
Melbær, Mjölon, *Arctostaphylos uva-ursi*
Nr 398

Melon

Folk og Flora (1979), 3, 255
Melon, Melon, *Cucumis melo*
Nr 399

Mens hasselnødderne plukkes

Aarhus Amtstidende (1948), 1/9
TT 19/10 (1949)
Hassel, Hassel, *Corylus avellana*, Træer, Träd
Nr 400

Mens pilene knoppes

Aalborg Amtstidende (1944), 17/4
Folket (Randers) 28/4 (1984)
Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd
Nr 401

Merian

Folk og Flora (1979), 4, 102–106
Merian, Mejram, *Origanum majorana*
Nr 402

Mesterrod

Folk og Flora (1979), 3, 323–325.
Mesterrod, Mästerrot,
Peucedanum ostruthium
Nr 403

Miliegræs

Folk og Flora (1978), 1, 136
Miliegræs, Hässlebrodd,
Milium effusum
Nr 404

Mimosa pudica

Blomster (1975), 58, 4–5

Naturen og Hjemmet 10 (1982) 1 fig.
Mimose, Mimosa, *Mimosa pudica*
Nr 405

Mispel

Folk og Flora (1979), 3, 132–133
Mispel, Mispel, *Mespilus germanica*, Træer,
Träd
Nr 406

Mistelten

Folk og Flora (1979), 3, 330–332
Mistelten, Mistel, *Viscum album*
Nr 407

Misteltenen

Vendsyssel Tidende (1947), 23/12
Misteltenens mystik; *Sorø Amtstidende* jule-
nr (1950) 1 fig.,
Misteltenen, den nordiske trylleplante; *FA*
24/12 (1951)
Mistelten, Mistel, *Viscum album*
Nr 408

Mjødurt

Folk og Flora (1979), 3, 170–173
Mjødurt, Älggräs, *Filipendula ulmaria*
Nr 409

Morbær

Folk og Flora (1979), 2, 104–106
Morbær, Mullbær, *Morus*
Nr 410

Morgenfrue

Folk og Flora (1979), 4, 332–33
Morgenfrue, Ringblomma,
Calendula officinalis
Nr 411

Mos

Folk og Flora (1978), 1, 36–38
Mos, Mossa, *Bryophyta*
Nr 412

Mosebølle

Folk og Flora (1979), 3, 346–347
Mosebølle, Odon, *Vaccinium uliginosum*
Nr 413

Multebær

Folk og Flora (1979), 3, 153
Multebær, Hjortron, *Rubus chamaemorus*
Nr 414

Mynte

Folk og Flora (1979), 4, 95–102
Mynte, Mynta, *Mentha*
Nr 415

Myrtle

Folk og Flora (1979), 3, 259–262
Myrtle, Myrten, *Myrtus communis*
Nr 416

Nælde

Folk og Flora (1979), 2, 92–103
Nælde, Nässla, *Urtica*
Nr 417

Natlys

Folk og Flora (1979), 3, 265
Natlys, Nattljus, *Oenothera*
Nr 418

Natlys

Vendsyssel Tidende (1964), 29/6
Natlys, Nattljus, *Oenothera*
Nr 419

Nattens dronning

Blomster (1978), 61, 190–191
Nattens dronning, Nattens drottning,
Selenicerus grandiflorus
Nr 420

Navr

Folk og Flora (1979), 2, 354–355
Navr, Naverlönn, *Acer campestre*, Træer, Träd
Nr 421

Nellikerod

Folk og Flora (1979), 3, 167–170
Eng-nellikerod, Humleblomster, *Geum rivale*,
Feber-nellikerod, Nejlikrot, *Geum urbanum*,
Nellikerod
Nr 422

Nellikerod

Hendes Verden (1966), 18
Eng-nellikerod, Humleblomster, *Geum rivale*,
Feber-nellikerod, Nejlikrot, *Geum urbanum*,
Nellikerod
Nr 423

Nerium - oleander

Blomster (1977), 60, 32–34
Nerie, Oleander, *Nerium oleander*, Oleander
Nr 424

Nyserod og Julerose

Folk og Flora (1979), 2, 189–192
Julerose, Julros, *Helleborus*, Nyserod, Prustrot
Nr 425

Nåletræet som ligner en kæmpestor kaktus

Manus 2s.
Abetræ, Brödgran, *Araucaria araucana*,
Træer, Träd
Nr 426

Nøkkerose

Folk og Flora (1979), 2, 197–199
Hvid Nøkkerose, Vit näckros, *Nymphaea alba*
Nr 427

Nøkkerose

Hendes Verden (1966), 30
Hvid Nøkkerose, Vit näckros, *Nymphaea alba*
Nr 428

Onde urter

(1962)
Radioforedrag juli (1962)
Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,

Brokkrage, Brokkrage, *Glebionis multicolor*,
Ukrudt, Ogräs
Nr 429

Onde urter. Traditioner om gul okseøje
(*Chrysanthemum segetum*)

Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv (1963),
86, 103–123.

Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2,
1019–1036

Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
Brokkrage, Brokkrage, *Glebionis multicolor*,
Ukrudt, Ogräs

Nr 430

Orkidéerne - naturens ekstase

Aarhuus Stiftstidene (1944), 8/10

Orkidé, Orkidé, Orchidaceae
Nr 431

Overlevering om den hellige røn

Aarhuus Stiftstidene (1950), 23/8

Rønnebærene rødmer; FA 18/8 (1951)

Røn, Rønn, *Sorbus*,
Træer, Træd
Nr 432

Padderok

Folk og Flora (1978), 1, 49–53
Padderok, Fræken, *Equisetum*
Nr 433

Pæon

Folk og Flora (1979), 2, 192–194
Pæon, Pion, *Paeonia*
Nr 434

Pæretræ

Folk og Flora (1979), 3, 123–132
Pære, Páron, *Pyrus communis*,
Frugttræer, Fruktträd,
Træer, Træd
Nr 435

Passionsblomsten

Blomster (1974), 57, 240–242
Indre Missions Tidende 122 (1975) 107–109,
Langfredagsblomsten fra Inkariget; FAA
14/4 (1974) 2 fig.
Passionsblomst, Passionsblomma,
Passiflora
Nr 436

Pastinak

Folk og Flora (1979), 3, 300–301
Pastinak, Palsternacka, *Pastinaca sativa*
Nr 437

Peberrod

Folk og Flora (1979), 2, 263–267
Peberrod, Pepparrot, *Armoracia rusticana*
Nr 438

Pebertræ

Folk og Flora (1979), 3, 32–33
Pebertræ, Tibast, *Daphne mezereum*
Nr 439

Pelargonier og Geranier

Folk og Flora (1979), 2, 316–318
Geranie, Näva, *Geranium*,
Pelargorie, Pelargon, *Pelargonium*
Nr 440

Pengeurt

Folk og Flora (1979), 2, 269–270
Pengeurt, Penningört, *Thlaspi arvense*
Nr 441

Perikon

Folk og Flora (1979), 2, 288–292
Perikon, Johannesört, *Hypericum*
Nr 442

Persille

Folk og Flora (1979), 3, 276–280
Persille, Persilja, *Petroselinum crispum*
Nr 443

Pigæble

Folk og Flora (1979), 4, 29–30

Pigæble, Spikklubba, *Datura stramonium*

Nr 444

Pigen ved vejen

Fædrelandet (1942), 30/7

Aalborg Amtstidende (1944), 25/7, *LFF* 9/8

(1949), **Sensommers cikorie**; *FV* 22/8 (1950)

Cikorie, Cikoria, *Cichorium intybus*

Nr 445

Pil

Folk og Flora (1979), 2, 48–71

Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd

Nr 446

Pileurt

Folk og Flora (1979), 2, 131–136

Pileurt, Pilört, *Polygonum*

Nr 447

Pimpinelle

Folk og Flora (1979), 3, 290–292

Pimpinelle, Bockrot, *Pimpinella saxifraga*

Nr 448

Pinselilje

Folk og Flora (1978), 1, 210–211

Pinselilje, Pingstlilja, *Narcissus poeticus*

Nr 449

Pinseliljen

Blomster (1973), 56, 96–97

Pinselilje, Pingstlilja, *Narcissus poeticus*

Nr 450

Poppel

Folk og Flora (1979), 2, 72–83

Poppel, Poppel, *Populus*, Træer, Träd

Nr 451

Pors

Folk og Flora (1979), 2, 83–86.

Pors, Pors, *Myrica gale*

Nr 452

Portulak

Folk og Flora (1979), 2, 157–158

Portulak, Portlak,

Portulaca oleracea ssp. *sativa*

Nr 453

Potentil

Folk og Flora (1979), 3, 157–160

Potentil, Fingerört, *Potentilla*

Nr 454

Påskelilje

Folk og Flora (1978), 1, 208–210

Påskelilje, Påsklilja, *Narcissus pseudonarcissus*

Nr 455

Påskeliljen

Indre Missons-Tidende (1977), 15, 308–309

Påskelilje, Påsklilja, *Narcissus pseudonarcissus*

Nr 456

Påskeliljen

Blomster (1973), 56, 56–57

Påskelilje, Påsklilja, *Narcissus pseudonarcissus*

Nr 457

Påskens gyldne lilje

Folket (Randers) (1944), 4/4

FV 28/3 (1945), *TT* 12/4 (1949), *ØF* 3/4 (1950),

FA 22/3 (1951)

Påskelilje, Påskelilje, *Narcissus pseudonarcissus*

Nr 458

Rabarber

Folk og Flora (1979), 2, 145–146

Rabarber, Rabarber, *Rheum*

Nr 459

Radise og Ræddike

Folk og Flora (1979), 2, 259–260

Radise, Rädisa, *Raphanus sativus* rädisa-gruppen,

Ræddike, Rättika,
Raphanus sativus rättika-gruppen
Nr 460

Rajgræs

Folk og Flora (1978), 1, 88–90
Almindelig rajgræs, Engelskt rajgræs, *Lolium perenne*, Giftig rajgræs, Dårrepe, *Lolium temulentum*, Italiensk rajgræs, Italienskt rajgræs, *Lolium multiflorum*
Nr 461

Ramsløget i Risskov

Aarhuus Stiftstidene (1978), 30/6
Ramsłøg, Ramslök, *Allium ursinum*
Nr 462

Ranunkel

Folk og Flora (1979), 2, 172–176
Ranunkel, Smörblomma, *Ranunculus*
Nr 463

Rapgræs

Folk og Flora (1978), 1, 155–156
Rapgræs, Grøe, *Poa*
Nr 464

Raps

Folk og Flora (1979), 2, 230–234
Raps, Raps, *Brassica napus*
Nr 465

Rejnfan

Folk og Flora (1979), 4, 273–277
Rejnfan, Renfana, *Tanacetum vulgare*
Nr 466

Reseda

Folk og Flora (1979), 2, 276
Reseda, Reseda, *Reseda*
Nr 467

Revling

Folk og Flora (1979), 2, 347–350

Revling, Kråkbær, *Empetrum nigrum*
Nr 468

Ribs

Folk og Flora (1979), 3, 47–49
Ribs, Röda vinbär, *Ribes rubrum*
Nr 469

Ridderspore

Folk og Flora (1979), 2, 182–184
Ridderspore, Riddarsporre, *Delphinium*
Nr 470

Riddersporen

Blomster (1973), 56, 158–159
Ridderspore, Riddarsporre, *Delphinium*
Nr 471

Ridderstjerne, Inkalilje, Malerkost. Lidt om nogle stue- og snitblomster i Amaryllidaceerne

Blomster (1977), 60, 52–54
Påskelilje, Amaryllis, Amaryllidaceae
Nr 472

Robinie

Folk og Flora (1979), 3, 230
Robinie, Robinia, *Robinia pseudoacacia*
Nr 473

Rose

Folk og Flora (1979), 3, 135–152
Rose, Ros, *Rosa*
Nr 474

Rosmarin

Folk og Flora (1979), 4, 132–134
Rosmarin, Rosmarin, *Rosmarinus officinalis*
Nr 475

Rude

Folk og Flora (1979), 2, 356–359
Rude, Vinruta, *Ruta graveolens*
Nr 476

Rug

Folk og Flora (1978), 1, 99–116
Rug, Råg, *Secale cereale*
Nr 477

Rug

Vendsyssel Tidende (1964), 10/6
Rug, Råg, *Secale cereale*
Nr 478

Rundbælg

Folk og Flora (1979), 3, 226–227
Rundbælg, Getväppling, *Anthyllis vulneraria*
Nr 479

Runkelroe

Folk og Flora (1979), 2, 163–164
Runkelroe, Foderbeta,
Beta vulgaris foderbeta-gruppen
Nr 480

Russervin, kongevin, rådhusvin

Blomster (1979), 62, 96
Kongevin, Kungscissus, *Cissus rhombifolia*,
Russervin, Cissus, *Cissus antarctica*,
Rådhusvin, Rådhusvin, *Partenocissus tricuspidata*
Nr 481

Rød arve

Hendes Verden (1966), 28
Rød-arve, Rödarv, *Anagallis arvensis*
Nr 482

Rødarve

Folk og Flora (1979), 3, 356
Rød-arve, Rödarv, *Anagallis arvensis*
Nr 483

Rødbede

Folk og Flora (1979), 2, 164–165
Rødbede, Rödbeta, *Beta vulgaris* rödbeta-gruppen
Nr 484

Røllike

Folk og Flora (1979), 4, 307–312
Røllike, Röllika, *Achillea millefolium*
Nr 485

Røllike

Hendes Verden (1966), 37
Røllike, Röllika, *Achillea millefolium*
Nr 486

Røn

Folk og Flora (1979), 3, 71–83
Røn, Rönn, *Sorbus*,
Træer, Träd
Nr 487

Rønnetræet i dansk folklore

Folket (Randers) (1944), 18/8
Borsen 21/8 (1944)
Røn, Rönn, *Sorbus*, Træer, Träd
Nr 488

Sæbeurt

Folk og Flora (1979), 2, 149–151
Sæbeurt, Såpnejliga, *Saponaria officinalis*
Nr 489

Sæddodder

Folk og Flora (1979), 2, 272–273
Sæddodder, Oljedådra, *Camelina sativa*
Nr 490

Salvie

Folk og Flora (1979), 4, 121–126
Salvie, Salvia, *Salvia*
Nr 491

Sanikel

Folk og Flora (1979), 3, 273
Sanikel, Sårläka, *Sanicula europaea*
Nr 492

Sankt Hansurt

Folk og Flora (1979), 3, 34–37

Sankthansurt, Kärleksört, *Sedum telephium*
Nr 493

Scabiosa, sorgens blomst

Blomster (1975), 58, 140–141

Skabiose, Vädd, *Scabiosa*
Nr 494

Selleri

Folk og Flora (1979), 3, 275–276

Selleri, Selleri, *Apium graveolens*
Nr 495

Sennep

Folk og Flora (1979), 2, 222–227

Sennep, Senap, *Sinapis*
Nr 496

Sevenbom

Folk og Flora (1978), 1, 80–83

Sevenbom, Sävenbom, *Juniperus sabina*
Nr 497

Silke

Folk og Flora (1979), 3, 367

Silke, Snärja, *Cuscuta*
Nr 498

Siv

Folk og Flora (1978), 1, 179–184

Siv, Tåg, *Juncus*
Nr 499

Sjællandspigen Hyldemor

Fredriksborg Amts Avis (1970), 13/2

Hyld, Fläder, *Sambucus nigra*
Nr 500

Skærsummers syréner

Fyens Stiftstidende (1948), 20/5

LFF 18/5 (1949), FA 16/5 (1950), **Facts og fol-**
klore om syrener; Bl 57 (1974) 106–107

Syrén, Syrén, *Syringa vulgaris*
Nr 501

Skarntyde

Folk og Flora (1979), 3, 317–319

Skarntyde, Odört, *Conium maculatum*
Nr 502

Skjaller

Folk og Flora (1979), 4, 62–64

Skjaller, Skallra, *Rhinanthus*
Nr 503

Skorzonér

Folk og Flora (1979), 4, 240

Skorzonér, Svarerot, *Scorzonera*
Nr 504

Skov-Galtetand

Folk og Flora (1979), 4, 119

Skov-Galtetand, Stinksyska,
Stachys sylvatica
Nr 505

Skovmærke

Hendes Verden (1966), 26

Skovmærke, Myskmadra, *Galium odoratum*
Nr 506

Skovsyre

Folk og Flora (1979), 2, 293–294

Skovsyre, Harsyra, *Oxalis acetosella*
Nr 507

Skræppe, Syre

Folk og Flora (1979), 2, 124–131

Skræppe, Skräppa, *Rumex*, Syre, Syra
Nr 508

Skvalderkål

Folk og Flora (1979), 3, 281–282

Skvalderkål, Kirskål,
Aegopodium podagraria
Nr 509

**Skvalderkålen kan bekæmpes - ikke
udryddes**

Berlingske Tidende (Boligen) (1980), 24/7
Skvalderkål, Kirskål,
Aegopodium podagraria
Nr 510

Skvalderkålens kulturhistorie

Manus 2s.
Skvalderkål, Kirskål, *Aegopodium podagraria*
Nr 511

Slangehoved

Folk og Flora (1979), 4, 90–91
Slangehoved, Blæld,
Echium vulgare
Nr 512

Slangerod

Folk og Flora (1979), 3, 327–328
Slangerod, Pipranka, *Aristolochia*
Nr 513

Slæn

Folk og Flora (1979), 3, 181–186
Slæn, Slån, *Prunus spinosa*
Nr 514

Snebær

Folk og Flora (1979), 4, 204–206
Snebær, Snöbär,
Symporicarpos albus ssp. *lævigatus*
Nr 515

Sneglebælg

Folk og Flora (1979), 3, 207–208
Sneglebælg, Snäcklusern, *Medicago*
Nr 516

Snerle

Hendes Verden (1966), 32
Snerle, Vinda, *Convolvulus*
Nr 517

Snerre

Folk og Flora (1979), 4, 170–173

Burresnerre, Snärjmåra, *Galium aparine*,
Gul snerre, Gulmåra, *Galium verum*
Nr 518

Solbær

Folk og Flora (1979), 3, 46–47
Solbær, Svarta vinbär, *Ribes nigrum*
Nr 519

Soldug

Folk og Flora (1979), 2, 277–279
Soldug, Sileshår, *Drosera*
Nr 520

Solsikke

Folk og Flora (1979), 4, 336–339
Solsikke, Solros, *Helianthus annuus*
Nr 521

Sommerhyld

Folk og Flora (1979), 4, 199–201
Sommerhyld, Sommarfläder,
Sambucus ebulus
Nr 522

Sort Natskygge

Folk og Flora (1979), 4, 6–8
Sort natskygge, Nattskatta, *Solanum nigrum*
Nr 523

**Sortøjede Susanne, lykkeaks, vintergylden
og andre stueplanter fra Acanthaceerne**

Naturen og Hjemmet (1981), 9
Akantus, Akantus, Acanthaceae
Nr 524

Spergel

Folk og Flora (1979), 2, 146–149
Spergel, Åkerspärgel,
Spergula arvensis
Nr 525

Springbalsamin

Folk og Flora (1979), 2, 319–320

Springbalsamin, Springkorn, *Impatiens noli-tangere*
Nr 526

Springknap

Folk og Flora (1979), 2, 103–104
Springknap, Blindnässa, *Parietaria officinalis*
Nr 527

Star

Folk og Flora (1978), 1, 168–169
Star, Starr, *Carex*
Nr 528

Stedmoderblomst

Folk og Flora (1979), 2, 284–287
Stedmoderblomst, Styvmorsviol, *Viola tricolor*
Nr 529

Stedmoderblomst

Hendes Verden (1966), 34
Stedmoderblomst, Styvmorsviol, *Viola tricolor*
Nr 530

Stedmoderblomsten

Blomster (1974), 57, 54–55
Stedmoderblomst, Styvmorsviol, *Viola tricolor*
Nr 531

Stenbræk

Folk og Flora (1979), 3, 41–43
Stenbræk, Mandelblomma, *Saxifraga granulata*
Nr 532

Stenklover

Folk og Flora (1979), 3, 211–213
Stenklover, Sötväppling, *Melilotus*
Nr 533

Stenurt

Folk og Flora (1979), 3, 33
Stenurt, Fetknopp, *Sedum*
Nr 534

Stikkelsbær

Folk og Flora (1979), 3, 43–46
Stikkelsbær, Krusbär,
Ribes uva-crispa
Nr 535

Stinksvampen - ikke for sarte næser og øjne

Svampe (1983), 8, 85–90. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 1067–1074
Stinksamp, Stinksamp, *Phallus*,
Svampe, Svampar, Fungi
Nr 536

Stokrose

Folk og Flora (1979), 2, 339–343
Stokrose, Stockros, *Alcea rosea*
Nr 537

Storkenæb

Folk og Flora (1979), 2, 313–315
Storkenæb, Näva, *Geranium*
Nr 538

Storkonval

Folk og Flora (1978), 1, 225–226
Storkonval, Storrams,
Polygonatum multi-florum
Nr 539

Stormhat, Venusvogn

Folk og Flora (1979), 2, 186–188
Stormhat, Stormhatt, *Aconitum napellus*,
Venusvogn
Nr 540

Strandkål

Folk og Flora (1979), 2, 273–274
Strandkål, Strandkål, *Crambe maritima*
Nr 541

Strelitzia

Blomster (1975), 58, 228

Paradisfugl, Papegojblomma, *Strelitzia*

Nr 542

Sukkerroe

Folk og Flora (1979), 2, 161–163

Sukkerroe, Sockerbeta, *Beta vulgaris* sockerbeta-gruppen

Nr 543

Sværdlilje

Folk og Flora (1978), 1, 226–229

Iris, Iris, *Iris*, Sværdlilje

Nr 544

Svaleurt

Folk og Flora (1979), 2, 211–213

Svaleurt, Skelört, *Chelidonium majus*

Nr 545

Svampe

Folk og Flora (1978), 1, 22–32

Svampe, Svampar, Fungi

Nr 546

Svingel

Folk og Flora (1978), 1, 160

Svingel, Svingel, *Festuca*

Nr 547

Syrén

Folk og Flora (1979), 4, 149–153

Syrén, Syréen, *Syringa vulgaris*

Nr 548

Tagetes og Zinnia

Blomster (1977), 60, 112–114

Tagetes, Tagetes, *Tagetes*, Zinnia, Zinnia,

Zinnia

Nr 549

Tagrør

Folk og Flora (1978), 1, 137–142

Tagrør, Vass, *Phragmites communis*

Nr 550

Taks

Folk og Flora (1978), 1, 54–57

Taks, Idegran, *Taxus baccata*, Trær, Träd

Nr 551

Taksen - et våbenhistorisk træ

Skalk (1980), 2

Skoven (1980) 157, **Die Eibe, ein waffengeschichtlicher Baum; NR 40** (1987) 229–230

1 fig.

Taks, Idegran, Eibe, *Taxus baccata*, Trær,

Träd

Nr 552

Tang

Folk og Flora (1978), 1, 13–21

Blæretang, Blåstång, *Fucus vesiculosus*, Sukkertang, Skräppetare, *Laminaria saccharina*, Strengetang, Sudare, *Chorda filum*, Kællingehår, Styvt kæringhår, *Desmarestia aculeata*, Kransnål, Sträfse, *Chara*, Bændeltang, Bandtång, *Zostera marina*, Alger, Alger

Nr 553

Thuja

Folk og Flora (1978), 1, 80

Thuja, Tuja, *Thuja*,

Trær, Träd

Nr 554

Tidsel

Folk og Flora (1979), 4, 252–260

Bladhovedtidsel, Tistel, *Cirsium*,

Tidsel, Piggtistel, *Carduus*

Nr 555

Tidsel

Hendes Verden (1966), 35

Bladhovedtidsel, Tistel, *Cirsium*, Tidsel,

Piggtistel, *Carduus*

Nr 556

Timian

Folk og Flora (1979), 4, 106–111

Timian, Timjan, *Thymus*

Nr 557

Timian

Vendsyssel Tidende (1964), 30/7

Timian, Timjan, *Thymus*

Nr 558

To klatreplanter: Cobaea og Clerodendron

Naturen og Hjemmet (1984), 7, 128

Kobæa, Klockranka, *Cobaea*,

Skæbnetræ, Klerodendrum, *Clerodendron*

Nr 559

Tobak

Folk og Flora (1979), 4, 38–47

Tobak, Tobak, *Nicotiana*

Nr 560

Tomat

Folk og Flora (1979), 4, 27–29

Tomat, Tomat, *Lycopersicum esculentum*

Nr 561

Tormentil

Folk og Flora (1979), 3, 160–163

Tormentil, Blodrot, *Potentilla erecta*

Nr 562

Tornblad

Folk og Flora (1979), 3, 197

Tornblad, Ärttörne, *Ulex europaeus*

Nr 563

Torskemund

Folk og Flora (1979), 4, 59–60

Torskemund, Gulsporre,

Linaria vulgaris

Nr 564

Træer

Folk og Flora (1979), 4, 350–365

Træer, Träd

Nr 565

Trævlekrone

Folk og Flora (1979), 2, 152

Trævlekrone, Gökblomster, *Lychnis flos-cuculi*

Nr 566

Tranebær

Folk og Flora (1979), 3, 354–355

Tranebær, Tranbär, *Vaccinium oxycoccus*

Nr 567

Tre bladplanter: Cordyline, Peperomia, Maranta

Blomster (1978), 61, 92–94

Kordyline, Kordyline, *Cordyline*,

Fiskebensplante, Maranta, *Maranta*,

Musehaleaks, Peperomia, *Peperomia*

Nr 568

Tropaeolum

Blomster (1977), 60, 56–58

Karse, Krasse, *Tropaeolum*

Nr 569

Tulipan

Folk og Flora (1978), 1, 191–195

Tulipan, Tulpan, *Tulipa*

Nr 570

Turnips

Folk og Flora (1979), 2, 229–230

Turnips, Rova,

Brassica campestris rapifera-gruppen

Nr 571

Tusindfryd

Folk og Flora (1979), 4, 303–307

Tusindfryd, Tusensköna,

Bellis perennis

Nr 572

Tusindfryd

Hendes Verden (1966), 22

Tusindfryd, Tusensköna, *Bellis perennis*

Nr 573

Tusindfryd er en gammel plante

Berlingske Tidende (1984), 3/5

Tusindfryd, Tusensköna, *Bellis perennis*

Nr 574

Tusindgylden

Folk og Flora (1979), 4, 141–143

Tusindgylden, Arun, *Centaureum*

Nr 575

Tyttebær

Folk og Flora (1979), 3, 350–354

Tyttebær, Lingon, *Vaccinium vitis-idaea*

Nr 576

Tyttebær - hedens røde guld

Jyllands-Posten (1964), 17/8

Tyttebær, Lingon, *Vaccinium vitis-idaea*

Nr 577

Tørst

Folk og Flora (1979), 3, 23–25

Tørst, Brakved, *Frangula alnus*

Nr 578

Ulvefod

Folk og Flora (1978), 1, 39–42

Ulvefod, Lummer, *Lycopodium*

Nr 579

Ulvefod og heksemel

Aalborg Stiftstidende (1954), 12/6

Ulvefod - en rigtig hekseplante; *VAF* 28/7

(1961) 4 fig.

Heksemel, Lummer, *Lycopodium*,

Ulvefod

Nr 580

Under lindetræet

Lolland-Falsters Folketidende (1949), 18/7

Lolland-Falsters Stiftstidende 7/7 (1953) 1 fig.,

Når linden blomstrer; *FS* 22/7 (1951) 1 fig.

Lind, Lind, *Tilia*, Træer, Träd

Nr 581

Underlige blomst ved vintertide

Aarhus Stiftstidende (1947), 24/3

Radioforedrag 25/3 (1945)

Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,

Sommernar

Nr 582

Valmue

Folk og Flora (1979), 2, 204–211

Valmue, Vallmo, *Papaver*

Nr 583

Valmue

Hendes Verden (1966), 24

Valmue, Vallmo, *Papaver*

Nr 584

Valnød

Folk og Flora (1978), 1, 234–238

Valnød, Valnöt, *Juglans regia*,

Træer, Träd

Nr 585

Vandnavle

Folk og Flora (1979), 3, 272.

Vandnavle, Spikblad,

Hydrocotyle vulgaris

Nr 586

Vedbend

Folk og Flora (1979), 3, 268–271

Vedbend, Murgröna, *Hedera helix*

Nr 587

Vedbend

Blomster (1978), 61, 56–58

Vedbend, Murgröna, *Hedera helix*

Nr 588

Vejbred

Folk og Flora (1979), 4, 68–77.

Vejbred, Groblad,

Plantago major

Nr 589

Vejbred

Hendes Verden (1966), 36
 Vejbred, Groblad,
Plantago major
 Nr 590

Vejsennep

Folk og Flora (1979), 2, 222
 Vejsennep, Vägsenap, *Sisymbrium*
 Nr 591

Vellugtende Gulaks

Folk og Flora (1978), 1, 131–132
 Vellugtende Gulaks, Vårbrodd,
Anthoxanthum odoratum
 Nr 592

Venushår

Blomster (1978), 61, 225–226
 Venushår, Jungfruhår, *Adiantum*
 Nr 593

Vibefedt

Folk og Flora (1979), 4, 66–68
 Vibefedt, Tätört, *Pinguicula vulgaris*
 Nr 594

Vikke

Folk og Flora (1979), 3, 230–236
 Vikke, Vicker, *Vicia*
 Nr 595

Vildrose

Hendes Verden (1966), 25
 Hundrose, Stenros, *Rosa canina*
 Nr 596

Vildrose

Vendsyssel Tidende (1964), 22/6
 Hundrose, Stenros, *Rosa canina*
 Nr 597

Vintergæk

Folk og Flora (1978), 1, 211–218

Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
 Sommernar
 Nr 598

Vintergæk og erantis

Blomster (1973), 56, 5–7
Eranthis; *Indre Missons Tidende* 124 (1977)
 212–213 1 fig.
 Erantis, Vintergäck, *Eranthis hyemalis*,
 Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
 Sommernar
 Nr 599

Viol

Folk og Flora (1979), 2, 279–284
 Viol, Viol, *Viola*
 Nr 600

Viol

Vendsyssel Tidende (1964), 21/3
 Viol, Viol, *Viola*
 Nr 601

Visse

Folk og Flora (1979), 3, 197–199
 Visse, Ginst, *Genista*
 Nr 602

Vort forårs gyldne nøgle

Folket (Randers) (1943), 7/5
Primula veris, vort forårs gyldne nøgle; *Års*
 11/4 (1945) 1 fig.
 Kodriver, Gullviva, *Primula veris*
 Nr 603

Vortemælk

Folk og Flora (1979), 2, 344–346
 Vortemælk, Törel, *Euphorbia*
 Nr 604

Vorterod

Folk og Flora (1979), 2, 177–178
 Vorterod, Svalört, *Ranunculus ficaria*
 Nr 605

Vrietorn, Korsved

Folk og Flora (1979), 3, 20–23

Vrietorn, Getapel, *Rhamnus catharticus*,

Korsved, Vägtorn

Nr 606

Vårens violer

Aalborg Stiftstidende (1945), 23/3

Folket (Randers) 31/3 (1945), *FS* 15/3 (1950)

Viol, Viol, *Viola*

Nr 607

Zantedeschia, kalla

Blomster (1975), 58, 109–110

Kalla, Kalla, *Zantedeschia*

Nr 608

Åkande

Folk og Flora (1979), 2, 194–197

Gul Åkande, Gul näckros, *Nuphar luteum*

Nr 609

E U R O P Æ I S K E N Y T T E P L A N T E R

«Lollandske rosiner»

Lolland-Falsters Folketidende (1969), 19/8

Ært, Ärt, *Pisum*, Nytteplanter, Nyttoväxter

Nr 610

Af sukkerets saga

Fyns Venstreblad (1949), 23/10

ÅrS 31/10 (1949), Lollands hvide guld; *Lollands*

Tidende 7/10 (1950)

Sukkerroe, Sockerbeta, *Beta vulgaris*

sockerbeta-gruppen,

Sukker, Socker,

Nytte-planter, Nyttoväxter

Nr 611

Af sukkerroens saga

Vestlollands Avis (1948), 23/10, 2/11

Sukkerroe, Sockerbeta,

Beta vulgaris sockerbeta-gruppen,

Nytteplanter, Nyttoväxter

Nr 612

Die Rauhkarde

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 93–99a

Kartebolle, Kardvädd, Rauhkarde,

Dipsacus fullonum,

Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen

Nr 613

Die Rauhkarde

Textilpraxis International (1975), 30, 712, 717

Kartebollen, en ældgammel industri-

plante; *Bl* 61 (1978) 132–133 2 fig.

Kartebolle, Kardvädd, Rauhkarde,

Dipsacus fullonum,

Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen

Nr 614

Efter kirsebærhøsten

Østsjællands Folkeblad (1953), 7/8

Kirsebær, Körsbär, *Prunus*, Træer, Träd,

Nytte-planter, Nyttoväxter

Nr 615

Ernæringssituation og fødevareproduktion

Tolvmandsbladet (1984), 10

Ernæring, Försörjning,

Nyttoplanter, Nyttoväxter

Nr 616

Foderbønnen - en gammel nyhed

Tolvmandsbladet (1967), 40, 572–574

Foderbønne, Bondböna, *Vicia faba*,

Nytteplanter, Nyttoväxter

Nr 617

Fremavl af resisterte sorter

Dansk Landbrug (1954), 73, 404–406

Nytteplanter, Nyttoväxter

Nr 618

Fremtidens høst

Aalborg Stiftstidende (1980), 18/12
 Genbank, Genbank, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 619

Fynboen og boghveden

Fynske Årbøger (1974), 97–103
 Boghvede, Bovete, *Fagopyrum sagittatum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 620

Fynboen og boghveden

Fyens Stiftstidende (1960), 30/7. Omtryckt i:
*Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien
 og i folkemedicinen* (2015), 2, 959–964
 Boghvede, Bovete, *Fagopyrum sagittatum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 621

Genbanker sikrer fremtidens høst

Effektivt Landbrug (1985), 7
Ehrvervs-jordbruget 5 (1990) 17
 Genbank, Genbank, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 622

Gode resultater med Phacelia som foderplante

Effektivt Landbrug (1986), 14
 Honningurt, Honungsfacelia, *Phacelia tanacetifolia*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 623

Græskar som olie- og foderplante

Ugeskrift for Landmænd (1954), 99, 225–226
Tø 41 (1961) 689–690
 Græskar, Pumpa, *Cucurbita*, Nytteplanter,
 Nyttoväxter
 Nr 624

Græsset - civilisationens grundlag

Flensborg Avis (1961), 28/8
Det var græsset der startede det hele; ØF

19/9 (1961)

Græs, Gräs, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 625

Gummi-mälkebøtter, dræbende blomst og karteböller

Landbrugsteknisk Magasin (1962), 7
 Gummimälkebøtte, Gummimaskros,
Taraxacum kok-saghyz, Kartebolle, Kardvädd, *Dipsacus fullonum*, Hvid pyretrum,
 Dalmatinerkrage, *Tanacetum cinerariifolium*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 626

Hampedyrkning påny blevet aktuel

Aalborg Stiftstidende (1952), 25/10
 Hamp, Hampa, *Cannabis sativa*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 627

Hveden er den plante der har tjent mennesket længst

Jyllands-Posten (1953), 12/2
 Hvede, Vete, *Triticum*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 628

Hveden som våben

Tolvmandsbladet (1983), 285–286
ÅrS 16/12 (1980)
 Hvede, Vete, *Triticum*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 629

Hvedens historie

Tolvmandsbladet (1968), 40, 457–460
 Hvede, Vete, *Triticum*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 630

Høst to gange årligt

Ugeskrift for Landmænd (1955), 222–223
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 631

- I Bayern dyrker humændene pebermynte**
Husmandshjemmet (1953), 3
 Pebermynte, Pepparmynta,
Mentha x piperita,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 632
- Jordskok som grøntfoder og rodfrugtsplante**
Tolvmandsbladet (1965), 37, 358–362
 Jordskok, Jordärtskocka, *Helianthus tuberosus*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 633
- Kan der dyrkes gummiplanter i Danmark?**
Lollands Tidende (1956), 12/5
 Mælkebøtte, Maskros, *Taraxacum kok-sagyz*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 634
- Kartebollen**
Gartnertidende (1961), 77, 578
 Kartebolle, Kardvädd, *Dipsacus fullonum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 635
- Kartebollen, en usædvanlig textilplante**
Tidskr. f. Textiltteknik (1961), 19, 53–55
 Kartebollen, den usædvanlige textilplante;
Stof og Saks (1962) 5 fig.
 Kartebolle, Kardvädd, *Dipsacus fullonum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 636
- Kartoffelavlen begyndte for 250 år siden**
Vejle Amts Folkeblad
 Kartoffel, Potatis, *Solanum tuberosum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 637
- Kloden vil kunne ernære 8 milliarder mennesker**
Fredriksborg Amts Avis (1985), 23/11
 Ernærning, Försörjning,
- Nytteplanter, Nyttoväxter**
 Nr 638
- Kultur plus natur**
Ugeskrift for jordbrug (1991), 19–20, 132–133
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 639
- Landbrugets industriplanter**
Fredriksborg Amts Avis (1964), 21/3
 Industriplanter, Industriväxter,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 640
- Lollands hvede**
Lollands Tidende (1969), 26/8
 Hvede, Vete, *Triticum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 641
- Majsmarker i Danmark**
Jydske Tidende (1981), 23/8
 Majs, Majs, *Zea mays*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 642
- Mens jordbærrene modnes**
Østsjællands Folkeblad (1949), 21/6
 Jordbær, Jordgubbe, *Fragaria x ananassa*,
 Nyttoväxter, Nytteplanter
 Nr 643
- Måske kan bitterlupinen starte den næste grønne revolution**
Effektivt Landbrug (1985), 14
 Lupin, Lupin, *Lupinus*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 644
- Papir, papir, papir...**
Aarhus Stiftstidene (1989), 15/7
 Papir, Papper,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 645

Planteforædling ad nye veje

Fredriksborg Amts Avis (1978), 17/12
 Planteforædling, Växtförädling,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 646

Planter bekæmper selv skadedyr

Effektivt Landbrug (1981), 18
 Insekticider, Insekticider, Nytteplanter,
 Nyttoväxter
 Nr 647

Rapsdyrkningen

Fyens Stiftstidende (1950), 14/9
Margarine af dansk rapsolie?; ÅrS
 16/11 (1950), **Værdifuldt dansk råstof til
 margarineproduktion**; ÅLS 11/1 (1954)
 Raps, Raps, *Brassica napus*, Nytteplanter,
 Nyttoväxter
 Nr 648

Roesukkerfabrikkerne fylder 150 år

Dansk Landbrug (1949), 68, 655–657
 Sukkerroe, Sockerbeta, *Beta vulgaris*
 sockerbeta-gruppen, Sukker, Socker,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 649

Skal vi nu dyrke topinambur

Lolland-Falsters Stiftstidende (1954), 25/8
 Jordskok, Jordärtskocka, *Helianthus
 tuberosus*, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 650

Skal vi til at så kartofler?

Effektivt Landbrug (1984), 6
 Kartoffel, Potatis, *Solanum tuberosum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 651

Større høstudbytte er den bedste løsning

Effektivt Landbrug (1985), 22
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 652

Sødere end sukker og sundere

Samvirke (1971), 2
 Sødestoffer, Sötningsmedel,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 653

Sødestoffer og dansk sukkerindustri

gen nem 100 år
Ugeskrift for Agronomer (1972), 25, 870–871
Dansk sukkerindustri fylder snart 100 år;
Dannevirke 28/1 (1972)
 Sukkerroe, Sockerbeta,
Beta vulgaris sockerbeta-gruppen,
 Sukker, Socker,
 Sødestoffer, Sötningsmedel,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 654

**Ukrudt kan måske forgifte roetop-
 ensilagen**

Effektivt Landbrug (1980), 2
 Sort natskygge, Nattskatta, *Solanum nigrum*,
 Ukrudt, Ogräs,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 655

**Vigtige fremskridt indenfor agrar-
 biologien**

Effektivt Landbrug (1985), 16
 Planteforædling, Växtförädling,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 656

Vinterhøsten i rørskoven

Flensborg Avis (1971), 15/1
 Tagrør, Vass, *Phragmites communis*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 657

Vinterrybs ved polarkretsen

Ugeskrift for Landmænd (1954), 99, 340–341
 Rybs, Rybs, *Brassica rapa oleifera*-gruppen,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 658

Vore kornsorters historie

Folket (Randers) (1944), 15, 16, 25/9, 7/10

Holbæk Amts Venstreblad 19/3 (1949),

Hvorfra stammer kornsorterne?; *VT* 25/4 (1951),

Sæden på vore ager; *Landbrugsteknisk Magasin* 2 (1953)

Byg, Korn, *Hordeum vulgare*,

Havre, Havre, *Avena sativa*,

Rug, Råg, *Secale cereale*,

Hvede, Vete, *Triticum aestivum*,

Nytteplanter, Nyttoväxter

Nr 659

Vort daglige brød gennem 6000 år

Vendsyssel Tidende (1955), 26, 27/7

Arbejdsmændens Fagblad 6 (1961)

Brød, Bröd, Nytteplanter, Nyttoväxter

Nr 660

Afrodisiaca, Afrodisiaka,

Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 663

Contraceptive plant drugs

Planta medica (1973), 23, 167–172

Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 664

Dansk ukrudt som indianske nytteplanter

Farmaceuten (1955), 18, 131–134. Omtryckt i:

Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), 2, 923–938

Farmaceutisk Tidende 74 (1964) (1535)7,

Ukrudt hos os, men -; VV (1964) 65 679–863 fig.

Ukrudt, Ogräs,

Indianere, Indianer,

Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 665

**LÆGEPLANTER OG
FOLKEMEDICIN**

Antabus i gamle dage

Aalborg Stiftstidende (1955), 6/6

Antabus, Antabus, Folkemedicin,

Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 661

Das Wurzelstechen

Sudhoffs Archiv 67, 199–209

Julerose, Julros, Wurzelstechen, *Helleborus*,

Nyserod, Prustrot,

Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin,

Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen

Nr 666

Blomsterhandlerens lægeplanter

Blomster (1972), 55, 85–87, 122–123, 141–143,

164–166

Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,

Läkeväxter

Nr 662

De gammels visdom

Jyllands-Posten (1954), 13/6

Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 667

**Die wichtigste Pflanzendroge der Welt
stammt aus einer Lilie**

General-Anzeiger (Bonn) (1987), 27–28/6

Yams, Jams, *Dioscorea*,

Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin,

Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen

Nr 668

Brunstbefordrende midler i ældre tid

Dansk veterinærhistorisk Årbog (1950), 16,

65–69. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 527–530

Sønderjydsk månedsskrift (1955) 42–45

Ethnomedizinische Antikonzeption

Pharmaceutische Zeitung (1978), 123, 109–112
 Kontraception, Kontraktion, Kontrazeption,
 Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin,
 Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
 Nr 669

Føkelige abortivmidler

Vendsyssel Tidende (1948), 24/5
 Abortivum, Abortmedel,
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 670

**Folkelige antibiotika får videnskabelig
anerkendelse**

Ny Tid og Vi (1959), 5
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 671

Folkemedicinens kontrceptiva

Journalen 6 (1986), 2
 Kontraception, Kontraktion,
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 672

Gamle gigtråd

Aarhus Amtstidende (1946), 16/12
 Gigt, Gikt, Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 673

Gammel medicin på nye flasker

Social-Demokraten (1955), 19/3
Sundhedsbladet 6 (1957) 1 fig., *Farmaceuten* 21
 (1958) 40–42, 77–79, *NTV* 4 (1960)
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 674

Gossypol, et kontrceptivum for mænd

Farmaceutisk Tidende (1979), 89, 645

Gossypol, Gossypol, Gossypol, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 675

Indianische Veterinärmedizin

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 265–271
 Indianere, Indianer, Indianen, Veterinärmedicin, Veterinärmedicin, Veterinärmedizin, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
 Nr 676

Indianische Veterinärmedizin

Tierärztliche Umschau (1970), 552–558
 Indianere, Indianer, Indianen, Veterinärmedicin, Veterinärmedicin, Veterinärmedizin, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
 Nr 677

Indsamling af lægeplanter

Folket (Randers) (1944), 29/4
Hørsholm Avis 24/5 (1944)
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 678

Lægedom langs landevejen

Politiken (1941), 19/8
Archiv for pharmaci og chemi (1941), 98, 471–479, *KF* 18/8 (1955), *De Bergske Blade* (1977)
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 679

Lægeplanter og fytoterapi i Sovjetunionen

Farmaceuten (1963), 26, 13–17
 Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
 Läkeväxter
 Nr 680

Lægeurthaven i Maribo

Lolland-Falsters Folketidende (1953), 3/7

Maribo, Maribo, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 681

Naturen som apoteker og læge. Et strejf i gennem lægeplanternes, farmaciens og fysioterapiens historie

Sundhedsbladet (1971), 1–3
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 682

Naturens tandborstar

Journalen 5 (1985), 92–94
Tandpleje, Tandvård, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 683

Naturfolkenes p-pille er virksom i to år

Sjællands Tidende (1975), 11/1
Kontraception, Kontraception, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 684

Naturmedicinens virkning

Aalborg Stiftstidende (1980), 19/2
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 685

Nogle lægeplanter i den kinesisk-tibetanske medicin

Farmaceutisk Tidende (1963), 73, 757–766
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 686

Pflanzliche Kontrazeptiva

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 176–189
Kontraception, Kontraception, Kontrazeption, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 687

Pflanzliche Vegetabilische Kontrazeptiva
Naturwissenschaftliche Rundschau (1971), 24, 431–432

Kontraception, Kontraception, Kontrazeption, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 688

Phytotherapeutika gegen Kinderlosigkeit

Curare (1982), 5, 223–226
Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 689

Plantestoffer med hormonvirkning
Farmaceutisk Tidende (1964), 74, 369–372
Hormoner, Hormoner, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 690

Reception: Bernhard Zepernick, Arzneipflanzen d. Polynesier

Tribus (1972), 21
Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 691

Russisk folkemedicin

Ny Tid og Vi (1974), 39, 83–88
Efter Kourenoff & St. George: Russian folk medicine. London & New York (1970)
Russland, Ryssland, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 692

Slet ikke så tossede

Ringkjøbing Amts Dagblad (1959), 12/6
Naturfolk, Naturfolk, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 693

Snus og snue

Fyns Social Demokrat (1953), 13/12, 287

Snus, Snus, Folkemedicin, Folkmedicin,
Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 694

Spædbørn dopet med opium

Bibliotek for læger (1991), 183, 296–303.
Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2,
857–862
Opium, Opium, Folkemedicin, Folkmedicin,
Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 695

Tuberkulosen i folkemedicinen

Fyens Stiftstidende (1950), 13/5
Tuberkulos, Tuberkulos, Folkemedicin, Folk-
medicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 696

Urtemedicinen er ofte bedre end den moderne teknomedicin

Holstebro Dagblad (1983), 4/2
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
Läkeväxter
Nr 697

Vegetabilia for kighoste i nordisk folke- medicin

Medicinsk Forum (1958), 11, 79–81
Kighoste, Kikhusta, Folkemedicin, Folk-
medicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 698

Vegetabilische Haarwuchsmittel

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Etnobotanik
(1985), 119–134
Hårvækstmidler, Hårväxtmedel, Haar-
wuchsmittel, Folkemedicin, Folkmedicin,
Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter,
Medizinpflanzen
Nr 699

Vegetabiliske hårvækstmidler

Norsk Farmaceutisk Tidsskrift (1970), 78,

699–710. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter
i skik og brug, i historien og i folkemedicinen*
(2015), 1, 637–645

Wegetabilische Haarwuchsmittel; *Österreich-
ische Apotheker-Zeitung* 27 (1973) 906–910
Hårvækstmidler, Hårväxtmedel, Haar-
wuchsmittel, Folkemedicin, Folkmedicin,
Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter,
Medizinpflanzen
Nr 700

Vegetabiliske kontraceptiva

Svensk farmaceutisk tidskrift (1969), 73, 1041–
1049. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik
og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015),
1, 629–636

Folkmedicinsk antikonception; *Farmaceu-
tisk Tidende* 81 (1971), **Vegetabilisch Kontra-
zeptiva;** *Naturwissenschaftliche Rundschau*
24 (1971)

Kontraception, Kontraktion, Kontrazep-
tion, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksme-
dizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinp-
flanzen
Nr 701

LÆGEPLANTER OG FOLKEMEDICIN, MONOGRAFIER

**19 artikler om planter m.m. -farmacibis-
torisk, i skole- og folkemedicin, indholds-
stoffer, terapi.** (1986). Tryckt i: *Etnobotanik.
Planter i skik og brug, i historien og i folkemedi-
cinen* (2015), 1, 241–328

Manus 119s. Bilagt: "Forsker afslører sandhe-
den om 'Longo-Vital'"
Ginseng, Ginseng, *Panax ginseng*, Græskar,
Pumpa, *Cucurbita*, Guldblomme, Slætter-
gubbe, *Arnica montana*, Hvidløg, Vitlök,
Allium sativum, Hvidtjørn, Rundhagtorn, *Cra-
taegus laevigata*, Klorofyl, Klorofyll, Lavendel,

Lavendel, *Lavandula officinalis*, Løvetand, Maskros, *Taraxacum vulgare*, Mælkebotte, Nælde, Nässla, *Urtica*, Pebermynte, Pepparmynta, *Mentha x piperita*, Pollen, Pollen, Rosmarin, Rosmarin, *Rosmarinus officinalis*, Rödkløver, Rödklöver, *Trifolium pratense*, Röllike, Röllika, *Achillea millefolium*, Saflor, Safflor, *Carthamus tinctoria*, Salvie, Kryddsalvia, *Salvia officinalis*, Schisandra, Fjärilsranka, *Schisandra chinensis*, Spansk peber, Spanskpeppar, *Capsicum*, Timian, Timjan, *Thymus*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 702

Artemisia i gynækologisk folkemedicin

Svensk farmaceutisk tidskrift (1965), 69, 669–679. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 515–526

Artemisia in der gynäkologischen Volks-medizin; Ethnomedizin 2 (1972) 13–16 2 fig.
Bynke, Malört, *Artemisia*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 703

Artemisia in der gynäkologischen Volks-medizin

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 217–230
Bynke, Malört, *Artemisia*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 704

Busken med de lægende egenskaber

Aalborg Stiftstidende (1948), 27/7
Hylden: hvermands husapotek; FV12/9 (1948)

Hyld, Flæder, *Sambucus nigra*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 705

Citrus-safternes anvendelse i skole- og folkemedicinen

Manus 9s.
Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 531–536
Citrus, Citrus, *Citrus*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 706

Den helbredende ask

Ny Tid og Vi (1974), 39, 67–70
Ask, Ask, *Fraxinus excelsior*, Trær, Träd,
Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 707

Der er sundhed i løg

Kolding Folkeblad (1949), 18/10
Även som särtryck av *Kolding Folkeblad*, (1949), 6 s.
Hvidløg, Vitlök, *Allium sativum*, Løg, Lök, *Allium*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 708

Der Sadebaum als Abortivum

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 190–216
Sevenbom, Sävenbom, Sadebaum, *Juniperus sabina*, Abortivum, Abortmedel, Abortivum, Folkemedicin, Folkemedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 709

Die Hirschtrüffel

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 231–237
Hjortespring, Hjortsprång, Hirschtrüffel, *Boletus cervinus*, Folkemedicin, Folkemedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 710

En 3000-årig lægeplante*Folket (Randers)* (1944), 10/8

ÅLS 24/9 (1944)

Røllike, Röllika, *Achillea millefolium*, Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 711

Equisetaceerne*Svensk farmaceutisk tidskrift* (1972), 76, 129–135. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 353–362Padderok, Fräken, *Equisetum*,

Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 712

Et forbryderisk træ - Kuriøse træk af den danske Almues Historie*Aarhus Amtstidende* (1944), 30/8Sevenbom, Sävenbom, *Juniperus sabina*,

Folkemedicin, Folkmedicin,

Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 713

Ethnomedizinische Cuscuta-Applikationen*Beiträge z. Ethnomedizin VI; Etnobotanik* (1985), 256–264Silke, Snärja, Seide, *Cuscuta*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter,

Läkeväxter, Medizinpflanzen

Nr 714

Ethnomedizinische Cuscuta-Applikationen*Ethnomedizin* (1978/1979), 5, 47–56Silke, Snärja, Seide, *Cuscuta*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen

Nr 715

Farmakognosiens orkidéer*Svensk farmaceutisk tidskrift* (1965), 69, 938–944. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 537–544

Orkidé, Orkidé, Orchidaceae, Folkemedicin,

Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 716

Gær som lægemiddel Manus 12s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 545–544

Gær, Jäst, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 717

Ginseng

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 4s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 253–256Ginseng, Ginseng, *Panax ginseng*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 718

Græskar (kærner)

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 5s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 249–252Græskar, Pumpa, *Cucurbita*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 719

Guldblomme

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 10s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 241–248Guldblomme, Slättergubbe, *Arnica montana*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 720

Gøgeurter og elskov*Folket (Randers)* (1944), 23/5

ÅLS 23/6 (1944), Der er elskov og trolddom i orkidéerne; *Hjemmet* 23 (1957) 4 fig., Orkidéer og elskov; *Tidens Kvinder* 47 (1962) Gøgeurt, Nyckelblomster, Orchis, Orkidé, Orkidé, Orchidaceae, Afrodisiaca, Afrosiaka, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 721

Gøgeurter som afrodisiaka

Danske studier (1956), 55–101. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 553–588

Orchideen als Aphrodisiaca; *Sudhofs Archiv* 55 (1971) 22–57
Gøgeurt, Nyckelblomster, Knabenkräuter, *Orchis*, Orkidé, Orkidé, Orchideen, Orchidaceae, Afrodisiaca, Afrosiaka, Aphrodisiaca, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 722

Harpiks som lægemiddel

Svensk farmaceutisk tidskrift (1973), 77, 556–560. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 589–596

Harz als Heilmittel; *Österr. Apotheker-Zeitung* 33 (1979) 956–959
Harpiks, Kåda, Harz, Harts, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 723

Herba euphrasiae - ögonröst, eyebright, briselunettes

Svensk farmaceutisk tidskrift (1974), 78, 383–389. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 363–374

Øjentrøst, Ögonröst, *Euphrasia*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 724

Hjortespring

Farmaceuten (1965), 28, 143–146. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 375–378

Hjortsprång; *SFT* 73 (1969) 539–543 1 fig., **Die Hirschtrüffel;** *Ethnomediczin* 3 (1974) 75, 169–76

Hjortespring, Hjortsprång, Hirschtrüffel, *Boletus cervinus*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanze
Nr 725

Hvidløg

19 artikler om planter m.m. (1986)
Manus 11s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 257–264

Hvidløg, Vitlök, *Allium sativum*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 726

Hvidtjørn

19 artikler om planter m.m. (1986)
Manus 4s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 265–268

Hvidtjørn, Rundhagtorn, *Crataegus laevigata*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 727

Hydrocotyle [Vandnavle]

Svensk farmaceutisk tidskrift (1970), 74, 790–794.

Omrtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 379–382

Vandnavle, Spikblad, *Hydrocotyle vulgaris*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 728

Klorofyl

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 3s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 269–270
 Klorofyl, Klorofyll, Folkemedicin, Folkmedicin
 Nr 729

Kokleare

Ny Tid og Vi (1982/1983), 10–11
 Kokleare, Skörbjuggsört, Löffelkräuter, *Cochlearia*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
 Nr 730

Lægeplanten løvetand

Ny Tid og Vi (1974), 39, 117–120, 125–126
 Løvetand, Maskros, *Taraxacum vulgare*, Mælkebøtte, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 731

Lægevidenskabe og lögene

Ny Tid og Vi (1977), 42, 20–22
 Løg, Lök, *Allium*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 732

Lavendel

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 3s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 271–272
 Lavendel, Lavendel, *Lavandula officinalis*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 733

Linnaea i folkemedicinen

Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift (1959), 42, 89–98. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015),

1, 383–392
 Efterskrift af A.H. Uggla 99–100,
Medicinalväxten Linnaea; SFT 80 (1976) 207–211 i fig.
Linnaea, *Linnea*, *Linnaea borealis*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 734

Lycopodiaceerne i folke- og skolemedicinen

Svensk farmaceutisk tidskrift (1970), 74, 943–952. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 393–404
 Ulgefod, Lummer, *Lycopodium*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 735

Løvetand

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 7s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 273–278
 Løvetand, Maskros, *Taraxacum vulgare*, Mælkebøtte, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 736

Løvstikken

Dansk veterinærhistorisk Årbog (1955/1956), 19, 83–88. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 597–602
 Løvstikke, Libsticka, *Levisticum officinale*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 737

Medicinalplanter blandt ikke-europæiske Araceer

Svensk farmaceutisk tidskrift (1971), 75, 601–608
Arum, Kalla, Araceae,

Folkemedicin, Folkmedicin,
Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 738

Mesterrod som Veterinærplante

Dansk veterinærhistorisk Årbog (1961/1962), 22,
122–132

Omrtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1,
405–412
Mesterrod, Mästerrot, *Peucedanum ostruthium*,
Veterinärmedicin, Veterinärmedicin,
Folkemedicin, Folkmedicin,
Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 739

Nælde

19 artikler om planter m.m. (1986)
Manus 7s.

Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug,
i historien og i folkemedicinen* (2015), 11,
279–284
Nælde, Nässla, *Urtica*, Folkemedicin,
Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 740

Nymphaeaceerne i folkemedicinen

Farmaceutisk Tidende (1962), 72, 198–203,
229–233, 249–255.

Omrtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1,
413–432
Nøkkerose, Nackros, Nymphaeaceae,
Folkemedicin, Folkmedicin,
Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 741

Orchideen als Aphrodisiaka

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik
(1985), 135–175
Orkidé, Orkidé, Orchideen, Orchidaceae,
Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin,
Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 742

Paraply-attentatet

Bornholms Tidende (1980), 2/1
Horsens Folkeblad 2/1 (1980)

Ricinus, Ricin, *Ricinus*, Giftplanter,
Giftväxter, Folkemedicin, Folkemedicin,
Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 743

Parnassia palustris

Svensk farmaceutisk tidskrift (1974), 78,
950–951. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter
i skik og brug, i historien og i folkemedicinen*
(2015), 1, 433–436

Leverurt, Slätterblomma, *Parnassia palustris*,
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
Läkeväxter

Nr 744

Pebermynte

19 artikler om planter m.m. (1986)
Manus 5s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik
og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015),
1, 285–288

Pebermynte, Pepparmynta, *Mentha x piperita*,
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
Läkeväxter

Nr 745

Pebermynten som lægeplante

I Harly Foged «Obbekjær - manden,
pebermynteolien, naturmedicinen» *Kbh*
(1978) s. 60–72 106–110 1 fig.

Omrtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1,
437–444

Pebermynte, Pepparmynta, *Mentha x piperita*,
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
Läkeväxter

Nr 746

**Pilze in der Volksmedizin: Lycoperdon
und Bovista**

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik
(1985), 238–255

Stövbold, Röksvamp, Stäublinge, *Lycoperdon*,
Bovist, Äggsvamp, Boviste, *Bovista*, Svampe,
 Svampar, Pilze, Fungi, Folkemedicin,
 Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter,
 Läkeväxter, Medizinpflanzen
 Nr 747

Pollen

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 3s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), I,
 289–290
 Pollen, Pollen, Folkemedicin, Folkmedicin
 Nr 748

Pors og finnmarkspost som lægeplanter

Manus 15s.
 Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), I,
 445–456
 Mosepost, Skvatram, *Ledum palustre*, Pors,
 Pors, *Myrica gale*, Mosepors, Folkemedicin,
 Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 749

Rosmarin

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 8s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015),
 I, 291–296
 Rosmarin, Rosmarin, *Rosmarinus officinalis*,
 Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
 Läkeväxter
 Nr 750

Russisk rod

Ny Tid og Vi (1977), 42, 22–23
 Russisk rod, Rysk rot, *Eleutherococcus senticosus*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
 Läkeväxter
 Nr 751

Rødkløver

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 3s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), I,
 297–298
 Rødkløver, Rødklöver, *Trifolium pratense*,
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 752

Røllike

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 19s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), I, 299–312
 Røllike, Röllika, *Achillea millefolium*,
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 753

Rølliken i nordisk folkemedicin

Sprog og Kultur (1956), 20, 42–52. Omtryckt i:
Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), I, 457–466
 Røllike, Röllika, *Achillea millefolium*,
 Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter,
 Läkeväxter
 Nr 754

Rølliken som sårlægemiddel

Svensk farmaceutisk tidskrift (1970), 74,
 345–357
 Røllike, Röllika, *Achillea millefolium*,
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 755

Saflor

19 artikler om planter m.m. (1986)
 Manus 3s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), I,
 313–314
 Saflor, Safflor, *Carthamus tinctorius*,
 Folkemedicin, Folkmedicin,
 Lægeplanter, Läkeväxter
 Nr 756

Salvie

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 6s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 315–320

Salvie, Kryddsalvia, *Salvia officinalis*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 757

Schizandra

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 2s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 321–322

Schisandra, Fjärilsranka, *Schisandra chinensis*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 758

Sevenbom som abortivum

Danske studier (1959), 5–31. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 467–487

Farmaceutisk Tidende 73 (1963) 89–94, 105–112, 121–125 i fig., **Der Sadebaum als abortivum; Sudhoffs Archiv** 48 (1964) 331–351. Sevenbom, Sävenbom, Sadebaum, *Juniperus sabina*, Abortivum, Abortmedel, Abortivum, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen

Nr 759

Silphion - den forsvundne lægeplante

Naturens Verden (1964), 307–310. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 603–606

Silphion - oldtidens forsvundne lægeplante; *Farmaceutisk Tidende* 71 (1963) 685–689 4 fig., *SFT* 67 (1963) 340–341, *Naturens Värld* (1965) 247–250, **Silphion, Silphion, die verschollene Heilpflanze;** *NOI International* (Klagenfurt) (1977), 38, 68–72
Silphion, Silphion, Silphion, *Ferula*,

Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 760

Spansk peber

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 6s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 323–328

Spansk peber, Spanskpeppar, *Capsicum*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 761

Støvbold - blindsopp - blodstill

Archiv for Pharmaci og Chemi (1968), 68, 1279–1293

Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 607–620

Lycoperdon und Bovista in der Volksmedizin; *Pharmaceutische Zeitung* 16 (1971), 30, 1065–1070

Støvbold, Röksvamp, Stäublinge, *Lycoperdon*, Bovist, Äggsvamp, Boviste, *Bovista*, Svampe, Svampar, Pilze, Fungi, Folkemedicin, Folkemedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen

Nr 762

Sårbehandling med Aristolochia-syre

Farmaceuten (1965), 28, 70–71

Slangerod, Pipranka, *Aristolochia*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 763

Timian

19 artikler om planter m.m. (1986)

Manus 5s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 329–332

Timian, Timjan, *Thymus*, Folkemedicin, Folkemedicin, Lægeplanter, Läkeväxter

Nr 764

Træk af hundegalskabens historie

Dansk veterinærhistorisk Årbog (1953/1954), 34, 34-42. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 621-628

Rød-arve, Rödarv, *Anagallis arvensis*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 765

Vejbred som sårmiddel

Farmaceutisk Tidende (1962), 72, 505-513, 537-543.

Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 489-506

Wegerich als Wundheilmittel in der Volks- und Schulmedizin; *Sudhoffs Archiv* 47 (1963) 129-151

Vejbred, Groblad, Wegereich, *Plantago major*, Folkemedicin, Folkmedicin, Volksmedizin, Lægeplanter, Läkeväxter, Medizinpflanzen
Nr 766

Vibefedt i folkemedicinen

Farmaceutisk Tidende (1961), 71, 957-962.

Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 1, 507-513

Vibefedt, Tätört, *Pinguicula*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 767

Vrangkrøjt, et 2000-årigt dyrlægemiddel

Dansk veterinærhistorisk Årbog (1951/1952), 17 FA 4/3 (1952), *Sønderjysk Månedsskrift* 31 (1955) 91-94

Julerose, Julros, *Helleborus*, Nyserod, Prustrot, Vrangkrøjt, Veterinärmedicin, Veterinärmedicin, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 768

Øl er også medicin

Træ (1963), 7

Øl, Öl,
Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 769

Østens vidunderplante

Aalborg Stiftstidende (1959), 14/2

En halv milliard mennesker spiser hver dag ginseng; *FAA* 5/6 (1961) 1 fig., **Ginseng - livets rod, udødelighedens urt;** *Medicinsk Forum* 16 (1963) 28-32 1 fig.
Ginseng, Ginseng, *Panax ginseng*, Folkemedicin, Folkmedicin, Lægeplanter, Läkeväxter
Nr 770

VITAMINPLANTER**Nordens citroner**

Ny Tid og Vi (1959), 6

Vitaminplanter, Vitaminväxter
Nr 771

Nye vitaminplanter

Gartnertidende (1963), 79, 379-380

Havtorn, Havtorn, *Hippophaë rhamnoides*, Sandtorn, Vitaminplanter, Vitaminväxter
Nr 772

Sandtornens bær, vor rigeste C-vitamin-kilde

Ny Tid og Vi (1961), 6

Havtorn, Havtorn, *Hippophaë rhamnoides*, Sandtorn, Vitaminplanter, Vitaminväxter
Nr 773

Vitaminer og vikinger

Helse (1957), 6

Citron, Citron, *Citrus limon*, Lög, Lök, *Allium*,

Vitaminplanter, Vitaminväxter
Nr 774

Nordens grønne guld
Aalborg Stiftstidende (1954), 24/9
UN 31 (1955) 1 fig.
Skovbrug, Skogsbruk
Nr 780

S K O V B R U G

Den danske urskov blev plyndret til døde
Jydske Tidende (1963), 11/10
Træ 8 (1965) 3 fig.
Skovbrug, Skogsbruk
Nr 775

Douglasgranens skimmel, Ælmedøden og kastanie-katastrofen
Træ (1967), 6
Douglasgran, Douglasgran, *Pseudotsuga menziesii*, Elm, Alm, *Ulmus*,
Ægte Kastanie, Åkta kastanj, *Castanea sativa*,
Træer, Träd, Skovbrug, Skogsbruk
Nr 776

Eksperimenter med Eucalyptus
Skoven (1971), 61, 110–111
Eucalyptus, Eucalyptus, *Eucalyptus*,
Træer, Träd, Skogsbruk, Skovbrug
Nr 777

Et træs tragedie og triumf
Fyens Stiftstidende (1953), 27/6
Træ nr. 4 (1958) 3 fig.
Poppel, Poppel, *Populus*,
Træer, Träd, Skovbrug, Skogsbruk
Nr 778

Fremitidens skov befinner sig endnu på forsøgsstadiet
Træ (1977), 2, 26–27

Træforbruget øges hurtigt og tynder voldsomt ud i verdens resourcer; Holstebro Dagblad 16/10 (1979), *FAA* 19/11 (1979) 1 fig.
Skovbrug, Skogsbruk
Nr 779

Skoven - vor ven og værner
Fredriksborg Amts Avis (1970), 28/6
Skovbrug, Skogsbruk
Nr 781

Skoven og mennesket, et skæbnefællesskab
Fyens Stiftstidende (1959), 22/5
FAA 14/11 (1960)
Skovbrug, Skogsbruk
Nr 782

Skovene - menneskehedens største aktiv
Vejle Amts Folkeblad (1957), 21/6
Træ 11 (1957) 3 fig.
Skovbrug, Skogsbruk
Nr 783

Skovrydning kan ikke give flere fødemidler
Fredriksborg Amts Avis (1985), 1/7
Skovbrug, Skogsbruk,
Træ, Träd,
Ved, Virke
Nr 784

Teak-professoren fra Bonn
Træ (1962), 1
Dietrich Brandis, Dietrich Brandis,
Skovbrug, Skogsbruk,
Teak, Teak, Træ, Träd,
Ved, Virke, Træer, Träd
Nr 785

Verdensforbruget af træ
Fyens Stiftstidende (1954), 26/3
Tal om træ; *Træ* 8 (1960) 3 fig.
Skovbrug, Skogsbruk,
Træ, Träd, Ved, Virke
Nr 786

M E J E R I B R U G

Katost. Lidt mejerihistorie i et plantenavn*Mælkertidende* (1973), 86, 1234–1235Rundbladet katost, Skår kattost, *Malva neglecta*, Mejeribrug, Mejeri

Nr 787

Planterigets «malkekøer»*Mælkertidende* (1962), 75, 131–133

Mejeribrug, Mejeri

Nr 788

Primitiv løbe*Mælkertidende* (1970), 83, 105–113, 137–139.Omrtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 22, 1047–1060*Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv* (1971)75–90 3 fig., **Historisch-Sprachliche****Betrachtungen über primitive Hilfsmittel zur Beeinflussung der Milchgerinnung.**Soldug, Sileshår, Sonnentau, *Drosera*,Gul snerre, Gulmåra, Labkraut, *Galium verum*,Vibefedt, Tätört, Fettkraut, *Pinguicula vulgaris*,

Mejeribrug, Mejeri, Meierei

Nr 789

Primitives Lab: Pflanzliche Hilfsmittel zur Milchgerinnung*Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik* (1985), 100–118Soldug, Sileshår, Sonnentau, *Drosera*,Gul snerre, Gulmåra, Labkraut, *Galium verum*,Vibefedt, Tätört, Fettkraut, *Pinguicula vulgaris*, Mejeribrug, Mejeri, Meierei

Nr 790

Primitiv løbe*Mælkertidende* (1951), 3, 178–181

Mejeribrug, Mejeri

Nr 791

Smørblomster. Træk af mejeribrugets botaniske kulturhistorie*Mælkertidende* (1956), 69, 624–628, 644–648.Omrtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 849–856Ranunkel, Ranunkel, *Ranunculus*,

Smørblomst, Smörlblomma,

Mejeribrug, Mejeri

Nr 792

H A V E R

Blomster for de blinde*Hoki-Bladet* (1959), 3

Haver, Trädgårdar

Nr 793

Blomsterøen i Bodensøen*Aalborg Stiftstidende* (1961), 11/7

Haver, Trädgårdar

Nr 794

Den historisk-botaniske have i Vordingborg*Vordingborg Dagblad* (1957), 21/5

Haver, Trädgårdar

Nr 795

Den japanske blomsterkult*Fyens Stiftstidende* (1959), 3/5*Bl 9* (1973)

Haver, Trädgårdar,

Japan, Japan

Nr 796

Hængende haver*Bygge og bo* (1965), 28–29*Haven* 73 (1973) 424–425

Haver, Trädgårdar

Nr 797

P L A N T E N A V N E

«Som et museøre»

Danske Folkemål (1974), 20, 78–80
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 798

Adh. Mago «Magen» > Mohn

Sudhoffs Archiv (1987), 71, 239–243
 Valmue, Vallmo, Mohn, *Papaver*, Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
 Nr 799

Æblets adoptivbørn

Aalborg Stiftstidende (1962), 9/2
Æblet er faldet langt fra sprogstammen; FS

22/9 (1962), *FT* 18/9 (1969), *Haven* 67 (1967)
 364–367 9 fig.
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 800

Das Menschlein in der Blüte. Zur Genese eines Pflanzennamens: Stiefmütterchen

Sudhoffs Archiv (1995), 79, 227–230
 Stedmoderblomst, Styvmorsviol, Stiefmütterchen, *Viola tricolor*, Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
 Nr 801

Die Fussspur des weissen Mannes

Naturwissenschaftliche Rundschau (1990), 43, 352
 Vejbred, Groblad, *Plantago major*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 802

Fumaria, Erdrauch

Sudhoffs Archiv (1986), 70, 84–90
 Jordrøg, Jordrök, Erdrauch, *Fumaria officinalis*, Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
 Nr 803

Hundekejs og Aksel-i-vang

Fjelstaunijn 12 (1988), 1, 22–24
 Vild kørvel, Hundkæk, *Anthriscus sylvestris*, Aksel-i-vang, Hundekejs, Kodriver, Gullviva, *Primula veris*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 804

Hvad betyder kragelæg og skadelæg?

Lolland-Falsters Folketidende (1985), 17/4
 Kodriver, Gullviva, *Primula veris*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 805

Hvad er en stormhat?

Illustreret Videnskab (1986), marts
 Stormhat, Stormhatt, *Aconitum napellus*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 806

Hvorfor hedder den det; Fodangel

Naturens Verden (1986), 56
 Fodangel, Piggkörvel, *Caucalis platycarpus*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 807

Hvorfor hedder den det; Fredløs

Naturens Verden (1985), 105
 Fredløs, Lysing, *Lysimachia*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 808

Hvorfor hedder den det; Gederams

Naturens Verden (1985), 27
 Gederams, Mjölke, *Chamerion angustifolium*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 809

Hvorfor hedder den det; Hjortetrøst

Naturens Verden (1987), 96
 Hjortetrøst, Hampflockel, *Eupatorium cannabinum*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 810

Hvorfor hedder den det; Kodriver

Naturens Verden (1985), 21
 Kodriver, Gullviva, *Primula veris*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 811

Hvorfor hedder den det; Mælkebøtten

Naturens Verden (1984), 143
 Mælkebøtte, Maskros, *Taraxacum vulgare*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 812

Hvorfor hedder den det; Nellikerod

Naturens Verden (1984), 399
 Eng-nellikerod, Humleblomster, *Geum rivale*,
 Feber-nellikerod, Nejlikrot, *Geum urbanum*,
 Nellikerod, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 813

Hvorfor hedder den det; Okseøje, præstekrage og margerit

Naturens Verden (1986), 168
 Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
 Hvid Okseøje, Præstkrage, *Leucanthemum vulgare*,
 Margerit, Præstkrage, *Leucanthemum*, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 814

Hvorfor hedder den det; Sæbeurt

Naturens Verden (1984), 198
 Sæbeurt, Såpnejlika, *Saponaria officinalis*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 815

Hvorfor hedder den det; Sankthansurt

Naturens Verden (1984), 288
 Sankthansurt, Kärleksört, *Sedum telephium*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 816

Hvorfor hedder den det; Vejbred og kæmper

Naturens Verden (1985), 127

Vejbred, Groblad, *Plantago major*, Kæmpe,
 Plantenavne, Växtnamn,
 Nr 817

Hvorfor hedder den det?

De Bergske Blade (1976)
 Artikelserie
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 818

Hvorfor hedder den det? Plantenavnernes ABC

København (1987) 157s. ill.
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 819

Hvorfor hedder landbrugets planter sådan?

Tolvmandsbladet (1979), 2, 69–71
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 820

Hvorfor hedder træerne sådan?

Træ og Industri (1978), 9, 13–14
 Træer, Träd, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 821

Hvorfor hedder træerne sådan?

Træ (1960), 12
FS 25/6 (1962) 1 fig.
 Træer, Träd, Plantenavne, Växnamn
 Nr 822

Klammerurt - et falsum?

Danske studier (1991), 199–201. Omtryckt i:
Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), 2, 977–980
 Gul snerre, Gulmåra, *Galium verum*, Klammerurt, Plantenavne, Växtnamn
 Nr 823

Kodriver, Cowslip. Untersuchungen zum Fäkalmotiv in der Schlüsselblumen-Benennung

Sudhoffs Archiv (1987), 71, 100–102

Kodriver, Gullviva, Schlüßelblume, *Primula veris*, Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
Nr 824

Mädesüss = Metsüsser
Deutscher Brau- und Malzmeister (1985), 2, 78
Mjödurt, Älggräs, Mädesüßer, *Filipendula ulmaria*, Plantenavne, Växtnamn, Pflanzenname
Nr 825

Navnet paddehat
Svampe (1991), 24, 3–4
Kröte und Pilz; *Sudhoffs Archiv* 76 (1992) 115
Paddehat, Svampe, Svampar, Pilze, Fungi,
Plantenavne, Växtnamn, Pflanzenname
Nr 826

Nombres vulgares de las plantas en Andalucía
Manus 49s.
Plantenavne - spansk, Växtnamn - spanska
Nr 827

Plantenavne og slang
Vendsyssel Tidende (1949), 18/2
FS 25/7 (1949) 2 fig.,
Der er slang i blomsternes navne; *Vestlands Avis* 22/7 (1949) 2 fig.
Plantenavne, Växtnamn
Nr 828

Pornografiske plantenavne
Manus 13s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 1037–1048
Plantenavne, Växtnamn
Nr 829

Tripmadam
Sudhoffs Archiv (1986), 70, 235–238
Stenurt, Fetknopp, Tripmadam, *Sedum*,
Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
Nr 830

P L A N T E N A V N E , B O T A N I S K E
S L Ä G T E R O G A R T E R

50.000 folkelige plantenavne
Fredriksborg Amts Avis (1970), 8/10
Slangehoved, Blæeld, *Echium vulgare*, Plantenavne, Växtnamn
Nr 831

Blomster»ansigter»
Aarhus Stiftstidene (1948), 18/4
VT 17/5 (1950) 1 fig.
Stedmoderblomst, Styvmorsviol, *Viola tricolor*, Plantenavne, Växtnamn
Nr 832

Bondeplage - bankeroturt - altfordriver
Vendsyssel Tidende (1962), 4/12
Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
Ukrudt, Ogräs, Plantenavne, Växtnamn
Nr 833

De onde urter
Vejle Amts Folkeblad (1959), 10/7
Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
Strand-krageklo, Busktörne, *Ononis spinosa*,
Ukrudt, Ogräs,
Plantenavne, Växtnamn
Nr 834

Den lange fjenderod
Tolvmandsbladet (1967), 39, 469–470
Strand-krageklo, Busktörne, *Ononis spinosa*,
Plantenavne, Växtnamn
Nr 835

Die volkstümlichen Iris-Namen
Der Staudengarten (1983), 1, 53–57
Iris, Iris, Iris, *Iris*, Svædlilje,
Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
Nr 836

Ein angelsächsischer Pflanzenname*Sudhoffs Archiv* (1979), 63, 190–193

Mispel, Mispel, Mispel, *Mespilus germanica*,
 Træer, Träd, Bäume,
 Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
 Nr 837

Ein angelsächsischer Pflanzenname der Mispel*Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik* (1985), 16–20

Mispel, Mispel, Mispel, *Mespilus germanica*,
 Træer, Träd, Bäume,
 Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
 Nr 838

Eksotiske orkidénavne*Gartnertidende* (1962), 78, 351–352

Exotische Orchideennamen; Die Orchideen
 14 (1963) 235–37, **Nogle eksotiske orkidénavne i hjemlandet; Bl 59** (1976) 206–207 3 fig.
 Orkidé, Orkidé, Orchideen, Orchidaceae,
 Plantenavne, Växtnamn, Pflanzennamen
 Nr 839

Fra slangfloraens overdrev*Aarhus Amtstidende* (1951), 14/5

Tobak, Tobak, *Nicotiana*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 840

Hvad betyder brøndsel

Blyttia (1980), 38, 67–71. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 965–968
 Brøndsel, Brunskära, *Bidens*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 841

Hvorfor hedder den det; Slangehoved

Naturens Verden (1982), 195
 Slangehoved, Blåeld, *Echium vulgare*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 842

Hvorfor hedder den det; Akeleje

Naturens Verden (1982), 144
 Akeleje, Akeleja, *Aquilegia vulgaris*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 843

Hvorfor hedder den det; Benbræk

Naturens Verden 1975, 230
 Benbræk, Myrlilja,
Narthecium ossifragum,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 844

Hvorfor hedder den det; Bingelurt

Naturens Verden (1982), 296–297
 Bingelurt, Bingel, *Mercurialis perennis*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 845

Hvorfor hedder den det; Brøndsel

Naturens Verden (1983), 80
 Brøndsel, Brunskära, *Bidens*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 846

Hvorfor hedder den det; Djævelens rod

Naturens Verden (1980), 2
 Djævelsbid, Ängsvädd, *Succisa pratensis*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 847

Hvorfor hedder den det; Forglemmigej

Naturens Verden (1977), 169
 Forglemmigej, Förgätmigej, *Myosotis*,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 848

Hvorfor hedder den det; Fuglemælk

Naturens Verden (1983), 40
 Fuglemælk, Morgonstjärna,
Ornithogalum umbellatum,
 Plantenavne, Växtnamn
 Nr 849

Hvorfor hedder den det; Grine-til-middag*Naturens Verden* (1982), 334Röd-arve, Rödarv, *Anagallis arvensis*,

Grine-til-middag, Plantenavne, Växtnamn

Nr 850

Mjødurt, Älggräs, *Filipendula ulmaria*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 857

Hvorfor hedder den det; Jordrøg*Naturens Verden* (1982), 40Jordrøg, Jordrök, *Fumaria officinalis*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 851

Hvorfor hedder den det; Padderok og skavgræs*Naturens Verden* (1975), 401Padderok, Åkerfräken, *Equisetum arvense*,Skavgræs, Skavfräken, *Equisetum hiemale*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 858

Hvorfor hedder den det; Kartebolle*Naturens Verden* (1976), 376Kartebolle, Kardvädd, *Dipsacus fullonum*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 852

Hvorfor hedder den det; Ramsløg*Naturens Verden* (1978), 80Ramsløg, Ramslök, *Allium ursinum*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 859

Hvorfor hedder den det; Katost*Naturens Verden* (1976), 244Rundbladet katost, Skär kattost, *Malva neglecta*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 853

Hvorfor hedder den det; Salomons segl*Naturens Verden* (1977), 114Salomons segl, Jätterams, *Polygonatum x**hybridum*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 860

Hvorfor hedder den det; Kattens urt*Naturens Verden* (1981), 352Katteurt, Kattmynta, *Nepeta cataria*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 854

Hvorfor hedder den det; Tidløs*Naturens Verden* (1976), 282Tidløs, Tidlösa, *Colchicum*, Plantenavne,

Växtnamn

Nr 861

Hvorfor hedder den det; Lysesiv*Naturens Verden* (1975), 400Lysesiv, Veketåg, *Juncus effusus*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 855

Hvorfor hedder den det; Tiggerranunkel*Naturens Verden* (1976), 330

Tiggerranunkel, Tiggarranunkel,

Ranunculus sceleratus,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 862

Hvorfor hedder den det; Mandstro*Naturens Verden* (1979), 296Mandstro, Martorn, *Eryngium*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 856

Hvorfor hedder den det; Åkande og nøkkerose*Naturens Verden* (1975), 191Hvid Nøkkerose, Vit näckros, *Nymphaea alba*,Gul Åkande, Gul näckros, *Nuphar luteum*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 863

Hvorfor hedder den det; Mjødurt*Naturens Verden* (1982), 99

Hvorfor hedder den det; Øjets trøst*Naturens Verden* (1981), 68Øjentrøst, Ögontröst, *Euphrasia*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 864

Blomster (1971), 54, 137–139Pelargonie, Pelargon, *Pelargonium*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 870

Hvorfor hedder den det; Ørnens i Bregnen*Naturens Verden* (1981), 3Ørnebregne, Örnbräken, *Pteridium aquilinum*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 865

Stedmoderblomster har mange ansigter*Aarhus Amtstidende* (1951), 22/5*Demokraten* 14/8 (1960) 2 fig., *UN* 34 (1959) 1 fig., **Blomst med mange ansigter**; *Gartner-tidende* 75 (1959) 278 1 fig.Stedmoderblomst, Styvmorsviol, *Viola tricolor*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 871

Høstkarl og katteskæg*Danske studier* (1980), 246–249Katteskæg, Stagg, *Nardus stricta*,

Plantenavne, Växtnamn

Nr 866

Tallerkensmækker og rendemaske*Social-Demokraten* (1944), 1/10*ÅLS* 10/10 (1944), *FV* 8/11 (1944)Blomsterkarse, Indiankrasse, *Tropaeolum majus*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 872

Kleiner Beitrag ein angelsächsischer Pflanzenname*Sudhoffs Archiv* (1979), 63:2, 190–193Mispel, Mispel, Mispel, *Mespilus germanica*, Træer, Träd, Bäume, Plantenavne, Växt-

namn, Pflanzenname

Nr 867

The names of Briza

Manus 14s.

Hjertegræs, Darrgræs, *Briza media*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 873

Nakskovs skønhed*Vestlollands Avis* (1948), 18/8Blomsterkarse, Indiankrasse, *Tropaeolum majus*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 868

Tobakspibe, elefanthoved, pelikanblomst*Blomster* (1971), 8–10Slangerod, Pipranka, *Aristolochia*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 874

Puktörne, restarrow, weiberkrieg. Pejorative Ononis-navne.*Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv* (1974), 59–66. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 1061–1066Krageklo, Puktörne, *Ononis*, Plantenavne, Växtnamn

Nr 869

PLANTENAVNE, LANDSDELE**Hvad kaldes vore blomster og hvorfor?***Lollands Tidende* (1951), 17, 18, 23/4

Lolland-Falster, Lolland-Falster, Plantenavne, Växtnamn

Nr 875

Sigøjnerpigen, bondegeneralen, rullekone-blomsten**Hver egn gav planterne sine særlige navne**
Østsjællands Folkeblad (1951), 16–17/4

Sjælland, Sjælland, Plantenavne, Växtnamn
Nr 876

Kong Volmers rosér

Næstved Tidende (1951)

Sjælland, Sjælland,
Plantenavne, Växtnamn
Nr 877

Lidt om de folkelige plantenavne

Vendsyssel Tidende (1951), 25/5

Vendsyssel, Vendsyssel, Plantenavne, Växt-
namn
Nr 878

Manødrenge og Åkjær's græs

Tidningens namn okänt (1974), 20/3
Jylland, Jylland,
Plantenavne, Växtnamn
Nr 879

**Stavrbymændene og de hindholmske
præstdøtre**

Fyens Stiftstidende (1951), 3/6

Fyn, Fyn, Plantenavne, Växtnamn
Nr 880

Søde Anes døtre

Lolland-Falsters Venstreblad (1951), 30/5
Lolland-Falster, Lolland-Falster,
Plantenavne, Växtnamn
Nr 881

PLANTENAVNE, MOTIVER

Flora militaris

Krigshistorisk Tidsskrift (1971), 7, 49–58.
Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2,
941–950
Plantenavne, Växtnamn
Nr 882

Fru Heibergs hår og den flittige Lise

Blomster (1971), 54, 232–235
Plantenavne, Växtnamn
Nr 883

Gejstlige motiver i vore plantenavne

Flensborg Avis (1951), 25/5
Plantenavne, Växtnamn
Nr 884

Klø Mathis og Nils Peters kusine

Aarhus Amtstidende (1951), 14/4
Plantenavne, Växtnamn
Nr 885

Sidsel Degnekones blomst

Aarhus Stiftstidene (1951), 21/10
Plantenavne, Växtnamn
Nr 886

Skallingstidslen og Raders rosér

Aarhus Amtstidende (1951), 7/4
Plantenavne, Växtnamn
Nr 887

**Slaske-Dorte, mulatpigen og Bodil Ipsens
hår**

Hus og Hjem (1970), 35
Plantenavne, Växtnamn
Nr 888

Tyrkerblod og jødeskæg

Sønderjylland (1951), 10/5
Blomsternavenes internationale; JP 24/5
(1951) i fig.
Plantenavne, Växtnamn
Nr 889

**N Y T T E P L A N T E R F R A
V I L D F L O R A E N O G N Y E
K U L T U R P L A N T E R**

Andemad som svinefoder

Tolvmandsbladet (1964), 36, 578–579

Andemad, Andmat, *Lemna minor*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 890

Biomassen som fremtidens energikilde
Holstebro Dagblad (1979), 26/10
Vi kan dyrke råolie vore marker; FAA
25/10 (1979), **Snart kan vi dyrke råolie på**
markerne - spændende resultater med en
ukrudtsplante; *VT* 30/10 (1979), *VAF* 29/11
(1979)
Kors-vortemælk, Korstørel, *Euphorbia lathyris*, Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 891

Burren, en ny kulturplante?
Ugeskrift for Landmænd (1954), 99, 657–659
Danske Frøavl 38 (1955) 298–301
Burre, Kardborre, *Arctium*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 892

Der er guld i tang
Fyens Stiftstidende (1950), 29/11
LFF 24/9 (1953)
Blæretang, Tång, *Fucus*,
Tang, Tare, *Laminaria*, Bændeltang,
Bandtång, *Zostera marina*, Alger, Alger,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 893

Dunhammer - en ny kulturplante?
Ugeskrift for Landmænd (1963), 108, 634–635
Den nyttige dunhammer; *VV* (1964)-65
188–92 3 fig.,
Der Rohrkolben als neue Kultur-pflanze?;
Wasser und Boden 17 (1965) 409–410
Dunhammer, Bredkaveldun,
Rohrkolben, *Typha latifolia*,
Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen
Nr 894

En vildplante tæmmes
Ugeskrift for Landmænd (1953), 98, 290–291

Brodfrø, Tistelgullfrö, *Xanthium spinosum*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 895

Fattigmandsuld
Skalk (1991), 1
Kæruld, Ängsull, *Eriophorum angustifolium*,
Dunhammer, Bredkaveldun, *Typha latifolia*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 896

Fra ugress til kulturplante
Jord og Avling (Ilseng, Norge) (1966), 3
Ukrudt, Ogräs,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 897

Gagelbier und Gagelschnaps
Deutscher Brau- und Malzmeister (1991), 44,
163–165
Pors, Pors, Gagel, *Myrica gale*,
Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen
Nr 898

Gammel snaps på nye flasker
Brygmesteren (1969), 26, 237–240
Pors, Pors, *Myrica gale*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 899

Græs og alger kan føde hele verdens
befolkning
Hotel- og Restaurations Tidende (1965), 8
FT 27/12 (1966), *Dagbladet* 25/11 (1965)
Alger, Alger, Græs, Gräs,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 900

Hvedekvik, tomattræ og andre botaniske
mærkværdigheder
Landbrugsteknisk Magasin (1955), 10, 21, 38
Planteforædling, Växtförädling,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 901

Hvordan virker en burrelukning?

Illustreret Videnskab (1985), nov.
Burre, Kardborre, *Arctium*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 902

Høst på havets bund

Ugens Nyheder (1956), 24/2
Blæretang, Tång, *Fucus*,
Tang, Tare, *Laminaria*, B
ændeltang, Bandtång, *Zostera marina*,
Alger, Alger, Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 903

Kan man lave tøj af brændenælder?

Illustreret Videnskab (1985), 9
Brændenælde, Brännässa, *Urtica dioica*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 904

Kautsjukbuske og gummimælkebøtter

Vendsyssel Tidende (1956), 3/8
Gummimælkebøtte, Gummimaskros,
Taraxacum kok-saghyz,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 905

Kogleaks som foderplante

Effektivt Landbrug (1978), 15
Kogleaks, Säv, *Scirpus*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 906

Landbrug med energiplanter

Tolvmandsbladet (1980), 15–17
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 907

Mælkebøtten som industriplante

Folket (Randers) (1943), 11/3
Gummimælkebøtte, Gummimaskros,
Taraxacum kok-saghyz,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 908

Masser af tang

Ekstra-Bladet (1952), 26/9
Blæretang, Tång, *Fucus*, Tang, Tare, *Laminaria*,
Bændeltang, Bandtång, *Zostera marina*,
Alger, Alger, Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 909

Metalplanter

Jern og metal (1956), 8
Landbrug med metalplanter; *VV* (1960) 61,
Planter som minearbejdere; *Dansk Kemi*
57 (1976) 174–175 ett fig., **Flora und minera-**
lien; *Metall* 16 (1962), **Landwirtschaft mit**
«Metallpflanzen»; *Die Weltwoche (Wien)* nr
(1509) (1962) 1 fig., + ytterligare två publ.
Metalplanter, Metallväxter, Metallpflanzen,
Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen
Nr 910

Muligt att «konstruere» helt nye planter

Samvirke (1971), 16
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 911

Nu kan råolie høstes

Effektivt Landbrug (1979), 3
Kors-vortemælk, Korstørel, *Euphorbia lathyris*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 912

Nye forsøg med vortemælk som energiplante

Effektivt Landbrug (1985), 23
Vortemælk, Törel, *Euphorbia*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 913

Nye kulturplanter efter mål

Fyens Stiftstidende (1959), 10/12
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 914

Nytteplanten marchalm

Manus 7s. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik*

og brug, i historien og i folkemedicinen (2015),
2, 1013–1018
Marehalm, Strandråg, *Elymus arenarius*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 915

Phacelia - en ny foderplante?
Tolvmandsbladet (1965), 37, 83–85
 Honningurt, Honungsfaccelia,
Phacelia tanacetifolia,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 916

Skal vi køre på mælkebøtte-gummi?
Jyllands-Posten (1950), 18/9
Cykel- og bildæk af gummimælkebøtter;
FS 19/5 (1953)
 Gummimælkebøtte, Gummimaskros,
Taraxacum kok-saghyz,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 917

Skal vi til at dyrke firkløver?
Gartnertidende (1964), 80, 262–263
 Kløver, Kløver, *Trifolium*, Firkløver, Fyrkløver, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 918

Sødere edd sukker og sundere
Ny Tid og Vi (1977), 9, 22
 Södestoffer, Sötningsmedel, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 919

Ukrudt som nytteplanter
Vor Viden (1954), 753–759. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 1079–1083
 Burre, Kardborre, *Arctium*,
 Mælkebøtte, Maskros, *Taraxacum vulgare*,
 Brodfrø, Tistelgullfrø, *Xanthium spinosum*,
 Ukrudt, Ogräs,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 920

Ukrudtsplanter som rige råstofkilder
Samvirke (1968), II
 Ukrudt, Ogräs,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 921

Værdifuldt smøremiddel fra vild ørkenvækst
Effektivt Landbrug (1980), 22
 Jojoba, Jojoba, *Simmondsia chinensis*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 922

Værdiløst ukrudt, som trods alt har en værdi
Jyllands-Posten (1952), 8/7
 Ukrudt, Ogräs,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 923

NYTTEPLANTER I SUBTROPERNE OG TROPERNE

400 år siden tobak og pibe kom til Europa
Holstebro Dagblad (1985), 26/7
Vestkysten 18/6 (1955), *Fredriksborg Amts Avis*
 15/6 (1985), *VT 16/6* (1985)
 Tobak, Tobak, *Nicotiana*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 924

Bam-bam-bam..bamboo
Ingeniøren (1985), II
 Bambus, Bambu, *Bambusa*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 925

Bambus kan bruges til alt
Demokraten (1963), 25/1
Træ 7 (1964) 2 fig.
 Bambus, Bambu, *Bambusa*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 926

- Da Brasiliens gummimonopol blev brudt**
Fredriksborg Amts Avis (1977), 4/7
Gummitræ, Gummiträd, *Hevea*, Træer, Träd,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 927
- Den dræbende blomst**
Østsjællands Folkeblad (1961), 12/9
Jydske Tidende 17/6 (1973)
Pyrethrum, Pyrethrum, *Pyrethrum*, Nytte-
planter, Nyttoväxter
Nr 928
- Der Spitzrindenbaum**
Naturwissenschaftliche Rundschau (1992), 45,
276–277
Kniplingstræ, Knypplingsträd,
Spitzrindenbaum, *Lagetta lintearia*,
Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen
Nr 929
- Durian - en modbydelig, lækker frugt**
Nationaltidende (1951), 7/1
Berømt og berygtet; VT 22/1 (1952) 1 fig.,
VV 3 (1954) 541–544, **Durian - verdens mest
omstridte frugt;** *Træ 8* (1959) 3 fig., *Hotel- og
Restaurations Tidende* 2 (1964) 1 fig., *Naturens
Verden* (1991) 19–21 1 fig.
Durian, Durio, *Durio zibethinus*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 930
- Elsket og afskyet**
Vor Viden (1954), række 3, band 1, 541–544
Durian, Durio, *Durio zibethinus*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 931
- Essbare Blumen**
Naturwissenschaftliche Rundschau (1989), 42,
458
Nytteplanter, Nyttoväxter,
Nutzpflanzen
Nr 932
- Frø fra inkahvede, det ideelle næringsmid-
del**
Effektivt Landbrug (1984), 14, 38
Inkahvede, Rävsvans, *Amaranthus caudatus*
Nr 933
- Høsten bindes med sisal**
Tolvmandsbladet (1979), 51, 319–320
Sisal, Sisal, *Agave rigidia*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 934
- Intet kan erstatte kork**
Træ (1960), 10
Korkeg, Korkek, *Quercus suber*,
Træer, Träd,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 935
- Kotræet**
Hotel- og Restaurations Tidende (1972), 89, 17
Kotræ, Koträd, *Brosimum galactodendron*,
Træer, Träd, Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 936
- Mandlen i risengrøden fortæller sin his-
torie**
Lolland-Falsters Venstreblad (1953), 18/12
Mandel, Mandel, *Prunus dulcis*, Træer, Träd,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 937
- Melde som kulturplante?**
Effektivt Landbrug (1976), 18
Rismælde, Mjölmälla, *Chenopodium quinoa*,
Quinoa, Quinoa,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 938
- Melontræet**
Hotel- og Restaurations Tidende (1975), 92, 12
Melontræ, Papaja, *Carica papaya*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 939

Mexicos liljer gjorde P-pillen mulig*Samvirke* (1969), 13*Laboremus* 25 (1971) 101–104Yams, Jams, *Dioscorea*, Kontraception, Kontraception, Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 940**Nepenthes-Saft als Durstlöscher***Naturwissenschaftliche Rundschau* (1992), 45,
101–102
Kandebærer, Kannranka, Kannenpflanzen,
Nepenthes, Nytte-planter, Nyttoväxter
Nr 941**När der kommer en båd med bananer***Ugens Nyheder* (1952), 23/5
Banan, Banan, *Musa acuminata*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 942**Smuglerier, der blev verdenshistorie***Jydske Tidende* (1981), 29/10
Holstebro Dagblad FA 16/12 (1981), Omredi-
geret
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 943**Tal om tobak***Nationaltidende* (1953), 10/5
Tobak, Tobak, *Nicotiana*,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 944**Tusind tons dadler til julebordet***Familjens Julebog* (1955), 21
Dadelpalm, Daddelpalm, *Phoenix dactylifera*,
Dadel, Daddel, Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 945**Tygge... tygge... Tyggegummi***Drengenes Lommebog* (1969), 105–114
Tyggegummi, Tuggummi,
Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 946**PLANTEFYSIOLOGI****20.000 plantearter er ved at forsvinde***Aalborg Stiftstidende* (1972), 2/12**Skal tusinder af plantearter forsvinde?***Naturens Verden* (1973) 121–25 6 fig., *Noas ark*
for 20.000 planteater, *NTV* 8 (1976) 3–6 2
fig., *Horsens Folkebl.* 20/6 (1974), 2 fig.Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 947**De største blomster***Blomster* (1975), 58, 80–82
Rafflesia, Rafflesia, *Rafflesia*,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 948**Den sorte blomst***Naturens Verden* (1993), 104
Schwarze Blüte in der Dolde der Möhre;
NR 4 (1995) 154–155
Gulerod, Morot, *Daucus carota*,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 949**Dronten og træet***Naturens Verden* (1978), 418
Drontetræ, Calvariatræd, *Calvaria*,
Træer, Träd,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 950**Fra ahornfrugt til folkehelikopter***Naturens Verden* (1978), 9, 287
Ahorn, Lönn, *Acer*, Lön, Traær, Träd,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 951**Grøn pest***Naturens Verden* (1972), 250–252
Die grüne Pest; Wasser und Boden I (1973)
15–16

- Vandpest, Vattenpest, *Elodea canadensis*,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 952
- Har planterne et sjæleliv?**
Blomster (1977), 60, 20–21
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 953
- Har planterne vilje og fornuft?**
Ugens Gæst (1961), 7
Radioforedrag 17/12 (1960)
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 954
- Hvorfor er mimosen så sart?**
Illustreret Videnskab (1984), 9
Mimose, Mimosa, *Mimosa pudica*, Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 955
- Hvornår springer bøgen ud?**
Jyllands-Posten (1972), 30/4
Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*, Træer, Träd,
Plante-fysiologi, Växtfysiologi
Nr 956
- Kan hvede forvandles til rug?**
Demokraten (1960), 8/12
Hvede, Vete, *Triticum*,
Rug, Råg, *Secale cereale*,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 957
- Klintefrø stimulerer spirende hvede**
Effektivt Landbrug (1985), 18
Hvede, Vete, *Triticum aestivum*,
Klinde, Klätt, *Agrostemma githago*,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 958
- Kødædende planter**
Aalborg Stiftstidende (1949), 18/9
Kødædende planter, Köttätande växter,
- Plante-fysiologi, Växtfysiologi
Nr 959
- Landbrugsmusik - fremtidsmusik?**
Landbrugsteknisk Magasin (1960), 2, 34–37, 42
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 960
- Lidt om blomsterduft**
Blomster (1976), 59, 24–25
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 961
- Mordet i vindueskarmen**
Skive Folkeblad (1955), 25/7
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 962
- Mykofile får og geder**
Svampe (1992), 25
Svampe, Svampar, Fungi,
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 963
- Naturens graffiti**
Naturens Verden (1990), 241–243
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 964
- Naturens selvforsvar**
Ålborg Stiftstidende (1986), 5/2
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 965
- Naturens værksted**
Ingeniøren (1980), 9
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 966
- Når planterigets vandringer før økologiske konsekvenser**
Thisted Dagbl. (1988), 5/3
Plantefysiologi, Växtfysiologi
Nr 967

Når rugen drær

Effektivt Landbrug (1981), 13
 Rug, Råg, *Secale cereale*,
 Plantefysiologi, Växtfysiologi
 Nr 968

Planteavl på samlebånd

Tolvmandsbladet (1964), 36, 212–214
Horticultura 18 (1964) 73–75 2 fig.
 Plantefysiologi, Växtfysiologi
 Nr 969

Plantesygdomme introduceret af mennesket

Ugeskrift for Agronomer (1971), 25, 556–557
 Plantefysiologi, Växtfysiologi
 Nr 970

På sporet af vinterblomsternes hemmelighed

Blomster (1976), 59, 256–257
 Kalankoe, Kalankoe, Kalanchoe, Plantefysiologi, Växtfysiologi
 Nr 971

Schwarzer Nachtschatten - umstrittene Toxizität

Naturwissenschaftliche Rundschau (1988), 41, 408–409
 Sort natskygge, Nattskatta, Schwarzer Nachtschatten, *Solanum nigrum*, Plantefysiologi, Växtfysiologi, Pflanzenphysiologie
 Nr 972

Wann frisst der Bär Beeren?

General-Anzeiger (Bonn) (1987), 5–6/9
 Plantefysiologi, Växtfysiologi
 Nr 973

Verdens største blomst blev fundet for 150 år siden

Aalborg Stiftstidende (1968), 12/5
 Rafflesia, Rafflesia, *Rafflesia*, Plantefysiologi, Växtfysiologi
 Nr 974

PRYDBLOMSTER OG PRYDTRÆER**Botanisk safari**

Boserup Minde (1959), 4
Bl 56 (1973) 228–230 2 fig.
 Orkidé, Orchidé, Orchidaceae,
 Prydblomster, Prydnadsväxter
 Nr 975

Cedre og cypresser

Gartnertidende (1973), 89, 4–5
 Ceder, Ceder, *Cedrus*,
 Cypress, Cypress, *Cupressus*,
 Prydblomster, Prydnadsväxter,
 Prydtræer, Prydnadstræd,
 Træer, Träd
 Nr 976

Danmark har det største blomsterforbrug pr. Indbygger

Lolland-Falsters Stiftstidende (1953), 15/5
 Prydblomster, Prydnadsväxter
 Nr 977

Der Kirchlbeer, ein blausäurehaltiger Ziertrauch

Naturwissenschaftliche Rundschau (1991), 44, 481–482
 Laurbærkirsebær, Lagerhägg, Kirschlorbeer, *Prunus laurocerasus*,
 Prydblomster, Prydnadsväxter
 Nr 978

Kaktusjæger - et job for mandfolk

Ugens Nyheder (1953), 3/7
 Kaktus, Kaktus, Cactaceae,
 Prydblomster, Prydnadsväxter
 Nr 979

Libanons ceder

Træ (1969), 8–9, 4–5

- Libanonceder, Libanonceder, *Cedrus libani*,
Prydblomster, Prydnadsväxter,
Prydtrær, Prydnadstræd, Træer, Träd
Nr 980
- Stenhøjsplanter i Pyrenæerne**
Haven (1968), 68, 72–73
Prydblomster, Prydnadsväxter
Nr 981
- Tulipanraseriet**
Aalborg Stiftstidende (1949), 10/5
KF 12/5 (1950)
Tulipan, Tulpan, *Tulipa*,
Prydblomster, Prydnadsväxter
Nr 982
- Verdensatlas i blomsterhaven**
Østsjællands Folkeblad (1949), 9/4
- Vore sommerblomsters internationale; Fyns Social-Demokrat** 7/5 (1950), *ÅrA* 15/3 (1951)
Prydblomster, Prydnadsväxter
Nr 983
- KØKKENPLANTER OG GRØNTSAGER**
- «Kinesisk artiskok»
Gartnertidende (1980), 96, 337
Kinesisk artiskok, Korogi, *Stachys affinis*
Nr 984
- Asparges, den adelige køkkenurt**
Hotel- og Restaurations Tidende (1961), 10/5
Asparges, Sparris, *Asparagus officinalis*
Nr 985
- Den røde farve og friske smag skabte tomats popularitet**
Aarhus Amtstidende (1951), 23/8
Masser af tomater; ØF 2/7 (1953), Elskovs-, guld- og paradisæble; Berlingske Aftenavis
- 28/7 (1956) i fig., *FAA* 15/6 (1961), **Guld- og paradisæble; Ringkjøbing Amts Dagblad**
19/11 (1954), **Da tomaterne var giftige; Gartner-tidende** 80 (1964) 336–37
Tomat, Tomat, *Lycopersicum esculentum*
Nr 986
- Det sødmefyldte solprodukt**
Vendsyssel Tidende (1951), 16/7
Jordbær, Jordgubbe, *Fragaria x ananassa*
Nr 987
- En lanse for artiskokken**
Vegetarisk Forum (1970), 64, 14–15, 19
Artiskok, Kronärtskocka,
Cynara cardunculus scolymus-gruppen
Nr 988
- Julesalat - chicoréé**
Gartnertidende (1976), 41
Julesalat, Sydcikoria, *Cichorium endivia*
Nr 989
- Køkkenurternes saga**
Aalborg Stiftstidende (1949), 20/3
FS 27/4 (1950)
Nr 990
- Surkålens historie**
Ny Tid og Vi (1963)
Kål, Kål, *Brassica oleracea*
Nr 991
- HISTORISK BOTANIK**
- Botanikeren Emil Rostrup i Skårup (1858–83)**
Fynske Årbøger (1964), 337–384. Omtryckt i:
Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), 2, 671–700
Rostrup, E., Rostrup, E.
Nr 992

Botanikeren i Bakkehuset

Svendborg Avis (1962), 22/8
 Rostrup, E., Rostrup, E.
 Nr 993

Krigens botanik

Folket (Randers) (1944), 29/10
ÅLS 9/11 (1944), *Nat* 21/1 (1945), *FS* 25/10 (1950)
 Krig, Krig
 Nr 994

Også planterne har deres folkevandringer

Pas på (1952), 3
 Nr 995

HISTORISKE NYTTEPLANTER**«Duft af mjød i krus på engen»**

Brygmesteren (1980), 37, 25–26
 Mjødurt, Ålggräs, *Filipendula ulmaria*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 996

«Nordisk bomuld». Om forsøgene med inlandske planters frøhår som textilmateriale

Tidsskrift for Textilteknik (1963), 121–128.
 Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 22, 999–1012
 Dueurt, Dunört, *Epilobium*,
 Dunhammer, Bredkaveldun, *Typha latifolia*,
 Gederams, Mjölke, *Chamerion angustifolium*,
 Kæruld, Ängsull, *Eriophorum angustifolium*,
 Pil, Pil, *Salix*, Poppel, Poppel, *Populus*,
 Træer, Träd, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 997

Altes Holz, Zeuge frühster Handwerkskunst

Bau- und Möbelschreiner (1985), 8
 Træ, Trä, Holz, Ved, Virke
 Nr 998

Cikorie i stedet for den konstlige og - bare kaffe

Vejle Amts Folkeblad (1977), 28/6
 Cikorie, Cikoria, *Cichorium intybus*,
 Kaffe, Kaffe
 Nr 999

Cikoriedyrkning igen efter kaffens himmelflugt?

Fredriksborg Amts Avis (1977), 27/6
 Cikorie, Cikoria, *Cichorium intybus*,
 Kaffe, Kaffe,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1000

Da der blev samlet manna på Lolland-Falster

Lolland-Falsters Venstreblad (1955), 22/12
De lolland-falsterske mannagryn; *LFF* 23/1 (1961)
 Manna- Sødgræs, Mannagräs, *Glyceria fluitans*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1001

Da ugræsset også var til nytte

Dansk Landbrug (1975), 12, 24–25
 Blød hejre, Luddlost, *Bromus hordeaceus*,
 Draphavre, Knylhavre, *Arrhenatherum elatius*, Fløjlsgræs, Luddåtel, *Holcus lanatus*, Hvene, Ven, *Agrostis*, Katteskæg, Stagg, *Nardus stricta*, Kvikkgräs, Kvickrot, *Elymus repens*, Rughejre, Råglosta, *Bromus secalinus*, Ukrudt, Ogräs, Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1002

Det første fjernstyrede våben

Ingeniøren (1989), 30, 10
 Boomerang, Bumerang
 Nr 1003

En bornholmsk farveplante

Jul på Bornholm (1980), 28
 Engskær, Ängsskära, *Serratula tinctoria*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1004

En glemt grøntfoderplante

Landsbladet (1975), 45
 Kulsukker, Vallört, *Sympytum*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1005

Folkloristiske reliktplanter

Naturens Verden (1955), 143–148
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1006

Fortjener olieplanten dodder en renæssance?

Effektivt Landbrug (1981), 18
 Sæddodder, Oljedådra, *Camelina sativa*, Nytt-
 teplanter, Nyttoväxter
 Nr 1007

Fra vajd til indigo

Jul på Bornholm (1976), 37
 Farvevajd, Vejde, *Isatis tinctoria*, Nytte-
 planter, Nyttoväxter
 Nr 1008

Harz, Kaugummi der Steinzeit

Naturwissenschaftliche Rundschau (1985), 38,
 483–484
 Harpiks, Kåda, Harz, Harts
 Nr 1009

Hedelyngens saga

Vestkysten (1948), 15/9
Skive Folkeblad 2/9 (1949), *Vestkysten* 22/10
 (1969), **Hedelyngens poesi og prosa; FA 1/9**
 (1955), **Den unyttige lyng; ÅrS 1/9** (1965) i
 fig., **Hedelyngen i blomst; JP 7/9** (1965)
 Hedelyng, Ljung, *Calluna vulgaris*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1010

Kaffeavl i Sydsjælland

Sydsjællands Social-Demokrat (1954), 7/4
 Astragel, Vedel, *Astragalus*, Kaffe, Kaffe,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1011

**Lolland Falster har været manna-
eksportør**

Lolland-Falsters Venstreblad (1967), 27/4
 Manna- Södgræs, Mannagräs, *Glyceria*
fluitans
 Nr 1012

Lysesiv og sivils

Folk og Kultur (1979), 31–43
 Lysesiv, Veketåg, *Juncus effusus*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1013

Malven als Nahrungspflanzen

Naturwissenschaftliche Rundschau (1984), 37,
 66–68
 Katost, Rödmalva, Rosspappel, *Malva*
sylvestris, Rundbladet katost, Skär kattost,
 Käsepappel, *Malva neglecta*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen
 Nr 1014

Naturens store kolde bord

Aalborg Stiftstidende (1957), 16/11
Ny Tid og Vi 5 (1960)
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1015

Rumex - en glemt grøntsag

Horticultura (1970), 24, 47–48
 Skräppa, Skräppa, *Rumex*,
 Syre, Ängssyra, *Rumex acetosa*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1016

Spergel en fortrinlig fodervækst - i 1877

Landsbladet (1975), 13
 Spergel, Åkerspärgel, *Spergula arvensis*,
 Nytteplanter, Nyttoväxter
 Nr 1017

Sut eller søje -en specialitet i marskegnene

Sønderjysk Månedsskrift (1965), 41, 169–172
 Vejbred, Groblad, *Plantago major*,

Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 1018

Tøj af svampe

Blyttia (1981), 39, 138
Svampe 3 (1981) 9–10 2 fig., **Der Zunderschwamm, Werkstoff vergangener Zeiten**:
NR 43 (1990) 110–111 3 fig.
 Fyrsvampe, Fnöskticka, Zunderschwamm,
Fomes fomentarius,
 Svampe, Svampar, Pilze, Fungi,
 Nytteplanter, Nyttoväxter, Nutzpflanzen
Nr 1019

Vejkostregler

Hardsyssels Årbog (1974), 117–120
 Nytteplanter, Nyttoväxter
Nr 1020

LANDBRUGSHISTORIE

«Det var som at bo i en skov»

Lollands Tidende (1969), 15/9
 Pil, Pil, *Salix*, Poppel, *Populus*,
 Træer, Träd, Landbrug, Lantbruk
Nr 1021

«Moderne» Landbrug for 2000 år siden

Vestkysten (1957), 1/8
 Landbrug, Lantbruk
Nr 1022

Berberiskrigen

Dansk Landbrug (1951), 70, 512–513
ÅrS 3/9 (1951)
 Berberis, Berberis, *Berberis vulgaris*, Landbrug, Lantbruk
Nr 1023

Da «den gule fare» truede vort landbrug

Landsbladet (1974), 38
 Agerkål, Åkerkål, *Brassica campestris*, Gul

okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
 Ukrudt, Ogräs, Landbrug, Lantbruk
Nr 1024

De onde urter

Dansk Landbrug (1950), 69, 657–659
 Gul okseøje, Gullkrage, *Glebionis segetum*,
 Ukrudt, Ogräs, Landbrug, Lantbruk
Nr 1025

Den berømmelige «mumichvede»

Aarhus Amtstidende (1951), 20/6
Dansk Børneblad 25 (1952) 618–20
 Hvede, Vete, *Triticum*,
 Landbrug, Lantbruk
Nr 1026

Den hvæsser i blæsten sin marehalmsklinge

Vestkysten (1969), 2/8
 Marehalm, Strandråg, *Elymus arenarius*,
 Sandflugt, Sandflykt, Landbrug, Lantbruk
Nr 1027

En floral landeplage

Dansk Landbrug (1951), 70, 367
 Strand-krageklo, Busktörne, *Ononis spinosa*,
 Ukrudt, Ogräs, Landbrug, Lantbruk
Nr 1028

Flyvehavrens kulturhistorie

Tidsskrift for Landøkonomi (1982), 169,
 217–223. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 951–958
 Flyvehavre, Flyghavre, *Avena fatua*,
 Landbrug, Lantbruk
Nr 1029

Gamle danske høstvarsler

Fyns Venstreblad (1948), 26/7
VT 4/8 (1948)
 Landbrug, Lantbruk
Nr 1030

Høstens stemning

Aarhus Stiftstidene (1948), 4/8
Landbrug, Lantbruk
Nr 1031

Landbrug, Lantbruk

Nr 1037

Kampen mod sandet

Vendsyssel Tidende (1963), 29/9
Hjælme, Sandrör, *Ammophila arenaria*,
Marehalm, Strandråg, *Elymus arenarius*,
Sandflugt, Sandflykt, Landbrug, Lantbruk
Nr 1032

Ko på græs

Dansk Landbrug (1949), 68, 242–243
ÅLS 6/4 (1950)
Landbrug, Lantbruk
Nr 1033

Kornarternes transmutation. En historisk orientering

Ugeskrift for Agronomer (1970), 23, 476–479,
502–506, 554–557. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 981–998
Korn, Korn, *Hordeum*, Landbrug, Lantbruk
Nr 1034

På kun 110 år har Galinsoga eroberet landet fra luften

Berlingske Tidende (Boligen) (1981), 30/7
Kortstråle, Gångel, *Galinsoga*,
Landbrug, Lantbruk
Nr 1035

Svin på olden

Fyens Stiftstidende (1964), 16/7
VV (1966) 32–36 2 fig., *FAA* 15/10 (1969) 1 fig.
Eg, Skogsek, *Quercus robur*, Olden, Ollon,
Træer, Träd, Landbrug, Lantbruk
Nr 1036

Såtid og såregler

Aalborg Stiftstidende (1947), 15/4
FV 18/4 (1947)

Landbrug, Lantbruk

Nr 1037

G A M L E T RÆ E R**Gammelt træ**

Træ (1970), 4
Arkæologi, Arkeologi, Træ, Trä, Ved, Virke
Nr 1038

Kalenderen bag barken

Jydske Tidende (1976), 14/3
Dendrokronologi, Dendrokronologii,
Træer, Träd
Nr 1039

Mammuttræerne svarer til deres navn

Træ (1961), 1
Vinden sang i deres grene, da pyramiderne blev bygget; VAF 28/9 (1965), FT 4/10 (1965) 1 fig., Vinden sang i mammuttræernes grene da Odysseus drog til Troja; Træ og Industri 5 (1978) II–13 3 fig.
Mammuttræ, Mammutträd, *Sequoiadendron giganteum*,
Rödtræ, Amerikansk sekvoja, *Sequoia sempervirens*,
Kæmpefyr, Redwood, Vandgran, Hästsvans,
Hippuris vulgaris,
Træer, Träd
Nr 1040

Træerne er vor klodes ældste skabninger

Ugens Nyheder (1953), 25/9
Træer, Träd
Nr 1041

Træernes kalender og vor

Træ (1958), 12, 10–12
Dendrokronologi, Dendrokronologii, Træer,
Träd
Nr 1042

Træernes radioaktive kalender*Træ* (1959), 4, 4–6

Træer, Träd

Nr 1043

Lolland-Falsters Folketidende (1953), 8/5Æble, Äpple, *Malus*, Frugttrær, Fruktträd,

Træer, Träd, Fejø, Fejö

Nr 1049

Trækalendere og radioaktive verdensure*Fyens Stiftstidende* (1953), 11/4

Træer, Träd

Nr 1044

Skønheden fra Langeland*Langeland Folkeblad* (1952), 9/9Æble, Äpple, *Malus*, Frugttrær, Fruktträd,

Træer, Träd

Nr 1050

Vor klodes ældste skabninger*Træ* (1958), 9*Teknologen* 4 (1959)

Træer, Träd

Nr 1045

Volmers og Karen Hansens æble*Flensborg Avis* (1952), 9/10Æble, Äpple, *Malus*, Frugttrær, Fruktträd,

Træer, Träd

Nr 1051

LOKALE ÆBLESORTER**Danmark kan præstere 600–700 æble-sorter***Aarhus Stiftstidende* (1964), 26/9Æble, Äpple, *Malus*, Frugttrær, Fruktträd,
Træer, Träd

Nr 1046

De fyenske æbler*Fyens Stiftstidende* (1952), 1/10*FT* 16/12 (1954), *Svendborg Avis* 9/10 (1964) 1
fig.Æble, Äpple, *Malus*, Frugttrær, Fruktträd,
Træer, Träd, Fyn, Fyn

Nr 1047

Lailaplug, Kofoeds Æble og andre æblesor-ter på Bornholm*Bornholmeren* (1952), 20/9Æble, Äpple, *Malus*, Frugttrær, Fruktträd,
Træer, Träd, Bornholm, Bornholm
Nr 1048**Maglemer, Guldborg og Slibestensæblet fra Fejø****NATIONALPLANTER****Baskernes hellige træ***Aarhuus Stiftstidene* (1981), 15/3Eg, Skogsek, *Quercus robur*, Træer, Träd,
Nationalplanter, Nationalväxter

Nr 1052

Bøgen og rødkløveren, Danmarks repræ-senteranter i Nationernes Fredshave i**Argentina***Aalborg Stiftstidende* (1948), 12/9**De nationale blomster; TT 15/11 (1949)**Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*,
Rødkløver, Rödklöver, *Trifolium pratense*,
Træer, Träd,
Nationalplanter, Nationalväxter
Nr 1053**Danmarks nationaltræ***Holbæk Amts Venstreblad* (1949), 27/4Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*,

Træer, Träd,

Nationalplanter, Nationalväxter

Nr 1054

Landskabsblomster

Gartnertidende (1970), 86, 879–880

Danske landskabsblomster, *Danmarksposten* 3 (1979) 5–7

Landskabsblomster, Landskapsblommor,
Nationalplanter, Nationalväxter
Nr 1055

Nationalpflanzen

Naturwissenschaftliche Rundschau (1988), 41,
15–18

Nationalplanter, Nationalväxter,
Nationalpflanzen
Nr 1056

Nationalplanter

Heraldisk Tidsskrift (1968), 2, 361–366
Bl 56 (1973) 260–261 307, 57 (1974) 19
Nationalplanter, Nationalväxter
Nr 1057

Nationernes fredshave i La Plata

Flensborg Amts Avis (1961), 15/1

Blomsternes forenede nationer; *VT* 30/5
(1965) 1 fig.

Nationalplanter, Nationalväxter
Nr 1058

Planter i symbolikken

Folket (Randers) (1943), 8/10

Nationalplanter, Nationalväxter
Nr 1059

NAVNGIVNE TRÆER

**«Brændte Ole» ikke eneste om sin dystre
skæbne**

Bornholms Tidende (1976), 25/9
Eg, Skogsek, *Quercus robur*,
Træer, Träd
Nr 1060

«Stolteste minde for mand og kvinde»

Kvinden og samfundet (1990), 105, 3–4

Eg, Skogsek, *Quercus robur*, Træer, Träd
Nr 1061

Da kvinderne plantede grundlovsege

Jyllands-Posten (1965), 5/6

Eg, Skogsek, *Quercus robur*, Træer, Träd
Nr 1062

Der Lutherbaum in Pfiffligheim

Deutscher Hauskalender (Kassel) (1986), 75–76
Elm, Alm, Ulme, *Ulmus*,
Træer, Träd, Bäume
Nr 1063

Historiske træer i Nordsjælland

Fredriksborg Amts Avis (1976), 15/11
Træer, Träd, Sjælland, Sjælland
Nr 1064

Hvad hedder bøgen

Hvem-Hvad-Hvor (1966), 141–142
Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*, Træer, Träd
Nr 1065

Hvad hedder egen?

Hvem-Hvad-Hvor (1967), 115–118
Eg, Skogsek, *Quercus robur*, Træer, Träd
Nr 1066

**Luther-elmen blev et særprægt monument
for reformationen**

Indre Missons-Tidende (1977), 124, 946
Elm, Alm, *Ulmus*, Træer, Träd
Nr 1067

Minderige træer på Midtsjælland

Dagbladet (1977), 1/10
Træer, Träd, Sjælland, Sjælland
Nr 1068

Napoleonspilen

Aalborg Stiftstidende (1978), 30/5

Myten om Napoleonspilen; Berlingske*Tidende (Boligen) 29/II (1979) 1 fig.*Pil, Pil, *Salix*,

Træer, Träd

Nr 1069

Traditioner om fynske træer*Fynske Årbøger (1977), 59–83. Omtrykt i:**Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), 2, 863–878*

Træer, Träd, Fyn, Fyn

Nr 1070

Traditioner om træer*Sønderjysk Månedsskrift (1979), 321–348.**Omtryckt i: Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), 2, 879–904*

Træer, Träd

Nr 1071

Traditioner om træer i Nordvestsjælland*Holbæk Amts Venstreblad (1976), Jule-nr*

Træer, Träd, Sjælland, Själland

Nr 1072

Traditioner om træer på Bornholm*Bornholmeren (1976), 15/II*

Træer, Träd, Bornholm, Bornholm

Nr 1073

Vore navngivne bøge*Berlingske Tidende (1964), 29/II*Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*, Træer, Träd

Nr 1074

Vore navngivne ege*Berlingske Tidende (1964), 13/II*Eg, Skogsek, *Quercus robur*, Træer, Träd

Nr 1075

NAVNGIVNE TRÆER,**LANDSDELE****De fire Brødre, Tykmave og Grevindens****Ege***Jydske Tidende (1969), 9/II*

Træer, Träd

Nr 1076

Fyns minderige træer*Fyns Tidende (1954), II/II*

Træer, Träd,

Fyn, Fyn

Nr 1077

Gamle skove og hellige træer*Vendsyssel Tidende (1969), 23/II*

Træer, Träd

Nr 1078

Holbæk amts minderige træer*Holbæk Amts Venstreblad (1955), 5/2*

Træer, Träd,

Holbæk, Holbæk

Nr 1079

Jyllands kongelige egetræer*Jyllands-Posten (1965), 2/9*Eg, Skogsek, *Quercus robur*,

Træer, Träd,

Jylland, Jylland

Nr 1080

Lolland-Falster har en rigdom af historiske og navngivne træer*Lollands Tidende (1965), 28/9***Tepotteegen, Kærighedsbøgen, Elefanten,***LFF 7/I (1977), 2 fig.*Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*,Eg, Skogsek, *Quercus robur*,

Træer, Träd,

Lolland-Falster, Lolland-Falster

Nr 1081

- Maren Krokone, Kong Hans' Eg og Præstetornen**
Vejle Amts Folkeblad (1969), 29/10
Træer, Träd
Nr 1082
- Navngivne træer på Fyn**
Svendborg Avis (1965), 17/9
Træer, Träd, Fyn, Fyn
Nr 1083
- Nordsjællandske træer**
Fredriksborg Amts Avis (1965), 28/9
Træer, Träd, Sjælland, Sjælland
Nr 1084
- Per Spilles Eg, Baronens Bøg, Kongeelman**
Næstved Tidende (1966), 13/2
Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*,
Eg, Skogsek, *Quercus robur*,
Elm, Alm, *Ulmus*, Træer, Träd
Nr 1085
- Tykmaven, Maren Krokone og Kaffekanden**
Aarhus Stiftstidende (1965), 19/10
Træer, Träd
Nr 1086
- K R Y P T O G A M E R**
- Bregnernes botanik og mystik**
Fyens Stiftstidende (1964), 17/11
Bregner, Ormbunke, Filices
Nr 1087
- Den røde svamp**
Aalborg Stiftstidende (1948), 6/10
FV 19/9 (1950)
Fluesvamp, Flugsvamp, *Amanita*,
Svampe, Svampar, Fungi
Nr 1088
- Firbenede skattegravere**
Tidens Kvinder (1961), 36
Trøffelsvinene går på jagt; ÅLS 20/9 (1962)
Trøffel, Tryffel, Tuber, Svampe, Svampar,
Fungi
Nr 1089
- Gudernes svampe**
Farmaceutisk Tidende (1964), 74, 737-741.
Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2,
791-794
Ringkjøbing Amts Dagblad 19/11 (1964), *FAA*
7/11 (1964), **Indianernes hellige svampe; FS**
27/2 (1965).
Indianere, Indianer, Svampe, Svampar, Fungi
Nr 1090
- Paddehatte og svampfeber**
Fredriksborg Amts Avis (1960), 15/8
Svampe, Svampar, Fungi
Nr 1091
- Planternes adel**
Aalborg Stiftstidende (1960), 4/2
Bregner, Ormbunke, Filices
Nr 1092
- Svampe - skovbundens forsmåede millionbeløb**
Samvirke (1970), 18
Svampe, Svampar, Fungi
Nr 1093
- Svampen og korset**
Universum (1971), 23-26
Fluesvamp, Flugsvamp, *Amanita*,
Svampe, Svampar, Fungi
Nr 1094
- Svampene er faktiskt dyr, der har slæt rod**
Flensborg Avis (1954), 14/12
Svampene en slags dyr der har slæt rod;
ÅLS 28/9 (1958)

Svampe, Svampar, Fungi
Nr 1095

Sagn, Sägner
Nr 1101

SAGN

Æblets ormstukne samvittighed

Fyens Stiftstidende (1954), 21/9

JP 18/11 (1958) 1 fig.

Æble, Äpple, *Malus*, Frugttræer, Fruktträd,
Træer, Träd, Sagn, Sägner
Nr 1096

Soldaten ved træet

Svendborg Avis (1964), 13/4

Skelettet i træet; *Skalk* 5 (1965) 1 fig.

Sagn, Sägner

Nr 1102

Tjørnen på graven

Svendborg Avis (1969), 23/10

Tjørn, Hagtorn, *Crataegus*, Sagn, Sägner
Nr 1103

Blomster af blod

Hjemmeværnsbladet (1991), 9

Sagn, Sägner
Nr 1097

PLANTER OG NATURKRÆFTER

Fanden i brombærrene

Sprog og Kultur (1975), 28, 44–49. Omtryckt i:
*Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien
og i folkemedicinen* (2015), 2, 785–790
Brombær, Björnbär, *Rubus fruticosus*,
Sagn, Sägner
Nr 1098

**Holzschlag und Mondphasen - Aberglaube
oder Volksweisheit**

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik
(1985), 82–92
Træ, Träd, Holz, Ved, Virke
Nr 1104

**Sagnet om den mystiske have på Møns
Klint**

Næstved Tidende (1989), 16/10
Haver, Trædgårdar, Sagn, Sägner
Nr 1099

Kornskjeppe og brødkorg

Blyttia (1981), 39, 140–141
Brødkorg, Brödkorgsvamp, *Crucibulum*,
Kornskjeppe, Nästsvamp, *Nidularia*,
Svampe, Svamp, Fungi
Nr 1105

Sagnet om Sambucus Ebulus

Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift 157–161.
Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og
brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2,
833–836
Sommerhyld, Sommarfläder, *Sambucus
ebulus*, Sagn, Sägner
Nr 1100

Lyng og ask som vejrprefeter

Hardsyssels Årbog (1972), 2 rk. 6, 129–131
Kan lyngen, egen og asken spå om vejret?;
To 51 (1979) 397–99 1 fig., **Heidekraut, Esche
und Eiche als Wetterpropheten**; *NR* 40
(1987) 315–316 1 fig., **To botaniske vejrvær-
ler**; *Naturens Verden* (1995) 334–35
Ask, Ask, *Fraxinus excelsior*,
Eg, Skogsek, *Quercus robur*,
Hedelyng, Ljung, *Calluna vulgaris*,
Træer, Träd, Vejrligsplanter, Väderväxter
Nr 1106

Skatten ved træet

Flensborg Avis (1958), 29, 30/12

Mild eller streng vinter?

Fyens Stiftstidende (1947), 10/10
Vejrvarsler, Väderspådomar
Nr 1107

Planter som vejrprefeter

Jyllands-Posten (1944), 6/9
Nat 10/9 (1944), *KF* 9/10 (1948), *ÅrS* 28/11 (1948)
Vejrligsplanter, Väderväxter
Nr 1108

Streng vinter?

Aalborg Stiftstidende (1949), 16/10
Vejrvarsler, Väderspådomar
Nr 1109

Træer og lynnedsdag

Vendsyssel Tidende (1949), 27/5
Træer og torden; *FV* 12/7 (1951), *Træ* 11 (1964)
Træer, Träd, Torden, Åska
Nr 1110

Træhugst og månefaser

Træ (1964), II
Holzschlag und Mondphasen; *Bau-* und *Möbelscheiner* 25 (1970) 102–103, **Træfældning efter de skiftende månefaser?;** *Træ og Industri* 10 (1979) 24–27
Nr 1111

Ønskekisten - svindel eller faktum?

Fyens Stiftstidende (1954), 1/9
Manden med ønskekisten; *VT* 9/3 (1955)
Nr 1112

D I G T N I N G

...i Danmarks rosengård

Jyske Tidende (1974), 6/3
Rose, Ros, *Rosa*, Digtning, Diktning
Nr 1113

Flora og folkekarakter

Østsjællands Folkeblad (1949), 21,22/9
FV 31/5 (1951), *FA* 8/8 (1961), *Svendborg Avis* 25/5 (1963)
Digtning, Diktning
Nr 1114

Flora og Venus

Fyns Venstreblad (1946), 6/10
ÅLS 31/10 (1946), *LFF* 13/10 (1949), *ÅrA* 15/12 (1952)
Digtning, Diktning
Nr 1115

Forårsfloret i fynsk poesi

Fyns Tidende (1955), 27/3
Digtning, Diktning
Nr 1116

Lavendlen i dansk poesi

Flensborg Avis (1954), 17/6
Lavendel, Lavendel, *Lavandula*, Digtning, Diktning
Nr 1117

Mennesker, blomster og digtere

Sjællandsposten (1949), 30/7, 26/11
Digtning, Diktning
Nr 1118

Roemarkens poesi

Lollands Tidende (1966), 21/7
Roe, Rova, *Brassica rapa*,
Digtning, Diktning
Nr 1119

Sagt om blomster

Blomster (1976), 59, 186–187
Digtning, Diktning
Nr 1120

FÄBLER, LEGENDER
OG EVENTYR

Dödsensfarlige planter - ködædende og kultørte

Magasinet (1955), 23/7

Menneskeædende planter, fabel eller virkelighed?; *Ugens Gæst* 45 (1957) 2 fig.; *Svendborg Avis* 12/5 (1966) 1 fig., *Aalborg Amtstidende* 6/5 (1966)

Ködædende planter, Köttätande växter

Nr 1121

Eventyret om snebærbusken

Vendsyssel Tidende (1960), 3/4

Snebær, Snöbär, *Symporicarpos albus* ssp. *levigatus*

Nr 1122

Fru Solsikke og hendes børn

Vendsyssel Tidende (1960), 18/9

Solsikke, Solros, *Helianthus annuus*

Nr 1123

Hvordan kokosnødden fik øjne og mund

Sjællandsposten (1951), 11/1

Kokospalme, Kokospalm, *Cocos nucifera*, Kokosnød, Kokosnöt

Nr 1124

Naturens passionsskuespil

Ugens Nyheder (1957), 16

Nr 1125

Paradisets have

Fyens Stiftstidende (1963), 31/12

FA 11/6 (1964)

Haver, Trädgårdar

Nr 1126

Solsikken

Vendsyssel Tidende (1959), 19/7

Solsikke, Solros, *Helianthus annuus*

Nr 1127

Valmuen og kornblomsten

Vendsyssel Tidende (1959), 5/7

Kornblomst, Blåklint, *Centaurea cyanus*, Valmue, Vallmo, *Papaver*

Nr 1128

SKIK

«Gæslinger»

Blomster (1975), 59, 4–5

Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd,

Skik, Seder

Nr 1129

Begravelse med blomster også for 50.000 år siden

Blomster (1976), 59, 220

Skik, Seder

Nr 1130

Da man virkelig dansede på rosér

Lollands Tidende (1952), 4/9

Rose, Ros, *Rosa*, Skik, Seder

Nr 1131

De første kristne fik en hasselkæp med i graven

Jydske Tidende (1980), 6/1

Hasselruten in Gräbern, ein archäologisches Rätsel; *NR* (1987) 114–115 1 fig.

Hassel, Hassel, Hasel, *Corylus avellana*,

Træer, Träd, Bäume,

Skik, Seder, Sitten

Nr 1132

Derfor kaster vi ris over nygifte

Jyllands-Posten (1986)

Ris, Ris, Skik, Seder

Nr 1133

Frihedens træer*Arbejdsmændens Fagblad* (1961), 19*Træ nr. 6* (1962) 3 fig.

Træer, Træd, Skik, Seder

Nr 1134

Glansen af St. Gertrud

Manus 2s.

Løvetand, Maskros, *Taraxacum vulgare*,

Mælkebøtte, Skik, Seder

Nr 1135

Lidt om brudens buket*Blomster* (1979), 62, 38–39

Skik, Seder

Nr 1136

Myrtekrans og brudesko*Flittige Hænder* (1964), 1Myrtle, Myrten, *Myrtus communis*, Skik, Seder

Nr 1137

Myrter til bruden*Aarhus Amtstidende* (1950), 18/9Myrtle, Myrten, *Myrtus communis*, Skik, Seder

Nr 1138

Overtroens tegn ved vejene*Aarhus Stiftstidene* (1952), 16/8

Overtro, Skrock, Skik, Seder

Nr 1139

Pesttørne*Danske studier* (1970), 124–142. Omtryckt i:*Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 805–820Tjørn, Hagtorn, *Crataegus*, Skik, Seder

Nr 1140

RoelygtenManus 14s. + ill. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 821–832Roe, Rova, *Brassica rapa*, Roelygte, Rovlykta,

Skik, Seder

Nr 1141

Stikhokken ved Saxkjøbing*Lolland-Falsters Folketidende* (1955), 4/1

Skik, Seder

Nr 1142

Tjørnen på graven*Landsbladet* (1966), 3*JP* 1/6 (1966)Tjørn, Hagtorn, *Crataegus*, Skik, Seder

Nr 1143

Varder ved Vejen*Ny Dag* (1951), 13/10*VT* 26/9 (1951)

Skik, Seder

Nr 1144

SKIK, ÅRSTIDS BETINGET

«Skovmærker der og jordbær gror...»*Dansk Børneblad* (1954), 27, 322–323**Vårens grønne kranse; UN** 29/4 (1955)Skovmærke, Myskmadra, *Galium odoratum*,

Skik, Seder

Nr 1145

Adventskransen*Aalborg Stiftstidende* (1946), 16/12**Sjællandsposten** 24/12 (1950), **Adventskransen****og dens historie**; *LFF* 4/12 (1950), *Maribo**Amtstidende* 12/12 (1951)

Skik, Seder

Nr 1146

Blomsten i brevet*Fyens Stiftstidende* (1965), 3/4

Radioforedrag februar (1965)

Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,

Sommernar,

Gækkebrev, Skik, Seder
Nr 1147

Danmarks ældste gækkebrev er fynsk
Fyns Social Demokrat (1955), 6/2
Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
Sommernar, Gækkebrev, Skik, Seder
Nr 1148

En vintergæk, en sommernar
Tidens Kvinder (1953), 6
LFV 15/2 (1955)
Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
Sommernar, Gækkebrev, Skik, Seder
Nr 1149

Fastelavnsriset i dets tusindårige traditioner
Aarhus Amtstidende (1947), 17/2
Ris af livskvisten; *VT* 17/2 (1947), *ØF* 16/2
(1950)
Skik, Seder
Nr 1150

Gækkebrevet
Social-Demokraten (1950), 2/3
Sjællandsposten 15/3 (1950)
Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
Sommernar, Gækkebrev, Skik, Seder
Nr 1151

Gækkebrevet, en speciel dansk skik
Vendsyssel Tidende (1951), 13/3
Ude og Hjemme 10 (1952)
Vintergæk, Snödroppe, *Galanthus nivalis*,
Sommernar, Gækkebrev, Seder, Skik
Nr 1152

Gamle folkeskikke på palmesøndag
Aarhus Stiftstidende (1949), 6/4,
Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd,
Palmesøndag, Palmsöndag,
Skik, Seder
Nr 1153

Hvorfor granen blev vort juletræ

Loll. Falst. Soc. Dem. (1949)
Gran, Gran, *Picea abies*, Juletræ, Julgran,
Træer, Träd, Skik, Seder
Nr 1154

Juleplanter i andre lande

Gartnertidende (1971), 87, 726
Skik, Seder
Nr 1155

Juletræets historie og tradition

Aarhus Stiftstidende (1944), 24/12
Juletræ, Julgran, Skik, Seder
Nr 1156

Juletræets vildskud

Fyens Stiftstidende (1948), 22/12
VT 13/12 (1949)
Juletræ, Julgran, Skik, Seder
Nr 1157

Mystik om St. Hans

Sjællandsposten (1950), 23/6
Ude og Hjemme nr. 25 (1951)
Skik, Seder
Nr 1158

Nordens palmer

Sprog og Kultur (1971), 27, 13–22. Omtrykt i:
Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien
og i folkemedicinen (2015), 2, 795–803
Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd,
Palmesøndag, Palmsöndag, Skik, Seder
Nr 1159

Nøddedagen

Maribo Amtstidende (1950), 24/10
Hassel, Hassel, *Corylus avellana*, Træer, Träd,
Skik, Seder
Nr 1160

Nødder må man plukke i anden mands skov

- Lollands Tidende* (1969), 1/9
Kristeligt Dagblad 29/10 (1993)
Hassel, Hassel, *Corylus avellana*, Træer, Träd,
Skik, Seder
Nr 1161
- Omkring juletræet**
Holbæk Amts Venstreblad (1949), 28/12
Juletræ, Julgran, Skik, Seder
Nr 1162
- Palmesøndags palmer i Norden**
Aalborg Stiftstidende (1948), 21/3
LFF 1/4 (1949), **Nordens palmer**; *Sjællands-*
posten 17/3 (1950), VT 15/3 (1951)
Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd, Palmesøndag,
Palmsøndag, Skik, Seder
Nr 1163
- Palmesøndags-skikke**
Kristeligt Dagblad (1943), 18/4
Pil, Pil, *Salix*, Træer, Träd, Palmesøndag,
Palmsøndag, Skik, Seder
Nr 1164
- Roelygterne tændes**
Ny Dag (Nakskov) (1953), 27/10
KF 6/11 (1956)
Roe, Rova, *Brassica rapa*, Skik, Seder
Nr 1165
- T R O**
- Alfedans og heksering**
Friesia (1966), 7, 314–343. Omtryckt i: *Etno-*
botanik. Planter i skik og brug, i historien og i
folkemedicinen (2015), 2, 647–666
Manuskript in pleno: **Elfentanz und Hexen-**
ring; *Rheinisches Jahrbuch f. Volkskunde* 19
(1968) 162–210 6 fig.
Alfedans, Älvadans, Elfentanz,
Heksering, Häxring, Hexenring,
- Svampe, Svampar, Pilze, Fungi,**
Folketro, Folktron, Volksglaube
Nr 1166
- Blomster af blod**
Fyens Stiftstidende (1961), 22/7
Radioforedrag juni (1961)
Blod, Blod, Folketro, Folktron,
Krig, Krig
Nr 1167
- Blomster af blod**
Dagens Nyheder (1959), 25/6
Blod, Blod, Folketro, Folktron, Krige, Krig
Nr 1168
- Den stjålne stikling**
Stuekulturer (1980), 77, 151
Folketro, Folktron
Nr 1169
- Elfentanz und Hexenring**
Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik
(1985), 21–81
Alfedans, Älvadans, Elfentanz, Heksering,
Häxring, Hexenring, Svampe, Svampar,
Pilze, Fungi, Folketro, Folktron, Volksglaube
Nr 1170
- En besynderlig overtro**
Aarhus Amtstidende (195), 13/11
Fuchsia, Fuchsia, *Fuchsia*, Folketro, Folktron
Nr 1171
- Firkløverstroen**
Sjæll. Tidende (1966), 20/7
- Der tjenes tykt på firkløvere**; *JP* 9/3 (1976)
1 fig.
Kløver, Kløver, *Trifolium*, Firkløver, Fyrklø-
ver, Folketro, Folktron
Nr 1172
- Flora og folketro på Lolland-Falster**
Lolland-Falsters Folketidende (1952), 29/4
Lolland-Falster, Lolland-Falster,

Folketro, Folketro
Nr 1173

Foraar og Folketro
Fædrelandet (1944), 27/3
Folketro, Folketro
Nr 1174

Forårsflor og folketro
Aalborg Amtstidende (1944), 31/3
Forårets flora og folketro; *ÅrA* 26/4 (1951)
Folketro, Folketro
Nr 1175

Hekseringe og troldkoste
Aarhus Amtstidende (1951), 25/1
FV 19/2 (1952)
Heksering, Häxring, Folketro, Folketro
Nr 1176

Ilden i træet
Jyllands-Posten (1986), 11/3
Træer, Träd, Tro, Tro
Nr 1177

Jagtmagi og trylleplanter
Vor Viden (1955/1956), 1955–56, 801–804
FA 30/4, 2/5 (1960)
Folketro, Folketro
Nr 1178

Lykkens firkløver
Aalborg Stiftstidende (1949), 25/6
FV 9/8 (1950)
Klöver, Klöver, *Trifolium*, Firkløver, Fyrkløver, Folketro, Folketro
Nr 1179

Löwenmaul als Apotropäum
Naturwissenschaftliche Rundschau (1994), 46, 201–202
Løvemund, Lejongap, Löwenmaul, *Antirrhinum*, Tro, Tro, Glaube
Nr 1180

Misteltenens mystik
Lollands Tidende (1949), 24/12
Mistelten, Mistel, *Viscum album*, Folketro, Folketro
Nr 1181

Niels Bugges roser og andre blomster af blod
Svendborg Avis (1965), 27/4
Blod, Blod, Folketro, Folketro
Nr 1182

Overtro og fakta om svampe
Vestlollands Avis (1958), 9/9
Svampe, Svampar, Fungi, Folketro, Folketro
Nr 1183

Overtro og træer
Gartnerietidende (1958), 74, 283–284
Træer, Träd, Blod, Blod, Folketro, Folketro
Nr 1184

Overtroen på firkløver
Fyens Stiftstidende (1964), 17/12
Klöver, Klöver, *Trifolium*, Firkløver, Fyrkløver, Folketro, Folketro
Nr 1185

Skæbnetræer på Fyn
Svendborg Avis (1964), 17/12
Træer, Träd, Fyn, Fyn,
Folketro, Folketro
Nr 1186

Skæbnetræer. Kan planter dø af sorg?
Fyns Tidende (1958), 3/4
Hus og Hjem 22 (1960)
Træer, Träd, Folketro, Folketro
Nr 1187

Tro og overtro på myrten
Blomster (1970), 53, 28–29
Myrte, Myrten, *Myrtus communis*, Folketro, Folketro
Nr 1188

Tro om træer

Trae (1959), 10
Træer, Träd, Folketro, Folkstro
Nr 1189

Tro om træer

Vendsyssel Tidende (1949), 26/10
Træer, Träd, Folketro, Folkstro
Nr 1190

Tro om træer i Holbæk amt

Sjællandsposten (1950), 2/6
Træer, Träd, Holbæk, Holbæk, Folketro, Folkstro
Nr 1191

Tro om træer i Nord- og Mellemstavns

Flensborg Avis (1950), 1, 2, 3, 4/8
Træer, Träd, Folketro, Folkstro
Nr 1192

Tro om Træer i Sydsjælland

Næstved Tidende (1949)
Træer, Träd, Sjælland, Sjælland, Folketro,
Folkstro
Nr 1193

Tro om træer på Fyen

Fyens Stiftstidende (1949), 10/7
Træer, Träd, Fyn, Fyn, Folketro, Folkstro
Nr 1194

Trolldsmør

Manus 105. Tryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik och bruk, i historien och i folkemedicinen* (2015), 2, 905–912
Swampe, Svampar, Fungi, Tro, Tro
Nr 1195

Valpladsens valmuer

Vestlollands Avis (1948), 11/11
Thisted amts avis; FA 2/11 (1951)
Valmue, Vallmo, *Papaver*,
Folketro, Folkstro
Nr 1196

Vorherres ansigt

Tradisjon (1985), 15, 97–100
Rug, Råg, *Secale cereale*, Tro, Tro
Nr 1197

Vorherres ansigt

Husmandshjemmet (1964), 39
Kristeligt Dagblad 12/10 (1965) 1 fig.
Rug, Råg, *Secale cereale*, Folketro, Folkstro
Nr 1198

Ønskeknude og lykkekrans

Danske studier (1976), 76–86. Omtryckt i:
Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen (2015), 2, 913–920
Græs, Gräs, Folketro, Folkstro
Nr 1199

TRO, ORAKLER OG VARSLER

Florale orakellege

Danske studier (1953), 65–83
Folketro, Folkstro, Varsler, Varsel
Nr 1200

Kærlighedsvarsler og skæbnesvar

Folket (Randers) (1944), 1/3
Folketro, Folkstro, Varsler, Varsel, Orakelplanter, Orakelväxter
Nr 1201

Orakelplanter

Fyens Stiftstidende (1949), 22/6
Folketro, Folkstro, Varsler, Varsel, Orakelplanter, Orakelväxter
Nr 1202

Orakler ved vejen

Vendsyssel Tidende (1950), 16/8
Børnelegsplanter, Lekväxter,
Folketro, Folkstro,
Orakelplanter, Orakelväxter
Nr 1203

Sankt Hansurt vi sanke -

Danske studier (1973), 5–19. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 837–848

Sankthansurt, Kärleksört, *Sedum telephium*, Folketro, Folketro, Varsler, Varsel
Nr 1204

Ask, Ask, *Fraxinus excelsior*, Bøg, Bok, *Fagus sylvatica*, Træer, Träd, Træ, Trä, Ved, Virke
Nr 1209

De danske bastplanter

Folket (Randers) (1943), 23/9
Nr 1210

Varslernes St. Hansurt

Fredriksborg Amts Avis (1972), 23/6
Sankthansurt, Kärleksört, *Sedum telephium*, Folketro, Folketro, Varsler, Varsel
Nr 1205

Det syngende træ

Aalborg Stiftstidende (1960), 8/6
Træ nr. 5 (1961) 3 fig.
Nr 1211

ÅNDEN ANVENDELSE**Birken som «visdommens træ»**

Dansk Pædagogisk Tidsskrift (1980), 28, 71–73.
Omrtrykt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 667–670

Tradisjon 13 (1983) 93–99 4 fig.
Birk, Björk, *Betula*, Træer, Träd
Nr 1206

Hele verden råber: mere papir!

Træ (1963), 11
Demokraten 3/22 (1961)
Papir, Papper
Nr 1212

Lidt lystfisker-botanik

Lystfiskeren (1958), 3
Fiskeri, Fiske
Nr 1213

Lysende pinde

Sønderjysk Månedsskrift (1982), 180–183
Fyr, Tall, *Pinus sylvestris*, Mosetræ,
Lægeplanter, Läkeväxter,
Folkemedicin, Folkmedicin
Nr 1214

Savsmuld er ikke affald

Træ (1960), 6
Savsmuld er nyttigt affald; *Træ og Industri* 6 (1979) 70–73
Nr 1215

Tandbørsteplanter

Ugeskrift for Læger (1956), 118, 413–414.
Omrtrykt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 1075–1078
Medicinsk Forum 15 (1962) 50–53 3 fig.
Nr 1216

Bomerangen

Dagens Nyheder (1960), 3/4
Verdens første fjernstyrede våben - bomerangen - måske ny landeplage; Holsterbro Dagblad 1/8 (1979) 2 fig., **Der Bumerang - die erste ferngesteuerte Waffe der Welt; Neue Illustr. Wochenschau (Wien)** 24/3 (1963) 1 fig. + ytterligare tre publ.
Boomerang, Bumerang, Bumerang
Nr 1208

Brug af træ i Danmark

Snedkermestrene (1970), 6 & 7

Tobakserstatningsplanter

Folket (Randers) (1943), 4/9

Tobak, Tobak

Nr 1217

**Å N D E N A N V E N D E L S E ,
B Ø R N E L E G S P L A N T E R**

Blomsterleg og blomsternavne

Dansk Børneblad (1952), 25, 385–390

Stormhat, Stormhatt, *Aconitum napellus*, Venusvogn, Børnelegsplanter, Lekväxter, Plantenavne, Växtnamn

Nr 1218

Blomsterlege i fremmende lande

Dansk Børneblad (1952), 25, 321–326

Børnelegsplanter, Lekväxter

Nr 1219

Børn og blomster

Vore børn (1947), 29, 21–24

ÅrS 21/7 (1947), ØF 6–7/9 (1950), *FV* 29/8 (1951)

Børnelegsplanter, Lekväxter

Nr 1220

Børnelegsplanter

Social-Demokraten (1949), 30/9

Børnelegsplanter, Lekväxter

Nr 1221

**Danske børnelege med blomster og andre
plantedele**

Sprog og Kultur (1960), 22, 11–76. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 701–780

Børnelegsplanter, Lekväxter

Nr 1222

De brasilianske børn og ærtebøssen

Fyens Stiftstidende (1951), 6/12

Børnelegsplanter, Lekväxter

Nr 1223

**Drei Kinderspiele mit pflanzen in ihrer
geographischen Verbreitung**

Beiträge z. Ethnomedizin VI; Ethnobotanik (1985), 1–10a

Hyrdetaske, Lomme, Hirtentäschel, *Cap-sella bursa-pastoris*, Ranunkel, Ranunkel, Hahnenfuss, *Ranunculus*, Smörblomst, Smörblomma, Børnelegsplanter, Lekväxter, Kinderspielplanten

Nr 1224

**Drei Kinderspiele mit Pflanzen in ihrer
geographischen Verbreitung**

ARV (Sth.) (1973/1974), 29/30, 73–82

Hyrdetaske, Lomme, Hirtentäschel, *Cap-sella bursa-pastoris*, Ranunkel, Ranunkel, Hahnenfuss, *Ranunculus*, Smörblomst, Smörblomma, Børnelegsplanter, Lekväxter, Kinderspielplanten Nr 1225

Kender nogle af læserne dette legetøj?

Sønderjysk Månedsskrift (1981), 3, 88

Kartoffelmølle, Legetøj, Leksaker, Børnelegs-planter, Lekväxter

Nr 1226

Melodi på skralder, rugfløjter og hvistel-piber

Vejle Amts Folkeblad (1959), 20/8

Skræbe, blærre, hvistelpibe, flæber; *FA* 8/5 (1959)

Legetøj, Leksaker,

Børnelegsplanter, Lekväxter

Nr 1227

**Planter som legetøj - i Norge og andre
steder**

Blyttia (1977), 35, 135–138. Omtryckt i: *Etno-botanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), 2, 781–784

Legetøj, Leksaker, Børnelegsplanter,

Lekväxter
Nr 1228

Sådan laver man blomsterdukker
Husmandshjemmet (1959), 33
Legetøj, Leksaker, Børnelegsplanter, Lekväxter
Nr 1229

Viol-kampen - i Norge, Nordamerika og Østen
Blyttia (1980), 38
Viol, Viol, *Viola*,
Legetøj, Leksaker,
Børnelegsplanter, Lekväxter
Nr 1230

ANDEN ANVENDELSE, DIVERSE PLANTEDELE

Birkens blod til vårens vin
Ugens Nyheder (1955), 15/4
KF 13/6 (1956), *NTV* 3 (1957), *ØF* 20/5 (1960)
Birk, Björk, *Betula*, Træer, Träd, Saft, Sav
Nr 1231

Blomsterstøv som medicin
Sundhedsbladet (1960), 3
Blomsterstøv, Pollen
Nr 1232

Et stykke med honning
Aktuelt (1966), 3/7
Honning, Honung
Nr 1233

Harpiks er mange ting
Træ (1959), 11
Harpiks, Kåda, Harts
Nr 1234

Honing - den gyldne blomstersaft
Sundhedsbladet (1957), 3

Honing, Honung
Nr 1235

Høst af harpiks
Arbejdsmændens Fagblad (1961), 10
Harpiks, Kåda, Harts
Nr 1236

Høster sukker i skoven
Vejle Amts Folkeblad (1977), 13/5
Ahorn, Lönn, *Acer*, Løn, Træer, Träd, Saft, Sav
Nr 1237

Nu høistes også blomsterstøv
Samvirke (1971), 17
Blomsterstøv, Pollen
Nr 1238

Propolis
Ny Tid og Vi (1971), 19–20
Honning, Honung, Propolis, Propolis
Nr 1239

Propolis, a challenge to medical science
(1977) 26 s.
Honning, Honung, Propolis, Propolis
Nr 1240

Propolis, eine Herausforderung an die Wissenschaft
(1977) 37 s.
Honning, Honung, Honig, Propolis, Propolis, Propolis
Nr 1241

Propolis: en udfordring til lægevidenskaben
1. udg. (1974) 37 s, 2. udg. (1977) 38 s.
Honning, Honung, Propolis, Propolis
Nr 1242

Skal vi nu høste blomstestøv?
Landbrugsteknisk Magasin (1958), 7, 29–30
Blomsterstøv, Pollen
Nr 1243

Skovens bitre saft

Træ (1970), 1
Harpiks, Kåda, Harts
Nr 1244

Vin- og sukkerhøst i skoven

Træ (1960), 2
To 37 (1965) 237–238
Birk, Björk, *Betula*, Ahorn, Lönn, *Acer*, Løn,
Træer, Träd, Saft, Sav
Nr 1245

D I V E R S E**Det forheksede mel**

Jyllands-Posten (1980), 30/7
Ulvefod, Lummer, *Lycopodium*
Nr 1246

Havens giftige forårsblomster

Fyns Venstreblad (1951), 5/4
Giftplanter, Giftväxter
Nr 1247

Hvorfor skyder vi en hvid pind efter noget?

Vejle Amts Folkeblad (1974), 15/3
Hvid pind, Talemåde, Talesätt
Nr 1248

Isblomsternes hemmelighed

Jyllands-Posten (1980), 6/8
Nr 1249

Katteurter

Svensk farmaceutisk tidskrift (1973), 77,
230–234. Omtryckt i: *Etnobotanik. Planter*
i skik og brug, i historien og i folkemedicinen
(2015), 2, 969–976
Baldrion, Vänderot, *Valeriana*,
Katteurt, Kattört, *Nepeta*,
Kiwi-slægten, Aktinidia, *Actinidia*,
Kortlæbe, Gamander, *Teucrium*
Nr 1250

Lidt praktiskt anvendt blomsterpsykologi

Blomster (1978), 61, 41–42
Nr 1251

Manna på maskine

Jyllands-Posten (1977), 22/8
Manna- Sødgræs, Mannagräs, *Glyceria*
fluitans
Nr 1252

Mystisk gift mod den ungarnske kardinal?

Aalborg Stiftstidende (1949), 20/2
Ricinus, Ricin, *Ricinus*,
Giftplanter, Giftväxter
Nr 1253

**E T N O Z O O O L O G I I
A L M I N D E L I G H E D****«Jeg kan se Kø-ø-øge»**

Østsjællands Folkeblad (1952), 12/3
Dyrestemmer, Djurläten
Nr 1254

«Københavnere» og «blinde jyder»

Østsjællands Folkeblad (1952), 22/9
Dyrenavne, Djurnamn
Nr 1255

«Si, si, si, - du hær skiif been»

Flensborg Avis (1952), 27/2
Dyrestemmer, Djurläten
Nr 1256

De Bogense Høns og Grønne Anders

Fyns Stiftstidende (1952), 11/5
Dyrenavne, Djurnamn
Nr 1257

Dyr der uddør

Aalborg Stiftstidende (1962), 10/6
Nr 1258

Dyr på skolebænken

Jyllands-Posten (1954), 29/4
Nr 1259

Dyrenavne og deres betydning

Dansk fiskeri tidende (1957), 613–615
Dyrenavne, Djurnamn
Nr 1260

Dyret og mennesket

Jyllands-Posten (1985), 7/9
ÅLS 22/9 (1985)
Nr 1261

Eroberingen af lufthavet - Moder Jords baldakin

Viborg Stifts Folkeblad (1960), 5/5
Fugle, fisk og guldsmede står model for våre fly; *Demokraten* 21/1 (1961)
Nr 1262

Fandens Ridehest og Vorherres Kyllinger

Vendsyssel Tidende (1951), 11/10
Dyrenavne, Djurnamn
Nr 1263

Hvad siger dyrene

Fyens Stiftstidende (1954), 9/6
Dyrestemmer, Djurlæten
Nr 1264

Hvad siger fuglene når de synger

Aarhus Stiftstidene (1953), 30/3
Dyrestemmer, Djurlæten
Nr 1265

Hvofor æg til påske

Ekstra-Bladet (1950), 21/3
Horsens Avis 21/3 (1953)
Nr 1266

Hvorfor er hesteskoen et lykketegn?

Fyns Venstreblad (1949), 15/12
Nr 1267

Hvorfor kaldes dyrene sådan?

Jagt og Fiskeri (1953), 151–152, 168–170
Dyrenavne, Djurnamn
Nr 1268

Københavnere, sommerfugle, bakkeskulder, tæder, jydekællinger - og andre interessante fiskenavne

Dansk fiskeri tidende (1959), 25–31
Dyrenavne, Djurnamn
Nr 1269

Mælken - livets hvide kilde

(1954), 24 s. Ill.
(1957), 24 s. Ill.
Nr 1270

Mange dyr i zoo er godt på vej til at blive husdyr

Fredriksborg Amts Avis (1985), 20/4
Nr 1271

Modens sære påfund

Ringkøbing Amts Dagblad (1960), 28/1
Vårflue, Nattslända, Trichoptera
Nr 1272

Naturens flyvteknik og vor

Vendsyssel Tidende (1959), 14/6
Nr 1273

Onde og gode i dyreham

Fyens Stiftstidende (1963), 7/1
Nr 1274

Rovdyrnummeret i manegen

Vor Viden (1968), 672–682
Nr 1275

Vil du se Køge høns?

Østsjællands Folkeblad (1952), 29/1
Høne, Höna, *Gallus domesticus*, Fugle, Fåglar,
Talemåde, Talesätt
Nr 1276

Zoo - dyrenes fængsel eller hjem?

Fyens Stiftstidende (1961), 9/9
Nr 1277

**H U S D Y R , M O N O G R A F I E R ,
F U G L E**

H U S D Y R , I A L M I N D E L I G H E D

Folk og fæ. Dansk husdyr etnologi

Bd 1 (1992) 213 s., Bd. 2 (1992) 240 s.
Även registrerad kapitelvis.
Nr 1278

Fra trolddomskunst til dyrlægepraksis

Landbrugsteknisk Magasin (1961), 12, 37, 39
Dansk Landbrug (1952) 522-524
Insemination, Insemination, Veterinærmedicin, Veterinärmedicin, Husdyr, Husdjur
Nr 1279

Har vore husdyr forstand?

Vendsyssel Tidende (1958), 31/1
Husdyr, Husdjur
Nr 1280

Kæmper tyrefægteren med «lamme kør»

Fyns Tidende (1968), 7/7
Ko, Ko, *Bos taurus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1281

**Mens Fjerkraæt ruger - Lidt om hvad
man forhen foretog sig for at få held med
rugningen**

Tidsskrift for fjerkraævl (1949), 230-231
Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1282

Vilddyret i vore husdyr

Fyens Stiftstidende (1960), 3/2
Nr 1283

16 mill. kalkuner til taksigelsedagen

Fredriksborg Amts Avis (1980), 23/10
Kalkun, Kalkon, *Meleagris gallopavo*,
Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1284

Anden

Folk og Fæ (1992), 2, 145-151
And, Anka, *Anas platyrhynchos domesticus*,
Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1285

Duen

Folk og Fæ (1992), 2, 175-183
Due, Duva, Columbidae,
Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1286

Gåsen

Folk og Fæ (1992), 2, 153-173
Gås, Gås, *Anser anser domesticus*, F
ugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1287

Hanen på kirkespiret

Fyens Stiftstidende (1961), 21/10
Kristeligt Dagblad 18/7 (1963)
Høne, Höna, *Gallus domesticus*,
Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1288

Hønen

Folk og Fæ (1992), 2, 93-133
Høne, Höna, *Gallus domesticus*,
Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
Nr 1289

Kalkunen

Folk og Fæ (1992), 2, 135–139
 Kalkun, Kalkon, *Meleagris gallopavo*,
 Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
 Nr 1290

Kristenhedens korstegns meget mærkelige nabo

Holstebro Dagblad (1977), 7/11
 Høne, Höna, *Gallus domesticus*, F
 ugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
 Nr 1291

Mortengåsen

Aalborg Stiftstidende (1948), 10/11
 Gås, Gås, *Anser anser domesticus*,
 Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
 Nr 1292

Påfuglen

Folk og Fæ (1992), 2, 141–143
 Påfugl, Påfågel, *Pavo cristatus*,
 Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
 Nr 1293

Se - hønsegårdens Harlekin - har et øje på hvar fjer

Ostjyllands Folkeblad (1955), 2/9
 Påfugl, Påfågel, *Pavo cristatus*,
 Fugle, Fåglar, Husdyr, Husdjur
 Nr 1294

**HUSODYR, MONOGRAFIER,
INSEKTER****Bier som «botanikere»**

Tidsskrift for biavl (1956), 189–191
 Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*,
 Insekter, Insekter, Husdyr, Husdjur,
 Biavl, Biodling
 Nr 1295

Den flittige bi

Aalborg Stiftstidende (1948), 11/6
 Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*,
 Insekter, Insekter, Husdyr, Husdjur,
 Biavl, Biodling
 Nr 1296

Duftdressur i rødkløver

Tidsskrift for biavl (1956), 73–76
 Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*,
 Insekter, Insekter, Husdyr, Husdjur,
 Biavl, Biodling
 Nr 1297

Honnigbien

Folk og Fæ (1985), 1, 110
 Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*,
 Insekter, Insekter, Husdyr, Husdjur
 Nr 1298

Honningbien

Folk og Fæ (1992), 2, 185–201
 Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*,
 Insekter, Insekter, Husdyr, Husdjur
 Nr 1299

Lüneburger hede har i år givet 40.000 centner honning. Lidt om biavl i Nedresachsen og Vesttyskland

Tidsskrift for biavl (1953), 169–171
 Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*, Insekter, Insekter, Husdyr, Husdjur,
 Biavl, Biodling
 Nr 1300

Silkesommerfuglen

Folk og Fæ (1992), 2, 203–206
 Silkesommerfugl, Silkesfjæril, *Bombyx mori*,
 Insekter, Insekter,
 Husdyr, Husdjur
 Nr 1301

H U S D Y R , M O N O G R A F I E R ,
P A T T E D Y R

Den elskede missekat

Aalborg Stiftstidende (1960), 4/4
Kat, Katt, *Felis catus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1302

Den tamme ulv...

Ringkjøbing Amts Dagblad (1960), 21/9
Hund, Hund, *Canis familiaris*, Husdyr, Husdjur
Nr 1303

Familien missekat privat

Lolland-Falsters Venstreblad (1967), 13/6
Kat, Katt, *Felis catus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1304

Fåret

Folk og Fæ (1992), 1, 177–203
Får, Får, *Ovis aries*, Husdyr, Husdjur
Nr 1305

Geden

Folk og Fæ (1992), 1, 205–213
Ged, Get, *Capra*, Husdyr, Husdjur
Nr 1306

Heste til eksamen

Aalborg Stiftstidende (1957), 16/10
Hest, Häst, *Equus caballus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1307

Hesten

Folk og Fæ (1992), 1, 9–75
Hest, Häst, *Equus caballus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1308

Hunden

Folk og Fæ (1992), 1, 41–87
Hund, Hund, *Canis familiaris*, Husdyr, Husdjur
Nr 1309

Kaninen

Folk og Fæ (1992), 2, 89–91
Kanin, Kanin, *Oryctolagus cuniculus*, Husdyr,
Husdjur
Nr 1310

Katten

Folk og Fæ (1992), 2, 7–39
Kat, Katt, *Felis catus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1311

Katten - den er bedre end sit rygte

Viborg Stifts Folkeblad (1963), 21/9
Kat, Katt, *Felis catus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1312

Koen

Folk og Fæ (1992), 1, 77–139
Ko, Ko, *Bos taurus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1313

Koracer og kvægavl i Bayern

Dansk Landbrug (1952), 168–170
Ko, Ko, *Bos taurus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1314

Svinet

Folk og Fæ (1992), 1, 141–175
Svin, Svin, *Sus domesticus*, Husdyr, Husdjur
Nr 1315

V I L D E D Y R , I
A L M I N D E L I G H E D

Fiskeri i god tro

Jagt og Fiskeri (1947), 179–180
Vestkysten 10/3 (1947)
Fiskeri, Fiske
Nr 1316

Folk og fauna. Dansk etnozoologi

Bd. 1 (1985) 352 s., Bd. 2 (1985) 368 s., Bd. 3

(1986) 328 s.

Även registrerad kapitelvis.

Nr 1317

Folkelige forestillinger om fiskeri*Aalborg Stiftstidende* (1959), 16/2

Fiskeri, Fiske, Overtro, Skrock

Nr 1318

Skiftende tiders tro og overtro om fiskeri*Dansk fiskeri tidende* (1961), julenr., 21–25

Fiskeri, Fiske, Overtro, Skrock

Nr 1319

**VILDE DYR, MONOGRAFIER,
BENFISK****Aborre***Folk og Fauna* (1985), 1, 263–265Aborre, Abborre, *Perca fluviatilis*, Benfisk,

Benfisk

Nr 1320

Brasen, Flire*Folk og Fauna* (1985), 1, 232–233Brasen, Braxen, *Abramis brama*, Flire,Björkna, *Blicca bjoerkna*, Benfisk, Benfisk

Nr 1321

Den gådefulde ål*Ringkøbing Amts Dagblad* (1967), 2/10Ål, Ål, *Anguilla anguilla*, Benfisk, Benfisk

Nr 1322

Elritse*Folk og Fauna* (1985), 1, 228Elritse, Elritsa, *Phoxinus phoxinus*, Kvidd,

Benfisk, Benfisk

Nr 1323

Fjæsing*Folk og Fauna* (1985), 1, 266–268Fjæsing, Fjärsing, *Trachinus draco*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1324

Flynderfisk*Folk og Fauna* (1985), 1, 281–286Flynderfisk, Flunderfisk, *Pleuronectidae*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1325

Fra sildens privatliv*Vendsyssel Tidende* (1962), 28/1Sild, Sill, *Clupea harengus*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1326

Gedde*Folk og Fauna* (1985), 1, 223–226Gedde, Gädda, *Esox lucius*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1327

Havets giftige fisk*Ringkøbing Amts Dagblad* (1968), 15/2**Fjæsing - havets hugorm; Ål** (1984)Fjæsing, Fjärsing, *Trachinus draco*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1328

Havkat*Folk og Fauna* (1985), 1, 273Havkat, Havskatt, *Anarhichas lupus*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1329

Havtaske*Folk og Fauna* (1985), 1, 295Havtaske, Marulk, *Lophius piscatorius*, Ben-

fisk, Benfisk

Nr 1330

Helleflynder*Folk og Fauna* (1985), 1, 293–294Helleflynder, Hällefundra, *Hippoglossus*

hippoglossus, Benfisk, Benfisk

Nr 1331

Helt

Folk og Fauna (1985), 1, 221–222

Helt, Sik, *Coregonus lavaretus*, Benfisk, Benfisk

Nr 1332

Hork

Folk og Fauna (1985), 1, 265

Hork, Gers, *Gymnocephalus cernua*, Benfisk,

Benfisk

Nr 1333

Hornfisk

Folk og Fauna (1985), 1, 247–249

Hornfisk, Näbbgädda, *Belone belone*, Benfisk,

Benfisk

Nr 1334

Hundestejle

Folk og Fauna (1985), 1, 279–280

Hundestejle, Storspigg, *Gasterosteus aculeatus*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1335

Hvarre

Folk og Fauna (1985), 1, 294

Hvarre, Piggvar, *Psetta maxima*, Benfisk, Benfisk

Nr 1336

Hvilling

Folk og Fauna (1985), 1, 260–261

Hvilling, Vitling, *Merlangius merlangus*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1337

Ising

Folk og Fauna (1985), 1, 292–293

Ising, Sandskädda, *Limanda limanda*,

Skærising, Rödtunga, *Glyptocephalus cynoglossus*,

Håising, Lerskädda, *Hippoglossoides platessoides*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1338

Karuds

Folk og Fauna (1985), 1, 227

Karuds, Ruda, *Carassius carassius*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1339

Knude

Folk og Fauna (1985), 1, 261–262

Knude, Lake, *Lota lota*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1340

Knurhane

Folk og Fauna (1985), 1, 274–275

Knurhane, Knorrhane, *Eutrigla gurnardus*,

Rød knurhane, Fenknot, *Trigla lucerna*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1341

Kuller

Folk og Fauna (1985), 1, 259–260

Kuller, Kolja, *Melanogrammus aeglefinus*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1342

Kulmule

Folk og Fauna (1985), 1, 263

Kulmule, Kummel, *Merluccius merluccius*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1343

Kutling

Folk og Fauna (1985), 1, 273–274

Kutling, Svart smörbult, *Gobius niger*,

Benfisk, Benfisk

Nr 1344

Laks

Folk og Fauna (1985), 1, 213–219

Laks, Lax, *Salmo salar*, Benfisk, Benfisk

Nr 1345

Makrel

Folk og Fauna (1985), 1, 268–270

Makrel, Makrill, *Scomber scombrus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1346

Nålefisk, Tangnål

Folk og Fauna (1985), 1, 250
Nålefisk, Kantnål, *Syngnathus acus*, Tangnål,
Tångsnälla, *Syngnathus typhle*, Benfisk, Benfisk
Nr 1347

Rimte

Folk og Fauna (1985), 1, 230–232
Rimte, Id, *Leuciscus idus*, Benfisk, Benfisk
Nr 1348

Rödspätte

Folk og Fauna (1985), 1, 286–290
Rödspätte, Rödspätta, *Pleuronectes platessa*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1349

Sej

Folk og Fauna (1985), 1, 262–263
Sej, Sej, *Pollachius virens*, Benfisk, Benfisk
Nr 1350

Sild

Folk og Fauna (1985), 1, 191–213
Sild, Sill, *Clupea harengus*, Benfisk, Benfisk
Nr 1351

Sildens privatliv udspioneres

Fyens Stiftstidende (1957), 16/9
Sild, Sill, *Clupea harengus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1352

Skalle

Folk og Fauna (1985), 1, 228–230
Rudskalle, Sarv, *Scardinius erythrophthalmus*,
Skalle, Mört, *Rutilus rutilus*,
Strømskalle, Stäm, *Leuciscus leuciscus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1353

Skrubbe

Folk og Fauna (1985), 1, 290–291
Skrubbe, Skrubbskädda, *Platichthys flesus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1354

Smelt

Folk og Fauna (1985), 1, 222–223
Smelt, Nors, *Osmerus eperlanus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1355

Stenbider

Folk og Fauna (1985), 1, 277–279
Stenbider, Sjurygg, *Cyclopterus lumpus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1356

Stør

Folk og Fauna (1985), 1, 190–191
Europæiske stør, Europeisk stør, *Acipenser sturio*, Benfisk, Benfisk
Nr 1357

Suder

Folk og Fauna (1985), 1, 227–228
Suder, Sutare, *Tinca tinca*, Benfisk, Benfisk
Nr 1358

Tangsnarre

Folk og Fauna (1985), 1, 280–281
Tangsnarre, Tångspigg, *Spinachia spinachia*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1359

Tangspræl

Folk og Fauna (1985), 1, 270
Tangspræl, Tejstefisk, *Pholis gunnelus*, Benfisk, Benfisk
Nr 1360

Tobis

Folk og Fauna (1985), 1, 265–266
Tobis, Kusttobis, *Ammodytes tobianus*,

Tobiskongen, Tobiskung, *Hyperoplus lanceolatus*, Benfisk, Benfisk
Nr 1361

V I L D E D Y R, M O N O G R A F I E R,
B L Ø D D Y R

Torsk

Folk og Fauna (1985), 1, 250–259
Torsk, Torsk, *Gadus morhua*, Benfisk, Benfisk
Nr 1362

Tunge

Folk og Fauna (1985), 1, 293
Tunge, Sjötunga, *Solea solea*, Benfisk, Benfisk
Nr 1363

Ulk

Folk og Fauna (1985), 1, 275–277
Ulk, Rötsimpa, *Myoxocephalus scorpius*,
Langtornet Ulk, Oxsimpa, *Taurulus bubalis*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1364

Ål

Folk og Fauna (1985), 1, 234–246
Ål, Ål, *Anguilla anguilla*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1365

Ålevabbe

Folk og Fauna (1985), 1, 271–272
Ålevabbe, Tånglake, *Zoarces viviparus*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1366

Ørred

Folk og Fauna (1985), 1, 219–221
Ørred, Laxöring, *Salmo trutta*,
Benfisk, Benfisk
Nr 1367

Bläcksprutter

Folk og Fauna (1985), 1, 178–180
Bläcksprutte, Bläckfisk, Cephalopoda, Blöddyr, Blötdjur
Nr 1368

Findes der kæmpeblækspruter?

Vor Viden (1964), 30–35
Kæmpeblæksprutte, Jättebläckfisk, *Architeuthis dux*, Blöddyr, Blötdjur
Nr 1369

Kæmpesnegl på verdensrejse

Vor Viden (1963), 134–139
Kæmpesnegl, Jättelandsnäcka, *Achatina*,
Blöddyr, Blötdjur
Nr 1370

Limfjordens østers

Aalborg Stiftstidende (1984), 2/4
Østers, Ostron, *Ostrea edulis*, Blöddyr,
Blötdjur
Nr 1371

Muslinger

Folk og Fauna (1985), 1, 165–171
Musling, Mussla, *Bivalvia*, Blöddyr, Blötdjur
Nr 1372

Snegle

Folk og Fauna (1985), 1, 156–165
Snegl, Snäcka, Gastropoda, Blöddyr, Blötdjur
Nr 1373

Østers

Folk og Fauna (1985), 1, 171–178
Østers, Ostron, *Ostrea edulis*,
Blöddyr, Blötdjur
Nr 1374

**VILDE DYR,
MONOGRAFIER, FUGLE**

Ænder

Folk og Fauna (1985), 2, 47–56
Anas, Aythya, Bucephala, Melanitta, Ænder,
Ånder, Fugle, Fåglar
Nr 1375

Agerhøne

Folk og Fauna (1985), 2, 103–104
Agerhøne, Rapphöna, Perdix perdix,
Fugle, Fåglar
Nr 1376

**Albatrossen og sømanden. Et kapitel af
den maritime folklore**

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, årbog
(1963), 111–147
Albatross, Albatross, Diomedeidae,
Fugle, Fåglar
Nr 1377

Alk

Folk og Fauna (1985), 2, 175–176
Alk, Tordmule, Alca torda,
Fugle, Fåglar
Nr 1378

Allike

Folk og Fauna (1985), 2, 286–288
Allike, Kaja, Corvus monedula, Fugle, Fåglar
Nr 1379

Bekkasiner

Folk og Fauna (1985), 2, 138–141
Bekkasin, Beckasin, Gallinaginiæ,
Fugle, Fåglar
Nr 1380

Blishøne

Folk og Fauna (1985), 2, 113–114

Blishøne, Sothöna, *Fulica atra*, Fugle, Fåglar
Nr 1381

Bogfinke

Folk og Fauna (1985), 2, 355–357
Bogfinke, Bofink, Fringilla coelebs, Fugle, Fåglar
Nr 1382

Bomlærke

Folk og Fauna (1985), 2, 358–359
Bomlærke, Kornsparv, Miliaria calandra,
Fugle, Fåglar
Nr 1383

Brushane

Folk og Fauna (1985), 2, 152–154
Brushane, Brushane, Pholidochelus pugnax,
Fugle, Fåglar
Nr 1384

Bynkekugl

Folk og Fauna (1985), 2, 321–322
Bynkekugl, Buskskvätta, Saxicola rubetra,
Fugle, Fåglar
Nr 1385

Den glade lørkesang

Aalborg Stiftstidende (1952), 19/7
Lørke, Lärka, Alaudidae, Fugle, Fåglar
Nr 1386

Den gådefulde gøg

Fyens Stiftstidende (1949), 8/5
Gøgen, som alle kender, men kun få ser; JP
17/5 (1950)
Gøg, Gök, Cuculus canorus,
Fugle, Fåglar
Nr 1387

Dompap

Folk og Fauna (1985), 2, 354
Dompap, Domherre, Pyrrhula pyrrhula,
Fugle, Fåglar
Nr 1388

Drossel

Folk og Fauna (1985), 2, 316–319
Drossel, Trast, *Turdus*, Fugle, Fåglar
Nr 1389

Due

Folk og Fauna (1985), 2, 180–183
Due, Duva, Columbidae, Fugle, Fåglar
Nr 1390

Ederfugl

Folk og Fauna (1985), 2, 58–60
Ederfugl, Ejder, *Somateria mollissima*, Fugle, Fåglar
Nr 1391

Engsnarre

Folk og Fauna (1985), 2, 112–113
Engsnarre, Kornknarr, *Crex crex*, Fugle, Fåglar
Nr 1392

Falk

Folk og Fauna (1985), 2, 95–100
Falk, Falk, Falconidae, Fugle, Fåglar
Nr 1393

Fasan

Folk og Fauna (1985), 2, 105–107
Fasan, Fasan, *Phasianus colchicus*, Fugle, Fåglar
Nr 1394

Fred om ugeln - Visomens fugle

Flensborg Avis (1952), 16/4
Ugle, Uggla, Strigiformes, Fugle, Fåglar
Nr 1395

Fuglekonge

Folk og Fauna (1985), 2, 337–338
Fuglekonge, Kungsfågel, *Regulus regulus*, Fugle, Fåglar
Nr 1396

Gærdesmutte

Folk og Fauna (1985), 2, 306–309
Gærdesmutter, Gårdsmyg, *Troglodytes troglodytes*, Fugle, Fåglar
Nr 1397

Gæs

Folk og Fauna (1985), 2, 62–66
Gæs, Gäss, Anserini, Fugle, Fåglar
Nr 1398

Giv Tid! Giv Tid! Den nynner glad

Lolland-Falsters Folketidende (1955), 23/2
Musvit, Talgoxe, *Parus major*, Fugle, Fåglar
Nr 1399

Gråspurv, Skovspurv

Folk og Fauna (1985), 2, 361–367
Gråspurv, Gråsparv, *Passer domesticus*, Skov-spurv, Pilfink, *Passer montanus*, Fugle, Fåglar
Nr 1400

Gulbug

Folk og Fauna (1985), 2, 337
Gulbug, Härmsångare, *Hippolais icterina*, Fugle, Fåglar
Nr 1401

Gulspurv

Folk og Fauna (1985), 2, 359–361
Gulspurv, Gulsparv, *Emberiza citrinella*, Fugle, Fåglar
Nr 1402

Gøg

Folk og Fauna (1985), 2, 185–200
Gøg, Gök, *Cuculus canorus*, Fugle, Fåglar
Nr 1403

Hærfugl

Folk og Fauna (1985), 2, 222
Hærfugl, Härfågel, *Upupa epops*, Fugle, Fåglar
Nr 1404

Havlit

Folk og Fauna (1985), 2, 57–58
 Havlit, Alfågel, *Clangula hyemalis*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1405

Hejre

Folk og Fauna (1985), 2, 12–17
 Hejre, Häger, *Ardea*, Fugle, Fåglar
 Nr 1406

Hjejle

Folk og Fauna (1985), 2, 133–137
 Hjejle, Ljungpipare, *Pluvialis apricaria*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1407

Horsegøgen

Aalborg Stiftstidende (1953), 29/3
 Dobbeltbekkasin, Enkelbeckasin, *Gallinago gallinago*, Fugle, Fåglar
 Nr 1408

Husskade

Folk og Fauna (1985), 2, 289–299
 Husskade, Skata, *Pica pica*, Fugle, Fåglar
 Nr 1409

Høge

Folk og Fauna (1985), 2, 87–92
 Høg, Hök, *Accipiter*,
 Kærhøg, Kärrhök, *Circus*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1410

Irisk

Folk og Fauna (1985), 2, 352–353
 Irisk, Hämpling, *Carduelis cannabina*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1411

Isfugl

Folk og Fauna (1985), 2, 221
 Isfugl, Kungs fiskare, *Alcedo atthis*,

Fugle, Fåglar

Nr 1412

Kjove

Folk og Fauna (1985), 2, 171
 Kjove, Labb, *Stercorarius*, Fugle, Fåglar
 Nr 1413

Klire

Folk og Fauna (1985), 2, 147–148
 Sneppefugl, Snäppa, Scolopacidae,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1414

Klyde

Folk og Fauna (1985), 2, 154–155
 Klyde, Skärfläcka, *Recurvirostra avosetta*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1415

Kobbersneppe

Folk og Fauna (1985), 2, 147
 Kobbersneppe, Myrspov, *Limosa lapponica*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1416

Korsnæb

Folk og Fauna (1985), 2, 354–355
 Korsnæb, Korsnäbb, *Loxia*, Fugle, Fåglar
 Nr 1417

Krage

Folk og Fauna (1985), 2, 268–283
 Krage, Kråka, *Corvus corone*, Fugle, Fåglar
 Nr 1418

Lærker

Folk og Fauna (1985), 2, 226–240
 Lærke, Lärka, Alaudidae, Fugle, Fåglar
 Nr 1419

Lappedykkere

Folk og Fauna (1985), 2, 8
 Lappedykkere, Dopping, Podicipedidae,

Fugle, Fåglar
Nr 1420

Måge, Trut/Mås, *Larus*,
Mås, Mås, *Rissa*, Fugle, Fåglar
Nr 1428

Lom

Folk og Fauna (1985), 2, 7
Lom, Lom, *Gavia*, Fugle, Fåglar
Nr 1421

Natravn
Folk og Fauna (1985), 2, 215–219
Natravn, Nattskärra, *Caprimulgus europaeus*,
Fugle, Fåglar
Nr 1429

Lomvie

Folk og Fauna (1985), 2, 177–178
Lomvie, Sillgrissla, *Uria aalge*, Fugle, Fåglar
Nr 1422

Nattens nodetegn, nattergalen
Fyns Tidende (1951), 13/5
Nattergal, Nåktergal, *Luscinia luscinia*,
Fugle, Fåglar
Nr 1430

Mejser

Folk og Fauna (1985), 2, 305–306
Mejse, Mes, *Parus*, Fugle, Fåglar
Nr 1423

Nattergal
Folk og Fauna (1985), 2, 322–332
Nattergal, Nåktergal, *Luscinia luscinia*,
Fugle, Fåglar
Nr 1431

Munk

Folk og Fauna (1985), 2, 336–337
Munk, Svarthätta, *Sylvia atricapilla*,
Fugle, Fåglar
Nr 1424

Nattergalen...
Dannevirke (1950), 31/7
Nattergal, Nåktergal, *Luscinia luscinia*,
Fugle, Fåglar
Nr 1432

Mursejler

Folk og Fauna (1985), 2, 220
Mursejler, Tornseglare, *Apus apus*,
Fugle, Fåglar
Nr 1425

Pibere
Folk og Fauna (1985), 2, 338–339
Piber, Piplärka, *Anthus*, Fugle, Fåglar
Nr 1433

Musvit

Folk og Fauna (1985), 2, 301–305
Musvit, Talgoxe, *Parus major*,
Fugle, Fåglar
Nr 1426

Pirol
Folk og Fauna (1985), 2, 255
Pirol, Sommargylling, *Oriolus oriolus*,
Fugle, Fåglar
Nr 1434

Musvåge

Folk og Fauna (1985), 2, 85–87
Musvåge, Ormvråk, *Buteo buteo*, Fugle,
Fåglar
Nr 1427

Pomeransfugl
Folk og Fauna (1985), 2, 133
Pomeransfugl, Fjällpipare, *Charadrius mori-*
nellus, Fugle, Fåglar
Nr 1435

Måger

Folk og Fauna (1985), 2, 156–170

Præstekrave

Folk og Fauna (1985), 2, 131–132
 Præstekrave, Strandpipare, *Charadrius*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1436

Ravn

Folk og Fauna (1985), 2, 255–267
 Ravn, Korp, *Corvus corax*, Fugle, Fåglar
 Nr 1437

Regnspove

Folk og Fauna (1985), 2, 144–146
 Regnspove, Spov, *Numenius*, Fugle, Fåglar
 Nr 1438

Ryle

Folk og Fauna (1985), 2, 150–152
 Ryle, Snäppa, *Calidris*, Fugle, Fåglar
 Nr 1439

Råge

Folk og Fauna (1985), 2, 284–286
 Råge, Råka, *Corvus frugilegus*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1440

Rød glente

Folk og Fauna (1985), 2, 92–95
 Rød glente, Röd glada, *Milvus milvus*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1441

Rødben

Folk og Fauna (1985), 2, 149–150
 Rødben, Rödbena, *Tringa totanus*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1442

Rødhals

Folk og Fauna (1985), 2, 332–334
 Rødhals, Rödhake, *Erithacus rubecula*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1443

Rørdrum

Folk og Fauna (1985), 2, 17–19
 Rørdrum, Rördrom, *Botaurus stellaris*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1444

Sanger

Folk og Fauna (1985), 2, 334–336
 Rørsangere, Rörsångare, *Acrocephalus*,
Phylloscopus-Sangere, Lövsångare, *Phylloscopus*,
Sylvia-Sangere, Sylviásångare, *Sylvia*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1445

Silkehale

Folk og Fauna (1985), 2, 351–352
 Silkehale, Sidensvans, *Bombycilla garrulus*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1446

Sjagger

Folk og Fauna (1985), 2, 319
 Sjagger, Björktrast, *Turdus pilaris*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1447

Skærsmommernattens Sanger

Social-Demokraten (1948), 24/6
Thisted Social-Demokrat 1/7 (1948)
 Nattergal, Nättergal, *Luscinia luscinia*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1448

Skallesluger

Folk og Fauna (1985), 2, 60–62
 Skallesluger, Skrake, *Mergus*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1449

Skarv

Folk og Fauna (1985), 2, 10–12
 Skarv, Storskarv, *Phalacrocorax carbo*,
 Fugle, Fåglar
 Nr 1450

Skovskade

Folk og Fauna (1985), 2, 300
Skovskade, Nötskrika, *Garrulus glandarius*,
Fugle, Fåglar
Nr 1451

Sneppe

Folk og Fauna (1985), 2, 142–143
Sneppe, Morkulla, *Scolopax rusticola*,
Fugle, Fåglar
Nr 1452

Solsort

Folk og Fauna (1985), 2, 309–316
Solsort, Koltrast, *Turdus merula*, Fugle,
Fåglar
Nr 1453

Solsort og stær, vårens musikanter

Fyens Stiftstidende (1964), 10/5
Stær, Stare, *Sturnus vulgaris*,
Solsort, Koltrast, *Turdus merula*,
Fugle, Fåglar
Nr 1454

Sommernattens sangerkonge

Viborg Stifts Folkeblad (1960), 11/6
Nattergal, Näktergal, *Luscinia luscinia*,
Fugle, Fåglar
Nr 1455

Spætter

Folk og Fauna (1985), 2, 223–224
Spætter, Hackspett, Picidae, Fugle, Fåglar
Nr 1456

Stær

Folk og Fauna (1985), 2, 344–351
Stær, Stare, *Sturnus vulgaris*, Fugle, Fåglar
Nr 1457

Stenpikker, Digesmutte

Folk og Fauna (1985), 2, 320–321
Stenpikker, Stenskvätta, *Oenanthe oenanthe*,

Digesmutte, Fugle, Fåglar

Nr 1458

Stenvender

Folk og Fauna (1985), 2, 137
Stenvender, Roskarl, *Arenaria interpres*,
Fugle, Fåglar
Nr 1459

Stillids

Folk og Fauna (1985), 2, 353–354
Stillids, Steglits, *Carduelis carduelis*,
Fugle, Fåglar
Nr 1460

Stork

Folk og Fauna (1985), 2, 20–46
Stork, Stork, *Ciconia*, Fugle, Fåglar
Nr 1461

Strandskade

Folk og Fauna (1985), 2, 115–117
Strandskade, Strandskata, *Haematopus ostralegus*, Fugle, Fåglar
Nr 1462

Sule

Folk og Fauna (1985), 2, 9
Sule, Havssula, *Sula bassana*, Fugle, Fåglar
Nr 1463

Svaler

Folk og Fauna (1985), 2, 241–255
Svale, Svala, Hirundinidae, Fugle, Fåglar
Nr 1464

Svalerne vender tilbage

Aarhus Stiftstidene (1949), 10/4
ÅLS 28/5 (1952)
Svale, Svala, Hirundinidae, Fugle, Fåglar
Nr 1465

Svane

Folk og Fauna (1985), 2, 67–78

Svane, Svan, *Cygnus*, Fugle, Fåglar
Nr 1466

Sydpolens kejser

Ringkjøbing Amts Dagblad (1959), 17/2
Pingvin, Pingvin, Spheniscidae,
Fugle, Fåglar
Nr 1467

Så lad os da værne den solkære Fugl

Aarhus Stiftstidene (1951), 27/4
Stork, Stork, *Ciconia*, Fugle, Fåglar
Nr 1468

Søkonge

Folk og Fauna (1985), 2, 176
Søkonge, Alkekung, *Alle alle*, Fugle, Fåglar
Nr 1469

Tejst

Folk og Fauna (1985), 2, 179–180
Tejst, Tobisgrissla, *Cephus grylle*, Fugle, Fåglar
Nr 1470

Terner

Folk og Fauna (1985), 2, 172–175
Moseterne, Svarktörna, *Chlidonias niger*,
Rovterne, Skräntörna, *Hydroprogne caspia*,
Sandterne, Sandtörna, *Gelochelidon nilotica*,
Sterna-terner, Sternatörna, *Sterna*,
Fugle, Fåglar
Nr 1471

Tinksmed

Folk og Fauna (1985), 2, 148–149
Tinksmed, Grönbena, *Tringa glareola*,
Fugle, Fåglar
Nr 1472

Tornskade

Folk og Fauna (1985), 2, 343
Tornskade, Törnskata, *Lanius collurio*,
Fugle, Fåglar
Nr 1473

Trane

Folk og Fauna (1985), 2, 108–111
Trane, Trana, *Grus grus*, Fugle, Fåglar
Nr 1474

Ugler

Folk og Fauna (1985), 2, 201–215
Ugle, Uggla, Strigiformes,
Fugle, Fåglar
Nr 1475

Urfugl

Folk og Fauna (1985), 2, 101–102
Urfugl, Orre, *Tetrao tetrix*, Fugle, Fåglar
Nr 1476

Vagtel

Folk og Fauna (1985), 2, 105
Vagtel, Vaktel, *Coturnix coturnix*,
Fugle, Fåglar
Nr 1477

Vandrikse

Folk og Fauna (1985), 2, 112
Vandrikse, Vattenrall, *Rallus aquaticus*,
Fugle, Fåglar
Nr 1478

Vendehals

Folk og Fauna (1985), 2, 225
Vendehals, Göktyta, *Jynx torquilla*,
Fugle, Fåglar
Nr 1479

Vibe

Folk og Fauna (1985), 2, 118–130
Vibe, Tofsvipa, *Vanellus vanellus*,
Fugle, Fåglar
Nr 1480

Vipstjert

Folk og Fauna (1985), 2, 339–343
Vipstjert, Ärla, *Motacilla*, Fugle, Fåglar
Nr 1481

Ørne

Folk og Fauna (1985), 2, 79–84
Kongeørn, Kungsörn, *Aquila chrysaetos*,
Havørn, Havsörn, *Haliaeetus albicilla*,
Fiskeørn, Fiskgjuse, *Pandion haliaetus*, Fugle,
Fåglar
Nr 1482

**VILDE DYR, MONOGRAFIER,
INSEKTER**

Bier og eddekopper for medicinens vogn

Østsjællands Folkeblad (1955), 21/3
Edderkopper, Spindlar, Araneae,
Honningbi, Honungsbi, *Apis mellifera*,
Spindlere, Spindeldjur, Insekter, Insekter
Nr 1483

Blærefad, Koleraflue

Folk og Fauna (1985), 1, 70
Blærefad, Blåsfotting, Thysanoptera,
Thrips, Trips, Koleraflue,
Insekter, Insekter
Nr 1484

Bremser

Folk og Fauna (1985), 1, 96–97
Brems, Styngfluga, Oestridae,
Gasterophilidae, Insekter, Insekter
Nr 1485

Den tapre flue

Vendsyssel Tidende (1960), 22/5
FS 7/7 (1961)
Flue, Fluga, Muscidae,
Insekter, Insekter
Nr 1486

**Der Marienkäfer: Glückbringer und
Orakeltier**

Naturwissenschaftliche Rundschau (1995), 1,
386–388

Mariehøne, Nyckelpiga, Marienkäfer,

Coccinellidae,
Insekter, Insekter, Insekten
Nr 1487

Det hele er fabelagtigt

Sjællands Tidende (1978), 21/8
Guldsmede, Trollslända, Anisoptera,
Mosaik-guldsmede, Mosaikslända, Aeshnidae,
Insekter, Insekter
Nr 1488

Dødningeur

Folk og Fauna (1985), 1, 126–127
Dødningeur, Dödsur, *Dendrobium pertinax*,
Insekter, Insekter
Nr 1489

Døgnfluer

Folk og Fauna (1985), 1, 42–43
Døgnflue, Dagslända, Ephemeroptera,
Insekter, Insekter
Nr 1490

Eghjort

Folk og Fauna (1985), 1, 139–140
Eghjort, Ekoxe, *Lucanus cervus*,
Insekter, Insekter
Nr 1491

Fluer

Folk og Fauna (1985), 1, 88–95
Flue, Fluga, Muscidae,
Insekter, Insekter
Nr 1492

Fårekyllinger

Folk og Fauna (1985), 1, 52–54
Fårekylling, Syrsa, Gryllidae,
Insekter, Insekter
Nr 1493

Gedehamse, «Hvepse»

Folk og Fauna (1985), 1, 108–109

Gedehamse, Geting, Vespidae, Hvepse,
Insekter, Insekter
Nr 1494

Hvirvler, Virvelbagge, Gyrinidae,
Insekter, Insekter
Nr 1501

Græshopper

Folk og Fauna (1985), 1, 48–52
Græshoppe, Gräshoppa, Caelifera,
Insekter, Insekter
Nr 1495

Kakerlak

Folk og Fauna (1985), 1, 47–48
Kakerlak, Kackerlacka, *Blatella germanica*,
Insekter, Insekter
Nr 1502

Guldsmede, Vandnymfer

Folk og Fauna (1985), 1, 43–47
Guldsmede, Trollslända, Anisoptera,
Mosaik-guldsmede, Mosaikslända, Aeshnidae,
Vandnymfer, Jungfruslända, Zygoptera,
Insekter, Insekter
Nr 1496

Klæger

Folk og Fauna (1985), 1, 88
Klæger, Broms, Tabanidae,
Insekter, Insekter
Nr 1503

Guldsmeden

Fyens Stiftstidende (1950), 3/9
Guldsmede, Trollslända, Anisoptera,
Mosaik-guldsmede, Mosaikslända, Aeshnidae,
Insekter, Insekter
Nr 1497

Lær mig, du lille sommerfugl

Vendsyssel Tidende (1952), 5/9
Sommerfugle, Fjäril, Lepidoptera,
Insekter, Insekter
Nr 1504

Gåsebille

Folk og Fauna (1985), 1, 139
Gåsebille, Trädgårdsborre, *Phyllopertha horticola*, Insekter, Insekter
Nr 1498

Landtæger

Folk og Fauna (1985), 1, 67
Landtæge, Landskinnbagge, Geocorisae,
Insekter, Insekter
Nr 1505

Historien om skarabæ'en

Fyens Stiftstidende (1964), 8/8
Møgbille, Dyngbagge, Aphodiinae,
Skarabæ, Skarabé, Insekter, Insekter
Nr 1499

Loppe

Folk og Fauna (1985), 1, 97–103
Menneskeloppe, Människoloppa, *Pulex irritans*,
Loppe, Loppa, Insekter, Insekter
Nr 1506

Humlebier

Folk og Fauna (1985), 1, 110–114
Humblebi, Humla, *Bombus*, Insekter, Insekter
Nr 1500

Lus

Folk og Fauna (1985), 1, 56–65
Lus, Lus, Phthiraptera, Insekter, Insekter
Nr 1507

Hvirvlere

Folk og Fauna (1985), 1, 116–117

Løbebiller

Folk og Fauna (1985), 1, 114–115
Løbebiller, Jordlöpare, Carabidae,
Insekter, Insekter
Nr 1508

Marihønen og guldsmeden

Østsjællands Folkeblad (1950), 29/6

Marihøne, Nyckelpiga, Coccinellidae,
Guldsmede, Trollslända, Anisoptera, Mosaik-
guldsmede, Mosaikslända, Aeshnidae,

Insekter, Insekter

Nr 1509

Marihøns

Folk og Fauna (1985), 1, 119–126

Marihøne, Nyckelpiga, Coccinellidae,
Insekter, Insekter

Nr 1510

Myg

Folk og Fauna (1985), 1, 83–87

Myg, Mygg, Nematocera, Insekter, Insekter
Nr 1511

Myrer

Folk og Fauna (1985), 1, 103–108

Myre, Myra, Formicidea, I
nsekter, Insekter

Nr 1512

Må vi snart sige farvel til sommerfuglene

Flensborg Avis (1984), 30/7

Fredriksborg Amts Avis, 8/8 (1984)

Sommerfugle, Fjäril, Lepidoptera,
Insekter, Insekter

Nr 1513

Møgbillen, der blev et berømt lykkedyr. Af

skarabæns saga

Vor Viden (1969), 610–617

Møgbille, Dyngbagge, Aphodiinae,
Skarabæ, Skarabé, Insekter, Insekter

Nr 1514

Oldenborre

Folk og Fauna (1985), 1, 132–138

Oldenborre, Ollonborre, *Melolontha melolontha*,
Insekter, Insekter

Nr 1515

Oliebille

Folk og Fauna (1985), 1, 128

Oliebille, Svart majbagge, *Meloe proscarabaeus*,
Insekter, Insekter

Nr 1516

Rygsvømmer

Folk og Fauna (1985), 1, 66

Rygsvømmer, Ryggsimmare, *Notonecta glauca*,
Insekter, Insekter

Nr 1517

Sankthansorm

Folk og Fauna (1985), 1, 117–119

Sankthansorm, Stor lysmask, *Lampyris noctiluca*,
Insekter, Insekter

Nr 1518

Skarnbasse

Folk og Fauna (1985), 1, 128–132

Skarnbasse, Tordyvel, *Geotrupes stercorarius*,
Insekter, Insekter

Nr 1519

Skumcikade

Folk og Fauna (1985), 1, 68–70

Skumcikade, Spottstrit, *Philaenus spumarius*,
Insekter, Insekter

Nr 1520

Skøjteløbere

Folk og Fauna (1985), 1, 66

Skøjteløbere, Skräddare, Gerridae,
Insekter, Insekter

Nr 1521

Smældere

Folk og Fauna (1985), 1, 119

Smældere, Knäppare, Elateridae,
Insekter, Insekter

Nr 1522

Snudebiller

Folk og Fauna (1985), 1, 141–143

Snudebiller, Vive, Curculionidae,
Insekter, Insekter
Nr 1523

Sommerfugle

Folk og Fauna (1985), 1, 71–81
Sommerfugle, Fjärlil, Lepidoptera,
Insekter, Insekter
Nr 1524

Sommerfuglene
Fyens Stiftstidende (1951), 23/8
Sommerfugle, Fjärlil, Lepidoptera,
Insekter, Insekter
Nr 1525

Stankelben

Folk og Fauna (1985), 1, 82–83
Stankelben, Harkrank, Tipulidae,
Insekter, Insekter
Nr 1526

Stuefluens uhyggelige Generaliablad

Fyens Stiftstidende (1950), 7/7
Stueflue, Husfluga, *Musca domestica*,
Flue, Fluga, Muscidae, Insekter, Insekter
Nr 1527

Sølvkræ

Folk og Fauna (1985), 1, 41
Sølvkræ, Silverfisk, *Lepisma saccharina*,
Insekter, Insekter
Nr 1528

Træbukke

Folk og Fauna (1985), 1, 141
Træbukke, Långhorning, Cerambycidae,
Insekter, Insekter
Nr 1529

Tusindben

Folk og Fauna (1985), 1, 143–144
Tusindben, Dubbelfoting, Diplopoda,
Tusenfoting, Insekter, Insekter
Nr 1530

Væggelus

Folk og Fauna (1985), 1, 68
Væggelus, Vägglus, *Cimex lectularius*, Insekter, Insekter
Nr 1531

Vandkalve

Folk og Fauna (1985), 1, 115–116
Vandkalve, Dykare, Dytiscidae, Insekter, Insekter
Nr 1532

Ørentvist

Folk og Fauna (1985), 1, 54–56
Ørentvist, Tvestjärt, *Forficula auricularia*, Insekter, Insekter
Nr 1533

VILDE DYR, MONOGRAFIER, KORALDYR

Søanemone

Folk og Fauna (1985), 1, 15
Sønelli, Havsnæl, *Metridium senile*,
Søanemone, *Metridium dianthus*,
Koraldyr, Koralldjur
Nr 1534

VILDE DYR, MONOGRAFIER, KREBSDYR

Bænkebidere

Folk og Fauna (1985), 1, 144–145
Bænkebider, Gråsugga, Isopoda,
Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1535

Hummere

Folk og Fauna (1985), 1, 149–151
Hummer, Hummer, Nephropidae,

Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1536

Hugorm, Huggorm, *Vipera berus*,
Krybdyr, Kräldjur
Nr 1543

Krabber

Folk og Fauna (1985), 1, 153–156
Krabbe, Krabba, Brachyura,
Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1537

Snog
Folk og Fauna (1985), 1, 324–336
Snog, Snok, *Natrix natrix*,
Krybdyr, Kräldjur
Nr 1544

Krebs

Folk og Fauna (1985), 1, 151–153
Krebs, Kräfta, *Astacus astacus*,
Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1538

Stålorm
Folk og Fauna (1985), 1, 322–323
Stålorm, Kopparödla, *Anguis fragilis*,
Krybdyr, Kräldjur
Nr 1545

Rejer

Folk og Fauna (1985), 1, 146–149
Reje, Räka, *Natantia*, Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1539

VILDE DYR, MONOGRAFIER, ORME

Rurer, Langhalse

Folk og Fauna (1985), 1, 144
Rurer, Havstulpan, *Balanus*, Langhalse,
Långhals, *Scapellum*, Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1540

Lægeigle
Folk og Fauna (1985), 1, 23–25
Lægeigle, Blodigel, *Hirudo medicinalis*,
Orme, Maskar
Nr 1546

Tanglopper

Folk og Fauna (1985), 1, 146
Tangloppa, Tångloppa, Talitridae,
Krebsdyr, Kräftdjur
Nr 1541

Regnorme, Sandorm
Folk og Fauna (1985), 1, 15–22
Regnorme, Daggmask, Lumbriculidae,
Sand-orm, Sandmask, *Arenicola marina*,
Orme, Maskar
Nr 1547

VILDE DYR, MONOGRAFIER, KRYBDYR

Firben

Folk og Fauna (1985), 1, 321–322
Firben, Ödla, *Lacerta*, Krybdyr, Kräldjur
Nr 1542

Regnormen er landbrugets uundværlige ingeniør og kemiker

Landbrugsteknisk Magasin (1955), 8, 45–47
Regnorme, Daggmask, Lumbriculidae,
Orme, Maskar
Nr 1548

Hugorm

Folk og Fauna (1985), 1, 336–351

POSTERNA NR 1535–1548

VILDE DÝR,
MONOGRAFIER, PADDER

Frø, Tudsé

Folk og Fauna (1985), 1, 297–320

Frø, Groda, Ranidae,

Tudsé, Padda, Bufonidae,

Padder, Groddjur

Nr 1549

Salamander

Folk og Fauna (1985), 1, 296

Salamander, Vattensalamander, *Triturus*,

Padder, Groddjur

Nr 1550

VILDE DÝR, MONOGRAFIER,
PATTEDÝR

De kloge egern

Dansk Jagtidende (1953), 101–102

Egern, Ekorre, *Sciurus vulgaris*

Nr 1551

Delfin

Folk og Fauna (1986), 3, 208–209

Delfin, Delfin, *Delphinus delphis*

Nr 1552

**Delfiner er - næsten - lige kloge som
menne-sker**

Vendsyssel Tidende (1961), 12/2

Delfin, Delfin, *Delphinus delphis*

Nr 1553

Egern

Folk og Fauna (1986), 3, 60–65

Egern, Ekorre, *Sciurus vulgaris*

Nr 1554

Flagermus

Folk og Fauna (1986), 3, 22–27

Barnæser, Läderlapp, Vespertilionidae,

Flagermus, Fladdermus, Chiroptera

Nr 1555

Grævling

Folk og Fauna (1986), 3, 154–157

Grævling, Gråvling, *Meles meles*

Nr 1556

Hare

Folk og Fauna (1986), 3, 28–59

Hare, Fälthare, *Lepus europaeus*

Nr 1557

Lækat, Brud, Ilder

Folk og Fauna (1986), 3, 161–168

Lækat, Hermelin, *Mustela erminea*,

Brud, Vessla, *Mustela nivalis*,

Ilder, Iller, *Mustela putorius*

Nr 1558

Marsvin

Folk og Fauna (1986), 3, 190–207

Marsvin, Tumlare, *Phocoena phocoena*

Nr 1559

Mosegris

Folk og Fauna (1986), 3, 86–87

Mosegris, Vattensork, *Arvicola terrestris*,

Vandrotte

Nr 1560

Muldvarp

Folk og Fauna (1986), 3, 12–19

Muldvarp, Mullvad, *Talpa europaea*

Nr 1561

Mus

Folk og Fauna (1986), 3, 66–85

Mus, Mus, Murinae,

Markmus, Åkersork, *Microtus agrestis*

Nr 1562

Mår

Folk og Fauna (1986), 3, 168–171
Mår, Mård, *Martes martes*
Nr 1563

Nyttedyret i djævleham

Fjens Stiftstidende (1951), 23/11
Barnæser, Læderlapp, Vespertilionidae,
Flagermus, Fladdermus, Chiroptera
Nr 1564

Odder

Folk og Fauna (1986), 3, 158–160
Odder, Utter, *Lutra lutra*
Nr 1565

Pindsvin

Folk og Fauna (1986), 3, 7–11
Pindsvin, Igelkott, *Erinaceus europaeus*
Nr 1566

Ræv

Folk og Fauna (1986), 3, 102–131
Ræv, Rödræv, *Vulpes vulpes*
Nr 1567

Rotte

Folk og Fauna (1986), 3, 88–101
Rotte, Råtta, *Rattus*
Nr 1568

Rådyr, Kronhjort, Dådyr

Folk og Fauna (1986), 3, 219–246
Rådyr, Rådjur, *Capreolus capreolus*,
Kronhjort, Kronhjort, *Cervus elaphus*,
Dådyr, Dovhjort, *Dama dama*
Nr 1569

Sæler

Folk og Fauna (1986), 3, 172–189
Ægte sæler, Öronlösa sälar, Phocidae,
Sæler, Sälar
Nr 1570

Snart farvel til verdens mest intelligente

dyr
Flensborg Avis (1985), 26/10
Hval, Val, Cetacea
Nr 1571

Spidsmus

Folk og Fauna (1986), 3, 20–21
Spidsmus, Vanlig näbbmus, *Sorex araneus*
Nr 1572

Ulv

Folk og Fauna (1986), 3, 132–153
Ulv, Varg, *Canis lupus*
Nr 1573

Vildsvin

Folk og Fauna (1986), 3, 210–218
Vildsvin, Vildsvin, *Sus scrofa*
Nr 1574

**VILDE DYR, MONOGRAFIER,
PIGHUDE**

Søpindsvin

Folk og Fauna (1985), 1, 180–181
Søpindsvin, Sjöborre, Echinoidea,
Pighude, Tagghudingar
Nr 1575

Søstjerner

Folk og Fauna (1985), 1, 182
Søstjerner, Sjöstjärna, Asteroidea,
Pighude, Tagghudingar
Nr 1576

VILDE DYR, MONOGRAFIER,
POLYPDYR

Vandmand, Brændegople

Folk og Fauna (1985), I, 10–14

Vandmand, Öronmanet, *Aurelia aurita*,

Brændegople, Röd brännmanet, *Cyanea capillata*, Gopler, Maneter, Polypdyr, Polypdjur

Nr 1577

Edderkopper, Spindlar, Aranæae, Spindlere, Spindeldjur
Nr 1581

Edderkopper - en hel tekstilfabrik

Østsjællands Folkeblad (1957), 5/3

Edderkopper, Spindlar, Aranæae, Spindlere, Spindeldjur

Nr 1582

Flyvende sommer

Aalborg Stiftstidende (1947), 7/7

FV 15/6 (1948), *FS* 26/8 (1949), *FA* 6/9 (1951),
VT 19/9 (1952)

Edderkopper, Spindlar, Aranæae, Spindlere, Spindeldjur

Nr 1583

VILDE DYR, MONOGRAFIER,
RUNDMUNDE

Hajer

Folk og Fauna (1985), I, 185–187

Haj, Haj, Squalida,

Rundmunde, Rundmunnar

Nr 1578

Jordmide

Folk og Fauna (1985), I, 41

Jordmide, Kvalster, *Trombidium holosericeum*, Spindlere, Spindeldjur

Nr 1584

Lampret

Folk og Fauna (1985), I, 184

Havlampret, Havsnejönöga, *Petromyzon marinus*,

Lampret, Nejonöga, *Lampetra*, Rundmunde,

Rundmunnar

Nr 1579

Mejere

Folk og Fauna (1985), I, 26

Mejere, Lockespindel, *Opiliones*,

Spindlere, Spindeldjur

Nr 1585

Rokke

Folk og Fauna (1985), I, 187–189

Rokke, Rocka, *Raja*,

Rundmunde, Rundmunnar

Nr 1580

ØVRIGT

VILDE DYR, MONOGRAFIER,
SPINDLERE

Edderkopper

Folk og Fauna (1985), I, 26–40

Havfruen

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, årbog (1967), 26, 7–60

Nr 1586

Sports-overtro

Sprog og Kultur (1962), 23, 33–77

Overtro, Skrock

Nr 1587

- Tid og tidsmåling**
(1969) 73 s. Oversat og bearbejdet efter Ulf Nilsson: *Tid och tidsräkning*
Nr 1588
- BIOGRAPHICA BRØNDEGAARD**
- Dessa poster är sorterade kronologiskt och har olika författare. Recensioner av Brønregaards böcker är ej redovisade.*
- Signatur: Puk
4000 bøger og 70.000 notater om samme emne
Svendborg Avis (1963), 6/7.
Nr 1589
- Brøndegaard, V. J.**
Et bibliotek om flora og folketro
Tidsskrift for Bogvenner (1963), 2. række nr. 4, 91–94
Nr 1590
- Signatur: Hanne
Videnskabsmand gør verket «Folk og Flora» færdigt i Nakskov
Lolland-Falsters Folketidende (1974), 31/12
Portræt.
Nr 1591
- Jerome, Philip
What's in a name?
Lookout (1980), September, 50
Nr 1592
- Signatur: Pi
Tværvidenskabelig forskning i Cómpeta
Solkysten (1990), 3; *Solkysten* 1 (1999)
Nr 1593
- Pettersson, Börge
Brønegaards bibliotek räddat!
Biodiverse (2004), 1, 6
Nr 1594
- Flinck, Maria
Berömd etnobotanisk boksamling nyförvärv på KSLAs bibliotek
Bulletin för trädgårdshistorisk forskning (2005), 18, 6–8
Nr 1595
- Lyhagen, Jimmy
Hedersprofessur kröner etnobiologens livsverk
Biodiverse (2005), 3, 6
Nr 1596
- Lyhagen, Jimmy & Svanberg, Ingvar
Unikt etnobotaniskt bibliotek till Sverige
Svensk botanisk tidskrift (2005), 99:6, 313
Nr 1597
- Til æresdoktorfest i Uppsala**
Lolland-Falsters Folketidende (2006), 25/7
Nr 1598
- Ljunggren, Sigrid
Etnobiologen Vagn J. Brøndegaard uppvaktas på sin 90-årsdag av sin bibliograf (2009), 2s. Uttag på papper.
<http://www.ksla.se/anh/bibl/brondegardsamlingen/ovrigt-material/vagn-j-brondegaard-90-ar/>
Nr 1599
- Larsson, Inger
Örta- och läkeböcker i den Brøndegaardska boksamlingen
Tunón, Håkan & Dahlström, Anna (red.),
Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen (2010), 137–149
Nr 1600
- Klintberg, Bengt af
Barnlekar i växtriket
RIG – kulturhistorisk tidsskrift (2012), 95, 3, 155–168
Nr 1601

- Álvarez, Beatriz T.
Nos ha dejado Vagn Brønregaard, maestro de ethnobotánicos (2014), is. text, 4s. ill. i färg. Utag på papper.
<http://interetnobot.blogspot.se/2014/03/nos-ha-dejado-vagn-brnregaard-maestro.html>
- Vagn Brønregaard, etnobotanikernes mester har forladt os.**
Översättning till danska av Gorm Rasmussen (2015), is. (endast text)
Nr 1602
- Rasmussen, Gorm
Das Menschlein in der Blüte
[Om Vagn Brønregaard]
Utsyke No 1. Mændene i bakkerne (2014), 83–136
Nr 1603
- Rasmussen, Gorm
Mindeord over etno-botaniker og forfatter
Vagn J. Brønregaard, Nykøbing
Folketidende (2014), 7/2, 4
Nr 1604
- Tunón, Håkan
Vagn J. Brønregaard avliden (2014), is. text, is. ill. i färg.
Utag på papper.
<http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/centrum-for-biologisk-mangfald-cbm/nyheter-vid-cbm/2014/2/vagn-j-bronregaard-avliden/>
Nr 1605
- Sennerby-Forsse, Lisa
Med Brønregaard, KSLA och SLU i Linnés fotspår: Ett akademiföretal
Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 15–16
Nr 1606
- Tunón, Håkan
Redaktörens förord: Ode till en dansk etnobotaniker
Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 9–14
Nr 1607
- Rasmussen, Gorm
Ugræs findes ikke! Om etnobotanikeren og mennesket Vagn Brønregaard
Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 17–20
Nr 1608
- Knudsen, Henning
Florafortællinger til nytte og fornøjelse – Vagn Brønregaard
Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 21–26
Nr 1609
- Søren Espersen
Et fremadrettet og praktisk syn på etnobotanik i den nordiske hverdag Brønregaards Værk – også et redskab for fremtiden
Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 27–32
Nr 1610
- Tunón, Håkan
Studiet av bruket av naturen: Etnobiologins historia
Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 33–46
Nr 1611
- Klintberg, Bengt af
Vagn J. Brønregaard

~: 190 :~

Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 47–60
Nr 1612

Ljunggren, Sigrid
Om Brønregaards publicering och om upprättandet av hans bibliografi

Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 61–73
Nr 1613

Tunón, Håkan
Vagn Brønregaards register. Ett system med förtjänster och med brister

Tunón, Håkan (red.), *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen.* (2015), 1, 191–192
Nr 1614

HÅKAN TUNÓN

VAGN BRØNDEGAARDS REGISTER

– ett system med förtjänster och med brister

Bibliografin och de register som härpå följer är uppställda enligt det system som Vagn Brønregaard ursprungligen själv konstruerat; det har dock i många fall byggts ut och så långt som varit möjligt kompletterats och korrigerats av Sigrid Ljunggren med hjälp av ämnesspecialister, men då helt i hans anda. Vissa ytterligare kompletteringar har gjorts 2015 av Sara Pettersson. De följande fyra registerna utgörs av ett danskt, ett svenskt och ett tyskt register (för de tyska artiklarna) samt ett som omfattar vetenskapliga namn. Registerna är mycket ambitiösa, men dock långt ifrån kompletta eller vetenskapligt felfria, t.ex. sett ur en modern botanisk synvinkel.

Att upprätta ett väl fungerande konsekvent genomarbetat register är mycket komplicerat. Detta inte minst om man förväntar sig att få läsare har intresse eller kompetens inom så vitt skilda ämnesområden som Brønegaards produktion faktiskt omfattar. Det som är lämpligt för en botanist passar inte alla gånger en folklorist, etnolog, lärdomshistoriker eller kulturhistoriker och tvärtom. Brønegaard vände sig till alla dessa grupper samtidigt och alla andra – inte minst den kunskapsökande allmänheten – som var intresserade av ämnesområdet som ju behandlas av en rad olika humanistiska, naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga discipliner.

En bibliograf måste nog samt balansera mellan att använda de sökord som inte är för allmänna så att användaren både får för många träffar och missar mer detaljerade företeelser och de sökord som är för specifika som ger vissa träffar men inte alla som kan vara

av intresse. Hänvisningarna ska också enbart göras till artiklar där någonting av väsentlighet nämns om den företeelse som ska förekomma i registret och inte nödvändigtvis alla gånger de omnämns. De danska, svenska och tyska registerna fungerar i allmänhet bra och merparten av sökorden utgörs av artnamn eller funktionella enheter, såsom änder, bläckfiskar eller snäckor för att nämna något.

När Brønegaard har sökord som baseras på användning, såsom sökorden legetøj/leksaker eller lägeplanter/läkeväxter är det mer osäkert om registerna faktiskt listar alla de poster som beskriver exempelvis läkeväxter. Troligtvis listar han emellertid åtminstone de mest betydelsefulla posterna. Det finns dock vissa svagheter vad gäller registret över vetenskapliga namn. I de fall art- eller släktnamn omnämns, är det sällan något problem, men i vissa andra fall ligger hänvisningar på en betydligt högre taxonomisk nivå. Troligen för att stödja läsare som inte är naturvetare och för att det passat Brønegaard när han skrivit just den artikeln. Det förekommer inkonsekvenser där hänvisningarna för vissa arter förekommer i registret under artnamn och oftast även under släktnamn, medan hänvisningen för andra arter kan ligga på familj, ordning eller i vissa fall till och med på en ännu mer övergripande taxonomisk nivå. Det gör att i några fall kommer man när man tittar på exempelvis ett familjenamn inte att finna hänvisningar till alla artiklar om en viss specifik art där det vetenskapliga namnet som är sökordet, men som ändå tillhör familjen.

Man måste nog konstatera att Brønegaards svaghet och samtidigt styrka faktiskt

var att han hanterade botaniken som en etnolog och etnologin som en botanist. Detta som måhända känns fel utifrån ett akademiskt perspektiv gjorde därmed att hans skildringar låg närmare läsarna och samtidigt stämde bättre överens med den folkliga föreställningsvärld som han strävade efter att kunna beskriva.

Om vi återgår till registren så kan man konstatera att det i exempelvis de artiklar som publiceras i detta bokverk förekommer väldigt många arter som inte alls är omnämnda i registren, huvudsakligen beroende på att de inte i varje enskilt fall behandlas tillräckligt

utförligt. En del artiklar är mycket enkla att registrera eftersom de utgörs av monografier om en eller kanske enstaka arter, medan andra kan vara mer disparata och nämna en stor mängd olika växter, såsom posterna nr 716 (*Farmakognosiens orkidéer*) och nr 1222 (*Danske børnelege med blomster og andre plantedele*).

De tryckta registren har således sina begränsningar om man söker det totala antalet träffar för ett visst botaniskt namn, men ger för de allra flesta användare av biblioteket ändå en tillräcklig inblick i hur Vagn Brøndegård valde att sortera sitt material.

DANSKT REGISTER

REGISTRET HÄNVISAR TILL POSTNUMMER I BIBLIOGRAFIN

- Abetræ 426
Aborre 1320
Abortivum 670, 709, 759
Advokatpære 21
Æble 22–24, 1046–51, 1096
Ædelgran 192
Ægte kastanie 25, 776
Ægte sæler 1570
Ænder 1375
Ærenpris 26
Ært 27, 610
Æselagurk 255
Afrodisiaca 663, 721–22
Agave 256
Agerhøne 1376
Agerkål 29, 1024
Agermåne 30
Agersnerle 31
Agurk 32
Ahorn 33, 951, 1237, 1245
Akacie 34
Akantus 524
Akeleje 35–36, 843
Aksel-i-vang 804
Albatross 1377
Alfedans 1166, 1170
Alger 553, 893, 900, 903, 909
Alk 1378
Allike 1379
Almindelig Hjertespand 37
Almindelig rajgræs 461
Alrune 38
Ambra 40
Ananas 83–84
And 1285
Andalusien 13
Andemad 41, 890
Anis 43
Antabus 661
Arkæologi 1038
Artiskok 988
Arum 44, 738
Ask 47, 707, 1106, 1209
Asparges 48, 985
Aster 49–50
Astragel 51, 1011
Avnbøg 52
Azalea 53
Bændeltang 553, 893, 903, 909
Bænkebider 1535
Bajonetplante 54
Baldrian 55, 303, 1250
Ballonvin 57
Balsam 58
Bambus 925–926
Banan 942
Barnæser 1555, 1564
Begonie 59
Bekkasin 1380
Benbræk 60, 844
Benfisk 1320–67
Benved 61–62
Berberis 63, 1023
Biavl 1295–97, 1300
Bibernelle 64
Bingelurt 65, 845
Birk 66–67, 1206, 1231, 1245
Bittersød natskygge 68
Bjørneklo 69, 271, 290, 396
Bladhovedtidsel 555–56
Blæcksprutte 1368
Blærefod 1484

- Blæresmælde 70
 Blæretang 553, 893, 903, 909
 Blishøne 1381
 Blod 1167–68, 1182, 1184
 Blomme 71
 Blomsterkarse 73, 868, 872
 Blomsterstov 1232, 1238, 1243
 Blå anemone 42
 Blåbær 74
 Blågrå tobak 265
 Blågrøn rose 248
 Blåhat 75
 Blåmunke 76
 Blåtop 77
 Bløddyr 1368–74
 Blød hejre 1002
 Bogfinke 1382
 Boghvede 78, 620–21
 Boomerang 1003, 1208
 Bomlærke 1383
 Bornholm 1048, 1073
 Bovist 747, 762
 Brændegople 1577
 Brændenælde 904
 Brandbæger 80
 Brasen 1321
 Bregner 81, 1087, 1092
 Brems 1485
 Brodfrø 895, 920
 Brokkrage 135, 429–30
 Brombær 82, 1098
 Brud 1558
 Brunelle 85
 Brushane 1384
 Brød 660
 Brødkorg 1105
 Brøndkarse 87
 Brøndsel 88, 841, 846
 Bukar 89
 Bukkeblad 90
 Bukkehorn 91
 Bukketorn 92–93
 Buksbom 94–95, 121
 Bulmeurt 96
 Burre 97, 892, 902, 920
 Burresnerre 518
 Byg 99, 659
 Bynke 100, 703–04
 Bynkefugl 1385
 Bøg 101, 123, 956, 1053–54, 1065, 1074, 1081, 1085, 1209
 Bønne 102
 Børnelegsplanter 1203, 1218–30
 Ceder 976
 Cikorie 105–107, 445, 999–1000
 Citron 774
 Citrus 706
 Cómpea 3
 Cyklamen 111
 Cypress 976
 Dadel 945
 Dadelpalm 945
 Dahlie 112–13, 184
 Dansk ingefær 114–15
 Delfin 1552–53
 Dendrokronologi 1039, 1042
 Det spanske flag 263, 360
 Dietrich Brandis 785
 Digesmutte 1458
 Digtning 1113–20
 Diktam 157
 Dild 125
 Djævelsbid 12, 126, 847
 Dobbeltbekkasin 1408
 Dompap 1388
 Dorothealilje 127
 Douglasgran 192, 776
 Draphavre 1002
 Drontetræ 950
 Drossel 1389
 Druehyacint 246
 Druehyld 128
 Due 1286, 1390
 Dueurt 182, 997
 Dunhammer 129, 894, 896, 997
 Durian 930–31
 Dyrenavne 1255, 1257, 1260, 1263, 1268–69
 Dyrestemmer 1254, 1256, 1264–65

- Dådyr 1569
 Dødningeur 1489
 Døgnflue 1490
 Døvnælde 130
 Edderkopper 1483, 1581–83
 Edelweiss 131
 Ederfugl 1391
 Eg 132, 1036, 1052, 1060–62, 1066, 1075, 1080–81, 1085, 1106
 Egern 1551, 1554
 Eghjort 1491
 El 133
 Elm 134, 776, 1063, 1067, 1085
 Elritse 1323
 Ene 136
 Engblomme 137
 Engelskgræs 138, 151
 Engkarse 139
 Eng-nellikerod 422–23, 813
 Eng-Rævehale 140
 Eng-Rottehale 141
 Engskær 142, 1004
 Engsnarre 1392
 Eng-Trolldurt 143
 Ensian 144
 Erantis 117, 146, 599
 Ernærning 616, 638
 Esparsette 147
 Eucalyptus 777
 Europæiske stør 1357
 Evighedsblomst 149
 Falk 1393
 Fannikeknop 151
 Farvevajd 154, 1008
 Fasan 1394
 Feber-nellikerod 422–23, 813
 Fejø 1049
 Fennikel 155
 Figenkaktus 156
 Fingelbol 158
 Firben 1542
 Firblad 159
 Firklover 918, 1172, 1179, 1185
 Fiskebensplante 568
- Fiskeri 1213, 1316, 1318–19
 Fiskeørn 1482
 Fjæsing 1324, 1328
 Fladbælg 160, 361
 Flagermus 1555, 1564
 Flire 1321
 Flue 1486, 1492, 1527
 Fluesvamp 1088, 1094
 Flynderfisk 1325
 Flyvehavre 1029
 Fløjlsgræs 161, 1002
 Fodangel 807
 Foderbønne 617
 Folkemedicin 5, 11, 661–770, 1214
 Folketro 1166–76, 1178–79, 1181–94, 1196, 1198–1205
 Forglemmigej 162–64, 848
 Forsythia 165
 Fredlös 808
 Fresia 166
 Frughaver 309
 Frugtræer 22–24, 167, 308–09, 435, 1046–51, 1096
 Frytle 168
 Frø 1549
 Fuchsia 169–70, 1171
 Fugle 1276, 1282, 1284–94, 1375–1482
 Fuglegræs 171
 Fuglekonge 1396
 Fuglemælk 849
 Fyn 8, 880, 1047, 1070, 1077, 1083, 1186, 1194
 Fyr 172, 1214
 Fyrvampe 1019
 Får 1303
 Fårekylling 1493
 Følfod 173–75
 Gækkebrev 1147–49, 1151–52
 Gær 717
 Gærdesmutter 1397
 Gærdesnerle 176
 Gæs 1398
 Gæslingeblomst 177
 Galdebær 178
 Galnebær 179

- Gardenia 104
 Ged 1306
 Gedde 1327
 Gedeblad 180–81
 Gedehamse 1494
 Gederams 182, 809, 997
 Gedeskæg 183
 Genbank 619, 622
 Georgine 112–13, 184
 Geranie 440
 Gesneria 185, 189
 Giftig rajgræs 461
 Giftplanter 745, 1247, 1253
 Gifttyde 186
 Gigt 673
 Ginseng 702, 718, 770
 GLADIOLUS 187
 Glekoma 188
 Gloksinia 189
 Gopler 1577
 Gossypol 675
 Græs 190, 625, 900, 1199
 Græshoppe 1495
 Græskar 191, 624, 702, 719
 Grævling 1556
 Gran 192, 1154
 Grine–til–middag 850
 Gråspurv 1400
 Gulbug 1401
 Guldblomme 194–95, 702, 720
 Gulregn 196–97
 Guldsmede 1488, 1496–97, 1509
 Gulerod 198, 949
 Gul okseøje 19, 135, 193, 429–30, 814, 833–34,
 1024–25
 Gul snerre 518, 789–90, 823
 Gulspurv 1402
 Gul Åkande 116, 609, 863
 Gummifigen 199
 Gummimælkebøtte 626, 905, 908, 917
 Gummitræ 927
 Gyldenlak 200–01
 Gyvel 202–03
 Gås 1287, 1292
 Gåsebille 1498
 Gåsefod 204
 Gøg 1387, 1403
 Gøgeurt 205–06, 721–22
 Hæg 207
 Hærfugl 1404
 Haj 1578
 Hamp 209, 627
 Hare 1557
 Harpiks 723, 1009, 1234, 1236, 1244
 Harts 723, 1009, 1234, 1236, 1244
 Hassel 210, 400, 1132, 1160–61
 Hasselurt 211
 Hawaiiblomst 259
 Havekørvel 351
 Haver 793–97, 1099, 1126
 Havesalat 212
 Havkat 1329
 Havlampret 1579
 Havlit 1405
 Havre 213, 659
 Havrerod 214
 Havtaske 1330
 Havtorn 215, 772–73
 Havørn 1482
 Hedelyng 28, 216–17, 1010, 1106
 Hejre 218, 1406
 Hejrenæb 219
 Heksemel 580
 Heksering 1166, 1170, 1176
 Helleflynder 1331
 Helt 1332
 Hest 1307–08
 Hestebonne 220
 Hestehov 221
 Hestekastanie 222
 Hibiskus 223
 Hindbær 224
 Hinddebæger 151
 Hjælme 225, 1032
 Hjejle 1407
 Hjerteblomst 226–27
 Hjertegræs 228–29, 873
 Hjertensfryd 230

- Hjortespring 710, 725
 Hjortetrøst 231, 810
 Hjulkrone 232
 Holbæk 1079, 1191
 Honning 1233, 1235, 1239–42
 Honningbi 1295–1300, 1483
 Honningurt 623, 916
 Hork 1333
 Hormoner 690
 Hornfisk 1334
 Hortensie 233–34
 Hugorm 1543
 Humle 18, 235
 Humlebi 1500
 Hummer 1536
 Hundegræs 236
 Hundekejs 804
 Hunderose 596–97
 Hundestejle 1335
 Hundetunge 237–38
 Husdyr 1279–82, 1284–1315
 Husfred 239
 Husløg 240–41
 Husskade 1409
 Hval 1571
 Hvarre 1336
 Hvede 242, 628–30, 641, 659, 957–58, 1026
 Hvene 243, 1002
 Hvepse 1494
 Hvid anemone 42, 119
 Hvidløg 702, 708, 726
 Hvid Nøkkerose 116, 427–28, 863
 Hvid Okseøje 244, 814
 Hvid pind 1248
 Hvid pyrterum 626
 Hvidtjørn 245, 702, 727
 Hvilling 1337
 Hvirvler 1501
 Hyacint 246–47
 Hyld 118, 249–50, 500, 705
 Hyrdetaske 251, 1224–25
 Häising 1338
 Hårvækstmidler 699–700
 Høge 1410
- Høgeurt 252
 Høne 1276, 1288–89, 1291
 Hønsebær 332
 Hør 253
 Høst-Tidløs 254
 Ilder 1558
 Indianere 665, 676–77, 1090
 Industriplanter 640
 Inkahvede 933
 Insekter 1295–1301, 1483–1533
 Insekticider 647
 Insemination 1279
 Iris 269, 544, 836
 Irisk 1411
 Isfugl 1412
 Ising 1338
 Isop 270
 Italiensk rajgræs 461
 Jakaranda 266
 Japan 796
 Jerikorose 272
 Jernurt 273
 Jobståre 229
 Jojoba 922
 Jomfruen i det grønne 274
 Jomfrufinger 187
 Jomfruhår 12
 Jordbær 275, 643, 987
 Jordbærtræ 260
 Jordmide 1584
 Jordrøg 354, 803, 851
 Jordskok 276, 633, 650
 Judasøre 277
 Julerose 278, 281, 425, 666, 768
 Julesalat 989
 Julestjerne 279–80, 282
 Juletræ 1154, 1156–57, 1162
 Jylland 879, 1080
 Jødekirsebær 283–84
 Jødeskæg 285
 Kabbeleje 286–88
 Kællingehår 553
 Kællingetand 289
 Kæmpe 817

- Kæmpeblækspruter 1369
 Kæmpefyr 1040
 Kæmperør 257
 Kæmpesnegl 1370
 Kærhøg 1410
 Kær—Mysse 291
 Kæruld 292, 896, 997
 Kaffe 999—1000, 1011
 Kakerlak 1502
 Kaktus 979
 Kalankoe 86, 971
 Kalkun 1284, 1290
 Kalla 293, 608
 Kalmus 294
 Kamelia 104
 Kamille 295
 Kandebærer 941
 Kanin 1310
 Kapers 261
 Kaprifolie 180—81
 Karse 298, 569
 Kartebolle 296, 613—14, 626, 635—36, 852
 Kartoffel 299, 637, 651
 Kartoffelmølle 1226
 Karuds 1339
 Kat 1302, 1304, 1311—12
 Katost 1014
 Kattefod 149
 Katteskæg 301, 866, 1002
 Katteurt 302—03, 854, 1250
 Kejserkrone 304—05
 Kejsertræ 266
 Kermesbær 306
 Kiddike 307
 Kighoste 698
 Kinesisk artiskok 984
 Kirsebær 308—09, 615
 Kiwi—slægten 303, 1250
 Kjove 1413
 Klæg 1503
 Klammerurt 823
 Klinte 152—53, 310, 331, 958
 Klokke 312
 Klokkelyng 313
 Klokketræ 20
 Klorofyl 702, 729
 Klyde 1415
 Kløver 314—15, 918, 1172, 1179, 1185
 Kniplingstræ 929
 Knopurt 316
 Knude 1340
 Knurhane 1341
 Ko 1281, 1313—14
 Kobæa 559
 Kobbersneppe 1416
 Kobjælde 317—18
 Kodriver 15, 319—20, 603, 804—05, 811, 824
 Kogleaks 321, 906
 Kokleare 322, 730
 Kokosnød 1124
 Kokospalme 1124
 Koleraflue 1484
 Kommen 323
 Kongelys 324—25
 Kongevin 481
 Kongeørn 1482
 Kontraception 669, 672, 684, 687—88, 701, 940
 Koraldyr 1534
 Korbendikt 326
 Kordyline 568
 Koriander 327
 Korkeg 262, 935
 Korn 1034
 Kornel 332
 Kornskjeppe 1105
 Korsknap 333
 Korsnæb 1417
 Korsved 606
 Kors-vortemælk 891, 912
 Kortlæbe 303, 1250
 Kortstråle 1035
 Kotræ 936
 Krabbe 1537
 Kræge 71
 Krage 1418
 Krageklo 334, 869
 Kransburre 335
 Kransnål 553

- Krebs 1538
 Krebsdyr 1535–41
 Krige 994, 1167–68
 Kristpalm 336
 Kristtorn 337–38
 Krokus 339–40
 Kronhjort 1569
 Krybdyr 1542–45
 Kuller 1342
 Kulmule 1343
 Kulsukker 341–42, 1005
 Kurvblomst 108
 Kutling 1344
 Kvæde 343
 Kvæsurt 344
 Kvalkved 345
 Kvan 346
 Kveller 347
 Kvik 348
 Kvikgræs 1002
 Kål 349, 991
 Kålrabi 350
 Kålroe 350
 Kødædende planter 959, 1121
 Lægealant 352
 Læge–Betonie 353
 Læge–Galterand 353
 Lægeigle 1546
 Læge–Oksetunge 355
 Lægeplanter 661–728, 730–47, 749–70, 1214
 Læge–Stenfrø 356
 Læge–Øjentrøst 357
 Lækat 1558
 Lærk 358
 Lærke 1386, 1419
 Lærkespore 359
 Laks 1345
 Lampret 1579
 Landbrug 1021–37
 Landløber 73
 Landskabsblomster 1055
 Landtæge 1505
 Langhalse 1540
 Langtornet Ulk 1364
 Lappedykkere 1420
 Laurbærkirsebær 122, 978
 Lav 362
 Lavendel 363, 702, 733, 1117
 Legetøj 1226–30
 Leverurt 744
 Libanonceder 980
 Liden Singrøn 364
 Liguster 365
 Lilje 366
 Liljekonval 367–70
 Lind 371–73, 581
 Linnaea 297, 734
 Lolland–Falster 875, 881, 1081, 1173
 Lom 1421
 Lomvie 1422
 Loppe 1506
 Lucerne 374
 Lungert 375
 Lupin 376–77, 644
 Lus 1507
 Lysesiv 855, 1013
 Løbebiller 1508
 Løg 378, 708, 732, 774
 Løjtnantshjerte 226–27
 Løn 33, 951, 1237, 1245
 Løvefod 379
 Løvemund 380–81, 1180
 Løvetand 382, 702, 731, 736, 1135
 Løvstikke 383, 737
 Mælde 384
 Mælkebøtte 150, 382, 385–86, 634, 702, 731, 736, 812, 920, 1135
 Majs 642
 Makrel 1346
 Malurt 387
 Mammuttræ 1040
 Mandel 388, 937
 Mandstro 311, 389, 856
 Manna–Sødgræs 390, 1001, 1012, 1252
 Manølyng 151
 Marehalm 391, 915, 1027, 1032
 Margerit 392, 814
 Maribo 681

- Marihøne 1487, 1509–10
 Marietidsel 393
 Markmus 1562
 Marsvin 1559
 Martsviol 394–95
 Matrem 397
 Mejere 1585
 Mejeribrug 787–92
 Mejse 1423
 Melbær 398
 Melon 399
 Melontræ 939
 Menneskeloppe 1506
 Merian 402
 Mesterrod 403, 739
 Metalplanter 910
 Miliegræs 404
 Mimose 405, 955
 Mispel 406, 837–38, 867
 Mistelten 407–08, 1181
 Mjødurt 409, 825, 857, 996
 Morbær 410
 Morgenfrue 411
 Mor og barn 285
 Mos 412
 Mosaikguldsmede 1488, 1496–97, 1509
 Mosebølle 413
 Mosegris 1560
 Mosepors 749
 Mosepost 749
 Moses brændende busk 157
 Moseterne 1471
 Mosetræ 1214
 Muldvarp 1561
 Multebær 414
 Munk 1424
 Mursejler 1425
 Mus 1562
 Musehaleaks 568
 Musling 1372
 Musvit 1399, 1426
 Musvåge 1427
 Myg 1511
 Mynte 415
 Myre 1512
 Myrte 416, 1137–38, 1188
 Måger 1428
 Mår 1563
 Mås 1428
 Møgbille 1499, 1514
 Mølplante 110, 188
 Nælde 417, 702, 740
 Nationalplanter 1052–59
 Natlys 418–19
 Natravn 1429
 Nattens dronning 420
 Nattergal 1430–32, 1448, 1455
 Naturfolk 693
 Navr 421
 Nellike 45
 Nellikerod 422–23, 813
 Nerie 264, 424
 Nyserod 425, 666, 768
 Nytteplanter 610–60, 890–932, 934–46, 996–97, 1000–02, 1004–08, 1010–11, 1013–20
 Nålefisk 1347
 Nøkkerose 116, 741
 Odder 1565
 Olden 1036
 Oldenborre 1515
 Oleander 264, 424
 Oliebille 1516
 Opium 695
 Orakelplanter 1202–03
 Orkidé 206, 431, 716, 721–22, 742, 839, 975
 Orme 1546–48
 Overtro 1139, 1318–19, 1587
 Paddehat 826
 Padder 1549–50
 Padderok 433, 712, 858
 Pæon 434
 Pæretræ 435
 Paletblad 110
 Palmesøndag 1153, 1159, 1163–64
 Papir 645, 1212
 Paradisfugl 542
 Passionsblomst 436
 Pastinak 437

- Pebermynte 632, 702, 745–46
 Peberrod 438
 Pebertræ 439
 Pelargonie 440, 870
 Pengeurt 441
 Perikon 442
 Persille 443
 Petunia 56
Phylloscopus-Sangere 1445
 Piber 1433
 Pigæble 444
 Pighude 1575–76
 Pil 401, 446, 997, 1021, 1069, 1129, 1153, 1159,
 1163–64
 Pileurt 447
 Pimpinelle 448
 Pindsvin 1566
 Pingvin 1467
 Pinselilje 449–50
 Pirol 1434
 Planteforædling 646, 656, 901
 Plantefysiologi 947–74
 Plantenavne 11, 798–826, 828–89, 1218
 Plantenavne - spansk 827
 Pollen 702, 748
 Polypdyr 1577
 Pomeransfugl 1435
 Poppel 451, 778, 997, 1021
 Pors 452, 749, 898–99
 Portulak 453
 Potentil 454
 Præstekrave 1436
 Pragtsnerle 267
 Propolis 1239–42
 Prydblomster 975–83
 Prydtræer 976, 980
 Pyrethrum 928
 Påfugl 1293–94
 Påskelilje 39, 455–58, 472
 Quinoa 938
 Rabarber 459
 Radise 460
 Ræddike 460
 Ræv 1567
 Rafflesia 948, 974
 Ramsløg 462, 859
 Ranunkel 463, 792, 1224–25
 Rapgræs 464
 Ravn 1437
 Regnorme 1547–48
 Regnspove 1438
 Reje 1539
 Rejnfan 466
 Reseda 467
 Revling 468
 Ribs 469
Ricinus 743, 1253
 Ridderspore 470–71
 Rimte 1348
 Ris 1133
 Rismælde 938
 Rissa 1428
 Robinie 473
 Rododendron 53
 Roe 1119, 1141, 1165
 Roelygte 1141
 Rokke 1580
 Rose 474, 1113, 1131
 Rosmarin 475, 702, 750
 Rostrup, E. 992–93
 Rotte 1568
 Rovterne 1471
 Rude 476
 Rudskalle 1353
 Rug 477–78, 659, 957, 968, 1197–98
 Rughejre 1002
 Rundbælg 479
 Rundbladet katost 300, 787, 853, 1014
 Rundmunde 1578–80
 Runkeloe 480
 Rur 1540
 Russervin 481
 Russisk rod 751
 Russland 692
 Rybs 658
 Rygsvømmer 1517
 Ryle 1439
 Rådhusvin 481

- Rådyr 1569
 Råge 1440
 Rød–arve 482–83, 765, 850
 Rødbede 484
 Rødben 1442
 Rød glente 1441
 Rødhals 1443
 Rødkløver 702, 752, 1053
 Rødspætte 1349
 Rødtræ 1040
 Røllike 485–86, 702, 711, 753–55
 Røn 432, 487–88
 Rørdrum 1444
 Rørsangere 1445
 Sæbeurt 489, 815
 Sæddodder 490, 1007
 Sæler 1570
 Saflor 702, 756
 Saft 1231, 1237, 1245
 Sagn 1096–1103
 Salamander 1550
 Salomons segl 860
 Salvie 491, 702, 757
 Sandflugt 1027, 1032
 Sandorm 1547
 Sandterne 1471
 Sandtidse 215
 Sandtorn 772–73
 Sanikel 492
 Sankthansorm 1518
 Sankthansurt 493, 816, 1204–05
 Schisandra 702, 758
 Sej 1350
 Selleri 495
 Sennebom 496
 Serradel 147
 Sevenbom 497, 709, 713, 759
 Sild 1326, 1351–52
 Silke 498, 714–15
 Silkehale 1446
 Silkesommerfugl 1301
 Silphion 760
 Singrøn 46
 Sisal 934
 Siv 499
 Sjælland 876–77, 1064, 1068, 1072, 1084, 1193
 Sjagger 1447
 Skabiose 494
 Skæbnetræ 559
 Skærising 1338
 Skalle 1353
 Skallesluger 1449
 Skarabæ 1499, 1514
 Skarnbasse 1519
 Skarntyde 120, 502
 Skarv 1450
 Skavgræs 858
 Skik 1129–65
 Skilla 246
 Skjaller 503
 Skorzonér 504
 Skovbrug 775–86
 Skov-Galeretand 505
 Skovmærke 89, 506, 1145
 Skovskade 1451
 Skovspurv 1400
 Skovsyre 507
 Skræppe 508, 1016
 Skrubbe 1354
 Skumcikade 1520
 Skvalderkål 509–11
 Skøjteløbere 1521
 Slangehoved 512, 831, 842
 Slangerod 513, 763, 874
 Slåen 514
 Smældere 1522
 Smelt 1355
 Smørblomst 1224–25, 792
 Snebær 98, 515, 1122
 Snegl 1373
 Sneglebælg 516
 Sneppe 1452
 Sneppefugl 1414
 Snerle 517
 Snog 1544
 Snudebiller 1523
 Snus 694
 Solbær 519

- Soldug 520, 789–90
 Solsikke 521, 1123, 1127
 Solsort 1453–54
 Sommerfugle 1504, 1513, 1524–25
 Sommerhyld 522, 1100
 Sommernar 117, 582, 598–99, 1147–49, 1151–52
 Sort natskygge 523, 655, 972
 Spætter 1456
 Spansk peber 702, 761
 Spergel 525, 1017
 Spidsmus 1572
 Spindlere 1483, 1581–83
 Springbalsamin 526
 Springknap 527
 Stær 1454, 1457
 Stankelben 1526
 Star 528
 Stedmoderblomst 529–31, 801, 832, 871
 Stenbider 1356
 Stenbræk 532
 Stenklover 533
 Stenpikker 1458
 Stenurt 534, 830
 Stenvender 1459
 Sterna-terner 1471
 Stikkelsbær 535
 Stillids 1460
 Stinksvamp 536
 Stokrose 537
 Stork 1461, 1468
 Storkenæb 538
 Storkonval 539
 Stormhat 540, 806, 1218
 Strand-krageklo 834–35, 1028
 Strandkål 541
 Strandmalurt 387
 Strandskade 1462
 Strengetang 553
 Strømskalle 1353
 Stueflue 1527
 Stålorm 1545
 Støvbold 747, 762
 Suder 1358
 Sukker 611, 649, 654
- Sukkerroe 543, 611–12, 649, 654
 Sukkertang 553
 Sule 1463
 Sværdlilje 269, 544, 836
 Svale 1464–65
 Svaleurt 545
 Svampe 536, 546, 747, 762, 826, 963, 1019, 1088–91, 1093–95, 1105, 1166, 1170, 1183, 1195
 Svane 1466
 Svigermors skarpe tunge 54
 Svin 1315
 Svingel 547
 Sylvia–Sangere 1445
 Syre 508, 1016
 Syré 501, 548
 Søanemone 1534
 Sødestoffer 653–54, 919
 Søkonge 1469
 Sølvkræ 1528
 Sønellike 1534
 Søpindsvin 1575
 Søstjerner 1576
 Tagetes 549
 Tagrør 550, 657
 Taks 145, 551–52
 Talemåde 1248, 1276
 Tandpleje 683
 Tang 893, 903, 909
 Tangloppe 1541
 Tangnål 1347
 Tangsnarre 1359
 Tangspræl 1360
 Teak 785
 Tejst 1470
 Thrips 1484
 Thuja 554
 Tidløs 109, 861
 Tidsel 555–56
 Tiggerranunkel 862
 Timian 557–58, 702, 764
 Timoté 141
 Tinksmed 1472
 Tjørn 1103, 1140, 1143
 Tobak 560, 840, 924, 944, 1217

- Tobis 1361
 Tobiskonen 1361
 Tomat 561, 986
 Torden 1110
 Tordenskræppe 221
 Tormentil 562
 Tornblad 563
 Tornskade 1473
 Torsk 1362
 Torskemund 564
 Træ 784–86, 998, 1038, 1104, 1209
 Træbukke 1529
 Træer 22–25, 33, 47, 52, 66–67, 71, 101, 123, 132–
 34, 136, 145, 167, 172, 192, 207, 210, 222, 262,
 266, 308–09, 358, 371–73, 388, 400–01, 406,
 421, 426, 432, 435, 446, 451, 487–88, 551–52,
 554, 565, 581, 585, 615, 707, 776–78, 785, 821–22,
 837–38, 867, 927, 935–37, 950–51, 956, 976, 980,
 997, 1021, 1036, 1039–54, 1060–86, 1096, 1106,
 1110, 1129, 1132, 1134, 1153–54, 1159–61, 1163–64,
 1177, 1184, 1186–87, 1189–94, 1206, 1209, 1231,
 1237, 1245
 Trælyng 268
 Trævlekrone 566
 Trane 1474
 Tranebær 567
 Trillingblomst 79, 258
 Tro 1177, 1180, 1195, 1197
 Troldnød 208
 Tropæolum 15
 Trøffel 1089
 Tuberkulos 696
 Tudse 1549
 Tulipan 570, 982
 Tunge 1363
 Turnips 571
 Tusindben 1530
 Tusindfryd 572–74
 Tusindgylden 575
 Tyggegummi 946
 Tyttebær 576–77
 Tøffelblomst 103
 Tørst 578
 Ugle 1395, 1475
 Ukrudt 19, 135, 429–30, 655, 665, 833–34, 897,
 920–21, 923, 1002, 1024–25, 1028
 Ulk 1364
 Ulv 1573
 Ulvefod 579–80, 735, 1246
 Urfugl 1476
 Usambaraviol 189
 Væddeløber 285
 Væggelus 1531
 Vagtel 1477
 Valmue 583–84, 799, 1128, 1196
 Valnød 585
 Vandgran 1040
 Vandkalve 1532
 Vandmand 1577
 Vandnavle 586, 728
 Vandnymfer 1496
 Vandpest 952
 Vandrikse 1478
 Vandrotte 1560
 Varsler 1200–02, 1204–05
 Ved 784–86, 998, 1038, 1104, 1209
 Vedbend 587–88
 Vejbred 589–90, 766, 802, 817, 1018
 Vejrligsplanter 1106, 1108
 Vejrvarsler 1107, 1109
 Vejsennep 591
 Vellugtende Gulaks 592
 Welwitschia 124
 Vendehals 1479
 Vendsyssel 878
 Venushår 593
 Venusvogn 540, 1218
 Veterinærmedicin 676–77, 739, 768, 1279
 Vibe 1480
 Vibefedt 594, 767, 789–90
 Vikke 595
 Vildæble 22–24
 Vild kørvel 351, 804
 Vildsvin 1574
 Vintergæk 117, 582, 598–99, 1147–49, 1151–52
 Viol 600–01, 607, 1230
 Vipstjert 1481
 Visse 602

Vitaminplanter 771–74
Vortemælk 148, 604, 913
Vorterod 605
Vrangkrøjt 768
Vrietorn 606
Vårflue 1272
Yams 668, 940
Zinnia 549
Ål 1322, 1365
Ålevabbe 1366
Øjentrøst 724, 864
Øl 769
Ørentvist 1533
Ørnebregne 865
Ørred 1367
Østers 1371, 1374

SVENSKT REGISTER

REGISTRET HÄNVISAR TILL POSTNUMMER I BIBLIOGRAFIN

- Abborre 1320
Abortmedel 670, 709, 759
Afrodisiaka 663, 721–22
Agave 256
Akacia 34
Akantus 524
Akleja 35–36, 843
Aktinidia 303, 1250
Al 133
Albatross 1377
Alfågel 1405
Alger 553, 893, 900, 903, 909
Alkekung 1469
Alm 134, 776, 1063, 1067, 1085
Alruna 38
Amaryllis 39, 472
Amerikansk sekvoja 1040
Ampellilja 285
Ananas 83–84
Andalusien 13
Andmat 41, 890
Anis 43
Anka 1285
Antabus 661
Arkeologi 1038
Arun 575
Ask 47, 707, 1106, 1209
Aster 49–50, 108
Avenbok 52
Avokado 21
Azalea 53
Backsippa 317–18
Bajonettilja 54
Ballongranka 57
Balsamblad 58
Bambu 925–26
Banan 942
Bandtång 553, 893, 903, 909
Batat 267
Beckasin 1380
Begonia 59
Belladonna 179
Benfisk 1320–67
Bened 61–62
Berberis 63, 1023
Besksöta 68
Bingel 65, 845
Biodling 1295–97, 1300
Björk 66–67, 1206, 1231, 1245
Björkna 1321
Björktrast 1447
Björnbär 82, 1098
Björnmossa 12
Blindnässla 527
Blod 1167–68, 1182, 1184
Blodigel 1546
Blodrot 562
Blodtopp 344
Blåbär 74
Blåeld 512, 831, 842
Blåklin 328–31, 1128
Blåklocka 312
Blålusern 374
Blämunkar 76
Blåsfoting 1484
Blåsippa 42
Blåstjärna 246
Blåstång 553
Blåtobak 265
Blåtåtel 77
Bläckfisk 1368
Blötdjur 1368–74

- Bockhornsklöver 91
Bockrot 448
Bocktörne 92–93
Bofink 1382
Bok 101, 123, 956, 1053–54, 1065, 1074, 1081, 1085, 1209
Bolmört 96
Bondböna 220, 617
Bornholm 1048, 1073
Bovete 78, 620–21
Brakved 578
Braxen 1321, 1092
Bredkaveldun 129, 894, 896, 997
Brokkrage 135, 429–30
Broms 1503
Brunskära 88, 841, 846
Brunört 85
Brushane 1384
Brännässla 904
Bröd 660
Brödgran 426
Brödkorgsvamp 1105
Bumerang 1003, 1208
Buskskvätta 1385
Busktörne 834–35, 1028
Buxbom 94–95, 121
Bäckfräne 87
Böna 102
Calvariaträd 950
Ceder 976
Cikoria 105–07, 445, 999–1000
Cissus 481
Citron 774
Citrus 706
Cómpeta 3
Cyklamen 111
Cypress 976
Daddel 945
Daddelpalm 945
Daggkåpa 379
Daggmask 1547–48
Dagslända 1490
Dahlia 112–13, 184
Dalmatinerkrage 626
Dansk körvel 351
Darrgräs 228–29, 873
Delfin 1552–53
Dendrokronologi 1039, 1042
Dietrich Brandis 785
Diktning 1113–20
Dill 125
Djurläten 1254, 1256, 1264–65
Djurnamn 1255, 1257, 1260, 1263, 1268–69
Domherre 1388
Dopping 1420
Douglasgran 192, 776
Dovhjort 1569
Druffläder 128
Dubbelfoting 1530
Dunört 182, 997
Durio 930–31
Duva 1286, 1390
Dykare 1532
Dyngbagge 1499, 1514
Dårrepe 461
Dödsur 1489
Edelweiss 131
Ejder 1391
Ek 132
Ekorre 1551, 1554
Ekoxe 1491
Eldkrona 263, 360
Elritsa 1323
En 136
Engelskt rajgräs 461
Enkelbeckasin 1408
Esparsett 147
Eternell 149
Eucalyptus 777
Europeisk stör 1357
Falk 1393
Fasan 1394
Fejö 1049
Fenknot 1341
Fetknopp 534, 830
Fikonkaktus 156
Fingerborgsblomma 158
Fingerört 454

- Fiske 1213, 1316, 1318–19
 Fiskgjuse 1482
 Fjällpipare 1435
 Fjärilar 1504, 1513, 1524–25
 Fjärilsranka 702, 758
 Fjärsing 1324, 1328
 Fladdermus 1555, 1564
 Fluga 1486, 1492, 1527
 Flugsvamp 1088, 1094
 Flunderfisk 1325
 Flyghavre 1029
 Fläckig munkhätta 114–15
 Fläcklungört 375
 Fläder 118, 249–50, 500, 705
 Fnöskticka 1019
 Foderbeta 480
 Folkmedicin 5, 11, 661–770, 1214
 Folktron 1166–76, 1178–79, 1181–94, 1196, 1198–1205
 Forsythia 165
 Fresia 166
 Fruktträd 22–24, 167, 308–09, 435, 1046–51, 1096
 Fruktträdgårdar 309
 Fryle 168
 Fräken 433, 712
 Fuchsia 169–70, 1171
 Fyn 8, 880, 1047, 1070, 1077, 1083, 1186, 1194
 Fyrklöver 918, 1172, 1179, 1185
 Fåglar 1276, 1282, 1284–94, 1375–1482
 Får 1303
 Fälthare 1557
 Fönsterflkus 199
 Förgätmigej 162–64, 848
 Förslörjning 616, 638
 Gamander 303, 1250
 Gardenia 104
 Genbank 619, 622
 Gentiana 144
 Georgin 112–13, 184
 Gers 1333
 Get 1306
 Getapel 606
 Geting 1494
 Getväppling 479
 Giftväxter 745, 1247, 1253
 Gikt 673
 Ginseng 702, 718, 770
 Ginst 602
 Gladiol 187
 Gloxinia 185, 189
 Gossypol 675
 Gran 192, 1154
 Groblad 589–90, 766, 802, 817, 1018
 Groda 1549
 Groddjur 1549–50
 Gråsparv 1400
 Gräsugga 1535
 Gräs 190, 625, 900, 1199
 Gräshoppa 1495
 Grävling 1556
 Gröe 464
 Grönbenä 1472
 Gullkrage 19, 135, 193, 429–30, 814, 833–34, 1024–25
 Gullregn 197
 Gullviva 319–20, 603, 804–05, 811, 824
 Gulmåra 518, 789–90, 823
 Gul näckros 116, 609, 863
 Gulsparv 1402
 Gulsporre 564
 Gummimaskros 626, 905, 908, 917
 Gummiträd 927
 Gurka 32
 Gurkört 232
 Gyllenlack 200–01
 Gås 1287, 1292
 Gädda 1327
 Gängel 1035
 Gärdsmyg 1397
 Gäss 1398
 Gök 1387, 1403
 Gökblomster 566
 Gökttyta 1479
 Hackspett 1456
 Hagtorn 1103, 1140, 1143
 Haj 1578
 Hallon 224

- Hampa 209, 627
 Hampflockel 231, 810
 Handnycklar 205
 Harkrank 1526
 Harris 202–03
 Harsyra 507
 Hassel 210, 400, 1132, 1160–61
 Hasselört 211
 Haverrot 214
 Havre 213, 659
 Havskatt 1329
 Havsnejliga 1534
 Havsnejönöga 1579
 Havssula 1463
 Havstulpan 1540
 Havsörn 1482
 Havtorn 215, 772–73
 Hemtrevnad 239
 Hermelin 1558
 Hibiskus 223, 259
 Hjortron 414
 Hjortsprång 710, 725
 Hjärtansfröjd 230
 Hjärtstilla 37
 Holbæk 1079, 1191
 Honung 1233, 1235, 1239–42
 Honungsbi 1295–1300, 1483
 Honungsfacelia 623, 916
 Hormoner 690
 Hortensia 233–34
 Huggorm 1543
 Humla 1500
 Humle 18, 235
 Humleblomster 422–23, 813
 Humlesuga 353
 Hummer 1536
 Hund 1303, 1309
 Hundkäx 351, 804
 Hundrova 178
 Hundtunga 237–38
 Hundräxing 236
 Husdjur 1279–82, 1284–1315
 Husfluga 1527
 Hyacint 246–47
 Hårväxtmedel 699–700
 Häger 1406
 Hägg 207
 Hällefundra 1331
 Hämpling 1411
 Härfågel 1404
 Härmsångare 1401
 Hässlebrodd 404
 Häst 1307–08
 Hästkastanj 222
 Hästsvans 1040
 Häxring 1166, 1170, 1176
 Hök 1410
 Hökfibbla 252
 Höna 1276, 1288–89, 1291
 Id 1348
 Idegran 145, 551–52
 Igelkott 1566
 Iller 1558
 Indianer 665, 676–77, 1090
 Indiankrasse 73, 868, 872
 Industriväxter 640
 Insekter 1295–1301, 1483–1533
 Insekticider 647
 Insemination 1279
 Iris 269, 544, 836
 Isop 270
 Italienskt rajgräs 461
 Italienskt rör 257
 Jams 668, 940
 Japan 796
 Jerikoros 272
 Jobs tårar 229
 Johannesört 442
 Jojoba 922
 Jordgubbe 275, 643, 987
 Jordlöpare 1508
 Jordрева 188, 333
 Jordrök 354, 803, 851
 Jordärtskocka 276, 633, 650
 Judasöra 277
 Judekörs 283–84
 Judeskägg 285
 Julgran 1154, 1156–57, 1162

- Julros 278, 281, 425, 666, 768
 Julstjärna 279–80, 282
 Jungfruhår 593
 Jungfrun i det gröna 274
 Jungfruslända 1496
 Jylland 879, 1080
 Järnek 337–38
 Järnört 273
 Jäst 717
 Jättebläckfisk 1369
 Jättelandsnäcka 1370
 Jätterams 860
 Kabbeleka 286–88
 Kackerlacka 1502
 Kaffe 999–1000, 1011
 Kaja 1379
 Kaktus 979
 Kalankoe 86, 971
 Kalkon 1284, 1290
 Kalla 44, 608, 738
 Kalmus 294
 Kamelia 104
 Kamomill 295
 Kanin 1310
 Kannranka 941
 Kantnål 1347
 Kaprifol 180
 Kapris 261
 Kardbenedikt 326
 Kardborre 97, 892, 902, 920
 Kardvädd 296, 613–14, 626, 635–36, 852
 Katt 1302, 1304, 1311–12
 Kattfot 149
 Kattmynta 302, 854
 Kattört 303, 1250
 Kejsarkrona 304–05
 Kejsarträd 266
 Kermesbär 306
 Kikhosta 698
 Kirsål 509–11
 Klerodendrum 559
 Klint 316
 Klockljung 313
 Klockmalva 20
 Klockranka 559
 Klorofyll 702, 729
 Klätt 152–53, 310, 331, 958
 Klöver 314–15, 918, 1172, 1179, 1185
 Knorrhane 1341
 Knylhavre 1002
 Knypplingsträd 929
 Knäppare 1522
 Ko 1281, 1313–14
 Kokosnöt 1124
 Kokospalm 1124
 Kolja 1342
 Koltrast 1453–54
 Kontraception 669, 672, 684, 687–88, 701, 940
 Kopparödla 1545
 Koralldjur 1534
 Kordyline 568
 Koriander 327
 Korkek 262, 935
 Korn 99, 659, 1034
 Kornblomst 328–31, 1128
 Kornell 332
 Kornknarr 1392
 Kornsparv 1383
 Korogi 984
 Korp 1437
 Korsnäbb 1417
 Korstörel 891, 912
 Korsört 80
 Koträd 936
 Krabba 1537
 Kransborre 335
 Krasse 15, 73, 298, 569
 Krig 994, 1167–68
 Krikon 71
 Krokus 339–40
 Kronhjort 1569
 Kronärtskocka 988
 Krusbär 535
 Kryddsalvia 702, 757
 Kråka 1418
 Kråkbär 468
 Kräfta 1538
 Kräftdjur 1535–41

- Kräldjur 1542–45
 Kummel 1343
 Kummin 323
Kungscissus 481
Kungsfiskare 1412
Kungsfågel 1396
Kungsljus 324–25
Kungsörn 1482
Kusttobis 1361
Kvalster 1584
Kvanne 346
Kwickrot 348, 1002
Kvidd 1323
Kvitten 343
Kåda 723, 1009, 1234, 1236, 1244
Kål 349, 991
Kålrabbiti 350
Kålrot 350
Källfräne 87
Käringtand 289
Kärleksört 493, 816, 1204–05
Kärrhök 1410
Kärrspira 143
Körsbär 308–09, 615
Köttätande växter 959, 1121
Labb 1413
Lagerhägg 122, 978
Lake 1340
Landskapsblommor 1055
Landskinnbagge 1505
Lantbruk 1021–37
Lav 362
Lavendel 363, 702, 733, 1117
Lax 1345
Laxöring 1367
Lejongap 380–81, 1180
Leksaker 1226–30
Lekväxter 1203, 1218–30
Lerskädda 1338
Libanonceder 980
Libsticka 383, 737
Liguster 365
Lilja 366
Liljekonvalj 367–70
Lin 253
Lind 371–73, 581
Lingon 576–77
Linnéa 297, 734
Ljung 28, 216–17, 1010, 1106
Ljungpipare 1407
Lockespindel 1585
Loka 69, 271, 290, 396
Lolland–Falster 875, 881, 1081, 1173
Lom 1421
Lomme 251, 1224–25
Loppa 1506
Losta 218
Luddlost 1002
Luddtåtel 161, 1002
Luktviol 394–95
Lummer 579–80, 735, 1246
Lupin 376–77, 644
Lus 1507
Lysing 808
Långhals 1540
Långhorning 1529
Läderlapp 1555, 1564
Läkeväxter 661–728, 730–47, 749–70, 1214
Lärk 358
Lärka 1386, 1419
Löjtnantsjärta 226–27
Lök 378, 708, 732, 774
Lönn 33, 951, 1237, 1245
Lövsångare 1445
Majs 642
Makrill 1346
Malört 100, 387, 703–04
Mammutträd 1040
Mandel 388, 937
Mandelblomma 532
Maneter 1577
Mannagräs 390, 1001, 1012, 1252
Maranta 568
Mariatistel 393
Maribo 681
Martorn 311, 389, 856
Marulk 1330
Maskar 1546–48

- Maskros 150, 382, 385–86, 634, 702, 731, 736, 812, 920, 1135
 Mattram 397
 Mejeri 787–92
 Mejram 402
 Melon 399
 Mes 1423
 Metallväxter 910
 Mimosa 405, 955
 Mimosajakaranda 266
 Mispel 406, 837–38, 867
 Missne 291
 Mistel 407–08, 1181
 Mjölke 182, 809, 997
 Mjölmålla 938
 Mjölon 398
 Morgonstjärna 849
 Morkulla 1452
 Mor och barn 285
 Morot 198, 949
 Mosaikslända 1488, 1496–97, 1509
 Moses brinnande buske 157
 Mossa 412
 Mullbär 410
 Mullvad 1561
 Murgröna 587–88
 Mus 1562
 Mussla 1372
 Mygga 1511
 Mynta 415
 Myra 1512
 Myrlilja 60, 844
 Myrspov 1416
 Myrten 416, 1137–38, 1188
 Myskmadra 89, 506, 1145
 Målla 204
 Mård 1563
 Mås 1428
 Människoloppa 1506
 Mästerrot 403, 739
 Mört 1353
 Nagelört 177
 Nationalväxter 1052–59
 Nattens drottning 420
 Nattljus 418–19
 Nattskatta 523, 655, 972
 Nattskärra 1429
 Nattslända 1272
 Naturfolk 693
 Naverlönn 421
 Nejlika 45
 Nejlikrot 422–23, 813
 Nejonöga 1579
 Nors 1355
 Novemberljus 110, 188
 Nunneört 359
 Nyckelblomster 205–06, 721–22
 Nyckelpiga 1487, 1509–10
 Nyponros 248
 Nyttoväxter 610–60, 890–932, 934–46, 996–97, 1000–02, 1004–08, 1010–11, 1013–20
 Näbbgädda 1334
 Näckros 116, 741
 Näktergal 1430–32, 1448, 1455
 Nässla 417, 702, 740
 Nästsvamp 1105
 Näva 440, 538
 Nötskrika 1451
 Odon 413
 Odört 120, 502
 Ogräs 19, 135, 429–30, 655, 665, 833–34, 897, 920–21, 923, 1002, 1024–25, 1028
 Oleander 264, 424
 Oljedådra 490, 1007
 Ollon 1036
 Ollonborre 1515
 Olvon 345
 Opium 695
 Orakelväxter 1202–03
 Orkidé 206, 431, 716, 721–22, 742, 839, 975
 Ormbunke 81, 1087, 1092
 Ormbär 159
 Ormvråk 1427
 Orre 1476
 Ostron 1371, 1374
 Oxsimpa 1364
 Oxtunga 355
 Padda 1549

- Palettblad 110
 Palmsöndag 1153, 1159, 1163–64
 Palsternacka 437
 Papaja 939
 Papegojblomma 542
 Papper 645, 1212
 Passionsblomma 436
 Pelargon 440, 870
 Penningört 441
 Peperomia 568
 Pepparmynta 632, 702, 745–46
 Pepparrot 438
 Persilja 443
 Pestskråp 221
 Petunia 56
 Piggkörvel 807
 Piggstiel 555–56
 Piggvar 1336
 Pil 401, 446, 997, 1021, 1069, 1129, 1153, 1159,
 1163–64
 Pilfink 1400
 Pilört 447
 Pimpinell 64
 Pingstlilja 449–50
 Pingvin 1467
 Pion 434
 Piplärka 1433
 Pipranka 513, 763, 874
 Plommon 71
 Pollen 702, 748, 1232, 1238, 1243
 Polypdjur 1577
 Poppel 451, 778, 997, 1021
 Pors 452, 749, 898–99
 Portlak 453
 Potatis 299, 637, 651
 Propolis 1239–42
 Prustrot 425, 666, 768
 Prydnadsträd 976, 980
 Prydnadsväxter 975–83
 Prästkrage 244, 392, 814
 Puktörne 334, 869
 Pumpa 191, 624, 702, 719
 Pyrethrum 928
 Påfågel 1293–94
 Påsklilja 455–58
 Pärlyacint 246
 Päron 435
 Quinoa 938
 Rabarber 459
 Rafflesia 948, 974
 Ramslök 462, 859
 Ranunkel 792, 1224–25
 Rapphöna 1376
 Raps 465, 648
 Redwood 1040
 Renfana 466
 Reseda 467
 Ricin 336, 743, 1253
 Riddarsporre 470–71
 Ringblomma 411
 Ris 1133
 Risp 151
 Robinia 473
 Rocka 1580
 Rododendron 53
 Ros 474, 1113, 1131
 Roskarl 1459
 Rosmarin 475, 702, 750
 Rostrup, E. 992–93
 Rova 571, 1119, 1141, 1165
 Rovlykta 1141
 Ruda 1339
 Rundhagtorn 245, 702, 727
 Rundmunnar 1578–80
 Rybs 658
 Ryggssimmare 1517
 Rysk rot 751
 Ryssland 692
 Rådhusvin 481
 Rådjur 1569
 Råg 477–78, 659, 957, 968, 1197–98
 Råglosta 1002
 Råka 1440
 Rätta 1568
 Rädisa 460
 Räka 1539
 Rättika 460
 Rävsvans 933

- Rödarv 482–83, 765, 850
 Röda vinbär 469
 Rödbena 1442
 Rödbeta 484
 Röd brännmanet 1577
 Röd glada 1441
 Rödhake 1443
 Rödklöver 702, 752, 1053
 Rödmalva 1014
 Rödräv 1567
 Rödspätta 1349
 Rödtunga 1338
 Röksvamp 747, 762
 Röllika 485–86, 702, 711, 753–55
 Rönn 432, 487–88
 Rördrom 1444
 Rörsångare 1445
 Rötsimpa 1364
 Safflor 702, 756
 Saintpaulia 189
 Sallat 212
 Salvia 491
 Sandflykt 1027, 1032
 Sandmask 1547
 Sandrör 225, 1032
 Sandskädda 1338
 Sandtärna 1471
 Sarv 1353
 Sav 1231, 1237, 1245
 Seder 1129–65
 Sej 1350
 Selleri 495
 Senap 496
 Serradella 147
 Sidenvans 1446
 Sik 1332
 Sileshår 520, 789–90
 Silkesfjäril 1301
 Sill 1326, 1351–52
 Sillgrissla 1422
 Silphion 760
 Silverfisk 1528
 Silvergran 192
 Sisal 934
 Sjurygg 1356
 Själland 876–77, 1064, 1068, 1072, 1084, 1193
 Sjöborre 1575
 Sjöstjärna 1576
 Sjötunga 1363
 Skallra 503
 Skarabé 1499, 1514
 Skata 1409
 Skatnäva 219
 Skavfräken 858
 Skelört 545
 Skogsbruk 775–86
 Skogsek 1036, 1052, 1060–62, 1066, 1075,
 1080–81, 1085, 1106
 Skogstry 181
 Skrake 1449
 Skrock 1139, 1318–19, 1587
 Skrubbskädda 1354
 Skräddare 1521
 Skräntärna 1471
 Skräppa 508, 1016
 Skräppe–tare 553
 Skvatram 749
 Skärfläcka 1415
 Skär kattost 300, 787, 853, 1014
 Skörbjuggsört 322, 730
 Slän 514
 Slätterblomma 744
 Slättergubbe 194–95, 702, 720
 Smultronträd 260
 Småborre 30
 Smälglim 70
 Smörlblomma 463, 792, 1224–25
 Smörboll 137
 Snok 1544
 Snus 694
 Snårvinda 176
 Snäcka 1373
 Snäcklusern 516
 Snäppa 1414
 Snärja 498, 714–15
 Snärjmåra 518
 Snöbär 98, 515, 1122
 Snödroppe 117, 582, 598–99, 1147–49, 1151–52

- Snöklocka 127
 Socker 611, 649, 654
 Sockerbeta 543, 611–12, 649, 654
 Solros 521, 1123, 1127
 Sommarfläder 522, 1100
 Sommargylling 1434
 Sothöna 1381
 Spanskpeppar 702, 761
 Sparris 48, 985
 Spikblad 586, 728
 Spikklubba 444
 Spindeldjur 1483, 1581–85
 Spindlar 1483, 1581–83
 Spottstrit 1520
 Spov 1438
 Springkorn 526
 Sprutgurka 255
 Sprängört 186
 Stagg 301, 866, 1002
 Stare 1454, 1457
 Starr 528
 Steglits 1460
 Stenfrö 356
 Stenros 596–97
 Stenskvätta 1458
 Sternatärna 1471
 Stinksvamp 536
 Stinksyska 505
 Stockros 537
 Stork 1461, 1468
 Stor lysmask 1518
 Stormhatt 540, 806, 1218
 Storrams 539
 Storskav 1450
 Storspigg 1335
 Strandkål 541
 Strandmalört 387
 Strandmålla 384
 Strandpipare 1436
 Strandråg 391, 915, 1027, 1032
 Strandskata 1462
 Sträfse 553
 Styngfluga 1485
 Styvmorsviol 529–31, 801, 832, 871
- Styvt käringhår 553
 Stäm 1353
 Sudare 553
 Sutare 1358
 Svalört 605
 Svampar 536, 546, 747, 762, 826, 963, 1019,
 1088–91, 1093–95, 1105, 1166, 1170, 1183, 1195
 Svan 1466
 Svarta vinbär 519
 Svarthätta 1424
 Svart majbagge 1516
 Svartrrot 504
 Svart smörbult 1344
 Svarttärna 1471
 Svin 1315
 Svingel 547
 Svärmarstunga 54
 Sydcikoria 989
 Sydgullregn 196
 Sylviasångare 1445
 Syra 508
 Syré 501, 548
 Syrsa 1493
 Såpnejlika 489, 815
 Sårläka 492
 Sägner 1096–1103
 Sålar 1570
 Säv 321, 906
 Sävenbom 497, 709, 713, 759
 Sötningsmedel 653–54, 919
 Sötväplling 533
 Tagetes 549
 Tagghudingar 1575–76
 Taklök 240–41
 Talesätt 1248, 1276
 Talgoxe 1399, 1426
 Tall 172, 1214
 Tandvård 683
 Tare 893, 903, 909
 Teak 785
 Tejstefisk 1360
 Tibast 439
 Tidlösa 109, 254, 861
 Tiggarranunkel 862

- Timjan 557–58, 702, 764
 Timotej 141
 Tistel 555–56
 Tistelgullfrö 895, 920
 Tobak 560, 840, 924, 944, 1217
 Tobisgrissla 1470
 Tobiskung 1361
 Toffelblomma 103
 Tofsvipa 1480
 Tomat 561, 986
 Tordmule 1378
 Tordyvel 1519
 Tornsegglare 1425
 Torsk 1362
 Trana 1474
 Tranbär 567
 Trast 1389
 Trift 138, 151
 Trillingblomma 79, 258
 Trips 1484
 Tro 1177, 1180, 1195, 1197
 Trollhassel 208
 Trollslända 1488, 1496–97, 1509
 Trut 1428
 Tryffel 1089
 Trä 784–86, 998, 1038, 1104, 1209
 Träd 22–25, 33, 47, 52, 66–67, 71, 101, 123, 132–34, 136, 145, 167, 172, 192, 207, 210, 222, 262, 266, 308–09, 358, 371–73, 388, 400–01, 406, 421, 426, 432, 435, 446, 451, 487–88, 551–52, 554, 565, 581, 585, 615, 707, 776–78, 785, 821–22, 837–38, 867, 927, 935–37, 950–51, 956, 976, 980, 997, 1021, 1036, 1039–54, 1060–86, 1096, 1106, 1110, 1129, 1132, 1134, 1153–54, 1159–61, 1163–64, 1177, 1184, 1186–87, 1189–94, 1206, 1209, 1231, 1237, 1245
 Trädgårdar 793–97, 1099, 1126
 Trädgårdsborre 1498
 Trädljung 268
 Tuberkulos 696
 Tuggummi 946
 Tuja 554
 Tulkört 46
 Tulpan 570, 982
 Tumlare 1559
 Tusenfoting 1530
 Tusensköna 572–74
 Tussilago 173–75
 Tvestjärt 1533
 Tåg 499
 Tång 893, 903, 909
 Tånglake 1366
 Tångloppa 1541
 Tångsnälla 1347
 Tångspigg 1359
 Tätört 594, 767, 789–90
 Törel 148, 604, 913
 Törnskata 1473
 Uggla 1395, 1475
 Utter 1565
 Vaktel 1477
 Val 1571
 Vallmo 583–84, 799, 1128, 1196
 Vallört 341–42, 1005
 Valnöt 585
 Vanlig näbbmus 1572
 Varg 1573
 Varsel 1200–02, 1204–05
 Vass 550, 657
 Vattenklöver 90
 Vattenpest 952
 Vattenrall 1478
 Vattensalamander 1550
 Vattensork 1560
 Vedel 51, 1011
 Vejde 154, 1008
 Veketåg 855, 1013
 Welwitschia 124
 Ven 243, 1002
 Vendsyssel 878
 Vessla 1558
 Vete 242, 628–30, 641, 659, 957–58, 1026
 Veterinärmedicin 676–77, 739, 768, 1279
 Vial 160, 361
 Vicker 595
 Vildapel 22–24
 Vildkaprifol 181
 Vildsvin 1574

- Vinda 517
 Vinruta 476
 Vintergröna 364
 Vintergäck 117, 146, 599
 Viol 600–01, 607, 1230
 Virke 784–86, 998, 1038, 1104, 1209
 Virvelbagge 1501
 Vitaminväxter 771–74
 Vit kalla 293
 Vitling 1337
 Vitlök 702, 708, 726
 Vit näckros 116, 427–28, 863
 Vitplister 130
 Vitsippa 42, 119
 Viva 15
 Vivel 1523
 Vårbrodd 592
 Våtarv 171
 Vädd 494
 Väderspådomar 1107, 1109
 Väderväxter 1106, 1108
 Vägglus 1531
 Vägsenap 591
 Vägtorn 606
 Vänderot 55, 303, 1250
 Växtfysiologi 947–74
 Växtförädling 646, 656, 901
 Växtnamn 11, 798–826, 828–89, 1218
 Växtnamn – spanska 827
 Zinnia 549
 Åbrodd 40
 Åkerfräken 858
 Åkerkål 29, 1024
 Åkerrättika 307
 Åkersork 1562
 Åkervinda 31
 Åkervädd 75
 Ål 1322, 1365
 Ålandsrot 352
 Åska 1110
 Äggsvamp 747, 762
 Äkta kastanj 25, 776
 Älggräs 409, 825, 857, 996
 Älv dans 1166, 1170
 Änder 1375
 Ängsbrähma 139
 Ängshaverrot 183
 Ängskavle 140
 Ängsskära 142, 1004
 Ängssyra 1016
 Ängsull 292, 896, 997
 Ängsvädd 12, 126, 847
 Äpple 22–24, 1046–51, 1096
 Ärenpris 26
 Ärla 1481
 Ärt 610
 Ärta 27
 Ärttörne 563
 Ödla 1542
 Ögontröst 357, 724, 864
 Öl 769
 Örnbräken 865
 Öronlösa sälar 1570
 Öronmanet 1577

TYSKT REGISTER

REGISTRET HÄNVISAR TILL POSTNUMMER I BIBLIOGRAFIN

- Abortivum 709, 759
Agave 256
Andalusien 13
Aphrodisiaca 722
Artemisia 703–04
Baldriane 303
Boviste 747, 762
Buchsbaum 121
Bumerang 1208
Bärenklau 396
Bäume 837–38, 867, 1063, 1132
Die spanische Flagge 263
Eibe 552
Elfentanz 1166, 1170
Erdrauch 803
Fettkraut 789–90
Gagel 898
Gamander 303
Glaube 1180
Haarwuchsmittel 699–700
Hahnenfuss 1224–25
Harz 723, 1009
Hasel 1132
Hexenring 1166, 1170
Hirschrüffel 710, 725
Hirtentäschel 1224–25
Holz 998, 1104
Honig 1241
Indianen 676–77
Insekten 1487
Iris 836
Kannenpflanzen 941
Katzenkräuter 303
Kinderspielpflanzen 1224–25
Kirschchlorbeer 122, 978
Knabenkräuter 722
Kontrazeption 669, 687–88, 701
Käsepappel 1014
Labkraut 789–90
Löffelkräuter 730
Löwenmaul 1180
Marienkäfer 1487
Medizinpflanzen 666, 668–69, 676–77, 687–89, 691, 699–701, 703–04, 709–10, 714–15, 722–23, 725, 730, 742, 747, 759–60, 762, 766
Meierei 789–90
Metallpflanzen 910
Mispel 837–38, 867
Mohn 799
Mädesüsser 825
Nationalpflanzen 1056
Nutzpflanzen 613–14, 894, 898, 910, 929, 932, 941, 1014, 1019
Orchideen 722, 742, 839
Pflanzennamen 799, 801, 803, 824–26, 830, 836–39, 867
Pflanzenphysiologie 972
Pilze 747, 762, 826, 1019, 1166, 1170
Rauhkarde 613–14
Rohrkolben 894
Rosspappel 1014
Saatwucherblume 19
Sadebaum 709, 759
Schlüsselblume 824
Schwarzer Nachtschatten 972
Seide 714–15
Silphion 760
Sitten 1132
Sonnentau 789–90
Spitzenrindenbaum 929
Stiefmütterchen 801
Strahlengriffel 303

Stäublinge 747, 762
Tripmadam 830
Ulme 1063
Unkraut 19
Wegereich 766
Veterinärmedizin 676–77
Volksglaube 1166, 1170
Volksmedizin 5, 666, 668–69, 676–77, 687–
89, 691, 699–701, 703–04, 709–10, 714–15,
722–23, 725, 730, 742, 747, 759–60, 762, 766
Wurzelstechen 666
Zunderschwamm 1019

REGISTER VETENSKAPLIGA NAMN

- Abies alba* 192
Abramis brama 1321
Abutilon 20
Acacia 34
Acanthaceae 524
Accipiter 1410
Acer 33, 951, 1237, 1245
Acer campestre 421
Achatina 1370
Achillea millefolium 485–86, 702, 711, 753–55
Acipenser sturio 1357
Aconitum napellus 540, 806, 1218
Acorus calamus 294
Acrocephalus 1445
Actinidia 303, 1250
Adiantum 593
Aegopodium podagraria 509–11
Aesculus hippocastanum 222
Aeshnidae 1488, 1496–97, 1509
Agave 256, 934
Agave rigidula 934
Agrimonia eupatoria 30
Agropyron repens 348
Agrostemma githago 152–53, 310, 331, 958
Agrostis 243, 1002
Alaudidae 1386, 1419
Alca torda 1378
Alcea rosea 537
Alcedo atthis 1412
Alchemilla 379
Alle alle 1469
Allium 378, 462, 702, 708, 726, 732, 774, 859
Allium sativum 702, 708, 726
Allium ursinum 462, 859
Alnus 133
Alopecurus pratensis 140
Amanita 1088, 1094
Amaranthus caudatus 933
Amaryllidaceae 39, 472
Ammodytes tobianus 1361
Ammophila arenaria 225, 1032
Anagallis arvensis 482–83, 765, 850
Anarhichas lupus 1329
Anas 1285, 1375
Anas platyrhynchos domesticus 1285
Anastacia hierochuntica 272
Anchusa officinalis 355
Anemone nemorosa 42, 119
Anethum graveolens 125
Angelica archangelica 346
Anguilla anguilla 1322, 1365
Anguis fragilis 1545
Anisoptera 1488, 1496–97, 1509
Anser anser domesticus 1287, 1292
Anserini 1398
Antennaria dioica 149
Anthoxanthum odoratum 592
Anthriscus cerefolium 351
Anthriscus sylvestris 351, 804
Anthus 1433
Anthyllis vulneraria 479
Antirrhinum 380–81, 1180
Aphodiinae 1499, 1514
Apis mellifera 1295–300, 1483
Apium graveolens 495
Apus apus 1425
Aquila chrysaetos 1482
Aquilegia vulgaris 35–36, 843
Araceae 44, 738
Araneae 1483, 1581–83
Araucaria araucana 426
Arbutus unedo 260

- Architeuthis dux* 1369
Arctium 97, 892, 902, 920
Arctostaphylos uva-ursi 398
Ardea 1406
Arenaria interpres 1459
Arenicola marina 1547
Aristolochia 513, 763, 874
Armeria maritime 138, 151
Armoracia rusticana 438
Arnica montana 194–95, 702, 720
Arrhenatherum elatius 1002
Artemisia 40, 100, 387, 703–04
Artemisia abrotanum 40
Artemisia absinthium 387
Arum maculatum 114–15
Arundo donax 257
Arvicola terrestris 1560
Asarum europaeum 211
Asclepiadaceae 46
Asparagus officinalis 48, 985
Astacus astacus 1538
Aster 49–50
Asteraceae 108
Astroidea 1576
Astragalus 51, 1011
Atriplex 384
Atropa belladonna 179
Aurelia aurita 1577
Auricularia 277
Avena fatua 1029
Avena sativa 213, 659
Aythya 1375
Azalea 53
Balanus 1540
Bambusa 925–26
Begonia 59
Bellis perennis 572–74
Belone belone 1334
Berberis vulgaris 63, 1023
Beta vulgaris foderbeta-gruppen 480
Beta vulgaris rödbeta-gruppen 484
Beta vulgaris sockerbeta-gruppen 543, 611–12, 649, 654
Betula 66–67, 1206, 1231, 1245
Bidens 88, 841, 846
Bivalia 1372
Blatella germanica 1502
Blicca bjoerkna 1321
Boletus cervinus 710, 725
Bombus 1500
Bombycilla garrulus 1446
Bombyx mori 1301
Borago officinalis 232
Bos taurus 1281, 1313–14
Botaurus stellaris 1444
Bougainvillea 79, 258
Bovista 747, 762
Brachyura 1537
Brassica campestris 29, 1024
Brassica campestris rapifera-gruppen 571
Brassica napus 465, 648
Brassica napus napobrassica-gruppen 350
Brassica oleracea 349, 991
Brassica rapa 1119, 1141, 1165
Brassica rapa oleifera-gruppen 658
Briza media 228–29, 873
Bromeliaceae 83–84
Bromus 218, 1002
Bromus hordeaceus 1002
Bromus secalinus 1002
Brosimum galactodendron 936
Bryonia 178
Bryophyllum 86
Bryophyta 412
Bucephala 1375
Bufonidae 1549
Buteo buteo 1427
Buxus sempervirens 94–95, 121
Cactaceae 979
Caelifera 1495
Calceolaria 103
Calendula officinalis 411
Calidris 1439
Calla palustris 291
Calluna vulgaris 28, 216–17, 1010, 1106
Caltha palustris 286–88
Calvaria 950
Calystegia sepium 176

- Camelina sativa* 490, 1007
Camellia 104
Campanula 312
Canis familiaris 1303, 1309
Canis lupus 1573
Cannabis sativa 209, 627
Capparis spinosa 261
Capra 1306
Capreolus capreolus 1569
Caprimulgus europaeus 1429
Capsella bursa-pastoris 251, 1224–25
Capsicum 702, 761
Carabidae 1508
Carassius carassius 1339
Cardamine pratensis 139
Cardiospermum halicacabum 57
Carduelis cannabina 1411
Carduelis carduelis 1460
Carduus 555–56
Carex 528
Carica papaya 939
Carpinus betulus 52
Carthamus tinctoria 702, 756
Carum carvi 323
Castanea sativa 25, 776
Caucalis platycarpus 807
Cedrus 976
Cedrus libani 980
Centaurea 316
Centaurea cyanus 328–31, 1128
Centaurium 575
Cephalopoda 1368
Cephus grille 1470
Cerambycidae 1529
Cervus elaphus 1569
Cetacea 1571
Chamerion 182
Chamerion angustifolium 809, 997
Chara 553
Charadrius 1436
Charadrius morinellus 1435
Chelidonium majus 545
Chenopodium 204
Chenopodium quinoa 938
Chiroptera 1555, 1564
Chlidonias niger 1471
Chlorophytum comosum 285
Chorda filum 553
Cichorium intybus 105–07, 445, 999–1000
Cichorium endivia 989
Ciconia 1461, 1468
Cicuta virosa 186
Cimex lectularius 1531
Circus 1410
Cirsium 555–56
Cissus antarctica 481
Cissus rhombifolia 481
Citrus 706, 774
Citrus limon 774
Clangula hyemalis 1405
Clerodendron 559
Clupea harengus 1326, 1351–52
Cnicus benedictus 326
Cobaea 559
Coccinellidae 1487, 1509–10
Cochlearia 322, 730
Cocos nucifera 1124
Coix lacryma-jobi 229
Colchicum 109, 861
Colchicum autumnale 254
Coleus 110
Columbidae 1286, 1390
Conium maculatum 120, 502
Convallaria majalis 367–70
Convolvulus 31, 517
Convolvulus arvensis 31
Cordyline 568
Coregonus lavaretus 1332
Coriandrum sativum 327
Cornus 332
Corvus corax 1437
Corvus corone 1418
Corvus frugilegus 1440
Corvus monedula 1379
Corydalis 359
Corylus avellana 210, 400, 1132, 1160–61
Coturnix coturnix 1477
Crambe maritime 541

- Crataegus* 1103, 1140, 1143
Crataegus laevigata 245, 702, 727
Crex crex 1392
Crocus 339–40
Crucibulum 1105
Cuculus canorus 1387, 1403
Cucumis melo 399
Cucumis sativus 32
Cucurbita 191, 624, 702, 719
Cupressus 976
Curculionidae 1523
Cuscuta 498, 714–15
Cyanea capillata 1577
Cyclamen 111
Cyclopterus lumpus 1356
Cydonia oblonga 343
Cygnus 1466
Cynara cardunculus scolymus-gruppen 988
Cynoglossum officinale 237–38
Cytisus scoparius 202–03
Dactylorhiza 205
Dactylus glomerata 236
Dahlia 112–13, 184
Dama dama 1569
Daphne mezereum 439
Datura stramonium 444
Daucus carota 198, 949
Delphinium 470–71
Delphinus delphis 1552–53
Dendrobium pertinax 1489
Desmarestia aculeata 553
Dianthus 45
Dicentra spectabilis 226–27
Dictamnus albus 157
Digitalis purpurea 158
Diomedeidae 1377
Dioscorea 668, 940
Diplopoda 1530
Dipsacus 296
Dipsacus fullonum 613–14, 626, 635–36, 852
Drosera 520, 789–90
Durio zibethinus 930–31
Dytiscidae 1532
Ecballium elaterium 255
Echinoidea 1575
Echium vulgare 512, 831, 842
Elateridae 1522
Eleutherococcus senticosus 751
Elodea canadensis 952
Elymus arenarius 391, 915, 1027, 1032
Elymus repens 1002
Emberiza citrinella 1402
Empetrum nigrum 468
Ephemeroptera 1490
Epilobium 182, 997
Equisetum 433, 712, 858
Equisetum arvense 858
Equisetum hiemale 858
Equus caballus 1307–08
Eranthis hyemalis 117, 146, 599
Erica arborea 268
Erica tetralix 313
Erinaceus europaeus 1566
Eriophorum angustifolium 292, 896, 997
Erithacus rubecula 1443
Erodium cicutarium 219
Erophila verna 177
Eryngium 311, 389, 856
Erysimum cheiri 200–01
Esox lucius 1327
Eucalyptus 777
Euonymus europaeus 61–62
Eupatorium cannabinum 231, 810
Euphorbia 148, 279–80, 282, 604, 891, 912–913
Euphorbia lathyris 891, 912
Euphorbia pulcherrima 279–80, 282
Euphrasia 357, 724, 864
Euphrasia officinalis 357
Eutrigla gumardii 1341
Fagopyrum sagittatum 78, 620–21
Fagus sylvatica 101, 123, 956, 1053–54, 1065,
1074, 1081, 1085, 1209
Falconidae 1393
Felis catus 1302, 1304, 1311–12
Ferula 760
Festuca 547
Ficus elastica 199
Filices 81, 1087, 1092

- Filipendula ulmaria* 409, 825, 857, 996
Foeniculum vulgare 155
Fomes fomentarius 1019
Forficula auricularia 1533
 Formicidae 1512
Forsythia 165
Fragaria x ananassa 275, 643, 987
Frangula alnus 578
Fraxinus excelsior 47, 707, 1106, 1209
Freesia 166
Fringilla coelebs 1382
Fritillaria imperialis 304–05
Fuchsia 169–70, 1171
Fucus 553, 893, 903, 909
Fucus vesiculosus 553
Fulica altra 1381
Fumaria officinalis 354, 803, 851
 Fungi 536, 546, 747, 762, 826, 963, 1019, 1088–91, 1093–95, 1105, 1166, 1170, 1183, 1195
Gadus morhua 1362
Galanthus nivalis 117, 582, 598–99, 1147–49, 1151–52
Galinsoga 1035
Galium aparine 518
Galium odoratum 89, 506, 1145
Galium verum 518, 789–90, 823
Gallinaginae 1380, 1408
Gallinago gallinago 1408
Gallus domesticus 1276, 1288–89, 1291
Gardenia 104
Garrulus glandarius 1451
 Gasterophilidae 1485
Gasterosteus aculeatus 1335
 Gastropoda 1373
Gavia 1421
Gelochelidon nilotica 1471
Genista 602
Gentiana 144
Geocorisae 1505
Georgina 112–13, 184
Geotrupes stercorarius 1519
Geranium 440, 538
 Gerridae 1521
 Gesneriaceae 185, 189
Geum rivale 422–23, 813
Geum urbanum 422–23, 813
Glebionis multicolor 135, 429–30
Glebionis segetum 19, 135, 193, 429–30, 814, 833–34, 1024–25
Glechoma 188, 333
Glechoma hederacea 333
Glyceria fluitans 390, 1001, 1012, 1252
Glyptocephalus cynoglossus 1338
Gnaphalium 149
Gobius niger 1344
Gossypium 675
Grus grus 1474
 Gryllidae 1493
Gymnocephalus cernua 1333
 Gyrinidae 1501
Haematopus ostralegus 1462
Haliaeetus albicilla 1482
Hamamelis 208
Hedera helix 587–88
Helianthus annuus 521, 1123, 1127
Helianthus tuberosus 276, 633, 650
Helleborus 278, 281, 425, 666, 768
Hepatica nobilis 42
Heracleum 69, 271, 290, 396
Hevea 927
Hibiscus 223
Hibiscus rosa-sinensis 259
Hieracium 252
Hippoglossoides platessoides 1338
Hippoglossus hippoglossus 1331
Hippolais icterina 1401
Hippophaë rhamnoides 215, 772–73
Hippuris vulgaris 1040
Hirudo medicinalis 1546
 Hirundinidae 1464–65
Holcus lanatus 161, 1002
Hordeum 99, 659, 1034
Hordeum vulgare 659
Humulus lupulus 18, 235
Hyacinthus 246–47
Hydrangea 233
Hydrangea macrophylla 234
Hydrocotyle vulgaris 586, 728

- Hydroprogne caspia* 1471
Hyoscyamus niger 96
Hypericum 442
Hyperoplus lanceolatus 1361
Hyssopus officinalis 270
Ilex aquifolium 337–38
Impatiens noli-tangere 526
Inula helenium 352
Ipomoea 267
Iris 269, 544, 836
Isatis tinctoria 154, 1008
Isopoda 1535
Jacaranda mimosifolia 266
Jasione montana 76
Juglans regia 585
Juncus 499, 855, 1013
Juncus effusus 855, 1013
Juniperus communis 136
Juniperus sabina 497, 709, 713, 759
Jynx torquilla 1479
Kalanchoe 971
Knautia arvensis 75
Laburnum 197
Laburnum anagyroides 196
Lacerta 1542
Lactuca sativa 212
Lagetta lintearia 929
Laminaria 553, 893, 903, 909
Laminaria saccharina 553
Lamium album 130
Lampetra 1579
Lamprocapnos spectabilis 226–27
Lampyris noctiluca 1518
Lanius collurio 1473
Lantana camara 263, 360
Larix 358
Larus 1428
Lathyrus 160, 361
Lavandula 363, 702, 733, 1117
Lavandula officinalis 702, 733, 1117
Ledum palustre 749
Lemna minor 41, 890
Leontopodium alpinum 131
Leonurus cardiac 37
Lepidium 298
Lepidoptera 1504, 1513, 1524–25
Lepisma saccharina 1528
Lepus europaeus 1557
Leucanthemum 244, 392, 814
Leucanthemum vulgare 244, 392, 814
Leuciscus idus 1348
Leuciscus leuciscus 1353
Leucojum vernum 127
Levisticum officinale 383, 737
Lichen 362
Ligustrum vulgare 365
Lilium 366
Limanda limanda 1338
Limonium 151
Limosa lapponica 1416
Linaria vulgaris 564
Linnaea borealis 297, 734
Linum usitatissimum 253
Lithospermum officinale 356
Lolium multiflorum 461
Lolium perenne 461
Lolium temulentum 461
Lonicera 180–181
Lonicera periclymenum 181
Lonicera xylosteum 181
Lophius piscatorius 1330
Lota lota 1340
Lotus corniculatus 289
Loxia 1417
Lucanus cervus 1491
Lumbriculidae 1547–48
Lupinus 376–77, 644
Luscinia luscinia 1430–32, 1448, 1455
Lutra lutra 1565
Luzula 168
Lychnis flos-cuculi 566
Lycium barbarum 92–93
Lycoperdon 747, 762
Lycopersicum esculentum 561, 986
Lycopodium 579–80, 735, 1246
Lysimachia 808
Malus 22–24, 1046–51, 1096
Malus sylvestris 22–24

- Malva neglecta* 300, 787, 853, 1014
Malva sylvestris 1014
Mandragora officinalis 38
Maranta 568
Marrubium vulgare 335
Martes martes 1563
Matricaria 295
Medicago 374, 516
Medicago sativa 374
Melanitta 1375
Melanogrammus aeglefinus 1342
Meleagris gallopavo 1284, 1290
Meles meles 1556
Melilotus 533
Melissa officinalis 230
Meloe proscarabaeus 1516
Melolontha melolontha 1515
Mentha 415, 632, 702, 745–46
Mentha x piperita 632, 702, 745–46
Menyanthes trifoliata 90
Mercurialis perennis 65, 845
Mergus 1449
Merlangius merlangus 1337
Merluccius merluccius 1343
Mespilus germanica 406, 837–38, 867
Metridium dianthus 1534
Metridium senile 1534
Microtus agrestis 1562
Miliaria calandra 1383
Milium effusum 404
Milvus milvus 1441
Mimosa pudica 405, 955
Molinia caerulea 77
Morus 410
Motacilla 1481
Murinae 1562
Musa acuminata 942
Musca domestica 1527
Muscari 246
Muscidae 1486, 1492, 1527
Mustela erminea 1558
Mustela nivalis 1558
Mustela putorius 1558
Myosotis 162–64, 848
Myoxocephalus scorpius 1364
Myrica gale 452, 749, 898–99
Myrtus communis 416, 1137–38, 1188
Narcissus poeticus 449–50
Narcissus pseudonarcissus 455–58
Nardus stricta 301, 866, 1002
Narthecium ossifragum 60, 844
Natantia 1539
Natrix natrix 1544
Nematocera 1511
Nepenthes 941
Nepeta 303, 1250
Nepeta cataria 302, 854
Nephropidae 1536
Nerium oleander 264, 424
Nicotiana 265, 560, 840, 924, 944
Nicotiana glauca 265
Nidularia 1105
Nigella damascena 274
Notonecta glauca 1517
Numenius 1438
Nuphar luteum 116, 609, 863
Nymphaea 116, 427–28, 863
Nymphaea alba 116, 427–28, 863
Nymphaeaceae 741
Oenanthe oenanthe 1458
Oenothera 418–19
Oestridae 1485
Onobrychis viciifolia 147
Ononis 334, 834–35, 869, 1028
Ononis spinosa 834–35, 1028
Opiliones 1585
Opuntia ficus-indica 156
Orchidaceae 206, 431, 716, 721–22, 742, 839, 975
Orchis 205–06, 721–22
Origanum majorana 402
Oriolus oriolus 1434
Ornithogalum umbellatum 849
Ornithopus sativus 147
Oryctolagus cuniculus 1310
Osmerus eperlanus 1355
Ostrea edulis 1371, 1374
Ovis aries 1305

- Oxalis acetosella* 507
Paeonia 434
Panax ginseng 702, 718, 770
Pandion haliaetus 1482
Papaver 583–84, 799, 1128, 1196
Parietaria officinalis 527
Paris quadrifolia 159
Parnassia palustris 744
Partenocissus tricuspidata 481
Parus 1399, 1423, 1426
Parus major 1399, 1426
Passer domesticus 1400
Passer montanus 1400
Passiflora 436
Pastinaca sativa 437
Paulownia tomentosa 266
Pavo cristatus 1293–94
Pedicularis palustris 143
Pelargonium 440, 870
Peperomia 568
Perca fluviatilis 1320
Perdix perdix 1376
Persea americana 21
Petasites hybridus 221
Petromyzon marinus 1579
Petroselinum crispum 443
Petunia 56
Peucedanum ostruthium 403, 739
Phacelia tanacetifolia 623, 916
Phalacrocorax carbo 1450
Phallus 536
Phaseolus vulgaris 102
Phasianus colchicus 1394
Philaenus spumarius 1520
Philomachus pugnax 1384
Phleum pratense 141
Phocidae 1570
Phocoena phocoena 1559
Phoenix dactylifera 945
Pholis gunnelus 1360
Phoxinus phoxinus 1323
Phragmites communis 550, 657
Phthiraptera 1507
Phyllopertha horticola 1498
Phylloscopus 1445
Physalis alkekengi 283–84
Phytolacca americana 306
Pica pica 1409
Picea abies 192, 1154
Picidae 1456
Pimpinella anisum 43
Pimpinella saxifraga 448
Pinguicula 594, 767, 789–90
Pinguicula vulgaris 594, 789–90
Pinus 172, 214
Pinus sylvestris 1214
Pisum 27, 610
Pisum sativum 27
Plantago major 589–90, 766, 802, 817, 1018
Platichthys flesus 1354
Plectranthus 110, 188
Pleuronectes platessa 1349
Pleuronectidae 1325
Pluvialis apricaria 1407
Poa 464
Podicipedidae 1420
Pollachius virens 1350
Polygonatum multiflorum 539
Polygonatum x hybridum 860
Polygonum 447
Polytrichum 12
Populus 451, 778, 997, 1021
Portulaca oleracea ssp. *sativa* 453
Potentilla 454
Potentilla erecta 562
Primula 15, 319–20, 603, 804–05, 811, 824
Primula veris 319–20, 603, 804–05, 811, 824
Prunella vulgaris 85
Prunus 71, 207, 308–09, 388, 514, 615, 937, 978
Prunus domestica 71
Prunus domestica ssp. *institia* 71
Prunus dulcis 388, 937
Prunus laurocerasus 122, 978
Prunus padus 207
Prunus spinosa 514
Psetta maxima 1336
Pseudotsuga menziesii 192, 776
Pteridium aquilinum 865

- Pulex irritans* 1506
Pulmonaria officinalis 375
Pulsatilla vulgaris 317–18
Pyrethrum 928
Pyrrhula pyrrhula 1388
Pyrus communis 435
Quercus 132
Quercus robur 1036, 1052, 1060–62, 1066, 1075, 1080–81, 1085, 1106
Quercus suber 262, 935
Rafflesia 948, 974
Raja 1580
Rallus aquaticus 1478
Ranidae 1549
Ranunculus 463, 605, 792, 862, 1224–25
Ranunculus ficaria 605
Ranunculus sceleratus 862
Raphanus raphanistrum 307
Raphanus sativus rädisa-gruppen 460
Raphanus sativus rättika-gruppen 460
Rattus 1568
Recurvirostra avosetta 1415
Regulus regulus 1396
Reseda 467
Rhamnus catharticus 606
Rheum 459
Rhinanthus 503
Rhododendron 53
Ribes nigrum 519
Ribes rubrum 469
Ribes uva-crispa 535
Ricinus 336, 743, 1253
Ricinus communis 336
Robinia pseudoacacia 473
Rorippa microphylla 87
Rorippa nasturtium-aquaticum 87
Rosa 248, 474, 596–97, 1113, 1131
Rosa canina 596–97
Rosa dumalis 248
Rosmarinus officinalis 475, 702, 750
Rubus chamaemorus 414
Rubus fruticosus 82, 1098
Rubus idaeus 224
Rumex 508, 1016
Rumex acetosa 1016
Ruta graveolens 476
Rutilus rutilus 1353
Saintpaulia ionantha 189
Salicornia europaea 347
Salix 401, 446, 997, 1021, 1069, 1129, 1153, 1159, 1163–64
Salmo salar 1345
Salmo trutta 1367
Salvia 491, 702, 757
Salvia officinalis 702, 757
Sambucus ebulus 522, 1100
Sambucus nigra 118, 249–50, 500, 705
Sambucus racemosa 128
Sanguisorba minor 64
Sanguisorba officinalis 344
Sanicula europaea 492
Sansevieria trifasciata 54
Saponaria officinalis 489, 815
Saxicola rubetra 1385
Saxifraga granulata 532
Saxifraga stolonifera 285
Scabiosa 494
Scapellum 1540
Scardinius erythrophthalmus 1353
Schisandra chinensis 702, 758
Scilla 246
Scirpus 321, 906
Sciurus vulgaris 1551, 1554
Scolopacidae 1414
Scolopax rusticola 1452
Scomber scombrus 1346
Scorzonera 504
Secale cereale 477–78, 659, 957, 968, 1197–98
Sedum 493, 534, 816, 830, 1204–05
Sedum telephium 493, 816, 1204–05
Selenicerus grandifloras 420
Sempervivum tectorum 240–41
Senecio 80
Sequoiaadendron giganteum 1040
Sequoia sempervirens 1040
Seriphidium maritimum 387
Serratula tinctoria 142, 1004
Silene vulgaris 70

- Silybum marianum* 393
Simmondsia chinensis 922
Sinapis 496
Sinningia speciosa 189
Sisymbrium 591
Solanum dulcamara 68
Solanum nigrum 523, 655, 972
Solanum tuberosum 299, 637, 651
Solea solea 1363
Soleirolia soleirolii 239
Somateria mollissima 1391
Sorbus 432, 487–88
Sorex araneus 1572
Spergula arvensis 525, 1017
Spheniscidae 1467
Spinachia spinachia 1359
Squalida 1578
Stachys affinis 984
Stachys officinalis 353
Stachys sylvatica 505
Stellaria media 171
Stercorarius 1413
Sterna 1471
Strelitzia 542
Strigiformes 1395, 1475
Sturnus vulgaris 1454, 1457
Succisa pratensis 12, 126, 847
Sula bassana 1463
Sus domesticus 1315
Sus scrofa 1574
Sylvia 1445
Sylvia atricapilla 1424
Symporicarpos albus ssp. *lævigatus* 515, 1122
Symporicarpos rivularis 98
Syphytum 341–42, 1005
Syngnathus typhle 1347
Syngentus acus 1347
Syringa vulgaris 501, 548
Tabanidae 1503
Tagetes 549
Talitridae 1541
Talpa europaea 1561
Tanacetum balsamita 58
Tanacetum cinerariifolium 626
Tanacetum parthenium 397
Tanacetum vulgare 466
Taraxacum kok-saghyz 626, 634, 905, 908, 917
Taraxacum vulgare 150, 382, 385–86, 702, 731,
 736, 812, 920, 1135
Taurulus bubalis 1364
Taxus baccata 145, 551–52
Tetrao tetrix 1476
Teucrium 303, 1250
Thlaspi arvense 441
Thuja 554
Thymus 557–58, 702, 764
Thysanoptera 1484
Tilia 371–73, 581
Tinca tinca 1358
Tipulidae 1526
Tolmiea menziesii 285
Trachinus draco 1324, 1328
Tragopogon porrifolius 214
Tragopogon pratensis 183
Trichoptera 1272
Trifolium 314–15, 702, 752, 918, 1053, 1172, 1179,
 1185
Trifolium pratense 702, 752, 1053
Trigla lucerna 1341
Trigonella foenum-graecum 91
Tringa glareola 1472
Tringa totanus 1442
Triticum 242, 628–30, 641, 957, 1026
Triticum aestivum 659, 958
Triturus 1550
Troglodytes troglodytes 1397
Trollius europaeus 137
Trombicidium holosericeum 1584
Tropaeolum 15, 569
Tropaeolum majus 73, 868, 872
Tulipa 570, 982
Turdus 1389
Turdus merula 1453–54
Turdus pilaris 1447
Tussilago farfara 173–75
Typha latifolia 129, 894, 896, 997
Ulex europeus 563
Ulmus 134, 776, 1063, 1067, 1085

- Upupa epops* 1404
Uria aalge 1422
Urtica 417, 702, 740
Urtica dioica 904
Vaccinium myrtillus 74
Vaccinium oxyccoccus 567
Vaccinium uliginosum 413
Vaccinium vitis-idaea 576–77
Valeriana 55, 303, 1250
Vanellus vanellus 1480
Welwitschia mirabilis 124
Verbascum 324–25
Verbenia officinalis 273
Veronica officinalis 26
Vespertilionidae 1555, 1564
Vespidae 1494
Viburnum opulus 345
Vicia 595
Vicia faba 220, 617
Vinca minor 364
Viola 394–95, 529–31, 600–01, 607, 801, 832, 871, 1230
Viola odorata 394–95
Viola tricolor 529–31, 801, 832, 871
Vipera berus 1543
Viscum album 407–08, 1181
Vulpes vulpes 1567
Xanthium spinosum 895, 920
Zantedeschia 608
Zantedeschia aethiopica 293
Zea mays 642
Zinnia 549
Zoarces viviparus 1366
Zostera marina 553, 893, 903, 909
Zygoptera 1496

ARTIKLAR PÅ TYSKA AV VAGN BRØNDEGAARD

DEUTSCHE AUFSÄTZE VON VAGN BRØNDEGAARD

Texter markerade med * är publicerade på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens biblioteks hemsida

---

Mit * markierte Texte sind auf der Website der Bibliothek der Königliche Schwedische Akademie für Forst- und Landwirtschaft publiziert.

Adh. <i>mago</i> 'Magen' > <i>Mohn, Sudhoffs Archiv</i> 71, 1987, s. 239–243	1973/1974, s. 73–82* (även i <i>Etnobotanik</i> , 1985, s. 1–10a*)
Altes Holz, Zeuge früher Handwerkskunst, <i>Bau- und Möbelschreiner</i> 8, 1985, s. 68–69	Die Eibe, ein waffengeschichtlicher Baum, <i>Naturwissenschaftliche Rundschau</i> 40, 1987, s. 229–230
Artemisia in der gynäkologischen Volksmedizin, <i>Ehnomedizin</i> 2, 1972, s. 13–16 (även i <i>Etnobotanik</i> , 1985, s. 217–230*)	Ein angelsächsischer Pflanzename der Mispel, <i>Etnobotanik</i> , 1985, s. 16–20* (även publicerad med delvis annorlunda titel: Kleiner Beitrag ein angelsächsischer Pflanzename, <i>Sudhoffs Archiv</i> 63:2, 1979, s. 190–193*)
Buchbesprechungen: Bernhard Zepernick, Arzneipflanzen der Polynesier, <i>Tribus</i> 21, 1972, s. 287–288*	"Ein böses Kraut": Zur Tradition der Saatwucherblume, <i>Etnobotanik</i> , 1985, s. 11–15*
Der Buchsbaum, <i>Forst und Holz</i> 47, 1992, s. 39	Elfentanz und Hexenring, <i>Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde</i> 19 (särtryck), 1968, s. 162–210* (även i <i>Etnobotanik</i> , 1985, s. 21–81*)
Der Bumerang – die erste ferngesteuerte Waffe der Welt, <i>Neue Illustr. Wochenschau</i> (Wien) 24/3 1963*	Essbare Blumen, <i>Naturwissenschaftliche Rundschau</i> 42, 1989, s. 458
Drei Kinderspiele mit Pflanzen in ihrer geographischen Verbreitung, <i>ARV: tidskrift för Nordisk Folkminnesforskning</i> 29/30 (särtryck),	

- Ethnomedizinische Antikonzeption, *Pharmazeutische Zeitung* 123, 1978, s. 109–112
- Ethnomedizinische *Cuscuta*-Applikationen, *Ethnomedizin* 5, 1978/1979, s. 47–56 (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 256–264*)
- Exotische Orchideennamen, *Die Orchideen* 14, 1963, s. 235–237
- Flora und Mineralien, *Metall* 16, 1962, s. 1040–1041*
- Fumaria, Erdrauch, *Sudhoffs Archiv* 70, 1986, s. 84–90
- Die Fußspur des weissen Mannes, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 43, 1990, s. 352
- Gagelbier und Gagelschnaps, *Deutscher Brau- und Malzmeister* 44, 1991, s. 163–165
- Die grüne Pest, *Wasser und Boden* 1, 1973, s. 15–16
- Harz als Heilmittel, *Österreichische Apotheker-Zeitung* 33, 1979, s. 956–959
- Harz, Kaugummi der Steinzeit, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 38, 1985, s. 483–484
- Hasselruten in Gräbern, ein archäologisches Rätsel, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 40, 1987, s. 114–115
- Heidekraut, Esche und Eiche als Wetterpropheten, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 40, 1987, s. 315–316
- Die Hirschtrüffel, *Ethnomedizin* 3, 1974–75, s. 169–76 (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 231–237*)
- Historisch-Sprachliche Betrachtungen über primitive Hilfsmittel zur Beeinflussung der Milchgerinnung, *Deutsche Molkerei-Zeitung* 92, 1971, s. 1575, 1578, 1678, 1680, 1710–1713
- Holzschlag und Mondphasen – Aberglaube oder Volkswisheit?, *Bau- und Möbelschreiner* 11, 1970, s. 102–103* (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 82–92*)
- Indianische Veterinärmedizin, *Tierärztliche Umschau* 11, 1970, s. 552–558* (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 265–271*)
- Katzenkräuter, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 38, 1985, s. 335–337
- Der Kirchlorbeer, ein blausäurehaltiger Zierrauch, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 44, 1991, s. 481–482
- Kleiner Beitrag ein angelsächsischer Pflanzenname, *Sudhoffs Archiv* 63:2, 1979, s. 190–193* (även publicerad med delvis annorlunda titel: Ein angelsächsischer Pflanzenname der Mispel, *Ethnobotanik*, 1985, s. 16–20*)
- Kodriver, Cowslip. Untersuchungen zum Fäkalmotiv in der Schlüsselblumen-Benennung, *Sudhoffs Archiv* 71, 1987 s. 100–102
- Kröte und Pilz, *Sudhoffs Archiv* 76, 1992, s. 115
- Landwirtschaft mit „Metallpflanzen“, *Die Weltwoche (Wien)* 1509, 1962*
- Der Lutherbaum in Pfiffligheim, *Deutcher Hauskalender (Kassel)*, 1986, s. 75–76
- Lycoperdon und Bovista in der Volksmedizin, *Pharmazeutische Zeitung* nr 30 årgång 16, 1971, s. 1065–1070
- Löwenmaul als Apotropäum, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 46, 1994, s. 201–202

- Malven als Nahrungspflanzen, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 37, 1984, s. 66–68
- Der Marienkäfer: Glückbringer und Orakeltier, *Naturwissenschaftliche Rundschau*, 1995, s. 386–388
- Massenausbreitung des Bärenklaus, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 43, 1990, s. 438–439
- Das Menschlein in der Blüte. Zur Genese eines Pflanzennamens: Stiefmütterchen, *Sudhoffs Archiv* 79, 1995, s. 227–230
- Mädess = Metsüsser, *Deutscher Brau- und Malzmeister* 2, 1985, s. 78
- Nationalpflanzen, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 41, 1988, s. 15–18
- Nepenthes-Saft als Durstlöscher, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 45, 1992, s. 101–102
- Notizen zur Ethnobotanik Andalusiens, *Curare* 3 (särtryck), 1985, s. 37–38
- Orchideen als Aphrodisiaca, *Sudhoffs Archiv* 55, 1971, s. 22–57* (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 135–175*)
- Pflanzliche Kontrazeptiva, *Ethnobotanik*, 1985, s. 176–189* (delvis omarbetad version av Pflanzliche Vegetabilische Kontrazeptiva, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 24, 1971, s. 431–432*)
- Pflanzliche Vegetabilische Kontrazeptiva, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 24, 1971, s. 431–432* (även utgiven i delvis omarbetad version: Pflanzliche Kontrazeptiva, *Ethnobotanik*, 1985, s. 176–189*)
- Phytotherapeutika gegen Kinderlosigkeit, *Curare* 5, 1982, s. 223–226
- Pilze in der Volkmedizin: Lycoperdon und Bovista, *Ethnobotanik*, 1985, s. 238–255*
- Primitives Lab: Pflanzliche Hilfsmittel zur Milchgerinnung, *Ethnobotanik*, 1985, s. 100–118*
- Propolis, eine Herausforderung an die Wissenschaft*, 1977, 37 s.
- Die Rauhkarde, *Textilpraxis International* 30, 1975, s. 712, 717 (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 93–99a*)
- Der Rohrkolben als neue Kulturpflanze?, *Wasser und Boden* 17, 1965, s. 409–410*
- Der Sadebaum als Abortivum, *Sudhoffs Archiv* 48, 1964, s. 331–351 (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 190–216)
- Schwarze Blüte in der Dolde der Möhre, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 4, 1995, s. 154–155
- Schwarzer Nachtschatten—umstrittene Toxizität, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 41, 1988, s. 408–409
- Silphion, die verschollene Heilpflanze, *NOI International (Klagenfurt)* 38, 1977, s. 68–72
- “Die spanische Flagge“, *Deutsche Postille* 8, 1994
- Der Spitzrindenbaum, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 45, 1992, s. 276–277
- Tripmadam, *Sudhoffs Archiv* 70, 1986, s. 235–238*

- Vegetabilische Haarwuchsmittel, *Österreichische Apotheker-Zeitung* 27, 1973, s. 906–910 (även i *Ethnobotanik*, 1985, s. 119–134*) Die wichtigste Pflanzendroge der Welt stammt aus einer Lilie, *General-Anzeiger (Bonn)* 27–28/6 1987
- Die volkstümlichen Iris-Namen, *Der Staudengarten* 1, 1983, s. 53–57* Das Wurzelstechen, *Sudhoffs Archiv* 67:2, 1983, s. 199–209*
- Wann frisst der Bär Beeren? *General-Anzeiger (Bonn)* 5–6/9 1987 Der Zunderschwamm, Werkstoff vergangener Zeiten, *Naturwissenschaftliche Rundschau* 43, 1990, s. 110–111
- Wegerich als Wundheilmittel in der Volks- und Schulmedizin, *Sudhoffs Archiv* 47, 1963, s. 127–151* Zur Gefährdung der kulturgeschichtlichen Wildpflanzen, *Aus Liebe zur Natur* 3, 1983, s. 67–71

VAGN J. BRØNDEGAARD

VAD ÄR ETNOBIOLOGI?

Denna bok kretsar kring temat etnobiologi, vilket är en term som kan förtjäna att bli mer ingående definierad. Med etnobiologi menas studiet av växelverkningar, relationerna mellan ett lands befolkning och det landets flora och fauna, såväl vilda floran som kulturvärterna, och på samma sätt både de vilda djuren och husdjuren. En samverkan som naturligtvis kan komma till uttryck på många olika sätt. Etnobiologen måste kunna arternas botaniska och zoologiska namn och helst också något om deras utseende, förekomst och

beteende. Men annars utgör dessa två vetenskaper bara en liten del av etnobiologin, knappast mer än fem procent. Återstoden omfattar arternas plats i kulturhistorien, främst deras användning, både materiellt och andligt, från stenåldern till nutiden.

Eftersom jag själv är etnobotanist kommer jag främst att fokusera på etnobotaniken som jag har ägnat över ett halvt sekel åt. Det är en utpräglat tvärvetenskaplig disciplin och omfattar nästan alla delar av vår tillvaro. Vi tänker sällan på detta dagligen, men lantbruk är egentligen praktiskt använd botanik, och detsamma gäller skogsbruk, trädgårdsbruk, fruktodling. Dessa näringar utgör en omfattande del av det etnobotaniska studiet, särskilt bekämpande av ogräs, nyttoväxternas odlingshistoria, väderspådomar och kalenderregler. Men etnobotanisten måste även orientera sig inom så skilda områden som arkeologi, folkloristik, farmakologi, filologi, mytologi och heraldik samt prosa och poesi. Det ger självklart många intressanta problemställningar och uppgifter. Etnobotanisten undersöker växternas användning i folkmedicinen, barnlekar, hantverk och hemslöjden, saga och övertro, talesätt, högtider och mycket annat. Han upptecknar växternas folkliga benämningar och jämför dem med namnen på andra språk för att om möjligt finna deras ursprung och betydelse.

En viktig uppgift är att samla information om växternas lokala användning inom folkmedicinen, vilket kan ge skolmedicinen anledning att närmare undersöka deras

Figur 1. Slättergubbe (*Arnica montana*) var en av de växter i slätterängen som talade om när det var dags att slå. Växten har också använts för diverse ändamål och används än idag i läkemedel inom naturmedicinen. Foto: Anna Westin, 2008.

UR NYCKLAR TILL KUNSKAP. OM MÄNNISKANS BRUK AV NATUREN.

Håkan Tunón & Anna Dahlström (red.). Centrum för biologisk mångfald,

Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.

2010, s. 11-15.

kemiska innehåll och terapeutiska verkan. Ett fortfarande aktuellt exempel är p-piller. Det aktiva innehållsämnet utvinns nämligen ur rotknölarna från olika arter av *Dioscorea*. En ökande efterfråga har fått producenterna att söka efter annat utgångsmaterial. Min forskning i litteraturen visade att så kallade naturfolk känner till och använder minst sjuttio olika vegetabiliska droger som tillskrivs ha antikoncepcionell verkan. Läkemedelsindustrin är medveten om saken och undersöker detta.

Lekmän förknippar ofta etnobotanisk fältforskning med studier i tropiska regioner, men man behöver verkligen inte resa till Sydamerika eller Indonesien för att göra helt nya etnobotaniska fynd. Det kan lika gärna göras i vår egen del av världen. Under några somrar körde jag runt i Andalusien i södra Spanien och jag var den förste som över huvudtaget företog en sådan etnobotanisk exkursion i dessa provinser. Jag kom också hem med en god skörd: användningen av över tvåhundra växter inom folkmedicinen samt mer än sjuhundra folkliga växtnamn av vilka merparten aldrig har blivit upptecknade tidigare. Nej, det finns fortfarande mycket och insamlingsfasen är långt ifrån avslutad. För tjugo år sedan började Roy Vickery på Natural History Museum i London en insamling av etnobotanik i England och Skottland och resultatet blev ett imponeerande stort och huvudsaklingen nytt material. När jag åker tåg brukar jag utnyttja tiden till att intervjua mina medpassagerare, vilket har lett till många uppgifter, såsom växtnamn, traditioner runt olika träd eller diverse huskurer, som har varit nya för mig. Flera hundra av mina uppteckningar har sitt ursprung i den dagliga läsningen av tidningar. Jag har funnit information på så oväntade ställen som i reklam, tecknade serier och diktsamlingar. Man kan säga att uppgifter kan dyka upp överallt eftersom vi i så många olika sammanhang förhåller oss till växtriket.

Under en lång rad år hade jag nära vänskap och samarbete med tysk etnobotaniks grand old man, dr. Heinrich Marzell i Gunzenhausen i Sydtyskland. Jag hälsade gärna på honom och arbetade i hans stora bibliotek med många sällsynta verk och han besökte mig också ett par gånger i Danmark. Av honom lärde jag mig ytterligt mycket, först och främst att man alltid ska använda sig av primära källor, eftersom sekundära ofta innehåller fel, uttalanden och tillägg som inte kan verifieras. År 1890 utkom E. Handtmans bok *Was auf märkischer Heide spricht*¹, som handlar om etnobotaniken i Mark Brandenburg, Tyskland. Marzell visade att nästan halva boken bestod av författarens egna påhitt. Han hade helt enkelt hittat på en massa folklore, möjligens för att göra boken mer spännande. En sådan bok har naturligtvis ett mycket ringa värde som källskrift. Den danske botanisten Frits Heides bok *Onde og gode i dyrehøm*² från 1940 är välskriven och handlar om folktron om växter och djur. Men hans folkloristiska och

Figur 2. Vagn J. Brøndegaard bläddrar i sina samlingar på KSLA. Foto: Håkan Tunón, 2004.

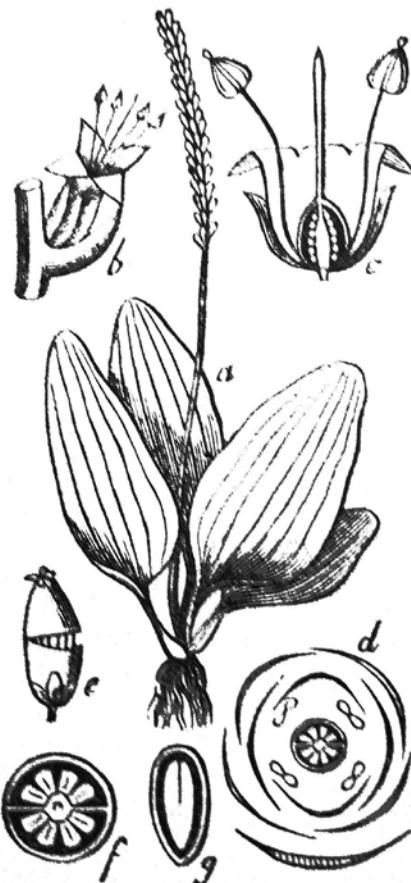
särskilt hans filologiska tolkningar bör tas med en stor nypa salt, mycket är ren fantasi. Detsamma gäller hans *Bidrag til de folkelige plantenavnens systematik*³ från 1955.

I många beskrivningar av växten groblad (*Plantago*) står det att indianerna kallar den för ”den vitemannens fotspår” eftersom den visade var nybyggarna trängt fram. Det är ett intressant namn, men saknar dessvärre verklighetsförankring. Namnet förekommer i böcker och avhandlingar och en stor del av materialet om de nordamerikanska indianernas etnobotanik. Men ingen av de forskare som besökte reservaten har upptecknat namnet ”den vitemannens fotspår”. Dessutom känner indianerna inte till namnet, men kan ett halft tjog andra namn på groblad, de flesta berör bladformen. Namnet är helt enkelt ett litterärt påfund och uppreatas om och om igen av den ena okritiska författaren efter den andra. Det finns många fallgropar som manar oss till källkritik; forskaren måste hela tiden vara på sin vakt och försöka skilja agnarna från vetet.

I denna elektroniska tidsålder har vi ett ovärderligt hjälpmittel i Internet. Här kan man verkligen tala om ett enormt arkiv. Om man exempelvis söker på ordet ethnobotany får man inte mindre än 980 000 träffar, nästan en miljon! Man bör dock vara medveten om att det är många upprepningar, dubblettor och att en inte ringa del av denna dokumentationen bör användas med mycket stor försiktighet. Personligen så föredrar jag originalartiklarna i tidsskrifter, som är vetenskapligt korrekta och har en nödvändig notapparat.

Mellan åren 1978 och 1992 utkom mitt bokverk om nio band om dansk etnobiologi.⁴ Innan dess hade vi Ove Arbo Høegs digra verk om norsk etnobotanik, praktiskt taget uteslutande bestående av orginalmaterial insamlat från olika sagesmän.⁵ Rolf Nordhagen och Knut Faegri skrev framstående avhandlingar om i synnerhet norska växtnamn.⁶

I Sverige kan man säga att Linné var den förste etnobotanisten i den mening att han på sina resor till olika svenska provinser frågade ut befolkningen om vad de kallade olika växter och vad man använde dem till. Han skriver bland annat att han vid ett tillfälle tog en ”beskedelig” bonde med ut på ängen och blev förvånad när han hörde hur mycket bonden visste om växterna. Bland de nutida svenska etnobotanisterna kan nämnas Sigurd Fries, Sten-Bertil Vide och Ingvar Svanberg. Annars måste man konstatera att det har varit lika illa med den etnobotaniska forskningen i Sverige

Figur 3. Groblad (*Plantago major*). Källa: von Post, 1891.

Figur 4. Vagn J. Brøndegaard vid Carl von Linnés skrivbord i Linnés Hammarby utanför Uppsala.
Foto: Håkan Tunón, 2005.

som det är i Danmark och Norge. En brist som till stor del har åtgärdats genom forskningsprojektet *Människan, djuren och växterna: Etnobiologi i Sverige*, som har resulterat i praktband *Människan och naturen*⁷, *Människan och floran*⁸ och *Människan och faunan*⁹. Med en medarbetarstab om dryga hundratals specialister har arbetet kunnat färdigställas på en förhållandevis kort tid. Jag däremot samlade och skrev allt själv, det var ett mycket omfattande arbete, som tog fyrtio år av mitt liv. Men som man säger: ”lysten driver verket”!

I de nio volymerna är allt noggrant dokumenterat med sammanlagt över femtio tusen källhänvisningar eller fotnoter. Det är ett europeiskt rekord. För att spara plats användes ett siffrsystem för noterna.

Härmed är symposiet igång och vi har ett omfattande program. Jag hoppas att det ska inspirera åtminstone några unga människor, studenter, att liksom jag engagera sig livslångt i etnobotaniken. Jag kan försäkra dem om att de inte kommer att ångra sig. Han eller hon kommer hela tiden få en mer utvidgad horisont. Eftersom sådana studier är så allsidiga så dyker det hela tiden upp nytt och spänande material som ger undersökningarna mer liv, och seriösa resultat är alltid välkomna i relevanta tidskrifter. Försök exempelvis få inblick i hur och vad nattskatta (*Solanum nigrum*), läkeageratum (*Ageratum conyzoides*) eller kålmolke (*Sonchus olearaceus*) har använts till på olika platser runt om i världen och bli förvånade!

NOTER

- 1 Handtmann 1890.
- 2 Heide 1940.
- 3 Heide 1955.
- 4 Brønægaard 1978–1980, 1985–1986 & 1992.
- 5 Høeg 1974.
- 6 Nordhagen, 1947a & b, Faegri 1968
- 7 *Människan och naturen* 2001.
- 8 *Människan och floran* 2005.
- 9 *Människan och faunan* 2007.

KÄLL- OCH

LITTERATURFÖRTECKNING

- Brønægaard, Vagn J., 1978–1980, *Folk og flora. Dansk etnobotanik*, vol. 1–4, (2:a upplagan 1987), Köpenhamn.
- Brønægaard, Vagn J., 1985–1986, *Folk og fauna. Dansk etnozoologi*, vol. 1–3, Köpenhamn.
- Brønægaard, Vagn J., 1992, *Folk og fa. Dansk hushård etnologi*, vol. 1–2, Köpenhamn.
- Faegri, Knut, 1968, *Kryddor i köket och i världshistorien*, Stockholm
- Handtmann, Eduard, 1890, *Was auf märkischer Heide sprießt. Märkische Pflanzen-Legenden und Pflanzen-Symbolik*, Berlin.

Heide, Fritz, 1940, *Onde og gode i Dyrehaven: Ved naturforskerens side gennem sjæletroens land*, Köpenhamn.

Heide, Fritz, 1955, *Bidrag til de folkelige plantenavnenes systematik*, Köpenhamn.

Høeg, Ove Arbo, 1974, *Planter og tradisjon. Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925–73*, Oslo.

Nordhagen, Rolf, 1947a, *Kappilaup, kobbeloppe og kappégullkåre: Norske dialektnavn på løvetann*, Oslo

Nordhagen, Rolf, 1947b, *Studier over gamle plantenavn. 2, Marilykje, springstrå og jennurt. Et bidrag til låsens og nøkkelens kulturhistorie*, Bergen

Människan och naturen, etnobiologi i Sverige 1, 2001, Red. Börge Pettersson, Ingvar Svanberg & Håkan Tunón, Stockholm.

Människan och floran, etnobiologi i Sverige 2, 2005, Red. Håkan Tunón, Börge Pettersson & Mattias Iwarsson, Stockholm.

Människan och faunan, etnobiologi i Sverige 3, 2007, Red. Håkan Tunón, Mattias Iwarsson & Stephen Manktelow, Stockholm.

von Post, Adolf, 1891, *Sveriges viktigaste ogräsväxter och dess bekämpare*, Stockholm.

MEDICINALVÄXTER

GULDBLOMME

ARNICA MONTANA (COMPOSITAE)

Guldblomme er en af den ældre skole- og nyere folkemedicins bedst kendte og mest populære lægeplanter. Men den omtales hverken af antikens forfattere eller urtebøgernes frem til 1563. Det skyldes, at arten enten ikke forekom eller var sjælden i Sydøsteuropa, og urtebogsforfatterne hentede størsteparten af deres stof fra oldtidens skrifter. Planten fik da også først 1755 sit botaniske navn: *Arnica montana*.

FARMACI HISTORISK

Drogen (flores arnicae) er påvist i rester af en oldromersk øjensalve fundet ved Köln.¹ Hildegard von Bingen (1100-tallet) omtaler planten *wolfesgelegena* som et magisk elskovsmiddel,² men det har snarere været en art *Aconitum*. Arten kan først med sikkerhed botanisk identificeres i Konrad Gessners *Hortus Germaniae* 1561, og de første udførlige data om dens medicinske anvendelse findes i den italienske læge O. A. Matthiolus' urtebog 1563. Han skriver, at roden indtaget med vin virker som modgift hvis man blev bidt af en øgle eller forgiftet af opium; roden eller denne taget med pastinakfrø i vin stiller mavesmerter og dysenteri, den tjener også mod livmoderens brist, urten stiller diarré, uddriver menstruationen, brugt som kompres blødgør den svulster.

Slættergubbe (*Arnica montana*), ur Charlotte von Schéele, Apoteksväxter, 1906.

Tabernaemontanus' urtebog 1588 nævner drogens siden så udbredte anvendelse mod blødninger:

i Sachsen bruger jævne folk arnika, når de faldt ned fra et højt sted eller på anden måde blev såret under arbejdet; man tager en håndfuld [blomster], koger dem i øl og drinker det varmt om morgenens, dækker sig så til og sveder – hvor man blev kvæstet føles stor smerte i to–tre timer, men så er man kurert.

Drogen indførtes i slutningen af 1500-tallet i skolemedicinen af professor Joel (Greifswald). Et århundrede senere (1678) gik lægen Joh. Michael Fehr i Schweinfurth stærkt ind for en alsidig terapeutisk applikation af planten, som han kalder *panacea lapsorum* 'faldets universalmiddel'; han anbefaler den ikke blot mod samtlige følger af kvæstelser, men også som modgift, for katar, forstoppelse, astma, opkastning, vanskelig urinering, til at regulere menstruationen, mod kolik m.m. Hans råd gentages af mange senere forfattere; 1737 tilføjes hjertebanken og svimmelhed, sidesting, hæmorrhoidalkolik, stensmerter og til at stimulere blodcirkulationen.

En anden begejstret arnica-tilhænger var lægen Heinrich Joseph Collin, hvis store afhandling *Heilkräfte des Wolverley* (380 sider i oktag) udkom 1777 og refererer talrige sygehistorier. Collin gav udtræk af blomster og rødder eller den pulveriserede rod mod malaria, dysenteri og koldbrand. Han anså arnica for at være lige så effektivt smerte- og feberstillende (eller bedre) end kinabark. Efter eget udsagn helbredte han 1771–76 på Pazman-hospitalet over et tusinde malaria-patienter med arnica.

Helt frem til 1800-tallet mente adskillige læger, at arnica kunne helbrede praktisk taget alle sygdomme. Som en reaktion på denne overvurdering forsvandt drogen næsten helt fra skolemedicinen og blev først sent i vort

århundrede genstand for farmakologiske og kliniske undersøgelser. De har bekræftet flere af skolemedicinens og folkemedicinens applikationer.

Det danske navn *volverlej* (i botanisk litteratur fra 1619) er en forvanskning af tysk *wohlverleih*, der blev tydet (eller omtydet) til "wohl für leid", "wohlverleih" = velgørende (som lægedom). Det er dog snarere dannet af dyrenavnet wolf'ulv' og sigter til de gule blomster.

Man skønner 1953, at den vesttyske befolkning årligt indsamler ca. 50 ton arnicablomster,³ en tinktur (alkoholisk udtræk) af blomsterne hører til de fleste tyske husstandes "apotek". Den er *en af Alpernes vigtigste lægeplanter, ofte betragtet som et universalmiddel*,⁴ de knuste blomster taget med snaps er *en mirakeldrik mod tusinder gebrækkeligheder* (1956).⁵ Også herhjemme blev et brændevinsudtræk regnet for at kunne hjælpe mod næsten alle sygdomme.⁶

FOLKEMEDICIN

Bønderne legger den knuste plante på sår og det skal have en god virkning (Linné 1748);⁷ *planten kogt i te eller øl indtages varm om morgenens forblududtræninger i kroppen efter fald eller forlæftning* (Hessen 1783).

I Jylland lagde man blomsterne på sår eller bade dem med et udtræk;⁸ hele planten eller dens tørrede blade lagdes som varmt omslag på hævelser efter stød, forstuvninger og smerrende led;⁹ arnikablomster udgjorde en fjerededel af de *fordelende urter*, som den kluge Søren på Østfyn behandlede åreknuder med.¹⁰ Blomsterne blev lagt på bullenskab og virkede blæretrækkende (Norge).¹¹ Forbrændinger gnides med rodens saft (Hessen),¹² man drypper plantens saft på friske sår (Letland).¹³

Har man fået indvortes kvæstelser efter et fald, slag eller forløftelse tages et afkog (1619).¹⁴

Nordjyske bønder drak arnikate eller et ølafkog for indre kvæstelser (1745),¹⁵ det fordele blodet og helbredte efter fald o.a. kvæstelser (1761),¹⁶ i jyske hjem havde man altid et forråd af disse blomster, som kogt lagdes på stødså og betændelser; frostsår blev behandlet med et afkog,¹⁷ teen alm. brugt til badning af hævelser, sår og rifter.¹⁸ Også i Norge blev et udtræk af de tørrede blomster benyttet til sår og hævelser,¹⁹ man drak i Tyskland el ølafkog når man havde slæt sig ved et fald,²⁰ et vand- eller vinifikog regnede man for et godt lægesmidde til kontusioner af enhver art (Siebenbürgen Sachsen);²¹ hævede ben, åbne sår, udslæt, frost i hænder og fodder bades med arnika-te (Hessen).²² Et sårplaster tilberedt af planten berømmes 1869 som meget effektivt (Bayern).²³ – Man drak et udtræk hvis man havde forløftet sig (Letland),²⁴ et infus af blomsterne tilsat kamfer lagdes i Rusland på mindre kvæstelser og ”blå pletter”.²⁵ Indianere i Bolivia og Meksiko drikker et dekokt af hele planten for at læge indvortes sår, et udtræk af rod og blomster anvendes til at blødgøre hævelser.²⁶

Til disse applikationer bruges i nyere tid oftest fortyndet arnikatinktur eller -dråber (spirituøst udtræk eller macerat) af blomsterne, undertiden tilsat blyvand: indgnidning eller pensling, som omslag på stød- og snitsår, bylder og andre betændelser, buler, blodunderløbne steder, hudafskrabninger, ødemer, insektstik, forstuvninger m.m. – herom rapporteres fra plantens hele udbredelseområde.²⁷

Vi lagde blomsterne i en krukke eller et stort glas og der blev fyldt så megen brændevin på, at de var helt dækket, efter tre–fire uger kunne den afsiede væske bruges til badning af sår, rifter, slag på både mennesker og dyr (Sønderjylland).²⁸

Klog mand i Jylland lod en patient med forstuvet arm indtage arnikadråber.²⁹ Allerede i Simon Paulli's *Flora danica* 1648 hedder det: bønderne har af erfaring lært at drikke et afkog for at løsne blodet og værne sig imod sygdomme, der skyldes levret blod d.v.s. for at

modvirker blodets koagulation. Drogen blev lagt som styptikum på blødende sår (Pfalz),³⁰ en te af blomsterne drukket for indvortes blødninger (Sverige)³¹ eller den pulverserede rod indtages med øl (Tyskland).

Arnika blev generelt tillagt særlige virkninger på blodet. Et udtræk af rod eller blomster skulle normalisere blodcirkulationen (Østrig),³² læger gav et infus af blomsterne for at fremskynde blodets resorption efter apoplektiske anfald.³³ I Bolivia lægges et dekokt af guldblomme og *Ephedra americana* tilsat indkogt brombærsaft på maven for at fjerne indvortes blodudtrædninger, og man drikker et infus af rod og blomster for tilstopning af blod i hjernen, i Spanien indtages arnikatinktur når hovedet føles blodoverfyldt og ansigtet farves rødt.³⁴

Blomsterstænglernes saft før kurvene folder sig ud er i Friesland et lægmiddel til betændte øjne,³⁵ i British Columbia bader Shuswap-indianerne syge øjne med et udtræk af *Arnica cordifolia*.³⁶

En te af blomsterne og de afkogte blomster blev lagt som smertestillende omslag på gigt, et ølafkog for hold i ryggen; et husråd mod gigt, hekseskud og værk var indgnidning med et ølafkog af roden, et brændevinsudtræk af blomsterne eller de tørre blade pålagt; fik man hovedpine blev panden badet med arnikatinktur.³⁷ Et udtræk af de tørrede blomster blev også i Norge brugt mod værk i lemmerne, arnikasnaps eller -tinktur i Tyskland og Østrig til indgnidning for hoved- og mavesmerter, gigt, ischias, hekseskud, tandpine, rheumatiske smerter etc.,³⁸ som omslag for ondt i halssen, et dekokt af blomsterne gnides på gigtsmertende led (Italien).³⁹

Dekoktet af guldblomme skulle virke lige så smertestillende som opium og morfin (Vestjylland).⁴⁰ Man drak et ølafkog af blomsterne for gigt, sting og værk i lemmerne, hovedpine, trykken for brystet,⁴¹ i norsk folkemedicin et afkog i vand, mælk eller øl for

Slættergubbe (Arnica montana), ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

ryg-, gigt- og rheumasmerter.⁴² Arnika-teen skulle stille smertefuld krampe i de indre organer (Sudetenland),⁴³ et dekolt af blomsterne modvirke hals-, bryst- o.a. kropssmerter (Letland),⁴⁴ Catawbas-indianerne drikker et udtræk for smerter i ryggen.⁴⁵

Nervesystemet i øvrigt

Om arnica skrives 1806, at den har opløsende og nervestyrkende egenskaber.⁴⁶ Blomsten blev o. 1800 brugt som et oplivende middel for nervefeber og lamhed,⁴⁷ og et udtræk af planten anvendes stadig for nervøse lidelser;⁴⁸ arnikate blev i Sachsen taget for nervøsitet, i Schweiz mod hjertebanken.⁴⁹ Tinkturen skal virke stimulerende på nerve- og blodkarsystemet

og fremskynde åndedrættet.⁵⁰ En klog mand i Holstebro gav det råd at indgive sindssyg patient et ølafkog af guldblomme og hørfrø.⁵¹

Dekolt af guldblomme blev i Småland og Schlesien taget for apopleksi og epilepsi,⁵² i Tyskland et infus af blomsterne for at fremme blodets resorption efter apoplektiske anfalde.

Lammelse, krampe

Den tyske læge R. Claus tilrådede 1860 at ordinere drogen for lammelser, især under sygdom med feber. En te af urt med roden blev i Schlesien drukket mod krampe,⁵³ tysk folke-medicin anvender et udtræk eller tinkturen mod lammelser som følge af rygmarvslidelser og hjernerystelse, et infus tages i Frankrig for akut paralyse.⁵⁴

Maven

Tysk, østrigsk, schweizisk og meksikansk folkemedicin har benyttet te af urt eller rod, plantens saft eller tinkturen for maveon-der, fordøjelsesbesvær etc.; Louis Smith i Las Fuentes havde i ørvis lidt af mavesår og intet kunne hjælpe ham indtil han fik fortalt om arnikateen; han drak den og blev rask på to måneder.⁵⁵ Et udtræk af rodden indgives for kolik (Bayern),⁵⁶ et dekolt af rødder eller blomster skulle modvirke diarré (Tyskland, Østrig).⁵⁷ Men arnikate er også taget som afføringsmid-del (1619)⁵⁸ og brækmiddel (1775). – Boliviias Callaway-a-indianere drikker et afkog mod indvoldsorm.⁵⁹

Feber

Drogen blev brugt som erstatning for kinabark (sml. ovenfor) jnf. det portugisiske navn *quina-dos-pobres'* de fattiges kinin,⁶⁰ et udtræk af rødder eller blomster toges i Østrig og Fran-krig for akut feber. Arnikateen regnes i Fries-land for en udmærket sveddrivende drik.⁶¹

Åndedrætsorganerne

Arnika indgik i en dansk opskrift 1618 for ondaret hoste og brystsmerter,⁶² endvidere i et vinakog mod hoste.⁶³ Et arnikaudtræk er i Tyskland taget mod lungelidelser,⁶⁴ rodens saft i Steiermark for lungesot,⁶⁵ dekokt i Schweiz mod blodspytnings. Hostende børn blev opfordret til at spise blomsterne (Estland).⁶⁶ Tyske læger gav tinkturen for kighoste. I de østrigske Alper drak man te af rødderne for åndenød, den skulle lette vejrtækningen;⁶⁷ sangere indtager fortyndet arnikatinktur mod hæshed og symptomer på træthed i strubehovvedets muskulatur. – I Bolivia anvender Calawaya-indianerne de pulveriserede blade og frøskaller som nysemiddel mod tør snue.

Gynækologisk

1500-tallets tyske urtebøger anfører arnika mod livmodersygdomme (sml. ovenfor). Arnika blev i Vendsyssel drukket af kvinder, som ikke blev gravide,⁶⁸ medens den andetsteds blev taget som abortivmiddel.⁶⁹ I tysk folke-medicin skal teen hjælpe for fluor albus;⁷⁰ kvinder med blodigt udflåd spiste de knuste rødder (Vestpreussen).⁷¹

Andre applikationer

Mod håraffald badeede man hovedbunden med et ølafkog af roden (Møn),⁷² tinkturen fik håret til at gro kraftigere;⁷³ forskellige tyske hårvandede tilsættes før brugen ca. 1/10 arnikatinktur, arnika-hårolie er et udtræk i olivenolie. På etiketten på et østrigske hårvækstmiddel står: *af blomsterne udvindes stoffer, som på en effektiv måde gør håret fyldigt, frodigt og smukt. Disse stoffer har i århundreder været kendt som livgivende til hårvækstens fremme. Opløst i alkohol og tilsat kinin danner de en af de vigtigste bestanddele af QUINAR.*

Destilleret vand af arnica skal være godt mod stikkende smerter i milten (1673) og for

sidesting med besværlig vejrtækning (1783), et øldekokt af urt med rod eller tinktur af blomsterne virke slim- og urindrivende.⁷⁴ Et brændevinsudtræk blev i Norge taget mod vattersot.⁷⁵

Arnika-te blev regnet for ”blodrensende” (Schweiz) og taget for blegsot, en te af roden mod svimmelhed (Alperne), dekokt i øl for kløe (Møn). Med et stykke af roden under tungen skulle man være beskyttet mod smitsom sygdom (Østrig).⁷⁶

I N D H O L D S S T O F F E R

Der foreligger om *flores arnicae* en meget omfattende farmakologisk litteratur, men indholdsstofferne er stadig ikke tilstrækkeligt

Framsida av en propagandabroschyr för medicinalväxtinsamling från 1941.

udforsket og virkningen klinisk afprøvet. I blomsten findes efter sovjetiske analyser 0.04–0.07 pct. æterisk, rødgul, aromatisk duftende olie, der indeholder azulen, glykosiderne arbutin og metylarbutin, flavonglykosid med hyperin, endvidere harpiks, fumar-, malon- og mælkesyre, fruktose, sakkarose, inulin, dekstrose, et stort kvantum garvestof.⁷⁷ Iflg. tyske analyser indeholder drogen maksimalt 0.1 pct. æterisk olie med thymohydrochinon, et specifikt flavon og såkaldt "pressorstof", cholin, trimethylamin, betain, lutein (delvis som fedtsyreester) o.a. karotinoide farvestoffer, xanthofyler, fytosteriner (således et specifikt umættet steroidalkohol arnidendiol), garvestoffer, harpiks, lav- og højmolekylære fedtsyrer dels frie og dels som glycerider, æble-, klorogen-, angelika-, kaffe- og gallussyre, arnidiol og faradiol.

I roden er påvist en lysegul, ræddike-lugtende æterisk olie med væsentlig anden kemisk sammensætning end blomstens, desuden garvestof, harpiks, voks, slimstoffer, isobutan-, myre- og angelikasyre.⁷⁸

Terapi

Der råder usikkerhed med hensyn til drogens medicinsk aktive stoffer og deres virkningsmekanisme. Det ikke glykosidiske bitterstof arnicin, man tidligere tilskrev de fleste af virkningerne, har vist sig at være en blanding ad arnidiol, faradiol og en kulbrinte og er helt uvirksomt, hvorimod et af blomsten udvundet bitterstofkompleks kaldt Arnica-III meget signifikant påvirker blodtrykket. Injektion i kaniner med det næsten ugiftige arnicaflavon gav en langvarig sænkning af blodtrykket, vel som følge af en udvidelse af de perifere blodkar. Ligesom cholin o.a. flavoner har det en gunstig virkning på hjertet og kredsløbet, mens "pressorstoffet" øger blodtrykket.

Schultz diskuterer (1921) i et syv sider langt afsnit drogens efter hans erfaringer noget tvivlsomme terapeutiske værdi, dog virkede det klart stimulerende på sexualsystemet (bl.a. mensesdrivende). Iflg. russiske forsøg virker en ekstrakt af blomsten stimulerende på hjertefunktionen og kredsløbet, mens arnikatinkturen toniserer livmoderens muskulatur, derfor ordineres den for uterussubinvolution, atoniske uterusblødninger og gynækologiske betændelser. Tyske forsøg viste, at drogen stimulerer blodets passage gennem hjertets kransstillede blodkar. Idrætsfolk tager fortyndet arnikatinktur som et middel til at øge kroppens præstationer,⁷⁹ og meksikanere drikker te af blomsterne mod træthed efter en stor kropsanstrenghed.⁸⁰ Drogen har en tydelig effekt på ældre patienters arteriesklerotisk forsnævrede kranspulsårer.⁸¹ (Når den gamle Goethe havde besvær med hjertet drak han te af arnikabломster).

Arnikatinkturen virker galdedrivende. Betainet har ligesom cholin en gunstig leverbeskyttende virkning og gives for bl.a. smitsom hepatitis. Drogens gennem århundrede tilskrevne virkning på det vegetative nervesystem kunne eksperimentelt bekræftes. Den er mavestyrkende og regulerer stofskiftet. O. 1850 introducerede den tyske læge Claus (sm. ovenfor) drogen blandt lægemidlerne, der påvirker det cerebrospinale og vasomotoriske nervesystem.

Den azulen-holdige æteriskeolie virker udpræget antibiotisk og modvirker inflammationer ligesom xanthofylerne samt fremmer granulationen og således sårets heling. Mellem blomstens xanthofyler, æteriske olie og garvestof består der rimeligvis en medicinsk vigtig synenergisme. Et 10 pct. dekokt af blomsterne gav *in vitro* en moderat stimulering af blodets koagulation, men var uvirksomt *in vivo*, hvorimod et tilsvarende dekokt af roden i begge tilfælde hæmmede koagulationen.

Flores arnicae anvendes udvortes (som tinktur) især som kompres på bylder o.a. inflammationer, ved behandling af sår, hævelser, forstuvninger, blodudtræden, muskelsprængning, furunkulose og flegmoner, resorption af blødninger, blandet med tinktur af salvie og tormentil til pensling af stomatitis ulcerosa, endvidere indgnidning og i salver for rheuma samt mod paradentose. Brogen indgår i hudcremer.

Indvortes gives tinkturen mod angina pectoris, arteriesklerose, for højt blodtryk, hjerneblødning, tyfus, lungebetændelse, som sedativum og spasmalytikum. Drogen modvirker krampe i bronkiernes muskulatur og gives derfor mod asthma og kighoste.

Homøopatiens tilbereder af bladene og (oftest) roden en tinktur, der anvendes som styptikum ved næse lunge-, mave- og uterusblødninger, som resorptionsmiddel ved muskelrheumatisme, for gigt, ischias, veneforstopelse, angina pectoris, laryngitis, mave- og tarmkrampe m.m., et arnikapræparat injiceres for at sænke blodtrykket.⁸²

R E F E R E N C E R

- 1 171 150.
- 2 256 290.
- 3 303 9, 1953, 183, 187.
- 4 416 33.
- 5 361 53, 1956, 83.
- 6 78 3091, 3125 (Sønderjylland).
- 7 48 263.
- 8 155 118.
- 9 379 20, 1958, 80; 159 28, 1934, 38; 279 18537 (Himmerland).
- 10 55 1949.
- 11 195 231.
- 12 28 171.
- 13 2 31, 1894, 259.
- 14 409 317.
- 15 127 95, 1937, 100f.
- 16 296 61.
- 17 279 17647 (Vends.); 155 14; 154 14.
- 18 279 12358, 12143; 155 118.
- 19 195 231 (også veterinært).
- 20 306 360f.
- 21 18 40.2, 1923, 381f.
- 22 28 166, 170, 173, 186.
- 23 229 201.
- 24 2 31, 1894, 259.
- 25 215 141.
- 26 311 75f.; 432 15, 1959, 86; 446a 9.
- 27 156 2, 206, 279 12022, 13473, 15446, 16683, 17477 m.fl.; 78 1906/23: 3091, 3135; 159 28, 1934, 38; 334 96; 18 402, 1923, 381f; 285 48; 49 50, 52, 54, 57; 257 258; 453 213; 322 828 (her om tincturens tilberedning).
- 28 279 14874 (Bolderslev).
- 29 156 2, 206.
- 30 163 90.
- 31 335 67f.
- 32 416 22f.
- 33 360 298f.; 446a 80.
- 34 248 213.
- 35 91 94.
- 36 397 8, 1975, 58.
- 37 178 10, 1918, 128 (Nordjyll. 1743); 110 2, 292; 78 1906/23: 625, 2615, 3091, 3135; 221 234; 279 120 22, 15446, 17477, 17630 m.fl.; 379 20, 1958, 80; 159 28, 1934, 38.
- 38 28 169; 49 176; 212 67; 143 23, 28.
- 39 22 13, 1956, 11 (Valsesia).
- 40 279 19088 jnf. 156 1, 212 og 221 134.
- 41 221 212; 110 2, 252.
- 42 312 1, 185; 390 1, 73; 331 4, 125, 130.
- 43 394 4, 1931, 99.
- 44 179, 1894, 283, 188.
- 45 316 1, 1937, 189.

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

- 46 187 69.
 47 231 1, 94.
 48 264 1, 69, jnf. 109 1908, 285 og 1934, 513; 17 1934,
   235.
 49 97 133.
 50 257 258.
 51 156 1, 94.
 52 414 237 (Småland); 267 9, 1909, 198.
 53 267 9, 1909, 198.
 54 30 126.
 55 267 198; 193 25; 212 67; 361 30, 1930, 66; 467 101.
 56 49 89, 97.
 57 257 258; 416 22f.
 58 409.
 59 311 75f.
 60 416 22f., 30 126.
 61 91 94.
 62 408.
 63 156 1, 202; 279 12143.
 64 285 46; 139 57.
 65 125 103.
- 66 218 127.
 67 212 67.
 68 279 17647.
 69 240 18, 28, 37.
 70 217 III.
 71 231, 1894, 259.
 72 78 1906/23; 625.
 73 140 55.
 74 267 9, 1909, 198; 257 258.
 75 331 3, 101.
 76 189 2, 314.
 77 274 1, 86 (m. litt.henvisn.)
 78 23 Lieferung 1 (1965), 6; 134 268–72 (litt.hen-
   visn.); 274 1, 86; om indholdsstoffer også 223 1,
   41; 112 19; 62 1933, 141; 281 25; 380 54.
 79 467 249.
 80 446a 75.
 81 274 1, 86f.; 433 116; 467 101.
 82 223 1, 39–41; 134 274f.; 224 1, 86f., sml. 5, 127;
   443 116–18.

GRÆSKAR

(CUCURBITACEAE)

SEMEN CUCURBITAEA

De hos os dyrkede græskar-arter kom i 1500-tallet fra Amerika til Europa og overtog den rolle, som flaskegræskarret fra tropisk Asien hidtil havde spillet. De første oplysninger om medicinsk anvendelse af bærfrugtens kærner (frø) er fra 1500-tallet,¹ hvor de indgår i en sirup for leverlidelser. 1500-tallets tyske urtebogsforfattere (Bock, Brunfels, Fuchs) skriver, at kærnerne lægger betændte nyrer og virker urindrivende, de knuste frø drysses på sår for at læge dem. Christiern Pedersens lægebog 1533: kærnerne er bestanddel af en drik for gulstot; Simon Paulli, *Flora danica* 1648: af frøene kan tilberedes en emulsion (opslæmning i vand) god for malaria, lungebetændelse, blærens sår og bylder, ophørt urinering m.m.

ANTHELMINTIKUM

Skole- og folkemedicinsk benyttes drogen først og fremmest som et middel mod indvoldsorm, specielt bændelorm. Om denne anvendelse foreligger der rapporter fra alle verdensdele.²

Det mest almindelige var/er at tygge på kærnerne eller spise de afskallede frø – i Rusland 500–1 000 pr voksen person;³ på Fyn indtages de med en spegesild.⁴ Russisk folkemedicin

Pepones. Pfebet.

En pumpha (Cucurbita), ur Christian Egenolff, Herbarum, arbūm, fruticūm, frumentorū ac leguminēm, Frankfurt, 1546.

har desuden et infus af de knuste kærner og malurt; i amerikanske sydstater drikkes en te eller et mælkefrok af græskarkærner;⁵ dette ormemiddel benyttes i Ætiopien især af gravide kvinder.⁶

Lægen Edward Tyrson publicerede 1683 den første skolemedicinske omtale af semen cucurbitae som anthelmintikum (*Philosophical Transactions* bd. 146, Oxford); han brugte en emulsion af frøene. Folkemedicinsk er denne anvendelse sikkert meget ældre og kan skyldes en tilfældig opdagelse: efter at have spist mange græskarkærner (som en delikatesse) kom indvoldsorm ud med afføringen. Brugen af semen cucurbitae mod bændelorm har i al fald siden 1700- og 1800-tallet været geografisk vidt udbredt. Således kunne Berenger-Féraud, der ledede den franske marines sanitetstjeneste, berette om denne applikation på Mauritius, i Meksiko, La Plata o.a. tropiske egne.⁷

Från det förlista regalskeppet Kronan har man funnitträaskar med exempelvis pumpakärnor. Kronan sänktes av den danska flottan 1676. Idag används extrakt av pumpans frön för att lindra prostatabesvär, men redan under 1600-talet användes de mot urineringsvärvigheter. Foto: Max Jahreborn, Länmuseet i Kalmar.

ANDEN FOLKEMEDICIN

Drogen er navnlig tilskrevet virkninger på urinvejene og blev fra gl. tid brugt som diuretikum jnf. ovenfor;⁸ man indtager de knuste frø eller drikker en te af kærnerne, i USA er det et af de oftest benyttede vanddrivende husråd,⁹ men det tages også mod blæreslaphed, Cherokee-indianerne i North Carolina spiser i den hen-sigt de brunede kærner,¹⁰ endvidere for nyresten o.a. nyrelidelser (USA, Rusland),¹¹ et infus mod nyre- og blæresygdomme (Callawaya-indianerne i Bolivia),¹² de friske eller tørrede kærner tygges og saften svälges som nyremedicin (Catawba-indianerne),¹³ hos Maya-indianerne indgår de i en drik for blod i urinen.¹⁴

Mavelideler

Kærnerne spises som afføringsmiddel (Rusland),¹⁵ frøolien indtages mod forstoppelse

(rumænere i Siebenbürgen).¹⁶ Et infus af kærnerne skal læge mavebetændelse (Bolivia), en dekokt af dem drikkes for mavesmerter (Indiana/USA) og opkastning (Alabama),¹⁷ saften af vandmelonens frø for dysenteri (Sicilien).¹⁸

Kvæstelser, inflammationer

Tørrede knuste frø drysses på sår (kaliforniske indianere),¹⁹ som sårlægende anvendes en emulsion af græskar- og vandmelonkærner (Yuma-indianerne),²⁰ tilberedes en salve af kærnerne (Kentucky),²¹ pulveriserede frø af *Cucurbita foetidissima* strøs på veneriske sår (Moapa Paiutes ind. i Nevada);²² knuste græskarfø blandet med spyt lægges på hævelser (Zuñi-stammer i New Mexico)²³ og betændte kvindebryster (Ungarn);²⁴ betændte øjne bades med frøenes saft, der også dryppes i smertende øre (Callawaya/Bolivia). – I det sydlige USA omtales 1869 en te af græskarkærner indtaget mod vattersot-ødemer.²⁵ – De knuste kærner rørt op med kvindemælk lægges på podagra (Columbia).²⁶ – Græskarkærner og –blomst bindes som smertestillende på stik af kaktuspigge (Zuñi-indianerne, New Mexico).²⁷

Gynækologisk

Kærnerne er bestanddel af en drik mod blodigt udflåd (Maya), for samme drikkes i Alabama en te af de knuste frø.²⁸ Kærnerne spises som emmenagogum = mensesdrivende (spansk New Mexico),²⁹ et afkog af dem indgives for blødning efter nedkomst, ristede græskarfø som laktagogum (mælkedrivende) for diegivende kvinder (Ungarn).

Drogen anvendes i Indien bl.a. mod gonorré.³⁰ De gamle spanske farmakopeers "cuatro semillas fritas" (fire kolde frø) var kærner af græskar, æselagurk, melon og *Cucumis*

citrullus, blandingen skulle svække en for stærk kønsdrift og mindske sædproduktionen.³¹

En emulsion af frøene skal helbrede sygdomme i brystet (Venezuela),³² et infus tages for brystkatar og lungebetændelse (Bolivia), børn med kighoste indgives græskarkærner (Iran).³³ I tysk folkemedicin anvendes emulsionen mod feber og underlivssygdomme.³⁴ Et afkog af frøene regnes i Argentina for at styrke kroppen,³⁵ frøolien er i Indien en nervetonikum og tages mod migræne og neuralgi.

Homøopatiens tilbereder af græskarkærner medikamenter for søsyge og opkastning under svangerskabet.³⁶

INDHOLDSSTOFFER, TERAPI

Semen cucurbitae indeholder indtil 50 pct. fedolie rig på umættede fedtsyrer og med glycerider af linol-, palmitin- og stearinsyre, endvidere aminosyren cucurbitin, et specifikt fytosterin cucurbitol, harpiks med oksycerotinsyre, vitaminerne A, B₁, C og E, karotinoïder, kulhydrater melen, de for stofskiftet vigtige aminosyrer leucin og tyrosin samt jern, fosfor, kalcium m.m.³⁷

Drogen har på bændelorm ikke samme sikre og dramatiske effekt som ekstrakter af bregnerod, men den fordel at være ugiftig og egnet også til børn, doseringen kan gradvis øges uden bivirkninger. I litteraturen varierer den nødvendige dosis for voksne fra et hundrede kærner og helt op til et tusinde. Det kan skyldes, at planten geografisk optræder i såkaldt "kemiske racer";³⁸ således er bærrerne af *Solanum nigrum* (sort natskygge) nogle steder meget giftige og nydes i andre områder som en delikatesse. Ifølge Weiss har de hos os dyrkede græskar ingen antihelmintisk virkende kærner; det "rigtige" bændelormmiddel udvindes af en type græskar som navnlig dyrkes i Tyrkiet.³⁹

Brugsanvisning (1928): 170–200 kærner afskalles således at den inden for frøskallen liggende grå hinde bevares, idet den indeholder det ormedræbende stof. Kærnerne knuses og udrøres i mælk, der tages om morgen på fastende hjerte, en time senere to spf. ricinusolie.⁴⁰ Det aktive princip er dog stadig ukendt; det forekommer ikke i frøolien men sandsynligvis i kimens grønne membraner.⁴¹

Et vandafkog af knuste græskarkærner har vist sig effektivt mod blæresygdomme og prostatabesvær, for kvinders ”blærerneurose” efter fødsel og i klimakteriet. Dr. W. Devrient i Berlin har fremsat den teori, at blærehalskirtlen bliver større fordi organismen bestræber sig på at udligne den med alderen dalende produktion af mandlige kønshormoner, og at hormonagtige substanser i drogen formentlig griber ind i denne mekanisme. I østeuropæiske områder som Ungarn, Bulgarien, Anatolien, Rumænien og Ukraine, hvor mændene dagligt hele livet spiser mange græskarfrø, forekommer der meget få tilfælde af prostatalideler og svigtende potens.⁴²

R E F E R E N C E R

- 1 121 151.
- 2 284 2, 84; 257 197; 125 79; 361 42, 1945, 208; 308 264; 248 214; 327 107; 53 117 (m. litt.henvisn.); 310 23, 1973, 385 (Indien); 278 1, 407; 177 1, 1889, 202 og 274 2, 82ff; 5, 143 (litt.henvisn.); 52 1, 1933, 947ff.
- 3 215 153f., 269.
- 4 470 23, 1936, 694.
- 5 53 117; 377 36, 1972, 92.
- 6 240 163.
- 7 36 438; rapporter fra andre lande: 359 10–18.
- 8 177 1, 1889, 202 (litt.henvisn.); 278 1, 407.
- 9 111 144; 37 114; 371 33; 374 357; 53 29; 405 19, 1953, 3; 75 nr. 95 (kærnerne spises); 327 102 (frø af vandmelon); 272 162 (South Carolina).
- 10 150 51.
- 11 274 2, 82; 53 76; 205 63, 1950, 145.
- 12 311 108, 328.
- 13 205 57, 1941, 45.
- 14 346 61f.
- 15 177 1, 202.
- 16 189 2, 135.
- 17 151 222; 37 111.
- 18 308 266.
- 19 25 74.
- 20 190 249.
- 21 377 32, 1968, 324.
- 22 417 41.
- 23 207 2, 1980, 375.
- 24 404 92, 197, 120.
- 25 272 162.
- 26 406 16, 1961, 725 (Santander).
- 27 386 46.
- 28 53 40.
- 29 77 45.
- 30 278 1, 407; 310 23, 1975, 385.
- 31 322 773.
- 32 309 121.
- 33 320 88, 1959, 88.
- 34 223 2, 152f.
- 35 206 3, 1865, 147.
- 36 152 459; 366 224.
- 37 274 2, 82; 249 85; 450 98; 63 84, sml. 112 121 og 223 2, 153.
- 38 236 1960, 110; 293 4, 1961, 154.
- 39 433 111ff.
- 40 214 1928, 251.
- 41 359 34ff.; 59 52f.; 134 458f. (litt.henvisn.).
- 42 249 83–85.

GINSENG (ARALIACEAE)

Man skønner, at mindst 500 millioner Asiatere hver dag indtager ginseng i en eller anden tilberedning: tibetanske nomader, japanske risbønder, kinesiske kulier, koreanske soldater o.s.v. Ginseng hører til dagens vigtigste indkøb. Asiatiske naturlæger ordinerer ginseng som livsforlængende medikament, for betændelser og feber, kirtel-, hjerte-, nervesydomme o.m.a.

Under en international konference i Genéve varede møderne ofte til langt ud på natten. Mens de vestlige diplomater efterhånden blev segnefærdige af træthed, mødte deres asiatiske kolleger hver formiddag lige veloplagede, både fysisk og psykisk. Da man spurgte en af dem om hemmeligheden, trak han smilende en lille pakke med ginseng op af lommen ...

Panax ginseng hører til samme botaniske familie som vor vedbend og stueplanten aralie. Dens rod er ca. 5-15 cm lang og har form som et lillebitte menneske med krop, arme og ben. På større eksemplarer savnes hverken hals eller hoved, og rodtrævler hænger som hår fra figurens "arme" og "ben".

Planten er hjemmehørende i Korea og Manchuriet og trives bedst på fugtig, varm skovbund. *Ginseng* kommer af de to kinesiske

ord *dsjiin* "menneske" og plantens navn *sjen*, i den vestlige verden blev det forvansket til ginseng. I Korea hedder planten eller roden *insam* "menneske-Sam" og gengives i billede med øverst tre stjerner, derunder et menneske og nederst tre streger (rodtrævlerne).

Talrige sagn og legender blev gennem 2500 år spundet omkring denne Asiens mest berømte droge. Koreanerne fortæller, at guden Sam personificerede sig i denne urt og brugte den til at læge både jorden og menneskene. Mongolerne beretter, at guden over liv og død har samlet alle væksters lægekraft i ginseng. I Kina lyder overleveringen, at fire vismænd engang i tidernes morgen fik den som

Ginseng (Panax ginseng), ur Popular Science Monthly, Vol. 39, 1891.

gave fra guderne. Ifølge et andet sagn skal for to årtusinder siden den kinesiske kejser Shih Huang-Ti have sendt bud til Korea efter *udødelighedens rod*. Men sendebudene kunne ikke finde planten, og derfor døde kejseren kun 49 år gammel.

I det gamle Kina var ginseng den kostbarste gave, som kejseren kunne overrække en fortjent minister eller mandarin. Ved bryllupper forærede man budgommen en ginsengrod, der skulle sikre hans potens. Koreas præsident Syngman Rhee modtog på sin 80 års fødselsdag en 50 cm lang ginsengrod. Kendte mænd som Konrad Adenauer, Henry Kissinger og den nylig afgående præsident Marcos holdt sig fit med ginseng. Drogen indtages af sovjetiske atleter, soldater, dykkere, bjergbestigere etc. som beskyttelse mod stress. Under opholdet i rummet tog de to kosmonauter Lyakov og Ryumin hver morgen en dosis ginseng.

Fra den kinesiske botaniker og farmakolog Chiang Chi stammer de første recepter på ginseng-holdige medikamenter. Det var ham, som opstillede læresætningen ”intet lægemiddel uden ginseng”. Under alvorlig sygdom eller når alle andre midler svigter er ginseng asiatisens sidste håb. Det fjerne Østens naturlæger behandlede næsten alle sygdomme med ginseng, og der var dødsstraf for at føre et eksemplar ud af landet.

Den ”ægte”, d.v.s. vildtvoksende *Panax ginseng* er nu så sjælden, at den vejes op med guld. På den permanente landbrugsudstilling i Moskva vises en sådan rod bag panserglas og er forsikret med 25.000 rubler. Planten bliver derfor dyrket i Korea, Tibet og Mandschuriет, overalt under statskontrol. Rusland har store ginseng-plantager bl.a. i Uralbjergene, og ved Warsawas universitet blev for få år siden indrettet et laboratorium udelukkende for ginseng-forskning. En anden art *Panax quinquefolius* dyrkes i USA, hvorfra hele skibslaster sendes til Østen, 1955–56 f.eks. blev eksporten ret 570 ton.

INDHOLDSSTOFFER OG TERAPI

En nordamerikansk forsker Garriques isolerede 1854 af roden et glykosid han kaldte panaquilon. Siden blev påvist en lang række andre substanser: panaxinin, panaxsyrén, panaxadiol, ginsenin, panaxatriol, panaxosid A og B, pacein (æterisk ole), alkaloider, ”panaxsyre” (en blanding af fedtsyrer), B-vitaminer, et steroid med østrogen virkning.¹ 1974 fandt et japansk team ledet af Shibata tretten specielle triterpenglykosider kaldt gensenoider, som øger organismens generelle evne til at modstå ekstreme belastninger.²

Der kan ikke ráde tvivl om, at det er dette kompleks af ugiftige biokatalysatorer, som betinger drogens gennem årtusinder iagttagne gunstige indflydelse på almenbefindendet og præstationsevnen. Talrige forsøg har dokumenteret, at panaquilon påvirker kirtelsystemet og opretholder den naturlige hormonproduktion, panacen stimulerer nervecentrene, panaxin øger musklernes spændstighed, panaxsyren stimulerer stofskiftet og blodkarsystemet, panaxatriol virker opkvikkende og hæver blodtrykket, panaxadiol derimod beroligende og blodtryksænkende, mens ginsenin regulerer kulhydratstofskiftet, sænker blodets sukkerprocent og øger glykosesyntesen, det har altså en gunstig virkning på diabetes.³

Ginseng er en af de mest undersøgte vegetabiliske droger. Eksempelvis blev tidsrummet 1951–58 publiceret 77 videnskabelige arbejder om ginseng af sovjetiske farmakologer, kemikere og læger, indtil år 1961 ikke færre end 827 alene i Sovjetunionen.

I følge russiske dyreforsøg og kliniske observationer er ginseng et tonikum. Drogen øger kroppens modstandskraft over for infektioner, den har en positiv virkning på hjertet og den store hjernes bark. Efter doseringer af en bestemt størrelse øges såvel den kropslige

Ginsengrötter i Korea. Foto: Richardfabi at de.wikipedia.

som psykiske præstationsevne, der indtræffer en markant forbedret evne til at opfatte abstrakte sammenhænge, til at koncentrere sig om kontrollerende, korrigerende og matematiske opgaver. Modsat alle andre stimulatorer optræder ingen uønskede bivirkninger, og drogen giver ingen tilvænning.⁴

Den sovjetiske læge Zakutjiinsky konstaterede, at en ginseng-tinktur (1:10) stimulerer centralnervesystemet, fremmer åndedrætsfunktionen og regulerer hjerte- og blodkarsystemet. På russiske, kinesiske o.a. fjernøstlige hospitaler ordineres ginsengpræpaparter mod bl.a. nervesvækkelse og depressioner, anæmi, blodtryksforstyrrelser og kroniske hjertesygdomme.⁵

I Sofia kom farmakologen Wesselin Petkow efter sine eksperimentelle og kliniske undersøgelser til den konklusion, at ginseng-ekstrakter især påvirker storhjernen,

resulterende i en forøgelse af den åndelige aktivitet med mindre disposition for træthed ("anti-stress"). Petkow bestrider iøvrigt den ofte fremsatte påstand, at dyrket ginseng ikke har samme terapeutiske værdi som den vildtvoksende.⁶

Den vestlige verden kender ginseng måske bedst som en seksuelt stimulerende droge. Denne effekt skyldes formentlig ikke et indholdsstof, men en generel bedring af kropens tilstand, idet næsten alle dens funktioner påvirkes i positiv retning – under tiden på en dramatisk måde. Ginseng kan også hæmme de processer, som gør os ældre.

Den hidtidige ginsengforskning er nået til, at drogen har følgende virkninger:⁷

- forøgelse af proteinsyntesen (hos rotter med næsten 50 procent efter 8–12 timer)
- imod træthed, hos mus svarende omtrent til amfetaminer; drogen kan indtages dagligt

og over lang tid uden at det påvirker den normale søvn

– større resistens overfor radioaktiv bestråling

– stimulation af evnen til at huske nye data, forbedret kort- og langtidshukommelse, bedre humør, større interesse for omverdenen

– hæmmende på visse kræftcellers vækst.

– ældre mennesker kan bedre forarbejde og kritisk koordinere iagttagelser, erkende abstrakte relationer og koncentrere sig om opgaver. Hos 80 pct. af forsøgspersonerne blev de fysiske og psykiske præstationer forbedret, mens 54 pct. havde færre søvnforstyrrelser og 40 pct. færre depressioner

R E F E R E N C E R

1	274 5, 6ff.; 6, 108
2	467 356
3	274 5, 7; 299 43
4	88 99, 1959, 303f.
5	17 65, 1958, 480
6	21 1959, hft. 5; 214 1959, 72
7	208a 39–42; 210 39–42; 105 82–84

– levetiden forlænges, klart dokumenteret i dyreforsøg

– normalisering af hjertefrekvensen, blod-

trykket og blodsukkerprocenten

HVIDLØG

ALLIUM SATIVUM (LILIACEAE)

Hvidløget, der er hjemmehørende på de centralasiatiske stepper, blev gennem mindst fem årtusinder dyrket som næringsmiddel, krydderi og til lægedom.

I følge den græske historiker Herodot brugte kong Cheops, der regerede Ægypten 2551–2528 f.Kr., ikke færre end 1 600 talenter eller 48 000 kg sølv alene til arbejdernes forplejning med løg, hvidløg og ræddikrer, da de byggede den største af de tre pyramider ved Giseh. På en papyrus fra o. 1600 f.Kr. står, at der under opførelsen af en pyramide udbrød strejke fordi arbejderne ikke som lovet fik de hvidløg, der værnede dem mod maveonader.

Den ældste kendte hvidløgs”recept” (et dekokeret drikkes mod vanskelig urinering og galdebesvær) blev skrevet med kileskrifttegn i Babylonien.¹ Hvidløg nævnes i den kinesiske Hsia-kalender fra o. 2000 f.Kr.; i det gamle Kina var planten et lægemiddel for milten, man tilskrev den en beroligende virkning på maven og spiste hvidløg hvis man fik madforgiftning.²

Hvidløg omtales i Bibelen, hellige hinduistiske bøger og oldromersk litteratur. Den græske komediedigter Aristofanes (445–385 f.Kr.) brugte hvidløget som symbol på fysisk styrke. Kejser Nero lod år 80 e.Kr. uddele hvidløg til legionærerne *for at denne nydelse kan øge kampmodet*.³ Et par årtusinder senere, under Koreakrigen, konstaterede amerikanske

militærleger, at når soldaterne fik hvidløg som dagligt kosttilskud blev de 11 procent bedre egnet til krigstjeneste.⁴ På tyske bøndergårde gav man tyendet godt med hvidløg, de skulle gøre dem mere kvikke og dygtige til arbejdet – og hanen eller gåsen fik hvidløg så den kunne besejre nabogården!⁵

I den oldnordiske litteratur står der intet om, at vikingerne fik skørbug (sygdom på grund af mangel på C-vitamin) under deres ofte månedlange sørerejser. Skibene medførte nemlig store mængder løg og hvidløg, ét pr. mand om ugen gav tilstrækkelig forebyggelse. Ligeledes som værn mod skørbug var hvidløget for ca. 80 år siden så højt værsat i det nordlige Sibirien, at et godt zobelkind blev byttet for en enkelt hvidløgplante, og hvidløg er stadig det vigtigste og mest benyttede antiskørbugs-middel i Ruslands arktiske egne. I Ukraine blev knuste hvidløg blandet med citronsaft i over 500 år taget som en ”livseliksir”; efter ti døgn kunne man som regel mærke en markant bedring af almenbefindedet.⁶

Da ”den spanske syge” (influenza) kom til Lapland o. 1920 opfordrede en ”klog mand” befolkningen til at spise rå hvidløg. *Hundreder for ikke at sige tusinder personer begyndte at spise hvidløg, og de takker dem nu for deres liv!*⁷ – Mange tyrkere tager hver morgen et eller to hvidløgfed på fastende hjerte for at undgå appetitmangel og træthed.⁸

En gammel spansk talemåde lyder: hvidløg og vin hjælper os sikkert over de høje bjerge,⁹ og en gælisk: hvidløg og majsmør er lægemidler for alle sygdomme.¹⁰ Et gammelt fransk ord siger, at spiser man hvidløg om foråret spiser man sig til et godt helbred hele resten af året.¹¹

Professor Max Neuburger mener, at når så mange i orientalske folkeslag opnår en høj alder trods deres uhygiejniske omgivelser og tarvelige kost, må det især skyldes det daglige konsum af hvidløg.¹² – Den russiske læge Lakhovsky kunne ud fra oplysninger indsamlet i mange lande fastslå, at kræft er næsten ukendt hvor befolkningen daglig spiser mange rå hvidløg, det gælder bl.a. bulgarere, rumænere og serbere.¹³ En anden læge, dr. Lorand, skriver: *Det kan i denne sammenhæng ikke være en tilfældighed, at man i lande, hvor cancer iflg. statistikken er mest sjælden, som i Kina og Serbien, spiser mange hvidløg. Således er det også i Provence, hvad jeg dør erfarede som praktiserende læge.*¹⁴

I middelalderen og indtil Pasteur (1822–95) indførte vaccinen var hvidløg et af de vigtigste midler mod infektionssygdomme, bl.a. pest. Ernæringsforskere og læger bekræfter plantens store sundhedsværdi, og hvidløg må regnes blandt nutidens vigtigste vegetabiliske lægemidler.

ÆLDRE SKOLEMEDICIN

Hvidløget hører til den ældre skolemedicin og den nutidige folkemedicins mest benyttede droger. Hippokrates (o. 460–379 f.Kr.) anbefalede hvidløg som urin- og mensesdrivende, afføringsmiddel, mod indvoldsorm, koldfeber (malaria), lungebetændelse o.a. sygdomme i åndedrætsvejene, udvortes som omslag på bryder. Dioskurides (1. årh. e.Kr.) føjer til disse indikationer anvendelsen mod tandsmærter og fremhæver ligesom Galen (o. 130–200)

hvidløgets nytte som modgift efter bid af slanger og gale hunde. Abbedissen Hildegard von Bingen (1200-t.) brugte hvidløg bl.a. mod gulstot.

Henrik Smids urtebog 1546: hvidløg modvirker gift, spises mod gammel hoste, giver klar røst, virker urindrivende og afførende, mod vattersot, uddriver bændelorm, saften stimulerer hår væksten og fjerner ansigtspletter.

Christiern Pedersens lægebog 1533: et vineller ølafkog drikkes for gammel hoste, et mælkedekokt for sidesmerter, saften af hvidløg og tusindgylden tages for vattersot, løgene spises på brød mod maveonde; et vinafkog af hele planten er urin- og mensesdrivende.

Homøpatien tilbereder af hvidløg essenser for bl.a. dyspepsi, halsbrand, kronisk bronkitis og astma.¹⁵

FOLKEMEDICINEN

I folkemedicinen fortsatte størsteparten af hvidløgets terapeutiske anvendelser i Oldtiden og middelalderen, og den føjede andre til.

Et rundspørge 1974 om lægeplanters anvendelse i den vesttyske Kreis Eschwege (Hessen) gav for hvidløg følgende applikationer: arteriesklerose og andet kredsløbsbesvær (*hvidløg er til de gamle, så bevarer de åndsevnerne*), gigt og rheumatisme, blodrensende og –fortyndende, blodtryksænkende, mod tarmluft, appetitmangel, tandpine og indvoldsorm.¹⁶

Norge: for hoste, urindrivende, brændevinsudtræk mod dysenteri og kolik, vandinus for gigt, udvortes på ringorm, bylder og forfrysninger.¹⁷

Irland: spises med sødmælk mod astma, som blodstyrkende, mod svindsot, mælkafatkog for bronkitis, lungebetændelse, maveonde, saften af kogte hvidløg eller et whisky-udtræk mod hoste, kogt i havresuppe der spises for ondt i halsen; udvortes på bullen finger.¹⁸

Polen: for hoste indtages revne hvidløg kogt med mælk, på vorter lægges revne hvidløg.¹⁹

Ungarn: mod sygdomme i luftvejene, for højt blodtryk, arteriesklerose, mavekatar, diarré, hudsygdomme, betændelser, dysenteri, influenza, kolera, gulsort, blodmangel, neurosser, på sår. I hele landet regnes hvidløg for sundhedsbevarende og sygdomsforebyggende. En 90-årig kærnesund bondemand erklærede: hvis De vil leve længe, så spis hver dag et helt hvidløg, det har jeg altid gjort.²⁰

Bosnien, Hercegovina: hvidløgssaff drikkes for at få svulster til at svinde; som urindivende mod vattersot, med mælk for tør hoste.²¹

Rusland: knuste hvidløg i honning mod ondartet hoste; spises for feber og malaria, saften på udslæt og vorter.²²

Æthiopien: spises mod snue, stikkes i næsen eller lægges på halsen mod malaria.²³
Kopterne: hvidløg revet i olie til omslag på psora (klønende udslæt); vinakog drikkes af kvinder, som ønsker mere mælk i mammæ.²⁴

Indien: saften for hudlidelser, betændelser, hæmorroider, spedalskhed m.m., hvidløgolie på inficerede sår.²⁵

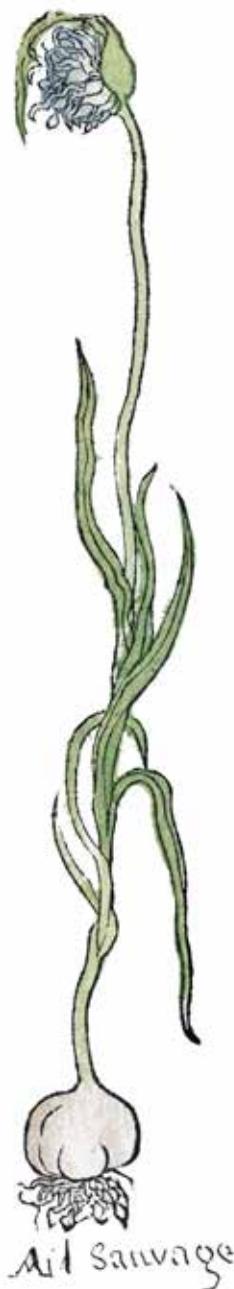
Indonesien: kogt med sukker til en sirup for åndenød, gul- og vattersot; knuste hvidløg blandet med honning på udslæt, med bomolie på sår.²⁶

Kinesiske og tibetanske naturlæger bruger hvidløg mod forkølelse, asthma, bronkialkatar, dårlig fordøjelse, diarré og forstyrrelser i blodcirkulationen.²⁷

Hvidløste til spædbørn med kolik, stegte hvidløg spises for strubehoste, knuste hvidløg plus citronsaft til gurgling af øm hals; gnides på ringorm (Texas).²⁸ Mod flatulens svælges saften af tyggede hvidløg; for at fremskynde nedkomst skal kvinden drikke et glas hvidløgsaft (New Mexico).²⁹

Folkemedicinske data sorteret efter kropsfunktioner:

Urinvejene: rå hvidløg eller løgsaften indtages for blæresten; mod vattersot og

Vild vitlök, ur Christian Egenolff, *Herbarum, arbum, fruticum, frumentorum ac leguminem, Frankfurt, 1546.*

leverlidelser spises hvidløg på fastende hjerte eller hvidløgsaft i kødsuppe, for nyrelidelser hvidløg og kørvel sat på brændevin (Falster) (Danmark).³⁰ Mod blod i urinen (Sverige),³¹ spises for nyregrus (Sicilien),³² gives børn for blæreslaphed (USA).³³ – En schweizisk læge tilrådede at bruge hvidløg i stedet for kogsalt i saltfri diæter.³⁴

Maven: hvidløg spist før sengetid holder fordøjelsen i orden,³⁵ vandudtræk stiller diarré,³⁶ for tamluft spises dgl. et-tre hvidløg³⁷ (Danmark).

En tolvårig tysk pige led af kronisk diarré og smertefuld mavekrampe. Man rådede moderen til at give hende hvidløgsuppe – alle rede dagen efter hørte diarréen op, og trediedagen kunne hun forlade sengen. Man spiste hvidløg mod maveonder (Østtyskland),³⁸ et dekokt mod dysenteri (Grækenland);³⁹ Dr. Schweitzer brugte i Lambarene oftest hvidløg mod amøbedysenteri.⁴⁰ Et mælkeafkog indtages i Bolivia mod nervøs kolik og bændelorm.⁴¹

Blodcirculationen: spis hvidløg daglig mod for højt blodtryk (Italien, Rusland, Seychellerne, Filippinerne, Argentina)⁴² og mod arteriesklerose (Tyskland, Rusland, USA);⁴³ rå hvidløg eller et alkoholisk udtræk indtages for åreknuder, omvendt skal et fed hvidløg spist med citronsaft og honning hæve blodtrykket (Meksiko).⁴⁴

Åndedrætsorganerne: mod forkølelse, hæshed, hoste tages et varmt mælkedekokt af hvidløg eller holdes et fed i hver side af munden (Danmark),⁴⁵ drikkes te af hvidløg (Sverige, Schweiz),⁴⁶ spises knuste hvidløg og honning (Østrig, Azerbaidshan),⁴⁷ hvidløgsaft og honning (Rusland),⁴⁸ byggrynssuppe kogt med hvidløg (Algeriet);⁴⁹ for kighoste spises rå hvidløg (Sverige),⁵⁰ et mælkeafkog (Rusland),⁵¹ hvidløsekstrakt og honning mod kighoste og bronkitis (Indien);⁵² et dekokt af blade af hvidløg, løg og en Clinopodium-art drikkes for hævet hals (Maya-indianerne).⁵³ Mod forkølelse spises rå hvidløg (USA);⁵⁴ Amerikas første

præsident, George Washington, spiste altid et hvidløg før sengetid når han mærkede at en forkølelse var i anmarch.⁵⁵

Inflammationer: hvidløg indgik i et sårplaster; omslag med hvidløg skulle ”modne” bylder (Danmark),⁵⁶ knuste hvidløg bindes på betændt finger (Sverige).⁵⁷ Kompres med hvidløg på giftige dyrebider regnes i tropiske og subtropiske lande for den mest effektive modforholdsregel.⁵⁸

I første verdenskrig brugte militærlæger hvidløg som desinfektionsmiddel når de opererede under primitive forhold. Frisk hvidløgsaft blev fortyndet med vand, som svamp tjente steril sphagnum-mos; tusinder af soldaters liv skal være reddet på denne måde.⁵⁹ Under anden verdenskrig købte den britiske regring tusinder af tons hvidløg til sårbehandling, og ingen soldater fik sårbetændelse.⁶⁰ Russiske soldater blev forsynet med hvidløg som de skulle knuse i sår for at hindre infektioner.⁶¹ Sovjetiske forskere gjorde antisep- tiske ekstrakter af hvidløg så populære, at de nu på klinikker og hospitaler kaldes ”russisk penicillin”.

Diverse: 1855 udkom pjecen *Hvidløg, det nyeste, bedste og med held anvendte middel imod gigt* (2. opl. 1866). Et kendt gigtmiddel var/er at drikke hvidløg sat på brændevin; på Bornholm tog man daglig et glas rom med hvidløg i mod gigtsmerter.⁶² Der blev spist hvidløg mod gigt (Sverige). 1838 skrives, at man for podagra skal spise hvidløg opblødt i vin;⁶³ et flødeafløg blev taget mod koldfeber = malaria.⁶⁴

Unge mennesker med blegsot skulle drikke hvidløgssnaps (Danmark);⁶⁵ for filipenser spises rå hvidløg.⁶⁶

Russisk folkemedicin har for nervøse trækninger og anfaldf et mælkeafkog af hvidløg.⁶⁷

Kogte og knuste hvidløg plus samme kvantum honning lægges på eksem og herpes, *det giver ofte gode resultater i løbet af få døgn*; et mælkedekokt drikkes for at få en smuk teint (Rusland).⁶⁸ Allergisk udslæt behandles med

knuste hvidløg (Meksiko).⁶⁹ I Tyrkiet spises hvidløg mod følgerne af solstik.⁷⁰

Mod paradentose: på en sovjetisk tandklinik blev finrevne hvidløg opslæmmet med destilleret vand i forholdet 1:2 og emulsionen to-tre minutter med vibrationsmassage gnedet ind i tandkødet, derefter pålagdes det hvidløgolie 10-15 minutter, sluttelig flere mundskyninger med hvidløgsaft. Af 32 patienter behandlet på denne måde var de 29 tilfælde helt helbredte efter 15-20 daglige behandlinger.⁷¹

Hvidløg har vist sig at kunne hjælpe effektivt mod nikotinforgiftning.⁷² Den bulgarske læge Petkov (sml. nedenfor) påviste, at hvidløg modvirker og endda forebygger blyforgiftning.⁷³ En russisk forsker dr. Gurwitch hævder, at hvidløg udsender stråler, som fremmer celledelingen i kroppen og således virker foryngende.⁷⁴

I N D H O L D S S T O F F E R

Frisk hvidløg (*bulbus allii sativi*) indeholder det medicinske inaktive alliin, som af enzymet alliinlyase (i drogen findes fem andre enzymer) spaltes til den antibiotiske substans allisin. Påvirket af luftens ilt dannes bl.a. diallyldisulfid og diallyltetrasulfid med den for hvidløg karakteristiske gennemtrængende lugt. Den æteriske hvidløgolie har et stort indhold (ca. 80 pct.) af sulfider. Endvidere er isoleret cholin, garcilin, adenosin, rhodanbrintsyre, jod, spor af uran, en række for organismen vigtig mineraler: magnesium, jern, zink, mangan, bor, kobber, kalcium, molybdæn og kobolt, der fungerer som biokatalysatorer, vitaminerne A, B₁ og B₂, C, nikotinsyreamid, flavonoider og substanser svarende til de mandlige og kvindelige kønshormoner.⁷⁵

F A R M A K O L O G I O G T E R A P I

De farmakologiske, bakteriologiske og kliniske undersøgelser af hvidløget begyndte først i 1930'erne, og der er publiceret flere hundrede videnskabelige arbejder om dets indholdsstoffer og deres virkninger. De fleste autorer mener at hvidløgets brede terapeutiske anvendelsesområde må tilskrives den samlede effekt af drogens mange biologisk aktive kemiske forbindelser.

Hvidløg beroliger mave-tarmkanalen, modvirker de gæringsprocessor, som giver dyspepsi, diarré o.a. infektionssygdomme; drogen er galdedrivende og sænker blodtrykket. Der blev hidtil ikke noteret en tokcicitet o.a. uønskede bivirkninger selv ved høj dosering.

I vor tid med specifikke sundhedsproblemer har hvidløg fået en fortjent renæssance som et af de bedste antibiotiske og antisklerotiske naturlægemidler.

Drogens medicinske vigtigste indholdsstof er den æteriske olies allisin, hvis udpræget antibiotiske virkning udnyttes i forebyggelse og behandling af en lang række ind- og udvortes infektioner. Frisk hvidløgsaft i fortyndinger helt ned til 1:125 000 hæmmer væksten af de fleste sygdomsgivende mikroorganismer (bakterier, svampe). Mod stafylokokker er saften virksom endog i 20 cm afstand.⁷⁶ Et gram allisin har samme bakteriehæmmende effekt som 15 000 i.e. penicillin. T.D. Yarnovich sprojtede frisk hvidløgsaft direkte på bakteriekulturer; efter 10 minutter var enhver bevægelse i den ophørt.⁷⁷ En anden antibiotisk substans i drogen, garcilin, er særlig virksom overfor dysenteri, *Shigella-* og *Salmonella* infektioner hos børn og mod indvoldsorm.⁷⁸ Biokatalysatorerne deltager formentlig i den antibakterielle virkning på infektiose tarmkatarer.⁷⁹

Sportslægen Friedländer konstaterede, at hvidløg modvirker den især hos vandpolospilere ofte optrædende diarré.⁸⁰ En kvindelig laboratorieassistent blev ved et uheld inficeret

med dysenteri. Hun fik opkastning og blodig diarré. På hospitalet ordinerede lægen E. Ross en dosis hvidløg fem gange daglig. Opkastningen standsede næsten med det samme, hun fik atter appetit og var 19 døgn efter kurens begyndelse oppegående. En anden af dr. Ross' patienter havde i 17 år lidt af dyspepsi og colitis. Hun fik to doser hvidløg to–tre gange dgl. og var helbredt i løbet af halvtredie måned.⁸¹

To amerikanske læger, Kotin og Stein, beretter (1937) om deres meget positive resultater med hvidløg-kure. Der refereres tolvt vidt forskellige sygehistorier, og de to læger konkluderer: hvidløg er et uskadeligt men effektivt middel til at forebygge tyfus, tb, difteritis og lungebetændelse; drogen modvirker alle infektioner i luftvejene, sanerer tarmfloraen og stimulerer fordøjelsen, stiller dyspepsi, kolik og flatulens samt dræber indvoldsorm.⁸²

Farmakologiske undersøgelser har vist, at der sker en forøgelse af pepsis- og galdesekretionen og stimulering af peristaltikken. Den gram-positive bakterieflora bliver reguleret tilbage til normal coliflora, endvidere påvirkes tarmslinhindens gennembrødning og drogen stiller krampe i den reflektoriske muskulatur. Den beroligende effekt kan sammenlignes med narkotikas, men har ingen skadelige bivirkninger.⁸³

Den japanske forsker Fujavara opdagede 1960, at allicinet ganske væsentligt fremmer kroppens optagelse af det vigtige B₁-vitamin. I tarmene forbinder substansen sig med næringens vitamin og danner stoffet allithiamin, der meget hurtigere end det ret ufordøjelige vitamin passerer tarmväggen og går over i blodet, som får tidoblet vitaminholdigheden. Dette er netop vigtigt i ondartede tilfælde af nervebetændelse. Opdagelsen forklarer de gode resultater af at spise hvidløg mod lever- og galdesygdomme. Under forsøg viste det sig, at indtagelsen af hvidløg fordobler leverens indhold af B₁ i dets effektive form

cocarboxylase, der er uundværlig for en normal leverfunktion.⁸⁴

Professor Nicolas Capo i Barcelona erklærer: *Ud fra mine kliniske erfaringer har hvidløg en særdeles god virkning på leveren, milten, galdeblæren og prostata.*⁸⁵ Hvidløg indeholder cystein, som påvirker af ilt omdannes til cystein; begge deltager i leverens rensningsprocesser og regulerer de enzymatiske reaktioner. Cystein og dets derivater øger leverdens produktion af glykose med samtidig sænkning af blodets sukker- og kolesterolindhold.⁸⁶

Der blev med hvidløgpræparerer opnået overordentlig gode resultater i behandlingen af hjerte- og blodkarsygdomme. Frygtede lidelser som arteriesklerose ("åreforkalkning"), angina pectoris og thrombose ("blodprop") skyldes patogene ændringer i blodkar og pulsårer.

En gruppe testpersoner fik 100 g smør og olie af frisk hvidløg. Hos dem daledes blodsystems fedtholdighed markant, mens det steg i kontrolgruppen, der kun spiste smør. I et andet forsøg fik patienter daglig tre gange rå hvidløg. Efter otte uger var blodets indhold af kolesterol faldet med næsten en trediedel, men det steg da der ikke blev ordineret hvidløg.⁸⁷

Efter længere tids indtagelse af hvidløg påvirkes hjertemuskulaturen på en positiv måde, hjertets kranspulsårer udvides, drogens adenosin forbedrer pulsårernes gennemtrængelighed og blodtrykket falder. Drogen er derfor velegnet til ældre med kredsløbstyrrelser, mod hovedpine, svimmelhed, svigtede hukommelse etc.⁸⁸ G. Piotrowski, medlem af Genéve-universitetets medicinske fakultet, berettede 1948 om ca. 100 patienter med for højt blodtryk, der tre uger fik ret store doser hvidløg og derefter gradvis mindre. Hos 40 pct indtraf allerede efter en uge et signifikant fald i blodtrykket. Patienternes hovedpine, svimmelhed og angina-lignende smerter begyndte at forsvinde. Lægen tog enhver forholdsregel

til sikring af, at alene hvidløg bevirke dette resultat.⁸⁹

Hvidløgets urin- og blærestensdrivende virkning, som længe har været kendt, skyldes rimeligvis også drogens evne til at udvide blodkarrene.

En række læger bekræfter, at hvidløg er meget effektiv overfor arteriesklerose; blodtrykket falder og patienternes almenbefindede bedres næsten til normalen. Efter injektioner med hvidløgekstrakter kunne det falde 20 mm Hg og mere. De rhodanforbindelser, som findes i drogen, virker omrent som jod, der længe blev brugt mod arteriesklerose.⁹⁰

Ortner behandlede 80 tilfælde af udpræget arteriesklerose med hvidløg og opnåede et fald i blodtrykket fra 240 til 180, 225 til 160 og 195 til 155 mm Hg. Selv hvor trykket ikke ændredes kunne altid noteres en varig bedring af tilstanden. Schlesinger gav hvidløg til patienter med alvorlig arteriesklerose kombineret med højt blodtryk og angina pectoris; de positive virkninger indtraf allerede i løbet af en uge; blodtrykket faldt 5–25 mm Hg.

Hintzemann inducerede dyr med arteriesklerose og konstaterede, at dyrene som fik hvidløg i foderet levede 132 pct. længere end kontrolgruppen; hans kollega Koch opnåede endda en tredobling af levetiden.⁹¹

Undersøgelser i Indien bekræftedes hvidløgets antithrombotiske virkning. Af tre befolkningsgrupper, som spiste meget, lidt eller ingen hvidløg, havde blodet i gruppen med det største konsum en klart kortere koagulationstid, og det indeholdt mere fibrinogen. I 1970'erne blev det påvist, at hvidløgekstrakt hindrer blodlegemernes aggregation. Denne virkning tilskrives stoffet ajoen, som dannes af allicinet.⁹²

Endelig beretter Krämer og Strecker om en gunstig indflydelse på angstdepressioner navnlig hos kvinder med stofskifte- og blodkarfystrelser og i klimakteriet.⁹³

R E F E R E N C E R

- 1 40754.
- 2 299 232 (m. litt. henvisn.)
- 3 2472, 139.
- 4 3049, 1980, nr. 2, 45.
- 5 1431, 1864, 891.
- 6 215 101, 109.
- 7 120 19, 1932, 180.
- 8 129.
- 9 77 18.
- 10 108 21.
- 11 *Loll. Tid.*, 26/10 1950.
- 12 *Landwirtsch. Wochenzbl.*, 30/8 1952.
- 13 3036, 1951, 684.
- 14 261 1934, 1030.
- 15 134 327f.
- 16 28 113, 168, 255, 286.
- 17 334 38f.
- 18 425 18, 1972, 71ff.
- 19 105 52.
- 20 1077, 1981, 338–40.
- 21 4481, 1894, 390 og 2, 431.
- 22 1774, 1889, 162.
- 23 389 202.
- 24 413 68f.
- 25 310 23, 1973, 381f.
- 26 211 10f.
- 27 1077, 1981, 334.
- 28 1119, 24, 62, 68.
- 29 123 119, 364.
- 30 221 88, sml. 183; 220 4, 614; 326 2, 426f.; 153 11; 156 2, 74 (1865); 12 45f.; 388 199.
- 31 167 1939, 62 (Dalsland).
- 32 308 298.
- 33 53 29.
- 34 363 1930, 1902.
- 35 *Jyllandsp.*, 22/10 1950; *Loll. Tid.*, 26/10 1950.
- 36 221 117, 128.

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

- 37 12 45f.
 38 394 4, 1931, 85; 18 40, 1916, 97.
 39 310 9, 1961, 167.
 40 366 266.
 41 432 15, 1959, 56.
 42 114 11, 1954, 14, sml. 17; 215 80; 105 396, sml. 413;
     321 14, 1976, 100f.; 68 23.
 43 40 1931, 34; 193 27; 215 17, 103; 53 36, 69.
 44 446a 11, 82.
 45 12 45f. (1807); *Loll. Tid.*, 26/10 1950; 201 2266
     (Isl.).
 46 413 186f.; 361 30, 1930, 64.
 47 99 28; 198 65, 1978, 26of.
 48 218 127; 176 2, 23.
 49 176 76.
 50 413 155, 223.
 51 215 96.
 52 98 37, 1983, 301 (Kurukshtera).
 53 346 192.
 54 53 50.
 55 438 20, 1961, 13.
 56 220 6, 1, 76; 156 1, 40, 63.
 57 413 279 (V. Götl.).
 58 77 18.
 59 280 36, 1983, 210; 74 70.
 60 249 40.
 61 467 284.
 62 78 1906/23: 1; 328 118; 59 36.
 63 305 1838, 255.
 64 220 ny rk. 4, 438f.
 65 470 19, 1932, 693 og 23, 1936, 393f.; 64 159.
 66 55 1949.
 67 215 59.
 68 215 149, 170.
 69 446a 4.
 70 385 1, 217.
 71 457 1978, nr. 10, 81ff.
 72 252 1, 472.
 73 88 1966, nr. 51.
 74 *Weltwoche* nr. 28, 1984.
 75 280 36, 1983, 212ff.; 134 324f.
 76 280 38, 1985, 474f.; 304 1, 1972, 46.
 77 70 48, 1945, nr. 7.
 78 280 36, 1983, 212ff.; 303 19, 1964, 169f.
 79 16 193, 1943, iff.
 80 85 1927, 33, 251.
 81 276 25/9 1925.
 82 249 45, efter *New York Physician* sept. 1937.
 83 303 6, 1951, 681ff. (Litt. henvistn.).
 84 *Weltwoche*, 18/11 1960.
 85 446a 127.
 86 Sml. 261 1924, 11 og 183 1935, 221, 180.
 87 *Bayer. Rundfunk*, 17/9 1980.
 88 458 76, 1931, 596; 280 36, 1983, 212ff.; 433 66, 94,
     149.
 89 *Praxis*, 1/7 1948.
 90 433 73.
 91 16 1935, 178, 265; *Jahrbuch dr. Madaus* 1936.
 92 280 38, 1985, 474f.
 93 318 1928, nr. 3.

HVIDTJØRN

CRATAEGUS OXYACANTHA, C. MONOGYNA
(POMACEAE)

Hvidtjørnen er ikke nævnt i antikens skrifter, og blandt middelalderens lægeplanter spiller den næppe nogen rolle. Iflg. 1500- og 1600-tallets urtebøger hjælper den mod diarré, fluor albus og for kraftig menstruation, en te af blomsterne mod gigt, af frugterne mod blæresten og som urindrivende, et vinudtræk af frøene mod krampe.¹

Christiern Pedersens lægebog 1533: et vinakrog drikkes for ophørt urinering, et vin- eller øldekokt af rødderne tages mod blodspytnings.

Den schweiziske farmakopé 1771 anfører en te af blomsterne for kighoste o.a. sygdomme i åndedrætsorganerne.

Man kendte altså ikke nutidens hyppigste anvendelse af *Crataegus* som hjerte- og kredsløbstonikum, men denne egenskab blev og bliver udnyttet af

FOLKEMEDICINEN

Tyskland: afkog af blomsterne mod hjerte-sygdomme, hoste, åreforkalkning, vattersot, gigt, dekoktet er sveddrivende og blodrensende; te af frugterne mod nyrelidelser og galdesten (Hessen-Nassau);² mod hjertesvæk-kelse, kredsløbsforstyrrelser, rheumatisme og blodmangel (Eschwege/Hessen);³ te af blomsterne mod arteriesklerose og fedme,

Rundhagtorn (*Crataegus laevigata*), ur Otto Thomé, *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*, 1885.

af frugterne mod diarré og leukorrhoe;⁴ for sygdomme i urinvejene (Schlesien);⁵ en te af de tørrede bær mod hoste og lungelidelser (Mähren).⁶

TERAPI

Italien: dekokt af blomsterne mod for højt blodtryk (Valle d'Ossola),⁷ angina pectoris (Lucania),⁸ af frugterne mod diarré hos spædbørn (Toscana);⁹ øm hals gurgles med udtræk af blomster eller bær (Abruzerne).¹⁰

Rusland: infus af blomsterne mod angina pectoris, andre hjertesygdomme og for højt blodtryk, udtræk af de friske bær er et laktagogum; en te af blomster, frugter, blade eller hele planten mod forkølelse, brystsmerter og lungetuberkulose, infus af hele planten og rodstokken af *Polygonum bistorta* (slangeurt) gives ved vanskelig fødsel, dekokt af den tørrede rod for gynækologiske sygdomme, for at rense livmoderen, afkog af grenene mod for kraftig menstruation, et bærafkog mod afmagring, kogt infus af bærrene mod amøbedysenteri.¹¹

Dekokt af blomster og blade for ondt i hal-sen (Skotland),¹² af bærrene mod børns mavesmerter (Flandern).¹³ Et koncentreret udtræk af blomsterne plus en tskf. eddike tages hver morgen en måned mod angstfornemmelser (zigeunere).¹⁴

INDHOLDSSTOFFER

I blomsterne findes coffein- og klorogensyre, flavonerne hyperosid, quercitin, quercetin, acetylcholin, trimethylamin; frugterne indeholder ursol-, oleanol-, crataegin-, klorogenin- og coffeeinsyre, hyperosid, amygdalin, garvestoffer, sorbit, cholin, acetilcholin, fed olie, pektiner, sistosterin, vitamin B₁ og C, carotinoider, asken har et stort indhold af kalium; i bladene craegol-, acanthol-, neotegol-, klorogen- og ursolsyre, hyperosid, quercitin, vitexin, æterisk olie (indtil 0.16 pct.), i frøene amygdalin, hyperosid og fed olie, i barken glykosidet aesculin (crataegin).¹⁵

Den irske læge Green (d. 1894) hjalp talrige hjertepatienter, men røbede først på dødslejet, at han brugte en essens af hvidtjørnfrugter.¹⁶ Som en af de første beretter den amerikanske læge Jennings 1896 om gode resultater (43 sygehistorier) med et alkoholisk udtræk (tinktur) af frøene mod hjertelidelser. O. 1900 havde man også i England og Frankrig erfaret *Crataegus'* positive indvirkning på hjertefunktionen.

Fra o. 1930 er publiceret en lang række farmakologiske og kliniske undersøgelser. De væsentligste indikationer er nu hypertoni (for højt blodtryk), sygdomme i hjertets kransårer og muskulatur skadet af hårdt arbejde eller infektioner samt især angina pectoris.¹⁷

Hvidtjørn-præparater har en kompliceret, men udpræget virkning på hjertet og blodcirkulationen. Ekstrakter af blomster, frugter, blade eller roden beroliger nervesystemet, stimulerer kredsløbet i kransblodkarrene og i hernen, normaliserer sygelig hjertefrekvens, aflaster hjertemusklerne, sænker blodtrykket, modvirker arteriesklerose og bedrer almenbefindendet. Alt efter doseringen sker en indsnævring eller udvidelse af blodkarrene med nedsat blodtryk til følge. Hos et stort antal patienter blev med hvidtjørn opnået en mindskelse af smerterne. *Crataegus* kan ikke måle sig med *Digitalis'* påvirkning af hjertet, men er det overlegen hvad angår blodkarsystemet, og er helt uden giftvirkning.¹⁸ Mattausch iagttog virkningen på 120 patienter i alderen 40–60 år og fastslog, at injektioner med hvidtjørn-præparater både kunne sænke et for højt blodtryk og normalisere et for lavt.¹⁹

Den franske læge Henri Leclerc skriver: hvidtjørn kan gives mod besvær i klimakteriet, arteriesklerose, hjerneneurose som skyldes dårlig fordøjelse (sml. nedenfor), mod svimmelhed, angstfornemmellser, søvnsløshed o.a. nervøse affektioner.²⁰

HVIDTJØRN

~: 267 :~

Vit hagtorn (*Crataegus oxyacantha*), ur M. Bulliard, *Flora parisiensis*, 1777.

De medicinske virksomme indholdsstoffer er ikke med sikkerhed identificeret. Den blodtrykregulerende effekt må skyldes stofferne cholin, acetylcholin og crataeguslaktone, mens flavonerne får blodkarrene til at udvide sig, de får større fragilitet og permeabilitet, stofskiftet i hjertemuskulaturen påvirkes i positiv retning.

Drogens quercitin, æteriske olie og flavon-derivater udvider også de perifere blodkar og aktiverer således blodcirkulationen i epidermis; egner sig derfor til kur mod uren hud.

Et dekolt af frugterne modvirker dårlig fordøjelse som følge af dyspepsi og diarré der skyldes chylus (mælkelignende væske i tarmes lymfekar).

R E F E R E N C E R

1 80 72f.; 182 119 (1665).

2 164 96.

- 3 28 160.
- 4 223 1, 398; 291 65.
- 5 252 2, 1113ff.
- 6 Ibid.
- 7 22 II, 1954, 13.
- 8 207 6, 1982, 248.
- 9 432 33, 1978, 173.
- 10 *Annali di Botanica* 34, 1975, 285.
- 11 215 14–16, 75, 78, 80; 310 20, 1971, 378; 291 64–66.
- 12 108 19.
- 13 66 171.
- 14 84 168.
- 15 274 2, 77; 134 379; 467 142; sml. 80 46f., 69.
- 16 172 93.
- 17 88: *Praktikantenbriefe* 4, 1958, nr. 2, 10; sml. 303 6, 1951, 141; 21 10, 1960, 825.
- 18 274 2, 77, sml. 5, 142f. og 6, 83; 223 1, 397f.; 134 379f.
- 19 *Fortschritte d. Therapie* 14, 1938, 315–20.
- 20 277 170–73.

KLOROFYL

Klorofyl (af græsk khloros 'gulgrøn' og phylon 'blad') findes i alle grønne planter og må betragtes som det mest udbredte naturstof, samtidig er det en af de vigtigste kemiske forbindelser, da det via fotosyntesen er betingelsen for alt andet liv. Det forekommer ikke i fri form, men er med protein knyttet til de gule pigmenter carotin og zanthofyl. Bladgrøntets metalliske bestanddele er magnesium og jern.

I skolemedicinen hører klorofyl til de forholdsvis nye terapeutika. E. Bürgi (Bern) publicerede 1916 den første meddelelse om klorofylets bloddannende egenskaber.¹ Hans interesse for naturstoffet skyldtes Willstätters opdagelse kort tid forinden af dets nære kemiske slægtskab med blodfarvestoffet hæmoglobin.

Bürgi's forsøg viste, at klorofyl fremmer hæmoglobinydannelsen (siden bekræftet af andre forskere). Han fandt også, at klorofyl brugt som sårlægemiddel mindsker væskedannelsen, stimulerer granulationen og epithelisationen; desuden virker det kraftigt desodorerende. Den sidstnævnte effekt udnyttes til bekämpelse af ildelugt (sved, menstruation, åndedræt). Hæmoglobin og dets nedbrydningsprodukter hæmatoporfyrin og bilirubin er ligeledes sårlægende. Det schweiziske seruminstitut fremstillede derfor en sårsalve af kolofyl og blodfarvestof.²

Den amerikanske læge Gruskin offentliggjorde 1940 sine positive resultater af sårbehandling (1200 personer) med en klorofylsalve.³ Hans landsmand W. F. Bowers brugte under anden verdenskrig klorofyl i en 10 pct. vandopløsning til sårbehandling på lazareter; han nævner 400 tilfælde, hvor inficerede sår hurtigere blev helet.⁴ L. M. Smith og A. E. Livingstone beretter om dyreforsøg med klorofylpræparerater opløst i vand. To trediedele af de dermed behandlede dyr havde en ca. 25 pct. kortere helingsperiode, det gjaldt endog 67 pct. af dyrene, hvis sår man inficerede med *Streptococcus aureus* og *Staphylococcus haemolyticus*.⁵ E. B. Carpentier beretter ligeledes om en lang række tilfælde,⁶ hvor sår og betændelser, der ikke kunne helbredes med gængse midler, blev positivt påvirket af en klorofylopløsning (mere end hvis han applicerede en klorofylsalve). Bowers og Carpentier fandt endvidere, at fugtige omslag med klorofyl hjalp mere end en forbinding med penicillin.

Det har de senere år i faglitteraturen været meget omdiskuteret, hvorvidt klorofyl virker bakteriostatisk. Bowels mente, at den tilsyneladende antibakterielle effekt er en stimulering af de celler, som ligger såret nærmest, d.v.s. kroppens repressive reaktion suppleret af klorofylets granulationsfremmende virkning.

Nyere undersøgelser viser imidlertid en klar og specifik virkning af vandopløst klorofyl på

mange mikroorganismer. Navnlig amerikanske publikationer fremhæver den særlig gode virkning i behandlingen af forskellige betændelser.⁷ En mundskyldning med 0,1 pct. klorofyloplosning virker hæmmende på *Lactobacillus acidophilus*, som formodes at give caries; klorofyl egner sig således som forebyggende additiv i tandplejemidler.⁸

O. Priessnitz omtaler den granulationsfremmende virkning af vandopløst klorofyl på mindre sår, brandsår, ulcus cruris, impetigo contagiosa, ulcerøse eksemmer, betændte og åbne sår.⁹ F. W. Meyer kunne med en klorofylsalve helbrede Ulcus curris, brandsår og gamle sår forgæves behandlet med andre midler.¹⁰ Vandopløst klorofyl og klorofylsalver havde i et meget stort klinisk materiale særdeles god virkning på bylder på de nedre ekstremiteter.¹¹ Rapporter fra en række farmaceutiske firmaer refererer resultater med vandopløste klorofylpræparer mod sinusitis, hæmorroider, kløende udslæt, øjenlåg- og hornhindebetændelse;¹² brandsår reagerer særlig positivt på klorofyl-behandlingen.¹³

Da klorofyl er kemisk nært beslægtet med hæmoglobin var det nærliggende at ordinere det mod anæmi. Talrige kliniske forsøg viser, at naturstoffet forøger blodets indhold af leucocyter og thrombocyter. Også på arteriesklerose har klorofyl en markant virkning; blodcirkulationen bedres og hjertemuskulaturen

aktionerer kraftigere med samtidig varig sækning af blodtrykket (idet de små arterielle blodkar udvides) og mindskelse af kolesterolaflejringen.¹⁴

Der råder enighed om, at klorofylet selv i store doseringer ikke giver skadelige bivirkninger. Efter udvortes applikation viser der sig yderst sjældent tegn på overfølsomhed f.eks. hos allergikere.

REFERENCE R

- 1 213 1916, 449, 922.
- 2 363 nr. 8, 1942.
- 3 301 7, 1953, 31f.
- 4 773, 1947, 37.
- 5 7 n.s. 62, 1943, 358ff.
- 6 777, 1949, 167ff.
- 7 775, 1948, 562ff.
- 8 451 30f.; 303 8, 1953, 817.
- 9 301 5, 1950, 34.
- 10 300 2, 1940, 39.
- 11 261 20, 1952, 597ff.
- 12 451 18.
- 13 770, 1945, 58f.
- 14 303 8, 1953, 817.

LAVENDEL

LAVANDULA OFFICINALIS (LABIATAE)

Lavandula officinalis, den ”ægte” lavendel, hjemmehørende i Middelhavsområdet. Navnet stammer fra latin *lavo* ’vaske’: den vellugtende plante blev fra gammel tid sat på badevand. Lavendelen nævnes ofte i antikens og middelalderens skrifter som duft- og krydderplante, men sjældent som lægeurt.

Harspestræng-afskrift o. 1400: for ophørt menstruation drikkes et vinakog af lavendel og laurbær.¹

Henrik Smids lægebog 1546: et vinakog af blomsterne uddriver urinen, menses og efterbyrden, stiller mavesmerter, fjerner tarmluft, læger gulstot m.m.

Niels Mikkelsen Aalborgs lægebog 1632: lavendel styrker hovedet, rygmarven og ner-verne derfra, modvirker apopleksi, gigt, epilepsi og lammelser.

Et afkog kan bruges til gurgling mod lam-tunge og krampe, tygges blomster og blade øges spytsekretionen, det modvirker snue, og et dekolt af planten er urindrivende (1838).²

Drogen er anført i den første danske farma-kopé 1772, den føres stadig på apoteker.

FOLKEMEDICIN

Danmark: lavendelolie kan bruges ind- og udvortes mod lamhed, og hjernelidelser, den

Lavendel, ur Henrik Viktor Rosendahl, Lärobok i farmakognosi, 1897.

styrker knoglemarven. Lavendelvand tages mod epilepsi og slagtilfælde (apopleksi), det letter nedkomsten. Lavendel, kamille, fennikel og kampfer hjælper for dårlige øjne.³ Lavendelte er nervestyrkende⁴ og drikkes mod galdesten.⁵

Norge: et brændevinsudtræk blev drukket for epilepsi, gulstot og vattersot; gigt, hævelser og væskende sår bades med lavendelolie.⁶

Tyskland: te af blomsterne for nervøsitet og svimmelhed, dekolt af hele planten er

TERAPI

blodrensende og modvirker nervelidelser, mavestyrkende og urindrivende samt sårlægende.⁷

Schweiz: lavendel-te mod diarré og som et mildt sovemeddel, endvidere mod reumatisme og tandpine.⁸

Italien: udtræk af blomsterne mod astma og halskatar.⁹

Rusland: reumatiske lemmer gnides med lavendelolie, denne anvendes indvortes mod migræne og andre nervesygdomme.¹⁰

Algeriet: for kvinders sterilitet og mod vagina-affektioner; de knuste blade blandet med gammelt smør spises for hoste.¹¹

New Mexico: dekøkt af planten for spædbørns tarmluft; mod forkølelse og maveonner.¹²

Chile: et infus af blomsterne er mavestyrkende og mensesdrivende.¹³

Argentina: infus af bladene gives for spædbørns mavesmerter, børn med diarré under tandfrembrudet får en te af lavendel og hjulkrone (*Borago*); lavendel-te drikkes mod katar i maven og luftvejene.¹⁴

INDHOLDSSSTOFFER

Drogen indeholder 1–2 pct. vellugtende æte-risk olie med linalylacetat som væsentligste bestanddel (30–60 pct.); rigeligt forekomende er linalool (indtil 30 pct.), eddike-, valeriana- og capronsyre. Oliens aromatiske duft skyldes en række kulbrinte, og terpenalkoholer, af hvilke kan nævnes ocimen, limonen, geraniol, nerol, lavendulol, borneol, endvidere cineol, kumarin, octenol o.a. kemiske forbindelser, garvestoffer, i blomsterne bl.a. ursolsyre.¹⁵

Lavendelolie, -te, -tinktur (alkoholisk udtræk) tilskrives en beroligende virkning på nervesystemet og tages derfor navnlig mod migræne, neurasteni og nervøs hjertebanken (mindsker hjertemuskernes energiforbrug). Tinkturen indgik i de ”hjertestyrkende dråber” (*tinctura cordialis*) brugt som oplivende middel ved pludselig besvimelse og hysteri; iøvrigt brugt for kirtelsygdomme og kolik, som urindrivende, mavestyrkende, appetitvækkende og krampestillende – olien udvortes til indgnidning for rheumatiske smerter og som sårlægemiddel. Kneipp anbefalede lavendelolie mod appetitmangel, svimmelhed og hovedpine.¹⁶

REFERENCER

- 1 Hauberg, Paul, 1927, *En middelalderlig dansk Lægebog*, København, s. 39.
- 2 305 1838, 218f.
- 3 221 71, 103, 216, 285, 308.
- 4 156 1, 215.
- 5 55 1965.
- 6 334 79f.
- 7 164 63 (Hessen-Nassau); 134 303.
- 8 227 II.1, 133; 97 158.
- 9 432 33, 1978, 184 (Toscana).
- 10 274 4, 25.
- 11 432 28, 1973, 120; 176 76.
- 12 123 87, 127.
- 13 98 37, 1983, 221.
- 14 76 93.
- 15 134 303; 274 4, 25.
- 16 223 2, 155; 134 303; 360 208; 133 2, 84; 112 125; 426 1940, 691; 467 191.

LØVETAND, MÆLKEBØTTE

TARAXACUM VULGARE (COMPOSITAE)

Det botaniske slægtsnavn *Taraxacum* har man ment stammer fra græsk *teraxis*, der betyder både diarré og en øjensygdom (løvetand blev anvendt mod begge). Der er dog snarere dannet af persisk *tardchakuk* 'bitter portulak'.¹ Løvetand gror i Mellomøsten og hørte sikkert til de "bitre urter", som omtales af 2. Mosebog 12, 8 og 4. Mosebog 9, 11. Men direkte nævnes den ikke af antikens forfattere og sjældent af middelalderens. De islamske læger Rhazes (10. årh.) og Avicenna (11. årh.) brugte planten, to århundreder senere nævnes den i wallisisk medicin.

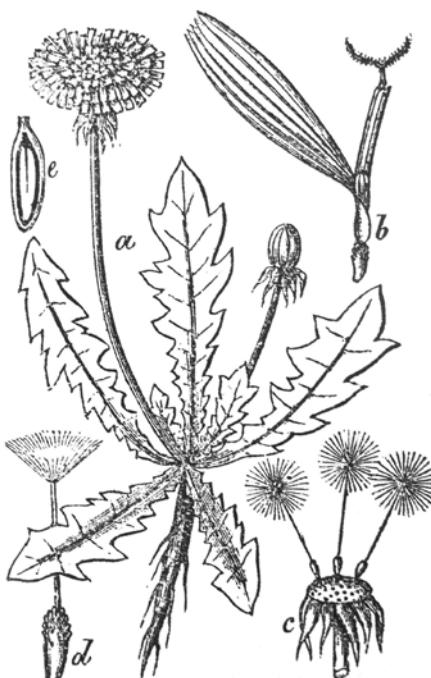
Henrik Smids lægebog 1546:

Jeg ved næppe noget mere dyrebart vand end det, som destilleres af denne urt ... det stiller smerte og hoste, beroliger og koler, saften er god for maveonde, den friske urt stiller smerter i bylder, og kvinder bader deres ansigt med destillatet for at fjerne røde pletter og få en klar hud.

Fuchs' og Bock's urtebøger 1543, 1577: destillatet drikkes mod feber, sidesmerter, hoste, med det eller plantens saft behandles mørke og plettede øjne, uren hud, ansigtspletter, saften er god for maven, et dekolt af urten stiller diarré.

FOLKEMEDICIN

Løvetand hører til folkemedicinens mest benyttede planter – *der findes næppe en sygdom behandlet med husråd, hvori løvetand ikke finder anvendelse* (1923).²

Maskros (*Taraxacum vulgare*), ur N.J. Andersson, *Inledning till botaniken*, 1863.

Åndedrætsvejene: afkog af roden mod forkølelse (Thy),³ af de tørrede blade samlet tidligt på sommeren, evt. kogt med hørfrø og tilsat citronsaft (Irland),⁴ en te af friske blade mod hoste (Texas);⁵ de tørrede blade blev røget for hoste (Rusland),⁶ saften af løvetand og vejbred indtages mod katar i luftvejene (Steiermark),⁷ dekokt af frøene mod bronkitis, udtræk af roden mod brystsmerter (Meskwaki-indianerne, USA),⁸ iflg. en gl. kone på Hindsholm hjalp løvetand-te for brystsyge = tb.⁹ Plantens mælkesaft indgik i en kur for lungesot (Schwaben).¹⁰ Afkog af roden eller de første blade om foråret mod astma (Tyskland, Alperne, Irland),¹¹ dekokt af tørrede blomster mod kighoste (Italien).¹²

Feber: de nye blade spist om foråret virker feberstillende,¹³ ligeså roden (Holland).¹⁴ Tørrede blade blandet med mate er en sveddri-vende drik (Bolivia).¹⁵

Lever, galde: en amerikansk læge, dr. A. Clapp, oplyser 1852, at løvetand bruges meget mod kroniske leversygdome.¹⁶ En te af roden for leverlidelser (Thy), man spiste bladene eller drak et afkog af løvetand og tormentil (Irland);¹⁷ en te af løvetand eller mælkesaften mod galdelidelser (Friesland, Malta, Alabama);¹⁸ for gulsort et dekokt eller saften i rod og blade (Danmark, Tyskland, Island, Rusland),¹⁹ saften blandet med valle (Rusland). Et dekokt af roden for miltlidelser (USA).²⁰

Nyrerne: et udtræk af bladene og/eller roden (Fyn, Norge, Tyskland, Irland),²¹ te af løvetand og orkideen fruesko (kanadiske indianere),²² dekokt mod nyre- og blæresten (Rusland). De unge blade spist som salat virker urindrivende – jnf. det franske navn *pissenlit*. Mod vattersot en te af roden²³ eller et dekokt af løvetand, enebær og gyvelskud (Irland). Frederik den Stores livlæge helbredte kongens fremskredne vattersot med en ekstrakt af løvetand.²⁴

Gigt, rheumatisme: afkog af de tørrede blade eller rødder (Danmark, Friesland,

Frankrig, Irland, zigøjnere),²⁵ kropsstedet bades med dekokt af løvetand og ridderspore (Ukraine),²⁶ omslag med blomsterne driver gigt ud af kroppen (Danmark).²⁷

Laktagogum: diegivende kvinder drak løvetand-te for at få mere brystmælk (Schwaben),²⁸ en lægebog 1474 på jiddisch tilråder at spise løvetand;²⁹ dekokt af roden af løvetand og tidsel (Chippewa-indianerne, USA);³⁰ bladene eller roden spises, planten indgår i et sveddrivende middel for opstemning af mælk i mamma (Kina).³¹

Maven: mod forstoppelse drikkes en te af roden eller bladene eller friske blade spises med salt om morgen'en (Tyskland, Friesland, Østrig, England),³² dekokt af løvetand, kamille, katteurt og agermåne (zigøjnere).³³ Den amerikanske naturlæge Joseph Smith anbefalede en te af løvetand til at *åbne hele systemet*.³⁴ Man drak te af planten mod tarmgæring og diarré (Sønderjylland),³⁵ mod dårlig fordøjelse et udtræk af småtskårne rødder (Alabama),³⁶ et dekokt for mavesmerter (Rusland; Bella Coola indianerne),³⁷ maveonder (Fyn),³⁸ et dekokt af løvetand og tormentil (Irland), infus af roden mod dyspepsi (Rappahanock-indianerne i Delaware).³⁹

Kirtelsygdomme: bladene spises, te af planten drikkes (Rusland, Kina).

Sukkersyge: en te af roden (Tyskland).⁴⁰

Blodsystemet: fra mange egne meldes, at blade eller rod spises, et udtræk af roden eller mælkesaften drikkes for at rense blodet.⁴¹ En kvindelig naturlæge i Cambridgeshire gav løvetandrod blandet med smør og honning for anæmi.⁴²

Hjertet: et udtræk af bladene for hjertefejl (Norge); mod kardialgi indtages mælkesaften eller et dekokt af blomster eller rødder (Irland, Ojibwe-indianerne).⁴³

Nervesystemet: løvetand-te for nervelidelser (Irland) og hypondri (indianere i vestlige Nordamerika),⁴⁴ teen er nerveberoligende (Cherokee-indianerne/North Carolina).⁴⁵

Dekokt af blomsterne tages mod krampagtig menstruation (Kiowa-indianerne),⁴⁶ et afkog for vanskelig fødsel (Rusland), et koldtvandsudtræk fremskynder nedkomsten (Ramah Navajo indianerne, New Mexico).⁴⁷ – Løvetand blev i Kina anvendt mod kønssygdomme.⁴⁸

Sår, bylder, udslæt etc.: i det store kinesiske lægemiddelværk *Pen-ts'ao kang-mu* omtales løvetand udførligt, bl.a. for alle slags bylder, hævelser, bid af giftige dyr.⁴⁹ Den knuste rod blandet med svinefedt gav en sårsalve, den blev lagt på bulne fingre (Friesland); den knuste rod eller hele planten knust og blandet med fedt lægges på bylder og sår, renser dem for dødt kød og pus; saften regnes for at virke desinficerende (indianerne i Bolivia),⁵⁰ de knuste blade lægges med brøddej på kvæstelser og bylder (Tewa-indianerne, USA).⁵¹ Dekokt af roden for impertigo (USA), de friske blade er sårlægende (Tyskland, Italien, Rusland)⁵² ligesom den upressede saft (Island, Iran).⁵³ Rifter, småsår, tornstik etc. blev herhjemme gnedet med saften, der virkede omrent som jod,⁵⁴ saften er blodstilende (Irland). Et brændevinsudtræk af roden er drukket for bylder (Holland), bladene blev lagt på bylder for at ”modne” dem (Sverige),⁵⁵ blomsterne kogt med øl gav et fordelende omslag på bylder og hævelser (Estland, Rusland).⁵⁶ Man tryggede roden for kræft i munden (Norge),⁵⁷ på kræftsår lægges bladene blandet med pisket æg, trækul og salt (Bolivia). En britisk nybygger i Amerika fortæller: *Den unge pige Mary Smith havde en svulst på overlæben, så næsen var helt stoppet; jeg helbredte hende med lige dele blade af burre, skrappe og løvetand.* Knuste blade lægges på hævelser (Ramah Navajo indianere), et infus af bladene blev lagt på knuderosen (Norge). På knoglebrud finhakkede blade ombundet med de hele blade (Tewa-indianerne). Mælkesaften på filipenser (zigøjnere), ligtorne (Jylland).⁵⁸ Dr. Köhler brugte en

Maskros (Taraxacum vulgare), ur Charlotte von Schéele, Apoteksväxter, 1906.

løvetands-ekstrakt mod hæmorroider. Syge øjne gnides med mælkesaften tilsat kvindemælk (Island), bades med et vandudtræk af roden (Sverige).⁵⁹ Roden spises mod udslæt (Grønland),⁶⁰ udslæt, fnat, kløe etc. behandles med et udtræk af blomsterne (Rusland, USA).

Indvoldsorm: frøene spist med sirup (Sverige);⁶¹ et dekokt af hele planten mod ”ormesyge” (Aymara-indianerne i Bolivia).⁶²

Vitaminmangel: grubearbejderne i Kongensberg (Norge) drak af og til løvetandssaff for at værne sig mod skørbug,⁶³ i Sverige spiste man bladene eller drak et dekokt af dem.⁶⁴ Et udtræk af blomsterne drikkes i Bayern mod natteblindhed.⁶⁵

Tyra Kleens skildring av blåsning på maskrosbollar, "Kavaliersparoller".

Russiske naturlæger tilrådede, at man nogle uger om foråret hver dag drak en te af løvetand, nælde, røllike, vejbred og syre for at bevare nervers og musklers normale tonus (spændingstilstand).⁶⁶ Den jugoslaviske biolog Zodczak kaldte løvetand den eneste urt, som brugt i salver og te kan holde en kvinde ung og spændstig.⁶⁷ En 100-årig englænder påstod, at han blev så gammel fordi han daglig drak vin brygget på løvetand.⁶⁸

INDHOLDSSTOFFER

Plantens rigelige mælkesaft er en kompleks emulsion af protein, alksloïdet taraxacin (indtil 0,05 pct.), taraxerol, laktucerol, taraxacerin, taraxasterol, kautsjuk og inosit – i roden desuden garvestoffer, flobafener, lidt æterisk olie, harpiks samt inulin og levulin (levulose) og taraxastereol, i blomsterne xanthofyler, lutein, taraxantin, i urt og rod iøvrigt cholin, asparagin, helenin, ikke saponin. Endvidere er påvist enzymet tyrosinase, voks, mannit, provitamin A, B (især riboflavin, B₂) og D, vitamin C mellem 5,2 og 23 mg pr. 100 g friske blade (april), en analyse af blade samlet 8. maj gav 35 mg;⁶⁹ et stort indhold af kalium (460 mg pr. 100 g),

natrium (170 mg), kalcium (100 Mg), fosfor (160 mg), magnesium, mangan, kobber, zink, jern, svovl, kiselsyre; mineralindholdet andrer ialt ca. 2 gram, af protein 2 g, kulhydrater 6 g pr. 100 g frisk plantemasse.

Løvetand indeholder mere kalcium og fosfor end spinat og bladsalat, mere magnesium end salat og kål; af vildtvoksende planter overgås den i rigdom på næringssalte (i tørret droge 1,9 pct.) kun af nælden (2,3 pct.; til sammenligning har modernmælk kun 0,45 pct.).

Indholdsstofferne veksler med årstiderne. Af inulin har roden om foråret 1,7 pct., men i august helt op til 40 pct., at taraxacin er der i roden juli–august og i bladene om foråret, mens roden i oktober (bladene april–maj) indeholder mest levulin. Da efterårets rødder indeholder flest medicinsk aktive stoffer bør de foretrækkes.

TERAPI

Løvetand indvirker på galdesekretionen og således mod gulsort; efter injektion af en bladekstrakt i veneerne blev denne øget med ca. 30 pct.! Ekstrakten synes at have en mekanisk

effekt på galdeblæren og virke direkte på leveren og bugspytkirtlen.⁷⁰ Den kraftige forøgelse af diuresen tilskrives plantens høje indhold af kalisalte og har en positiv virkning på væskeophobninger i portåreområdet, hvilket forklarer de ofte særdeles gode resultater med vattersot-patienter. Plantens urindrivende effekt kan sammenlignes med galdesyrerepræparaters.

Den tyske farmakolog Otto Gessner erklærer: Ud fra egne erfaringer virker *Taraxacum* meget gunstigt, undertiden forbløffende godt på ikke for stærkt fremskredet leverskrumping såvel hvad angår den urindrivende virkning som virkningen på almenbefindedet.

Stoffet cholin i løvetand udskilles også af tarmslimhinden og er galdedrivende; man har kaldt det "peristaltik-hormonet" fordi det stimulerer peristaltikken, d.v.s. tarmmuskulaturens periodiske sammentrækninger, som driver maveindholdet frem. Løvetand-ekstrakters positive virkning på kræftsvulster tilskrives ligeledes cholinet.

Plantens indhold af fosfor, magnesium og megen kalk gør den nervestyrkende, på grund af sin rigdom på natrium virker den "blodrensende"; rodsæftens natrium-ioner binder karbonationer ophobet i kropsvævenes saft.⁷¹ Planten indeholder helenin, af skole-medicinen nu anvendt i en 1 pct. opløsning mod natteblindhed (Adaptinol).⁷² Det store indhold af inulin gør salat og te af planten egnert for diabetikere.

Sammenfattende er løvetand stimulerende på fordøjelsen, stofskiftet, kirtelfunktionerne, den har en kraftig urin- og galdedrivende virkning, efter længere tids indtagelse sænkes et for højt blodtryk; den er afførende, blodrensende, appetitvækkende, modvirker leversygdommene, hæmorrhoider, eksemmer, nyrelidelser, gigt og rheuma, blodmangel, arteriesklerosa, fedme og visse former for sukkersyge.

REFERENCE R

- 1 247 1, 434 og 4, 126.
- 2 18 N.F. 40, 2, 1923, 350.
- 3 279 17630.
- 4 425 18, 1972, 71–76.
- 5 11 22.
- 6 177 4, 1894, 16f.
- 7 125 98; saft af blomster, der har ligget i sukker, tages mod hoste: 28 69 (Eschwege).
- 8 373 218.
- 9 78 1906/23: 911 (1916).
- 10 39 1867, 42.
- 11 285 46; 253 21; note 4.
- 12 432 15, 1960, 635 (Ligurien).
- 13 305 1937, 189.
- 14 9 291, 380.
- 15 311 162.
- 16 452 298.
- 17 119 5, 1887, 12; note 4.
- 18 91 90; 161 LVI; 53 33.
- 19 82 11; 164 66; note 4; 218 133.
- 20 196 61.
- 21 279 12180; 234 98; 164 66; 28 120; 47 61; note 4.
- 22 345 61.
- 23 221 209.
- 24 415 41.
- 25 399 1809, 50; 91 90; 20 11, 1923, 103; 84 237; note 4.
- 26 291 21.
- 27 368 3, 1886, 174 og 8, 1887, 107; 10 200.
- 28 229 176.
- 29 465 17, 1965, 28.
- 30 57 44th ann. rep. 1928, 360f.
- 31 *Ny Pharm. Tidende* 12, 1880, s. 155; 191 170.
- 32 82 66; 91 90; note 4; 193 26.
- 33 299a 103.
- 34 92 1829, 62.
- 35 279 10022.

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

Foto: Håkan Tunón

- 36 53 73.
 37 168 25f.; 218 140; 207 5, 1982, 348f.; 299 99.
 38 279 12180.
 39 318 10, 1942, 34.
 40 164 66.
 41 164 66; 91 90; 227 1, 1953, 18; note 2 og 4; 275
     34 (Chile); 123 180 (New Mexico); 150 31; 43 242
     (Barrière-ind., Québec); 315 10, 1942, 34 (Rap-
     pahannock ind.).
 42 313 73.
 43 371 366.
 44 362 191, 276.
 45 150 31.
 46 437 62.
 47 436 53.
 48 427 72.
 49 391 429.
 50 311 162; 432 15, 1959, 89.
 51 341 61.
 52 18 40, 2, 1923, 350; 432 15, 1960, 635; 218 175;
     nævnt som sårlegemiddel allerede 1644: 9 380.
 53 352 177, 184; 320 7, 1960, 121 (rodsften).
- 54 55 1946.
 55 330 109 (Norrland).
 56 294 64; 168 25f.
 57 331 2, 1933, 159.
 58 279 12248, 19188.
 59 199 9; 350 80.
 60 86 1914, 46.
 61 414 176 (Skåne, Blekinge).
 62 432 15, 1959, 89.
 63 234 98 (1786).
 64 169 1, 1952, 14 (1747).
 65 426 1951, 728.
 66 215 169.
 67 *Das neue Zeitalter* nr. 33, 1957.
 68 *The Times* 23/1 1951.
 69 112 135; 223 1, 1948, 249; 134 382f.; 214 1963, 208;
     433 79f., 133; 415 41; 23 13. *Lieferung* (1957); 185a
     31f.
 70 426 1940, 692.
 71 453 79.
 72 426 1951, 728.

NÆLDE

URTICA DIOECA, U.URENS (URTICACEAE)

Masseforekomsten ved boliger og den ”brændende” egenskab må meget tidligt have draget menneskenes opmærksomhed mod denne plante. Man opdagede, at den er meget nærende, og nældefibre blev siden arkæologisk oldtid brugt til tekstiler. Anvendelsen som lægeplante går også meget langt tilbage. Allerede af en assyrisk kileskrifttekst fremgår det, at nælden læger øjnene, maveonder, hoste og gulsort.¹

Harpestræng-afskrifter o. 1300:² den knuste plante indtages for gulsort; rodten anvendes mod miltlidelser, et afkog af grøn nælde virker afførende, nældesaft bruges for sygdom i testiklerne og hævet underliv, den læger gammel hoste, de knuste blade lægges på sår og bylder. – O. 1450: nælde kogt med polejmynte og røgelse i svinefedt giver en gigtsalve.³

Christiern Pedersens lægebog 1533: et vin eller ølafkog af rødderne tages for åndenød, bladene eller frøene kogt med honning anvendes til drik eller bading for lændesmerter, de knuste frø spises for blæresten og smerter i livmoderen.

Henrik Smids urtebog 1546: et vinafkog af planten eller dens frø drikkes mod forstoppelse, kolik, hoste og åndenød, dekoktet er urindrivende og *gør lystig til Venus' spil og leg*.

Simon Paulli, *Flora danica* 1648: vin- eller ølafkog af rødderne drikkes for gulsort, planten spist som kål modvirker forstoppelse.

Den første danske farmakopé 1772 anfører nældens rod, blade og frø.

FOLKEMEDICINEN

Nælden hører til etnomedicinens mest benyttede droger. De foreliggende data fremlægges her sorteret efter kropsfunktioner.

Fordøjelsen

For maveonder drikkes nælde-te (Danmark, Tyskland, Cherokee indianerne, North Carolina),⁴ nælde kogt med svesker (slovaker),⁵ et mælkeafkog (Tyskland),⁶ brændevinsafkog af roden (Skåne);⁷ nælde smurt med fedt spises mod smerter i tarmene (slovaker), for mave- og tarmkrampe plantens saft eller frøene i vin, et dekokt af roden (Bosnien),⁸ rodafkog for mavesmerter (Sicagu indianerne, South Dakota),⁹ nældete mod katar i fordøjelseskanaalen (Czekslovakiet).¹⁰ Mod diarré drikkes et infus (Chile),¹¹ spises tørret og pulveriseret nælde på brød (Rusland),¹² tages et mælkeafkog af grøn nælde (Tyskland);¹³ et rodafkog mod forstoppelse (Rumænien),¹⁴ for kolik frøene spist som brødpålæg (Tyskland).¹⁵

Urindrivende lægemiddel drikkes et dekokt eller infus eller planten spises (Danmark, Tyskland, Czekslovakiet, Rusland, Letland, Chile),¹⁶ et mælkeafkog af roden (Holland),¹⁷ nældete mod blærekatar (Rusland);¹⁸ teen urindrivende mod vattersot (Tyskland, Østrig, Irland),¹⁹ for

Brännässla (Urtica dioica), ur Christian Egenolff, Herbarum, arbium, fruticum, frumentorum ac leguminem, Frankfurt, 1546.

vattersot en te af frøene (Tyskland),²⁰ et udtræk af rødderne (Schweiz, Rusland).²¹

For nyresygdomme et dekokt af blade eller rod (Norge, Tyskland, Irland),²² brændevinsafkog af bladene (Falster).²³

Mod blod i urinen drikkes et dekokt eller infus eller plantens saft (Tyskland, Rusland),²⁴

saften kogt med røllike i brændevin eller saften af nælde, røllike og padderkok (Danmark).²⁵

Mod blæresten et afkog af bladene (Danmark, Norge, Zillertal),²⁶ af blomster eller frø (Danmark),²⁷ frøene spist med honning (Danmark),²⁸ et brændevinsafkog for stensmerter (Rusland).²⁹

Åndedrætsorganerne: afkog af blade, rod eller frø mod forkølelse, hoste, bronkitis, astma (Danmark, Sverige, Norge, Tyskland, Bosnien, Rumænien, Irland),³⁰ for ”blodhoste” (Letland);³¹ et brændevinsudtræk mod astma (Tyskland),³² nældete mod kronisk bronkialkatarr (Tyskland),³³ kighoste (Sverige, Norge, Østrig, Rusland),³⁴ lungebetændelse (Tyskland, Irland),³⁵ lungelidelser (Tyskland, Østrig);³⁶ det slimopløsende infus fremmer opspytningen, renser lungerne for ”onde væske” (Schweiz, Chile).³⁷ Et udtræk af rødderne blev taget for svindsot og lungebetændelse (Vestpreussen);³⁸ patienter med lungesygdom skulle spise nældeblade (Bayern).³⁹

Mod gulsort en te af bladene (Norge, Irland),⁴⁰ af rødderne (Danmark, Østrig).⁴¹

Nældete drikkes for at standse indre blødninger (Norge, Tyskland, Italien, Rusland, Chile, Argentina),⁴² dekokt af roden (Rumænien);⁴³ nælde-te, plantens saft eller frøene taget med vin mod livmoderblødning (Bosnien, Slovakiet, Ukraine),⁴⁴ dekokt af hele planten for kvinders svære blødninger (Rusland);⁴⁵ nældete drikkes for at regulere menstruationen (Tyskland, Rusland),⁴⁶ dekokt af blade eller rødder mod hæmoptyse (opløsning af de røde blodlegemer) (Rusland),⁴⁷ nældeaft mod blodspytning (zigojnere),⁴⁸ saften af i vand opblødte nælder mod næseblødning og blodspytning (Østrig).⁴⁹

Nældens saft eller et dekokt af bladene indtages mange steder som en blodrensende eller -styrkende drik.⁵⁰

For gigt, rheumatisme, værk i lemmerne et afkog af frisk eller tørret nælde eller af plantens rødder (Danmark, Norge, Tyskland, Rusland,

Argentina, Indien, Shuswap indianerne i British Columbia).⁵¹

Infektioner: nældete er drukket for malaria (Tyskland, Rumænien),⁵² nældefeber (Sverige, Tyskland, sydl. Italien),⁵³ mæslinger (Irland, Kentucky),⁵⁴ dysenteri (Tyskland, Bukowina, Galicien, Rusland),⁵⁵ gonorré (Venezuela),⁵⁶ et brændevinsudtræk af roden blev i Sverige taget mod kolera.⁵⁷ – Nældesaft dryppes i betændt øje, halsbetændelse gurgles med saften (Bosnien, Hercegovina),⁵⁸ betændte led bades med te af rødderne (Zillertal).⁵⁹ *Nælde-te hjælper for ømhed i munden når man har været hos tandlægen, og lindrer ubehag ved mundbetændelse, den er også god for ondt i halsen (zigøjnere).*⁶⁰

Kontusioner, bylder: betændt finger behandles med nældeomslag,⁶¹ bades med nældete (Tyskland, Rusland);⁶² dekokt af den tørrede og pulveriserede rod på sår (Norge),⁶³ plantens saft eller et alkoholisk udtræk på brandsår og giftbid (Vestpreussen, Rusland),⁶⁴ knust nælde på snitsår (slovaker),⁶⁵ samme blandet med urin på kvæstelser, forvridninger, hævelser (Aymara indianerne, Bolivia),⁶⁶ nælde- og tidselsaft gnides på sår, de grønne blade lægges på frostsår (Danmark),⁶⁷ frost i hænder og fødder bades med destillat af nælde og svaleurt (jodisk recept 1473).⁶⁸

Hudlidelser: for eksem, udslæt etc. drikkes dekokt af blade og frø (Tyskland, Schweiz),⁶⁹ af rødderne (Bosnien, Kentucky),⁷⁰ blomsterne (Rusland),⁷¹ af roden i kalkvand (Irland),⁷² det behandles med vandudtræk af rødderne (Færøerne),⁷³ omslag af tørrede, kogte blade (Vendsyssel).⁷⁴ En te af roden for hudsygdomme (USA),⁷⁵ til badning af fnat (Island);⁷⁶ ekstrakt af nælde indvortes for herpes, eksem, lepra og psoriasis (Rusland).⁷⁷ – For fregner spiste man nældeblade kogt i mælk (Falster),⁷⁸ drak et vandudtræk (Norge).⁷⁹ Tidssel- og nældesaft gnides på røde ansigtspletter (Danmark).⁸⁰ Om foråret drak både børn og voksne megen nældete for at få en ren ansigtshud, eller man spiste hakket nælde mod

filipenser (Cambridgeshire).⁸¹ Et vandudtræk kan bruges som skintonic.⁸² Den svenske prinsesse Birgitta drak nældesaft for at få energi, en smuk teint og god figur.⁸³

Nældesaft indgives fødende kvinde for at fremskynde veerne (Kwakiutl indianerne i British Columbia).⁸⁴ Slovakiske barselkvinder skulle spise nældeblomster blandet med smør og udrørt æggehvide.⁸⁵ – Frøene blev i Schwaben (1869) regnet for at virke frugtbargørende på kvinder.⁸⁶ En te af frøene drikkes i Hessen-Nassau som afrodisiakum,⁸⁷ de spises i Israel som sexuel stimulans.⁸⁸

Hårvæksten: mod håraffald bades hovedbunden med nældete eller plantens saft eller bladene spises (Danmark).⁸⁹ Badning af hovedbunden med udtræk af nælderødder stimulerer hårvæksten (Schweiz), en 90-årig mand i Eksjö (Sverige) begyndte at miste håret, han spiste da mange nælder og fik ny hårvækst.⁹⁰ Afkog af grønne nælder er et godt middel for skæl i håret.

Diverse: nælde-te for galde- og leverlidelser (Tyskland),⁹¹ brystsmerter (Rumænien),⁹² svindsot (Irland, Slovakiet, Rusland),⁹³ børns kirtelsygdomme (Rusland),⁹⁴ mod feber (Rusland),⁹⁵ kuldegysninger (Cherokee indianerne),⁹⁶ for højt blodtryk (zigøjnere),⁹⁷ blodmangel og brok (Rusland),⁹⁸ sukkersyge (Norge),⁹⁹ hydrocefali ("vand i hovedet") (Chile);¹⁰⁰ gives urolige børn for at pacificere dem (Italien),¹⁰¹ mod hæmorroider (Tyskland, Rusland),¹⁰² indvoldsorm (Italien).¹⁰³ – Under første verdenskrig blev en nælde-tinktur lagt på gasforgiftede russiske soldiers hals eller man gned deres bryst og arme dermed.¹⁰⁴

INDHOLDSSSTOF FER

Nælden indeholder usædvanlig meget klorofyl (indtil 60 pct.) og anvendes derfor til fremstilling af farmaceutiske klorofylpræparater,

endvidere xanthofyl, vitaminerne A, B, C og D, lecitin, tannin, gallussyre, enzymer, glukokininer. Ingen anden plante i vor flora har et så højt indhold af mineraler (2.3 pct.) bestående af 32 pct. kalium, 3 pct. natrium, 29 pct. calcium, 3 pct. natrium, 8 pct. fosfor, 8 pct. svovl, 4 pct. kisel og 4 pct. klor. Næringsværdien svarer til bønners og er dobbelt så stor som gulerodens. I slutningen af anden verdenskrig fik de tyske kz-lejrfanger næsten udelukkende nældesuppe med brød, kun et par gange om ugen et lille stykke kød, men takket være den nærende suppe led mange tusinde mennesker ikke sultedøden.

Den vesttyske cykelrytter Rudi Altig, som fik fænomenale tider i 4 km forfølgelsesløb, styrkede sig med nældete.¹⁰⁵

Späda nässlor på våren, lämpliga för nässel-soppa. Foto: Håkan Tunón.

TERAPI

Som lægeplante indvirker nælden navnlig på blodet. Den stimulerer dets koagulation, nydannelsen af de røde blodlegemer og blodfarvestoffet hæmoglobin; med hensyn til blodfornyelse står nældesaft på højde med spinatsaft.¹⁰⁶ Nældete skal kunne sænke blodets sukkerprocent,¹⁰⁷ dens urindrivende virkning er klinisk bekræftet.¹⁰⁸ Nældepræparater styrker livmoderens glatte muskulatur og menes at fremme hårvæksten.¹⁰⁹

Forsøg med vandudtræk af nælde viste en klar bakteriostatisk effekt på *Shingella*-stammer, *Staphylococcus aureus hemolyticus* og *Pasteurella aviseptica*.¹¹⁰

Indiske læger behandler hævede mandler med en nældeekstrakt,¹¹¹ sovjetiske anvender et dekolt af blomsterne og plantens friske saft mod malaria og kroniske hudsygdomme.¹¹²

Kneipp anså nældeteen for blodrensende mod udslæt, for at fremme blodnydannelsen og virke som styptikum, den opløser slim i åndedrætsvejene, hjælper for gulsot og hæmorrhoider.¹¹³

Af den blomstrende nælde tilbereder homøopati en essens mod bl.a. nældefeber, herpes, eksem, leukorrhoe og dysmenorrhoe, en tinktur for gigt, rheuma, podagra og børnekopper – i USSR en essens til brandsår.¹¹⁴

R E F E R E N C E R

- 1 407
- 2 160 10, 144f.
- 3 Hauberg, Paul, 1927, *En middelalderlig dansk Lægebog*, København, s. 27, 33, 47.
- 4 279 18137 (Vends.); 164 35; 150 46.
- 5 189 1, 90.
- 6 89 11, 1910, 106.
- 7 370 1948 nr. 4, 16.
- 8 448 11, 1894, 452.
- 9 Rogers, D. J., 1980, *Lakota Names and Traditional Uses of Native Plants*, Brule, s. 61.
- 10 291 70.
- 11 275 73.
- 12 177 4, 1889, 236.
- 13 246 178.
- 14 105 414.
- 15 182 110.
- 16 326 1, 652f.; 81 1.2, 1804, 78; 279 12206 (ved Lemvig); 360 91; 28 166; 291 70; 274 7, 39; 291 70; 277 4, 1894, 192; 275 72.
- 17 9 281.
- 18 291 70.
- 19 181 114f.; 18 1923, 328f.; 2 32, 1895, 425f.; 89 11, 1910, 106; 125 123; 425 18, 1972, 72ff.
- 20 246 178.
- 21 97 183; 215 63; 218 162; 462 73, 1911, 164.
- 22 334 48f.; 115 125; 398 64; 418 4, 1940, 166; 195 659f.; 28 123; 425 18, 1972, 72ff.
- 23 388 199.
- 24 215 145.
- 25 156 1, 205; 279 12056 (V.Jyll. o. 1875).
- 26 334 48f.; 193 27f.
- 27 82 20; 279 12056.
- 28 221 167, 186f.; 156 1, 179.
- 29 177 4, 1889, 236.
- 30 221 138; 156 2, 81, 123; 102 15; 82 38f.; 305 1838, 253; 55 1930, 1946; 279 19112 (V.Jyll.); *Loll.Tid.*, 19/4 1952; 414 187; 334 48f.; 195 659f.; 329 62; 448 1, 1894, 452; 105 414; 425 18, 1972, 72ff.; 28 92; 182 89 (kogt med lakrids); 459 11, 1914, 170; 394 4, 1931, 89; 267 9, 1909, 199.
- 31 277 4, 1894, 186.
- 32 182 91.
- 33 360 91.
- 34 414 155; 195 659f. (te af roden); 212 73; 291 71.
- 35 267 9, 1909, 199; 425 18, 1972, 72ff.
- 36 164 35; 18 1923, 378; 212 73.
- 37 97 183; 275 73.
- 38 356 5, 1882–83, 161.
- 39 181 114f.
- 40 334 48f.; 425 18, 1972, 72ff.
- 41 82 38f.; 305 1938, 253; 125 123.
- 42 334 48f.; 360 91; 164 35; 246 178; 22 13, 1956, 12 (Valsesia); 291 71; 177 4, 1889, 236; 275 73; 68 285.
- 43 105 414.
- 44 448 1, 1894, 452; 189 1, 90; 291 70.
- 45 291 70f.
- 46 360 91; 267 9, 1909, 199; 177 4, 1889, 236.
- 47 291 70f.
- 48 84 80.
- 49 212 73.
- 50 55 1946; 78 1906/23; 3341; 267 9, 1909, 199; 28 135; 164 35; 18 1923, 378; 125 125; 275 73 (Chile); 425 18, 1972, 72ff.; 206 3, 1865, 314 (Venezuela).
- 51 81 1.2, 1804, 75, 78; 393 41, 1943–44, 44; 78 1906/23; 1257; 279 13620 (Vends.); 55 1965; 411 1, 248; 279 12077; 195 659f.; 115 165; 398 64; 412

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

- 4, 1940, 166; 28 135; 274 7, 39; 403 27, 1930, 100; 83 *Søndags BT* nr. 29, 1964.
 68 285; 98 25, 1971, 421; 397 8, 1975, 70. 84 98 27, 1973, 293.
- 52 267 9, 1909, 199; 105 414. 85 189 1, 90.
- 53 414 243; 2 32, 1895, 425 (Vestpreussen); 207 6, 1982, 249. 86 229 158.
- 54 118 8, 1897, 387; 425 18, 1972, 72ff. 87 164 35.
- 55 189 2, 132 (frøene i nelsuppe). 88 207 10, 1984, 297.
- 56 434 11, 1861, 153; 274 7, 39. 89 226 1942–43, 82; 153 15, 20, 22; 286 1958, 68.
- 57 199 20. 90 *Hälxa* nr. 2, 1958, 34.
- 58 448 1, 1894, 384, 452. 91 164 35; 28 135, 166, 174, 176.
- 59 193 27f. 92 105 414.
- 60 299a 118. 93 425 18, 1972, 72ff.; 189 1, 90; 277 4, 1889, 236.
- 61 134 374; 177 4, 1894, 220. 94 291 71; 177 4, 1889, 236.
- 62 28 166; 215 137. 95 177 4, 1889, 236; 274 7, 39.
- 63 334 48f. 96 150 46.
- 64 2 32, 1895, 425f.; 291 70. 97 84 80; 299a 60, 118.
- 65 189 1, 90. 98 274 7, 39; 291 71.
- 66 432 15, 1959, 58. 99 195 659f.
- 67 156 1, 43; 279 12 0 22 (Sønderj.). 100 275 73.
- 68 88 1965 Beilage nr. 4, 28. 101 22 13, 1956, 12 (Valsesia).
- 69 360 91; 197 1908–09 (1909), 91. 102 267 9, 1909, 199; 2 32, 1895, 425f.; 274 7, 39.
- 70 448 1, 1894, 388 (1749); 47 143. 103 22 11, 1954, 11 (Valle d'Ossola).
- 71 291 71. 104 291 71.
- 72 425 18, 1972, 72ff.; 28 176. 105 *Dagens Nyheder*, 15/8 1959.
- 73 329 86. 106 88 1934, 80.
- 74 279 18 137. 107 431 609; 134 373.
- 75 151 274. 108 223 1, 90; 134 373.
- 76 201 2329. 109 274 7, 38f.
- 77 291 70 (med litt. henvisn.). 110 88 98, 1958, 1124.
- 78 388 199. 111 321 17, 1979, 15.
- 79 334 48f. 112 291 70.
- 80 156 1, 43. 113 137 90.
- 81 313 87. 114 134 374; 387 252; 291 70.
- 82 *Alt for Damerne* nr. 28, 1954.

PEBERMYNTE

MENTHA PIPERITA (LABIATAE)

Denne plante nævnes ikke i antikens litteratur, men dens blade skal være fundet i en oldægyptisk grav fra ml. 1200 og 600 f.Kr.¹ Året 410 beskriver biskoppen af Ptolomais en urt, der måske var pebermynte.² Middelalderens og renæssancens læge- og urtebogsforfattere har tilsyneladende ikke kendt den. Først fra og med 1700-tallet anvendes pebermynten i vid udstrækning af både skole- og folkemedicinen.

FOLKEMEDICINEN

Maven: en te af pebermynte blev og bliver i mange lande drukket for alle mavesygdomme (kolik, diarré, krampe o.s.v.).³ Afkoget modvirker opkastning, halsbrand og dårlig ånde,⁴ stimulerer fordøjelsen.⁵ Nybyggerne i Amerika tog pebermynte-te for dyspepsi,⁶ i Pennsylvania bladene kogt med agurkskræller.⁷ Et dekokt af pebermynte, ensian og kanel er et russisk husråd for mavesår,⁸ et brændevinsudtræk af pebermynte og malurt var *tjenligt for kolde maver og svagelige personer*.⁹ I Indonesien tages mod slim i maven et afkog af den asiatiske pebermynte.¹⁰

Galdesten: pebermynte-te virker smertestillende under galdestensanfald.¹¹ Homopatiens tilbereder af planten en essens for galdestenskolik.¹²

Nyrerne: Teen skal stimulere nyrefunktionen og virke urindrivende.¹³ Pebermyntedråber indgår i flere midler mod vattersot (Transvaal).¹⁴

Hjertet: mod nervøs hjertebanken tygges bladene og saften svælges (Kentucky)¹⁵ eller drikkes pebermynte-te (Belgien, Rusland, USA).¹⁶ Den russiske naturlæge Olga Morozova:

At drikke pebermynte-te bør være en vane gennem måneder og år uden én dags afbrydelse. Som ung havde jeg et meget svagt hjerte. Men efter i 50 år at have drukket denne te hver morgen kan jeg som 80-årig med største lethed løbe op ad trapper, hvad jeg slet ikke var i stand til som yngre.¹⁷

Nerverne: et dekokt af bladene beroliger og styrker nerver og muskler. Teen blev drukket for dårlige nerver, hypokondri og hysteri og givet urolige spædbørn (Alabama). For hovedpine spises pebermynte (Montegnais indianerne, USA),¹⁸ tages pebermynte-te (USA),¹⁹ et afkog af pebermynte og jernurt eller bukkeblad mod hovedpine og migræne, et udtræk af pebermynte og baldrianrod for nervositet og dårlig søvn. Bladene er komponent i russiske husråd for nervøse lidelser, bl.a. søvnloshed.²⁰

Pepparmynta (Mentha x piperita) ur Franz Eugen Köhler's Medizinal-Pflanzen in naturgetreuen Abbildungen mit kurz erläuterendem Texte, 1883–1914.

Pebermynte tages for miltsygdomme (Belgien),²¹ og indvortes krampe.²²

Åndedrætsvejene: pebermynte-te er et alm. brugt husråd mod forkølelse og hoste,²³ teen blev tilsat honning, eller man spiste tørret og knust pebermynte blandet med honning (Danmark).²⁴ Irlænderne drikker pebermynte-te for bronkiallidelser,²⁵ i USA mod betændte bronkier; damp fra dekoktet indåndes mod svælg- og bronkialkatarr (Schweiz),²⁶ mod forkølelse og bronkitis (Kickapoo-indianerne, Meksiko).²⁷ I Letland blev teen taget for kighoste,²⁸ i Schlesien for astma,²⁹ i flamsk Belgien og Rusland mod åndenød,³⁰ for lungebetændelse en te af pebermynte og katteurt (Menomini-indianerne, Wisconsin).³¹ En tysk læge anbefalede pebermynte-te mod influenza,³² under epidemier 1833 og 1837 i Rusland

kendte naturlægen J. Fr. Osiander intet mere effektivt middel.³³ Af planten tilbereder homøopatien en essens for hæshed, tør hoste og halssmerter. – Andre infektioner: pebermynte-te mod malaria (Schlesien, Rusland),³⁴ kolera³⁵ og mæslinger (Irland, Alabama).³⁶

Gynækologisk: pebermynten er blevet brugt mod kolikagtige smærter ved menstruationens begyndelse og for efterveer,³⁷ et afkog som mensesdrivende og drukket af barselkvinder for at mindske laktationen.³⁸ I Hessen bør vordende mødre drikke megen pebermynte-te, så får de en lettere nedkomst,³⁹ et vinifikat tilsat smør skulle fremskynde den (Bosnien, Hercegovina).⁴⁰ Unge piger i Bayern drak pebermynte-te for blegsot,⁴¹ hos Delaware-indianerne i USA indgår planten i en tonikum for svagelige kvinder, den skal desuden øge fertiliteten.⁴²

Kontusioner etc.: der blev lagt knust pebermynte rørt op med æggehvide på sår (Fanø),⁴³ i Schweiz og Ukraine bades vanskeligt helende sår med et afkog,⁴⁴ et udtræk blandet med olivenolie lægges på brandsår.⁴⁵ Knust pebermynte med linolie og voks gav i Rusland et fordelende omslag på mælkekrunder i brystet.⁴⁶ Frost i hænderne blev gnedet med et brændevinsudtræk (Fyn).⁴⁷ Man lagde bladene på eksemmer,⁴⁸ spædbørn med kløende udslæt får pebermynte-te (Kentucky, Georgia).⁴⁹ Plantens saft drukket med eddike skal virke blodstillende (Meksiko).⁵⁰ – Senest blev opdaget, at indgnidning med japansk pebermynteolie er et effektivt middel mod yverbændelse.⁵¹

Pebermynte-te er et kendt sveddrivende husråd; den tages mod øresusen og døvhed (Argentina),⁵² svindsot, kvalme, ildebefindende, søsyge,⁵³ saften skal kunne stimulere kønsdriften (Meksiko)⁵⁴ og pebermynte-te fordrive indvoldsorm.⁵⁵

INDHOLDSSTOFFER

Hele planten indeholder æterisk olie (bladene indtil 1,5 pct.) med menthol og menthon som væsentligste bestanddele (henholdsvis 50–86 og max. 20 pct.), desuden menthanol, jasmon, cineol, terpener, terpenalkoholer og -aldehyder, limoner, piperitonin, dimethylsulfid, garve- og bitterstof samt flavoid-forbindelser, friske blade indtil ca. 25 mg C-vitamin pr. 100 g.⁵⁶

TERAPI

Menthol har en karakteristisk, meget gennemtrængende lugt og smag. I mundhulen og efter indgnidning i huden virker stoffet afkølende fordi de aktiverer de kuldefølsomme nervepunkter, samtidig sker der en mindskelse af smertefornemmelsen; pebermynteolie har derfor en (kortvarig) lokalt bedøvende virkning. Den såkaldte migrænestift til indgnidning af øjenlægene indeholder ren menthol og kom ved århundredeskiftet fra Japan til Europa.⁵⁷ Menthol indgår med 1–2 pct. i lotions og salver til kløende hud, med 5–10 pct. i inhaleringsvæske og pastiller til lindring af næsens og ganens betændte slimhinder, med 2 pct. i ”kølende” salver og 1–2 pct. i pulvere til indsnusning. Tobaksrøgens irritation af slimhinderne mindskes når menthol er sat til tobakken.

Pebermynteoliens menthol, bitter- og garvestof bidraer væsentligt til, at et bladudtræk virker beroligende på mave-tarm-kanalen, krampestillende og mod diarré. Mavens surhedsgrad sænkes, olien indgår i midler mod mavesår ledsaget af høje pH-værdier.⁵⁸ Endvidere stimulerer den leverens produktion af galde og fremmer dennes transport mod fordøjelseskanalen. Et udtræk af bladene kunne eksperimentelt øge galdesekretionen til det nidoobbelte af normalen; selve mentholet er i så henseende langt mindre effektivt

end samme kvantum friske pebermynteblade. Teen bevirker en langsom men stadig forøgelse af sekretionen indtil virkningen kulminerer, og den rigelige afsondring opløser evt. sten,⁵⁹ hvortil kommer mentholets og menthonens antiseptiske virkning på selve galdevæsken.

Kolerabaciller svækkes af fortyndinger af olien ned til 1:2000 og tb-baciller indtil 8:10000; arbejdere der til stadighed får kontakt med menthol får ikke tuberkulose.⁶⁰ Pebermynteolien har en lokalt betændelseshæmmende effekt.⁶¹ Schapek iagttog hos influenza-patienter, der fik 0,5 g menthol i olivenolie eller gelatinekapsler, at de i løbet af 18–24 timer ikke længere havde hoste og feber, samtidig blev *den kropslige balance* genoprettet.⁶²

Sammenfattende er drogens vigtigste indikationer: sygdomme i mave og tarme ledsaget af slimhindebetændelse og svigtende kirtelsekretion, krampagtige mavesmerter, diarré, opkastning, træg tarmfunktion; galdesten, lever- og nyrelidelser med svigtende diurese og stendannelse; kredsløbsforstyrrelser, nervøs hjertebanken, svækket hjertemuskulatur og især forstyrrelser i hjertets funktion som følge af tarmluft.

REFERENCER

- 1 209 24.
- 2 98 4, 1950, 139.
- 3 194 42; 82 14, 17; 284 2, 75; 182 102; 53 103; 177 4, 1894, 189 (Letland); 68 52; Paque, E., 1896, *Volksnamen der planten van Berlië Fransch-Vlaanderen en Zuid-Nederland*, 525; 47 857; 207 13, 1985, 99 (Mapuche ind., Chile); 111 128, 205; 98 37, 1983, 221 (Chile).
- 4 463a 386; 257 221.
- 5 209, 1982, 246 (Sydl. Italien).
- 6 249 190f.
- 7 51 165.
- 8 215 112f.

- 9 328 130 (primo 1700-t.).
 10 211 197, 300, 317.
 11 257 221; 91 58; 112 165.
 12 223 1, 274f.; 237 155f. jnf. 133 2, 157 (olien er gal-
     dedrivende).
 13 257 221.
 14 307 23f.
 15 377 32, 1968, 324.
 16 462 73, 1911, 163f.; 74 156; 151 210; Paque [note 3].
 17 215 78 sml. 102.
 18 314 314.
 19 74 156.
 20 215 60 sml. 190f.
 21 Paque [note 3].
 22 217 108 (engelsk læge 1750); 105 426 (Meksiko);
     210 9, 1909, 192.
 23 97 162; 53 15, 47; 47 857.
 24 225 1, 339; 194 42.
 25 425 18, 1972, 72, 76.
 26 227 II.I, 1953, 135.
 27 98 31, 1977, 354.
 28 177 4, 1894, 184.
 29 210 9, 1909, 192.
 30 462 73, 1911, 163; Paque [note 3].
 31 374 39.
 32 231, 1894, 463.
 33 290 49, 68, 247.
 34 210 9, 1909, 192; 218 138; 168 52 (1833).
 35 Paque [note 3]; 217 108; 210 9, 1909, 192; 290 49,
     68, 247.
- 36 425 18, 1972, 72, 76; 53 80.
 37 290 405, 433.
 38 260 202; 134 299; 197 1908–09 (1909) 107.
 39 246 485.
 40 448 2, 1894, 411.
 41 229 149.
 42 401 26.
 43 225 1, 339.
 44 184 70; 291 84.
 45 428 65.
 46 218 138.
 47 279 16347.
 48 134 299.
 49 47 857.
 50 255 583.
 51 *Effektivt Landbrug* nr. 14, 1985.
 52 395 31, 1938, 85; 347 90.
 53 74 210; 249 190f.
 54 255 583.
 55 249 190f.; 194 47; 255 583.
 56 134 297 (m. litt.henvisn.); 274 4, 1968, 65 (litt.
     henvisn.); 185a 54.
 57 117 686f.
 58 50 65, 67.
 59 300 nr. 51, 1922; 441 nr. 49, 1926.
 60 23 Lieferung 19, 1959.
 61 109a 27, 1964, 571–73.
 62 441 46, 1933, 1107.

POLLEN

Pollen, blomsterstøvet, er planterigets hanlige kønsceller med en for arten karakteristisk form og overfladestruktur. Det enkelte pollenkorn måler fra 10 til 50 tusindedele af en millimeter.

Pollen er overordentlig rig på æggehvide, fedt og kulhydrater og indeholder praktisk taget alle de for vor organisme livsvigtige stoffer. Mange blomsters pollen består af 25–44 pct. protein, hvori frie aminosyrer kan udgøre op til 88 pct.

I pollen er fundet tyve af de 22 kendte aminosyrer. Ud fra sammenlignende beregninger findes der i 100 gram lige så mange essentielle aminosyrer som i $\frac{1}{2}$ kg oksekød eller syv æg. Cirka 30 gram pollen dækker et voksent menneskes daglige behov for aminosyrer. Indere, kinesere og amerikanske indianere har i umindelige tider samlet dunhammers rigelige pollen og brugt den som mel til suppe, grød, brød og kager.

Men derud over indeholder pollen en lang række andre biologisk vigtige stoffer: umættede fedtstoffer, enzymer, næsten hele vitamin-alfabetet, i asken af brændt pollen findes indtil 20 pct. fosfor, 20–40 pct. kalium, indtil 12 pct. jern, 2–10 pct. silicium, indtil 15 pct. magnesium, endvidere kobber og natrium.¹

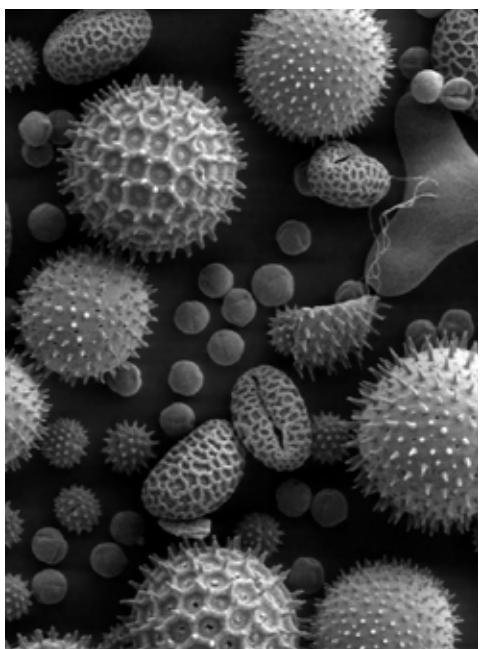
Som et kuriosum er mælkesukkeret laktose, der ellers kun forekommer i mælk, påvist også i pollen fra den kendte prydbusk *Forsythia*.

Pollen har et stort indhold af lecithin, hvis fysiologiske betydning forlængst blev erkendt. Lecithinholdige lægemidler gives for nervøse lidelser, kirtel- og lungetuberkulose.

Mange hudcremer er tilsat pollen. På Marja-klinikken i Stockholm blev opnået for avsende resultater; cremer, olier og lotions med pollen gjorde ansigtshuden glattere og fjernede synlige tegn på fysisk udmattelse: rynker, grå hud og poser under øjnene. Orkidépollen har en særlig gunstig virkning i så henseende, et fransk kosmetikfirma avler derfor orkidéer i det vestlige Bengal. Pollenpræparererne kan uden uheldige bivirkninger bruges til sart, ømfindtlig hud, også af kvinder der ellers er disponeret for høfeber (overfolsomhed for luftens blomsterstøv).

Af det vigtige væksthormin B₁₂ er isoleret indtil 4.5 milligram pr. gram pollen. E-vitaminet er ligeledes rigeligt repræsenteret. Begge stimulerer bloddannelsen og gives mod anæmi.

Vitamin E deltager i protein-stofskiftet. Får gravide kvinder for lidt af dette vitamin risikerer de at abortere. Det vidste etnomedicinen længe før videnskaben. Bøhmiske bønder gav deres drægtige kør en god portion pollen rystet ud af elle- og hasselrakler for at de ikke skulle "kaste" (abortere).² Nordamerikanske indianerkvinder og arabiske kvinder spiser pollen af henholdsvis kogleaks og

Blandade pollekorn Foto:Dartmouth Electron Microscope Facility, Dartmouth College.

daddelpalmen som middel mod sterilitet.³ Nu ved man, at der i pollen findes en substans, der virker som kønshormonet østrogen.⁴ I ungarnsk og kinesisk folkemedicin blev pollen brugt for indre blødninger, specielt kvinders efter nedkomsten, og dunhammers pollen regnes for sårlægende og indgår i et middel for gonorré.⁵ Andre steder spiste man pollen mod gulstot og feber,⁶ amerikanske indianere tager majspollen mod hjertebanken.⁷

Allerede i Simon Paulli's *Flora danica* 1648 oplyses, at man samler liljers støvdragere, som indgives barselkvinder for at fødselen, som nu er nær, desto snarere (næst Guds og en forstående jordemoders hjælp) kan befordres og gå for sig, medens rosens støvdragere tages for smerte-fuld menstruation.

Bierne fodrer yngelen med pollen. Den russiske biolog N. Zinin udarbejdede 1964 en

statistik over mænd i Kaukasus i alderen 80 til 120 år og interviewede et par hundrede af dem. Det viste sig, at næsten alle var biavlere og havde for vane hver dag at spise de pollenhødige rester af bitaverne som et lækkeri. Hvis organismen ældes bl.a. fordi den ophører med at danne kønshormoner, kan pollen med hormon og vækst-vitamin være hemmeligheden bag de gamle kaukasieres usædvanlige vitalitet. Adskillige af dem fik børn i en "bibelsk" alder. Der fremstilles nu pollutabletter til mænd med svigtede potens.

Pollenpræparaterne Cernitin og Cernilton kan hjælpe for betændelse i blærehalskirtlen prostatitis (ikke at forveksle med den forstørrelse af kirtlen, der giver ældre mænd besvær med urineringen). Læger i Helsingborg har med gode resultater brugt præparaterne ved behandling af kroniske sår, migræne og influenza. Pollens umættede fedtsyrer i forbindelse med vitaminer kan forebygge sklerose.

Blomsterstøvets fysiologiske virkningsmekanisme er ikke fuldt opklaret. Man antager, at det mobiliserer kroppens eget forsvarssystem mod sygdomme. Pollen virker ikke antibiotisk som for eksempel penicillin. Præparaterne har i al fald ingen skadelige virkninger.

REFERENCE

- 1 15 31–34.
- 2 *Zeitschrift für Österreichische Volkskunde* 3, 1896, s. 115.
- 3 57 bulletin 34, 1908, 232 (White Mountain Apache ind.).
- 4 310 11, 1963, 218.
- 5 404 92; 391 447; 342 55; 191 179.
- 6 448 1, 1894, 439 (Bosnien); 459 11, 1914, 167 (Rheinl.).
- 7 362 185.

ROSMARIN

ROSMARINUS OFFICINALIS (LABIATAE)

Den indtil to meter høje, stedsegrønne, aromatisk duftende busk er vildtvoksende i Middelhavsområdet og blev fra gl. tid dyrket som prydplante, krydderi- og lægeplante i det øvrige Europa. Navnet kommer måske af græsk *rhaps* 'busk' og *myrinos* 'balsamisk', idet planten blev anvendt til vellugtende salver.

I følge assyriske kileskrifttekster lagde man rosmarin på kløe i hovedet og tog et udtræk i vand mod mavelidelser.¹ Dioskurides (1. årh. e.Kr.) skriver, at den har varmende kraft og indgår i styrkende salver til kropsøvelser. Plinius (d. 79 e.Kr.): bladene hjælper for gulsot og svækket syn, roden er sårlægende. Den samtidige græske læge Archigenes gav et afkog i olivenolie for stivkrampe og tilberedte af frøene en salve mod lammelser.²

I et helsedigt (på latin) fra Salerno-skolen o. 1100 hedder det:³

Rosmarin gör maven stærk og gi'r lise for tændernes værk.

Dens saft gi'r lemmerne kraft. Taget som drik gör den munter og stærk.

Indtil midten af 1300-tallet synes rosmarin at have haft mindre medicinsk end kultisk anvendelse; den stærktlugtende plante skulle fordrive onde magter. Om rosmarin har et

dansk håndskrift fra begyndelsen af 1400-tallet kun, at den indgår i et lægemiddel for udfaldet endetarm.⁴ Men o. 1450 lovprises den i det oldengelske Loscombe-manuskript *Urternes dyder*:

Der er en urt kaldt rosmarin,
dens dyder er gode og fine,
jeg kan ikke opregne dem alle.

Gart der Gesundthelt (Sundhedens Have, Mainz 1485) tilskriver planten en lang række lægende egenskaber.

Drogen omtales udførligt af 1500-tallets urtebogsskriventer, der har lånt det meste af stoffet fra antikens litteratur – og flittigt kopierer hinanden.

Christiern Pedersens lægebog 1533: et vinakog drikkes for hovedpine og snue, et vand eller øldekokt af rosmarin og rude mod epilepsi; de tørrede blade indtages med drik for mavesmerter; koges i vin med bertram og ingefær til gurgling af nedfaldet drøbel; bader kvinden sine kønsdele med rosmarin-te hjælper det mod barnløshed, et vinakog tages for hævelser i brystet; nedfaldet endetarm bades med et olieafkog af bladene; de knuste blade stiller blødning fra anus, på hæmorroider læges knuste rosmarinblade.

Henrik Smids urtebog 1546: et afkog i vin af blomsterne uddriver kvindens hvide udflåd

og læger andre af hendes sygdomme, hjælper for gulsort og åndenød. Rosmarin stimulerer fordøjelsen og kan tages som modgift. Den stiller tarmvrid, renser blodet og er sveddri-vende. Planten anvendes til rensende ansigts-bade, den klarer synet ved at fjerne øjnernes hinde. Rosmarinvand eller planten kogt med polejmynte renser og læger ondartede sår, kræft, fistler, lupus etc. Rosmarin syltet med sukker styrker hjernen og hjertet, fordriver hikke og gulsort, fremmer fordøjelsen, stiller tarmsmerter og renser blodet.

De tre ”store” tyske urtebogsforfattere Brunfels (1532), Bock (1539) og Fuchs (1543) bringer ligeledes meget lange omtaler af rosmarin. Om rosmarin-vin hedder det i en tysk urtebog 1582,⁶ at den *fremmer fordøjelsen, vækker lust til mad, styrker hjertet, hjernen og nererne, giver ansigtet en smuk hudsfarve, o.s.v.*

Simon Paulli, *Flora danica* 1648: *denne urt kan ingen noksom berømme og rose, thi den hører til de allerbedste for hovedets svagheder og er overmåde god mod apopleksi, epilepsi, katar, svage øjne, svimmelhed, tandpine, smerter i hele kroppen, lungebetændelse, åndenød, gulsort, tarmluft, diarré, blæresten, kvinders udflad og mænds natlige pollutioner. Ufrugtbare kvinder skal drikke et afkog af rosmarin og hjertensfryd, det stiller deres hvide udflad.*

En anonym forfatters *Rosmarin-Büchlein* 1675 (76 sider i kvartformat) citerer 1500- og 1600-tallets lægeudsagn om rosmarin og anfører over to hundrede medicinske anvendelsesmuligheder.

FOLKEMEDICINEN

Størsteparten af den ældre skolemedicins og urtebögernes applikationer gentages i nyere folkemedicin.

Åndedrætsorganerne: et afkog af plantens blade og/eller blomster mod forkølelse og hoste (Norge, Slovakiet, Algeriet, USA),⁷ smerter i halsen (Tyskland).⁸ Hos ruthenerne i Galicien og Bukovina blev et udtræk af rosmarin og tre andre planter taget for lungesygdomme,⁹ i Peru for lungebetændelse de pulveriserede blade, harpiks og pisket æg.¹⁰ Mod svindsot og tæring (der menes oftest lunge-tb.) drak man i Østrig et brændevinsudtræk,¹¹ hos slovenerne et afkog.¹² Teen eller et vinakog skal iflg. et par danske kildeskrifter hjælpe for kighoste. Mod astma tages i Argentina et dekokt af rosmarin og spåner af stammen af *Choricia speciosa*.¹³

Urinvejene: et dekokt er urindrivende (Tyskland, Czakkoslovakiet, Nordafrika, Bolivia, Peru, Columbia),¹⁴ en af bladene destilleret olie modvirker vattersot (Danmark, Tyskland),¹⁵ for sygdommen drikkes rosmarinte i Schweiz og Algeriet,¹⁶ i Peru et vinudtræk. Rosmarinolie indgik i et dansk lægemiddel for stensmerter.¹⁷

Maven: et snapsudtræk for mave- og tarmlideler (Rusland),¹⁸ et dekokt drikkes som mavestyrkende og for tarmluft (Tyskland),¹⁹ i Italien for mavesmerter,²⁰ mod dårlig fordøjelse, forstoppelse (Tyskland, Dalmatien, Meksiko),²¹ kolik (Tyskland, Østrig, Venezuela),²² i Tyskland for mavekatær,²³ Algeriet for ”kold mave”,²⁴ det renser maven for slim (Schweiz),²⁵ virker afførende og blodrensende.²⁶ Et hvidvinsudtræk blev i Schweiz drukket mod svag mave og opkastning,²⁷ et vinakog på Balkan mod appetitmangel.²⁸

Gynækologisk: et afkog eller en tinktur af bladene er i mange lande et lægemiddel for unge pigers underlivssygdomme og navnlig brugt som mensesdrivende,²⁹ i Columbia et dekokt af rosmarin og dild mod menstrualkolik,³⁰ i Algeriet tages rosmarin-te mod for kraftig menstruation,³¹ i Argentina for smerter under menses.³²

Hvidt udflåd (fluor albus, leukorroe): rosmarin-afkog (Bayern, slovener),³³ dekokt af rosmarin og hjertensfryd,³⁴ teen drikkes eller planten spises som salat for livmodersygdomme,³⁵ teen bruges i Meksiko til desinficerende udskyldning af vagina,³⁶ i Columbia et dekokt af rosmarin med *Cedrula* sp. og *Psidium*.

Professor Fr. Hoffmann (d. 1742) anbefalede te af rosmarin mod sterilitet,³⁷ for samme drikker slovenske kvinder bl.a. rosmarinte.³⁸ Men hos Opata-indianerne i Ml.Amerika er et afkog af rosmarin og "ocean artemisia" et kontraceptivum,³⁹ og i Tyskland og Østrig blev rosmarin hyppigt forsøgt brugt som illegalt abortivum.⁴⁰ Et dekokt med lavendel og safran blev givet barselkvinder for at lette en svær nedkomst.⁴¹

Mænds genitalia: et infus af rosmarin drikkes for gonorré (Algeriet) og anvendes i Italien til badning af kønsdelene mod impotens,⁴² et afkog i vin anbringes som varmt omslag på hævede testikler (Callawaya-indianerne i Bolivia),⁴³ hos Maya indianerne indgår planten i et remedium for sygdomme i testiklerne; i Peru bruges den mod syfilis.⁴⁴

Nervesystemet: ølafkog af rosmarin, sevenbom og salvie holdes i munden for at stille tandpine, eller mundhulen skylles med et dekokt af rosmarin og selleriblade (Danmark),⁴⁵ i Friesland brugte man dertil asken af den brændte plante.⁴⁶ Dens saft hældes i smertende øre (Bolivia). For hovedpine drikkes te af rosmarin (Alperne)⁴⁷ eller et dekokt af rosmarin og lavendel (Columbia).⁴⁸ Plantens friske knopper spises i Peru mod migræne. Et vinudtræk beroliger nerverne og hjertet (zigojnere),⁴⁹ rosmarin-te tages mod nervositet,⁵⁰ rosmarinolie mod kvalme og hovedpine (Danmark),⁵¹ et afkog for epilepsi (Tyskland).⁵²

Urtebøgernes stadig gentagne påstand, at drogen styrker hjernen og hukommelsen, går igen i folkemedicinen. Man skulle i Tyskland gnide hovedet med rosmarinvand eller -olie,⁵³

i Bolivia spises på fastende hjerte blomsterne med sukker og brød.

Et udtræk af planten i vand eller vin er et husråd for hjertelidelser,⁵⁴ på Mauritius tages den for hjertebanken.⁵⁵ Et vand- eller spiritusudtræk af bladene blev, især af ældre folk, brugt til indgnidning af svage, "mørke", smertende øjne (Danmark, Tyskland, Østrig, Schweiz),⁵⁶ på Filippinerne bades øjenkatarr med et infus.⁵⁷ – Rosmarin *gør hjertet glad, fordriver melankoli og skærper synet i den grad, at man kan se fjerne ting så tydeligt som en ørn* (1700-tallet).⁵⁸

Gigt, rheumatisme: flere steder bruges en tinktur af bladene til salver og indgnidning for gigt, rheuma og nervebetændelse,⁵⁹ i Alperne blandet med hundefedt.⁶⁰ Rosmarinolie anvendes i Tyskland til "nervestyrkende" massage for rheuma og af svaglemmede børn; olien er bestanddel af et populært sæbeliniment for rheuma, kvæstelser, stød etc., i det nordlige Venezuela drikkes rosmarin-te mod rheumatisme.⁶¹ Drogen indgik i den klogekone Karen Hjulbys rec. for ischias, – Et eddikeafkog af roden tjente til badning af podagra og hævede fødder, et vinafkog kunne lægges på koldbrand (Danmark). Rosmarin opblødt i alkohol bruges i Chile som smertestillende omslag på nakken og ørerne, kolde fødder, smertende ben og rheumatisme.⁶²

Kontusioner, inflammationer: af rosmarin- og krusemynteolie, harpiks m.m. fik man en sårslægende balsam (Danmark).⁶³ I tysk folkemedicin bruges rosmarinolie til omslag på vanskeligt helende sår og på ekzemer,⁶⁴ blandet med kamille og harpiks lagt på rifter.⁶⁵ Sår bades i Spanien med et dekokt af blomsterne,⁶⁶ de pålægges de pulveriserede blade og et vinudtræk (Peru).⁶⁷ Boliviens Callawaya-indianere bader kræftsår med et infus af planten og lægger den knust med persille som blødgørende kompres på kirtelsvulst, Maya-indianerne bruger planten knust med blade af en art *Psidium* og kogt med alun til mundskyldning for

sår på tungen.⁶⁸ Saften gnides i bid af giftigt insekt (Italien). Et spiritusudtræk drikkes for indre kvæstelser (Ungarn),⁶⁹ et infus inddryppes for bihulebetændelse (Panama).⁷⁰ Bylder behandles med rosmarinolie (Tyskland), de bades med et dekokt (Texas).⁷¹ Et brændevinsudtræk er i Norge taget for hjernebetændelse.⁷²

Rosmarin-teen blev regnet for blodrensende (sml. ovenfor), drogen indgik i et vinudtræk til unge piger med blegsot (Steiermark, slovener),⁷³ et dekokt af bladene og Lithospermum fruticosum giver en blodrensende drik (Spanien),⁷⁴ rosmarinolie fortynder blodet.

Infektionssygdomme: Te af rosmarin regnes i Tyskland-Østrig for sveddrivende og feberstillende,⁷⁵ den drikkes i Azerbaidshan mod angina,⁷⁶ for malaria hos ruthenerne i Galicien og Bukovina,⁷⁷ i Peru et vinudtræk. Laust Glavind i Holstebro gav olie af rosmarin og pebermynte mod malaria, ”koldfeber”.⁷⁸ Rosmarin bruges af zigøjnerne til et afkog mod høfeber,⁷⁹ dekokt gives børn med skarlagensfeber (Italien),⁸⁰ mod influenza (Columbia). Planten kogt med Sanvitalia procumbens og sukker er hos Maya-indianerne et lægemiddel for dysenteri.⁸¹

Te af rosmarin skal virke galdedrivende (Czakkoslovakiet, Meksiko)⁸² og rosmarinolie hjælpe mod for megen galde (Danmark). Et udtræk gives i Spanien for leversygdomme,⁸³ te af blade og blomster er drukket for gulsort.⁸⁴

Udslæt bades i Tyskland med afkog af rosmarin, med rosmarin kogt sammen med skorstenssod (North Carolina)⁸⁵ kløe indgnides med en tinctur af bladene (Pfalz),⁸⁶ i Bolivia duppes vorter med et dekokt. Et infus af rosmarin og salve til badning af svampesygdom (nordøstl. Italien).⁸⁷

Rosmarin blev i Franken anvendt mod apopleksi (*trækker blodet fra hovedet*), i Østrig var blomsterne bestanddel af et infus mod slagtilfælde,⁸⁸ et brændevinsudtræk af blomsterne tages for samme sygdom (Rheinl.).⁸⁹

Et udtræk bruges i tysk og peruansk folkemedicin mod krampe, afkog af rosmarin og lavendel med anislikør mod stivkrampe (Columbia). Dekokt af bladene eller plantern spist skulle modvirke lammelser; drogen anvendes i Ægypten mod lammelser og epilepsi.⁹⁰

Rosmarinvand drikkes som modgift, det *fordriver giften og styrker hjertet*; rosmarin indgår med fire andre planter og sod i et brændevinsudtræk taget som modgift (Tyskland); sml. ovenfor.

En tinctur (alkoholisk udtræk) indgnedet styrker hovedbunden (Tyrol);⁹¹ tincturen, rosmarinolie eller -te blev brugt til badning og indgnidning for at stimulere hårvæksten,⁹² rosmarin indgår i shampoos som skal kunne modvirke grånende hår.⁹³ For skæl i håret: rosmarin tinctur (Peru), et dekokt (zigøjnere), te af lige dele rosmarin og nælde tilsat bor og garvesyre (Danmark).⁹⁴

Rosmarinolie var bestanddel af midler mod seneforstrækning, hævelser, frost, tunghørighed,⁹⁵ et udtræk hældt i spiritus blev regnet for et sikkert middel mod drikfældighed (Wales).⁹⁶ For troske eller skørbug skylles munden med rosmarinte (Rheinl.). Et udtræk blev i Dalmatien givet som klyster mod indvoldsorm.⁹⁷

Planten anses i Peru for at være et universalmiddel; rosmarinolie indgik i den ”Riga-balsam”, søfolk brugte mod alle sygdomme.⁹⁸

INDHOLDSTOFFER

I blade og blomster henholdsvis 1–2 pct. og indtil 1,5 pct. æterisk olie med stærk kamferagtig lugt og krydret-bitter smag. Olien indeholder α -piner, indtil 18 pct. borneol og 4–5 pct. kamfer, endvidere cineol, ursolsyre, limoner, fellandren og bornylacetat, alkaloidet rosmarinicin, bladene indtil 8 pct. garvestof, amyrin,

betulin, myrcin, bitterstoffet pikrosalvin og østrogent virksomme substanser.⁹⁹

T E R A P I

Drogen virker mildt stimulerende på blodkar og kredsløb, primært centrene for blodkarrenes regulation, hvilket motiverer anvendelsen mod for lavt blodtryk, hjerte- og kredsløbsførstyrrelser, især hos ældre med senilt hjerte.¹⁰⁰ Rosmarin øger tydeligt de små bækkenorgans gennemblødning og fremmer således menstruationen.¹⁰¹ Gynækologisk anvendes drogen mod mensesforstyrrelser (menorré, amenorrhoe, dysmenorrhoe) og nervositet i klimakteriet; som tonikum for mave-tarmkanalen forøger den udskillelsen af mavesaft, virker galde- og urindrivende. Rosmarinolie indgår i salver til kvæstelser og forstuvninger, tjener som smertestillende indgnidning for gigt, muskel- og ledrheumatisme samt nerrebetændelse. Rosmarinsalve blev brugt til forbindung af skudsår og bylder; en blanding af olien med fedt, talg, voks, muskatblomme og enebærolie giver den officinelle *gule nervesalve*.¹⁰²

Kneipp anbefalede rosmarin-te som sved- og urindrivende, mod mave- og leversyggdomme, vattersot, til at stimulere hjertet og menstruationen. Homøopatiens tilbereder af de tørrede blade en tinktur, der oftest gives for mensesforstyrrelser og håraffald, mod hovedpine og hukommelsessvækkelse.

R E F E R E N C E R

1 407 80.

2 133 2, 184.

- 3 333 46f.
- 4 4 80.
- 5 463 19.
- 6 443 228f.
- 7 334 81; 176 76; 432 28, 1973, 120; 151 152; 377 12, 1948, 139.
- 8 284 2, 84, 89.
- 9 434 11, 1861, 152.
- 10 376 295.
- 11 41 12, 1862, 146.
- 12 269 99, 124, 137.
- 13 76 96.
- 14 182 115; 360 207f.; 384 110; 135 65; 311 313–15; 306 16, 1961, 727; 105 221.
- 15 55 1951; 257 175.
- 16 97 16, 1904, 174; 176 88.
- 17 220 6.1, 91.
- 18 462 73, 1911, 164.
- 19 257 175.
- 20 432 16, 1961, 157 (Liguria).
- 21 259 105; 189 2, 670; 255 281.
- 22 58 180f.; 163 60; 212 72; 266 98, 1868, 53.
- 23 360 207ff.; 164 78.
- 24 176 70, 83.
- 25 97 16, 1904, 174.
- 26 189 1, 364.
- 27 197 1908–09, 98f.
- 28 448 2, 1894, 446.
- 29 65 36 (1773); 229 149 (1869); 212 72; 9 275; 467 234; 94 50 (Ægypten); 299 192 (Filipp.).
- 30 406 16, 1961, 720, 722.
- 31 98, 1973, 354 (Kickapoo-ind.).
- 32 76 96.
- 33 229 149; 269 303.
- 34 221 143.
- 35 305 1838, 150.
- 36 255 281.
- 37 217 111.
- 38 269 307.

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

- 39 190 165.
 40 240 18f.; 125 48; 351 108, sml. 222; 66 60.
 41 277 109; 221 221.
 42 257 276.
 43 311 313–15.
 44 105 221.
 45 221 313; 45 87.
 46 91 45.
 47 212 72.
 48 336 6, 1957, 230f.
 49 84 153.
 50 387 216.
 51 102 7, 12f., 34, 41f.
 52 360 207f.
 53 443 229; 229 225; 152 74f.
 54 55 1958; 443 229; 139 36; 164 78; 376 295; 105 221
     (Peru).
 55 207 2, 1980, 272.
 56 221 215; 216 62f.; 58 173; 125 92, 94; 227 211, 134;
     97 174.
 57 299 192.
 58 419 3.
 59 221 231; 380 110; 443 228; 3 249 (Columbia).
 60 212 17.
 61 321 13, 1975, 98.
 62 98 37, 1983, 221f.
 63 221 289f.
 64 134 304; 105 221.
 65 58 175, 185f. (Franken).
 66 322 652.
 67 376 295.
 68 346 132, 170f.
 69 139 46 (Zips).
 70 321 17, 1979, 124.
 71 11 9.
 72 334 81.
 73 125 126, 143; 269 49.
 74 322 652 (prov. Valencia).
 75 223 1, 306; 259 105; 387 216.
 76 310 20, 1971, 379.
 77 434 11, 1861, 152.
 78 156 1, 98.
 79 299a 99, 105f.
 80 19 4, 1875, 413 (Carpento d'Acqui).
 81 346 61, 178.
 82 380 110 (Czakk.); 255 281 (Meksiko).
 83 337 3, 1947, 44 (Orense).
 84 305 1838, 150.
 85 151 253.
 86 443 228f.
 87 105 41.
 88 125 89 (Steiermark).
 89 284 2, 84, 89.
 90 94 50.
 91 259 105.
 92 223 1, 306; 360 207f.; 266 98, 1968, 53; 255 281; 243
     661.
 93 313 81.
 94 *Skive Folkebl.*, 1/3 1952.
 95 156 2, 128; 221 289f.
 96 420 90; 425 18, 1980, 59.
 97 189 2, 670.
 98 328 103.
 99 134 304 (m. litt.henvisn.); 274 5, 103 (litt.hen-
     visn.).
 100 433 38f., 67, 89f.
 101 112 183 (1947).
 102 223 1, 306; 274 5, 103; 380 100; 450 36f.; 134 304;
     360 207f.; 257 175.

RØDKLØVER

TRIFOLIUM PRATENSE (PAPILIONACEAE)

Der skelnes i ældre skole- og folkemedicin ikke mellem kløver-arterne. *Trifolium pratense* kaldes o. 1700 *engkløver*, fra og med 1767 bruges navnet *rødkløver* i dansk botanisk litteratur.

I følgende citater menes formentlig rødkløver:

Henrik Smid's urtebog 1546 anfører et honning- eller vinakrog af blomster og frø som lavement for tarmsår, et vand-eller olieakrog af samme lægges på knuder og bylder for at "modne" dem.

Simon Paulli, *Flora danica* 1648 oplyser, at bønderne blander et dekokt af blade, blomster og frø med smør til en salve på ømme steder.

Som lægeplante benyttes rødkløveren udelukkende i

FOLKEMEDICINEN

En te af de tørrede blomster eller af hele planten drikkes for diarré (Tyskland, slovener),¹ mavesmerter og kronisk mavekatarr (Tyskland, Rusland),² kronisk forstoppelse.³

Som urindrivende middel blev taget te af blomsterne (Norge, Rusland)⁴ eller de knuste frø med vin (Bosnien),⁵ i Norge drak man rødkløverte mod blæresten.⁶

Rødkløver (*Trifolium pratense*) (vänster), ur
C.A.M. Lindmans *Nordens flora*, 1917.

Et afkog af blomsterne er en slimopløsende drik mod forkølelse, hoste (Tyskland, Rusland, USA, Kina, Japan),⁷ zigognere bruger et sukkerrafkog af bladene.⁸ Der blev fra Rusland eksporteret store kvanta tørrede rødkløverbłomster, især til Tyskland, hvor man fremstillede en hostemedicin af dem;⁹ te af blomsterne blev taget for bronkitis og astma¹⁰ og som krampestilende mod kighoste (Norge).¹¹ Den britiske læge Howard Sargent påstod, at han med denne te kunne helbrede kighoste i løbet af 10–14 dage.¹²

I norsk, tysk og russisk folkemedicin tages et udtræk af blomsterne mod mensesforstyrrelser og hvidt udfåd,¹³ det anvendes også af Cherokee-indianerne for fluor albus.¹⁴

Rødkløver-te anses i Norge, Irland, Rusland og USA for at virke blodrensende,¹⁵ en te af blomsterne blev i Norge taget for blegsot.¹⁶

Blomsterne lægges på sår, bylder, neglerodsbetændelse, bullen finger (Rusland);¹⁷ planten indgår hos Penobscot indianerne i en salve til brandsår.¹⁸ Et dekokt af hele planten modvirker betændelse, destilleret vand af den tjener til badning af røde øjne (1838).¹⁹ Øjne med konjunktivitis (bindehindebetændelse) bades med dekokt af blomsterne; saften af kogte blomster indkoges til en salve på ondartede bylder (Tyskland).²⁰ En ekstrakt af blomsterne er et udmærket middel for kræftagtige sår, ligtorne m.m. Hudlidelser bades med et infus af blomsterne (New Foundland, USA).²¹

Te af rødkløver drikkes som feberstillende (Cherokee-indianerne), mod nyre- og kirtelsygdomme (USA),²² den stimulerer leverens og galdens funktioner, gives for appetitmangel og afmagring,²³ i Norge blev den taget mod åreforkalkning og gigt,²⁴ et dekokt af hele planten mod brok (Rusland), infus af roden blev givet spædbørn med besvimelsesanfald (Kentucky).²⁵

INDHOLDSSSTOFFER

Blomsterne indeholder isorhamnetin, mange fenoliske substanser såsom pratol og pratensol, glykosiderne trifolianol, trifolin og isotrifolin, genistein, pectolinarin, biochan o.a. flavonoider, garvesyre, en østrogen substans.

Frøene indeholder 11–14,78 pct. fed olie med glycerider af palmatin-, stearin-, olie- og linolsyre, endvidere sakkarose og mabnan.²⁶

REFERENCER

- 1 360 251; 269 151.
- 2 360 251; 291 31.
- 3 252 3, 2723.
- 4 332 50; 274 7, 31.
- 5 448 2, 1894, 451.
- 6 331 4, 139.
- 7 112 109; 274 7, 31; 299 229.
- 8 299a 109.
- 9 291 30f.
- 10 360 251; 4774; 74 201.
- 11 195 643; 362 144f.; 43 188; 74 201.
- 12 448 2, 1894, 451.
- 13 324 53; 331 4, 139; 334 63; 291 31, sml. 274 7, 31.
- 14 150 29.
- 15 331 4, 108; 271 20; 274 7, 31; 377 32, 1968, 325; 362 144f. (drikkes om foråret).
- 16 332 47.
- 17 291 30f. sml. 33; 274 7, 31.
- 18 196 128.
- 19 305 1838, 82.
- 20 360 251.
- 21 37 111 (1899); 74 212.
- 22 4773.
- 23 252 3, 2723.
- 24 195 643.
- 25 4773.
- 26 223 2, 277; 291 30f.; 274 7, 31; *Archiv für Pharmazie*, 1960, s. 1055.

RØLLIKE

ACHILLEA MILLEFOLIUM (COMPOSITAE)

OLDTID, MIDDLEALDER, URTEBØGER

Homer's *Iliader* beretter om Patrokles, at han skar en pil ud af Eurypolos' sår, badeede det med lunkent vand og dryssede en pulver af en smerte- og blodstillende rod på såret. Det menes, at han brugte rølliken, hvis botaniske slægtsnavn *Achillea* skyldes, at den græske sagnhelt Achilles skal have opdaget plantens sårlægende egenskab.

I den romerske militærlege Dioskurides' værk *De materia medica* (1. årh. e.Kr.), vort vigtigste kildeskrift om antikens farmakognosi, anføres rølliken som *stratiotes chiliophyllus*'den tusindbladede soldaterurt' – navnet fordi den læger gamle og friske sår, bylder og fistler. Drogen har rimeligvis hørt til en feltlæges obligatoriske remedier som en slags førsteforbinding på slagmarken. Andetsteds i værket anbefales planten som et udmærket middel mod kropssmerter, til at fremskynde nedkomsten og regulere menstruationen. Den samtidige romerske forfatter Plinius oplyser, at saften stiller ørepine, diarré og blødninger.

Galen (129–99) skriver, at rølliken helbreder alle slags flegmoner (betændelser under hud eller slimhinder) og anvendes for kvindens blødninger og hvide udflad (fluor albus). Marcellus Empiricus nævner adskillige steder *millefolium* i sin *Liber de medicamentis*,

hvis applikationer hovedsageligt stammer fra gallo-keltisk folkemedicin: mod smerter i hoved, øjne, tænder og svælg, blærekramp, kolik, hoste og næseblødning.¹ Den ældste kendte tegning af planten findes i en byzantinsk codex fra begyndelsen af 500-tallet.

I en engelsk version af *Herbarius Apulei* (o. 1050) står der bl.a.: *for sår gjort af jern, tag denne urt blandet med fedt og læg på sårene; rodens tygges mod tandpine, planten modvirker dysuri og kolik.*²

Abbedissen Hildegard von Bingen (1098–1179) gav rølliken for bl.a. sovnloshed og mensesbesvær; den læger betændte øjne, sår pålægges røllike kogt i vand, når såret begynder at heles lægges den friske urt på det.

I tidlig middelalder og af "den tyske Bartholomæus" omtales drogen som benyttet mod blodspytning, hæmaturi, rabies, migræne, epilepsi, appetitmangel, tandpine, fistler og panaritium (bullen finger).³ Alle disse indikationer gentages i nyere folkemedicin.

Harpestræng-afskrifter fra o. 1400 nævner ofte rølliken som sårlægemiddel: tag røllike og knus med salt og lav en pulp deraf og læg den på såret, og det heles – tag røllikens frø, knus dem fint og kom det i øjnene, da ser du hvide skælfare ud af dem; urten indtages med eddike for blæresten.⁴ Et vinifikat drikkes mod krampe og dysenteri;⁵ frøene koges med bævergejl og eddike til en drik, der stiller diarré, knust

Skolbarn som samlar in rölleka till apoteken på 1940-talet. Foto: Farmacihistoriska sällskapet, Apotekarsocieteten.

røllike blandet med æggehvide og honning bindes på sår, renser dem og lindrer smerten.⁶ En dansk sårsalve fra 1500-tallet består af tørret pulveriseret røllike blandet med gåsefedt.⁷

Christiern Pedersens lægebog 1533: plantens saft indtages mod næseblødning og malaria, med den gnides smertende tand; et vin- eller ølafkog drikkes for hæmorroider eller de pålægges et plaster af saften; røllike knust med kogt flæk giver et sårlægende omslag.

Henrik Smids urtebog 1546: et vinafkog uddriver levret blod, spolorm og gift, stiller diarré; bartskærerne ved hvordan denne urt bruges til plastre og salver, thi den læger, tørrer og renser alle sår.

Kroeber opregner følgende indikationer i 1500-tallets tyske urtebøger:⁸ lever- og nyresygdomme (stendannelser), blæreslaphed, bryst- og lungeslim, hoste, lungeblødning, hæmorroider, feber, blegshot, svækiske fordøjelsesorganer, abnorm luft- og syredannelse i mave-tarm-kanalen, kræmper, kropssmerter, mave- og tarmkatarr, gigt og rheumatisme.

Simon Paulli, *Flora danica* 1648: rølliken er næsten en af de allerfornemste urter, som man plejer at kalde Vulnerarias, det er de som tjener til sår og skader at læge. Den har den natur at rense og læge og det uden nogen pine og smerte ... store skader og stille det ganske legemes blodflod og blodgang". Næsen blev hugget af en bonde, men han tog stumpen og satte sammen igen, lagde rølliker som var knust i rødvin, derpå og forbandt det ... Blodet blev straks stillet og skaden lagt og der kom ikke synderligt stort ar derefter. Danske og norske bønder kender dette råd – når de i slagsmål bliver hugget eller skæret af kniv eller af vanvare lemlæstet, hakker de den småt med flæk og lægger den så ved såret, og uden videre bekostning bliver det helet og lagt. Et dekokt af planten kan drikkes mod for voldsom menses, nogle kvinder mener det hjalp dem mod at abortere. Et destilleret vand af røllike uddriver indvoldsorm.

Præsten Possholanus' *Flora medicae hafniaca* 1691 og lægen Johs. de Buchwalds *Specimen medico-practico-botanicum* 1720 berømmer ligeledes røllikens indvortes brug mod blødninger og udvortes på sår, bylder og hæmorroider. Men herefter forsvinder drogen næsten helt fra skolemedicinen.

I det nordlige Europa har rølliken tilsyneladende spillet en større medicinsk rolle end i Sydeuropa. Man tør gå ud fra, at germanerne og slaver benyttede denne almindeligt vildtvoksende lægeplante længe før antikens skrifter blev trykt og således kendt i videre kredse.

Blodstillende og sårlægende salver tilberedt med urter var velkendte i nordisk sagatid.⁹ Bror Pettersson anser det for muligt, at germaniske legionærer bragte planten med hjem og gjorde dens anvendelse som sårlægemiddel kendt i Østersølandene.¹⁰ På Olaf Trygvessøns tid (o. 1000) skal man i Norge og på Island have brugt en salve med finsnittet røllike i fedt til sår og udslæt.¹¹

Rølliken menes afbildet som søvnens symbol på gamle sarkofager.¹² Den indgik i

en oldnordisk besværgende trylleformular i forbindelse med solkult,¹³ Sankt Hildegard (1100-t.) nævner datidens tro på plantens søvn-dyssende kraft.¹⁴ Indtaget i større mængder kan drogen faktisk bevirke swimmelhed og en narkoselignende tilstand.¹⁵ Så måske var det ikke tilfældigt, at bronzealderens Egtvedpige fik en rollikeblomst med i kisten for 3000 år siden¹⁶ – den skulle vel værne hende mod onde magter og/eller sikre en uforstyrret dødssøvn.

FOLKEMEDICIN

*Sår lægemiddel, kontusioner
af enhver art, bylder o.a.
betændelser, hæmorroider,
udslæt m.v.*

Samerne koger rollike i fløde til en sårsalve, planten lægges på smertende sår og bylder.¹⁷

Lapper: friske blade kogt med fløde presses gennem et klæde og ”olien” bruges som et sårplaster; o. 1780 omtales et tilfælde, hvor en mand fik en fod skåret næsten helt af og blev hjulpet til førighed igen med denne salve.¹⁸

Norge: Rollike-te drikkes mange steder mod hæmorroider, med udtrækket bades sår og hævelser, urten lægges som grødomslag på brystbylder og smertende fingre; et bræn-devinsudtræk eller planten kogt med fløde og smør giver en sårsalve (ultimo 1700-tallet).¹⁹ På hævelser og gamle sår, der ikke vil læges, lægges et infus af tørret rollike eller den kogte plante; i en egn blev den tørre rod pålagt tillige med brunt sukker og smør; planten indgik i en salve til bylder.²⁰

Island: ituhakket rollike koges med smør til en salve på sår og udslæt (o. 1770),²¹ et dekokt gnides i friske sår som da læges meget hurtigt (1849),²² blandes med smør til et plaster på smertende fingre, med fåremøg, regnorm

og tjære til ublodige stødsår, den friske plante lægges på sår; syge øjne bades med rollikete.²³

Færøerne: finhakkede blomster koges i tælle eller smør til en balsam på åbne sår (1800).²⁴

Sverige: Dalarnes bønder knuser planten og lægger den, med eller uden fedt, på friske sår (Linné 1747–48).²⁵ Urten bruges, når man ikke har andet middel, til sårforbinding, en te af blomsterne drukket daglig hjælper for hæmorroider (1806).²⁶ En ”olie” presset af blomsterne er et godt sårlægemiddel når man f.eks. har hugget sig (Ångermanland).²⁷ Te af rollike drikkes for udslæt, således nældefeber.²⁸ – Sv. Finland: bladenes saft er god til snit- og hugsår de kogte og endnu varme blomster bindes på ringorm, erysipelas.²⁹

Danmark: rolliken var o. 1660 bestanddel af jyske bønders sårplaster (sml. ovenfor).³⁰ Den friske plante bindes på sår (1761ff.),³¹ grøn rollike stegt i fedt eller talg lægges på frostsår (1816),³² hakket rollike plus fedt giver en sårsalve. Den kloge mand Erik Lassens cyprianus: *Tag friske rolliker, knus dem og læg dem på såret som et plaster, da trækkes såret sammen. Har du ej friske så tag tørrede rolliker og knus dem og blod dem med æggehvide.*³³ Hans kollega Anders Ulfkjær rådede sine patienter med frostsår til at bade dem med rollikevand, evt. tilsat krusemynte.³⁴ På Fyn badede en klog kone skinnebenssår med et dekokt af rollike, korbendikt (*Cnicus benedictus*) og safran.³⁵ Planten indgik o. 1820 i en salve til hundebid.³⁶ Ømme hævede fødder blev i Slesvig badet med et dekokt af hele planten, på hudløshed og diegivende kvinders syge bryster lagdes en salve af finskåret rollike og hyldebark blandet med hønsfedt og kogt.³⁷ Rollike blev i Vestjylland lagt på betændte sår,³⁸ i Vestsjælland banket sammen til en kage og denne bundet på bullenskab,³⁹ en linnedklud vædet med afkog af frisk rollike lagdes på betændelser (Skernegnen o. 1880).⁴⁰ En klog mand i Jylland lagde rollikeomslag på betændelser, dårlige ben, blodforgiftet finger; fnat, ringorm og hævelser efter insektstik

badede han med et afkog af røllike og vistnok malurt.⁴¹ For hæmorroider drak man et afkog af røllike i vin og lagde de varme rølliker på anus. I Sønderjylland tog man røllikete som ”blodrensende” mod eksem,⁴² på Vestlolland indgik planten i en eksemsalve.⁴³ Man kunne lægge knust røllike og usaltet smør på børns hovedudslæt (1837)⁴⁴ og bade betændte øjne med te af røllike og jordbærurt.⁴⁵

Tyskland: man drak i Schwaben røllikete mod blodstyrting, næseblødning og hæmorroider,⁴⁶ den frisk udpressede saft toges mod lungeblødning (Rheinl.),⁴⁷ saften blev dryppet i snit- og stiksår,⁴⁸ knuste blade kogt med smør eller fløde gav en sårsalve.⁴⁹ En te af røllike var i mange egne et husråd for hæmorroider, indvortes eller brugt som kompres⁵⁰ – *et hurtigtvirkende råd for hæmorroider, der da udtrøres.*⁵¹ Røllike blandet med smør og voks gav en salve til åbne sår,⁵² et dekokt af planten blev brugt til behandling af især ondartede bylder, iøvrigt sprukne hænder og impetigo.⁵³ Man lagde røllike stegte i smør, voks eller fedt på syge fingre (Hessen o. 1700, 1800),⁵⁴ spiste planten for filipenser (Pfalz),⁵⁵ drak røllikete mod udsłæt (Schlesien)⁵⁶ og indvortes kræft (Franken),⁵⁷ et dekokt af røllike med enebær og bønneskaller på *imdre svulst* (Vestpreussen).⁵⁸

Ostrig: hæmorroider blev behandlet med damp fra røllikete og planten anvendt i forskellig tilberedning på sår.⁵⁹ Planten er en af slovenernes mest benyttede sårlægemidler.⁶⁰

Schweiz: te af røllike drikkes mod betændelser i urinvejene og bruges til badning af eller omslag på sår.⁶¹

Holland: det var alm. at lægge bladene på sår, knust med vejbred på kræft,⁶² et vandafkog af rødderne på sår og betændte fingre.⁶³

Frankrig: planten lægges på snitsår,⁶⁴ sprukne brystvorter bades med røllikete.⁶⁵

Spanien, Portugal: rølliken anvendes som sårlægemiddel på næsten hele den iberiske halvø.⁶⁶

Baltikum: der blev lagt knust røllike på snit- og hugsår, et ølafkog på bylder (Estland),⁶⁷

saften tjente som stryptikum og blev blandet med sur fløde lagt på snitsår, den friske plante anbragt mellem hudløse tær (Letland).⁶⁸

Polen: rølliken er et kendt middel mod hæmorroider og dens positive virkning bekræftet af praktiserende læger.⁶⁹

Czechoslovakiet: et udtræk af røllike til omslag på udsłæt og til gurgling af betændt tandkød.⁷⁰

Italien: infus af hele planten til badning af hæmorroider.⁷¹

Balkan: bruges indvortes for lungeblødning, iøvrigt som stryptikum på friske sår, der også pålægges et plaster af røllike blandet med harpiks, salt, voks og fedt. Saften af røllike og vejbred tilsat salt og alun blev anvendt til øjenbadning for at fjerne pletter på hornhinden (Bosnien og Hercegovina).⁷² Et afkog i olie bindes på blodige hævelser efter stød og slag; et omslag med røllike indgik i en klog cones sårbehandling.⁷³

Rusland: russiske folkemedicin brugte til-syneladende oftest de friske blade som hæmostatikum, i 1800-tallet blev planten overalt benyttet som sårlægemiddel, dens saft, et vand- eller spiritusudtræk indtages for hæmorroider, næseblødning, den knuste urt skulle hindre der dannedes *dødt kød* (Kaukasus).⁷⁴ Man lagde røllike på sår og steder, hvor mad-dikter kunne bryde frem;⁷⁵ sår, bylder, brandsår gnides med saften.⁷⁶ For hæmorroider drikkes et dekokt af røllike og mistelen og knuste røllikeblade pålægges; et dekokt af planten er blodstillende og sårlægende (Ukraine).⁷⁷ Et afkog af lige dele røllike- og hyldeblomster indtages mod eksemmer, dekokt af to dele røllike-, en del skarntyde og to dele gulerodsshaft for cancer.⁷⁸

Skotland: en blodstillende sårsalve tilbere-des af blomsterne.⁷⁹

Irland: et dekokt med honning og fiske-galde lægges på syge øjne.⁸⁰

Nordamerika: Rølliken er næppe oprindeligt vildvoksende i Nordamerika. Arten blev

Rölleka (*Achillea millefolium*) ur *Herbarius Latinus, Paris, c:a 1486.*

fundet første gang 1620 eller samme år ”May-flower” ankom med de engelske kolonister (der kan have ført den med som lægeplante). Desuagtet har rølliken en bemærkelsesværdig hyppig og alsidig anvendelse hos indianerne, der rimeligvis mindre skyldes kontakten med europæerne end egne erfaringer. Under den amerikanske borgerkrig 1861–65 opstod navnet *soldier’s woundwort* fordi planten ofte blev brugt til sårforgning.⁸¹

Den lægges på kvæstelser af enhver art,⁸² kogt røllike på sår, plantens saft som liniment eller til badning af sår og udslæt, hermed desinficeres hestes snit- og sadelsår; en indianer i Nevada fik et dybt snitsår, som blev forkert behandlet og ikke ville læges, en halv time efter at en pulp af frisk røllike var pålagt var såret rent og smertefrit.⁸³ Den knuste urt udrørt i vand lægges på brandsår, *then used the medicine is common property* (Zuñi-stammen).⁸⁴ Rølliken skal virke ligesom jod når den vandoplødt bindes på snitsår.⁸⁵ Den friske eller tørrede og pulveriserede urt anbringes på sår og udslæt (Thompson indianerne, British Columbia);⁸⁶ planten lægges på kontusioner

og rheumatiske lemmer (Guisute/Utah),⁸⁷ de knuste blade på hævelser eller sår, kogte blade på hestens seletøjssår (Nevada), et infus til badning af hævelser (Winnebago),⁸⁸ knuste røllikeblade på bylder og brandsår (Bella Coola indianerne/British Columbia),⁸⁹ på brandsår og udslæt et infus af roden (Okanaga-Colville indianerne, British Columbia).⁹⁰ Blackfoot-stammen binder den kogte plante på en bullen finger, de tyggede blade på hævelser, et infus bruges til bading af hævelser, sår og syge øjne;⁹¹ betændte øjne bades med et dekolt af stængler og blade (Kickapoo/Meksiko). Quinault-stammen og Okanagan-Colville bruger hertil en te af roden.⁹² Den tørrede og knuste plante drysses på hævelser, kvæstelser, forstuvninger (Micmac/Nova Scotia),⁹³ tyggede blade på hævelser og sår, blandet med Lonicera involucrata på hårde mammæ (Kwakiutl/Brit. Columbia),⁹⁴ et infus af bladene på sår efter pile- eller bøsseskud (Karok/Californien);⁹⁵ de friske blade lægges på eksem og udslæt.⁹⁶ Et dekolt af røllike anvendes til badning af sprukne hænder, filipenser, udslæt etc., betændte øjne, insekt- og slangebid, den pulveriserede plante drysses på udslæt og bladene bindes på bid af edderkopper (Ojibwe)⁹⁷ og på udslæt,⁹⁸ eller man bruger knuste opblødte blade (Coast Salish ind.).⁹⁹ Eksemsår gnides med den grønne plante (Menomini). Aztekerne lagde planten på sår og scabies.¹⁰⁰

Syrien: den knuste rod anvendes som styp-tikum og sårmiddel.¹⁰¹

Venezuela: et dekolt drikkes eller bruges som omslag mod filipenser.¹⁰²

Ostindien: et udtræk af blade eller blomster styrker slimhinderne (anført blandt råd for hæmorroider), de knuste blade bindes på nekroser.¹⁰³

Åndedrætsorganerne, brystet

Om rølliken hedder det i relevant tysk litteratur ofte blot, at den tages for ”lungelidelser”.¹⁰⁴

Et infus drukket hver morgen i 2–3 dage skal helbrede sygdomme i åndedrætsvejene, bl.a. tuberkulose (Oregon Paiutes indianerne).¹⁰⁵ Slovener tager et dekolt af planten for lungebetændelse,¹⁰⁶ på Balkan for lungeemfysem, i Sachsen for lunge-tb. og især den ledsagende hæmoptise, et infus blev i Holland taget for ”blodhoste”.¹⁰⁷ Om anvendelsen mod blodspytnings foreligger der meddelelser fra Danmark (dekolt af røllike og krusemynte i eddike), Schlesien, Holland og Rusland.¹⁰⁸

Mod svindsot, lungesot eller tærtning (der menes oftest lunge-tb.) drak man røllikete i Danmark,¹⁰⁹ Norge, Tyskland, Rusland (udtræk af røllike, tusindgylden og bukkeblad),¹¹⁰ hos Blackfoot-indianerne,¹¹¹ i Letland og ved Rhinen den frisk udpressede bladsaft,¹¹² Quinault-stammen et dekolt af rødderne. Man tog te af røllike for ”brystlidelser”¹¹³ hos samer og lapper,¹¹⁴ i Norge, Tyskland, Rusland, Schweiz og Iran,¹¹⁵ på Bornholm en te af røllike, bukkeblad og malurt.¹¹⁶

I plantens hele udbredelsesområde er drukket afkog af den mod forkølelse og hoste, således i Danmark, Sverige og Norge, Island, Tyskland, Schweiz, Irland, Letland, Skotland, Rusland, USA, en række nordamerikanske indianerstammer,¹¹⁷ hos aztekerne – et dekolt af røllike med kirsebærträets bark: Khallam-indianerne/Washington,¹¹⁸ røllikete i varm mælk som sveddrivende mod forkølse: Micmac/Nova Scotia, de tørrede blomster indtages med vand: spansk New Mexico, bladene tygges og saften svælges: Hesquit/Vancouver,¹¹⁹ tyggede røllikeblade og blade af Lonicera involucrata lægges på brystet: Kwakiutl/Br. Columbia, roden tygges: indianere i Nevada.

Røllikete blev i Tyskland drukket for luftørskatar m.m.,¹²⁰ mod bronkitis i Norge og Tyskland,¹²¹ afkog af blade og blomster til gurgling for halsbetændelse: Tyskland, Østrig, Blackfoot-ind.,¹²² mod åndenød og astma (Lyø, Norge, Sverige, Tyskland, Flandern, Rusland 1700-t.),¹²³ for kighoste i Tyskland.¹²⁴

Urinvejene

Udtræk af blomster eller blade blev taget som urindrivende i Himmerland, Schweiz, Ostindien,¹²⁵ af Blackfoot-indianere for at sygdom skal forsvinde med urinen,¹²⁶ endvidere mod stranguri i Norge fra slutningen af 1400-tallet¹²⁷ og i Niedersachsen,¹²⁸ i Danmark, Friesland og Schlesien for ufriwillig natlig vandladning,¹²⁹ mod blærelidelser (-betændelse, -katarr, -sten): Rømø, Norge, Tyskland, Rusland,¹³⁰ indianere i Nevada, for blod i urinen (Danmark og Norge).¹³¹ Teen blev taget for nyrelidelser i Norge, Tyskland, Irland, Rusland,¹³² i Sibirien et dekolt af røllike, gul åkande og Sedum purpureum,¹³³ hos indianere i Nevada og Pennsylvania, Callaway i Bolivia¹³⁴ – for nyresten i Danmark og Tyskland,¹³⁵ på Bornholm en te af røllike, bukkeblad og malurt, der også skulle hjælpe for vattersot, røllikete mod vattersot på Island og i Niedersachsen.¹³⁶

Mave- og tarmlidelser

Marcellus Empiricus skrev o. 400 e.Kr. i sin *De medicamentis*, at røllike indtaget med rødvin er et godt middel for kolik, og den skolastiske lærde Albertus Magnus: de knuste blomster drysset i maden fremmer fordøjelsen og fjerner tarmluft.

Folkemedicinen anvender røllike-te mod mave- og tarmlidelser, mavebesvær, -krampe, -katarr, som mavestyrkende (Danmark og Norge, Tyskland, Østrig, Rusland, Iran, Alabama (roden kogt med mel og lagt på maven bevirker *movements from the bowels*),¹³⁷ indianere i Kalifornien, Nevada, Canada, Blackfoot, Cowlitz- og Squaxin-ind. (dekolt af roden), Okanagan-Colville (infus af roden), Hesquiat-ind. (bladene tygges og saften svælges).¹³⁸ Mod kolik og flatulens: røllike sat på brændevin (Danmark),¹³⁹¹⁴⁰ Pfalz (også veterinært), Niedersachsen, Hessen (veterinært),¹⁴¹ Kärntner slovener,¹⁴² Schweiz og Iran;¹⁴³ dekolt af hele planten gives for

kolik, af roden mod tarmluft hos indianere i Nevada.

Te af røllike mod forstoppelse, som afføringsmiddel i Norge, Tyskland, hos slovener,¹⁴⁴ i Skotland, Rusland (dekokt af røllike og malurt),¹⁴⁵ Alabama (eller roden spises),¹⁴⁶ i Panama,¹⁴⁷ hos Coast Salish indianerne og indianere i Nevada, Blackfoot.¹⁴⁸ Kontradiktatorisk blev te af røllike imidlertid også meget brugt mod diarré (Danmark),¹⁴⁹ på Rømø en te af røllike og ingefær,¹⁵⁰ i Slesvig af røllike og malurt¹⁵¹ – endvidere i Norge og Sverige,¹⁵² i sv. Finland et brændevinsudtræk for ”lös mage”,¹⁵³ Island (et vinifikation),¹⁵⁴ Tyskland,¹⁵⁵ Steiermark,¹⁵⁶ Schweiz,¹⁵⁷ Rusland 1700-t.,¹⁵⁸ Caughnawaga-indianerne i Canada (afkog med Rumex),¹⁵⁹ indianerstammer i Washington, Okanagan-Colville (infus af roden),¹⁶⁰ mod blodig diarré (Chehalis-, Skagit-, Swinomish-ind.),¹⁶¹ mod dysenteri i Norge,¹⁶² Italien,¹⁶³ hos slovenerne, i Pennsylvania.¹⁶⁴ Teen blev i Norge drukket mod sure opstød,¹⁶⁵ i Sverige (Västerbotten) og Flandern for halsbrand og opkastning.¹⁶⁶

Lever, galde

Rølliken indgår i flere russiske opskrifter (afkog) til at stimulere galdesekretionen og rense leveren. Et dekokt af røllike er taget for leverlidser i Danmark,¹⁶⁷ på Island, i Tyskland,¹⁶⁸ af Delaware- og Blackfoot-indianerne,¹⁶⁹ hos Guisute-stammen i Utah for galidelidser, på Island blev mod gulsoot indtaget røllikeblade i varmt vand,¹⁷⁰ i Pfalz og Irland røllikete.¹⁷¹

Dekoktet blev mange steder regnet for blodrensende, således i Danmark, Færøerne, Norge, Tyskland, Schweiz, Frankrig, Irland (for ”svagt blod”), hos Shuswap-indianerne,¹⁷² mod blodmangel og blegsoot i Danmark, Færøerne, Sverige og Norge, Lapmarken, Bayern og Friesland, Østrig og Rusland.¹⁷³

Gynækologisk

Allerede Hildegard von Bingen i 1100-tallet kendte rølliken som mensesregulerende droge.¹⁷⁴ Et afkog af den tørrede plante blev alm. benyttet som mensesdrivende (emmennagogum), herom meldes fra Danmark, Tyskland og Østrig, Rusland, Ostindien,¹⁷⁵ i Tyrol skulle man helst bruge eksemplarer med røde blomster.¹⁷⁶ Men hos os som i Norge og Ungarn (Zips) blev dekoktet også taget som blodstillende ved for voldsom menstruation,¹⁷⁷ i Finland, Tyskland og Rusland skulle det modvirke leukoroe.¹⁷⁸ Andre gynækologiske applikationer: for ”rød blodflod” (sv. Finland),¹⁷⁹ uterusblødninger o.a. livmodersygdomme (Rusland 1800-t.),¹⁸⁰ vaginalblenorroe (Galicien og Bukovina).¹⁸¹ I tysk folkemedicin tjente teen til beroligelse af barselkvinder¹⁸² og for hendes hævede fodder (Bøhmen);¹⁸³ den skulle fremskynde veerne (Rusland)¹⁸⁴ og uddrive placenta (Blackfoot-ind.).¹⁸⁵ Et dekokt af hele planten indtages af indianerkvinder i Nevada og Washington som blodrensende tonikum efter nedkomsten og lægende for livmoderen, Makahkvinder spiser frisk røllike for at komme til at svede under fødselen. – En anvendelse som abortivum kendes fra Tyskland.¹⁸⁶

Gigt, rheumatisme

Rølliken har fra gl. tid været meget brugt imod arthritis og rheumatiske lidelser, oftest taget som te (Danmark, Norge, Tyskland, Italien (dekokt af roden), Skotland,¹⁸⁷ drogen indgik i en balsam for gigt (Island)¹⁸⁸ Quileute-indianerne lægger plantens kogte, tyggede eller knuste blade på rheumatiske lemmer,¹⁸⁹ hos Kwakiutl-ind. bruges de nederste blade plukket før blomstringen til et dampbad mod rheuma.¹⁹⁰

Krampe, lammelse

Drogen tilskrives krampstillende og adstringerende egenskaber,¹⁹¹ i Jylland blev et

afkog af blade og blomster givet for krampe; en klog mand rådede patient med lammelse til at bade sig i dekolt af røllike og humle.¹⁹² Rølliken gav en krampestillende te (Sachsen), i Syrien spises roden.¹⁹³

Nervesystemet

Selv om der i drogen ikke er påvist anodyne stoffer blev den ofte benyttet som anæstetikum (jnf. ovenfor: gigt, rheuma); man gned smertende kropssteder med røllike og smør¹⁹⁴ eller lagde omslag med røllikeafkog på dem (Norge),¹⁹⁵ det blev indtaget for smerter i knoglerne (Irland),¹⁹⁶ i hoved og mave (Italien), smerter i krydset (aztekerne), lagt som liniment på smertende muskler (indianere i Nevada). Bladene tygges og saften svælges for indre smerter (Hesquiat-ind./Vancouver)¹⁹⁷¹⁹⁸. Friske rødder eller blade af røllike lægges på betændt tå for at lindre smerten, friske blade kogt med salt på forstuvet led og hvad ellers gør ondt, grønne dampede blade på trætte og smertende fødder (Oregon Paiutes indianerne).

En te af røllike, baldrian og ingefær mod depressioner (Sverige, England).¹⁹⁹

Roden nævnes i norrøne lægebøger som middel for tandpine, dels tygget og dels som udtræk til mundskyldning.²⁰⁰ Et stykke af plantens rod blev anbragt i tanden (Norge, Flandern)²⁰¹ eller man gned den med røllikesaft (1624),²⁰² stak grønne røllikeblade ianden (Italien) eller et øre (Færøerne).²⁰³ Nordamerikanske indianere tygger bladene eller rødderne, som presses ned i den smertende tand, hvorefter munden skyldes med et dekolt af roden.²⁰⁴ I Norge og på Island blev drukket røllikete for tandpine, i Sachsen gav man den til børn med smerter under tandfrembrudet. På rådcent tandkød lagdes knust røllike og smør (Tyskland 1300-t.).²⁰⁵ Nordamerikanske indianere behandler ørepine med inddrypning af et infus.²⁰⁶

Røllikete blev hos os, i Tyskland og Belgien drukket for dårlige nerver,²⁰⁷ i ældre russisk folkemedicin som sedativum ved ”hjertebanken”,²⁰⁸ i Friesland mod besvær med hjertet²⁰⁹ – desuden mod hovedpine (Norge, Irland, slovener, mange indianerstammer),²¹⁰ for hovedsmærter som skyldes forkølelse (Callawaya/Brazilien)²¹¹ eller syge øjne (Kayata Navajo ind.),²¹² indianere i Quebec indsnuser de tørrede og knuste blade.²¹³ St. Hildegard (o. 1150) tilrådede te af røllike mod søvnlosshed; den er i Frankrig taget som en søvndyssende drik,²¹⁴ ligeså i Italien og Ostindien,²¹⁵ hos slovenerne mod epilepsi.

Diverse: te af røllike var sveddrivende²¹⁶ og toges for ”hidsige sygdomme” (Bornholm),²¹⁷ i Rusland og Irland mod feber²¹⁸ som hos adskillige nordamerikanske indianerstammer;²¹⁹ i Østrig (Zillertal) indtages finhakket røllike for ”kold feber” (malaria),²²⁰ spansk New Mexico tørrede og pulveriserede blade af røllike og vejbred i varmt vand;²²¹ dekolt af røllike mod malaria også i Finland, Tyskland, Belgien, Balkan, Italien;²²² det finske røllikenavn *lavantantieinä* ’tyfusurt’ (medio 1800-t.) tyder på en anvendelse mod denne sygdom.²²³

I Norge vaskede man håret med røllikete for at gøre det langt og smukt. Mod håraffald bades hovedbunden med dekolt af blomsterne (Menomini- og Forest Potawatomi indianerne),²²⁴ det drikkes i Sverige, Schweiz og Ostindien mod appetitløshed²²⁵ – iøvrigt mod apopleksi, forgiftning,²²⁶²²⁷ skørbug (Norge),²²⁸ blodstyrtning (Hessen),²²⁹ til badning af hævede ben (Schweiz),²³⁰ røde hunde, mæslinger og skarlagensfeber (Siebenb. Sachsen),²³¹ for diabetes (Friesland),²³² polypper eller ”vildt kød” (slovener), ildebefindende og kvalme (Thompson-, Cheyenne-ind.)²³³ for ikke at blive smittet af fåresyge (Lummi-ind.).²³⁴ Røllikete skal kunne sække et for højt blodtryk (Sverige).²³⁵ Barselkvinder i Bayern og Pfalz

Rölleka (*Achillea millefolium*), ur *Christian Egenolff, Herbarum, arbūm, frūticūm, frumentorum ac leguminem, Frankfurt, 1546.*

spiste grøn røllike mod svigtende laktation²³⁶
jnf.: når kørerne åd røllike gav de mere mælk
(Færøerne).²³⁷

Teen er givet mod indvoldsorm (Færøerne,
Pfalz, Rumænien).²³⁸

INDHOLDSSTOFFER

Dagens farmakodynamik er stadig uafklaret. Det skyldes navnlig kemisk-tekniske problemer i forbindelse med indholdsstoffernes isolering og deres åbenbart komplekse virkningsmekanisme. Analyser fra det sidste hundredår gav fra fem til ikke færre end 120 kemiske forbindelser.

Et væsentligt kemisk aktivt princip i den aromatisk duftende og bittert smagende droge (*herba, flos millefolii*) er den i alle plantens dele forekommende æteriske, mørke- til grønligblå olie med stærk kamferagtig lugt. Mængden varierer mellem 0.07 og 0.25 pct. i friske og 0.24–0.5 pct. i tørrede blomster. Olien indeholder bl.a. det antiseptiske cineol (ca. 9–10 pct.), endvidere thujon, borneol, eucalyptol, isovaleriansyre, eugenol, to flavonoider og seskviterpenlaktoner, i bladene vitamin C og K, i blomsterne 32.4 mg C-vitamin pr. 100 gram.²³⁹ I alle overjordiske dele og navnlig blomsterne findes det specifikke glykoalkoloid achillein, desuden betain, betonicin, stachydrin, bitter- og garvestof, aconitsyre, forskellige mineralsalte, inulin, asparagin, sandsynligvis et blåsyreglykosid og et fotosensibiliserende stof.²⁴⁰

Kulbrinten azulen i den æteriske olie udgør (jugoslavisk droge) 5.93–33.75 pct. i blomsterstanden, 7.11–28.35 i bladene og 5.76–16.93 i stænglerne (men intet i nogle eksemplarer).²⁴¹

Det farmakologisk og terapeutisk vigtigste indholdsstof er dog derivatet chamazulen identisk med kamilleblomstens; det frigøres først under vanddampdestillation af et ikke udforsket forstadium. Det er omstridt, hvorvidt chamazulen modvirker inflammationer.

TERAPI

Dagens ældste terapeutiske anvendelse (bortset fra Dioskurides' og Plinius' noget tvivlsomme oplysninger) er som "blodrensende" i 1500-tallets urtebøger samt mod ind- og udvortes blødninger, kropssmerter og diarré – folkemedicinen har her empirisk udnyttet plantens garvestof. Den ældre skolemedicin gav te af røllike for hæmorrhoidalblødning og menoragi samt til at provokere menstruationen. Afkoget blev også meget brugt for

kronisk bronkitis, astma og som antiperiodikum under klimakteriet.²⁴²

Bohn omtaler (1935) rølliken som et især på blodkarsystemet virkende lægemiddel, der kan stille hæmorrhoidalblødning, uterine blødninger etc.²⁴³ Efter tilstrækkelig langvarig dosering skal drogen have virket klart hämostyptisk på lunge-, tyktarm-, hæmorrhoidal-, blære- og uterusblødninger.²⁴⁴ Franske læger skal have bekræftet effekten på såvel hæmorrhoidalblødning som metrorragi.²⁴⁵ Keeser konstaterede, at et 10 pct. dekokt af herba millefolii såvel in vitro som in vivo fremskynder blodets koagulation hos dyr med en virkningsgrad svarende omrent til hyrdetaskes (*Capsella burs-pastoris*).²⁴⁶ Tritonova afprøvede en alkoholisk ekstrakt af blomster og blade på tre hundrede kvinder med gynækologiske lidelsler og subinvolution post partum; blodets koagulation blev forceret med ca. 50 pct., hämoglobinet forøget med 10 pct., blødningstiden reduceret ca. 46 pct. og leucocyt-tallet steg med 16 pct.²⁴⁷ Sovjetiske læger ordinerer ekstrakt og infus af røllike som hämostyptikum navnlig ved uterusblødninger der skyldes inflammationer samt mod fibromyoner; præparaterne er ofte kombineret med nældeblade.

Et ungarnsk patent anmeldt lægemiddel er røllikeolie anvendt som salve eller emulsion og som injektion ved behandling af sår og forbændinger.²⁴⁸ Azulenets antibiotiske effekt blev i kliniske forsøgsrækker skiftevis be- og afkræftet. En ekstrakt af den tørrede og pulveriserede droge havde i et amerikansk forsøg ingen bakteriostatisk effekt,²⁴⁹ mens Freerksen 1951 rapporterer en sådan på *bac. subtilis*, *bac. typhi* og *micrococc. aureus*.²⁵⁰ Muligvis er den tale om mindst tre azulen-stadiers reaktioner på betændte cellevæv.

Drogens stimulerende virkning på kredsløbet kan udnyttes til behandling af angina pectoris. Kroeber erkendte under selvforsøg dens gunstige effekt på sklerotisk alderdomsbesvær.

Chabrot og andre franske læger injicerede hunde med et dekokt af 50 g droge og konstaterede efter en halv time en signifikant forøgelse af galdesekretionen.²⁵¹ Lwow ordinerede (1884) røllikete til patienter med fluor albus og opnåede i 34 tilfælde en hurtig og varig helbredelse.²⁵² Drogen skal have vist sig effektiv mod kronisk milthævelse (efter malaria) og kronisk leverhævelse samt i behandlingen af kronisk mavekatarr.

Dens krampestillende virkning tilskrives hovedsagelig flavonoiderne, mens Achillein motiverer anvendelsen som et fordøjelsesstimulerende remedium. Achillein virker blodstillende og blev i 1800-tallet ofte brugt som erstatning for kinin, særlig i Sydeuropa.²⁵³

Efter nutidige erfaringer i praksis virker te af røllike krampestillende og generelt toniserende, især på kvindens underlivsorganer (bindevæv, muskulatur) hvor spændingen er nært knyttet til nervesystemet (vegetativ dystoni).²⁵⁴ Flos millefolii regnes for moderat effektiv over for kredsløbsforstyrrelser og indre blødninger, nervøse mave- og tarmsmerter, dyspepsi, anoreksi og børns blæreslapheid; drogen stimulerer sekretionen af mavesaft og således fordøjelsen; den indgår i teer for gigt og rheumatisme. Homøopatiens tilbereder af herba millefolii præparater mod blødninger, nyre- og blærekatar.²⁵⁵

Achillea millefolium hører til menneskehedenes ældste og mest benyttede lægeplanter. Den nyder fortsat et vist ry i folkemedicinen, og nutidens analyser og kliniske erfaringer viser, at nogle af indholdsstofferne motiverer de folkemedicinske applikationer.

REFERENCE

1 180 269.

2 671, 195 jnf. 334 93 og 228 19.

- 3 175 184 jnf. 113 223 og 32 112.
 4 4 17, 54, 58, 64f., 68.
 5 160 266.
 6 162 103–05.
 7 400 12, 1935–36, 188.
 8 223 1, 325.
 9 331 2, 125, 129.
 10 369 347.
 11 171 143 (uden kilde).
 12 290 490.
 13 228 13f. (1500-t.), sml. *Archiv für Gesch. d. Mediæzin* 5, 1911, s. 269.
 14 175 184.
 15 134 285.
 16 285 199f.
 17 383 37.
 18 192 333; 323 104.
 19 445 102; 446 tillæg 37; 146 1, 71.
 20 195 170f.
 21 289 311.
 22 352 816.
 23 201 nr. 209, 2176, 2313, 2341.
 24 232 208f.
 25 48 263; 169 3.
 26 335 12.
 27 469 1935, 46.
 28 414 245; 38 173.
 29 124 43, 115.
 30 203 4, 6.
 31 296 12; 305 1837, 122f.; 12 63.
 32 216 52.
 33 156 2, 95 jnf. 221 197f.
 34 156 2, 19f., 22 jnf. 219 6, 1883, 377 (1785).
 35 55 1962.
 36 128 159.
 37 78 1906/23: 3401.
 38 279 13462.
 39 411 1, 1918, 248.
 40 279 12248.
- 41 156 2, 136f.; 279 12356.
 42 234 35.
 43 55 1943.
 44 305 1837, 122f.
 45 221 218.
 46 229 198, 254.
 47 238 31.
 48 103 21, 1900, 134 (Joachimstal).
 49 139 21.
 50 290 95; 267 9, 1909, 196; 360 300; 282 39f.; 28 165.
 51 104.
 52 298 133; 306 355.
 53 360 300.
 54 246 619.
 55 89 11, 1910, 106; 54 89.
 56 267 9, 1909, 196.
 57 58 182.
 58 356 6, 1884, 96.
 59 125 122, 148 (Steiermark).
 60 453 59 (m. litt.henvisn.).
 61 185a 76; 57 133.
 62 66 280, 293 (Flandern 1891).
 63 281 1933, 12.
 64 30 253.
 65 237 116.
 66 322 803f.
 67 250 67 og 218 175, 178, 180 (Estland 1829, 1858).
 68 177 4, 1894, 209f. (Letland 1894).
 69 165 17, 1936, 34.
 70 380 38.
 71 207 2, 1880, 251 (Abruzerne).
 72 448 2, 1894, 430.
 73 453 354, 356 (litt.henvisn.).
 74 177 1, 1889, 142 (litt.henvisn.)
 75 218 175, 178, 180.
 76 462 73, 1911, 164.
 77 189 2, 139, 367, 373.
 78 215 40, 150.
 79 140 864; 108 28.

- 80 425 18, 1972, 74f.
 81 98 36, 1982, 205.
 82 5 n.s. II, 1909, 32.
 83 417 19–21, 66, 113, sml. 207 5, 1982, 308f.
     (Makan-, Yuki-, Klallum ind. m.fl.).
 84 386 42.
 85 101 80.
 86 402 460; 423 74 (infus af roden).
 87 262 350, 360; 207 5, 1982, 308f.
 88 57 33 *ann. rep.* 1911–12, 1919, s. 174.
 89 397 6, 1973, 201.
 90 423 74.
 91 166 74f., 87; 98 24, 1970, 320.
 92 147 49; 423 74.
 93 5 24, 1922, 25f.
 94 98 27, 1973, 278.
 95 13, 13.6, 1952, 390.
 96 III 50.
 97 371 362.
 98 374 28f.
 99 98 25, 1971, 80.
 100 107 3, 1974–75, 255.
 101 94 46.
 102 321 13, 1975, 100.
 103 211 153, 160, 299.
 104 189 1, 377; 354 12; 182 90; 145 132; 285 46; 91 94;
     284 2, 75 (også plantens saft).
 105 254 118f.
 106 269 116; 40 1931, 48; 28 142f.
 107 9 222.
 108 156 1, 206; 221 108; 267 9, 1909, 196; 380 1, 66; 201
     133; 177 1, 1889, 142f.
 109 424 167; 55 1950.
 110 146 1, 71; 224 257; 324 33; 331 2, 97; 188 93; 163 65,
     131; 267 9, 1909, 196; 79 9, 1942, 212 (1888).
 111 98 24, 1970, 320; 200 82.
 112 177 4, 1894, 184f.; 459 11, 1914, 169.
 113 235 15.
 114 358 2, 18; 383 37.
 115 398 69; 195 170f.; 334 92; 446 400, 440; 331 4, 47;
     444 221f.; 306 355; 177 1, 1889, 142f.; 340 1; 320 5,
     1958, 378.
 116 59 upag.
 117 279 12077, 13473, 15149; 414 186f.; 195 170f.; 331
     2, 85; 334 92; 201 2221, 2254; 28 180; 163 48; 91 94;
     164 82; 170 117; 284 2, 88; 285 46; 40 1931, 35; 356
     6, 1884, 96; 459 11, 1914, 169 (også bladsaften);
     66 139, 155; 227 1, 54; 177 4, 1894, 184f.; 425 18,
     1972, 74f.; 108 28; 218 135, 126f.; 151 152 (m. litt.
     henvisn.); 6 97, 1925, 159; 254 118f.; 378 10; 207 5,
     1982, 308f.; 423 74.
 118 147 39, 49.
 119 422 61.
 120 229 244; 170 117; 91 94.
 121 195 170f.; 134 286.
 122 28 184; 258 147 (r. m. petroleum); 403 27, 1930,
     104; 125 70; 166 69f.
 123 129 1939, 43; 195 170f.; 414 186f.; 28 143; 66 139,
     155; 177 1, 1889, 142f.
 124 290 199; 134 286.
 125 279 18537; 430 7; 211 153 (blandt råd for hæmor-
     roider).
 126 166 69f.
 127 195 170f.; 331 136; 235 113; 332 40.
 128 170 117.
 129 55 1958; 267 9, 1909, 196.
 130 279 12951 (siddebad); 334 92 (dampbad med
     r.te); 331 2, 139; 134 286; 28 143; 403 27, 1930, 104;
     274 1, II.
 131 156 1, 201, 205; 221 108.
 132 360 300; 195 170f.; 91 94; 28 143; 119 5, 1887, 13;
     274 1, II.
 133 291 13.
 134 401 29; 417 20f., 66 (dekokt af roden); 207 5,
     1982, 308f.; 311 254.
 135 233 96; 360 300.
 136 201 2302, 2383; 170 117.
 137 182 109; 360 300f., 250; 28 143; 267 9, 1909, 196;
     91 94; 257 247 (veterinært); 267 37, 1938, 380; 403
     27, 1930, 104; 125 115; 193 25f.; 453 40 (Kärntner
     slovener); 462 73, 1911, 164; 53 39, 74.

- 138 73 7-3, 1902, 391; 8 12, 1878, 651; 417 19-21, 66,
113; 147 39, 49; 345 64; 98 24, 1970, 320; 166 65;
200 82.
- 139 156 1, 46.
- 140 444 221f.
- 141 28 189.
- 142 453 40.
- 143 227 1, 54; 320 5, 1958, 378.
- 144 195 170f.; 331 2, 63; 265 231; 134 286; 193 25f.; 267
9, 1909, 196; 269 26; 143 195, 202, 227; 107 28.
- 145 215 169, 178, 187.
- 146 53 39, 74.
- 147 95 1.
- 148 98 24, 1970, 320.
- 149 156 1, 96; 279 12077; 388 195; 365 151; 55 1948.
- 150 224 340.
- 151 279 16683.
- 152 414 172 (Småland); 466 122f. (Västerbotten).
- 153 124 474.
- 154 352 185f.
- 155 229 185f.; 49 93; 444 221 (kun veteranært).
- 156 125 70.
- 157 227 1, 54.
- 158 177 1, 1889, 142f.
- 159 345 64.
- 160 423 74.
- 161 207 5, 1982, 308f.
- 162 446 440.
- 163 19 4, 1885, 133 (Abruzzerne).
- 164 51 171; 242 204.
- 165 195 170f.; 331 2, 63.
- 166 466 122f.; 66 184.
- 167 348 249.
- 168 284 2, 83; 91 94.
- 169 401 29; 166 65.
- 170 201 2221, 2254.
- 171 163 62; 425 18, 1972, 75.
- 172 232 208f.; 331 2, 108; 356 5, 1882-83, 156; 246 619;
265 231; 182 138; 28 143, 185; 430 7; 338 26, 1886,
- 259; 425 18, 1972, 72; 397 8, 1975, 58; 207 5, 1982,
308f.
- 173 410 273; 279 12206 (N.Jylland); 329 48; 414 239;
466 122f. (Västerbotten); 120 19, 1932, 180; 229
149; 177 1, 1889, 142f.
- 174 310 2, 1954, 87.
- 175 279 10481 (Vorgod); 229 149; 189 377; 134 286;
267 9, 1909, 196; 164 93; 99 26; 177 1, 1889, 142f.;
274 1, II; 211 277-79, sml. 278 1, 20.
- 176 355 7.
- 177 219 6, 1883, 375 (1785) og 221 283; 195 170f.
- 178 149 117, 229 149; 134 300; 215 124; 177 1, 1889,
142f.
- 179 124 498.
- 180 218 126f., 135; 177 1, 1889, 274.
- 181 334 11, 1861, 154.
- 182 290 490.
- 183 354 12.
- 184 218 126f., 735.
- 185 166 60.
- 186 240 224 (Bayern, Thüringen, Schleswig).
- 187 78 1906/23; 3309; 154 12022; 55 1948; 146 1, 71; 195
170f.; 331 125; 446 440; 267 9, 1909, 196; 182 141;
58 185; 170 117; 256 269; 22 11, 1954, 6 11; 108 28.
- 188 201 2207.
- 189 147 499; 69 17, 1934, 14.
- 190 98 27, 1973, 278.
- 191 187 773f.; 211 264.
- 192 156 1, 215 og 2, 138.
- 193 94 46; 57 33 ann. rep. 1926-27, 267.
- 194 156 1, 201.
- 195 324 24 (Romerike).
- 196 425 18, 1972, 72.
- 197 22 11, 1954, 6, 9, 13 (Valle d'Ossola).
- 198 422 61.
- 199 330 147f. (Norrland).
- 200 333 4, 30; 235 123; 228 373, sml. 12 63 (1856).
- 201 334 92; 66 160.
- 202 45 81.
- 203 329 104.

- 204 344 25; 372 48; 374 29; 207 5, 1982, 308f. (Koote-
nai ind.). 228 334 92.
 205 121 131. 229 246 619.
 206 417 20f., 66; 57 33 *ann. rep.* 1911–12, 1919, s. 134; 6
96, 1924, 488. 230 28 166.
 207 156 1, 215; 55 1948; 18 40.2, 1923, 355; 267 9, 1909,
196; 91 94. 231 18 40.2, 1923, 353.
 208 274 1, II. 232 429 I.
 209 91 94. 233 402 460; 6 97, 1925, 159.
 210 195 170f.; 425 18, 1972, 74f.; 98 24, 1970, 320; 269
26, 143, 195, 202, 227; 262 350; 57 44 *ann. rep.*
1926–27, 1928, s. 286; 345 118; 417 20f., 66; 73 7.3,
1902, 391; 207 5, 1982, 308; 423 74. 234 147 49.
 211 311 254. 235 330 122f.
 212 455 44. 236 189 1, 37; 49 163; 444 221.
 213 43 240. 237 232 209.
 214 56 16, 1954, 573 (Île-de-France). 238 329 66; 444 222; 435 32, 1969, 141f.; 308 256.
 215 22 11, 1954, 611; 211 153, 160, 299. 239 184 86.
 216 324 42; 28 143; 284 2, 75; 139 27. 240 134 284f.; 274 1, 1960, 11f. (litt.henvisn.) jnf. 62
127 og 63 3f.; 467 239.
 217 79 9, 1942, 27. 241 23 Lieferung 17 (1958) 19; 134 284f. (0.02–0.2
pct. i blomsterne).
 218 177 1, 1889, 142f.; 425 18, 1972, 75. 242 360 300.
 219 455 44; 379 28f.; 345 103; 417 20f., 66; 314 315; 207
5, 1982, 303 (Litt.henvisn.). 243 46 79.
 220 193 21. 244 Jnf. 134 421ff.
 221 373 139. 245 223 325f.
 222 124 447; 229 261; 290 258; 448 2, 1894, 430; 19 4,
1885, 133. 246 90 1939, 375.
 223 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinni-
met*, Helsingfors, s. 20. 247 274 11f.
 224 374 29; 372 48, jnf. 140 864. 248 60 1953, 8931.
 225 330 149 (Norrländ); 227 1, 54; 211 312. 249 417 19f., 113.
 226 78 1906/23; 2419; 201 2165. 250 461 132, 1951, 417ff.
 227 414 237; 38 53. 251 71 108, 1931, 100ff.
 252 177 1, 1889, 143.
 253 98 36, 1982, 213f., 216; 387 5.
 254 443 55f.
 255 380 38; 257 241; 134 286; 274 2, 45f.; 450 26, 6of.

SAFLOR

CARTHAMUS TINCTORIA (COMPOSITAE)

Saflor hører til menneskehedens ældste kulturnplanter. Den blev i årtusinder dyrket i Indien, Kina, den nære Orient og i Ægypten, hvor den er nævnt i en inskription på kong Teti's pyramide (6. dynasti) og man fandt dens frugter i 3500-årige sarkofager.¹ Af dem pressede man en spiseolie, og blomsterne gav et rødt farvestof. Antikens grækere og romere

synes ikke at have kendt planten; man mener den blev ført til Europa af araberne.

Nu dyrkes saflor også i Afrika, Syd- og Mellemeuropa. Frugterne indeholder 17–45 pct. fed guldgul olie, der teknisk anvendes til sæbe og hurtigtørrende olie i maling og lak. De blev brugt som løbe ved fremstilling af ost.² De syntetiske anilinfarver har forlængst udkonkurreret saflors farvestof, men olien er genstand for stadig større ernæringsmæssig interesse. Den er nemlig den mest polyumættede af alle vegetabiliske olier og således meget velegnet til margarine og madlavning.³ På det store Abbott laboratorium i Chicago opdagede man 1957, at saflors frøolie effektivt ned sætter blodets indhold af kolesterol og således modvirker arteriesklerose og angina pectoris.⁴

Saflor (*Carthamus tinctoria*) ur *Herbarius Latinus, Paris, c:a 1486.*

FOLKEMEDICIN

Fra Kina og Indien til Sydøstasien regnes et udtræk af blomsterne for at virke beroligende, afførende, sveddrivende og mensesdrivende; det indtages under svangerskabet og "hedenure" i klimakteriet. De tørrede "kronblade" indtages i Kina for at stimulere blodcirkulationen, især af kvinder med uregelmæssig mestruation, amenorrhoe og gentagne post partum udskillelser, endvidere for blodspytning, i

Indokina for lammelser og dysmenorroe, på Filippinerne mod gulsort, en opslæmning i vand til badning af syge øjne frøene anvendes som afføringsmiddel, mod apopleksi og vattersot. (Drogen indgår i kinesiske lægemidler for rheumatisme; den skal sikre konceptionen og tages af barselkvinder som laktagogum.)⁵

Indien: roden virker urindrivende, et dekolt af blomsterne tages mod gulsort, næsekatar og muskelrheuma, planten kogt med sesamolie for kløe, et koldt infus mod mæslinger og skarlagensfeber.⁶

New Mexico: en te af blomsterne gives børn med mæslinger for at få udslættet til at bryde frem; en salve af saflor og smør skal fjerne pus fra betændte sår og læge dem, en pasta af saflor, mel og vand åbne dem.⁷

I tibetansk medicin gives drogen for at sænke kroppens temperatur.⁸

Iran: frøolien lægges på forstuvninger og rheumatisme.⁹

Ægypten: frøene anses for at modvirke tarmluft, afførende og afrodisiakiske (stimulere potensen), frøolien mod fnat og til at få en smuk teint.¹⁰ Kopterne: anvendes til omslag på gamle sår, de knuste frø spises mod blodstyrning, blomsterne mod blodspytning.¹¹

Argentina: pusbefængte øjne bades med et dekolt af blomsterne.¹²

En te af blomsterne blev i Tyskland drukket mod gulsort og vattersot,¹³ desuden mod lungebetændelse,¹⁴ som sveddrivende og feberstillelende, for udslæt m.m.¹⁵

Indholdsstoffer: 40–50 pct. af frøolien består af linolsyreglykosider og indtil 37 pct. olein; i blomsterne farvestoffet carthamin, endvidere kiselsyreanhydrid, rhamnaglykosid af kaempferol, manga og jern.

REFERENCE R

- 1 209 7.
- 2 241 179.
- 3 24 104f.
- 4 249 32; 320 8, 1961, 82; 322 855.
- 5 299 89 (m. litt.henvisn.); 191 173f.; 454 147, 229; 191 94f.
- 6 278 1, 278f.
- 7 123 137; 77 38.
- 8 Burang, Th., 1957, *Tibetische Heilkunde*, Bern, s. 80.
- 9 320 6, 1959, 74.
- 10 94 103.
- 11 413 89.
- 12 76 109.
- 13 257 228f.; 112 185.
- 14 93 688.
- 15 140 698; 241 179.

SALVIE

SALVIA OFFICINALIS (LABIATAE)

Den ”ægte” salvie (af ca. 550 arter) stammer fra de vestlige Middelhavslande. Det botaniske slægtsnavn *Salvia* er dannet af latin *salvare* ’læge’, *salvus* ’helbredt, frelst’ (jnf. talemåden *være eller komme i salveten*: i sikkerhed), artsnavnet *officinalis* betyder ’fores på apoteker’ (officinet er det rum på apoteket, hvor medicinen udleveres).

”Lægekunstens fader” Hippokrates brugte salvene bl.a. mod lungesygdomme. Iflg. Dioskurides og Plinius (1. årh. e.Kr.) virker planten urin- og mensesdrivende, sårlægende, blodstillende og opkvikkende, mod kløe, den styrker hukommelsen.

Munken Welafrid Strabo indleder i 800-tallet sin urtebog *Hortulus* med et hyldestdig på latin til salvien – den er *sød i lugt, har virksomme krafter, giver helbredende drik, er nyttig til at lege næsten alle menneskets sygdomme, så den fortjener altid at glæde sig ved en grøn ungdom.*

Abbedissen Hildegard von Bingen (1098–1179) skrev om salvien: *den som lider afforslimning og stinkende ånde skal koge salvie i vin og drikke den ofte; mod appetitmangel tjener en krydret blanding af salvie, kørvel og løg i eddike.*

En tysk håndskrift fra 1100-tallet anfører salvien som lægemiddel for kvindens fluor albus og mod skørbug.¹ En samling vers om lægeskolen i Salerno (Syditalien) fra o. 1100 udtrykker den overordentlig store værdi man i hele middelalderen tilskrev denne plante:

Salvien må vi finde som råd for alt,
vor redning og trøsterinde.
Den gør ens hoved stærkt og klart,
som modgift har den mange liv bevar’t.²

og videre spørges: Hvorfor skal mennesket dø, når der gror salvie i haven? (svaret er: fordi der ikke vokser nogen urt imod døden).

I et gammelt fransk rim hedder det, at salvien hjælper nerverne, med dens store magt læger den lamhed og jager feberen på flugt,³ og et gammelt engelsk ordsprog lyder:⁴

he that would live for aye (forever)
must eat sage in May.

Harpestræng-afskrifter o. 1300:⁵ salvie gives for syg lever, den knuste urt stiller blødning fra sår og læger giftigt bid, dens saft drikkes for hoste og sidesmerter, kløe på kønsorganerne bades med et afkog i vin.

Et dansk håndskrift fra 1400-tallet: de knuste blade af salvie, pil m.fl. planter indgives for lammelse; i juni skal man fastende drikke et udtræk af planten; den var bestanddel af salver for gigt og øjenlidelser.⁶

Middelalderens skrifter nævner en lang række indikationer: svimmelhed, hoste, apopleksi, melankoli, mavesmerter, fordøjelses- og mensesbesvær, epilepsi, dysuri, udslæt.

Brunschwygk's *Liber de arte destillandi de simplicibus* 1500: planten lægges på blødande sår, gives for leversygdom der skyldes ukynsheds, mod maveonde, kløende testikler og livmodersygdomme.

Christiern Pedersens lægebog 1533: salvie indgår i midler for bl.a. hovedpine og ophørt menstruation; et vinifik af salvie, lavendel og rosmarin drikkes mod malaria, et øl- eller vindekokt for lændesmerter, te af salvie og tidsel for sidesmerter, den knuste plante bruges som omslag for gigtsmerter, kogt med usaltet smør giver salvie en salve til podagra.

Bock's *Kräuterbuch* 1595 nævner salvie mod forgiftning, hoste, sidesting, sygdomme i urinvejene, dysenteri, udvortes for svulster på kønsorganerne, giftige dyrebud, med nældeblade på betændt ørespytkirtel (parotitis).

Salvia (Salvia officinalis), ur Christian Egenolff, Herbarum, arbium, fruticum, frumentorum ac leguminem, Frankfurt, 1546.

Simon Paulli, *Flora danica* 1648: salvie er god for hovedet, livmoderen og nerverne, den hjælper kvinder som plejer at abortere; skælvende eller følelsesløse hænder bades med et afkog eller udtræk af planten.

Næsten alle disse applikationer gentages i den nyere

FOLKEMEDICIN

Åndedrætsorganerne

Drogens hyppigste anvendelse var og er at indtage eller gurgle med et afkog for ondt i halsen, forkølelse og hoste: salvie, på den kan I lide, den stiller halsens kvide (Nordjylland), i det foreliggende materiale rapporteret fra Danmark, Norge, Tyskland, Østrig, Balkan, Rusland, England og USA,⁷ i Hessen og Bosnien mod lungelidelser, lunge-tb.⁸

Maven

Salvie-te tages generelt for mavesmerter,⁹ specielt mod slim i maven, diarré (Tyskland, Rusland);¹⁰ et alkoholisk udtræk blev regnet for mavestyrkende (Bosnien, Hercegovina).¹¹ Mod dårlig fordøjelse indtages knust salvie med vin (Italien),¹² mod forstoppelse den tørrede droge i Vin (Sicilien).¹³ Siden 1800-tallet har salviette været meget brugt i USA som middel mod tarmluft, som sådant anvendes den også af zigøjnere.¹⁴ Salvie indgik i et dekokt mod kolik,¹⁵ – børn med indvoldsorm fik salviete (Falster o. 1900),¹⁶ i Sverige et afkog af salvie, birkeblade og pileurt.¹⁷

Urinvejene

Et infus af salvie mod nyrelidelser (Danmark, Tyskland, zigøjnere, Chile),¹⁸ for besværlig vandladning (Læsø),¹⁹ blærebetændelse

(Tyskland);²⁰ et afkog af salvie, kulsukker (*Symphytum*) og balsam (*Tanacetum balsamita*) mod vattersot (Balkan).

Gynækologisk

Et rødvinsudtræk tages for hvidt udflåd, planten kogt med salt modvirker sterilitet;²¹ salviete mod mensesforstyrrelser og fluor albus (Tyskland),²² et infus af bladene er mensesdrivende (Chile);²³ anvendt til udskyldning mod gynækologiske blødninger (ruthenere i Ungarn);²⁴ en dekokt af rod og blade for kvindesygdomme, kogt med kulsukker og balsam til drik mod livmodersygdomme (Bosnien).

Nervesystemet

Salviete er nerveberoligende (Italien),²⁵ modvirker nervøs hovedpine og appetitmangel (USA), hjælper for svimmelhed;²⁶ den knuste plante blandet med sukker spises for nervøst rystende hænder (1665),²⁷ bladene tygges og saften svælges for at styrke hukommelse (Franken);²⁸ teen drikkes som sovemiddel (Norge, Alabama).²⁹ Salvie anses for at styrke rygmarven.³⁰ – Et dekokt i vand eller vin har fra gl. tid været et husråd mod at svede om natten.³¹

Sår, betændelser

Bladene lægges på sår, brand- og frostsår (Danmark, Balkan),³² på vanskeligt helende sår, bylder o.a. betændelser bades med salviete (Tyskland, Schweiz, Italien),³³ bladene bindes på panaritium (Sverige).³⁴

Mundhulen skylles med salvieudtræk for hudløshed (Angel),³⁵ mod tandkødsbetændelse (Danmark, Tyskland, Østrig),³⁶ slimhindebetændelse, blev brugt af tyske tandlæger til mundskylning efter tandudtrækning,³⁷ til gurgling for hals-, strubehoved- og

mandelbetændelse (Danmark, Tyskland, Schweiz, Rusland, USA).³⁸ – En kone på Agersø lagde knust salvie blandet med alun på børns udslæt.³⁹

Andre infektioner

I Småland blev o. 1650 drukket salviete mod malaria. Dekoktet er taget for mæslinger (Norge, USA),⁴⁰ kighoste (Danmark, Norge, Tyskland),⁴¹ som feberstillende (Balkan, USA),⁴² brugt til mundskylning for børns trøske (Tyskland, Italien).⁴³

Diverse

Salviete drikkes for lever- og galdelidelser (Tyskland, zigøjnere, USA),⁴⁴ i Danmark som blodrensende, mod blegsot, nyresmerter og skørbug,⁴⁵ i Sydtyskland mod svindsot,⁴⁶ på Balkan for sidesting, i Danmark, Norge og Tyskland for gigt og rheumatisme,⁴⁷ af zigøjnere mod forårstræthed.⁴⁸ – Mod håraffald bades eller masseres hovedbunden med salviete;⁴⁹ salvie indgår i engelske og amerikanske hårtonika.⁵⁰

INDHOLDSSTOFFER

Drogens medicinsk vigtigste bestanddel er en æterisk aromatisk olie, der udgør indtil 2.6 pct. af bladenes tørvægt, og garvestof (7.5–8 pct.). I olien forekommer cineol, borneol, kamfer, thujon ("salviol"), sistosterin, sesquiterpener, limoner, flavonoider, oleanol-, kaffe og ursolsyre. Drogen indeholder endvidere bitterstoffet pikrosalvin, harpiks, stivelse, protein, nitrater, furfurool, oksal-, asparagin- og klorogensyre, nikotinsyreamid, et saponin og glukosid, et østrogent princip.⁵¹

TERAPI

For nutidig skolemedicin er drogens terapeutisk vigtigste egenskab, at dens æteriske olie i mindre dosering reducerer svedafsondringen med 40–50 pct., f.eks. under puberteten, hos lungepatienter, om natten og i klimakteriet,⁵² hvorimod større doser (over 0,1 g) stimulerer svedskretionen og således kan anvendes som laktagogum (mammæ er udviklingshistorisk omdannede svedkirtler).

Drogen har en specifik virkning på fordøjelsen, betændelse i de øvre luftveje og kvindens bækkenorganer.⁵³ Den er krampe- og feberstillende, slimopløsende, urindrivende og sårlægende, modvirker dyspepsi og flatulens, sænker blodets tryk og sukkerprocent, stimulerer hjernen, hjertet og galdesekretionen,⁵⁴ tarmenes peristaltik og spytafsondringen (derfor appetitvækende). Instituttet for materia medica i Peking konstaterede 1974 i dyreforsøg, at drogen forøger glutamat-pyruvat transaminaserne, d.v.s. enzymer, der styrer døde kropsellers (f.eks. størknet blod) oplosning og udstødelse.⁵⁵

Et infus af bladene modvirker betændelse i mundhulen (stomatitis, gingivitis, angina, tonsillitis, faryngitis); en lokalt anæstetisk effekt kan skyldes oliens svagt narkotiserende virkning.⁵⁶

Siden klassisk oldtid blev salvien anvendt for ophørt menstruation o.a. gynækologiske sygdomme. En alkoholisk ekstrakt indeholder østrogen substans svarende til ca. 6.000 i.e. pr. kg tørret drogeog havde i dyreforsøg samme virkning som kønshormonet folliculin.⁵⁷

Kneipp anbefalede salviete for lever- og nyrelidelser, mavekræft og –sår, blandet med klorsur kalk til gurgling mod difteritis, pulverisert salvie for astma, et mælkedekokt mod influenza.⁵⁸ – Homøpatien tilbereder af de grønne blade en essens mod bl.a. kraftig svedafsondring og gener under klimakteriet.⁵⁹

REFERENCER

- 1 185 13.
- 2 333 57, sml. 113 19.
- 3 140 701.
- 4 96 143; samme rim i tysk: *Die Heimat* 9, 1930, s. 228.
- 5 160 16f., 140, 274.
- 6 546, 92; Hauberg, Paul, 1927, *En middelalderlig dansk Lægebog*, København, s. 33, 45.
- 7 Brøndegaard, V. J., 1980, *Folk og flora* 4, København, s. 125 (m. litt.henvisn.); 55 1950; 334 80; 195 58; 267 37, 1938, 379; 28 137, 166; 257 174; 182 24, 89; 349 11, 16, 30, 151; 218 127; 53 66, 99, 106; 151 152; 98 11, 1957, 73.
- 8 28 137; 448 1, 1894, 381, 448, 451.
- 9 28 137, 166; 182 84, 89, 109, 128.
- 10 257 174; 134 257; 215 47f.
- 11 448 1, 1894, 381, 448, 451.
- 12 22 11, 1954, 6.
- 13 308 240.
- 14 299a 60.
- 15 221 125, 152, 237.
- 16 279 20965.
- 17 268 49.
- 18 12 31f.; 156 1, 215; 360 205; 134 257; 299a 60; 98 37, 1983, 222.
- 19 279 17923.
- 20 360 205.
- 21 221 282.
- 22 360 205.
- 23 98 37, 1983, 222.
- 24 404 93.
- 25 22 11, 1954, 6 og 13, 1956, 12.
- 26 221 234, 295.
- 27 182 84, 89, 109, 128.
- 28 58 177, 183.

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

Salvia (Salvia officinalis), ur Franz Eugen Köhler's Medizinal-Pflanzen in naturgetreuben Abbildungen mit kurz erläuterendem Texte, 1883–1914.

- 29 195 585 (Elverum); 53 94.
- 30 *Die Weltwoche*, 25/12 1957.
- 31 326 I, 1796, 367f.; 82 186; 264 2, 363; 181 109; 257 174.
- 32 *Udvalg for Folkemål*, top nr. 1047 (Drejø); 279 18753 (Borris); 448 I, 1894, 451.
- 33 134 257; 28 137, 166; 257 174; 97 176; 22 13, 1956, 6 (Valle d'Ossola).
- 34 414 279 (Närke).
- 35 78 1906/23: 3294.
- 36 81 3.2, 1800, 30f.; 45 126; 257 174; 459 II, 1914, 171; 349 II, 16, 30, 151.
- 37 97 176.
- 38 279 12173; 181 109; 58 183; 163 48; 97 176; 277 4, 1889, 230 (valleafkog); 218 126 (dekokt med havre).
- 39 131 255.
- 40 334 80; 53 80; 11 51; 315 10, 1942, 33 (Rappahanock-ind. i Delaware).
- 41 83 8; 334 80; 181 109.
- 42 448 I, 1894, 381; 151 190.
- 43 29 194; 105 41.
- 44 360 205; 134 257; 299a 60.
- 45 221 283; 156 I, 39, 43, 49; 12 31f.; Grundtvig, Fr. Lange, 1909, *Livet i Klokkergaarden*, København, s. 54 (Falster o. 1850).
- 46 258 146.
- 47 279 12162 (Nordfyn); 55 1948 (Vestloll.); 195 585; 28 137, 166.
- 48 299a 60.
- 49 *Uge-Magasinet* nr. 14, 1954.
- 50 98 II, 1957, 73.
- 51 98 II, 1957, 69; 134 256; 466 179; 23 2. Lieferung 1955.
- 52 223 I, 312.
- 53 112 187.
- 54 2. Lieferung 8.
- 55 154 157.
- 56 134 256f.; 185 19.
- 57 60 1940.I, 3533; 98 II, 1957, 72f.
- 58 185 18.
- 59 134 257.

SCHIZANDRA CHINENSIS

(MAGNOLIACEAE)

I over to årtusinder har denne plantes røde bær spillet en stor rolle i kinesisk medicin.¹ De kaldes *wu wei tze* 'dem med fem smag' fordi skræl og kød er henholdsvis sød og surt, kærnerne skarptsmagende bitre, mens hele frugten smager salt. Gamle kinesiske farmakopéer anfører dem som det bedste middel mod træthed. Sibiriske jægere spiser bærrene for at holde sig årvågne og bedre synet.² Frugt og blade indgår nu i toniserende kinesiske og russiske præparater, som skal bedre almenbefindendet.

Kina: bærrene regnes for meget effektive mod blære- og nyrelidelser,³ de anvendes for leversygdomme,⁴ åndenød og som hjertestyrkende,⁵ tilskrives en afrodisiakisk, brystlægende og mildt afførende virkning, et klæbrigts dekokt af stænglerne gives for dysenteri, gonorré og hoste.⁶ Schizandra bruges til at regulere blodtrykket, skal modvirke svækkelse efter lungetuberkulose, nattesved, for hyppig urinering, astma og hoste, neurasteni, nældefeber, børns og gravide kvinders diarré.⁷

Aiunu: et dekokt af planten regnes for feberstillende, som et specifikum mod forkølelse og drikkes mod søsyge.⁸

Korea: frugten er god for fordøjelsen og blodcirkulationen, lungesygdom og hoste.

Indien: plantens saft gives spædbørn mod forstoppelse o.a. mavelidelser.⁹

Sølvlys eller sort slangerod eller fjærilsranka (*Schizandra chinensis*). Foto: tkadidfkaus. tistory.com

Bær og frø indeholder ikke bundne fedtsyrer, bl.a. linolen-, stearin-, palmitin-, myristinsyre, endvidere citron- og vinstenssyre, kulhydrater, harpiks, en fed æterisk olie, vitaminerne C (350–580 mg/100 g frugtkød) og E; i asken jern, mangan, silicium, fosfor og kalcium.

Schizandrin regnes for en af drogens terapeutisk vigtigste substanser. Sovjetiske forskere påviste, at frugten stimulerer centralnervesystemet og regulerer det kardiovaskulære system. Sovjetiske læger ordinerer stikpiller

Schizandra chinensis, ur *Flora of China*. Editorial Committee of Flora Reipublicae Popularis Sinicae, Science Press, and Missouri Botanical Garden Press.

og tinkturer af drogen for træthed, neurasteni, for at stimulere de fysiske og psykiske kræfter – med udmærkede resultater undtagen hos patienter med arteriesklerose. – Drogen har ingen uønskede bivirkninger.

REFERENCER

- 1 61 80, 283.
- 2 215 108.
- 3 427 72.
- 4 207 2, 1980, 178.
- 5 454 67, 175.
- 6 391 398.
- 7 299 381.
- 8 418 21, 1893, 201f.; 98 30, 1976, 214f.
- 9 98 35, 1981, 8 (Khasi og Garo Tribes).

SPANSK PEBER, PAPRIKA

FRUCTUS CAPSICI (SOLANACEAE)

Den botaniske slægt *Capsicum* er hjemmehørende i tropisk Amerika. Spansk peber eller paprika kom først i begyndelsen af 1500-tallet til Europa og nævnes derfor ikke af antikens forfattere.

Fuchs' urtebog 1543: frugten styrker en kold mave og fremmer fordøjelsen, modvirker tarmluft, tygget med mynte trækker den seje væsker ud af kroppen. Den vækker appetitten, er god for tandkødet, blandet med beg læger den svulster; knust og blandet med honning gnides den på ansigtet for at fjerne pletter og gøre det smukt.

Bock's urtebog 1577: frugten er urindrvende, den stiller maveonder, indtaget med laurbærblade fjerner den pletter på kroppen; den kan bruges mod hoste og slim i brystet og uddriver et dødt foster.

FOLKEMEDICINEN

Mave-tarm-kanalen

Fructus capsici hører til de sydamerikanske Maya-indianeres oftest benyttede lægemidler. Med to andre planter indgår den i et afkog i urin, som drikkes mod *gul afføring* (diarré?), og i en rec. for dysenteri. Frugtens saft blandet med salt indtages for blodig afføring.¹

Den tørrede og pulveriserede frugt, et dekokt eller en tinktur (alkoholisk udtræk) af den regnes i Frankrig for mavestyrkende og tages mod dyspepsi og betændelser i de indre organer.² I Kina og Indokina menes paprika at virke afførende og stimulerende på blodcirkulationen, på den malajiske halvø tages den for dyspepsi,³ i Mellem- og Sydamerika spises paprika for at fremme og regulere fordøjelsen⁴ og stimulere tarmenes peristaltik,⁵ den pulveriserede frugt tages mod mavesår (Aymara-indianerne i Bolivia),⁶ rå paprika mod diarré

Capsicum frutescens.

Spansk peppar (Capsicum frutescens), ur Kings American Dispensatory, 1898.

(Nepal),⁷ frø af *Capsicum* og *Cola acuminata* for mavelidelser (amerikanske negre);⁸ piller af lige dele paprika, rabarber og ingefær eller aloe er et indisk mavemiddel.⁹ I Norge blev et brændevinsudtræk af spansk peber ofte drukket for mavesmerter og kolik.¹⁰

Et udtræk i spiritus af spansk peber, malurt og tormentil-rod blev i Kurland taget mod kolera,¹¹ en indisk kolerapille består af paprika, opium og dyvelsdræk, i Mellemamerika og af de bolivianske Callawaya-indianere spises paprika mod kolera.¹² Et vestindisk præparat for dårlig fordøjelse og appetitmangel indeholder paprika,¹³ der også er indtaget for kronisk opkastning.

Urinvejene

Fructus capsici nævnes allerede 1588 som lægemiddel for vattersot¹⁴ og er det stadig i Mellemamerika,¹⁵ i Frankrig anses den for urindrivende, Indiens santaler tager paprika mod dysuri (vanskelig urinering).¹⁶

Åndedrætsorganerne

Paprika sat på brændevin er i Norge et gammelt husråd mod forkølelse og toges ofte for brystsuge.¹⁷ Hvor planten dyrkes drikkes te eller snaps med lidt paprika i mod forkølelse;¹⁸ knust rød paprika blandet med alun, honning, og eddike er i Kentucky en populær hostesaft.¹⁹ Santalerne i Indien spiser spansk peber mod forkølelse og bronkitis. Den knuste frugt blandet med roden af en art Mimosa og tilsat salt tjener til pensling af svælget for tør hoste; (paprika indgår i en rec. for svindsot og en drik mod astma) (Maya),²⁰ for sidstnævnte lidelse tog man i Norge et brændevinsudtræk,²¹ også på Hawaii er spansk peber et astmamiddel. I Nepal og Mellemamerika spises paprika for ondt i halsen, på Trinidad tilberedes heraf et gurglevand,²² i Indien gurgles med et dekokt for hæshed, af frugten laves en salve eller pasta

for mandelbetændelse og mod difteritis. Et brændevinsinfus af paprika og kanel tages mod lungebetændelse (slovenere i Ungarn).²³

Andre infektioner

Mod angina og skarlagensfeber skal 1786 i England være opnået gode resultater med "Dr. Stephans pepper medicine" indeholdende spansk peber. Aymara-indianerne spiser frugten mod feber, i Peru drikkes et dekokt af frugten som feberstillende, for influenza spiser man flest mulige røde paprika,²⁴ i Kansas og Mellemamerika tages paprika for tyfus og med kinin for malaria, i Ungarn drak man vin tilsat paprika og peber som forebyggelse mod malaria, på den malajiske halvø spises paprika mod kolera, malaria og skarlagensfeber, frugten indgår i et dekokt for gonorré, i Nepal er frugten et lægemiddel for gul feber og skarlagensfeber. Saften af tyget paprika svælges i Tonga mod tuberkulose.

Fructus capsici, ur Franz Eugen Köhler's
*Medizinal-Pflanzen in naturgetreuen
Abbildungen mit kurz erläuterendem Texte*,
1883–1914.

Sår, betændelse

Ondartede sår bliver i Bolivia pålagt en salve af knust paprika, majsmel og svinefedt,²⁵ i flere nordamerikanske stater behandles brandsår med knust paprika og fedt,²⁶ på Hawaii skrufuløse sår og hudsygdomme. Maya-indianerne koger paprika med kopal til en drik for sår i anus.²⁷ Spansk peber dyppet i varmt vand flækkes og svøbes om betændt finger eller tå for at trække betændelsen ud (New Mexico).²⁸ Den indgår hos Maya i et dekokt til mundskyning for betændte gummer; caribere i Den dominikanske Republik skal forhen have appliceret frugtsaften i betændte øjne.²⁹ På Samoa indgår paprika i midler for hudsygdomme.

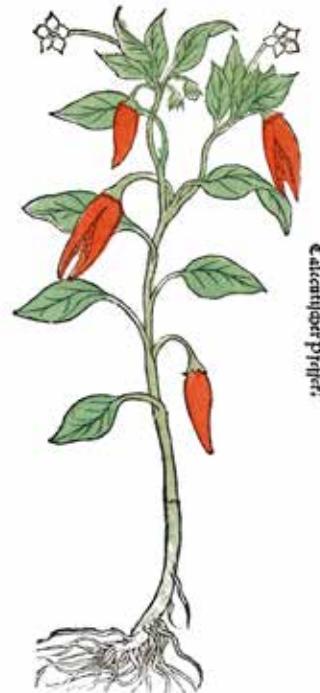
Gigt, rheuma

Paprika er i Norge og Mellemamerika blevet spist mod gigt og podagra, i Frankrig tørret og pulveriseret, en tinktur eller et dekokt. For gigt og rheumatisme gnides kropsdelen med de ristede frugter (Peru), i Bolivia skal patienten drikke et afkog af kærnerne med salt, blade af *Schinus molle*, hyldeblomster og aske.³⁰

– Frostknuder blev i Kansas behandlet med en tinktur af frugten.³¹

Antalgikum

I smertende tand anbringes frøene (Peru) eller saften af grøn paprika (Chimbu/Ny Guinea),³² i Chile drikkes et infus af paprika mod neuralgi, tand- og hovedpine.³³ Smertende lemmer blev i Letland gnedet med en blanding af paprika, kamfer, salt og sæbe; hos de meksikanske Kickapoo-indianere får patient med lungebetændelse en smertestillende indgnidning med knust paprika,³⁴ frugten lægges som trækplaster på rheuma- og muskelsmerter (Bolivia), kogt rød paprika på hævede halskirtler (New Mexico). *Fructus capsici* indgår hos Maya i et lægemiddel for hjerte- og underlivssmerter, for ørepine inddryppes den varme saft

'Peppar från Calcutta' ur Christian Egenolff, *Herbarum, arbūm, fruticūm, frumentorū ac leguminēm, Frankfurt*, 1546.

af spansk peber fyldt med honning og ristet i askegløder.³⁵ Saften af røde paprika anvendes i Syd- og Mellemamerika ind- og udvortes for ørepine.³⁶

Andre applikationer

Der indgår spansk peber i næsten alle mellem-amerikanske og peruanske udvortes midler for hæmorroider.³⁷ Drogen bruges som blæretræk-kende, pulveriseret paprika, en tinktur eller et dekokt mod lammelser (Frankrig). Callaway-indianerne i Bolivia mener at kroppen er værnet mod cancer hvis man daglig spiser paprika. Den tages i Indien mod kirtelbetændelse og på Hawaii dårligt blod, en tinktur bruges til mundskyning eller pensling for stomatitis, slap drøbel og frostknuder.³⁸

Paprika (*Capsicum annuum*), ur Franz Eugen Köhler's *Medizinal-Pflanzen in naturgetreuben Abbildungen mit kurz erläuterendem Texte*, 1883–1914.

Drogen indgår i rec. for miltsygdom; mod gulsort og galdeledelser drikkes saft af frøene blandet med tre andre vegetabilia; vil placenta ikke afgå får kvinden en blanding af paprika, Jatropha aconitifolium, hestegødning og honning (Maya).³⁹ For gulsort tages på Tonga et vandudtræk af paprika. Et brændevinsudtræk blev brukt i Norge, bladsaften i Indonesien givet for at lette nedkomsten, i Nigeria mod hæmorragi.⁴⁰ Et udtræk i citronsaft drikkes for hysterisk betinget underlivspulsation (Maya).⁴¹

Spansk peber spises i Mellemamerika som modgift efter slangebid, i Afrika når man har spist giftig fisk; den skal have en *rensende virkning på forgiftede menneskers hjerne*, mener Ifugao-stammen på Filippinerne.⁴² Argentinsk folkemedicin bruger de knuste frugter som trækplaster for visse ørelidelser.⁴³ Paprika blev regnet for det mest affektive lægemiddel for cachexia africana, som var den almindeligste og mest fatale sygdom blandt vestindiske negerslaver.⁴⁴

Paprika tages for natteblindhed og hårafald (Indiens santalere), en tinktur anses for hårvekstfremmende og indgår i hårvand og -salver. Et infus med kanel og sukker indges i Indien for dilirium tremens. I Surinaam (holl. Guiana) tager de indfødte paprika mod næsten alle sygdomme.⁴⁵

Skindet af grøn paprika bindes på øje med "bygkorn" (Meksiko);⁴⁶ plantens saft dryppes i øje med konjunktivitis (Tonga), i øje med grastær (Sierre Leone).⁴⁷

Kan et menneske reddet fra at drukne ikke kaste det slugte vand op gives et lavement af frugten plus sæbe (Zaire).⁴⁸

INDHOLDSSTOFFER

I fructus capsici indeholder kun skillevæggernes overhudsceller det brændende

skarptsmagende alkaloid capsaicin, frugtskalen det røde karotinoide farvestof capsantin, desuden karotinoiderne capsorubin, xeaxanthin, anteraxanthin, violoxanthin og xanthofyl, cryptoxanthin, citrocantin, flavonoidet citrin ("vitamin P"), α - og β -karotin, i frøene en æterisk olie (1.12 pct.), steroidsaponiner og indtil 10 pct. fed olie. Spansk peber er meget C-vitaminrig, indtil 300 mg pr. 100 g rå frugt (fra væksthus væsentligt mindre end i frilandsdyrkede), tørret paprika 380 mg, endvidere vitamin J.⁴⁹ Det var af denne frugt ungareren A. Szent-Giörgyi 1928 som den første isolerede ascorbinsyre = vitamin C.

TERAPI

Nutidig skolemedicin anvender fructus capsici udvortes som tinktur og liniment, i hudirriterende og blæretrækkende plastre og salver for gigt, rheuma, hekseskud, frostknuder, neuralgier, endvidere mod angina pectoris, kronisk lungehindebetændelse, perikarditis (betændelse i hjertesækken), håraffald m.m., tinkturen for angina og faryngitis, et infus indgår i spiritus russicus og pain-expellers. Indvortes finder frugt og tinktur anvendelse mod dyspepsi, diarré, flatulens o.a. mavelidelser, hæmorroider, lammelser, migræne, søsyge, hoste, kighoste, halsbetændelse, skarlagensfeber, alkoholisme og dilirium tremens; den friske frugtsaft skal stimulere galdeblærens tömning.⁵⁰ Det japanske præparat Aneine tages af gravide kvinder mod opkastning, for køre- og søsyge. Flavonoidet citrin forøger C-vitaminets virkning. Gynækologen Chéron berømmer 1882 capsicum-tinkturens styptiske virkning på uterusblødning.

Ungarnske læger konstaterede, at der i landets bondebefolkning indtræffer langt færre tilfælde af arteriesklerose end i andre europæiske landområder og mener det skyldes,

at paprika er en obligatorisk bestanddel af dagligkosten. Den amerikanske biokemiker Robert Grodner opdagede det samme hos indianere i det sydvestlige USA. Hans forsøg viste, at paprika mindsker gennemblødningen (og således temperaturen) i panden, men øger den i hænderne. Moden paprika modvirker blodets koagulation og dermed hjerteinfarkt samt den navnlig hos ældre kvinder forekommende trombose. Endelig stimuleres binyrerne udskillelse af hormoner vigtige for de fysiske og psykiske aktiviteter; organismen får større modstandskraft over for stress. Andre undersøgelser peger mod, at drogen normaliserer hjertefrekvensen; pulsen bliver roligere og mere effektiv – efter et måltid krydret med paprika belastes kredsløbet derfor mindre.⁵¹

Homøpatien tilbereder af spansk peber en tinktur, der gives for besvær i klimakteriet, mod tyktarmsbetændelse (colitis) og hæmorroider.⁵²

R E F E R E N C E R

- 1 346 31, 49, 58, sml. 62, 64.
- 2 106 1958–59, 101.
- 3 299 391.
- 4 311 44f.; 95 18; 98 30, 1976, 137 (Trinidad); 322 582.
- 5 93 595.
- 6 432 15, 1959, 81f.
- 7 260 36.
- 8 142 107.
- 9 278 1, 268f.
- 10 334 84; 195 269.
- 11 177 4, 1894, 193, 195.
- 12 311 44f.; 95 18.
- 13 140 176.
- 14 302 38, 1961, 204f.
- 15 95 18; 438 20, 1961, 15 (paprika i glycerin).
- 16 98 24, 1970, 248.
- 17 195 269.
- 18 112 163.
- 19 377 32, 1968, 325.
- 20 346 2, 7f., 11–14, 65.
- 21 98 25, 1971, 445.
- 22 95 18; 260 36.
- 23 189 2, 30, 344.
- 24 376 62.
- 25 311 114f.
- 26 43 17; 317 8, 1930, 18f.
- 27 346 67.
- 28 77 64, 185.
- 29 432 12, 1957, 604.
- 30 311 44f.
- 31 438 20, 1961, 9.
- 32 158 59; 376 62; 384 235.
- 33 207 13, 1985, 99 (Mapuche Americans).
- 34 98 31, 1977, 348.
- 35 346 35, 94, sml. 95.
- 36 382 485; 95 18; 14 31, 1936, 866 (m. litt.henvisn.).
- 37 376 62; 95 18, sml. 106 1958–59, 101.
- 38 307 38, 1961, 204f.; 140 176.
- 39 346 17, 65f., 129; 299 391.
- 40 334 84; 135.
- 41 346 58.
- 42 98 21, 1967, 259.
- 43 68 23.
- 44 142 87 (litt.henvisn.).
- 45 381 2, 74.
- 46 446a 29.
- 47 105 330, 334, sml. 207 2, 1980, 352 (Maya).
- 48 33 5, 1976, 55.
- 49 134 12; 274 2, 27f.; 449 64, 66; 185a 48.
- 50 112 163; 134 12; 274 2, 27 (litt.henvisn.); 450 41; 223 2, 316f.
- 51 *Die Weltwoche*, 20/10 1967.
- 52 134 13.

Referensnyckeln för 19 artikler om planter återfinns på sidorna 333–342.

TIMIAN

THYMUS SERPYLLUM, T. VULGARIS

(ISLAND: *T. ARCTICUS*)

LABIATAE

Timian nævnes allerede i en 2500-årig assyrisk kileskrifttekst som lægemiddel for lungerne, mod vanskelig urinering, tarmluft og epilepsi.¹ Dens antiseptiske virkning blev udnyttet af de gamle ægyptere, der brugte timian til ligenes balsamering. For grækerne og romerne var planten et symbol for mod og handlekraft, derfor bød man soldater på en timiankrydret vin.

I en af den ægyptiske lægekunsts ældste skrifter, Papirus Ebers fra o. 1550 f.Kr., indgår timian i tyve recepter, således til mundskyldning for stomatitis og mod tandpine, som mavestyrkende og afførende te, mod opkastning og indvoldsorm.²

Hippokrates, der grundlagde den videnskabelige lægekunst, opregner drogens vigtigste indikationer: forstoppelse, dysuri, strubehoved- og uterusbetændelse. Grækeren Dioskurides, romerne Plinius, Celsus og Columella (alle i. årh. e.Kr.) skrev, at timian indtaget med salt og eddike fjerner mavens slim, et dekokt af planten hjælper for halsbetændelse, åndenød, bronkitis, astma, ondartet hoste, kighoste, difteritis og øjensmerter, uddriver bændelorm og efterbyrdnen og fremmer menstruationen; udvortes på hudbetændelser og vorter.

Hildegard von Bingen (1099–1179) brugte timian til at læge svulster og lepra (spedalskhed), med vortemælk og salvie i en salve til indgnidning for lammelser og rheumatisme.³

Timjan (Thymus vulgare), ur Henrik Viktor Rosendahl, Lärobok i farmakognosi, 1897.

Harpestræng-afskrifter o. 1300:⁴ et afkog er urindrivende, hjælper for mavesmerter, blandet med eddike for miltsygdom, med honning skal det bevirke, at barselkvinder får mere brystmælk; dekoktet drikkes mod blodspytning og for leversygdom.

I en lægebog fra o. 1450 indgår timian i råd for miltlidelser, et dekokt anvendes til badning af syge øjne.⁵

Christiern Pedersens lægebog 1533: et afkog i vin drikkes for kvalme, plantens saft eller den

pulveriserede droge lægges på hæmorroider; et dekolt eller destillieret vand af planten giver et øjenbadevand, på fistler og kræft lægges knust timian blandet med salt.

Henrik Smids urtebog 1546: timian-te drikkes for at uddrive slimen af nyrer og blære, den stiller tarmvrid og læger indvortes sår; et dekolt med vin, honning, lakrids og anis renser brystet for *den tørre sejagtige hoste*, styrker maven og hjælper for smertefuld urinering; et afkog i vin eller eddike åbner leveren og miltten, driver urinen, destillieret vand af timian er appetityækkende, *varmer den kolde lever, læger tarme såret efter dysenteri, gengiver hørelsen, åbner næsen, uddriver nyregrus*. Timian kogt i vin er god for åndenød, uddriver orme, levret blod, gift, menses, efterbyrden og dødt foster.

Simon Paulli, *Flora danica* 1648: timian bruges mest til bad for ophørt menstruation og mod hovedpine, en balsam af planten er god mod svimmelhed, nogle læger roser timians olie som god for hoved- og nyresmerter eller nyresten. For melankoli gives timian sat på øl.

Caspari's *Taschenbuch der Frühlingskuren* 1823 forordner timians saft mod træg fordøjelse, nervesvækkelse og hukommelsesstab, afmagring, blegsot, impotens, könssygdomme, langvarig katar m.m.

FOLKEMEDICIN

I et stort geografisk område blev fra gl. tid indtaget timian-te (eller gurglet med den) som slimopløsende, sveddrivende og krampestillende middel mod halsonde, hæshed, snue, forkølelse, hoste, bronkitis – i det foreliggende materiale rapporteret fra Danmark, Færøerne, Island, Tyskland, Italien, zigøjnere, Rusland, Ætiopien, Afghanistan, Nantioke-indianerne,⁶ mod astma (Tyskland, zigøjnere),⁷ lungesygdomme (Mauritius),⁸ brystsmerter, "brystsyge" (Danmark, Island,

Rusland, zigøjnere),⁹ på Island for blodspytning,¹⁰ men specielt for kighoste: Danmark, Tyskland, Holland, Østrig, Skotland, Irland, Kina, Japan.¹¹

Maven

Dekoktet blev og bliver meget benyttet mod dårlig fordøjelse, tarmgæring, mavekatar, mavekrampe, kolik (Danmark, Tyskland, Italien, Grækenland, zigøjnere, Skotland),¹² for diarré (Tyskland, Færøerne),¹³ i Algeriet mod "maveforkølelse" og flatulens,¹⁴ hos os endvidere for opkastning¹⁵ og børns indvoldsorm.¹⁶

Urinvejene

Timian-te blev i Polen drukket mod sygdomme i urinvejene,¹⁷ af islændinge mod nyre- og blæresten,¹⁸ i Schlesien for blærelidelser¹⁹ og iøvrigt som urindrivende (Tyskland, Italien).²⁰

Gynækologisk

Siden klassisk oldtid (sml. indledningen) var timian medicinsk en udpræget gynækologisk droge (ligesom f.eks. bynke og matremokseoje), hvilket også ses af de mange "kvindennavne" som planten blev tillagt.²¹ I det russiske guvernemant Twer toges et dekolt af timian mod næsten alle kvindesygdomme.²² Dekokt af timian er i USA drukket for at regulere menses,²³ herhjemme mod sygdomme i livmoderen,²⁴ i Polen for fluor albus;²⁵ et vinakog skulle på Island virke mensesdrivende og stimulere fødselsveerne; indiske læger giver et infus for komplikationer efter nedkomsten,²⁶ i Mecklenburg drak barselkvinder timiante for at få mere brystmælk.²⁷

Nervesystemet

Hovedpine er gerne knyttet til syre i maven, da er intet bedre end at drikke megen te af timian,

Lärare och skolelever som samlar in timjan åt apoteken på 1940-talet. Foto: Farmacihistoriska sällskapet, Apotekarsocieteten.

erklærede Linné 1770.²⁸ Teen blev drukket for hovedsmærter hos slovenerne,²⁹ på Island og af nutidige zigojnere som nerveberoligende mod hovedpine, svimmelhed og ”tommermænd”.³⁰ Den blev i Rusland taget for epilepsi og givet som sovemiddel til børn. I det skotske højland skulle teen modvirke onde drømme,³¹ og grønlændere fik den for sindssyge;³² på Island toges teen med salt for rygsmærter.³³

alkoholisme og dilirium tremens. Et brændevisudtræk af timian og bukkeblad gav en gigtsnaps – *de ældre tog hver morgen på fastende hjerte en sådan snaps* (Sydslesvig).⁴² Drogen indgik i en klog mands middel for træthed.⁴³

INDHOLDSSTOFFER

Sår, betændelse, hudlidelser

Timian regnes på Mauritius for sårlægende,³⁴ med teen bades ondartedeår og betændte øjne (Island, Rusland),³⁵ i Norge (1766) betændte øjne,³⁶ et stærkt afkog blev hos os drukket for hudsygdomme,³⁷ i Estland for skury;³⁸ frostskader med et afkog af timian og bulmeurt.³⁹

Diverse

Dekokt af timian indtages som feberstillende (Italien),⁴⁰ i USA og Afghanistan mod krampe,⁴¹ på Mauritius for galidelidelser og gigt, til desinficerende mundskyllning, i Rusland mod kirtelsygdomme, kolera,

Drogen (*Thymus vulgaris*) indeholder 0.3 til 3.4 pct. æterisk olie med kraftig antisепtisk virkning, som skyldes, at dens væsentligste bestanddel er thymol (20–50 pct.), drogens terapeutisk vigtigste substans, karvakrol (timiankamfer) og cymol; desuden borneol, cineol, linalool, ursol-, oleanol- og kaffesyre, luteolin, harpiks, indtil 7 pct. garvestoffer, endvidere bitterstoffer, flavonglykosider, terpiner, pentosaner, en substans med krampestillende virkning. *T. serpyllum* indeholder kun 0.15–1 pct. æterisk olie med cymol som væsentligste bestanddel samt bitterstoffet serpyllin. Oliens mængde og kemiske sammensætning er i høj grad betinget af drogens herkomst.⁴⁴

T E R A P I

Thymus vulgaris er vor verdensdels vigtigste thymolholdige lægeplante. Thymol (et fenolderivat) virker stærkt hæmmende eller dræbende på en lang række mikrober, svampe og indvoldsorm (store doser kan uddrive bændelorm), på sår bakterier 25 gange kraftigere end fenol men uden at irritere hud og slimhinder.⁴⁵ Som tinctur (alkoholisk opløsning) har thymol samme desinficerende effekt som jodtinctur og hører da også til tandlægers ofte benyttede antiseptika. Iflg. amerikansk faglitteratur har thymol vist sig overordentlig effektivt til behandling af strålesvampsygdom i lungerne.⁴⁶

Thymol modvirker unormal tarmgæring og øger diuresen; det virker slimopløsende og krampestillende på bronkialmuskulaturen og er således velegnet til præparater for luftvejskatarrer, kighoste og phthisis. Som tinctur eller i salver anvendes drogen mod psoriasis og andre hudsygdomme, thymol indgår som antiseptikum i sæbe, shampoo o.a. kosmetika, Oleum Thymi i præparater til indgnidning for rheumatiske smerter.⁴⁷

R E F E R E N C E R

- 1 407 74.
- 2 283 3f.
- 3 *Phisica* 1, 213.
- 4 161 63, 168f.
- 5 4 18, 50.
- 6 279 16683; 55 1949; 329 57, 60, 76; 59 upag.; 352 180, 183 (1771); 179 226 (1830); 201 2291; 246 654; 28 152; 134 289; 207 2, 1980, 253 (Abruzzerne); 299a 60; 168 66f.; 389 230; 310 3, 1955, 142; 314 320.
- 7 84 182.
- 8 122 18.
- 9 55 1950; 201 2153; 168 66f.; 299a 60.
- 10 352 180, 183 (1771); 179 226 (1830).
- 11 279 16683, 12077; *Jul på Bornholm*, 1950, s. 27; 134 289; 9 213; 212 59; 108 21; 271 37; 299 195.
- 12 221 151f.; 267 9, 1909, 195; 353 7, 1926, 142; 134 289; 22 13, 1956, 11f. (*Valsesia*); 310, 1961, 169; 84 182; 108 21.
- 13 134 289; 329 57, 60, 76.
- 14 176 70.
- 15 221 114 (1743).
- 16 220 ny rk. 6, 327; 279 10022 (o. 1880).
- 17 168 66.
- 18 352 180, 183; 201 2360.
- 19 394 4, 1931, 90.
- 20 28 152; 112 171; 22 11, 1954, 6.
- 21 256 210–12.
- 22 168 66f.
- 23 III 170.
- 24 221 159.
- 25 168 66f.
- 26 321 17, 1979, 39 (Punjab).
- 27 29 190.
- 28 *Bergens museums årbok*, 1910, nr. 1, s. 43.
- 29 189 1, 419.
- 30 270 196; 201 2161, 2268, 2270, 2362; 299a 60 (kogt m. hørfrø og honning).
- 31 339 6, 1881, 71.
- 32 86 1914, 49.
- 33 201 2105.
- 34 122 18.
- 35 201 2086; 218 158.
- 36 146 1, 81 (1766).
- 37 156 1, 215; 388 195; 279 13933.
- 38 277 4, 1894, 36.
- 39 81 1, 1803, 63.
- 40 22 13, 1956, 11f. (*Valsesia*).
- 41 310 3, 1955, 142; III 170.
- 42 328 110; 78 1906/23: 3341.
- 43 *Berl. Tid. Søndag*, 10/11 1941.
- 44 134 287; 274 7, 24; 467 94, 272; 380 114–16.
- 45 134 287.
- 46 112 71.
- 47 23 11. Lieferung 1957; 283 32f.; 274 7, 24.

LITTERATURNØGLE TIL

19 ARTIKLER OM PLANTER

1. Demis Ali, *Volksheilkuren in der Türkei*. 1939
2. *Altpreussische Monatsschrift*
3. Siri von Reis Altschul, *Drugs and food from little-known plants*. 1973
4. AM 187 8°. *Det Arnamagnæanske haandskrift nr. 187*, udg. af V. Saaby. 1886
5. *American Anthropologist*
6. *American Journal of Pharmacy*
7. *American Journal of Surgery*
8. *American Naturalist*
9. Martinus Antoine van Andel, *Volksgeneeskunst in Nederland*. 1909
10. Anton Andersen, *Fra Planternes Verden*. 1885
11. John Q. Anderson, *Texas folk medicine*. 1970
12. C.C. Andresen, *Urtebog for bonden og almueskoler. En kort veileddning til at kjende de viktigste vildtvoksende og dyrkede biplanter og lægedomsurter . . .* 1856
13. *Anthropological Records*
14. *Anthropos*
15. *Apitherapie heute*. 1975
16. *Archiv für exp. Pathologie und Pharmakologie*
17. *Archiv for Pharmaci og Chemi*
18. *Archiv des Vereins für Siebenbürg. Landeskunde, Neue Folge*
19. *Archivio per 10 studie delle tradizioni popolari*
20. *Arts et traditions populaires*
21. *Arzneimittelforschung*
22. *Atti dell' academia ligure di scienze e lettere*
23. Frits Auster & Johanna Schäfer, *Arzneipflanzen*. 1955ff.
24. Herbert G. Baker, *Plants and civilization*. 1964
25. Edw. K. Balls, *Early uses of Californian plants*. 1965
26. Peter R. O. Bally, *Heil- und Giftpflanzen der Eingeborenen von Tanganyika*. 1938
27. Anton Christian Bang, *Norske Hexeform-formulaerer og magiske opkrifter*. 1901–02
28. Günther Barthel, *Überlieferte Hausmittel und ihre geutige Anwendung im ehemaligen Kreis Eschwege*. 1974
29. Karl Bartsch, *Sagen, Märchen, Gebräuche aus Mecklenburg*. 1879–80
30. Ch. Beauquier, *Faune et Flore Populaires de la Franche-Comté II: Flore*. 1910
31. Martha W. Beckwith, *Notes on Jamaican ethnobotany*. 1927
32. Lottlisa Behling, *Die Pflanze in der mittelalterlichen Tafelmalerei*. 1957
33. *Belmontia*
34. Robert Bentley & Henry Triman, *Medicinal Plants. Being descriptions with original figures of the principal plants employed in medicine . . .* 1-4. 1999–2000
35. J. Berendes, *Die Pharmacie bei den alten Culturvölkern*. 1891
36. Berenger-Féraud, *Leçons clinique sur les taenias de l'homme*. 1894
37. Fanny D. Bergen, *Animal and plant lore*. 1899
38. Carl-Martin Bergstrand, *Sjukdomsbot i Västergötland*. 1950
39. 14. Bericht d. Naturhist. Vereins in Augsburg
40. 53. Bericht d. Westpreuss. Bot.-Zoolog. Vereins
41. Bericht über das Museum Francisco-Carolinum
42. Berliner klin. Wochenschrift
43. Pauline Black, *Nebraska folk cures*. 1935

44. Meredith Jean Black, *Algonquin ethnobotany*. 1980
45. Hedda Boers, *Folketro om Tænder. Tandmidler og Tandbehandling hos Aemuen i Danmark*. 1954
46. Wolfgang Bohn, *Die Heilwerte heimischer Pflanzen*. 1935
47. Judith L. Bolyard, *Medicinal plants and home remedies of Appalachia*. 1981
48. *Botaniska notiser* 1950
49. Winfried Bothe, *Bäuerliche Tierheilkunde in Niederbayern*. 1970 (diss.)
50. Hans Braun, *Therapeutisch wertvolle ätherische Öldrogen*. 1941
51. Thomas R. Brendle & Claude W. Unger, *Folk medicine of the Pennsylvania Germans. The non-occult cures*. 1935
52. *British med. Journal*
53. Ray B. Browne, *Popular beliefs and practices from Alabama*. 1958
54. Johann Brunner, *Heimatbuch der bayerischen Bezirksamtes Cham*. 1922
55. V.J. Brøndegaard, optegnelser 1936ff.
56. *Bulletin folklorique d'Île-de-France*
57. Bureau of Amer. Ethnology, *annual reports*
58. Ludwig Büttner, *Fränkische Volksmedizin*. 1935
59. Hansaage Bøggild, *Bornholmernes utreborg. En samling gamle bornholmske navne på urter og deres anvendelse i overtro, sygdom, arbejde*. 1976
60. *Chem. Zentralblatt*
61. *Chinese med. Journal*
62. Ram Nath & C. Chopra, *A review of works on Indian medicinal plants*. 1955
63. Ram Nath Chopra et al., *Glossary of Indian medicinal plants (including indigenous drugs & poisonous plants)*. 1956
64. Marie Christophersen & Henrik Ussing, *Fra Hedeboegnen*. 1923
65. Jul. Clausen, *Den danske Tartuffe*. 1916
66. Alfons de Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*. 1891
67. Thomas Oswald Cockayne, *Leechdoms, wortcunning, and starcraft of early England. Being a collection of documents, for the most part never before printed, illustrating the history of science in this country before the Norman conquest*. 1864–66
68. Felix Coluccio, *Diccionario folklórico Argentino*. 1950
69. *Columbia Univ. Contrib. to Anthropology*
70. *Comptes rendus de Acad. des Sciences de l'USSR*
71. *Compt. rend. Soc. Biol.*
72. A. Constantin & P. Grave, *Flore populaire de la Savoie*. 1908
73. *Contributions from the US National Herbarium*
74. Nelson Coon, *Using plants for healing. An American herbal*. 1963
75. Helen Creighton, *Folklore of Lunenburg County, Nova Scotia*. 1950
76. Raul Martinez Crovetto, *Plantas utilizadas en medicina popular en el Noroeste de Corrientes (República Argentina)*. 1981
77. I.S.M. Curtin, *Healing herbs of the Upper Rio Grande*. 1965
78. *Dansk Folkmindesamling*, m. kapsel- og topografir.
79. *Dansk veterinærhist. Årbog*
80. Malve Dau, *Der Weissdorn Crataegus oxyacantha L. Monographie einer alten Heilpflanze ...* 1941
81. *Den almeennyttige Samler, et ugeblad af blandet inhold ...* 1803–07
82. *Den kloge Kones Bog*. 1869
83. *Den kloge Mands Bog*. 1868
84. Pierre Derlon, *Die geheime Heilkunst der Zigeuner*. 1981
85. Gerhard Weber, *Der praktiziernde Arzt und die Rehabilitation*. 1980
86. *Det grønlandske Selskabs Aarskrift*
87. *Det kgl. Landhusholdningsselskabs Skrifter*
88. *Deutsche Apotheker-Zeitung*
89. Alfons von Czibulka & Hans Berger, *Deutsche Gaua*. 1938

90. *Deutsche medizin. Wochenschrift*
91. Jan van Dieken, *Pflanzen im ostfriesischen Volksglauben und Brauchtum*. 1971
92. Joseph Smith, *The Dogmaticus or Family Physician* ... 1829
93. Georg Dragendorff & Norman Grainger Bisset, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten. Ihre Anwendung, Wesentlichen Bestandteile und Geschichte.* 1898
94. M.A.H. Ducros, *Essai sur le droguier populaire Arabe de l'Inspectorat des pharmacies du Caire*. 1930
95. James Duke, *Isthmian ethnobotanical dictionary*. 1972
96. Margaret Baker, *Discovering the Folklore of Plants*. 1971
97. J. Eberli, *Beitrag zur Thurgauischen Volksbotanik*. 1904
98. *Economic Botany*
99. Ida Eichelter, *Ethnobotanik des östlichen Österreichs*. 1983 (diss.)
100. Gerh. Eis & Wolfram Schmitt, *Das Asanger Aderlass- und Rezeptbüchlein*. 1967
101. Francis H. Elmore, *Ethnobotany of the Navajo*. 1944
102. *En meget nyttig Lægebog*. 1807; ny udg. ved Anders Sørensen, 1866
103. *Erzgebirgszeitung*
104. *Esotera* nr. 8, 1973
105. *Ethnobotanik. Beiträge und Nachträge zur 5. Fachkonferenz Ethnomedizin*. 1985
106. *Ethnographie*
107. *Ethnomedizin*
108. Barbara Fairweather, *Highland plant lore*. u.å.
109. *Farmaceutisk Tidende*
- 109a. *Farmakologiia i toksikologiia*
110. H.F. Feilberg, *Ordbog over jyske almuesmål*. 1886–1914
111. Mildred Fielder, *Plant medicine and folklore*. 1975
112. Georg Fischer, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*. 1947
113. Hermann Fischer, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*. 1929
114. *Fitoterapia*
115. Lars M. Fjellstad, I Grendom. *Folkeminde fra Eidskog III*. 1966
116. Tov Flatin, *Gamalt fra Numedal*. 1913–23
117. Friedr. A. Flückiger, *Pharmakognosie des Pflanzenreichses*. 2. Aufl. 1883
118. *Folk-Lore*
119. *Folk-Lore Journal*
120. *Folkminnen och folktankar*
121. James Follan, *Das Arzneibuch Ortolf von Baierland*. 1963
122. W.T.H. Wong Fook, *The medicinal plants of Mauritius*. 1980
123. Karen Cowan Ford, *Las yerbas de la gente*. 1975
124. Walter V. Forsblom, *Magisk folkmedicin*. 1927
125. Viktor Fossel, *Volksmedizin und medizinscher Aberglaube in Steiermark*. 1886
126. *Fra Arkiv og Museum*
127. *Fra Viborg Amt*
128. H.C. Frydendahl, *Fynske Folkeminder*. 1945
129. *Fynsk Hjemstavn*
130. *Fynske Aarbøger*
131. Axel Garboe, *Agersø i Storebælt med Naboløen Omø gennem Tiderne*. 1938
132. *The Garderns' Bulletin VI*, 1929–30
133. John Lindgren & Lauritz Gentz, *Läkemedelsnamn*. 1918, 1927
134. Otto Gessner, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, 3. Aufl. 1974
135. Thomas S. Githen, *Drug plants of Africa*. 1949
136. L.S. Goodman & A. Gilman (ed.), *The pharmacological basis of therapeutics*. 1970
137. Heinz Görz, *Kneipps vand-kur*. 1974
138. K. Gram et al., *Nytteplanter*. 1937
139. Jul. Gréb, Zipser *Volkspflanzen*. 1943
140. M. Grieve, *A modern herbal* (ed. C.F. Leyel). 1976

141. Geoffrey Grigson, *The Englishman's Flora.* 1955
142. William Ed Grimé, *Botany of the black Americans.* 1976
143. Joseph V. Grohmann, *Aberglaube u. Gebräuche aus Böhmen und Mähren.* 1864
144. Wilh. Grube, *Religion u. Kultur der Chinesen.* 1910
145. Gubener Heimatkalender 1965
146. J.E. Gunnerus, *Flora Norvegica.* 1766
147. Erna Gunther, *Ethnobotany of Western Washington.* 1945
148. Göinge hembygd för s årsbok
149. Matti Hako, *Kansanimainen lääkintätie-*
tous. 1957
150. Paul B. Hamel & Mary U. Chiltoskey,
Cherokee plants and their uses. 1975
151. Wayland D. Hand (ed.), *The Frank C. Brown Collection of North Carolina folklore*
VI. 1961
152. C. Handtmann, *Was auf märkischer Heide*
spriesst. u.å.
153. H. Hansen, *Den klogte Mand eller*
Huuslægen. 1868
154. H.P. Hansen, *Skovlovringer.* 1936
155. H.P. Hansen, *Hyrdelin på Heden.* 1941
156. H.P. Hansen, *Kluge Folk. Folkemedicin og*
Overtro i Vestjylland. I-II. 1942–43
157. Thorv. Hansen og H. Ussing, *Mellem syd-*
fynske Sunde. 1934
158. Raoul d'Harcourt, *La médecine dans*
l'Ancien Pérou. 1939
159. Hardysselets Årbøger
160. Harpestræng. *Gamle danske Urtebøger,*
Stenbøger og Kogebøger udg. af Marius Kri-
stensen. 1908–20
161. S.M. Haslan et al., *A flora of the Maltese Islands.* 1977
162. Paul Hauberg, *Liber herbarum (1400-t.).* 1936
163. Fritz Heeger, *Pfälzer Volksheilkunde.* 1936
164. Karl Heidt, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheimischer Heilpflanzen in der Volksmedizin Hessen-Nassaus.* 1942
165. *Heil- und Gewürzpflanzen*
166. John C. Hellson & Morgan Gadd, *Ethno-*
botany of the Blackfoot Indians. 1974
167. *Hembygden*
168. Anton Alfred von Henrici, *Weitere Stu-*
dien über die Volksheilmittel verschiedener in
Russland lebender Völkerchaften. 1892
169. *Herbationes Upsaliensis I. Herbationerne*
1747. 1952
170. Kurt Heckscher, *Die Volkskunde der Pro-*
vinz Hannover I. 1930
171. Nils Hewe, *Läkeväxter.* 1952
172. Nils Hewe, *Om våra växter.* 1953
173. Nils Hewe, *Välsignade växter.* 1939
174. H. Heyde, *Surinaamse planten als volks-*
medicijn. 1972 (?)
175. Hildegard von Bingen, *Causal et curae ed.*
R. Kaiser. 1903
176. M.W. Hilton-Simpson, *Arab medicine*
and surgery. 1922
177. *Historische Studien aus d. pharm. Institut*
d. Universität Dorpat
178. *Historisk Aarbog for Skive og Omegn*
179. Ó.J. Hjaltalín, *Íslensk grasafræði.* 1830
180. M. Höfler, *Volksmedizinische Botanik der Kelten.* 1911
181. M. Höfler, *Volksmedizin und Aberglaube*
in Oberbayern. 1893
182. Heinr. Höhn, *Mitteilungen über volkst-*
hümliche Überlieferungen in Württemberg
Nr. 8: *Volksheilkunde.* 1920
183. Hoppe-Seylers Zeitschrift
184. Walter Höhn-Ochsner, *Pflanzen in Züri-*
cher Mundart und Volksleben. 1972
185. Else Horlbeck, *Die Salbei.* 1937
- 185a. Bernhard, Hörmann, *Unsere natürlichen*
Vitamin C Spender. 1941
186. Ludw. v. Hörmann, *Tiroler Volksleben.*
1909
187. J.W. Hornemann, *Forsøg til en dansk oeco-*
nomisk Plantelære, 2. Udg. 1806; 2. Del 1837
188. Jens Holmboe (ed.), *Linné's botaniske*
"Prælectiones privatissima" paa Hammarby
1770. 1910

189. O. v. Hovorka & A. Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin*. 1908–09
190. Aleš Hrdlička, *Physiological and medical observations among the Indians of Southeastern United States and Northern Mexico*. 1908
191. Franz Hübotter, *Chinesisch-tibetische Pharmakologie und Rezeptur*. 1957
192. A. Hülphers, *Om Ångermanland*. 1780
193. Erich Hupfauf, *Zillertaler Volksmedizin*. 1957
194. *Husraad mod Menneskets Sygdomme*. 1854
195. Ove Arbo Høeg, *Planter og tradisjon*. 1974
196. M.L. Jacobs & H.M. Burlage, *Index of plants of North Carolina with reputed medicinal uses*. 1958
197. *Jahresbericht d. Geogr.-Ethnolog. Gesellschaft in Zürich*
198. Janus
199. Pehr Johnsson, *Allmogemedicin i Göinge*. 1928
200. Alex Johnston, *Plants and the Blackfoot*. 1982
201. Jonas Jonasson, *Dansk folkemindesamling 1918/7 og (samlet fremstilling) 1918/III–IV*
202. *Journal d'Agric. Trop. et de Botanique appl.*
203. *Journal for Politik* 1828
204. *Journal of Amer. Chem. Society*
205. *Journal of Amer. Folk-Lore*
206. *Journal of Botany*
207. *Journal of Ethnopharmacology*
208. A. F. Just, *Den nyeste Bondepraktika*. 1798
- 208a. Stefan Kappstein, *Das Buch von Ginseng*. 1980
209. Ludwig Kelmer, *Die Gartenpflanzen im alten Ägypten*. 1967
210. Anton Maria Kirchdorfer, *Ginseng. Legende und Wirklichkeit*. 1981
211. J. Kloppenburg-Versteegh, *Wenken en raadgevingen betr. het gebruik van indische planten, vruchten etc.* 1934
212. Frido Kordon, *Bäuerliche Arzneimittel im ostmärkischen Alpengebiet*. 1941
213. *Korrespondenzblatt schweiz. Ärzte*
214. *Kosmos*
215. Paul M. Kourenhoff & St. George, *Russian folk medicine*. 1970
216. C.J. Lodberg Krarup, *Allehaande nyttigt især for Bondestanden*. 2. Saml. 1819
217. Carl Kratz, *Pflanzenheilverfahren*. 1888
218. Rud. Krebel, *Volksmedizin und Volksmittel verschied. Völkerstämme Russlands*. 1858
219. E. Tang Kristensen, *Jydske Folkeminder*. 1871–97
220. E. Tang Kristensen, *Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde*. 1892–1901
221. E. Tang Kristensen, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*. 1922
222. Kristiansand Museums årbok 1969
223. Ludwig Kroeber, *Das neuzeitliche Kräuterbuch I*, 1948; II 1947
224. J. Krogh, *Efterretning om Provstiet Nordfjord*. 1813
225. N.M. Kromann, *Fanøs Historie I*. 1934
226. Kulturminder
227. Georg Kummer, *Schaffhauser Volksbotanik 1. Die wildwachsende Pflanzen*. 1953; 2. *Die Kulturpflanzen*. 1954
228. Kr. Kaalund, *Den islandske lægebog Codex Arnamag.* 434a 12°. 1907
229. G. Lammert, *Volksmedizin und medizin. Aberglauie in Bayern und den angrenzenden Bezirken*. 1869
230. Landbo-Vennen I, 1798
231. *Landbrugs-Ordbog for den praktiske Landmand*, red. af E. Møller-Holst. 1877–83
232. J. Landt, *Forsøg til en Beskrivelse over Færerne*. 1800
233. Axel Lange, *Fynske plantenavne og folkminder om plante*. 1932; *Nogle noter till "Fynske plantenavne og folkeminder om plante"*. 1939.
234. Axel Lange & Chr. Seelberg, *Nogle sønderjyske Planter, deres Navne og Stilling i Folkloren*. 1927
235. Henning Larsen, *An old Icelandic medical miscellany*. 1931
236. Leban. *Pharm. Journal*

237. Henri Leclerc, *Précis de Phytothérapie.* 1927
238. Jul. Leithaeuser, *Bergische Pflanzennamen.* 1912
239. *Les végétaux dans le folklore.* 1956
240. L. Lewin, *Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andere Mittel.* 1922
241. C.F. Leyel, *Elixiers of life.* 1947
242. David E. Lick & Thomas R. Brendle, *Plant names and plant lore among Pennsylvania Germans.* 1923
243. John Lindley, *The vegetable kingdom.* 1853
244. Linné, *Örtabok* 1725, ed. 1957
245. John Uri Lloyd, *Origin and history of all pharmacopeial vegetable drugs.* 1921
246. Karl Löber, *Pflanzen des Grenzgebietes von Westerwald und Rothaar. Ihre Stellung im Volksleben und die Geschichte ihrer Erforschung.* 1972
247. Immanuel Löw, *Die Flora der Juden 1-4.* 1924-34
248. A. Castillo de Lucas, *Folkmedicina.* 1958
249. Richard Lucas, *Nature's medicine.* 1973
250. J.W. Luce, *Heilmittel der Esthen auf d. Insel Oesel.* 1829
251. G. Madaus, *Die Heilwerte heimischer Pflanzen.* 1935
252. G. Madaus, *Lehrbuch der biologischen Heilmittel Abt. I: Heilpflanzen.* 1938
253. Georg Mader, *Volkstümliches von den Alpenpflanzen.* 1910
254. James Michael Mahar, *Ethnobotany of the Oregon Paiutes Springs Indian Reservation.* 1953
255. Max. Martinez, *Plantas medicinales de Mexico.* 1959
256. Heinr. Marzell, *Geschichte und Volkskunde der deutschen Heilpflanzen.* 1938
257. Heinr. Marzell, *Neues illustr. Kräuterbuch.* 1935
258. Heinr. Marzell, *Bayerische Volksbotanik.* 1925
259. Hans Matscher, *Volksmedizin aus der Etsch und im Gebirge.* o.J.
260. *Medicinal plants of Nepal.* 1970
261. *Medizinische Klinik*
262. *Memoirs of the Amer. Anthropol. Ass., n.s. pt. 5.* 1911
263. *The Merck Index* ed. 8. 1969
264. Karl Meyers Vareleksikon 6. Udg. 1952
265. Max Millitzer & Theodor Schütze, *Die Farn- und Blütenpflanzen im Kreis Bautzen.* 1953
266. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.*
267. *Mitteilungen der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte*
268. Vilhelm Moberg, *Rid i Nat.* 1941
269. Vinko Moderndörfer, *Ljudska medicina pri slovencih. Volksmedizin bei den Slowenen.* 1964
270. N. Mohr, *Forsøg til en islandsk Naturhistorie.* 1736
271. Michael F. Moloney, *Irish ethnobotanik.* 1919
272. Julia F. Morton, *Folk remedies of the Low County.* 1974
273. A. Mosig, *Pharmakognosie 2.* 1955
274. Heinz Müller-Dietz & Kurt Rintelen, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion 1-7.* 1960-72
275. Melica Muñoz et al., *El uso medicinal y alimenticio de plantas nativas y naturalizadas en Chile.* 1981
276. *Münchener med. Wochenschrift*
277. I.S. Möller, *Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering.*
278. N.K. Nadkarni, *Indian materia medica.* 1954
279. Nationalmuseets etnografiske undersøgelser (NEU), svar på spørgeliste nr. 20, 1955
280. *Naturwissenschaftliche Rundschau*
281. *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*
282. Fr. X. Neidhardt, *Die Pflanzen in religiöser, abergl. und volksthümlicher Beziehung.* 1867
283. Barbara Noack, *Zur Geschichte des Thymians.* 1936

284. J. Niessen, *Rheinische Volksbotanik.* 1936–37
285. Rudolf Nord, *Volksmedizin in Waldeck.* 1934
286. *Ny Tid og Vi*
287. *Nyt Bibliothek for Physik, Medicin og Oekonomie*
288. Eggert Olaffsen & Bjarne Povelsen, *Reise igennem Island.* 1772
289. Olafur Olavius, *Izlenesk urtagards bok.* 1770
290. Joh. Fr. Osiander, *Volksarneymittel.* 1838
291. Natalia Ossadcha-Janata, *Herbs used in Ukrainian folk medicine.* 1952
292. Carl Otto, *Die Arzneimittellehre für Wundärzte.* 1845
293. *Pakistan Journ. of Science Ind. Res.*
294. P.S. Pallas, *Reise durch verschied. Provinzen des russischen Reiches.* 1773–76
295. Thomas Pancovius, *Herbarium oder Kräuter- und Gewächs-Buch.* 1673
296. Joh. Paulli, *Dansk oeconomisk Urte-Bog.* 1761
297. Adalberto Pazzini, *La medicina popolare in Italia.* 1948
298. A. Ritter von Perger, *Deutsche Pflanzensagen.* 1864
299. Lily M. Perry, *Medicinal plants of East and Southeast Asia.* 1980
- 299a. Leon Petulengro, *Sundhedens rødder: med udførligt leksikon over planters og urters astrologiske betydning.* 1973
300. *Pharmazeutische Zentralhalle*
301. *Pharmacy International*
302. *Pharmaceutisch tijdschrift voor Belgie*
303. *Die Pharmazie*
304. *Pharmazie in unserer Zeit*
305. R. Philip, *Skaberens Verk.* 1837–38
306. Richard Pieper, *Volksbotanik.* 1897
307. C. Pijper, *De volksgeneeskunst in Transvaal.* 1919
308. G. Pittré, *Sicilian folk medicine.* 1971
309. H. Pittier, *Manuel de las plantas usuales de Venezuela.* 1926
310. *Planta medica*
311. Enriques O. Poblete, *Plantas medicinales en Bolivia. Farmacopea Callawaya.* 1969
312. Erich Pontoppidan, *Norges naturlige Historie.* 1752
313. Enid Porter, *Cambridgeshire customs and folklore.* 1969
314. *Proceedings of the 19th internat. congress Americanists* 1915, ed. 1917
315. *Proc. of the Delaware County Inst. of Science*
316. *Publications of Philadelphia Anthropolog. Soc.*
317. *Publ. of the Texas Folklore Soc.*
318. *Psychiatr. neur. Wochenschrift*
319. Newbell Niles Puckett, *Folk beliefs of the Southern Negro.* 1969
320. *Qualitas Plantarum et Materiae Veg.*
321. *Quaterly Journal of Crude Drug Research*
322. P. Font Quer, *Plantas medicinales.* 1962
323. J. Quigstad, *Lappische Heilkunde.* 1932
324. N.A. Quisling, *Overtroiske kure og folke-medicin i Norge.* 1918
325. E. & M.A. Radford, *Encyclopaedia of Superstitions.* 1949
326. C.G. Rafn, *Danmarks og Holsteens Flora.* 1796, 1800
327. Vance Randolph, *Ozark superstitions.* 1947
328. Holger M. Rasmussen, *Brændevisgrisen.* 1947
329. R.K. Rasmussen, *Gomul færøysk heima-ráð.* 1959
330. Lilian Rathje, *Norrländsk folkmedicin.* 1983
331. I. Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle troll-domsmedisin 1–5,* 1933–47
332. I. Reichborn-Kjennerud, *Folkemedicin i Østfold før og nu.* 1930
333. I. Reichborn-Kjennerud, *Lægekunstens Blomst.* 1933
334. I. Reichborn-Kjennerud, *Våre folkemedi-sinske lageurter.* 1922
335. A.J. Retzius, *Flora oeconomica Svecia.* 1806
336. *Revista Columbiana de Antropología*
337. *Revista de Dialectiologia y trad. pop.*

338. *Revue des traditions populaires*
339. *Rheinisches Wörterbuch* I. 1923
340. Jos. Rhiner, *Volksthümliche Pflanzennamen der Waldstätten nebst Gebrauchs- und Ethymologieangaben.* 1868
341. Wilfred Robbins et al., *Ethnobotany of the Tewa Indians.* 1916
342. Jacques Roi, *Traté des plantes medicinales Chinoises.* 1955
343. Eugène Rolland, *Flore populaire* VII. 1908
344. John Bruno Romero, *The botanical lore of the Californian Indians.* 1954
345. Jacq. Rousseau & Marcel Raymond, *Études ethnobotanique Québécoises.* 1945
346. Ralph L. Roys, *The ethnobotany of the Maya.* 1931
347. Domingo Sagasse, *Yeras medicinales Argentinas,* 10. ed. 1959
348. Salmonsens Leksikon-Tidsskrift I, 1941
349. Eva Schäffer, *Die Einstellung des oststeirischen Bauern zur wissenschaftlichen und volkstümlichen Heilkunde.* 1972 (diss.)
350. H. Schauerte, *Blühende Heimat.* 1970
351. Hermann Schelenz, *Shakespeare und sein Wissen auf den Gebieten der Arznei- und Volkskunde.* 1914
352. P.A. Schleisner, *Island undersøgt fra et lægevid. Synspunkt.* 1849
353. *Der Schlern*
354. J. Schmidt, *Mieser Kräuterbuch.* 1905
355. Schönere Heimat 37, 1941
356. Schriften d. Naturforsch. Gesellschaft zu Danzig, N.F.
357. Joh. Schroeder, *Vollständige und nutzreiche Apotheke.* 1693
358. F.C. Schübler, *Norges væxtrige* I-3. 1885-89
359. Albert Ernst Schubiger, *Über Semen Cucurbitae.* 1942
360. Hugo Schultz, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen.* 1921
361. Schweiz. Archiv für Volkskunde
362. Virginia Scully, *A treasury of American Indian herbs.* 1970
363. *Schweiz. med. Wochenschrift*
364. Paul Sébillot, *La Folk-Lore de France* 3, 1906
365. A.F.V. Seier, *Bornholmske Folkeminder.* 1934, 2. udg. 1943
366. Volker v. Sengbusch, *Das Entwicklungs-potential afrikanischer Heilpflanzen.* 1980
367. A.F. Sievers, *Methods of Extracting Volatile Oils from Plant Material etc.* 1928
368. *Skattegraveren*
369. *Skärgårdsboken* 1948
370. *Skåneland*
371. Huron H. Smith, *Ethnobotany of the Ojibwe Indians.* 1932
372. Huron H. Smith, *Ethnobotany of the Potawatomi Indians.* 1933
373. Huron H. Smith, *Ethnobotany of the Meskwaki Indians.* 1928
374. Huron H. Smith, *Ethnobotany of the Menomini Indians.* 1923
375. John Smith, *A dictionary of popular names of plants.* 1882
376. J. Soukop, *Vocabulario de los nombres vul-gares de la flora Peruana.* 1970
377. *Southern Folklore Quarterly*
378. *Southwest Museum Leaflets* nr. 27, 1957
379. *Sprog og Kultur*
380. Fr. Stary & V. Kirasek, *Lægeplanter.* 1976
381. J.G. Stedman, *Expedition to Surinam.* 1796
382. Julian H. Steward (ed.), *Handbook of South American Indians* 6, 1958
383. Adolf Steen, *Samenes folkemedisin.* 1961
384. Joachim Sterly, *Krankheiten und Krankenbehandlung bei den Chimbu im zentralen Hochland von Neu-Guinea.* 1973
385. Bernhard Stern, *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei.* 1903
386. Mathilda C. Stevenson, *Ethnobotany of the Zuñi Indians.* 1915
387. Richard la Strange, *A history of herbal plants.* 1977

388. Helene Strange, *IMødrenes Spor.* 1945
 389. Stefan Strelcyn, *Médecine et plantes d'Ethiopie.* 1973
 390. Hans Strøm, *Beskrivelse over Fogderiet Søndmør.* 1762–66
 391. G.A. Stuart, *Chinese materia medica. Vegetable kingdom.* 1911
 392. *Studj Romanzi*
 393. *Stuekultur*
 394. *Süd Deutsche Zeitschr. für Volkskunde*
 395. *Sudhoffs Archiv*
 396. *Svendborg Amt (årsskrift)* 1919
 397. *Sysis*
 398. Henrik Sødal, *I gammeltida.* 1969
 399. *Søndag Aften Læsning*
 400. *Sønderjysk Månedskrift*
 401. Gladys Tantaquidgeon, *A study of Delaware medicine practice and folk beliefs.* 1942
 402. James A. Teit, *Ethnobotany of the Thompson Indians of British Columbia.* 1930
 403. *Teltower Kreiskalender*
 404. Rudolf Temesváry, *Volksbräuche und Aberglaube in der Geburtshilfe und d. Pflege der Neugeborenen in Ungarn.* 1900
 405. *Tennessee Folklore Soc. Bulletin*
 406. *Thesaurus*
 407. R. Campbell Thompson, *A dictionary of Assyrian botany.* 1949
 408. Thottiske håndskriftsamml., Kgl. Bibl. 711
   40 (1618)
 409. Thottiske håndskriftsamling, Kgl. Bibliotek 715 4 (1619)
 410. Karen Thuborg, *Fra det gamle Harboøre*. 1928
 411. *Tidsskrift for historisk Botanik*
 412. *Tidsskr. for Valdres historielag*
 413. Walter C. Till, *Die Arzneikunde der Kopten.* 1951
 414. Carl-Herman Tillhagen, *Folklig läkekonst.* 1962
 415. Helmut Topf, *Der Löwenzahn.* 1956
 416. K.W. v. Dalla Torre, *Die Alpenpflanzen im Wissenschatze der deutschen Alpenbewohner.* 1905
 417. Percy Train et al., *Medicinal uses of plants by Indian tribes of Navada.* 1957
 418. *Transactions of the Asiatic Soc. of Japan*
 419. Moritz Trapp, *Rosmarin, Cultur und Cultus.* 1879
 420. Maria Trevelýan, *Folklore and folk histories of Wales.* 1909
 421. A. Tschirch, *Handbuch der Pharmakognosie.* 1917
 422. Nancy J. Turner et al., *Ethnobotany of the Hesquiat Indians of Vancouver Island.* 1982
 423. Nancy J. Turner et al., *Ethnobotany of the Okanagan-Colville Indians of British Columbia and Washington.* 1980
 424. Anders Uhrskov, *Folkesagn.* 1922
 425. *Ulster Folklife*
 426. *Die Umschau*
 427. Heinr. Wallnöfer & Anna v. Rottauscher, *Der goldene Schatz der chinesischen Medizin.* 1959
 428. Adrian van Vander, *Plantas medicinales.* 1974
 429. N. J. Waringa, *Fryske plantlore.* 1952
 430. B. Wartmann, *Beitrag zur St. Gallischen Volksbotanik.*, 2. Aufl. 1874
 431. Wasicky, *Lehrbuch d. Physiopharmakognosie* 2. 1932
 432. *Webbia*
 433. R.F. Weiss, *Ny plantemedicin.* 1973
 434. *Verhandlungen d. k.-k. zool.-botan. Gesellsch. in Wien*
 435. *Veröffentlichungen d. Internat. Ges. f. Geschichte der Pharmazie*
 436. Paul A. Vestal, *Ethnobotany of the Ramah Navaho.* 1952
 437. Paul A. Vestal & Rich. E. Schultes, *The economic botany of the Kiowa Indians.* 1939
 438. *Western Folklore*
 439. F. Buchanan White, *The Scottish Naturalist*
 440. Erik Viborg, *Sammlung von Abhandl. Für Thierärzte und Oekonomen.* 1795–1807
 441. *Wiener klin. Wochenschrift*

442. Lady Wilde, *Ancient legends, mystic charms etc.* 1888
443. Julius Wilde, *Kulturgeschichte der Sträucher und Stauden.* 1947
444. Julius Wilde, *Die Pflanzennamen im Sprachschatze der Pfälzer, ihre Herkunft, Entwicklung und Anwendung.* 1923
445. Hans Jakob Wille, *Beskrivelse over Sillejords præstegjeld i Øvre-Tellemarken i Norge ...* 1956
446. Jakob Nicolai Wilse, *Reise-Iagttagelser i nogle af de nordiske Lande, med Hensigt til Folkenes og Landenes Kundskab.* 1-6, 1790-1798
446a. Rolf Winter (Hrsg.), *Mexiko. Geo Special* 1986:2
447. *Wisconsin Archaeologist*
448. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina* 1894
449. Horst With, *Die Tollkirsche u.a. medizinisch angewandte Nachtschattengewächse.* 1950
450. Arthur Woelke, *Die Arzneidrogen.* 1950
451. Hans Vogel, *Das Chlorophyll in Medizin und Kosmetik.* 1954
452. Virgil J. Vogel, *American Indian medicine.* 1970
453. *Volksmedizin. Probleme und Forschungsgeschichte*, ed. Elfriede Grabner. 1967
454. Ming Wong, *Handbuch d. Chinesischen Pflanzenheilkunde.* 1978
455. Leland C. Wyman & Stuart K. Harris, *Ethnobotany of the Kayenta Navaho.* 1951
456. M. de Waal, *Keukenkruid en specerij,* u.å.
457. *Zdravoochr. Belorussii*
458. *Zeitschrift für exp. Medizin*
459. *Zeitschr. d. Vereins für rhein. und westfäl. Volkskunde*
460. *Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde*
461. *Zeitschr. f. Hygiene*
462. *Zeitschr. f. klin. Medizin*
463. Arne Zettersten, *The virtues of herbs in the Loscombe manuscript.* 1967
463a. E.M. Zimmerer, *Kräutersegen.* 1896
464. Walther Zimmermann, *Badische Volksheilkunde.* 1927
465. *Zur Geschichte der Medizin*
466. *Wästerbottnisk örtabok.* 1979
467. *Örtmedicin och växtnmagi.* 1982
468. Knud Aagaard, *Physisk, oeconom. og top. Beskrivelse over Thye.* 1802
469. *Ångerman-Medelpad*
470. *Aarbog f. Historisk Samfund f. Odense og Assens Amter*

BENVED

EN ETNOBOTANISK MONOGRAFI

Til slægten *Euonymus* hører cirka 100 arter, hvoraf størsteparten forekommer i den nordlige tempererede zone. Denne monografi gælder hovedsageligt *E. europaeus*, hvis udbredelse strækker sig over det meste af Europa (ikke vildtvoksende i Norge og Finland), det vestlige Sibirien, Lilleasien, Kaukasus og Turkestan.

Spolebusk eller benved (*Euonymus euroaeus*),
ur C. A. M. Lindman, *Nordens flora*, 1917.

Theofrastos' beskrivelse af *εὐώνυμος* (*Hist. plant.* 3, 18, 13) peger mod *Nerium*, mens *euonymus* (*Nat. hist.* 13, 118) utvilsomt er identisk med Linne's *Euonymus* (*Gen. plant.* 1737), også stavet *Evonymus*. Det græske epitet betyder "ved godt navn, berømt" og skal måske forstås eufemistisk: Theofrastos' plante lugtede som lig og var giftig for geder og får. Han omtaler en anden busk *τετραγωνικός* (3, 4. 2), der af senere botanikere blev tydet som en *Euonymus*-art¹ jnf. Wm. Turner's *Names of Herbs* 1548: de unge skud, der kommer direkte fra roden, er alle firkantede, hvorfor nogle kalder den *Euonomum* (til *eunomus* 'velordnet'), sml. nedenfor. En tredie tolkning sætter navnet i forbindelse med Euonyme, furiernes moder.² Tabernaemontanus' urtebog 1588 skelner i tekst og billeder mellem tre arter. – Benved er afbildet i den bayerske hertug Albrecht V's bønnebog 1574.

SYNONYMER

1. *Habitus:*

E. europaeus er en indtil 6 meter høj busk eller et lille træ. I Sandager ved Gislev på Sydfyn blev fældet et 30–40 årigt benvedtræ, som forneden var 6–8 tommer (15.7–20.9 cm) i tværmål.³ Linné fandt på Öland et eksemplar

3 famner [5.35 meter] högt och över stammen så tjockt som en karl.⁴ Grenene er som unge oliven- eller mørkegrønne, ældre grå- til rødbrune og næsten firkantede, ofte forsynet med fire korklister – jnf. firkantræ Fyn slutn. 1800-tallet,⁵ kantholz, viereckholz; square tree (1548); bois Carré; ital. tetragonio 'firkantet'; czeck. kvadratky. De ellipseformede, på undersiden blågrønne blade farves om efteråret smukt røde – jnf. burning bush (*E. atropurpureus* og *americanus*) – og flere arter eller brogetbladede varieteter er populære prydbuske. Benved angribes meget ofte af møllerarver (*Hypomeuta euonymi*), som æder bladene og dækker busken med deres spind, jnf. orme-spindetræ (kan også være omtydet af spindetræ, se anvendelse), holl. rupsenboom til rups = sommerfugllarve. Blomsterne i kvaste er grøngule og uanselige, frugterne 4-klappede lyse- til skarlagenrøde kapsler med 2–4 ægformede frø omgivet af en orangefarvet kappe (arillus); efter kapslens åbning bliver de nogen tid hængende i lange frøstrenge. I et overskåret frø ses tydeligt den grønne kim. Hos *E. verrucosus* er de sorte frø kun delvis omgivet af kappen. Oktober–november står de blomsterlignende frugter i smuk kontrast til løvet og vækker i vore kratskove og hegner opmærksomhed på lang afstand:

Benvedbusken leger rosengård (Chr. Richhardt),⁶ den har åbnet sine kapsler og viser de orangegule frø i lyskarmosinrød indfatning – sikken et hyl hvis vi mennesker ville sætte de to farver sammen (Knud Hee Andersen);⁷ indenfor en kapsel, hvis vægge er vinrøde, findes nogle få orangegule frø, som inden i er hvide med en irgrøn kim i midten. Så ødsel en farvepragt, som alt for få har lejlighed til at glæde sig over (Jens Hvass).⁸

Dit mildtsmilende bær mig hilser i kolde oktober, som med vemodssmil hilser en rejsende ven (J. H. Smidth, 1823).⁹ Benved vender sine topas-øjne / som ensomme gløder / ud mod mørket (Tove Meyer).¹⁰

Størsteparten af synonymerne skyldes frugtens særprægede form og farve; et udvalg anføres her grupperet (så vidt muligt) efter motiv.

2. Kapslen sammenlignet med hovedbeklædning, især katolske gejstliges firkantede baret (flad hue af blødt stof) og røde dragt:

præstehue slutn. 1700-t., vel oversat fra tysk pfaffenmütze 1766ff., pfaffenkappel, -käpplein etc. 1781ff., käpplein 1700-t., pfarrerskappe, Peterskappe, jesuiterhütchen, kapuziner, bischofsmütze, kardinalsmütze, papsthütchen med helt tilsvarende navne i holl., fr., ital., sp. og en række østeuropæiske sprog.

3. Kapslen sammenlignet med bagværk:

eierbrezel (-holz) 1542ff., brezel = rundstykke; mutschellen 1594ff. = lille rundt brød med korsindskæring eller firkantet brød; weschelholz 1775 og westeleholz til wästele, wastle = næsten firkantet brød; franzbrot Mecklenburg = lille rundt hvedebrød, jnf. fr. brioches = boller, eng. hot cross buns = en slags boller; ital. bine de pan = fire små brød lagt i firkant, grise d'pan, panedi della Madonna, lilleruss. proskurna til proskura = lille kirkebrød, hostie; slov. kozji presnec 'gedebrød' (usyrnet).

4. Frugten sammenlignet med gule tænder i rød mund:

kællingetand Vestfyn, Agersø, sv. käringtänder 1745ff., eng. dog-teeth berries, ital. dent d'levr 'løvetand'.

5. Frøene sammenlignet med testes i scrotum:

hanepung, -træ Bornholm, ty. hahnköden 1500–1726, haseneier Zürich, pfaffenhoden (1542 scrota sacerdotum), fr. couillon de prestre 1557ff., czeck.slov. popové moudi 'pavenosser',¹¹ holl. papekullen; mange eufemistiske omtydninger: pfaffenrösslein 1600ff., -pfötchen, -hölzchen etc.

6. Frøene sammenlignet med andre frugter, med æg, perler:

bønnetræ Angel, Møn, Falster, kaffebohn Slesv., Rhinl., holl. wilde koffieboonen, ital.

caffé burdu 'vild kaffe', flamsk kruisbezielaar = frugten har fire korssilledede "bønner" (bezier), verborgen orangeklantjes 'små skjulte appelsinklaser', amer. strawberrybush (*E. amer.*), eng. popcorns, ital. corallini 'små koraller', se videre under børneleg.

7. Sammenligning med andre ting: ruit lappeticher 'små røde bolde' Nösnerland (ty. sprog i Siebengebirge., nu rumænsk Transsilvania), salzbücheli 'lille saltbøtte', herrgottschühlein o. 1740, -pantöfchen, den åbne frugt kan minde om sko eller tøffel; schlegeli, küferschlegeli Schweiz = lille træhammer anvendt bl.a. af vinskypere; holl. kruiskenhout – frugten har form som det kors, hvormed præsten onsdag før påsken velsigner menigheden; pincushions 'nålepuder' Gloucestershire; kattepoter Bornholm, måske på grund af kapselformen jnf. katzen-, hahnenpfötchen 1779, 1808, göckela 'hane', sorbisk kaponki 'lille rød hare'; amer. bleeding heart (*E. atrop.*), bursting heart og hearts-bursting-with-love (*E. amer.*).¹² Kaspar = tossefigur i Schwaben sigter vel til den røde løjerlige frugt.

8. Andre navne:

sieben-, neunhäuter – frøene siges (stærkt overdrivet) at have syv eller ni hinder; anisholz, -baum slutn. 1700-t. vel fordi frøolien lugter anisagtig; efter stanken fra brændende kviste måske: foul rush, catwood, -tree og (*E. amer.*) fish-wood. Baskisk "judastræ". Gælisk, irsk oir 'øst' måske i betydningen '(fra land mod) øst': planten er sjælden i Irland og Skotland, men alm. på kontinentet; feoras kan ligesom oir også betyde bl.a. kant, grænse = plantet som hæk, eller sigtende til de kantede grene?¹³

V E D D E T S A N V E N D E L S E

Det hvide eller bleggule ved har smalle, tydelige årringe, usynlige marvstråler, er finporet, kæreløst, sejt, fast og hårdt, dog ikke som navnet benved antyder så hårdt som ben, d.v.s.

knogle. Det er vanskeligt at spalte, let at skære og dreje, men ikke særlig holdbart.

Bened kendes litterært fra 1640 (muligvis allerede 1534), som stednavn i Sydvestjylland fra beg. af 1300-t., desuden i Benneris 1612 Als, Bennetsløkke 1704ff. Stollig Sønderj., m.fl. Benvidje 1804ff., Bornholm, bentrae Sydslesvig, benhvide Fyn; sv. benved 1651ff., benalster 1894ff. (alster 1745ff., måske af halster = *Salix pentandra*), hårdved 1771; dog's bone (*E. alatus*, om veddet).¹⁴ I da., sv. og no. (beinved) samt isl. (oldnord.) beinvíðr gælder navnet (også) kristtorn, liguster, gedeblad, kvalkved m.fl. med ligeledes hvidt og hårdt ved og omrent samme anvendelse; ty. har bein- som præfiks i navne til 11 slægter buske og træer med hårdt ved, men ikke *Euonymus* – finsk sorvaripaatsama 'drejer-tørst' (*Rhamnus frang.*).¹⁵ Navnet tilkommer vel med lige ret flere planter, som hver for sig på det sted hvor de vokser fik navnet på grund af deres hårde ved (Aug. Lyttkens).

Benved blev i 1700- og 1800-t. meget benyttet til forskelligt husgeråd. Heraf skar man frem til vor tid spiseskeer,¹⁶ der ofte hånden blev slidt glatte og smukt gule, men ikke måtte blive våde, så var de ødelagt (ru) for lange tider.¹⁷ Skeer af benved blev regnet for de bedste blandt træskeer og særlig fine til gilder.¹⁸ En bejler i Øksendrup på Fyn nævnedes o. 1900 i sin friertale, at der fulgte tre dusin benvedskeer med.¹⁹ Sketræ Østfyn, Jylland, lepelboom, -holt Slesvig,²⁰ disse skeer nævnes ofte i J. H. Voss' hjemstavnsdigte, fr. louchettes 'spader' (om små skeer).²¹

Man plejer at bruge det hårde, smukke, gule ved til meget håndværktøj (Bock's urtebog 1577). En række navne skyldes anvendelsen til spinderedskaber, håndtener, spoler, vindepinde etc.: fusarius, fusarum til fusus = ten,²² fr. siden 1700-t. fusain (fuseau = ten, kniplepind), ital. fusano, fusaria etc. fusaggine (fuso = spindel),²³ sp. husera 'spindel, ten';²⁴ oldhøjty. Spinnilboum etc., nu alm. brugt spindelbaum, -holz,²⁵ die weiber lassen jnen

spjndel dauon drehen 1551,²⁶ spillbaum, til spill = spids, tynd stok, herfra indlånt i eng. 1548ff. spindelles, spindle-tree,²⁷ fra ty. til sv. spindelträ 1651ff., spelbom 1748ff.²⁸ og da. spindelbom 1596, -trä 1769; fr. (prov.) colonhet til colucula = spinderok,²⁹ ty. (Westf.) rockenfaut 'rokkefod', da. o. 1700 rokketræ (rok = håndten). I nogle tilfælde kan spindel- også have relation til buskens hyppige angreb af "snareorm" med talrige larvespind; man har plantet den i haver for at samle larverne til destruktion.³⁰

Anvendt af slagtere til spilepinde (eng. pricks) og stegespid (skewers): butcher's prick-tree 1671, prick-wood, skeewer eller skiwer-wood,³¹ flamsk pinnekenshout 'pindetræ' til spid,³² ty. spicknadelholz – spicknadel = lang tilspidset kæp til at spække vildt med, spissliholz Bern, spissli = lille kæp til at stikke i kødstykker o.lign. jnf. fr. bois à faire lardoires 'trä til at spække med' 1557, bois à lardoires,³³ prünholz Mecklenburg, til würstprün = pølsepinde, anvendt således i Frankrig³⁴ – og af skomagere til pløkke,³⁵ heraf oldhøjty. pinnebaom, højty. pinnholz (pinne = lille spids pløk), zweckholz 'pløkträ' 1482ff., plock-, pluggen-, priggenholt etc., schusterplockholt, schuhnägeli (Schweiz),³⁶ holl. pennenholt,³⁷ eng. prick-timber 1578, prickwood 1597, peg-wood;³⁸ baskisk zapatariequrr 'skomagerträ', anvendt i flamsk Belgien til træskoklamper.

Hos os er veddet blevet brugt til strikke-, vinde- og modellérpinde, tandstikkere,³⁹ ladestokke, neglerensere,⁴⁰ i sønderjydske marskegne skulle stokkene til knipling være af benved,⁴¹ på Bornholm fik man af benved nåle til at bøde fiskegarn med.⁴² Små runde pinde af benved anvendes af finmekanikere og urmagere til at rense måleinstrumenter, ure etc.⁴³ Tynde benvedpinde (spielen) sat i bikuben gjorde den mere stabil og støttede vokskagerne jnf. immspielenholz nordl. Ditmarsken,⁴⁴ ved Lübeck også benyttet til rivetænder.⁴⁵ En spadserestok af de firkantede grene blev regnet for særlig elegant (Siebenb. Sachsen).⁴⁶

Gadrise, garter, gatch-tree, gatteridge er synonymer for benved, kornel, kvalkved o.a. buske, hvis grene gav gad-sticks = pinde spidse i begge ender og brugt til at fåste tækkehalm med.⁴⁷ En udmarvet tynd gren gav et piberør.⁴⁸ Veddet er i øvrigt anvendt til skakfigurer, haner på øltønder, kander, skafter, tommestokke, valser, hjulaksler, rokkehjul, indlagte møbler, mangletræer⁴⁹ måske også trommestikker jnf. tommeschlägelholz Bern 1828, bumbeschlegel Zürich,⁵⁰ endvidere bratchbuer,⁵¹ blæseinstrumenter, spinettangenter og fortanding i orgler.⁵²

Kvistene gav gode tegnekul, stregen kunne let viskes ud, samt trækul til krudt.⁵³ I Kina bruges veddet af *E. alatus* kun som brændsel.⁵⁴

INDHOLD AF GUTTAPERKA

Som den eneste af Skandinaviens vildtvoksende vedplanter har benved i (navnlig rod-)barken guttaperka; kvaliteten står fuldt på højde med udenlandsk guttaperka til elektrisk isolering, drivremme, kirurgiske instrumenter m.m. Kautsjukstoffet forekommer som faste elastiske tråde i langstrakte barkceller og blev fundet 1931 af G. G. Bosse i *E. verrucosa*, allerede året efter begyndte den tekniske udvindelse i USSR. Mængden er betydelig, men iflg. russiske analyser stærkt varierende, hos *E. europaeus* 10–18 %, lufttørret materiale maksimalt 30 %. Plantageforsøg med *E. europ.* gav 5 000–8 000 kg rødder pr. hektar; på 900 ha skulle kunne høstes 1 000 t bark med 10 t guttaperka.⁵⁵

TOKSICITET

En tysk legende fortæller, at benvedbusken på Kristi tid havde torne, af grenene flettede man

tornekronen og Jesus forbandede busken, så den mistede tornene og blev giftig; kommer saften i sår, giver den stærke smerter, blade og frø bevirket opkastning. De ækeltsmagende frugter øver en hæftig lokal pirring på mave-tarmkanalen – *if three or fower of these fruits be given to a man they purge both by vomit and stoole* (1597).⁶⁶ Alle plantens organer men navnlig frøene har et farmakologisk ikke udforsket "bitterstof", i frøene (med indtil 28–29 % fed olie) bl.a. triacetin og glykosidet evonosid (evonymin) med virkning som digitalis. Triacetinet (glycerintriacetat) øger blodtrykket, giver hovedsmærter, virker opløsende på de røde blodlegemer og beskadiger værene. Toksiciteten må tilskrives triacetinet i forbindelse med bitterstoffet; 36 frugter skal være den mortale dosis for mennesket.⁵⁷

Vedrørende virkningen på husdyr foreligger der modstridende udsagn. Frugten skal kunne dræbe får og geder, men det er modbevist ved forsøg, et får fik ½ lod uden at blive forgiftet, skriver Rafn 1800;⁵⁸ de pulveriserede frugter dræber får og geder, bladene heste⁵⁹ – ital. pianta delle capre 'gedeplante' forklares med giftigheden.⁶⁰ Andre hævder, at den vrages af bladædende dyr undtagen geden, som holder særlig meget af bladene,⁶¹ hvorfor den i Ungarn blev kaldt "gedens rosentræ" og "træ som geden gnaver" (1601)⁶² jnf. ty. "gedeskinke" (1865), fr. "gedefedt", slov. "gedebrød",⁶³ herhen hører måske også gater-tree, gatteridge etc.

En række synonymer, ofte med dyrenavn som nedsættende præfiks, siger til frugternes giftig- eller uspiselighed for mennesket: ty. "hundetræ" 1781 (også fr. og rum.), "hundekirsebær", "kattetræ", "kattekirsebær" (også engelsk), "jødekirsebær" 1892, eng. dog tree, -wood kan dog også skyldes anvendelsen til hundevask mod utøj, se nedenfor, og bitch-wood (bitch = tæve) være et omdannet witch-foot, af wych = smidig, tynd: grene af elm, røn m.fl. brugt til buer,⁶⁴ endvidere death-alder⁶⁵ og sydsv. galenbär⁶⁶ samt port. "slangetræ",

baskisk "ondt, forbandet træ", måske også amer. Indian arrow (*E. atrop.*)⁶⁷ svarende til kin. "djævelspil" (*E. alatus*), "djævelsdræbende pil" (*E. lanceifolia*).⁶⁸

M O D U T Ø J

Iflg. Plinius (*Nat. hist.* 13, 22, 118) blev de knuste kapsler strøet på kvæg mod utøj. Afkog af bladene, en olie eller salve tilberedt af frugterne anvendtes for husdyrs lus og skab, menneskets hovedlus og fnatmider. C. 1240 berettes om en munk, at han som dreng led af fnat, jomfru Maria sagde han skulle vaske hovedet tre gange med dekokt af benved, og det hjalp.⁶⁹ *Når man koger bærrene med lage og bader håret dermed, farves det gult, dræbes lus og æg* (1586)⁷⁰; *det er vist, at kærnerne af benved er lige så gode til børns udslagne hoveder som stefanskorn (semen staphis agriae)* (1761);⁷¹ de ristede og knuste frugter blev drysset i småbørns hår (1664ff.)⁷² eller saften indgnedet (Bayern)⁷³ – jnf. lusebær Falster⁷⁴ (også ty., eng.) louseberry fra slutn. af 1700-t., dog-tree, ty. (1778) og holl. "lusetræ",⁷⁵ fr., ital. og sp. "lusedræber".⁷⁶

L Æ G E M I D L E R

Hildegard fra Bingen (1200-t.) nævner benved i recepter for miltlidelser og vattersot. Af den tyske botaniks "fædre" omtales benved kun af Hieronymus Bock, der ikke anfører nogen medicinsk anvendelse. Frugten var tidligere officinel som *fructus Evonymi seu tetragoniae*, et dekokt er givet vattersotpatienter som urindrivende,⁷⁷ mod mavesmerter (Hessen-Nassau)⁷⁸ og bylder (Bayern),⁷⁹ udtræk af veddet brugt til mundskyllning for tandpine jnf. maulholz;⁸⁰ frøolien skulle kunne modvirke mareridt (Schwaben).⁸¹ Fnat, børns skurv,

Spolebusk eller benvæd (*Euonymus europaeus*), ur Johann Georg Sturm,
Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

udslet o.a. hudlidelser blev behandlet med de knuste frugter i fedt⁸² eller et dekokt;⁸³ port. "rabiestræ" tyder på en anvendelse mod denne sygdom. Homøopatiens tilbereder af friske modne frugter en essens for diarré med koliksmærter, leverlidelser og galdestensbetændelse.

Af ikke-europæiske arter med medicinsk anvendelse kan nævnes *E. alatus*: for kvindesygdomme og perniciøs malaria (Kina);⁸⁴ *E. americanus* og *E. atropurpureus* (officielle 1860–1947): te af barken meget brugt mod forkølelse og feber,⁸⁵ roddekokt indtages for prolapsus uteri⁸⁶ amerikanske indianerstammer anvender dekokt af inderbarken for mensesforstyrrelser, barken lægges på ansigts-sår.⁸⁷ Det var 1885–90 i USA og England en hel modesag at ordinere subs. tage ekstrakter af disse droger mod en lang række sygdomme (dyspepsi, vattersot, syfilis, lungelidelse o.s.v.),⁸⁸ *E. bullata*: bladene på snitsår o.a. kvaæstelser (Indien); *E. forbesiana*: dekokt af veddet + lakrids mod maveonader (Laos);⁸⁹ *E. japonicus*: barken for gigt og spermatoroe (Kina);⁹⁰ *E. tingens*: barken for øjerlidelser, kronisk forstoppelse, dyspepsi m.m. (Ostindien).⁹¹

lilleruss. "ulveperler".⁹⁵ – Børn presser frugten på hånden og "stempler sig" (Lausitz).⁹⁶

Håret kunne farves gult med dekokt af frugterne, oplyser Matthiolus' urtebog 1563. De gav tøj en smuk gul farve, Rafn refererer udenlandske færvningsforsøg, barken gav sørgrønt, frøene mørkt gulbrunt, med alun sovlgult.⁹⁷ – Af frøene kunne presses en lysegul tyktflydende olie anvendelig til lamper.⁹⁸ – I Kina spises de kogte frugter af *E. yedoensis* og bladene af en anden art spises; infus af *E. alatus* ("tebladstræ") drikkes som teerstatning.

Blev en benvæd stillet som majtræ ved ung pige hus skulle det vise, hun var en skøge (Vimeu, Frankrig).⁹⁹

Frugterne efterstræbes af fugle, især rødkælken, der æder det kødfulde og spytter frøene ud; fuglens europæiske udbredelsesområde falder sammen med benvæds. Man har derfor benyttet frugterne som lokkemad for rødkælke – drenge klæber i den hensigt bærrene på låget af mejsekasser (Striegau)¹⁰⁰ – jnf. ty. "rødkælebær" 1740ff., "-træ", "-brød" (1808ff.), holl. "fuglekirsebær" og fr. "mejsetræ".

A N D E N A N V E N D E L S E

De rosinrøde frugter er *ein kurzweil der jungen kinder*, hedder det i Bock's urtebog 1577, og halvtreds år senere (1626): *mit den roten beeren spielen die kinder*.⁹² Børn har trædet kapslerne på snor til "perlekæder",⁹³ armbånd og rosenkrans (Bayern),⁹⁴ diademmer (Ital.) – jnf. ty. krälltschi, krälltcher etc., til chralle(n), schräller = lille kugle af koraller, koralhalsbånd, ital. corallini, ty. også batterle pæterle, af pater-noster = rosenkrans af perler (fr. capernotte = patenôtres), rosenkranzbeere, i Nösnerland (ty. sprogo i Ungarn, nu rum. Transsilvania) "dukkeperler" og betch, til betschen = glas-perler trædet på snor; rum. "blød halskæde",

L I T T E R A T U R

- 1 Sml. Bauhin, Kaspar, 1671, *Pinax theatri botanicæ*, Basel, s. 428.
- 2 Coats, Alice M., 1963, *Garden shrubs and their histories*, New York, s. 135f.; en af de lipariske øer ved Sicilien hedder *Euonymus*.
- 3 Meddelt 1946 af øjenvidne.
- 4 Linné, Carl von, 1968 [1741], *Ölandska Resa*, ed. Bertil Molde, Stockholm, s. 131.
- 5 Navnestoffet er (hvor anden kilde ikke anføres) hentet fra: Lange, Johan, 1959, *Ordbog over Danmarks Plantenavne*, København, s. 365–67; Lyttkens, Aug., 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 589f.; Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*, Lund, s. 167; Marzell,

- Heinrich, 1972, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, s. 338ff. (righ., m. litt. henvisn.) + registerbd. 1958; Höhn-Ochsner, Walter, 1972, *Pflanzen in Zürcher Mundart und Volksleben*, Zürich, s. 55; Heukels, H., 1907, *Woordenboek der nederl. Volksnamen van planten*, Amsterdam, s. 224, 281, 286; Prior, R. C. A., 1879, *Popular names of British plants*, London, s. 89f., 189, 216, 222; Britten, J. & Holland, Rob., 1878–86, *A dictionary of English plant-names*, London, s. 94, 191, 388, 434, 447; Paque, E., 1896, *De vlaamsche volksnamen der planten ...*, Namen, s. 224, 281, 284; Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 119, jnf. s. 176, 241; Cameron, John, 1883, *Gaelic names of plants*, Edinburgh & London, s. 13; Jacobs, Marion Lee & Burlage, Henry M., 1958, *Index of plants of North Carolina with reputed medicinal uses*, Chapel Hill, s. 36f.; Masclans, Fr., 1954, *Els noms vulgars de les plantes a les terres Catalanes*, Barcelona, s. 226; Caballero, Arturo, 1940, *Flora analitica de España*, Madrid, s. 568; Font Quer, P., 1962, *Plantas medicinales*, Barcelona, s. 451; Séguy, Jean, 1953, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, s. 41; Penzig, O., 1924, *Flora popolare italiana*, Genova 1, s. 193f.
- 6 Richardt, Chr., 1891, "Lys Oktober", *Blandede Dige*, København, s. 27.
- 7 Andersen, Knud Hee, 1927, *Aaret i min Have*, Aarhus, s. 134.
- 8 *Politiken*, 15/8 1964.
- 9 *Danske Haver*, 1823, s. 180.
- 10 Meyer, Tove, 1940, *Efter Regn*, København, s. 19.
- 11 Anthropophyteia 6, 1909, s. 29.
- 12 *Saturday Evening Post*, 6/4 1957.
- 13 Oir er imidlertid også navnet på det 13. bogstav i det gæliske og irske alfabet, med alle atten bogstaver opkaldt efter træer eller buske: Cameron [note 5].
- 14 Stuart, G. A., 1911, *Chinese materia medica. Vegetable kingdom*. Shanghai, s. 166f.
- 15 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 152.
- 16 Wilse, Jac. Nic., 1767, *Stapelstaden Fridericia*, København, s. 154 (Fyn); Hornemann, J. W., 1806, *Forsøg til en dansk oeconomisk Plantelære*, København, s. 226; Olsen, Chr., 1923, *Fra Nordvestsjælland*, København, s. 45; Møller, Birgitte, 1916, *Trær og Buske i Danmarks Skove*, København, s. 237; *Udvalg for Folkemål top. 2055* (Østjylland. 1929).
- 17 Højrup, Ole, 1972, *Landbokvinden*, København, s. 163.
- 18 Grundtvig, Fr. Lange, 1909, *Livet i Klokkegården*, København, s. 51; Gejlager, A. I., 1946, *Nord for Horsens Fjord*, København, s. 128 (o. 1900); Reimer, Christine, 1910–19, *Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde*, Odense, s. 316.
- 19 Medd. af fru Julie Rask 1961.
- 20 Mensing, Otto, 1927–35, *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch* 3, Neumünster, s. 456.
- 21 Rolland, E., 1896–1914, *Flore populaire* 9, Paris, s. 100.
- 22 Diefenbach, L., 1857, *Glossarium Latino-Germanicum*, Francofurti ad Moenim, 253c.
- 23 Rolland [note 21], s. 98, 100; Penzig [note 5], jnf. Linné, Carl von, 1749, *Flora oeconomica*, Stockholm, s. 14: af træet får franske kvinder deres spinderokke (1600-t.).
- 24 Font Quer [note 5].
- 25 Marzell [note 5]; Löber, Karl, 1972, *Pflanzen des Grenzgebietes von Westerwald und Rothaar, ihre Stellung im Volksleben und die Geschichte ihrer Erforschung*, Göttingen, s. 504 (cit. 1626).
- 26 Bock, Hieronymus, 1551, *New Kreutterbuch*, Strassburg, s. 371a.
- 27 Prior [note 5]; Britten & Holland [note 5].
- 28 Lyttkens [note 5]; Vide [note 5], s. 279.
- 29 Rolland [note 23].
- 30 Hornemann [note 16]; Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter*, Odense, s. 124 (Sydfyn).
- 31 Prior [note 5], s. 216; Britten & Holland [note 5], s. 78, 388, 434; Grigson [note 5], s. 119f., jnf. s. 176, 241.

- 32 Paque [note 5], s. 300; Blev busken fældet i blomst, var veddet særlig sejt: Coats [note 2], s. 137.
- 33 Rolland [note 21].
- 34 Marzell [note 5]; Savoy [note 5].
- 35 Rafn, C. G., 1800, *Danmarks og Holsteens Flora 2*, København, s. 190; *Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarbog 52*, 1964, s. 79 (Falster o. 1885); Marzell, H., 1935, *Neues Illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 125.
- 36 Marzell [note 5].
- 37 Heukels [note 5].
- 38 Prior [note 5]; Britten & Holland [note 5], s. 78, 388f. (peg også tøndetap); Lyons, A. B., 1900, *Plant names scientific and popular*, Detroit, s. 155.
- 39 Møller [note 16], og *Udv. f. Folkemål*.
- 40 Graves, Karoline, 1921, *Ved Halleby Aa*, København, s. 419; *Meyers Vareleksikon 1*, 1952, s. 113; Vedel, Helge & Lange, Johan, 1958, *Træer og buske i skov og hegning*, København, s. 182.
- 41 *Sønderjydske Aarbøger*, 1897, s. 181; også i Frankrig: Beauquier, Ch., 1910, *Faune et flore pop. de la Franche-Comté 2. Flore*, Paris, s. 57.
- 42 *Jul på Bornholm*, 1947, s. 33 (Allinge o. 1890).
- 43 Smith, John, 1882, *Dictionary of economic plants*, London, s. 389; Gayer, Sig., 1954, *Die Holzarten und ihre Verwendung in der Technik*, Leipzig, s. 136.
- 44 Mensing [note 20] 4, s. 745.
- 45 Bericht d. Verein "Natur und Heimat" und das Naturhist. Museums zu Lübeck, 1961, s. 28.
- 46 Archiv d. Ver. f. Siebenbürg. Landeskunde N.F. 40, 1916, s. 108, 124; arter af den bot. nærstående Celastrus har lange torne.
- 47 Prior [note 5]; Britten & Holland [note 5], s. 201.
- 48 Rafn [note 37]; Marzell [note 37]; Gréb, Jul., 1943, *Zipser Volkspflanzen*, Kesmark, s. 173, 175.
- 49 Wilse [note 16], Fyn 1767; *Det kgl. Landbruusholdnings-Selskabs Skr. 3*, 1790, s. 193; *Maaneds-Correspondenten*, 1790, s. 334; Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciae 1*, Lund, s. 243; Vide [note 5], s. 279; Marzell [note 5]: *radholz, mangelbaum* 1775.
- 50 Schweizerisches Idiotikon 9, 1881ff., Frauenfeld, s. 267; Höhn-Ochsner [note 5], s. 55; eller sammenligning med frugten på stilk.
- 51 Grigson [note 5].
- 52 Evelyn, J., 1776, *Silva, or a discourse on forest trees*, ed. Hunter, York – cit. af Coats [note 2].
- 53 Retzius [note 49]; Marzell [note 37]; Beauquier [note 41], *fusain* (benved) også for tegnekul og kultegning.
- 54 Stuart [note 14].
- 55 Ullmann, Max, 1951, *Wertvolle Kautschukpflanzen des gemäßigten Klimas*, Berlin, s. 83, 158, 351, 513. Den forstlige højskole i Eberswalde undersøgte 1939–41 nogle benvedarters indhold af guttaperka, der blev fundet mest i E. verrucosus: *Kosmos*, 1939, s. 281 og 1941, s. 251f.
- 56 Marzell [note 37].
- 57 Gessner, Otto, 1974, *Gift- und Azneipflanzen von Mitteleuropa*, ed. Gerh. Orzechowski, Heidelberg, s. 449f.
- 58 Rafn [note 37].
- 59 Kroeber, Ludw., 1949, *Das neuzeitliche Kräuterbuch 3: Giftpflanzen*, Stuttgart, s. 306; Gessner [note 59].
- 60 Pitrè, Giuseppe, 1885, *Archivio per lo studio tradizioni popolari 4*, Palermo, s. 179.
- 61 Rolland [note 23], s. 101.
- 62 Clusius, C., 1563, *Rariorum plant. historia*, Antwerpen, her efter Coats (note 2); *Folia Savarensia 2*, 1935, s. 176–79.
- 63 Marzell [note 5].
- 64 Grigson [note 5].
- 65 Ibid.; Britten & Holland [note 5], s. 528: føres grene af benved i hus, bringer de ulykke.
- 66 Vide [note 5], s. 83.
- 67 Se note 12.
- 68 Stuart [note 14]; Reis, Siri von, 1973, *Drugs and food from little-known plants*, Cambridge, s. 173.
- 69 Caesarius von Heisterbach, 1910, ed. E. Müller, Berlin, s. 149f.

- 70 Matthiolus, P. A., 1590, *New Kräuterbuch*, ed. J. Camerius, Franckfort am Mayn, s. 74B.
- 71 Paulli, Johan, 1761, *Dansk Oeconomisk Urte-Bog*, København, s. 180.
- 72 Evelyn [note 52]; Grigson [note 5], s. 120; Linné [note 23]; Loudon, J. C., 1844, *Arboretum et fruticetum Britannicum*, 2, London, s. 406; Rafn [note 37]; Beauquier [note 41], de pulv. frugter kaldes "kapucinerpulver"; Gessner [note 59], anv. mod lus beror rimeligvis på frøoliens indhold af triacetin.
- 73 Lammert, G., 1869, *Volksmedizin und med. Aberglaube in Bayern*, Würzburg, s. 134.
- 74 Lange, Johan, 1959, *Ordbog over Danmarks Plantenavne* 1, København, s. 567; man advarede børn mod at spise "bærrene", de gav lus: Dansk Folkemindesamling top. 1906/46: 833 (1908), København.
- 75 Kan også hentyde til, at benved ofte er befængt med "lus" (larver).
- 76 Marzell [note 5]; Britten & Holland [note 5], s. 157, 314, 530; Heukels [note 5]; Penzig [note 5]; Masclans [note 5].
- 77 Kroeber [note 61], s. 310; Gessner [note 59].
- 78 Heidt, Karl, 1942, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheim. Heilpflanzen in d. Volksmedizin*, Giessen, s. 75.
- 79 Höfler, M., 1893, *Volksmedizin und Aberglaube in Oberbayern*, München, s. 123.
- 80 Archiv [note 46]; Krauss, Friedr., 1943, *Nösler-länd. Pflanzennamen*, Beszterce-Bistritz, s. 151.
- 81 Neidhardt, Fr. X., 1867, *Die Pflanzen in religiöser, Abergl. und volksthüml. Beziehung*, ORT, s. 29.
- 82 Flora og Fauna, 1894, s. 14f. (Sydfyn?); Marzell, H., 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 147; Kummer, Georg, 1953, *Schaffhauser Volksbotanik 1: Die wildwachsenden Pflanzen*, Schaffhausen, s. 95; Schulz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung u. Anwendung d. deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 243; Möderndorfer, Vinko, 1964, *Ljudska medicina pri slovencih*, Ljubljana, s. 228.
- 83 Beauquier [note 41]: og eddikedekokt for fnat hos hund og hest.
- 84 Stuart [note 14].
- 85 Randolph, Vance, 1947, *Ozark superstitions*, New York, s. 313.
- 86 Jacobs & Burlage [note 5].
- 87 Stone, Eric, 1962, *Medicine among the American Indians*, New York, (Omaha-Poncha); 33th annual rep. Bur. Amer. Ethn. 1911–12, s. 102; Smith, Huron H., 1928, *Ethnobotany of the Meskwaki Indians*, Milwaukee, s. 209.
- 88 Lloyd, John Uri, 1921, *Origin and history of pharmacopeial vegetable drugs*, Cincinnati, s. 135; Millspaugh, Charles F., 1974 [1892], *American medicinal plants*, New York, s. 162f.
- 89 Journ. d'agricult. trop. botan. appl. 17, 1970, s. 20.
- 90 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 400f.
- 91 Ibid.; *Medicinal plants of Nepal*, 1970, Kathmandu, s. 77, sml. Nadkarni, K. M., 1954, *Indian materia medica* 1, Bombay, s. 520f.
- 92 Löber [note 25].
- 93 Flora og Fauna, 1894, s. 14f.; Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, svar 16297 på spørgeliste nr. 20, 1955 (Sønderj. o. 1880); *Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde* 11, 1901, s. 59 (Böhmen); Kummer [note 83]; Rolland [note 23].
- 94 Marzell [note 83], s. 87.
- 95 Marzell [note 5].
- 96 Stübler, H., 1926, *Zur Lausitzer Volksbotanik und -zoologie*, Bautzen, s. 12.
- 97 Rafn [note 37], jnf. Meyers Vareleksikon [note 40].
- 98 Schübeler, C. F., 1888, *Norges Vexttrige* 2, Christiania, s. 410; Marzell [note 37].
- 99 Sébillot, Paul, 1906, *La Folk-Lore de France* 3. *La Flore*, Paris, s. 404.
- 100 Gesellschaft für Volkskunde 36, 1936, s. 245.

EQUISETACEERNE

P A D D E R O K K

D R O G E H I S T O R I K

Dioskurides omtaler (*Mat. med.* 4, 46–47) en plante *ιππονρις* "hestehale", hvis saft stiller livmoder- og næseblødning og drukket med vin er urindrivende; den anvendes mod hoste, de tørrede pulveriserede blade drysset på blodige sår "klæber" dem sammen.

Det drejer sig utvivlsomt om en *Equisetum*; de sterile skud med mange tynde sidegrenene er i talrige synonymer sammenlignet med hestens hale, og antikens applikationer blev næsten uændret fortsat i folkemedicinen frem til vor tid. Plinius (*Nat. hist.* XXVI, 132) "oversatte" *hippuris* med *equisaetum* "hestehår" og skriver, at et afkog fortærer (exlinguit) løbernes milt; plantens blodstillende kraft er så stor, at det er nok at holde den i hånden. Marcellus Empiricus (*De medicamentis* 23, 59) nævner *hippuris* som middel mod miltlidelser. Albertus Magnus (1200-t.) fremhæver (*De Vegetabilibus* 6, 325) den blodstillende kraft af *cauda equi*; hans kilde er Avicenna's *Canon medicinae* (o. 1000 e.Kr.).

Også Hieronymus Bock berømmer i sin *New Kreuterbuch* (1539) 1551, 265b drogen som styptikum ved alle slags blødninger; dekokt i vand eller vin *ist nützlich und gut den schwegenden und fliesenden nieren, legt den schmertzen der harnwind (stranguri) und ist gut für denstein*. Leonh. Fuchs' *New-Kräuterbüchlein* 1543 (ed. 1938, 89): den udpressede saft dryppet i

eller gnedet på næsen stiller blødning, drikkes med vin mod dysenteri og for at drive urinen; den pulveriserede droge lægger alle sår, dekoktet af stænglerne drikkes mod blære- og tarmsår, hele planterne er god for hoste og åndenød.

Skandinaviske urtebøger gentager stort set – via tyske værker – de antike applikationer. Hvad Christiern Pedersen i *Urtevand* 1534 har om planten, er hentet fra Hier. Braunschweig's *Liber de arte destillandi* 1500, medens den mærkeligt nok ikke nævnes i hans lægebog, Malmö 1533. Arvid Månsens örtabok 1537 oplyser bl.a., at saften drukket med vin stiller tarmvrid. Mere udførlig er Henrik Smids *Urtegård* 1546:

(*E. arvense*) vin- eller vandafkog eller destillat af planten drikkes mod diarré, tarmsår, koldpis, hævede nyrer, blæresten, destillatet som omslag på ringorm (serpigo), blegner, hæmorroider, bulne genitalia;

(*E. hiemale*) saft eller destillat giver en blodstillende drik for dem, som spytter eller pisser blod; saften drukket med vin, et vinudtræk, vin- eller vanddekokt stiller bugyrid, hoste, åndenød, lægger sår på tarme og blære; saften presset i næsen eller lagt på nakken stiller næseblod, ligeså destilleret vand af planten; lægger og sammentrækker sår.

At *blodsaften drukket hjælper dem, som spytter og pisser blod* anføres også af Dodonaeus (*Cruydtboeck* 1644, 99). Simon Paulli (Flora

Ager-padderok eller åkerfräken (Equisetum arvense), ett vårtecken längs våra vägkanter.
Foto: Håkan Tunón.

danica 1648, 53) mener, at *E. hiemale* er bedst til lægedom og især for blæresår; 1645 helbredte han dermed en tjenestepige i København, hvis blære blev punkteret af en brødkniv.

APPLIKATIONER

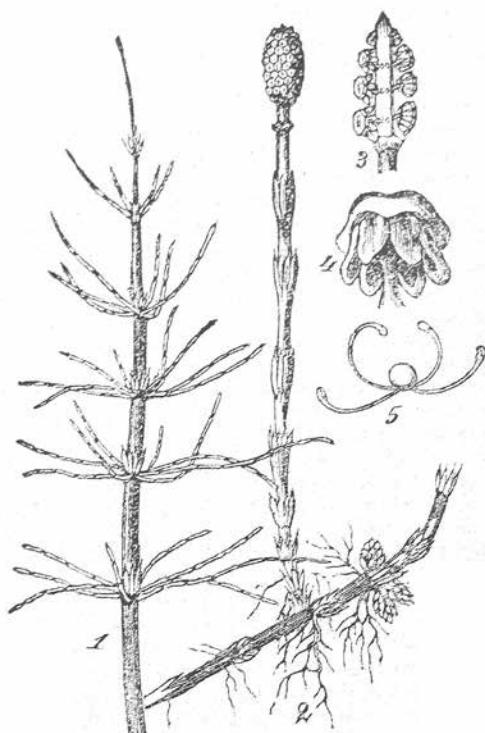
Urinvejene

Equisetaceerne er oftest anvendt mod svigende diurese, blære- og nyrelidelser; her (som i de øvrige afsnit) gælder applikationerne et dekokt eller infus af *E. arvense*, når anden art ikke er nævnt; de anføres her geografisk.

Sverige: Afkog skal være urindrivende, appliceres også på regio pubis; øldekokt med honning og smør drikkes (i Sv.?) som husråd mod nyresten; *numera är växten kommen ur bruk på apoteken* (1812).¹

Danmark: Har urindrivende og adstrin- gerende egenskaber (1806);² dekokt mod besværlig og ophørt vandladning (Himmerland o. 1890);³ af *P. palustre* for blærelidelser (Vestjylland o. 1900),⁴ blæresten (Langeland o. 1890),⁵ nyrelidelser (Fyn),⁶ blodig urin (Vestjylland).⁷

Norge: Velkendt i folkemedicinen mod sygdomme i urinvejene, blokeret diurese (Østfold), blære- og nyresten,⁸ blev regnet for særlig effektiv mod blærekatar,⁹ hjalp for menneskers og dyrs nyresygdomme.¹⁰

Åkerfräken (*Equisetum arvense*), ur N.J. Andersson, *Inledning till botaniken*, 1863.

Tyskland: Urindrivende, for blæresten (Bayern 1869),¹¹ kogt med *Artemisia absinthium* (Württemberg),¹² mod blærelidelser og urineringssbesvær (Saar),¹³ gives i børns badevand som profylakse mod griess = besværlig vandladning (Bayern),¹⁴ indgår som diuretikum i kieselkräuter- og blasen-nierentee,¹⁵ mod nyrelidelser og vattersot (Pfalz, Waldeck)¹⁶ jf. *pisskraut* Rhinl., *harnkrampfkraut* tidl. østtyske provinser,¹⁷ kogt med *Petroselinum* mod nyrelidelser, urindrivende (Zips, tysk sprogo i Ungarn).¹⁸

Schweiz: Mod uriuretention (St. Gallen 1874, La Roche),¹⁹ urindrivende, for blærelidelser (Schaffhausen).²⁰

Italien: Diuretisk, for nyrelidelser.²¹

Czeckoslovakiet: Anvendes som diuretikum mod nyre- og blærelidelser, ophørt urinering.²²

Galizien, Bukowina: Urindrivende, folke-medicin blandt ruthenere (1861).²³

Rusland (også *E. maximum*, *E. palustre*): Anvendes af folkemedicinen især som diuretikum, mod nyrelidelse, podagra, gigt, reumatisme; til kalve mod blodig urin.²⁴

Libanon: *E. ramossissimum* skal være virksom mod nyre- og leverlidelser.²⁵

Nordamerika: Mod stranguri.²⁶ – Indianere: infus af rødderne (*E. hiemale*) drikkes når urinen er for rød hos gamle folk (Caughnawagastammen, Kanada);²⁷ *E. silvaticum* for nyresydomme (Menomini og Ojibwe),²⁸ nyre- og blærelidelser, *E. hiemale* (Forest Potawatomi),²⁹ kun mod prostatabesvær, *E. hiemale* (Californien).³⁰

Mexico: *E. robustum* som diuretikum.³¹

Sydamerika: *E. giganteum*, diuretikum (Aymara-indianere, Bolivia),³² samme med *Agropyrum repens*, majs-støvfang og ristet byg for nyregrus (Venezuela);³³ *E. fluviatile* (*E. telmateia*) mod blære- og nyresten, sygdomme i blære og nyrer, prostatahypertrofi (Chile).³⁴

Følgesygdomme

Dekokt eller infus mod vattersot: Østrig 1886,³⁵ Schweiz,³⁶ Estland,³⁷ Menomini- og Ojibwe-indianere i Nordamerika, *E. arv.*, *E. silv.*; podagra: Czeckoslovakiet; lumbago: Ukraine, dekokt af *E. palustre* som bad og omslag, Forest Potawatomi, Nordamerika, *E. fluv.*; gigt: samer i Norge, saft af *E. fluv.* (*E. limosum*) på gigt- eller reumasermertende led (signature rerum?) jf. *leagras* efter sygdommens navn leagong (Voss, Norge).³⁸ Dekokt til dampbad af legemsdele for reumatisme, tinktur af *E. ramossissimum* var. *procerum* mod reumatisme (Ukraine);³⁹ *E. bogotense* for diabetes (Peru, Venezuela).⁴⁰

Indigestioner etc.

Dekokt af *E. arv.* og *E. pal.* drikkes i Rusland mod mavelidelser, bl.a. mavekatar (Ukraine), mave- og tarmbesvær;⁴¹ er maverensende (Varteig, Norge), mod for megen mavesyre (samer i Norge), forstoppelse (Flåmsdalen, Norge; Italien);⁴² som adstringerende mod diarré (Argentina),⁴³ Sydamerika, *E. giganteum* og *bogotense*,⁴⁴ sporeaks af *E. fluv.* spises (Makah-indianere, USA);⁴⁵ rødvinsafkog mod dysenteri (Tyskl.),⁴⁶ dekokt af *E. hiemale* Aymara-indianere, Bolivia) af *E. fluviatile* (Chile); som carminativ (kinesisk med. i Malaya),⁴⁷ dekokt af *E. ramossissimum* for kolik (Sydafrika);⁴⁸ mod gældelidelser (Langeland, Danmark); tinktur af frisk *E. hiemale* drikkes som appetitvækker (USA). *E. hiemale* anses for purgerende (Annam), dekokt af *E. arv.* er "blodrensende" (østl. Ligurien, Italien).

Anedrætsvejene

Vinudtræk mod hoste (Island),⁴⁹ dekokt for hoste, lunge- og brystlidelser, infus mod ondarter forkølelse (Chayenne-indianere, USA), te af *E. laevigatum* for brystlidelser (Tarahumar-indianere, Mexico);⁵⁰ dekokt mod astmatisk åndedræt, forkølelse, for tuberkulose også tinktur af *E. ramossissimum* var. *procerum* (Ukraine), husrådet homero-te mod tb har *Equisetum* som vigtigste bestanddel (Tyskl.); for svindsot (Pfalz, Tyskl.), te af *E. fragile* (Estland);⁵¹ dekokt mod tæring og blodspytning (Holland);⁵² jf. neden for under kontusioner etc.

Kønsorganerne

Afkog eller infus mod gonorrhoe: *E. hiemale* (Meskwaki-indianere, USA)⁵³ og Aymara-ind., Bolivia, *E. robustum* (Mexico), *E. bogotense* (Indianere i Peru), *E. fluv.* (Chile), *E. debile* (Indien).⁵⁴

Kvinder drikker dekokt både for at blokere og inducere menses, stimulere nedkomsten og provokere abort, standse blødning under fødsel og mod uteruslidelser; afkog (*E. palustre*) som bad og kompres for veneriske sygdomme, drikkes mod gynækologiske blødninger og leukorroe (Rusland). Dekokt af *E. hiemale* mod leukorroe (kinesisk med. i Malaya), padderek-te mod for kraftig menses (Fyn o. 1940) og som emmenagogum, se neden for under kontusioner etc. og toksiditet.

Et åbenbart gammelt navn optegnet på Als (Danm.) *øksen-, øjsendrøj* etc. kan være omtydet af oksedød jf. platy. *kuhdod*,⁵⁵ har dog snarere forbindelse til jysk dial. *yssen* "brunstig" jf. sjæll. *hestekuras* (= -kurage);⁵⁶ røgen fra tørret *Equisetum* på fyrfad blev ledet i tyrens næsebor for at gøre den parringslysten (Slesvig-Holsten 1757).⁵⁷

Kontusioner etc., stryptikum

Danmark: *E. hiemale* er blodstillende (1400-t.),⁵⁸ dens saft læger sår (1600-t.).⁵⁹ Kogt droge som omslag har lægt skinnebenssår (Fyn) og helbredt eksemmer i hovedet.⁶⁰

Norge: Lægges på hævelser (Voss), dekokt er blodstillende og -rensende (Rana),⁶¹ stiller indvortes blødninger (Østfold), næseblod (Varteig).⁶²

Island: Bruges til at standse blødning fra friske sår (1849)⁶³ og næseblod, te af *E.* mod blodflåd.⁶⁴

Tyskland: Unge piger, som brugte *E. (hiemale?)* til pudsnings af tin, skal have opdaget, at et udtræk meget effektivt læger eskoriatiner (Oberbayern 1893).⁶⁵ Dekokt af *E. fluv.* til badning af "åbne" fødder⁶⁶ jf. *fussbadkraut* i Bayer. Schwaben,⁶⁷ padderek-te til sårbadning (Rhnl.), indgnidning af køers yversår (Hessen-Nassau),⁶⁸ omslag på vanskeligt lægende sår, karcinomatose, til desinficerende gurgling af mund og svælg,⁶⁹ kogte droge på panarium (Pfalz);⁷⁰ byld opblødes med dekokt for

Buntar av skavgræs eller skavfräken (*Equisetum hiemale*), vilka på ett förtjänstfullt sätt kan och har nyttjas för att rengöra kärl på samma sätt som stålull. Foto: Kelvin Ekeland.

at afdræne den, betændte sår indgnides med planten, der trækker pus ud, i dekolt bades sårede, hævede fødder (Zips, ty. sprogo i Ungarn), røg fra brændende E. mod *toppm* = hævet ansigt (parotitis?) jf. *toppmgras* i Vestböhmen; varm damp fra dekolt mod hæmorroider for at få dem til at bløde (Nürnberg 1869); udslet bades med padderkop-te (Rhinl., Waldeck).⁷¹

Schweiz: Afkog til badning af betændte og vanskeligt helende sår, hududslet, furunkler.⁷² – Frankrig (?): efter signurlæren (de ledelte stængler!) anvendt folkemedicinsk som omslag på benbrud.⁷³

Slovenien: På ”rådne” sår (spesis), forstrakte sener; mod lungeblødning.⁷⁴

Rusland (Ukraine): Dekoktet velkendt styptikum mod næse- og svælgblødning; dekolt af *E. heleocharis* standser alvorlig hæmorragi; do. af *E. pal.* til sårbadning og -kompres, på hævede fødder, infus af *E. arv.* på sår for at hindre (sic) suppuration, afkog på eksem, der også udsættes fra dets dampe, hvoraf efter patienten drinker afkoget, eksemsalve af tørrede knuste droge + fedt; der meldes om

gode resultater med dekolt af *E. arv.* og *Origanum vulgare* peroralt mod hæmorroider.

Nordamerika (indianere): Asken af brændt *E. hiemale* som desinficerende omslag (Chippewa-stammen),⁷⁵ knust *E. silv.* som styptikum (Menomini). Asken af *E. sp.* i tykt lag på brandsår, også blandet med fedt eller olie til sårsalve (Thompson);⁷⁶ *sore eyes* bades med dekolt af *E. hiemale* var. *robustum* eller de kogte stængler appliceres (Karok),⁷⁷ samme bades med infus af roden af *E. fluv.* eller rodsaften + kvindemælk (Quinault, Yukti).⁷⁸

Sydamrika: Sår vaskes med afkog af *E. sp.* (Guarani-indianere, østl. Paraguay),⁷⁹ gode resultater opnået i Chile med dekolt af *E. fluv.*; do. af *E. giganteum* med salt på kroniske sår, hævelser efter stød o.a. kontusioner, vabler på tungen, betændt svælg, indsnuses for næseblod (Venezuela?); omslag på sår, åreknuder (Venezuela).

Kina: Dekokt eller infus af *E. hiemale* mod hæmorragi, ofte benyttet til badning af oftalmitis o.a. øjenlidelser såsom leukom, hæftig subakut conjunctivitis og endnu frisk trachoma; drogen eksporteres fra Szechwan.⁸⁰

Andre applikationer

Dekokt af *E. pal.* drikkes som sedativ (Ukraine), do. af *E. arv.* er anodynt (kin. med. i Malaya); børn med tandgennembrud gives infus af rødderne + grene af *Corylus cornuta* (Caughnawaga-indianere i Kanada). Stængler af *E. ramossissimum* knust i vand og let opvarmet gnides på tindingerne for hovedpine (Tanganyika).⁸¹

Afkog af *E. silv.* mod krampe (Estland) og epilepsi (Slovenien, Ukraine). Infus af *E. arv.* eller *E. ramossissimum* for hjertelidelser (Ukraine). Padderokte mod "sommersygdomme" (Alabama, Nebraska).⁸²

INDHOLDSSTOFFER

Alkaloider og glykosider

De overjordiske dele af *E. arv.*, *pal.* og *majus* er rige på alkaloider.⁸³ Lohmann (1904) isolerede af *E. pal.* et alkaloid Equisetin $C_{12}H_{24}N_2O_2$,⁸⁴ som af Glet og Gutschmidt 1937 kaldes Palustrin⁸⁵ og måske er et produkt af snyltesvampe; påvist også i *E. hiemale* af Karrer, Engster og Patel 1949,⁸⁶ der tillige bekræfter Manske og Marions fund 1945 i *E. arv.* af flygtig, svagt koncentreret nikotin⁸⁷ – dette alkaloid var hermed for første gang påvist inden for kryptogamerne. Nakamura og Hukuti isolerede 1940 af *E. arv.* tre flavonol-glykosider Equistrin, Isoquercitrin og 5-glukosidluteolin (Galuteolin).⁸⁸ Endvidere er i *E. arv.* fundet 3-methoxy-pyridin og (1949) dimethylsulfon, sidstnævnte var hidtil kun påvist i okseblod og binyrer.

Kiselsyre, askebestanddele

Equisetaeerne hører til de mest kiselhødige droger. Vandopløselig SiO_2 udgør efter plantens alder og voksessted ca. 5–10 % af

stænglernes torvægt, i USSR angives helt op til 25 %,⁸⁹ med dem kunne derfor poleres træ, rengøres og pudses metal etc. Frisk udpresset saft indeholder 18–20 mg %. Ved kogning af tørret droge overgår ca. 0.1 % i kolloid form. Dekokt ekstraherer mere SiO_2 end infus. Den polske landbefolkning drikker megen *E. te*, som erstatter manglen på kisel i en hovedsagelig animalsk ernæring.⁹⁰

Askeprocenten er meget høj, ca. 20 % af tørsubstansen, og SiO_2 udgør ca. 70–80 % af stængelasken,⁹¹ der desuden indeholder relativt meget aluminium og kaliumklorid samt spor af jern, svovl, mangan, magnesium m.m.

Andre indholdsstoffer

I tørret droge indtil ca. 5 % af det vandopløselige saponin Equisetonin, iflg. Casparis og Haas bør *E.* derfor regnes blandt saponinderne,⁹² ved hydrolyse leverer saponinet forskellige kulhydrater. Derud over nævnes i en række analyser: aconit-(“equiset”-), æble-, oksal-, peptinsyre, harpiks, et kemisk ikke udforsket bitterstof og 3–3.5 % fed olie. Haas isolerede et fedt med linolen- og oliesyre samt et fytosterin,⁹³ Scheunert og Theile fandt i frisk *E. arv.* 71.6 mg % C-vitamin, deraf 63.3 mg % askorbinsyre,⁹⁴ andre påviste væsentligt mindre, ned til 20 mg %.

FARMAKODYNAMIK

Equisetum spiller nu ingen rolle i skolemedicinen, men er stadig meget populær, ja regnes næsten som et universalmiddel, i folkemedicinen og hører blandt de vegetabiliske droger, som oftest rekvireres på apotekerne; norske sælger årligt flere hundrede tons *fordi så mange tror på dens heldige virkninger*. Friedrich II's livlæge Fr. Hoffmann (1660–1742) anbefalede *E. arv.* som et uovertruffent urindrivende og

nyrerensende middel,⁹⁵ men drogens renæssance i nyere tid skyldes især Kneipp, der roste den i høje toner mod blodmangel, blødninger, blodig opkastning, fedme, eksemmer og underlivssygdomme som *enzig, unersetztlich und unschätzbar*.⁹⁶

Allerede Dioskurides omtaler en urin-drivende og blodstillende virkning, der må skyldes praktiske erfaringer. Nutidens forsøg gav dog meget modstridende resultater. Iflg. Breitenstein 1904 øger drogen den normale diurese med gennemsnitlig ca. 30 %,⁹⁷ en række andre forfattere 1921ff. opnåede ligeledes hos mennesker og dyr en tildels kraftig forøgelse af diuresen, Kreitmar og Sieckmann 1937 hos hund med blærefistel 100 % med tør og endog 185 % med frisk droge,⁹⁸ mens andre bestrider eller benægter denne effekt. Det er stadig ukendt, hvilke(t) indholdsstof(fer) der i givet fald bevirket diuresen. Man har – fejlagtigt – ment, at den urindrivende virkning skyldes det høje indhold af kiselsyre; denne må snarere tilskrives saponinet Equisetonin og flavonerne, rimeligvis også bitterstof og harpiks. Kliniske forsøg i USSR med et 10 % vandin fus gav de første to timer en væsentlig forøgelse af urinmængden og udskillelse af kvælstof og klorider, der berettes også om en hypotensiv virkning. Ekstrakt og tinktur af *E. arv.* anvendes her som diuretikum især til udslemning af ødemer og behandling af betændelser i urinvejene. *E. arv.* indgår i en "urolog-te" givet på Sahlgrenska Sjukhuset i Göteborg.⁹⁹

Man har klinisk konstateret, at frisk udpresset saft af *E. arv.* og *E. max.* appliceret peroralt stimulerer blodets koagulation; der var altså en farmakologisk grundlæggelse for folkemedicinens brug af drogen som hæmostatikum mod indvortes blødninger (metrorragi, hæmoptyse, ulcus- og hæmorroidalblødning, epistaksis).¹⁰⁰ Farmakologisk undersøges bør *Equisetums* anvendelse til omslag på og badning af sår, erysipelas, sykosis og specielt eksemmer, som iflg. Flamm 1940¹⁰¹ altid giver forbløffende

gode resultater. Ossadcha-Janata 1952 kendte fra USSR tre tilfælde, hvor patienter, der i adskillige år led af eksemmer, blev hjulpet med dekokt af *E. arv.* Den empiriske anvendelse af kiselsyreholdige droger (bl.a. *Equisetum*) blev "bekræftet" af G. P. Unna, som hævdede, at kiselgur øger hudens elasticitet og modstands-kraft, hvorefter *E. arv.* indgik i præparater for van-sklig helende ben- og liggesår, hæmorroider etc.¹⁰² "Klog kone" på Fyn behandlede cancer med padderok-te,¹⁰³ og man har netop ment, at mangel på SiO₂ kunne være en årsag til kræft; silicium hører blandt homøopatiens mest benyttede remedier mod cancer.

E. pal., fluv. og hiemale har en vis antibio-tisk virkning,¹⁰⁴ men den terapeutiske effekt over for infektioner skyldes snarere en af kiselsyren bevirket leukocytose.¹⁰⁵ Det kan i denne forbindelse nævnes, at dimethylsulfok-syd (CH₃)₂ SO er smertestillende og hæmmer inflammationer, derfor anvendt til indgnid-ning af betændte muskler samt for neuralgier.

Den folkemedicinske behandling af ftisis pulmonum med kiselsyredroger, bl.a. *Equisetum*, blev i 1920'erne og 30'erne stærkt anbe-falet af nogle læger, mens andre bestred deres kliniske værdi. Applikationen har nu kun historisk interesse, dog havde 5. udg. af den schweiziske farmakopé så sent som 1933 en "Species silicifera" bestående af herba galeop-sidis, hb. equiseti (arv.) og hb. polygoni avic.

TOKSICITET

Det er en gammel og geografisk udbredt erfa-ring, at husdyr (kvæg, heste, får, geder), som æder større kvanta *Equisetum*, bliver forgiftet – får diarré, opkastning, blodig urin, abort, skøre eller lamme ben,¹⁰⁶ "slinger" (bagkrops parese) hos plægge¹⁰⁷ – jf. *scheisskraut*, *scheisser*, men der kendes ikke tilfælde, hvor mennesker blev forgiftet.

Man har ment, at alkaloidet Palustrin (Equisitin) virker som nervegift, eller at den giftige substans udskilles af en snytesvamp. Nyere forskningsresultater bringer symptomerne i forbindelse med et "antivitamin", som spalter vitaminet B₁ og er fundet i mange planter.¹⁰⁸

Dekokt af *E. hiemale* med Salixblade (Quinault-indianere, USA), med tynd rødbrun rod (måske *Acorus calamus*) og tyk gulbrun drikkes for at korrigere unormal menses (Cree-indianere, USA).¹⁰⁹ Afkog mod ophørt menses: Estland og Letland (1894), Fyn; drikkes af kvinder post partum (Menomini-indianere, USA) for at fremme udstødningen af placenta (Guarani-indianere, Paraguay). — Dekokt af *E. arv.* er anvendt som abortivum (Schweiz),¹¹⁰ af *E. kansanum* eller *E. laevigatum* som vomitiv (Navaho-indianere, Mexico).¹¹¹

KILDEHENVISNINGER

- 1 Quensel, Conrad, 1812, *Svensk botanik*, Stockholm, cit. af Bergmark, Matts, 1961, *Vallört och vitlök*, Stockholm, s. 120.
- 2 Hornemann, J. W., 1806, *Dansk ekonomisk Plantelære*, København, s. 898.
- 3 Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser (NEU) 12173, jf. *Archiv for Pharm.*, 1939, s. 454.
- 4 NEU 12058.
- 5 NEU 16680.
- 6 NEU 952; egen optegn. 1940.
- 7 Hansen, H. P., 1942, *Kløge Folk* I, København, s. 205 (Kjeld Bjergs lægebog; samme råd hos N. P. Husted: Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 108); NEU 12077.
- 8 Reichborn-Kjennerud, I., 1944, *Vår gamle trolldomsmedisin* 4, Oslo, s. 132, 139, sm. Forf., 1930, *Folkemedisin i Østfold*, Sarpsborg, s. 40, 45; *Maal og minne*, 1940, s. 45.
- 9 *Blyttia* 16, 1958, s. 163, 165; Steen, Adolf, 1961, *Samenes folkemedisin*, Oslo, s. 22.
- 10 Hult, Ruth, 1937, *Østfoldminne*, Oslo, s. 68.
- 11 Lammert, G., 1869, *Volksmedizin und med. Aberglauben in Bayern*, Würzburg, s. 255, 258.
- 12 *Württemberg. Jahrb. für Statistik und Landeskunde* 1917/18, 1920, s. 115.
- 13 Niessen, J., 1937, *Rheinische Volksbotanik* 2, Berlin, s. 75, 86f., 94, 97.
- 14 Marzell, H., 1925, *Bayer. Volksbotanik*, Nürnberg, s. 146f. (Neuulm).
- 15 Mosig, A., 1955, *Pharmakognosie* 2, Dresden, s. 43.
- 16 Heeger, Gritz, 1936, *Pfälzer Volkseilkunde*, Neustadt an der Weinstraße, s. 65, 131; Nord, Rud., 1934, *Volksmedizin in Waldeck*, Corbach, s. 47.
- 17 Marzell, H., 1972, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, sp. 255.
- 18 Gréb, Jul., 1943, *Zipser Volkspflanzen*, Kesmark, her efter ms.
- 19 Wartmann, B., 1874, *St. Gallischen Volksbotanik*, Wien, s. 32; Hovorka, O. von, & Kronfeld, A., 1908, *Vergleichende Volksmedizin* 1, Stuttgart, s. 375; *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 42, 1945, s. 203f., jf. Breitenstein, A., 1945, i *Festschrift z. 25jähr. Jub. Massinis*, ORT.
- 20 Kummer, Georg, 1953, *Schaffhauser Volksbotanik* 1, Schaffhausen, s. 21.
- 21 *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* II, 1954, s. 5, 10 (Valsesia; Valle d'Ossale: E. palustre); *Webbia* 16.1, 1961, s. 145 (østl. Ligurien).
- 22 Ossadcha-Janata, N., 1952, *Herbs used in Ukrainian folk medicine*, New York, s. 16f.; Möldendorfer, Vinko, 1964, *Ljudska medicina pri Slovencih*, Ljubljana, s. 71, 74 (Slovakiet).
- 23 *Verhandl. d. kaiserl.-königl. zool.- bot. Ges. in Wien* II, 1861, s. 154.
- 24 Ossadcha-Janata [note 22], s. 17, 24; Müller-Dietz, Heinz, Kraus, Eva-Maria & Rintelen, Kurt, 1966, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion* 3, Berlin, s. 26 (m. litteraturhenvisn.).
- 25 *Pakist. Journ. of Science* 4, 1961, s. 155.
- 26 Jacobs, Marion Lee & Burlage, Henry M., 1958, *Plants of North Carolina*, Chapel Hill, s. 81.

- 27 Rousseau, Jacq. & Raymond, Marcel, 1945, *Études ethnobotaniques Québécoises*, Montréal, s. 33.
- 28 Amer. Journ. of Pharm. 96, 1924, s. 172; *Bulletin of the Public Museum of the city of Milwaukee* 43, 1932, s. 368.
- 29 *Bulletin* [note 28] 7.1, 1933, s. 55f.
- 30 Romero, John Bruno, 1954, *The botanical lore of Californian Indians*, New York, s. 21.
- 31 Martinez, Maximino, 1959, *Plantas medicinales de Mexico*, Botas, s. 392.
- 32 *Webbia* 15.1, 1959, s. 51.
- 33 Vélez Salas, F., 1959, *Plantas med. de Venezuela*, Caracas, s. 185f.
- 34 Martinez [note 31], efter præsten og lægen Zin, Juan, 1929, *La salud por medio de las plantas medicinales*, Santiago.
- 35 Fossil, Viktor, 1886, *Volksmedizin und medizinischer Aberglaube in Steiermark*, Graz, s. 123.
- 36 *Jahresber. d. Geogr.-Ethnolog. Ges. in Zürich pro 1908-09*, 1909, s. 86.
- 37 *Hist. Studien aus d. pharm. Inst. d. Univ. Dorpat* 4, 1894, s. 216 (hydrops ascites), 232.
- 38 Reichborn-Kjennerud [note 8], s. 125.
- 39 Ossadcha-Janata [note 22], s. 17, 24f.
- 40 Perez de Barradas, J., 1957, *Plantas magicas Americanas*, Madrid, s. 152; Pittier, H., 1926, *Plantas usuales de Venezuela*, Caracas, s. 188.
- 41 *Zeitschr. f. klin. Med.* 73, 1911, s. 164.
- 42 Reichborn-Kjennerud [note 8], s. 63 (planten kaldes derfor steinbær); Correvon, Henry, 1917, *Plantes et santé*, Paris, s. 229.
- 43 Coluccio, Felix, 1948, *Diccionario folklorico Argentino*, Buenos Aires, s. 88.
- 44 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen d. verschied. Völker u. Zeiten*, Stuttgart, s. 61.
- 45 Gunther, Erna, 1945, *Ethnobotany of Western Washington*, Seattle, s. 15.
- 46 Hovorka & Kronfeld [note 19], 2, 1909, s. 132.
- 47 *The Gardens' Bulletin* 6, 1960 [1929-30], s. 59f.
- 48 Githens, Thomas S., 1948-49, *Drug plants of Africa*, Philadelphia, s. 114.
- 49 Jónas Jónassons optegnelser, Dansk Folke-mindesamling; nr. 2256.
- 50 Pennington, Campbell W., 1963, *The Tarahumara of Mexico*, Salt Lake City, s. 178.
- 51 Krebel, Rud., 1858, *Volksmed. und Volksmittel versch. Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 128, 146.
- 52 Andel, M. A. van, 1909, *Volksgeneskunst in Nederland*, Utrecht, s. 221 (Medemblik).
- 53 *Bulletin* [note 28] 4.2, 1928, s. 220 (begge køn).
- 54 Nadkarni, K. M., 1954, *Indian materia medica*, Bombay, s. 503 (m. kilde); Chopra, R. N. & Chopra, I. C., 1955, *Indian medicinal plants*, New Delhi, s. 486.
- 55 *Heimatblätter für den Kreis Sonderburg* 1, 1914, s. 39.
- 56 Jenssen-Tusch, H., 1867-71, *Nordiske Plante-navne*, København, s. 298, 359.
- 57 *Oeconom. Journ.*, 1757, s. 695.
- 58 *Thott Saml.* 710 40, 15 b.
- 59 Hansen [note 7], 2, s. 242.
- 60 Meddelt 1948.
- 61 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemed. Lægeurter*, Christiania, s. 19 (E. arv., silv.).
- 62 Reichborn-Kjennerud, *Østfold* [note 8], s. 40, 45; sm., *Trolldomsmedisin* [note 8], s. 82.
- 63 Schleicher, P. A., 1849, *Island undersøgt fra et legevid. Synspunkt*, København, s. 181.
- 64 Jónasson [note 49], 2119, 2127.
- 65 Höfler, M., 1893, *Volksmed. und Abergl. in Oberbayern*, München, s. 113.
- 66 Dinand, A., 1921, *Handbuch der Heilpflanzen-kunde*, München, s. 37.
- 67 Marzell, *Wörterbuch* [note 17], s. 256, 263.
- 68 Heidt, Karl, 1942, *Gegenwärtige Kenntnis u. Anw. einheim. Heilpflanzen in d. Volksmed.*, Giessen, s. 82.
- 69 Schulz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung u. Anwendung d. deutsch. Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 35; "Praktikantenbriefe" (tillæg til *Deutsche Apotheker-Ztg.*), 1959, nr. 6, s. 45.
- 70 Wilde, J., 1922, *Pflanzennamen im Sprachschatz d. Pfälzer*, Neustadt an der Haardt, s. 221.
- 71 Nord [note 16], s. 49.
- 72 Hovorka-Kronfeld [note 19], s. 375; *Schweiz. Archiv f. Volkskunde* 42, 1945, s. 200 (fr. Schweiz).

- 73 *Ethnographie* 47, 1952, s. 112.
- 74 Möderndorfer [note 22], s. 127, 202, 247, 255.
- 75 44th ann. rep. Bureau Amer. Ethnology 1926–27, 1928, s. 366f.
- 76 45th ann. rep. Bur. Amer. Ethn., 1930, s. 462.
- 77 *Anthropological Records* 13.6, 1952, s. 378.
- 78 Gunther [note 45]; *Contributions from the U.S. National Herbarium* 7.3, 1902, s. 305.
- 79 *Festschrift an P. W. Schmidt*, 1928, Wien, s. 510.
- 80 Dragendorff [note 44], s. 61; Stuart, G. A., 1911, *Chinese materia medica*, Shanghai, s. 161, 163; *The Gardens'* [note 47], s. 59f. (Malaya); Hübotter, Franz, 1957, *Chinesisch-Tibetische Pharmakologie und Rezeptur*, Ulm, s. 177; Ossadcha-Janata [note 22], s. 24.
- 81 Haerdi, F., Kerharo, J. & Adam, J. G., 1964, *Plantes medicinales Africaines*, (serie: Acta Tropica Suppl. 8), Basel, nr. 14.
- 82 Browne, Ray B., 1958, *Popular Beliefs and Practices from Alabama*, Berkeley, s. 31; Black, Pauline M., 1935, *Nebraska Folk Cures*, Lincoln, s. 42.
- 83 Farmakologi: *Amer. Journ. of Pharm.* 58, 1886, s. 417; *Archiv für experimentelle Pathologie und Pharmakologie* 70, 1912, s. 393; *Pharmazeutische Zentralhalle für Deutschland*, 1932, nr. 73; *Deutsche Apotheker-Zeitung*, 1933, s. 296; *Chem. Berichte* 83.3, 1950, s. 310–14 (E. palustre).
- 84 Arbeiten. *Deutsche Landwirtschafts-Gesellschaft*, 1904, s. 60 (Jul. Lohmann).
- 85 *Deutsche Apotheker-Ztg.* 52, 1937, s. 265.
- 86 *Helvetica Chimica Acta* 32, 1949, s. 957.
- 87 *Chemisches Zentralblatt* II, 1945, s. 1331.
- 88 Ibid. II, 1940, s. 3040 (ref.), se i øvrigt Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 622 (litt.henvisn.).
- 89 Müller-Dietz et al. [note 24].
- 90 *Heil- und Gewürzpflanzen* 17, 1936, s. 33f.
- 91 *Die Pharmazie*, 1947, s. 222.
- 92 *Pharmaceutica Acta Helveticae* 5, 1930, s. 62 og 6, 1931, s. 181.
- 93 K. Haas i diss. Basel 1931.
- 94 *Pharmazie* 7, 1952, s. 776.
- 95 *Medizinisch-Chirurgische Zeitung*, 1827, iflg. Hovorka-Kronfeld [note 19], s. 375.
- 96 *Meine Wasserkur*, 8.1912, s. 156.
- 97 *Therapeutische Monatshefte*, 1904, s. 266.
- 98 *Mercks Jahresbericht* 50, 1936, s. 108.
- 99 Bergmark [note 1], s. 172.
- 100 Gessner [note 88], s. 623f. (litt.henvisn.); Auster, Fritz & Schäfer, Johanna, 1958, *Arzneipflanzen* nr. 46, Leipzig, s. 16 (Gibelli, C., 1934, i *Boll. soc. ital. biol. sper.* 9, s. 929).
- 101 Flamm, S., et al., 1940, *Pharmakodynamik deutscher Heilpflanzen*, Stuttgart, s. 218.
- 102 Kroeber, Ludw., 1949, *Das neuzeitliche Kräuterbuch*, Stuttgart, 1, s. 320.
- 103 Meddelt 1949.
- 104 Winter, 1954, *Die Heilpflanzen des Matthiolus (1611) gegen Infektionen d. Harnwege...*, Köln, s. 25.
- 105 *Deutsche medizinische Wochenschrift*, 1940, s. 407; *Fortschritte der Therapie*, 1940, s. 182.
- 106 *Oecon. Journ.*, 1757, s. 679; Hornemann [note 2]; *Veterinærselsk. Skr.* 3, 1818, s. 351–62 (E. pal.); *Aarsberetn. Kgl. Landshushold. Forhandl.*, 1852, s. 75; *Skattegraveren* 12, 1889, Kolding, s. 29; Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne*, Odense, s. 89; Boers, Kristen, 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 183; *Archiv für Pharm.*, 1905, s. 104; Marzell, H., 1935, *Neues ill. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 386; Lewin, L., 1922, *Die Fruchtabtreibung*, Berlin, s. 325 (1727); Blohm, Henrik, 1962, *Poisonous plants of Venezuela*, Stuttgart, s. 6f. (N. og S.Amerika).
- 107 *Maanedsskrift for Dyrlæger* 32, 1920, s. 123f., 137, jf. 31, 1919, s. 33–39 (Island).
- 108 Kroeber [note 101] 3, 1937, s. 389; Gessner [note 88], s. 624; Auster & Schäfer [note 99], s. 14, 16.
- 109 *Economic Botany* 24, 1970, s. 304.
- 110 Ulrich, A., 1897, *Beiträge zur bündnerischen Volksbotanik*, Davos, s. 19 (Graubünden).
- 111 Vestal, Paul A. & Schultes, Rich. E., 1939, *The economic botany of Kiowa Indians*, Cambridge, s. 11; Wyman, Leland C. & Harris, Stuart K., 1941, *Navajo Indian medical ethnobotany*, Albuquerque, s. 71.

HERBA EUPHRASIAE

– ÖGONTRÖST, EYEBRIGHT, BRISE-LUNETTES

Den omstændighed, at vi med øjnene modtager cirka 85 procent af sanseindtrykkene, gør et svagt syn, kroniske øjenaffektioner og blindhed til de alvorligste sygdomme, der kan ramme et menneske. Både folke- og skolemedicinen vrimler da også med oftalmika hentet fra alle tre naturriger. Men blandt de vegetabiliske var herba euphrasiae gennem mindst syv hundrede år vor verdensdels øjenlægemiddel par excellence, anvendt såvel ud- som indvortes.

URTEBØGERNE (1200–1700-TALLET)

Euphrasia omtales ikke af den klassiske medicinske forfattere, måske fordi planten ikke hører til Grækenlands og Italiens almindelige vækster, og kan i de ældste skrifter først med sikkerhed identificeres ved middelalderens sluttning. *Euphrasyrum* hos Plinius (*Nat. his.* 25, s. 81) er enten *Borago* eller *Anchusa*. Hildegard von Bingen (1100-t.) nævner *frasica* og synonymet *wuntwurtz* som lægemiddel for sår, kopper og indre svulster, men ikke øjenlidelser, og da *Euphrasia* ellers ikke omtales som sårlægende, var det sandsynligvis en anden plante.

Richard Anglicus er den første, der anfører *Euphrasia* (*succus*) som oftalmikum, nemlig i

værket *De passionibus oculum*. Han studerede på Salerno-skolen, hvorfra han vel har sin viden om denne droge, blev 1227 pave Gregorius IX's livlæge og døde 1252. Omtrent et århundrede senere, ca. 1325, giver et hollandsk manuskript recepten på "eufrasiewater": et vininfus af blade af *Euphrasia officinalis*, *Chelidonium majus*, *Rosa* og *Ruta graveolens* driver tårerne af syge øjne og klarer synet.¹ Den katalanske læge Arnoldus de Villanova, der lærte på den berømte medicinske skole i Monpellier og 1363 blev henrettet af inkvisitionen, anbefalede et vinudtræk som specifikum mod blindhed og langsynethed; som bevis for dets effektivitet påstår han, at en patient, der ikke mere var i stand til at læse, efter at have fået drogen kunne læse de mindste bogstaver.²

Circa instans (udvidet tekst) medio 1400-t. har *eufragia* for øjnernes mørkesyn og til at styrke hukommelsen.³ Herfra gik drogen over i *Hortus sanitatis* (ed. 1485 *Gart der Gesundheit*) og senere tyske urtebøger. *Hortus sanitatus* bringer det første billede af planten, der kaldes *ergifragia*, og hævder: *von dem krut wasser gebrant und die augen damit geweschen macht sye fast klare und strecket das gesicht. Item diss krut gestoissen und den safft gestrichen umb die augen machet sie clare und schöne.*

Den italienske læge Matth. Silvaticus formoder (*Opus pandectarum medicinae*, 1473), at arabernes tidligere anvendte lægeplante *adhil*

er identisk med *Euphrasia*. Navnet opstod, fordi en ørn skal have vist menneskene, hvordan den skærpede sit rovfugleblik med plantens saft (opræder i spansk som *yerba adhil* (*succus*) i et øjenbadevand ca. 1308),⁴ men han tilføjer: *sed potius nocet, quam prodest* (gør mere skade end gavn).

I sin *Liber der arte destillandi* 1500, 84^v beretter Hieron. Brunschwyg med hoflæge som kilde, at en britisk dronning til øjnene brugte destilleret vand af blomsterne. Tyske urtebogsforfattere skriver, ofte med henvisning til Arnoldus de Villanova: vin- eller mostudtræk per os er *zu den Augen die edlestes Artzney* for gamle og unge med syge øjne (1529);⁵ Brunfels 1532, s. 34: øjne badet med destillat af herba bliver klare og synet bedre – *es hat darumb sein namen [Augentrost] / da es sonderlich ein Augenkraut ist / und zu den collyriis [øjnenvande] gebraucht soll werden*; deraf laves om efteråret en vin, som er nyttig for synet; E. Rösslin 1533: appliceret i og gnedet omkring øjnene klarer dem; Leonh. Fuchs 1543 (cap. 91): mørke øjne og stær pålægges den knuste urt, vindekokt drikkes, saften appliceres i øjnene, gør dem *klar und lauter*; Bock 1551, 124^v gentager Fuchs' indikationer og skelner mellem flere droger med navnet Augentrost; i Nürnbergs apoteker gælder det *Stellaria holostea*, i Strassburgs vor øjentrøst, udgaven 1577 anbefaler at drikke fennikel- og jernurtvand med pulveriseret *Euphrasia* som *gut für das trieffen der augen*.

Joach. Camerarius oplyser i sin Melanchton-biografi (1566), at vennen led af et øjenudflåd, ingen læge kunne helbrede; i drømme så han sin skytsånd, som rådede ham til at tage *Euphrasia*, og to dage efter var han rask.⁶ I hans tyske udgave af den italienske læge og botaniker P. A. Matthiolus' urtebog (Prag 1586, 356 C) hedder det: *Augentrost ist ein Prinzipal zu den blöden und tunckeln Augen*, med maden skal intages den friske eller pulveriserede droge, pulveret eller plantens friske saft kommer i øjnene, bedre endnu er et destillat,

man kan også drikke et vininfus. Det hedder videre, at i følge Arnoldus de Villanova skal gamle folk, som længe indtog dette middel, aldrig have haft brug for briller, og andre kunne lægge dem væk – *og jeg holder med ham, thi jeg har selv fundet, at det virkelig er sådan?*⁷

John Gerard's *Herball* 1597 (ed. Th. Johnson 1636, s. 216): *It preserveth the sight, increaseth it, and being feeble and lost it restoreth the same*, gives helst pulveriseret, undertiden tilføjes samme kvantum fennikelfrø og lidt muskat; den knuste urt lagt på øjnene eller saften blandet med vin inddryppet fjerner mørkheden og klarer synet, fjerner alle skader; tre dele *Euphrasia* og en del muskat tages i vin hver morgen på fastende hjerte.

I relation til *Silvaticus* (se ovenfor) påstår William Coles (*Adam in Eden*, 1657): *diverse forfattere skriver, at gulspurve, tornirisk og nogle andre fugle gör brug af urten til at bedre deres egne og ungernes øjne*, og i 11. bog af John Milton's *Paradise Lost* (1667) salver ørkeenglen Michael Adams øjne med *Euphrasia*, *Ruta* og tre dråber fra livets kilde, så han nu kan se døden og menneskeslægtens yngelige fremtid:

To nobler sights Michael from Adam's eyes
the film removed which that false fruit
which promised clearer sight has bred; then
purged with Euphrasie and Rue the visual
nerve, for he had much to see.

Strofen fik Francis Thompson til i *An Anthem of Earth* 1667 at bruge plantenavnet adverbiet: *eyes uneuphrasied with tears*.⁸ *Euphrasia* nævnes ikke af Shakespeare.

Drogen var endnu i det 17. årh. regnet for så effektiv mod øjenlidelser, at Nich. Culpeper i sin lægebog 1669 kunne skrive: hvis urten blev brugt lige så meget som den overses, ville den ødelægge halvdelen af handelen med briller. – En mere udførlig omtale finder vi i John Pechey's *Compleate herbal of physical plants* 1694: øjenlægerne i England og andetsteds

bruger urten i salater, supper, brød og øl og applicerer den i fomenter på øjnene. *Tag halvanden once eyebright- og fennikelvand, en once hvidrosevand, to drakmer zinkoksyd, to gran kamfer, bland det, dryp to eller tre dråber i øjet to gange daglig. Det er godt, når øjet er meget kvæstet.*

Et kroatisk ms. 1763 har denne rp. for øjensydomme: *Item appendi colo radices 2 vel 3 vel 4 Morsy Diaboli [Succisa pratensis] cum florentibus verticibus Eufragial ... in pecia renova post 24 per triduum deposita in fluvium alb.*⁹

Mod 1700-tallets slutning oplyser José Quer's *Flora española* (5, 1784, s. 93): *Det er notorisk og bekræftet ved erfaringer, at denne plante er et udmarket oftalmikum og kefalikum, varm og tør, adstringende og diuretisk. Bruges for affektioner i hornhindens, øjenbetændelse, slim i øjenkrogene og andre øjensydomme.*

Som ventet er Henrik Smid's korte omtale 1546 næsten ordret hentet fra tysk (Fuchs, Bock). Simon Paulli behandler i *Flora danica* 1648, s. 229 Euphrasia mere udførligt og skriver bl.a.: *denne Vrt er saare vel den gemeene Mand, Bønder oc Kierlinger nu omstunder bekendt og næsten alle ældre forfattere høylingen commendere oc berømme den Vijn udi huilcken Øyen-Trøst er udblødt, imod Øynenis Dumhed oc Blindhed.* Men det kan være farligt at drikke dette infus; en mand i Schweiz havde efter tre måneder nær mistet synet på begge øjne og pådraget sig udflad i dem. Apotekerne fører den tørrede droge, en conserva og et vand af planten.

Euphrasia blev i de første botaniske forelæsninger ca. 1640 på Uppsalas universitet rost som et glimrende lægemiddel for øjensydomme.¹⁰ Dispensatorium Hafniense 1658 anfører spiritus og conserva euphrasiae, drogen er med i den danske *Apothecken-Taxt* 1672, svenske *Medicinaltaxa* 1739 og den første danske farmakopé 1772.

I sin *Örtabok* 1725¹¹ citerer Linné på latin D. Sennert 1650 (*Epitome nat. scientiae*):

Euphrasia har en mærkværdig evne til at styrke øjnene og er virksom mod formørkelse (stær?) – og Joh. Stocker 1657 (*Praxis aurea*, 3. ed.): *Ett underbart hemligt medel att borttage pterygier, grå starr samt att gora øgon och synförmåga klare, vilket jag erfärit hos en flicka, som flera år varit blind* – med tilføjelse af den gamle rp. med rosenvand, *Foeniculum*, *Chelidonium* osv. *Är beprövat och värt allt beröm* (Telemak Fredbärj's oversættelse). På en ekskursion 1748 sagde Linné imidlertid: *det är en mera hypothesis at den skal hjälpa ögonen något;*¹² den er ikke med i hans *Flora eoconomica* 1749, men anført i *Plantae officinales* 1753.

Gamle mænd på 70 år, som har næsten tabt synet aldeles ved nattevågen og lange studeringer, ser man får det igen med denne plantes udpressoede saft, der sies ind i øjenstenene eller også indtages med skrukketroldpulver (?), når man vil falde i sovn, læses i H. von Aphelen's. udg. af Valmont de Bomares *Naturhistorie* (6, 1769, s. 112), og en optegnelse 1771 på Fyn siger, vor plante *hos nogle af almuen er bekendt som et suverænt middel mod øjnenes svaghed.*¹³ Den kunne også ryges som tobak for svækket syn, der skyldtes overanstrengelse (1838).¹⁴ Men omkring 1800 skrives, at drogen forhen blev anvendt mod øjenlidelser, og at den nu forkastes som værende mere skadelig end gavnlig dertil.¹⁵

SYNONYMER

Det botaniske slægtsnavn (Tournefort 1700, knæsat af Linné 1737) dukker som *eufragia*, *euphrasia* op i det 13. og 14. årh. og er dannet af εὐφραδία 'glæde, godt humør', sigtende enten til de smukke blomster eller patienternes sindstemning efter at være helbredt af planten. De ældste synonymer (12.–14. årh.) er: *ocularia, oculorum, ophthalmica, herbasakra, lumen, luminella, solamen.*¹⁶

Blandt de talrige tilnavne danner kombinationer med øje naturligvis den største motivgruppe:

Augentrost, oldhøjtske glossarier augetrost, 1485 augendroist,¹⁷ da. øjentrøst ca. 1530ff. (offuen-, øyetrøst, oversat fra tysk),¹⁸ sv. ögnetrøst, ögontrøst 1638ff.,¹⁹ no. øjen-trøst 1766ff., tilsv. i sorbisk og czechkisk, rum. māngāsirea-apelar 'vandets trøst'.

Ougenclar 1500-t., holl. *claeroghe* 1608, ogenklar, eng. *eyebright* 1533ff., irsk *glanrose*, *glanruise* 'klarøjnē', *soillse na súl* 'øjnenes klarhed', *ruisnin radhaire* 'øjenlys', *radharcain* 'klarsynet'. – Hertil måske en motivgruppe med lys: oldhøjty. *luchte*, *leuchte* 1594ff., *leuchten-*, *lichtkraut* (leuchte = ignitabulum), holl. *loichte*, oldital. *luminella*, fr. *luminella* ca. 1490ff., *luminette* 1600ff., polsk og czechk. *swietlik*, *světlik* til swetyl' 'lys, klar', lit. *akišveita* til akis 'øje' og sveisti 'rense, pudse' og šviesti 'lyse', šviteti 'skinne klart, flimre'.

Ögneört 1683, ögnestärkia 1694, ögonfröjd (Smål.),²⁰ no. *augeblom*, *øjenblomst*, færø. *eyin-*, *eygna-*, *oygingras* ca. 1900ff.,²¹ isl. *augnagró* 'øjenhjælp, -lindring' 1772ff., *augnagrás* 1786ff., oldeng. *éagwyrt*, irsk²² *rinn rosc* (eller *ruisc*) 'skarpt, gennemtrængende blik', *rinn* (*rainn*, *rein*) on *ruisg* 'vand for øjet', 'øjeæble, pupil', *radharcain* 'synssans', *lin radhare* (*lin* 'øje' + 'fugter, bader'), *raeinminradhaire* til reim 'magt' = 'det som har magt over synet', *rosq*, *roisnin* 'øje', 'øjesyn', *caoimin* 'klarer, renser', højskotsk (gælisk) *reid an ruisg* 'vand for øjet', *glan ruis* 'øjerenser', *soillseachd nan súil* 'det som klarer synet', wallisk *golwg* og *llygad Crist* 'Kristi syn, – øje'.²³

Augendienst 1600–1700-t., *augenhilfe*, *augenkraut*, *tränengras*, oldhøjty. selbheila, fr. *herbe à l'ophthalmie*, (dial.) *dchotte pou lo ma di oeux* 'urt for øjensygdomme', *luminet*, *erbo de San Clar* (St. Clara = øjenlidendes skytspatron), *yeux-de-rate* 'rotteøjne', breton. *louzaouennann-daoulagad* 'øjnenes urt'; det imperative, i franske floraværker alm. brugte *brise-lunettes*

og *casse-lunettes* 'knus brillerne' kan gå tilbage på Arnoldus de Villanova, hvis *Liber de Vinis* (ed. Basel 1585) giver rp. på en vinum eufragiae og tilfører: *Et supersunt testes fidei digni qui periculum fecerunt in seipsis, non poterant legere sine specillis [brille el. spejl?];*²⁴ ital. *erba per i oci* 'øjenurt', rum. *floare-de-ochi* 'øjenblomst', sorb. *wočny lěk* 'øjenlægedom', slov. *roža* eller *trava Sv. Lucija* (St. Lucia [af lux = lys] hjælper for øjenlidelser), *divice Marije oci* 'jomfru Marias øjne', *matere božje oci* 'gudsmoders øjne', serbokroat. *vidac*, *vidicia* etc. til vid 'syn', russ. očanka eller *gloznaja trava* 'øjenplante', finsk²⁵ *silmäväristus rouhu* 'skælvende syn' + 'græs' 1683, *silmäheinä*, *-rouhu* 'øjengræs' 1745ff., *annansilmä* 'giver syn', *linnunsilmä* 'fugleøjne'.

Weisser nix, augennieksel er overført til planter fra det gamle apotekersprogs "nihilum album" = zinkoksyd eller -sulfat anvendt oftalmologisk ligesom *Euphrasia*.²⁶

GEOGRAFISK

Af det foreliggende materiale fremgår, at *Euphrasia* er anvendt som øjenlægemiddel i næsten hele Europa.

Sverige: dekolt var godt for syge øjne (Uppland).²⁷

Norge: infus for øjenkatar, saften i øjenbadevand, omslag på cyclitis, også (Spydeberg 1779) røget mod øjensygdomme.²⁸

Danmark: øjentrøstvand med zinksulfat til badning af keratitis hos heste.²⁹

Færøerne: syge øjne bades med vandin fus af friske eller tørrede herba.³⁰

Island: saften bruges mod øjenværk og flere øjensvagheder som det bedste middel (1772); til øjenbadevand.³¹

Skotland: i højlandet gnides med eller inddryppes mælkeinfus, men *gentlemen of the faculty* erklærer, at drogen gør mere skade end

Kort øjentrøst eller grå øgontrøst (*Euphrasia nemorosa*), ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

gavn og henviser til, at nogle patienter blev næsten blinde (1777).³²

Holland: udtræk til badning af syge øjne; komponent i kvaksalverpræparatet "Montiju's koortmiddel".³³

Tyskland: dekokt som badevand, nævnt i recept 1821 (Pfalz); smertende øjne bades med brændevinsudtræk (Schwaben 1867); vand- eller mælkeinfus til badning og kompres over "onde" øjne (Bayern, Sieb. Sachsen); i alle befolkningslag råder stadig den opfattelse, at *Euphrasia* styrker øjnene og læger cyclitis (Franken 1935, Hessen-Nassau 1942).

Også anvendt som sympathimiddel: planten skulle bæres i pose på brystet (Bayern), øjnene gnides med den først fundne øjentrøst, så fik man ingen øjenlidelser det følgende år (czekk. Schlesien).³⁴

Østrig: *Euphrasia*-te til badning af svagsyde øjne, for skrofuløse øjenlidelser.³⁵

Schweiz: udtræk til badning, også båret med tudseknogler i pose.³⁶

Italien: infus på syge øjne, særlig for at gøre synet mere klart (Ligurien).³⁷

Jugoslavien: udtræk til badning.³⁸

Sigøjnerne holder med *Euphrasia* deres øjne klare og stærke, *mine forfedre brugte aldrig briller – kun øjentrøst, trætte øjne og hordeo-lum bades med kaldt dekokt*.³⁹

Rusland: denne droge var det almindelige middel for alle øjensygdomme, de skulle bades med et infus, en lille dosis pulveriseret indtages, det gav hurtigt og effektivt resultat; leukom fik samme behandling.⁴⁰

Slægten *Euphrasia* forekommer med ca. 100 arter i den nordlig og sydlig tempererede klimazone samt tropiske højbjerge, men blev til-syneladende meget få steder uden for vor verdensdel benyttet medicinsk. Fra Missouri og Arkansas (USA) meddeles, at mindre øjenskader behandles med en urt kaldt *eyebright – but I have never been able to learn just how this plant is used*,⁴¹ og der er rimeligvis her tale om emigrantfolklore. Et værk om Boliviens lægeplanter oplyser, at syge øjne bades med eller pålægges et infus af *Euphrasia officinalis*, der vokser i bjergene; samtidig indtages en knivspids pulveriseret droge i en skefuld suppe.⁴²

ANDRE INDIKATIONER

I en Harpestræng-version fra 1400-tallet hedder det: hvis man tre dage fastende spiser øjentrøst-rod med valmuemælk, mister man kødets lyst (libido) i otte dage.⁴³ Circa

Øjentröst eller ögontröst som Simon Paulli beskrev den 1648.

instans, Fuchs, Bock m.fl. urtebogsforfattere hævder, den pulveriserede droge indtaget med vin styrker hukommelsen eller giver den tilbage. Sigøjnerne drikker en te af *Euphrasia* for svigtende hukommelse; Bock 1577 og Tabernaemontanus 1731 anbefaler drogen mod hjernens svimmelhed og som et fortræffeligt lægemiddel for hjernen – jnf. *hirnkraut* 1592–1700-t., Fuchs 1543 et vindekokt for gulsoot, dets virkning bekræftes af Bock; i Irland drikkes et roddekokt for icterus.⁴⁴ Øjentröst skal kunne læge sygdomme, der skyldes slimagtigt blod (1766)⁴⁵ og stimulere vædkernes omløb (1838). Synonymet *ryggverksgräs* 1729 og det finske *riisikukka* til riisi 'rakitis' (eller ris, gren?) og 'blomst' antyder en terapeutisk anvendelse.

Saften af den kogte urt drikkes for bronkitis (Irland), i sorbisk folkemedicin anvendes drogen for høfeber, i Amerika (navnlig homøopatisk) mod snue, forkølelse og astma.⁴⁶

Mælkeafkog blev drukket for dysenteri (Østrig, Jugoslavien)⁴⁷ jnf. *weisses ruhrkraut*, sorb. *srawowe zelo* 'diarréurt', slov. *grižnica*, *grižovka* til *griža* 'dysenteri'. Iflg. Tabernaemontanus 1731 berømmes *Euphrasia wider den kalten, blöden Magen, und sonderlich wider die faulen Magenfieber*. I nyere tid ordinerede Kneipp denne droge, pulveriseret eller infus, *til livligere fordojelse og mavesafternes forbredning* og gav planten navnet *magentrost*;⁴⁸ en te af "magentrost" blev siden folkemedicinsk drukket som mavestyrkende og for gastropati (Sienbenb. Sachsen, Hessen-Nassau, Normandiet),⁴⁹ i Bolivia mod anoreksi. Tabernaemontanus 1731 oplyser også, at *Euphrasia* kan bryde sten, uddrive grus, sand og urin – jnf. *zwangskraut* Østrig (harnzwang = dysuri).

På Færøerne anvendes Euphrasia (vandin fus) til inddrypning for ørepine, badning af hævelser, lymfangitis, koldbrandssår og betændte kvindebryster, det drikkes mod apopleksi.

Drogen er i Norge, men tilsyneladende ikke andetsteds, benyttet som styptikum, jnf. *blodstemma*, *blodstemgras*, *blodstrippa*, *blodstunggras*, drukket for blodspytning og indre blødninger.⁵⁰ Den nævnes i forbindelse med hudsygdomme,⁵¹ og blev i Bayern brugt til omslag på panaritium.⁵² Det oldhøjtske synonym *selbheila* (10.–14. årh.) har vel betydningen 'plante, der læger af sig selv', navnet er også knyttet til andre sårlægende planter såsom *Achillea millefolium* og *Brunella vulgaris*. Linné bringer i sin Örtabok 1725 en dramatisk anekdote:

Ett regemente Soldater woro ute på ett parti och plundrade så en herregård. En Soldat tog där en ganska deijelig jungfru och wille förskärsa henes krantz, men hon stod mot

lofwandes gull, silfwer och anat. Intet kunde hielpa; hon sade att hon wille wisa honom en ört: när han bestruk sig med den, kunde intet swerd eller kulla bita på honom. Der af bewecktes han, och så gik hon i trädgården, der fan hon dena ört, struk sig så på halsen och bad honom hugga. Så hugde han af hene hufwudet. Jungfrun het Euphrasia.

En lud kogt på asken af den brændte plante blev i Norge (Østfold) anvendt til mundskylning for tandpine,⁵³ det svarer ganske til en indikation i *Flora danica* 1648. Drogen, har samme anvendelse i Hessen-Nassau og Østrig, hvor den kaldes *zahnwehkraut*.⁵⁴

Homøopatiens giver en tinktur af *Euphrasia* for bl.a. øjenbetændelser, bylder, furunkler, stammen og krampe i læggene,⁵⁵ sml. nedenfor.

S I G N A T U R A R E R U M

Det har hidtil været den almindelige opfatelse, at vor plantes anvendelse i øjenterapien ikke har nogen rationel baggrund, men fra første færd skyldtes den gamle signaturlære, som allerede antikens læger ikke stod fremmede over for. Den ret lille, hvide til lysviolette blomst har mørke striben på underlæben og en gul plet nær svælget. Blomstertegningen kan – fjernet – minde om et vidt åbent øje med mørk pupil, på den ene side omgivet af vipper.

Drogen omtales imidlertid som oftalmisk specifikum længe før Paracelsus satte signaturlæren i system. Han erklærede i sit skrift *Vom Irrgang der Arzte* 1537–38:⁵⁶

eufragia hat in ir die form und billnus der augen, daraus folgert nun, so sie eingenommen wird, so stellet sie sich in ir glit und in die form des glits, also das eufragia ein ganz aug wird, welche erznei ist nun, die da könnte

ein andere zun augen und in das aug führen
dermassen und stellen?

Et andet sted forklarer han navnet augentrost: *darumb das es den kranken bösen augen tröstlich und hilflich ist.*

Helt konkret mener Wm. Coles ligeledes (*Adam in Eden*, 1657), at de violette og gule pletter og striben ligner meget vel øjets sygdomme såsom blodskud etc., og ud fra denne signatur har man opdaget, at denne urt er meget virksom til at helbrede samme. Så sent som ca. 1930 forsikrede en urtesamler i Franken, at Gud skabte blomsten som et øje for at gøre menneskene opmærksom på dens lægekraft mod øjenlidelser,⁵⁷ også homøopaten Winkelmann anser det for muligt, man i blomsten har set øjets ”signatur”.⁵⁸

I ndholdsstoffer, farmakodynamik

Som det ses af det foregående, er *Euphrasia* først og fremmest anvendt i øjenterapien, og drogens ry som oftalmisk specifikum holdt sig til nutiden. Det forekommer usandsynligt, at man fortsatte applikationen gennem århundreder uden positive resultater. Skyldes den udelukkende signatura rerum – eller fandt man empirisk frem til dette oftalmikum?

Signaturlæren har rimeligvis spillet en større rolle end empirien. Det 16. og 17. århundredes folkelige lægebøger var i høj grad præget af Paracelsus' ideer, på den anden side stammer de ældre populærmedicinske skrifter næsten alle fra faglæger, og de anbefaler *Euphrasia* for øjensygdomme. Kneipps meget udbredte bøger har sikkert bidraget til vor tids brug af øjentrøstvand for cyclitis etc., ligesom selve navnet øjentrøst utvivlsomt havde en vis suggestiv effekt og fik mange patienter til selv at prøve denne naturmedicin. I Tyskland, Holland og andetsteds benyttes drogen endnu lejlighedsvis som husråd⁵⁹ og helt svarende til urtebøgernes indikationer: betændte, rindende, overanstrengte, svagsynede øjne bades

Øjentrøst eller øgontrøst (*Euphrasia officinalis*), ur Otto Wilhelm Thomé, 1885, *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz, Gera-Untermhaus*.

med svagt infus eller den friske saft inddryppes, dekokt som koldt kompres på blefaritis og conjunctivitis, internt som te til at stimulere fordøjelsen, for mave- og tarmkatar, næsekatarr, snue, hæshed og hoste samt gulstot.

Om drogens indholdsstoffer og farmakodynamik vides foreløbigt meget lidt, og den bør tages op til fornyet undersøgelse. Hidtil blev påvist glykosidet aucubin (= rhinanthin; opkaldt efter *Aucuba japonica*, isoleret 1905), der også forekommer i andre Scrophulariaceer: *Melampyrum*, *Rhinanthus*, *Pedicularis*, *Veronica*, *Lathraea*, *Orobanche* samt i *Plantago lanceolata*; endvidere gallusgarvestof, bitterstof, æterisk olie og en aromatisk duftende harpikssubstans (men ikke saponin), i asken Na, K, Mg, Ca, Fe og Al.⁶⁰

Det er påfaldende, at *Euphrasia* så ofte tilrådes og anvendes for katarer i øjne, mave, tarm, åndedrætsvejene og for at stimulere hjernen, når aucubinet har vist sig at bevirkе gastroenteritis og resorptiv central lammelse, hos får og heste forgiftet af *Euphrasia* o.a. aucubinholdige planter blev konstateret blødninger i hjernen. Flere forfattere advarer mod for stærke koncentrationer og hyppig brug af drogen, som skal kunne give alvorlige forgiftninger. En 10 % opløsning af ekstrakt (*E. stricta*) blokkerede isolerede frøhjerters funktion, mens 0,1 % opløsning forstærkede hjertekontraktionen, i de fleste tilfælde gik det arterielle tryk samtidig ned.⁶¹ Glykosidet kan vel delvis tilskrives de homøopatiske tinkturers irritament på muskulatur og nervesystem og øger evt. effekten af det garvestof (indhold ca. 7,4 %, bitterværdi i infus 1: 500), der giver drogens applikation som adstringens for slimhindekatarer, hyperaciditet og inflammationer en vis berettigelse. Garvestoffet virker desuden svagt anæstetisk, bitterstoffet stimulerer fordøjelse og appetit.

Melton og Sayres formodning (1925), at drogens oftalmiske virkning skyldes dens harpikssubstans, deles af senere autorer.⁶²

Euphrasia indeholder kun 0,16 % æterisk olie; da mange æteriske olier tilskrives desinficrende egenskaber, kan den evt. spille en rolle også her. *Plantago lanceolata* og *Veronica beccabunga* er gammelkendte sårlægemidler, og begge indeholder aucubin. Men før der er anstillet flere farmakologiske, fysiologiske og kliniske forsøg kan ikke tages endelig stilling til, om glykosidet er delagtig i drogens virkninger eller den indeholder endnu ikke påviste substanser.

Homøopatiske undersøgelser viste, at sunde personer, som nogen tid havde indtaget en tinktur af den friske herba, fik smertende sensationer i muskulaturen, leddene og de lange rørknogler. Samtidig føltes vedvarende stikkende smerten i tindinger og svimmelhed. Søvnen blev urolig, om dagen var personerne trætte, pirrelige og hypokondriske. I øjnene føltes smerten som følge af begyndende inflammation, der kunne udvikle sig til conjunctivitis bulbi. De havde svært ved at finde ordene, åndedrætsorganerne reagerede med snue, hæftig nysen og luftrørskatar, tandkødet viste tendens til blødninger. Der iagttoges symptomer på en let mavekatar, fæces blev hård, urinen lys med tydelig forøget diurese.⁶³

Dr. Kranichfeld (1837) benyttede tinct. euphr. til behandling af cyclitis og mod sygdomme forårsaget af alkohol- og tobakforgiftning.⁶⁴ Dr. Leclerc opnåede over for snue gode resultater med koncentreret infus og (til badning) tinktur samt en salve med denne; han noterede en hurtig bedring af inflammationer i conjunctiva, blefari og glandula lacrymalis.⁶⁵ Apotekdirektør dr. Kroeber erklærede (1934): *Personlig har jeg gentagne gange hørt absolut neutrale bekendte rosende omtale den gunstige virkning af betændte øjnes badning med dekokt af drogen.*⁶⁶

Herba euphrasiae anvendes nu kun folkemedicinsk og homøopatisk, men blev dog 1941 optaget i 6. udgave af supplement til den tyske

farmakopé, og adskillige øjebalsamer indeholder stadig ekstrakt af *Euphrasia*. Så sent som 1970 hedder det i en svensk pjece, at *ögonbad med extrakt av ögontröst är utomordentligt stärkande för synen och ett beprövat botemedel vid mångahanda ögonåkommor. Extraktet finns i handeln.*⁶⁷

KILDEHENVISNINGER

- 1 *Scientiarum Historia* 4, 1962, s. 56.
- 2 *Journ. de Méd. et de Chir. Practiques* 113, 1942, s. 274.
- 3 Fischer, Hermann, 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 187.
- 4 Lasso, Johannis de, 1922, *Libellus regiminis de confortatione visus*, Metz > *Scientiarum* [note 1], s. 59.
- 5 Karlstat, Joh. Schöner von, 1529, *Mathematicum zu Nürnberg...*, Nürnberg, s. 241.
- 6 Efter Stemplingier, Eduard, 1925, *Antike und moderne Volkmedizin*, Leipzig, s. 34.
- 7 I 1600-tallet nævnes, at *E.* kan anvendes til krydring af øl (i stedet for humle), det modvirker sygdom: Hofsten, Nils von, 1960, *Pors och andra humleersättningar*, Uppsala & København, s. 38–40, 80, 120.
- 8 I flg. Deering, C., 1738, *Catalogus stirpium*, Nottingham, bruges saften til *taking off specks or films, and dimness of sight*.
- 9 *Veröff. d. Internat. Gesellsch. f. Geschichte d. Pharmazie* 16, 1960, s. 141.
- 10 Fristedt, R. F., 1877, *Joannis Franckenii Botanologia*, Uppsala, s. 69.
- 11 Linné, Carl von, 1957, *Örtabok*, Stockholm, s. 222f.
- 12 *Botaniska notiser*, 1950, s. 264.
- 13 Aarbog f. hist. Samfund f. Odense og Assens Amter 4, 1916, s. 601.
- 14 Philipp, R., 1838, *Skaberens Verk*, ORT, s. 108.
- 15 Landt, J., 1800, *Forsøg til en Beskriv. over Færøerne*, København, s. 202.
- 16 Fischer [note 3], s. 269; Bauhin, Kaspar, 1671, *Pinax theatri botanici*, Basel, s. 233; Neidhardt, Günther, 1947, i *Die Pharmazie*, 3. Beiheft, 1. Ergänzungsbd., s. 213.
- 17 Marzell, Heinrich, 1972, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, s. 390–94 (m. litteraturhenvisn., også for navne i andre sprog).
- 18 Lange, Johan, 1959, *Ordbog over Danmarks Plantenavne* 1, København, s. 579.
- 19 Lyttkens, Aug., 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 231.
- 20 Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*, Lund, s. 358.
- 21 Rasmussen, R., 1950, *Føroysk plantunøvn*, Tórshavn, s. 54.
- 22 Cameron, John, 1883, *Gaelic names of plants*, Edinburgh & London, s. 50, 21900, s. 71.
- 23 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 310.
- 24 *Janus* 47.2, 1958, s. 87f.
- 25 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 151f.
- 26 Sml. Schweiz. Archiv f. Volkskunde 57, 1961, s. 174f., og Sv. farm. ts. 74, 1970, s. 948 (Lycopodium-sporer).
- 27 Tillhagen, Carl-Herman, 1962, *Folklig läkekonst*, Stockholm, s. 210.
- 28 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemedisinske lægeurter*, Christiania, s. 86, og sm. Forf., 1947, *Vår gamle trolldomsmedisin* 5, Oslo, s. 9; meddelet fra Voss 1950.
- 29 Boers, Kr., 1936, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 27.
- 30 Rasmussen, R. K., 1959, *Gomul føroysk heimarrad*, Tórshavn, s. 42, 78, 83, 85, 90, 92, 108, 124, 126f.
- 31 Eggert Olafsen og Bjarne Povelsens Reise igennem Island [1752–57] 1, 1772, s. 433; Jónas Jónassons optegnelser i Dansk Folkemindesamling, reg.nr. 2053, 2085, 2090.

- 32 Lightfoot, John, 1777, *Flora Scotica* 1, London, s. 323f.
- 33 Andel, M. A. van, 1909, *Volksgeneeskunst in Nederland*, Utrecht, s. 95, jnf. s. 188.
- 34 Wilde, Julius, 1923, *Die Pflanzennamen im Sprachschatze d. Pfälzer*, Neustadt an der Haardt, s. 12; 19. Bericht d. Naturhist. Vereins in Augsburg, 1867, s. 45; Marzell, H., 1925, *Bayrische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 141, 168; Lam-mert, G., 1869, *Volksmed. u. med. Aberglaube in Bayern*, Würzburg, s. 227; *Archiv d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde*, N. F. 40.2, 1923, s. 389f.; Büttner, Ludw., 1935, *Fränkische Volksmedizin*, Erlangen, s. 61, jnf. Marzell, H., 1935, *Neues Illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 277; Heidt, Karl, 1942, *Gegenwärtige Kenntnis u. Anwen-dung einheim. Heilpflanzen in d. Volkemed.*, Giessen, s. 28; *Kosmos* 59, 1963, s. 330; Gréb, Jul., 1943, *Zipser Volkspflanzen*, Kesmark, s. 76.
- 35 Hupfauf, Erich, 1957, *Zillertaler Volksmedizin*, Innsbruck, s. 22; Fossel, Viktor, 1886, *Volks-med. und med. Aberglaube in Steiermark*, Graz, s. 92, 94; Kordon, Frido, 1941, *Bäuerliche Arz-neimittel im ostmärkischen Alpengebiet*, Berlin, s. 76.
- 36 *Jahresbericht d. Geogr.-Ethnolog. Ges. in Zürich pro 1908–09*, 1909, s. 84; *Schweiz. Arch. f. Volks-kunde* 42, 1945, s. 208; Kummer, Georg, 1953, *Schaffhauser Volksbotanik* 1, Schaffhausen, s. 47.
- 37 *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* II, 1954, s. 9 (særtryk).
- 38 Möderndorfer, Vinko, 1964, *Ljudska medicina pri slovencih*, Ljubljana, s. 28, 369; sorbisk; Mil-ititzer, Max & Schütze, Th., 1953, *Die Farn- und Blütenpflanzen im Kreise Bautzen*, Bautzen, s. 212 (cyclitis).
- 39 Petulengro, Leon, 1973, *Sundhedens rødder*, København, s. 73, 104.
- 40 Kourenhoff, Paul M. & George, George St., 1970, *Russian folk medicine*, London & New York, s. 161.
- 41 Randolph, Vance, 1947, *Ozark superstitions*, New York, s. 138.
- 42 Poblete, Enrique O., 1969, *Plantas med. en Bolivia*, La Paz, s. 173.
- 43 Harpestræng, H., 1936, *Liber herbarum*, ed. Poul Hauberg, København, s. 69.
- 44 *Ulster Folklife* 18, 1972, s. 75.
- 45 Gunnerus, J. E., 1766, *Flora Norvegica*, Nidro-siae, s. 76.
- 46 Leclerc, Henri, 1927, *Précis de phytothérapie*, Paris, s. 122; Hocking, George M., 1955, *A dic-tionary of terms in pharmacognosy*, Springfield, s. 82.
- 47 Höfer, Math., 1815, *Etymolog. Wörterbuch* 3, Linz, s. 51.
- 48 Kneipp, S., 1912, *Meine Wasserkur*, München, s. 122.
- 49 *Archiv* [note 34]; Heidt [note 34]; Correvon, H., 1922, *Plantes et santé*, Paris, s. 134.
- 50 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plante-navne*, København, s. 86; Wille, H. J., 1779, *Beskr. over Sillegjord Præstegjeld*, København, s. 112; Quisling, N. A., 1918, *Overtroiske kure og folkemedicin i Norge*, Christiania, s. 20; nydt i madskulle den kunne standse blødninger; Pieper, R., 1897, *Volksbotanik*, Gumbinnen, s. 289.
- 51 Hocking [note 46].
- 52 Höfler, M., 1893, *Volksmedizin u. Aberg. in Oberbayerns Gegenwart u. Vergangenheit*, München, s. 110.
- 53 Wilse, J. N., 1779, *Beskr. over Spydeberg Præste-gjeld*, Christiania, till. 31.
- 54 *Verhandl. der k. k zool.-botan. Gesellsch. in Wien* 44, 1894, s. 42; Heidt [note 34].
- 55 Correvon [note 49].
- 56 Paracelsus, 1537–38, *Vom Irrgang der Arzte*, ed. Sudhoff 11, ÅR, s. 210.
- 57 Büttner [note 34].
- 58 Winkelmann, W., 1951, *Die Wirkstoffe unserer Heilpflanzen*, Freiburg, s. 86.
- 59 Browning, G. H., 1936, *The book of wildflowers* 1, London & Edinburgh, s. 168; Schönfelder, Bruno, 1939, *Welche Heilpflanze ist das?*, Stuttgart, s. 86; Madaus, Gerh., 1938, *Lehrbuch d. biolog. Heilmittel I. Heilpflanzen* 2, Leipzig, s. 1328ff.; *Kosmos* 59, 1963, s. 330; Brockhaus Enzyklopädie 2, 1967, s. 79; Schauerte, H., 1970, *Blühende Heimat*, Balve, s. 21.

- 60 Gessner, Otto, ²1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 305, 600; Elmiger, E., diss. 1943, *Zur Pharmakochemie von herba euphrasiae*, Bern; Neidhardt [note 16], s. 215–17.
- 61 Müller-Dietz, Heinz, Kraus, Eva-Maria & Rintelen, Kurt, 1965, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion* 3, Berlin, s. 56.
- 62 *Journ. Amer. Pharm. Ass.* 14, 1925, s. 308, ref. i *Chem. Abstracts*, 1925, s. 23, jnf. *ibid.*, 1926, s. 1691 og 1951, s. 4409.
- 63 Schulz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung d. deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 190f.
- 64 *Bibl. for Læger* 28, 1838, s. 586f.; Neidhardt [note 16], s. 215.
- 65 *Journ. Med. Chir. Pratiques* 13, 1942, s. 274–77.
- 66 Kroeber, Ludw., ⁴1948, *Das neuzeitliche Kräuterbuch* 1, Stuttgart, s. 43.
- 67 Thorborg, Olof, ²1970, *Bort med glasögonen!*, Stockholm, s. 15, på grundlag af den amerikanske øjelæge dr. W. D. Bates' terapi.

HJORTESPRING

Når *boletus cervinus* nævnes, får mange farmaceuter et lunt blink i øjet og husker kuriøse tildragelser i forbindelse med udleveringen af denne droge. Rekvirenten forsikrer gerne – uopfordret – at den skal bruges veterinært. *Da jeg var disciple på Løveapoteket i Svendborg, solgtes ikke sjældent hjortespring "til kaniner", men man havde fornemmelsen af, at drogen absolut ikke altid blev brugt til kaniner* (red. T. Vogel-Jørgensen).

At bolet.cerv. stadig benyttes mere og mindre illegalt som afrodisiakum, viste retssagen, hvor seks nordjyske fiskere stod tiltalt for blufærdighedskrænkelse og voldtægt. Det blev oplyst, at de forinden på apoteket havde købt hjortespring og drysset et pulver heraf på en pølse til pige "for at gøre hende mere vild".

Hjortespring eller hjortetrøffel hører til Tuberaceae og forekommer i mellem- og nordeuropæiske ege- og nåleskove. Svampen er ikke sjælden her i landet. De underjordiske frugtlegemer er kugleformede, brungule, ært- til valnødstore og har kornede vorter på ydersiden. I frisk tilstand smager frugtlegemet bittert, som modent indeholder det et mørkebrunt eller næsten sort sporepulver blandet med hvidlige filamenter.

Det er ikke bekendt, at drogen indeholder alkaloider eller andre stoffer, der kunne betinge en psykotrop effekt. Anvendelsen som afrodisiakum turde derfor være et produkt af

signaturlæren (de testesdannede frugtlegemer) som tilfældet er med f.eks. *Orchis*. Dog kan svampenes betydelige indhold af protein, fosfor, kali og vitaminer i nogen grad legitimere den afrodisiakiske praksis. Men det suggestive moment spiller uden tvivl den største rolle.

Hjortespring nævnes ikke af antikens naturforskere, men den botanisk nærstående trøffel var levemændenes afrodisiakum comme il faut – hvad den høje pris vel også har bidraget til. Middelalderens urtebøger hæfter sig mest ved svampenes form og særlig *Phallus impudicus* var en selvskreven komponent i datidens populære elskovsdrikke. Man mente, at svampe viste sig, hvor hjorten havde spildt sin sperma, jnf. navne som *brunstkugel*, *schwanz-* og *rutenmorsehel* (præfiks "penis") *hirschbrunst*, *eichelschwamm* (eichel "testes"), hvoraf flere blev hæftet også på bolet.cerv. En art champignon *terfas* spises i Algier og Tyrkiet for at styrke potensen – den *letter coitus, stimulerer hjernen, giver spændkraft til hele nervesystemet, derfor er det godt at nyde terfas, når man forbereder sig til et samleje*. I Japan regnes folk, som ofte og gerne spiser svampe eller rodfrugter, for erotisk disponerede; *Boletus edulis* er et penis-symbol, og blandt erotisk stimulerende figurer af bemalet ler findes en overdimensioneeret svamp, som en kvinde bærer på ryggen.

Slægtsnavnet *Elaphomyces* (gr. "hjortesvamp") er af ret ny dato og skyldes botanikeren og

mykologen Nees von Esenbeck 1820, medens *cervinus* går tilbage til Linné's *Species plantarum* 1753 (*Lycoperdon cervinum*); han har det atter fra K. Bauhin 1623: *tubera cervina* "hjorteknolde", *boletus cervi*, *fungus cervinus*.

Talrige folkelige synonymer vidner om, at drogen må have været meget kendt og udbredt som afrodisiakum for mennesker og husdyr:

Hjortespring, -trøffel, -swamp, -brunst, -kugler; *bukkespring*, *drysprøng*, *kokourage* (forvansket til kokoras, kokkekurassi), *tyrekugler*, *løbekugler* (forvansket til løvekugler), *aussenkugle*, *jyvsenrod*, -nødder, *yssenbær*, *oksenrod*, -nødder (forvansket til olgapulver, ibsenskugler; alle af jysk dialekt ywsen, owsen etc. "brunstig"); *sio-pinkel*"erection penis".

Norge: *kuflog*, *busflog* (bu "kvæg"; flog "flyve" i betydningen ophidset, jnf. fluga "brunstig" og flogen om ko, der blev drægtig), *laupakula* "løbekugle".

Sverige: *hjortsvamp*, -brunst, -kula, -språng; *haräple* "hareæble", -språng, -löpe (haren er, som kaninen, anset for at være meget gejl); *färlope*, *löpekorn*, -bönor, *krykula* (kry "rask"), *kvickkula*, *bråttom*, *tidebrått* (til bråttom, bråd "have travlt"); *kuragenötter*, -korn, -piller; *ståndpers* "erection penis".

Tyskland: *hirzswam*, *hyrtzswam* etc. (13.–14. årh.), *hirschbrunst* (1552ff.), -trüffel, -sprung, -kugel, -bolla, -buff; *bullenkrud*, -lust, -kugel, -löper, -läuten (til löpig "brunstig", läuten "testes"), -apfel "tyreæble", -nöten "tyrenødder", *kuhbrunst*, -lust, *rinderkugeln*, -lust, *backpulver*, *schweinebrunst*, *spööl* (til spølen "være brunstig"), *hasensprung*, *mach-dich-lustig*, *lust-und-freuden*, *liebesäpfel*.

Østrig: *hirschgretten* (til gratten "kradse jorden"), *hirschbrunst*.

Holland: *hertsvam*, -knold, *buil* "hjorteknold", -spons "hjortesvamp".

Frankrig: *truffe de cerf*, *champignon de cerf*; *morou* "prostitueret", *loufa* (til louf "tosset, tummelumsk").

England: *hart's truffle*, *deer balls*; på apoteker *lycoperdon nuts*.

Polen: *jelenie jajka* "hjorteæg" – Lithauen: *briedzio uogos* "hjortebær" – serbokroatisk: *jelen-gljiva* "hjortesvamp" – tjekkisk: *lanyz* (til lan "hind").

Suffikset -spring er her brugt om parrings-akten, dyrenavnet tolkes forskelligt. At svampen findes, hvor hjorten har tilfredsstillet sin brunst, er også sagt om *Phallus impudicus*, og de to svampe blev opfattet som habituelt beslægtede. Tabernaemontanus skriver i sin *Neuw Kreuterbuch* 1588, at *Elaphomyces* gror frem, hvor hjorten under parringen spilde sin sæd, og at den i brunstiden opsøger og æder svampen. Tyske (bøhmiske) jægere brugte samme forklaring i 1700-tallet. Men Tabernaemontanus og Matthiolus har også en anden forklaring: Den kaldes *hirschchwamm* og gror under jorden i skove med mange hjorte; thi jægere og landmænd har set, hvordan de på visse årstider skraber med forbenene i jorden og finder svampen. Mange påstår, at den undertiden er formet som hjortens kønsdele.

Det antydes altså, at *Elaphomyces* er en lækkerbiskens specielt for hjorte, og at de æder den for at stimulere sig ad venerem. Det første synes bekræftet af nyere iagttagelser. Ifølge forstfolks og svampesamleres oplysninger til filologen Richard Loewe skal spor af hjorte- og råbid ofte være fundet på svampe. Men da hjortespring har underjordiske frugtlegemer, anser Loewe det for usandsynligt, at denne forklaring kan være rigtig. Magister Valentin Jensen på Zoologisk Museum har undersøgt maveindholdet hos et ret stort antal kronvildt; han fandt adskillige hatsvampe, men aldrig hjortespring. Dette beviser dog ikke, at denne svamp forbigås; således har hjorte den uvane med benene at slå kartofler op af jorden eller hul på roekuler.

Måske skyldes hjort- i dette plantenavn fra først af, at bl.a.: hjortens testikler blev brugt som afrodisiakum. Christiern Pedersens

lægebog 1533 anbefaler frigide kvinder at spise kogte eller stegte testikler af hjort, gedebuk eller tyr. Rostgaard Samlingen fra 1600-tallet har i et råd for parringstræge tyre caudam cervinam, der også kan betyde "hjortepenis".

Drogen er med i *Pharmacia Holmiensis* 1686, og Linné anfører den i *Materia medica* 1749 mod atecnia (sterilitet), men mod slutningen af 1700-tallet forsvinder den fra humanmedicinen og bruges mest som brunstmiddel til husdyr, der fik svampen blandet i foderet. Der var nogle knolde, kaldet løbekuler, som man fandt i jorden og brugte at give køerne, når de ikke blev med kalyv, og på apotekerne spørges endnu efter drogen, der også gives frigide kvinder (Norge). I Sverige fik sterile køer løpebönor eller hjortesprång; også herhjemme hørte drogen til de oftest benyttede veterinære afrodisiaka. *Når er ko ikke vil blive tyregal eller ywsent, da køb Jorte Spring på Aftek, kogt i Øll, indgif Koen* (Hansens kurebog fra begyndelsen af 1800-tallet). I Himmerland blev hjortespring til dette brug enten købt på apoteket eller opsøgt i nåleskov, omviklet med et kålblad og stukket i køens mund. Fra Vor god sogn meldes, at svampen blev dyrket i små egelunde; lidt af det indvendige pulver gjorde køer brunstige. Sterile hingste er også blevet indgivet denne droge.

Et sådant "middel" måtte i ældre tid være aktuelt, da husdyrene om foråret ofte var kraftesløse som følge af fodermangel og derfor vanskeligt kom i brunst. Salget af bl.a. hjortespring har sikkert dengang været stort. Men fra midten af 20'erne gled drogen ud; nu fik man de effektive hormonpræparater (især Gonadoplex).

Matthiolus oplyser i 1500-tallet, at bøhmiske jægere har en bifortjeneste ved at opsoge og sælge hjortetrofler til apotekerne: *Hirschschwamm er mærkeligt formet som et præputium og har en kraft, der styrker de ukyske lemmer i venushandel, når man drikker et pulver tilsat lang peber. Ondskabsfulde kvindfolk*

Marmorered hjorttryffel (Elaphomyces muri-catus). Foto: Michael Krikorev.

driver også en handel dermed og indgiver den i elskovsdrikke. Fra flere tyske provinser haves oplysninger om, at karlene prøvende at smugle sporestøvet i unge piger for at vinde deres kærlighed. Omkring St. Hansdag købte unge mennesker *hirschbrunst* til at vække pigernes elskovslyst, men statsadvokaten fik engang nys om sagen og dømte to praktikanter til tre ugers fængsel (Thüringer Wald). I Baden strøede karlene sporepulveret på dansegulvet for at gøre pigerne gejle.

Omkring 1930 erfarede arkivar Sten-Bertil Vide i Lund, at store knægte i det sydlige Småland kendte *jordnötter* som et afrodisiakum for kvinder, og ungdommen i Lund bruger stadig apotekervaren i denne hensigt. På Færøerne kunne karlene vende unge pigers kærlighed mod sig, hvis de fik dem til at drikke noget med hjortespring i. Om en klog mand i Holstebro fortæller Anders Thuborg, at han fik skyld for at blande hjortespring i snaps til kvindelige patienter for at få dem til at elske sig.

I min barndom og ungdom ca. 1900 blev der talt meget om hjortespring, der kunne købes for at blive gejl, f.eks. af ægtefolk, der ikke fik børn. – Når vi karle om aftenen sad i kamrene og snakken faldt på en sløv eller erotisk uvillig pige, var der gerne en, som sagde: Hun skal bare ha' noget hjortespring! Men ingen af os vidste, hvad det egentlig var, og ingen ville være sin uvidenhed bekendt (Fyn ca. 1950).

Til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelse er indsendt følgende: En karl i Vorgod gav konen og tjenestepigen en øl tilsat hjortespring. Konen blev syg og pige desperat – hun sprang ud i stalden og gned maven mod en pæl. *Det er en fuldt pålidelig historie, som skete for nogle år siden.*

HYDROCOTYLE [VANDNAVLE]

Hydrocotyle hører til Umbelliferae og har ca. 80 arter, de fleste i Sydamerika, Australien og Ny Zealand. Navnet (Tournefort 1700, Linné 1737) er konstrueret af græsk "vand" + "bæger" og hentyder til, at regnvand kan samle sig i bladenes navleagtige fordybning.

Vandnavle, spiknavla, *Hydrocotyle vulgaris*, kaldes i Dodonaeus' urtebog 1608 *cotyledon palustris* og Bauhin's *Pinax 1671 cotyledon aquatica, acetabulum, ranunculus aquaticus cotyledonis folia*. Arten nævnes ikke af oldtidens forfattere og indtager en meget beskeden plads i urtebøgerne, fordi man tillagde planten giftige egenskaber. Fårehyrder må vide, hvor planten gror, skriver Fitzherbert i *The Boke of husbandrie* 1523; iflg. Matthiolus 1563 skal den virke dræbende på får; Gerard 1636: *husbandmen know well, that it is noisome unto sheepe, and other cattell that feed thereon, and for the most part bringeth death unto them, much more to men by a stronger reason.* Endnu 1800 nævner Rafn, at planten får skyld for at give får blodpis, og fugle bliver syge af at æde frøene. Det gav anledning til en række britiske navne: *sheep-killing* (1578), *sheeps-bane*, *flowkwort* og *farthing rot* (Norfolk, gav flowkeworms, ikter, i fårets lever – sygdommen liver rot), *rot-grass*, *sheeprot*, *waterrot*; overført til tysk (1835) *schafgift*.¹ Det samme er hævdet om andre moseplanter (*Drosera*, *Pinguicula*, *Lysimachia*, *Pedicularis*), uagtet får næppe æder den

skarptsmagende vandnavle. "Giftvirkningen" kan skyldes, at planten gror, hvor får kunne blive inficeret med leverikter (*Distomum*), men 1953 hævder Otto Gessner – uden kildeangivelser – at vandnavle fremkalder gastroenteritis og hämaturi hos husdyr.²

Vandnavle anføres ikke af farmakopeerne, nyere etnobotaniske værker som Rafn 1800, Retzius og Hornemann 1806, angiver ingen medicinsk anvendelse. Helt isoleret i europæisk folkemedicin står den danske anvendelse af et dekokt i vand eller mælk mod kighoste (pertussis), i 1800-tallet nævnt adskillige gange fra Jylland, hvor arten er almindelig på tørvejord, ved søer og bække. Ofte tilføjes, at mælken skal være fra en hoppe og dekoktet drikkes gennem et "kinkhorn" = sneglehus eller vædderhorn.³ Eksempelvis hedder det i en jysk cyprianus: *For kenk hoste... tag kink blade kog det i et graae og mælk.*⁴ Planten blev og bliver derfor kaldt kighosteblad, kigblad, kinkblad, -blomst.⁵

Der synes at være tale om en forholdsvis sen applikation. Allerede Christiern Pedersens lægebog 1533 (bl. XVII) har hestemælk for børns kighoste, og i anden dansk, svensk, norsk og skotsk folkemedicin nævnes ligeledes kun mælk drukket gennem horn o.a. snævre passager (lighedsmagi? – den smertende hals).⁶ En svensk læge injicerede kighostepatient med steril hoppemælk, tilsyneladende med gunstig virkning.⁷ Det er dog ikke udelukket, at

Spikblad (*Hydrocotyle vulgaris*), ur C. A. M. Lindman, *Nordens flora*, 1917.

Hydrocotyle vulgaris indeholder en mod pertussis virksom substans. Til nu vides meget lidt om plantens indholdsstoffer. Iflg. Dragendorff 1898⁸ tjener den som purgans og sårmiddelet og fører som *H. asiatica* det skarpe og flygtige stof Vellarin.⁹ Hos Aymaraindianerne i Bolivia lægges de knuste blade på erysipelas, frøene tilskrives en tonisk virkning og bruges ved behandlingen af urinvejskatarr.¹⁰

Den i Syd- og Østasien almindelige art *H. asiatica* (ny nomenklatur: *Cetella asiatica*) har et langt bredere terapeutisk spektrum, men indgår ofte i sammensatte lægemidler (pulvere, salver, dekokter).

Indien og Pakistan: virker tonisk, diuretisk, antiflogostisk, afførende, emmenagogisk, blodrensende, lokalt stimulerende, især på urinvejene. Husråd for hudsygdomme som kronisk og ondartet eksem, hudkløe forårsaget af irriterede ovarier, ulcus, syfilissår etc., mod abscesser, kronisk reumatisme, stivkrampe, epilepsi o.a. sindslidelser, malaria, amenorrhoe, hæmorrhoider; opvarmer kirtlerne. De grønne blade, deres friske saft, en salve heraf med lanolin eller vandudtræk af den tørrede droge appliceres lokalt for elefantiasis i scrotum, benene etc., sygdomme i cellevævene, kontusioner, betændelser og hævelser, gigtknuder og er i de nævnte sygdomme feberstillende. Den pulveriserede urt indgives for syfilis, skrofulose og lepra; pulveret

eller de friske blade pålægges udset og syfilissår, bladene med kommen og sukker er et husråd i børns tidlige stadium af dysenteri, eller en pulp af bladene lægges på navlen; stimulerer den lægende slimsekretion hos børn med diarré og ozæna. Bladene spist hver morgen klarer stemmen, modvirker stammen. Børn med indvortes sygdomme og feber får et infus af bladene og bukkehornfrø (*Trigonella*). Bladene er et godt lægemiddel for syfilis, lepra, hudlidelser, feber, reuma, nervøsitet; et pulver af tørre blade drikkes med mælk mod mentale forstyrrelser og for at styrke hukommelsen. Den friske saft blandet i mælkedekokt af lakrids anvendes som tonicum mod gonorrhoe, gulsort og feber, er virksom mod børns hudsygdomme, genopbygger blodet og nervesystemet. Piller af drogen med *Ocimum*-blade og sort peber malet til en pasta indtages morgen og aften mod al slags feber. Dekokt med roden af *Acorus calamus*, lang peber m.v. er nyttig mod hæshed som følge af ftisis.¹¹ Indisk folkemedicin anser *H. asiatica* og *H. javanica* for nyttig mod tuberkulose.¹²

Drogen skal forbedre kroppens farve, virke foryngende og give et langt liv. Den indiske vismand Nando Narian blev 107 år gammel og tilskrev det, at planten indeholder en substans, som forebygger sygdom og alderdomssvækkelse.¹³ Det samme meddeles fra:

Kina: *H. asiatica* kaldes "sneplanten" efter dens kølende egenskaber. Den berømte herballist Chang-li-yun begyndte omkr. 1730 som 50-årig at studere fyoterapi og opdagede plantens livsforlængende kraft; han gav den derfor navnet *fo-ti-tieng* 'livseliksir' og drak daglig et udtræk af bladene. Det gjorde hans koner åbenbart ikke, thi han giftede sig 24 gange og overlevede dem alle undtagen den sidste. Han var halvandet hundrede år professor i medicinsk botanik ved Pekings universitet og døde først 1933 i Kaishien – 256 år gammel (!?).

Hans lovprisninger fik europæiske læger i Peking til at undersøge såvel den friske som tørre droge. De fandt alkaloider med

styrkende virkning på nerve- og kirtelsystemet. Undersøgelserne fortsattes af den franske biokemiker Lepire, professor Manier o.a., som i bladene påviste et hidtil ukendt vitamin X (i USA kaldt G₂); det skal eliminere hjernen's "træthedsstoffer", stimulere fordøjelsen, fremme cellevæksten, virke tonisk på de endokrine kirtler. *Fo-ti-tieng* er i Østasien kendt som den eneste droge, der kan helbrede en sygdom, hvor neglene falder af. I Europa har man brugt den i en salve for eksem med hudfortykkelser; den skal i øvrigt kunne modvirke kronisk pandehulebetændelse og håraffald.¹⁴

Malaya: infus som kølende medicin, af *H. asiatica* og løg mod reumatisme; bladene i sammensat omslag på hele kroppen mod langvarig feber, kogt med frugter af *Benincasa cerifera* og kandis mod forkølelse, med frø af *Phaseolus radiatus* mod sygdomme i hovedet ("når blodet stiger til hjernen") og vertigo; pulver af de unge skud, frø af *Anethum graveolens* og bark af *Alyxia formes* til piller, en kasseres, resten indtages i vand mod hæmorroider; blade af *H. asiatica* og *Cassia alata* m.m. lægges på hudlidelser. Det er ret almindeligt at spise planten med ris som et tonikum, den indgår desuden i de fleste daglige måltider.¹⁵

På Guam (øgruppen Marianerne) anvendes bladene som kompres på bylder for at trække betændelsen ud. På Malabarkysten er den et "udmærket" lægemiddel for lepra og menes i Sydafrika at rense blodet.¹⁶ I Tanganyika (Østafrika) bindes den knuste urt som laktafugum på kvindebryster, et udtræk bruges som styrkende badevand til børn med malaria, og bladsaften drikkes mod amøbedysenteri.¹⁷

George M. Hocking's *Dictionary of Terms in Pharmacognosy* (1955, s. 109) har for *H. asiatica* flg. applikationer: er diuretisk og afrodisiakisk, mod insomnia, "kræft", lepra, syfilis, hudlidelser, anorexia, dyspepsi, børneorm, som krampestillende "nervetonicum", til gurglevand, spises i frikassé og salater.

Artens meget store og mangesidede anvendelsesområde tyder på, at det er en gammel

lægeplante. Man har rimeligtvis opnået positive resultater mod visse sygdomme og derefter (forsøgsvis) udvidet applikationerne til en lang række andre. Rødderne skal være de medicinske mest effektive dele af planten. Bladene skyggetørres for at bevare det aktive princip, en olieagtig hvid krystallinsk substans, bitterstoffet Vellarin; de knuses og anbringes i veltillukkede flasker, eller friske blade knuses i koldt vand til en pulp. Endvidere tilberedes af pulveret indkogt i sukkervand en sirup, man benytter et frisk ekstrakt eller et vanddekokt af hele planten.¹⁸

Der ud over angives *H. asiatica* at indeholde: harpiks, gummi, æterisk olie, fede aromatiske emner, sukker, tannin, proteinagtige substanser, salte (mest alkaliske sulfater), desuden et glykosid Asiaticocid, alkaloïdet Hydrocotylin og en kumulativ, inflammerende gift. I større doser virker drogen narkotisk bedøvende, giver hovedpine, svimmelhed, hos nogle tendens til koma.¹⁹ Den tørre urt er anvendt som snustobak.

Hydrocotyle umbellata (Europa, USA, trop. Amerika): saften skal virke purgerende, diuretisk, emetisk, tonisk, være anvendt mod lever-, milt- og nyresygdomme, lepra og reuma,²⁰ i Brasilien mod hypokondriasis,²¹ i Venezuela mod lepra.²²

H. canadensis: for mundbetændelse og skørbug.

H. bonariensis (British Columbia, Sydamerika): mod hudlidelser, skal være anvendt kosmetisk.

H. ranunculoides (Nord- og Mellemamerika): er blevet anvendt som alternativ, narkotikum, emeticum, i behandlingen af hudsygdomme, skal have lagt leverlidelser.²³

H. montana (Kap): urt og rod anbefalet mod dysenteri og diarre.

H. javanica (Ceylon, Java, Australien): skal være givet børn mod fordøjelsesbesvær²⁴ og i Indien benyttet som fiskegift.²⁵

Hydrocotyle hører i den vestlige verden blandt de farmakologisk og klinisk mest upåagtede planteslægter, men bør i betragtning af dens

gamle, alsidige og i Asien og Sydamerika geografisk vidt udbredte applikationer være genstand for nøjere undersøgelser. Opmærksomheden henledes specielt på den empiriske anvendelse af *Hydrocotyle vulgaris* mod pertussis, der muligvis var betinget af en antibiotisk substans.

KILDEHENVISNINGER

- 1 Britten, J. & Holland, Rob., 1886, *A Dictionary of English Plant-Names*, London, s. 189, 227, 427; Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 207; Marzell, Heinrich, 1958, *Wörterbuch des deutschen Pflanzennamens* 2 (Lieferung 15), Leipzig, s. 923.
- 2 Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 650.
- 3 Feilberg, H. F., 1894–1904, *Ordbog over jyske almuesmål* 2, København, s. 123; Tang Kristensen, E., 1896, *Danske Sagn* 4, Aarhus, s. 595, og sm. Forf., 1894, *Jyske almueliv* 4, Kolding, s. 348; Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv på Heden*, København, s. 123f., og sm. Forf., 1943, *Kluge Folk* 2, København, s. 123; Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser, reg.nr. 12356 (Skerne negnen o. 1890), 13519 (Løgumkloster o. 1880).
- 4 Hansen [note 3], s. 123.
- 5 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 110, 309, 355; *Skattegraveren* 3, 1885, Kolding, s. 189; meddelt botanisk gartner Axel Lange o. 1940. På Hjørnings apoteker er for kinkblad udleveret folia farfarea: Feilberg [note 3], s. 123.
- 6 *Skattegraveren* 8, 1886, Kolding, s. 119; Kamp, J., 1877, *Danske Folkekinder*, Odense, s. 217; Hyttén Cavallius, G. Olof, 1864, *Wärend och Wirdarne* 1, Stockholm, s. 334; Wigström, E., 1880, *Folkdiktning* 1, København, s. 99; Sundblad, 1888, *Gammeldags Bruk, Kulturbilder fra W. Götland*, Stockholm, s. 153; Arill, David, 1923, *Västsvensk fornstro och folksed*, Göteborg, s. 189; Reichborn-Kjennerud, I., 1940, *Vår gamle trolldomsmedisin* 3, Oslo, s. 149 (m. litteraturhenvisn.; kikhostegras er her Pyrola rotundifolia).
- 7 *Hygiea*, 30/9 1926.
- 8 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen d. verschied. Völker u. Zeiten*, Stuttgart, s. 484.
- 9 Font Quer, P., 1962, *Plantas medicinales*, Barcelona, s. 476 (som purgans og diureticum).
- 10 *Webbia* 15.1, 1959, s. 77.
- 11 Nadkarni, A. K., 1954, *Indian materia medica* 1, Bombay, s. 662–66 (talrige lokale synonymer) og 2, s. 292; Dastur, J. F., 1962, *Medicinal Plants of India and Pakistan*, Bombay, s. 53–55.
- 12 Chopra, R. N. & Chopra, I. C., 1955, *A review of works on Indian medicinal plants*, New Delhi, s. 103, 105.
- 13 Nadkarni [note 11]; Leyel, C. F., 1948, *Elixirs of Life*, London, s. 61.
- 14 Leyel [note 13]; *De Natuurgeneeswijze > Ny Tid og Vi*, 1960, nr. 3.
- 15 *The Garden's Bulletin* 6, 1960 [1929–30], s. 199, 211, 341, 345, 349, 372, 483.
- 16 Safford, Wm. Edwin, 1905, *The Useful Plants of the Island of Guam*, Washington, s. 222.
- 17 Haerdi, F., Kerharo, J. & Adam, J. G., 1964, *Afrikanische Heilpflanzen. Die Eingeborenen-Heilpflanzen des Ulanga-Distriktes Tanganyikas*, Basel, nr. 447.
- 18 Nadkarni [note 11].
- 19 Nadkarni [note 11]; Dastur [note 11]; Chopra [note 12], s. 32 (*is shown to be a circulatory stimulant*), s. 76.
- 20 Dragendorff [note 8]; Hockering, George M., 1955, *A Dictionary of Terms in Pharmacognosy*, Springfield, s. 109; Martinez, Maximino, 1959, *Plantas medicinales de Mexico*, Botas, s. 464.
- 21 Jacobs, Marion Lee & Burlage, Henry M., 1958, *Index of Plants of North Carolina with Reputed Medicinal Uses*, Chapel Hill, s. 216 (Litteraturhenvisn.).
- 22 Pittier, H., 1926, *Plantas usuales de Venezuela*, Caracas, s. 87.
- 23 Martinez [note 20].
- 24 Dragendorff [note 8], sml. *Deutscher Apotheker-Zeitung*, 1895, s. 346.
- 25 Chopra [note 12], s. 76, 118.

LINNÆA I FOLKEMEDICINEN

Linné var baade i livsanskuelse og handlinger stærkt præget af ”oplysningstiden”, hvis idéer beherskede hele 1700-tallet og gav nye optimistiske impulser til alle kulturområader. Dens væsentlige grundtræk var udbredelsen af en videnskabelig indstilling til problemerne og en handlekraftig lyst til reformer. Oplysningstiden genopdagede nationaløkonominen, sociologien, den empiriske psykologi og den sammenliggende kulturforskning. Baaret frem af en idealistisk tro paa værdien af alle menneskelige fremskridt fik den dog ogsaa dels skeptiske, dels ateistiske og materialistiske konsekvenser.

Det utilitaristiske syn paa naturen er karakteristisk for Linnés samtid. Man interesserede sig ikke blot for planternes (og dyrenes) fysiologi og systematik, men ogsaa – og nok saa meget – for etnobotanikken, d.v.s. væksternes nytte eller skade. Man søgte efter indenlandske nytteplanter, som kunne give surrogater for hidtil importerede vegetabilia. Og Linné, der stedse havde sit lands velfærd for øje, udrettede meget ogsaa paa dette felt. Velkendt er hans store anstrengelser for at faa bragt en levende theplante til Sverige. Linné interesserede sig stærkt for nytteplanter som tobak og cochenillekaktus og alle dyrkede og vilde lægeurter – ud fra den betragtning, at hvis de kunne trives eller samles i Sverige, kunne den port lukkes, hvorigennem tusinder

af dalere hvertaar forsvandt til udlandet. Hans værker rummer da ogsaa en rigdom af etnobotanisk stof. Overalt, hvor han kom frem, interviewede han almuen om dens anvendelse af og navne til væksterne. I sin *Gotländska Resa* (1745) skrev han:

Bond-Botaniquen är intet altid til at för-
akta, och hafwa Böndren, åtminstone har på
Landet, sina egne namn mäst på alla Örter.
Jag tog en beskedelig Bonde med mig ut på
Ängen, som där kiände långt flere Örter än
jag någonsin förmodat, och hans namn på
dem hade merendels sina artige Originer.

Linné nævner naturligvis særlig gerne de ting, som hans yndlingsplante *Linnaea borealis* kunne bruges til. I *Flora lapponica* (1737) skriver han (med vennen Artedi som kilde): *Allmogen i Ångermanland brukar koka denna växt och använda den till baddningar och omslag, emedan den är ett hastigt verkande medel mot reumatiska smärtor.* – Hans ”Upsats på de Medicinal växter ...” (*Vet. Ac. Handl.* 2, 1741) nævner ikke Linnaea, men urten er optaget blandt de officinelle vækster i de akademiske afhandlinger *Plantæ officinales* (1753) og *Censura medicamentorum simplicium vegetabilium* (1753): *Linnaea Herba, per Norlandiam in doloribus Rheumaticis interne &*

*externe usitatissima.*¹ Efter ordet 'usitatissima' er i omtrykket *Amoenitates academicæ* (ed. 2, Erlangen 1788) tilføjet: *ideoque in Dania officinas, pharm. intravit*² – en oplysning, som jeg ikke har kunnet verificere. Linnæa indførtes i den svenske farmakope 1775, men forsvandt med denne.

Om plantens anvendelse i svensk Finland og nogle svenske distrikters folkelige tilnavne hedder det i *Flora Svecica* (1745) og dens anden udgave (1755):

Ostrobothniensibus Benwärcksgräs. Usus: Foliorum infusus loco Theae cum lacte specificum est in doloribus arthriticis et rheumaticis. Ostrobothnienses cataplasma sive fotu in ovibus [...] dolores pedum curant.³ – Suetice Linnæi ört, Angermannis Windgräs ... Uplandis Torrvärksgräs, Jemtis Klägräs, Medelpadis Hwita Kläcker ... Dalis Jordkroner.

I hans *Materia medica* (1749) omtales plantens egenskaber saaledes: *Vis: diluens, diuretica. Usus: Rheumatismus, Dolores*⁴ – og en anmærkning sammedels: *Linnæa nondum intravit nostras officinas, quamvis frequentissima in*

*nostra terra et usu eximia ipsius vulgi experientia confirmata.*⁵

Linné gjorde sig som nævnt store anstrengelser for at stimulere en indenlandsk theavl. Om Linnæa skriver han i *Wästgötaresa* (foretaget 1746, udgivet 1747): *ingen Swensk växt är funnen tjenligare til Thé; ty dess runda Blader gifwa en god smak, och därtil rensta blodet framför alla andra växter, så att ännu intet säkrare medel ar emot Torrvärk, Gikt och Flussar.* Og i afhandlingen *Flora oeconomica* (1748): *Linnæa loco Theæ commendanda.*⁶

I en ekskursionsrapport fra samme år (1747)⁷ siger en af hans disciple, at den *för sin godhet och nyttja framför thet chinesiska theet berömdes.* Hertil føjer Åke Berg en kommentar: *Hänvisningen på linneans förträfflighet som tesurrogat tyckes till all lycka ej ha vunnit någon större anklang! Den förökar sig mycket långsamt och är ytterst svår att plantera in på ny lokal.*

Martin Vahl's referat af Linnés botaniske *Prælectiones privatissimæ* paa Hammarby 1770² fortæller, at

1740 gav Arch: Linné en Æske fuld av Bladerne til en fornemme Frue i Stokholm under Navn av Lapsk Thee, med hvilken hun trakterede andre Fruentimre, som admirede den. Den havde nogen Smag av bitte Mandler og ey uangenem, men Blommerne ere endnu angenemmere, og meget meere Mandel smagende. Hele Nordland drikker Decoc af denne udi Værk, hvorpaa jeg har de he[r]ligste observationer. I Norge bruges den i alt Udslag, purpura, Herpes⁷ etc: Mon

1 Linnæa-planten anvendes meget i Norrland baade indvortes og udvortes for reumatiske smerter.

2 "Den er ogsaa indført i de danske apoteker".

3 Anvendelse: et udtræk af bladene, i stedet for the, og tilsat mælk, er et specifikt middel for artritis- og reumatisme-smerter. Österbottningerne læger smerter i benene hos faar med grød eller varme omslag.

4 Virkning: fordelende, urindrivende. Anvendelse: reumatisme, smerter.

5 Linnæa er endnu ikke blevet indført paa vore apoteker, uagtet den er meget almindeligt forekommende i vort land og via anvendelsen hos almuen fik bekræftet sin forträffelighed.

6 Linnæa bør anbefales som erstatning for the.

7 Skarlagensfeber [?], herpes zoster ("helvedsild").

Linnea (Linnaea borealis), ur C. A. M. Lindman, Nordens flora, 1917.

Allt sedan Linné har linnean haft en särställning inom botanisternas symbolspråk. Foto: Håkan Tunón, 2004.

den ey skulde tiene til at uddrive Kopper og Meslinger?³

Albrecht von Haller har i sin *Historia stirpium indigenarum Helvetiae inchoata* (Bern 1768, p. 131) en – fejlagtig – oplysning om linnæa-blomsternes anvendelse mod hudsygdomme: *ad morbos eutaneos infusum florum valere alii.*⁸ Som kilde anfører han *Provinc. medic. berätt.* *Pag. 7* (1761). Det paagældende sted er imidlertid ikke nævnt Linnæa, men Linaria (og Verbasum) mod kropsudslet; der maa altsaa være tale om en fejllæsning.

Ogsaa efter Linné nævnes Linnæa's folke-medicinske anvendelse og de dertil knyttede

8 Infusion paa blomsterne nævnes af andre som virksom mod hudsygdomme.

navne af mange svenske forfattere. De fleste citerer dog mere og mindre af mesterens værker og hæfter sig mest ved dens tilskrevne effekt mod gigt og reumatiske lidelser.

A. J. Retzius' *Försök til en Flora Oeconomica Sveciae* (II, 1806, Lund, p. 418f.) beretter:

Örten har uti swår Höft- och Lårvärk flere gånger wisat sig werksam, så wäl som i annan Flussgicht. Den drickes då såsom et starkt Thee med mjölk morgen och aften ... År värken mycket swår, kan man äfven efter Doctor Lundmarks råd göra et kalt omslag på stället af friska Örten som stötes med litet Ätticka til en tjock gröt: Många som warit besvärade af mindre häftiga anstötar af Flussgicht eller så kallad flygande wärck af förkyllningar hafwa nyttjat et mindre starkt Thee på torra Örten til dageligt bruk en langre tid, dock med mjölk ... och kan Örten i detta hanseende anses såsom en god husmedicin.

Knap et halvt aarhundrede senere nævner og forklarer Richard Dybeck i sit tidsskrift *Runa* (1849, p. 14f.) en lang række Linnæa-navne; paa nær to refererer de alle til anvendelsen mod gigt og reumatisme:

Gicktegräs (Värmland) *Örten användes flitigt mot gikt;*

Torrvärsgräs (Uppland, Norrland, jnf. Linné 1755) *Torrvärk brukas än oftast af mer afväga allmoge för: gikt;*⁴

Benvärksgräs (Ö.botten, jnf. Linné 1755);

Rohaltgräs (V.botten) anvendt mod 'halt-het' (krampe) i 'ran' (hoften) som følge af gigt;

Stighältgräs (V.botten) *ett medel mot sjuka benleder, mot haltande stig l. gång;*⁵

Vregräs (Ö.götland) *Allmogen använder hela örten till omslag om vridna l. vrickade leder – altsaa 'vridurt';*

Knarrgräs (Dalarne)⁶ forklarer Dybeck derhen, at navnet *tilläfventyrs af det prassel, l. den*

knarring, som höres då man trampar på mattan af örtens täta refvor, hälst då växten öfvergått till torrhet. Navnet har dog snarere relation til *knarr* = knirken (i gigtstive led);

Klägräs (Jämtland, jnf. Linné 1755) siger utvivlsomt til en folkemedicinsk anvendelse mod *klå* = (fnat-)klöe, scabies, men Dybeck skriver: *Troligen och för någon läkeegenskap hos örten, så vida namnet ej har gemenskap med nästföljande –*

Ettergräs⁷ särdeles fröhusen äro tätt besatta med styfva hår, hvilka verkl. bränna i. åtminstone orsaka klåda – allt efter hudens beskaffenhet. Navnet snarere til *etter* = materie, pus.

Der ud over har Dybeck ikke andet än att den, *inkokad tillsammans med torkade oxläggar [Primula] på sina ställen begagnas, i stället för mjölk, till gröt o.d.* Og han slutter sin omtale af Linnæa med at pege paa, at ikke et af plantens mange folkelige navne knytter dens udseende og anvendelse sammen til f.eks. rohalkrona, klädocka eller benvärksblomma. *Hvilken skärande poesi! En stark syftning hitåt har en gång genomgått hela Svenska växtuppkallelsen, och gör det än på afväga trakter.*

J. E. Rietz har i sit *Svenskt Dialekt-Lexikon* (Lund 1867, p. 272) foruden de fleste af Dybeck's navne endnu to, nemlig *Vinngräs* (Ångermanland, jnf. Linné 1755), til *vinn* = (gigt-)smerte, og *Kninablome* fra Gamla Karleby og Kronoby i sv. Finland. Han anfører navnet under ordet *knä* i forbindelse med knia (bøje knæ), kniskål m.fl. og tolker det som 'knäblomma', med henblik paa blomsternes placering. Men ogsaa denne benævnelse kan hentyde til plantens brug mod knæskader (leddegigt?).

En del af de gamle Linnæa-navne lever stadig paa folkemunde, men nærmere nutiden bliver omtalen af plantens folkemedicinske anvendelse naturligt nok mere og mere sparsom. – En *Örtebok eller Anvisning till Naturliga Botemedel för de wanligste Sjukdomar*

(1858, p. 15) anbefaler et dekokt af hele planten mod gigt og podagra. Fra nyere tid er som endnu levende folkenavne noteret *rohaltsgräs* (Umeå), *stickhaltgräs* med oplysningen, at planten forhen blev almindelig brugt for krampe, hofteskader, samt *giktgräs* (Värmland), *giktblomme* (Kussjön), *torrvärksgräs* (Uppland) og *benvärksgräs* (Ö.botten).⁸ Ifølge en forfatter 1935⁹ blev Linnæa endnu for cirka 40 aar siden [1895] i Ramsele kaldt *ickorrtåga* og et dekokt af urten brugtes mod kraftig diarre og andre maveonder. Befolkningens viden om anvendelsen mod gigt synes derimod at være gaaet tabt. – Badning med afkog paa Linnæa (*ledgräs* eller *torrvärksrot*) var godt mod gigt og blev i Norrland anset for at være effektivt mod *skräp i ögonen*.¹⁰

To henvendelser til svenske institutioner om plantens folkemedicinske benyttelse i vor tid gav negativt resultat. Herr arkivarie Sten-Bertil Vide ved Landsmålsarkivet i Lund meddeler mig, at han ved meget lidt om Linnæa som lægevækst:

I min hemtrakt (ett par mil från Linnés Råshult) är linnéan mycket vanlig och välbekant för folket, men jag har aldrig hört att man på något sätt använt den till medicin eller annat. Från Landsmålsarkivets samlingar känner jag endast en uppgift om linneans användning i praktiskt bruk. I en uppteckning från Fryele socken i Småland år 1952 står det: *Aven linnean plockades och koktes till dekokt eller te mot reumatism* (Landsmålsarkivet i Lund n:r 4961 s. 2).

Förste assistent Brita Egardt, Folklivsarkivet i Lund, finder det ikke sandsynligt, at en gennemgang af arkivet vil give noget resultat, og henviser til, at Linnæa saa vidt erindres ikke nævnes i svarene paa en spørgeliste om vækster i husholdningen, lægekunst og magi. Planten maa derfor antages nu at være gledet helt ud af Sveriges folkelige farmakope.

N O R G E

Ogsaa i Norge er Linnæa blevet – og bliver fortsat – flittigt brugt i folkemedicinen, navnlig mod hudsygdomme og ganske særlig mod virussygdommen helvedsild (herpes zoster, ignis sacer). Denne specielle norske anvendelse, som allerede nævnes af Linné 1755: *Norwegis Norrislegrass ... Norwegi fumu externe febrem Scarlatinam tollunt et Scabiem decocto⁹* – er af ham som af flere senere forfattere¹⁰ fejlagtigt blevet forvekslet med skarlagensfeber. Herpes zoster kaldes i Norge norisle, nårisle, norede, risla, narild, voneld og giver ligesom skarlagensfeberen røde, kløende pletter paa kroppen (jnf. svensk klågräs). Om effekten mod skarlagensfeber melder der sig da ogsaa nogen tvivl – det gælder bl.a. J. A. Murray (*Apparatus Medicam.* I, 1776) og A. J. Retzius (II, 1806): *At skarlakansfebern botas i Norrige, då man rökar med Örten, och Skabb därstädes med afkok deraf, berättas wäl, men är wisserligen ibland de osäkra kurer.* Anvendelsen inspirerede en række ret enslydende folkenavne til Linnæa som *nårislegräs*, -blad, *rislegräs*,¹² *noretlegras*, *norisle*, *marislegras*¹³ i de forskellige landsdele; endvidere *voneldgras*.¹⁴

Det almindelige var (er) røgning, eventuelt sammen med 'alvnæver' (nogle lavarter: *Nephromma arcticum*, *Peltigera aphthosa* m.fl.).¹⁵ *De reiv nårislegräs og røkte seg ma fe nårisle.*¹⁶ Men et infusum blev ogsaa benyttet til badning, omslag eller indvortes som the. Eller man bar planten, lagt mellem to klude, paa udslippet.¹⁷ Helvedsild kunne ogsaa læges ved bestrygning ("smøring") med Linnæa.¹⁸ Nårislegräs kogt i øl anbefaler tre forfattere i 1700-tallet som det virksomste middel for helvedsild, dels brugt udvortes, dels som drik.¹⁹ *For di sjukon [herpes*

*zoster] var naaril-grase ei sikker raad; de er eit lite gras som veks millom ein-kjørrum paa sume stelle, helst paa størgjen grunn.*²⁰ Hjalmar Falk skrev 1921, at denne praksis stadig blev brugt mange steder i Norge,²¹ I. Reichborn-Kjennerud 1940: Planten er kjent hele landet over som råd mot nårisle.²² Professor Ove Arbo Høeg har truffet mange folk, som af egen erfaring sagde god for Linnæa-kuren (*Blyttia* 16/1958, p. 147f.), og hans kollega Rolf Nordhagen skriver (1959) som svar paa min forespørgsel, at

den tørrede urt brukes fremdeles mot herpes zoster enkelte steder i landet, dels som kompress, dels som uttrekk og tas gennom munden. Flere pålitelige folk har fortalt meg at herpes zoster utslettet tørker inn og skaller av ved denne behandling. Jeg har forespurt på universitetets Farmasøytske Institutt om man der har studert plantens innholdsstoffer og event. virkninger, men fikk svaret: nei!

Forsøg med Linnæa som lægeplante burde anstilles for at faa klarlagt, om denne gamle indikation virkelig beror paa virksomme indholdsstoffer.

Imidlertid har Linnæa ogsaa været brugt udvortes (røgning) mod andre hudlidser, saaledes 'alvblåst' (nældefeber, urticaria; sygdommen forveksles af almuen ofte med herpes zoster),²³ scabies,²⁴ udslet,²⁵ eksem og mæslinger.²⁶ Det er derfor sandsynligt, at anvendelsen fra først af ikke skyldes praktiske erfaringer, men signaturlæren. Den krybende skovvækst har lange bladløse liggende stængler og traadtynede grene med smaa runde blade; habitus kan minde om udslippet ved herpes zoster, der breder sig i et bælte omkring kroppen paa patienten.²⁷ Tilsvarende navne til et par lignende planter: *norisle-*, *noretlegras* (*Alchemilla vulgaris*) og det botanisk knæsatte *norell* (*Spergularia*) tyder paa, at ogsaa disse planter (plus Linnæa?) har været brugt for helvedsild, indvortes i mælkedekokter og

9 Kaldes af nordmanden norrislegrass. Nordmanden læger udvortes skarlagensfeber med røgen og udslet (scabies) med et dekot.

udvortes som røgning.²⁸ Den lave kurvblomst *kattelab* (*Antennaria dioeca*) har ligeledes været brugt mod helvedsild; som Linnæa faar denne plante krybende sidestængler med ovale blade.²⁹

Kaldt *Linnés the*³⁰ og *tegras*³¹ blev Linnæa endvidere regnet for blodrensende og urindivende (jnf. Linné 1747, *Wästgötaresa*),³² brugt som øjenbadevand mod smitsom konjunktivitet,³³ i Telemarken mod epilepsi,³⁴ mod tuberkulose ("brystsyge")³⁵ og i Nordfjord og Finmarken under benævnelsen *flesme-*, *frismegras* (ogsaa navn til *Alchemilla vulgaris* og *Veronica officinalis*) som grødomslag paa flesme, flisma ???: fingerbylder eller knoglebetændelse (panaritium ossale).³⁶ De norske Linnæa-navne *beinverksgras* (Østfold) og *turverksgras* andre steder skyldes anvendelsen til omslag paa gigt og reumatisme – en praksis, der vel er kommet til Norge fra Sverige.³⁷ Ogsaa den botanisk nært beslægtede *Lonicera xylosteum* 'ledved' (o.l.) nævnes som ordineret til afvaskning mod reumatiske lidelser.³⁸ Endelig blevet dekokt i Telemarken indtaget mod krampe (epilepsi?).³⁹

FINLAND

Nogle folkemedicinske ordinationer er alle rede nævnt fra de svensktalende provinser (Linné 1755, jnf. Retzius II, 1806: *Säkrare är det bruk österbotningen gör deraf, då han kokar et omslag deraf at bota swullna ben hos Fåren*; Dybeck 1849, m.fl.). En veterinær anvendelse er ogsaa noteret fra nyere tid: *värkgräs* (= Linnæa) for 'torrsjukan' hos kreaturerne, naar deres benstamme tørrede ind (knogletæring ?).⁴⁰

Men planten blev ogsaa brugt for ledsygdomme hos mennesket. Linné's discipel Pehr Kalm skriver 1754 i dissertationen *Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfwer Calajoki Sockn uti Österbotn*, at *Linnæa ... brukas til*

*almänt läkemedel emot benwärck, och berättas den wara mycket god därtil, enär de ömma och siuka ställen med samma Linnæa badas och hötas.*⁴¹ I *Berättelser etc.* av J. G. Colliander 1769, p. 440: *Nägre har i landet [Björneborgs län] brukelige Hus-Curer ... Linnæa Borealis kokas i wattn och bindes så warm, som tolas kan omkring lemmar, som kommit ur led.* Og fra nyere tid: Ved seneforstrækning gned man det syge sted og omgivelser med kogt *sinugräs*, d.v.s. Linnæa's stilke og blade.⁴²

Fra det finske Finland tyder en række folkelige navne paa Linnæa's indikationer:⁴³

Jäsenheinä 'led- (eller lem-)urt' (noteret 1909);

Nivelheinä 'ledurt' (1906);

Luuvaloheinä, -*ruoho* 'gigt-, reumatis-meurt' (1823ff.);

Rampimaruoho 'krampeurt', *Rampine* (1860ff.);

Tyräheinä, -*ruoho* 'brokurt' (1803ff.);

Kimaruoho 'brunsturt' (1909);

Lemmenruoho 'elskovsurt' (1860), jnf. *Virma* (1850), -*heinä*, -*ruoho* (1860); præfix = fyrig, kaad, og *Virmajuuri* (1866ff.) til *Valeriana officinalis*, der ogsaa har været benyttet som afrodisiakum.

RUSLAND

Linnæa er almindelig over hele det nordlige Rusland, hvor planten først og fremmest er blevet anvendt mod reumatisme, hold i ryggen og lænderne, smerter i leddene og udvendige svulster. J. G. Gmelin hævder i sin *Flora sibirica* (III/1768, p. 129), at han i St. Petersburg ofte har prøvet plantens virkning mod gigt- og reumasmerter, men ikke blev overbevist.

En henvendelse til dr P. N. Kibaltjtj, som leder den botaniske afdeling ved Sovjetunionens videnskabelige forskningsinstitut for

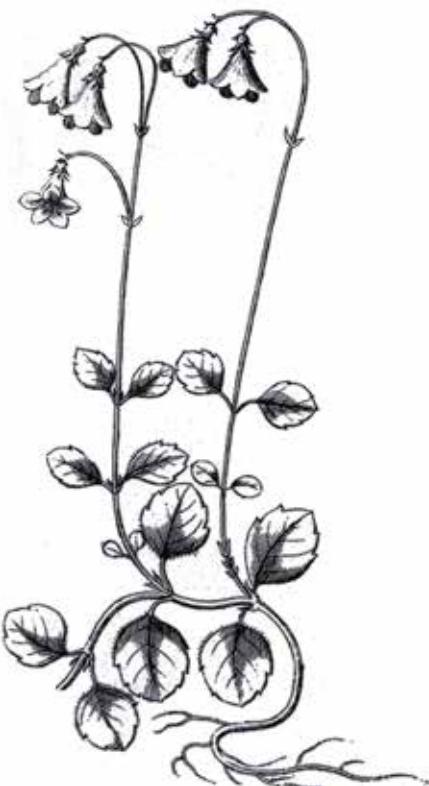
lægeurter og aromatiske planter (Vilar), resulerede i en række værdifulde oplysninger. Man har underretning om Linnæa's anvendelse ved nogle nervelidelser, mod hovedsmærter og kulilteforgiftning, for mangelfuld vandladning og diarré. Indvortes benyttes et vand eller mælkedekokt af plantens stængler og blade, undertiden ogsaa blomsterne. Med de varme plantedele, som bliver tilbage fra afkoget, gnides de smertende steder. Endvidere faar kørne i visse egne Linnæa ind med fodret for at forbedre mælkens kvalitet.⁴⁴ Institutionen Vilar har nu indledt et nøjere studium af plantens indholdsstoffer og virkninger; til denne undersøgelse fremskaffes raamateriale fra alle nordlige provinser.

A M E R I K A

Linnæa er i Nordamerika repræsenteret af underarterne *L. americana* Forbes og *L. longifolia* Howell. Skønt ret almindelig i de cirkumpolare egne er der kun faa oplysninger om plantens folkemedicinske brug hos indianerne og hvid mand. Dekokt af bladene giver en the for hoste.⁴⁵ Thompson-indianerne i British Columbia drikker et afkog som medicin, men hensigten er ukendt,⁴⁶ og Potawatomi-stammen (Wisconsin) anvender hele planten, som kaldes *bine' obüküns* 'agerhøneurt', mod ukendte kvindesygdomme.⁴⁷ I den amerikanske medicin nævnes *Linnæa americana* som mavebitter, adstringende og antireumatisk middel.⁴⁸

A N D R E L A N D E

Uagtet Linnæa forekommer i Skotland, nordlige England, Mellem Europa (f.eks. ret almindeligt i Svejtsralperne), mere sporadisk i Danmark, Polen, Kaukasus og paa Grønland,

Linnea (Linnæa borealis), ur Linnés lappländska resa, Carl von Linné, Carl, Iter lapponicum, 1913.

spiller planten ingen af disse steder nogen rolle i folkloren eller skolemedicinen.⁴⁹

For megen hjælp ved udarbejdelsen bringer jeg herr professor Nils von Hofsten i Uppsala en hjertelig tak.

L I T T E R A T U R O G T I L F Ø J E L S E R

1 Linné, Carl von, 1952, *Herbationes upsalientes I. Herbationerna 1747*, (sætryk af Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1950–51), Uppsala, s. 31, 58.

- 2 *Bergens Museums Aarbok*, 1910, no. 1, s. 45.
- 3 Drogen kaldes *Linnæi-Te*: Ekkard, Fr., 1795, *Haandbog over almeennyttig Naturkundskab*, København, s. 256; *Videnskabernes Selskabs Ordbog*, 1820, L 150. Se iøvrigt under afsnittet Norge.
- 4 Ifg. Lyttkens, A., 1912–15, *Svenska växtnamn* III, Stockholm, s. 1648, findes navnet *torrvårksgräs* allerede i *Catalogus et Valor medicamentorum [medicinaltakst]*, 1672, Hafniae.
- 5 *Roholt-* og *stighåltgräs* nævnes fra Västerbotten af hhv. Liljeblad, Sam., 1798, *Utkast till en svensk Flora*, Uppsala og Wahlenberg, Georg, 1824, *Flora suecica* I, Uppsala; *lambetsgräs* hos Haartman, J. J., 1759, *Tydelig underrättelse om de mäst gångbara sjukdomars kännedom etc.*, Stockholm, jnf. Lyttkens [note 4] I, 1904–06, s. 168.
- 6 Navnet allerede hos Kröningssvärd, C. G., 1843, *Flora dalecarlica*, Falun, jnf. Lyttkens [note 4] I, 1904–06, s. 168.
- 7 Retzius, A. J., 1806, *Försök til Flora Oeconomica Sveciae* II, Lund, s. 418 har *drefettergräs*.
- 8 *Västerbotten*, 1926, s. 252, 275.
- 9 *Ångermanland-Medelpad*, 1935, s. 45.
- 10 Tillhagen, Carl-Herman, 1958, *Folklig läkekonst*, Stockholm, s. 211, 225.
- 11 Bl.a. Gunnerus, Joh. Ernst, 1766, *Flora norvegica* I, Nidrosiæ, s. 37; Tonning, Henrik, 1773, *Norsk medicinsk og oeconomisk Flora* I, København, s. 172; Hornemann, J. W., 1906, *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*, København, s. 588.
- 12 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemedisinske legeurter*, Christiania, s. 88; sm. Forf., 1940, *Vår gamle trolldomsmedisin* III, Oslo, s. 34f. (med etymologi, jnf. Falk, Hjalmar, 1921, *Bidrag til norsk folkemedisin* I, Christiania, s. 68f., 71f., 74).
- 13 Høeg, Ove Arbo, 1939 (særtryk), *G. T. Holms liste over plantenavn fra Numedal og Sandsvær i 1750-årene*, Oslo, s. 98; sm. Forf., 1950, "Norske plantenavn hos nordmørpresten Eilert Hagerup Kjempe", *Blyttia*, nr. 8, s. 111f.; her bemærkninger til *nordildgræs* hos Gunnerus [note 11] m.fl.
- 14 Odal, ifgl. Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88.
- 15 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12], s. 33 (Gadeland); Falk [note 12], s. 69.
- 16 Flatin, Tov, 1939, *Gamalt fra Numedal*, Oslo, s. 31.
- 17 Svar paa spørgelister om norsk folkemedicin, se Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12], s. 176f.; *Folkeminnen fra Bøherad* [Telemarken], 1925, ORT, s. 125.
- 18 Falk [note 12], s. 67; Nordbø, Olav, 1945, *Segner og sogür fra Bøherad*, Oslo, s. 138.
- 19 Falk [note 12].
- 20 Kleiven, Ivar, 1915, *Gamal Bondekultur i Gudbrandsdalen, Lom og Skjaaak*, Kristiania, s. 126.
- 21 Falk [note 12], (Strøm, H., 1762, Wilse, J. N., 1779, Wille, H. J., 1786).
- 22 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12], s. 35.
- 23 Wilse, J. N., 1779, *Beskrivelse over Spydebjerg Præstegjeld*, Christiania, s. 132 (ved Trondheim); Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88; svar paa norske spørgelister, se sm. Forf., *Vår gamle* [note 17].
- 24 Gunnerus, J. E., 1766, *Flora norvegica* I, Nidrosiæ, s. 37, jnf. Linné, Carl von, 1755, *Flora suecica*, Stockholm.
- 25 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12] I, 1928, s. 212; III, s. 36.
- 26 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88f. (med litteraturhenvisninger!); sm. Forf., *Vår gamle* [note 12], s. 22 (Vestfold), 146 (Nord-norge), jnf. s. 176f.
- 27 Høeg, Ove Arbo, 1958, i *Blyttia*, Oslo, nr. 16, s. 148.
- 28 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89 og sm. forf., *Vår gamle* [note 12], s. 36; jnf. note 13.
- 29 Høeg [note 27].
- 30 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 131, 315 (Gunnerus, 1766 m.fl.).

- 31 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88 (Land).
- 32 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89 < Krogh, J. A., 1813, *Efterretninger om Provstiet Nordfjord*, Bergen.
- 33 Svar paa spørgeliste: Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12] V, 1947, s. 10.
- 34 Quisling, N. A., 1918, *Overtroiske Kure og Folkemedicin i Norge*, Christiania, s. 30.
- 35 Hornemann [note 11].
- 36 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12] II, 1933, s. 148 < *Medisinalberetn.*, 1900, s. 188; Krogh [note 32], s. 205, 213, 246; Qvigstad, J., 1932, *Lappische Heilkunde*, Oslo, s. 135; *Maal og Minne*, 1923, s. 82.
- 37 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89 (Odal), sm. Forf., *Vår gamle* [note 12] IV, 1944, s. 124 (ingen kildeang.).
- 38 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89.
- 39 Quisling [note 34].
- 40 *Finlands svenska folkdiktning VII. Folktron och Trolldom 5. Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 724.
- 41 Jnf. *Berättelser rörande Medicinal-Werkets Tillstånd ...*, 1765, Stockholm, prov.med. J. G. Collianders berätt. (Sawolax och Carelen), inlämn. 1765. *Medicinal-Wäxter som ... wäxa häromkring*, p. 334.
- 42 *Finlands* [note 40], s. 202 < *Hembygdsminnen III*, 1925, s. 12 (Borgå).
- 43 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 204f.
- 44 Følgende kilder nævnes i besvarelsen: Krylov, P. N., 1876, *Om folkelige legeurter, som anvendes i Perm-gouvernementet*, (Arbejder udg. af Selskabet af naturforskere ved Det kejserlige universitet i Kazanj II), Kazanj, s. 44; Larin, J. V. & Sizyh, S., 1917, "Materialer til studiet af folkelige lægeurter i Irkutsk-gouvernementet", *Izvestija Vsorgo*, s. 236; Grintsevitj, O. M., 1933, *Lægeurter i det vestlige omraade*, Smolensk, s. 55f.; Sergijevskaja, L. P., 1940, *Materialer til studiet af folkelige lægeurter i Zabajkal-omraadet*, udg. af Vilar, Moskva.
- 45 Bergen, Fanny D., 1899, *Animal and Plant Lore*, Boston, s. 113 (Trinity Bay paa New Foundland); Gunther, Erna, 1945, *Ethnobotany of Western Washington*, Seattle, s. 47 (Snohomish-stammen).
- 46 Teit, James A. & Steedman, E. V., 1930, *The ethnobotany of the Thompson Indians of British Columbia* (45th Annual Rep. of the Bureau of American Ethnology), Washington, s. 458.
- 47 Smith, Huron H., 1933, *Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians*, Milwaukee, s. 45f.
- 48 Ibid. < Nickell, J. M., 1911, *Botanical Ready Reference*, Chicago.
- 49 Forespørgsel hos prof. dr. Heinrich Marzell, Gunzenhausen (Bayern) 1959. Linnæa er ikke nævnt i Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg.

LYCOPODIACEERNE I FOLKE- OG SKOLMEDICINEN

Lycopodium synes ikke at have været anvendt medicinsk i antiken. Plinius omtaler (*Nat. hist.* XXIV, s. 103) en plante *selago*, men om dermed menes *L. selago* kan ikke afgøres. Helt frem til nutiden blev Lycopodiaceae regnet blandt mosserne, jf. *muscus terrestris* "jordmos" i renæssancens tyske urtebøger, som giver de første oplysninger. *L. clavatum* er afbildet første gang 1552 i Hier. Bock's *Kreutterbuch*, hvor navnet *neunheil* antyder, at drogen allerede havde en alsidig medicinsk anvendelse.

APPLIKATIONER (HERBA)

Iflg. Bock skal den pulveriserede urt drukket med rødvin stille diarre og dysenteri. I folkemedicinen gælder det også *L. cernuum*,¹ endvidere infus af *L. selago* mod mavekatar (Skotland 1777),² malkedekokt af *L. annotinum* mod især børns koliksmærter (samer i Finland),³ *L. phlegmaria* gives som stomachikum (Ostindien) og *L. clavatum* mod forstoppelse (Rusland).⁴ – Dekokt af *L. clavatum* eller *L. selago* er folkemedicinske laksantia (Sverige, Tyskland, Rusland);⁵ jf. *purgermossa* (1659), *purgierbærlapp*, -moos, og emetika (Sverige, Tyskland, Skotland, Letland, Sovjetunionen).⁶ Som diuretikum er givet udtræk af *L. clavatum* og *L. selago* (Tyskland),⁷ *L. phlegmaria* og

L. obscurum var. *dendroideum* med *Diervilla lonicera* (Ojibwe indianere, USA),⁸ mod urineringsbesvær *L. clavatum* jf. *seichkrüutl*, *harnkraut* (Østrig),⁹ betændelser og spasmer i urinvejene (Rusland),¹⁰ *L. selago* i maden for *mictio nocturna* (Norge);¹¹ *L. clavatum* er en *uvurderlig* droge mod polyuri og cystospasmer, *meget gavnlig* mod børns og voksnes *mictio nocturna* (Indien).¹² – Det vistnok eneste nævn af *L.* i ældre danske lægebøger (slutningen 1400-t.) er et øldekokt mod blæresten.¹³ En te af *L. clavatum* drikkes for nyrelidelser (Tyskland)¹⁴ og nyresten (Rusland),¹⁵ af *L. circinale* (*Selaginella involvens*) mod nyregrus (kinesisk medicin i Malaya).¹⁶

Iflg. Susrutas' overlevering fra indisk oldtid blev som abortivmiddel i 6. måned brugt bl.a. *L. imbricatum*,¹⁷ og Breynius oplyser 1676 om *L. selago*: *vis ei ad foetus depellendos efficacissima, meretricibus, infanticidium saepius eadem committentibus, plus satis nota inest*,¹⁸ også i Norge blev udtræk af denne art benyttet som illegalt abortivmiddel,¹⁹ endvidere i Galizien,²⁰ Polen,²¹ Østrig²² og Rusland,²³ her også *L. annotinum*,²⁴ i Argentina *L. saururus*,²⁵ i Slovakiet skulle det være nok at pigerne bar planten i tøjet – jf. *netáta* 'ikke fader'.²⁶ *L. complanatum* kaldes af Bock og senere urtebogsforfattere²⁷ "vild sevenbom", jf. holl. *zevenkruid*, med hvilket velkendte abortivum *L.* også har nogen habituel lighed. Iflg. Linné er

Almindelig ulvefod eller mattlummer (*Lycopodium clavatum*). Foto: Håkan Tunón.

L. clavatum af barselkvinder anvendt udvortes for at fremskynde fødslen;²⁸ ukrainske kvinder bandt *L. selago* om underlivet for at modvirke menorragi;²⁹ i Ostindien er *L. phlegmaria* et emmenagogum.

Dekokt af *L. clavatum* var (er?) i Østrig, Schweiz og Bayern et husråd mod krampe (også veterinært), jf. *krampfchrut*, *gramkraut* 'krampeurt',³⁰ mod lægkekrampe blev planten anvendt også magisk: den skulle hemmeligt lægges i fodenden af patientens seng eller hans støvler, strømper.³¹ I en indisk materia medica anføres *L. clavatum* som middel mod epilipsi.

Te af *L. selago* er drukket for ildebefindende (Norge),³² af *L. annotinum* mod hovedpine eller den kogte plante gnedet på issen (samer).³³ Slovensk folkemedicin giver dekokt af *L. chamaecyparissus* for børns øsvnløshed,³⁴ russisk et udtræk af *L. clavatum* som dormitiv;³⁵ enkelte

steder i Sovjetunionen er planten anvendt ved behandlingen af nervelidelser.³⁶ For tandpine skyldes munden med dekokt (Island, Rusland).³⁷ – Infus af *L. clavatum*, *L. phlegmaria* og *L. saururus* er tillagt afrodisiakiske egenskaber;³⁸ i ældre tid var mange, som lagde röwhaller i vand og gav køer, som de ikke kunne få med kalv (Jylland).³⁹

L. dienet sehr wol zum Hitzigen Podogra (Hier. Bock 1552). Mod reumatisme, gigt, er i Indien givet udtræk af *L. clavatum*, i Polen og Slovakiet navnlig af *L. selago*; en nordamerikansk indianerstamme bader stive led med dekokt af *L. obscurum*,⁴⁰ på Hawaii skal patienten vaskes med koldt afkog af *L. polytrichoides*.⁴¹ – Finsk folkemedicin har mod børns rakitis et dekokt af *L. annotinum* som badevand, jf. (1759ff.) *riisiheinä*, -*ruohu* (riis = rakitis), *risgräs*.⁴² Tilsvarende på Saint Thomas

(Vestindien): børn, som går unormalt, bades med infus af *L. cernuum*.⁴³

Det færøiske navn *hostagras* (o. 1780ff.) til *L. selago* skyldes, at et *Afsød af denne Urt er et gammelt bekjendt Middel for Brystsvaghed og mod Hoste*,⁴⁴ men oprindelig drak man måske et udtræk af *Tussilago farfara*.⁴⁵ Kinesisk medicin i Malaya giver *L. circinale* for hoste. Eddikeudtræk af *L. selago* til gurgling mod halsbetændelse (Island), te af *L. clavatum* mod lungesygdomme (Indien), af *L. nidiforme* mod lungebetændelse (Meksiko).

Børnesår blev i Norge badet med dekolt af *L. selago*,⁴⁶ hævelser og erysipelas pålagt et grødomslag af *L. selago* kogt med blade af *Alnus* og havremel i mælk, jf. *ros(a)gras, -mose*.⁴⁷ Dybe blodige frostrevner i hænderne ("wirblock"), kirtelsvulster, hududslet, øjenbetændelse, smertende lemmer pålægges *L. clavatum* eller bades med udtræk, jf. *horlock-, wirblocksgekräutich* (Zips. – ty. sprogø, tidl. i Ungarn, nu Tjekkoslovakiet).⁴⁸ *L. selago* er i Rusland anvendt som "pustosalbe" for øjenbetændelse. *L. rubrum* på Caracas anbefalet mod elefantasis. – Kløe bades med udtræk af *L. selago* (Letland).⁴⁹ Vinafkog af *L. clavatum* til smertestillende omslag og mundskyldning for at fæstne løse tænder (Bock 1552); indgik i rád for hestens skurv (1743).⁵⁰

Andre folkemedicinske applikationer: *L. circinale* for prolapsus ani (kin. medicin i Malaya), koldt dekolt af *L. cernuum* til badning for beri-beri (Malaya),⁵¹ afkog af *L. clavatum* mod rabies (Ungarn, Galizien, Rusland),⁵² af *L. selago* mod feber (Grønland, Rusland),⁵³ øldekoft heraf til at svede på (Norge). Vinafkog stiller blodgang (Norge 1766),⁵⁴ før pinse fik kvæget *L. selago* profylaktisk mod bloddot (Letland) – blodgang, -sot var forskellige sygdomme med blodig faeces, især dysenteri; infus af *L. lucidulum* mod blodspytning (New Foundland),⁵⁵ *L. inundatum* indgik i delvis magisk middel for øjenlidelser (Engl.).⁵⁶ "Plica polonica", marlokker, var i Polen en almindelig

hårsygd dom, man badede hovedet med dekolt af *L. clavatum*; i det gamle Frostviken blev hår, der kløvede i spidsen (hårmask) vasket med urinafkog af *L.*⁵⁷

Russisk folkemedicin gav dekolt af *L. clavatum* eller *L. selago* mod drikfældighed.⁵⁸

Et udtræk af *L. polytrichoides* er på Hawaiiøerne et tonikum efter sygdom, i Kina infus af *L. clavatum* og *L. obscurum*,⁵⁹ te af tørret *L. complenatum* dirkkes som *reviver* (Ojibwe indianerne, USA), af *L. circinale* for gamle folks sygdomme (kin. medicin i Malaya); på Fijiøerne drikker kun kvinder en kold te af *L. cernuum*, plantens særlige kraft tilskrives dens vækst i rød jord.⁶⁰ Et ølafkog af *L. clavatum* blev i Letland benyttet som tandhygiejinsk mundvand.

Homøopatiyen giver *L.* for en lang række indvortes sygdomme: bryst-, urinvejslidelser, reuma, krampe osv.

L. selago er i Tyskland (Rhinl.) et husråd for indvoldsorm.⁶¹ Som skyllevand mod hovedlus og lopper blev – også i skole- og veterinærmedicinen – brugt en stærk lud af *L.*, oftest *L. selago*, bl.a. i Norge,⁶² Sverige,⁶³ Danmark,⁶⁴ Færøerne,⁶⁵ Tyskland,⁶⁶ Letland, Polen, Sovjetunionen jf. no. *lus(e)blad, -gras, -kurre, kneetagras* (til knit "luseæg"), sv. *lus(e)gräs* o.lign. 1734ff. (første nævn af Linné fra Dalarne), *-lummer* 1755ff. (do. fra V.Götl.), *loppgräs, -lummer*, da. *lusegræs* (1772), færø. *lusagras*, ty. *lauskraut* 1785ff., *flolzkraut, -blume*.⁶⁷ Øldekoft eller planten lagt mellem tøj fordrev eller dræbte møl (Norge, Danmark).⁶⁸

FARMAKOLOGI

Mange forfattere påpeger, at Lycopodiaceae virker toksisk, således Linné 1747: *i thenna (L. selago) är starckt gift, och ger uppkastning*, denne art har drastisk virkning, gives drogen i for store doser, bliver patienten svimmel, får

Otteradet ulvefod eller lopplummer (*Huperzia selago*, tidigare *L. selago*), ur C. A. M. Lindman, *Nordens flora*, 1917.

konvulsioner (Lightfoot 1777), dess (*L. annotinum*) bruk är med mycken fara förbundit, ty man både spyr och laxerar deraf med en sådan häftighet, at convulsioner swindel derwid ej sällan infinna sig (Retzius 1806).⁶⁹ det synes at den hele Slægt indeholder narcotiske Egenskaber (Hornemann 1837);⁷⁰ fik børn mod koliksmerter et mælkeafkog af *L. annotinum*, blev de straks efter meget syge, det kunne se ud, som skulle de dø, men nogen tid efter gik det over og de blev raske (Samer i Finland).⁷¹ Tyske og polske bønder har endog ment, at der ikke kom kyllinger o.s.v. ud af æggene, hvis planten fandtes i nærheden af rugende fjærkræ.⁷²

Herba er rig på stærktvirkende alkaloider. Af *L. clavatum* er isoleret clavatin ($C_{16}N_{25}O_2N$), clavotoxin ($C_{17}H_{27}O_2N$), lycopodin ($C_{16}H_{25}ON$), der krystalliserer som farveløse bitre prismaer oploselige i vand, alkohol, æter m.m., samt nicotin; de tre førstnævnte udgør 0.12 % af herba, af alkaloiderne mængdemæssigt hhv. 40, 12 og 3 %. Et glykosidt bitterstofs tilstedsdeværelse er problematisk, om virkningen foreligger ingen oplysninger. *L. annotinum* indeholder 0.6–0.5 % alkaloider, bl.a. lycopodin og annotinin. Mest toksisk er *L. selago* med gennemsnitlig 0.6–0.9 % alkaloider, bl.a. lycopodin og acrifolin samt selagin, mængden svinger efter høsttiden mellem 0.34 og 1.02 % (beregnet af tørvægten). *L. selago* giver hæftig lokal pirring, anvendt i hudsalver kan den forårsage dermatitis med blegner, per os irriteres mundens og ganens slimhinder, der evt. bliver betændte. Drogen virker emetisk, giver resorptiv svimmelhed indtil bevidstløshed – hos heste opkastning, gastroenteritis med hæftig diarré, også krampe, svimmelhed, drægtige hopper aborterer og kan dø i koma. Dekokt af *L. selago* indtaget i forbindelse med alkoholiske drikke resulterer i en stærk flere timers kvalme og opkastningsfornemmelser, allerede efter en dosering kan opnås varig refleks mod nydelse af alkohol og nikotin, drogen anvendes derfor nu i Sovjetunionen mod kronisk alkoholisme og nikotinabusus; iflg. russiske undersøgelser har selaginin miotiske egenskaber, giftvirkningen minder om coniin. Dekokt af *L. clavatum* eller 0.2 g herba dræber frør og mus under symptomer på kurareforgiftning, blokering af åndedrættet og hjertets stilstand i diastolen.⁷³ – *L. saururus* indeholder alkaloidet pilliganin med mortal giftvirkning, 1–2 cg dræber frør i løbet af kort tid.⁷⁴

L.-alkaloiderne kemi er ikke udforsket, f.eks. vides ikke, om giftvirkningen alene skyldes dem. Folkemedicinens applikationer som purgativ, abortivum og emmenagogum, anthelmintikum, måske også mod søvnsløshed

A. Almindelig ulvefod eller mattlummer (*Lycopodium clavatum*) och B. femradet ulvefod eller revlummer (*L. annotinum*), ur C. A. M. Lindman, Nordens flora, 1917.

og som afrodisiakum, motiveres af drogernes toksicitet. Lycopodin har antipyretisk effekt,⁷⁵ og russisk folkemedicins påstand, at dekolt af *L.* modvirker drikfældighed, er klinisk bekræftet (sml. oven for). Iflg. F. Eckstein og S. Flamm kan ikke råde tvivl om, at katarisk betingede blærelidelser forsvinder temmelig hurtigt efter indtagelse af *L. clavatum* – mængden af urin og dennes urinsyreholdighed forøges; virkningsmekanismen har dog ikke kunnet tilfredsstillende forklares, men drogen synes at have en drastisk indflydelse på urethras peristaltik.⁷⁶ – Andre folkemedicinske applikationer, *L.*-drogernes anthelminiske og evt. antibiotiske virkning bør tages op til farmakologisk og klinisk undersøgelse.

"SEMEN LYCOPODII"

En medicinsk anvendelse af "semen lycopodii" (til at strø i sår) omtales første gang 1649,⁷⁷ fra 1664 optages drogen i tyske byers apotekertakster,⁷⁸ 1692 i engelske drogelister (men den kom ikke med i London farmakopeerne), 1699 i *Pharmacopeia Holmensis*, 1739 i den svenske og 1772 i den danske farmakope.

Som eksportartikel samles sporerne i navnlig USSR, Polen, Schweiz og Tyskland.⁷⁹ I 1600-t. synes de at være samlet i Sverige, men Retzius mente 1806, at det ikke var tilfældet; hele forbruget (til apoteker og fyrværkeri) indførtes fra Tyskland, uagtet man i svenske skove kunne høste mere end det indlandske forbrug. Til danske apoteker er drogen samlet bl.a. ved Frederikshavn og på Bornholm, men størsteparten indføres, især fra Rusland (1910).⁸⁰ Den forfalskes undertiden med svovl, pollen, pulveriseret harpiks og stivelse.

Semen eller *Pulvis lycopodii*, *lycopodium*, *nikt*, *heksemel* er et meget fint og let bevægeligt, stærkt støvende, svovlgult, ved berøring fløjelsagtigt og let anhæftende, men ikke

hygroskopisk pulver uden lugt og smag. Sporen danner en tresidet pyramide med konveks grundflade; alle flader har en voksagtig hinde og en fin mønstret skulptur af tykkere lister, der omslutter luftfyldte hulrum. *Lycopodium* indeholder ca. 50 % fed grøngul olie bestående af 28 % mættede fedtsyrer (med palmin-, stearin-, arachinsyre, 4 % 9:10 dioxystearinsyre) og 72 % umættede fedtsyrer (megen olie, syre samt linol- og hexadezylensyre).⁸¹ Iflg. andre analyser: 2–3 % sukker, citron-, æblesyre, harpiks, gummi, i 3 % askebestanddele mange aluminiumforbindelser.⁸² Sporerne har kun svage spor af alkaloiderne, men indtil 45 % af et celluloseagtigt kulhydrat sporonin (tidl. pollenen).⁸³ Det berettes dog om en russisk hyrdedreng, at han efter at have spist en stor portion *lycopodium* fik opkastning, kolik, diarré, svimmelhed o.a. forgiftningssymptomer,⁸⁴ jf. nedenfor (purgativ, abortivum).

Sporestøvets talrige benævnelser er for en stor part "bognavne": *heksemel*, *drudekorn* (drude = troldkvinde), *käring-*, *trollkäring-*, *krut*, *teufelssamen* o.lign. skyldes dels sporernes "mystiske" egenskaber, dels den til Lycopodiaceae (som til Filices) knyttede overtro inspireret af, at disse vækster formerer sig stærkt uden blomster.⁸⁵ De blev anvendt af hekse til fortræd, men værnede også mod forhekselse. Man lagde planten i vindueskarmen, i øl som ikke ville gøre og fløde, der ikke gav smør (Danmark).⁸⁶ På Lüneburg Heide blev sporer samlet omkring 24. juni lagt i barnets sut som værn mod krampe,⁸⁷ og krampe blev folkemedicinsk ofte tilskrevet en forhekselse. *Lycopodiums* anvendelse som apotropæum synes at være af slavisk herkomst.⁸⁸ Drogen hed i Sverige tidligere bl.a. *hexmjöl*, den nu gængse benævnelse *nikt* (*nick-mjöl*, -*gubba*) skyldes en tysk "oversættelse" nicht af nix alba "hvid sne" om zinkoksyd (lige-som *lycopodium* brugt mod hudløshed).

Med "hexmjöl" kunne gøres "magiske" kunster. Pulveret har som nævnt ingen adhæsion til vand, dækkede det vandet eller

Med verktyget till vänster skars en utrullad pillerdeg i lagoma bitar. Därefter trillades pillrena runda med pillertrillaren i överkant. Pillren rullades sedan i n-ikt (lummersporer) för att inte klibba ihop. Se även figur på nästa sida. Farmacihistoriska museet, Apotekarsocieteten, Stockholm.

Foto: Håkan Tunón.

blækket, kunne en finger eller pennen stikkes dybt deri uden at vædes. Støvet opfører sig som en væske, har i et skråtstillet glas altid horizontal overflade. Let antændeligt flammer det eksplosionsagtigt op med kortvarigt stærkt lys, men meget ringe røgudvikling, jf. *bloss-skrut, puff, futemjöl, vesslefes*.⁸⁹ Linné 1747: *om thet blæses øfver liuset flossar thet starckare och mera än krut. – Man kan ... dermed udrydde uhøflige Fluer, naar noget tages af Melet, kommes i en Pennefjer eller Papiirsør og blæses igjen-nem Lyset til det Sted, hvor Fluerne opholde sig* (1761).⁹⁰ *Lycopodium* blev benyttet til teater-effekter (kunstig lynild, ildebrand, fakkeltog, bål etc.), fyrværkeri, signalild, fotoflash, jf. *lynildspulver, blitzpulver*, under 2. verdens-krig til lysbomber og lyssporprojektiler, Japan

var (før 1942) største leverandør med 47 698 pounds i perioden 1939–41.⁹¹ Ildeffekten har muligvis også skullet skrämmme hekse,⁹² de polske kuvajer tror, at planten tiltrækker lynet, og vil ikke have den i nærheden af huset. – Sporerne fandt anvendelse til fysiske demonstrationer (klangfigurer, hårrørvirkning m.m.), som modelformpudder i metalstøbrier og standardmål i mikroskopien.

Ældre skolemedicins anvendelse af sporerne som indvortes lægemiddel blev forlængst opgivet, ”heksemelet” derefter næsten udelukkende benyttet af medicinalfabrikker og apoteker til at beströ piller med som beskyttelse mod fugtighed og for at hindre sammenklæbning, endvidere til indpudring af kondomer samt børnepudder (se nedenfor).

Piller med lummersporer. Farmacihistoriska museet, Apotekarsocieteten, Stockholm.

Foto: Håkan Tunón.

Sporerne (af *L. clavatum*) har fremragende lægekraft mod blæresten, som diuretikum og mod mavekneb (Engl. 1762),⁹³ de blev i russisk folkemedicin tilskrevet urin- og sveddrivende egenskaber og i tysk givet som emulsionsmidstur for blæresvagheder, børn fik "griesspulver" mod blærelidelser;⁹⁴ ud fra egne erfaringer anbefalede Greifswald-farmakologen H. Schultz at give *lycopodium* mod kulde- og arthritisbetingede blæresygdomme hos børn og ældre folk.⁹⁵

I sv. Finland (Värå) er givet *lycopodium* i mælk for menneskers og dyrs obstruktion,⁹⁶ russisk folkemedicin har drogen blandet i kwas som purgativ.⁹⁷ På militærhospitaller fik patienter, der simulerede, undertiden det såkaldte marodørpulver af *lycopodium*, kvassia, aloe og ravolie med drastisk lakserende virkning. – Sporerne blev i Ångermanland samlet til illegal fosterfordrivelse,⁹⁸ jf. i Småland *pig(e)krut*, forvansket til *pilkrut*.⁹⁹ – Børn med den

vane at sutte på fingrene fik *lycopodium* i sutton (Norge).¹⁰⁰ "Slangepulver" (måske maskmjøl) nævnes blandt råd mod hestens stivkrampe.¹⁰¹

I homöopati hører en af sporerne tilberedt bleggul tinktur til de mest benyttede midler for sygdomme i urin- og kønsorganerne, fordøjelses- og åndedrætsvejene, tinkturen gives bl.a. rekonescenter efter nervøse og febrile sygdomme.

Andre folkemedicinske applikationer: kogt med hampolie og voks til omslag på bryder; sporerne drysses på sår og intrigo (Russia), på – især småbørns – sår, kontusioner, væskende skrofuløse sår og eksemmer, intertrigo, brandsår, lokal betændelse, hudløshed (Norge, Danmark, Island, Sverige, Tyskland, Østrig),¹⁰² jf. *pillestov*, *strøpulver*, *børnebags dryssepulver*, *streu-*, *einklopfpulver*, endvidere for at beskytte den helende hud efter erysipelas, ulcerationer, herpes etc. (Forest Potawatomi indianere i Wisconsin, USA),¹⁰³ i poser på

podagra (1772).¹⁰⁴ Som ingrediens i kosmetik og børnepudder er *lycopodium* nu næsten helt fortrængt af mineralske substanser, da sporerne kan udløse allergiske reaktioner, især høfeber. – De blev drysset på sår etc. dels for at tørre dem og dels som styptikum (Samer i Finland, Bayern, Forest Potawatomi indianere, USA).¹⁰⁵

KILDEHENVISNINGER

- 1 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen der versch. Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 62.
- 2 Lightfoot, John, 1883, *Flora Scotia*, London, jf. Cameron, John, 1883, *Gaelic names of plants*, Edinburgh & London, s. 96.
- 3 Qvigstad, J., 1932, *Lappische Heilkunde*, Oslo, s. 70, 81 (til piger tages enkelte sporeaks, til drenge hele toppen); Steen, Adolf, 1961, *Sameenes folkemedisin*, Oslo, s. 27.
- 4 Annenkov, N., 1878, *Botaniceskij slovarb*, Sankt Petersburg, s. 203f., jf. Kroeker, Ludw., 1947, *Das neuzeitliche Kräuterbuch 2*, Stuttgart, s. 26f.
- 5 Hornemann, J. W., 1837, *Dansk øconomisk Plantelære 2*, København, s. 35of. (gives i meget små doser); Marzell, Heinrich, 1935, *Neues illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 496f.; *Historische Studien aus d. Pharmakolog. Inst. d. Univ. Dorpat 1*, 1889, s. 224; Müller Dietz, Heinz et al., 1968, *Arzneipflanzen in d. Sovjetunion 4*, Berlin, s. 50.
- 6 *Festskrift til H. F. Feilberg*, 1911, København, s. 732 (Härjed.); Niessen, J., 1937, *Rheinische Volksbotanik 2*, Berlin, s. 97; Lightfoot [note 2]; *Historische* [note 5] 4, 1894, s. 187; Dietz [note 5].
- 7 Marzell [note 5], s. 497; *Historische* [note 5].
- 8 Smith, Huron H., 1932, *Ethnobotany of the Ojibwe Indians* (Bulletin of the Public Museum of the city of Milwaukee 4.3), Milwaukee, s. 375.
- 9 Marzell, H., 1938, *Geschichte und Volkskunde d. deutschen Heilpflanzen*, Stuttgart, s. 45; Höfer, F. & Kronfeld, M., 1889, *Die Volksnamen d. niederösterreichischen Pflanzen*, Wien, s. 15.
- 10 *Historische* [note 5]; Dietz [note 5].
- 11 Aune, Hermann, 1939, *Skikk og tru*, Oslo, s. 28.
- 12 Nadkarni, K. M., 1954, *Indian materia medica I*, Bombay, s. 758.
- 13 Thottiske Samling (Kgl. Bibl., København) 249 8°, s. 62f.; Hauberg, Paul, 1927, *En middelalderlig dansk Lægebog*, København, s. 42; herhen måske holl. steenklaver: Heukels, H., 1907, *Woordenboek d. Nederl. Volksnamen van Planten*, Amsterdam, s. 147.
- 14 Heidt, Karl, 1942, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheim. Heilpflanzen in d. Volksmedizin*, Giessen, s. 29.
- 15 Dietz [note 5].
- 16 *The Gardens' Bulletin VI*, 1960 [1929–30], s. 132.
- 17 *Suśrutas Āyurvedādas 2*, 1847, ed. Hessler, Erlangen, s. 47.
- 18 *Miscell. cur. Acad. Leopold 4*, 1676, s. 192.
- 19 Quisling, N. A., 1918, *Overtroiske kure og folke-medicin i Norge*, Christiania, s. 49 (Fyresdal), jf. Krogh, J. A., 1813, *Efterrettn. om Provstiet Nordfjord*, Bergen, s. 271.
- 20 Verhand. d. kaiser.-königl. zool.-bot. Ges. in Wien II, 1861, s. 155 (ruthenere, et mälkeafkog).
- 21 *Heil- und Gewürzpflanzen 17*, 1936, s. 30–32 (Wilna); Gréb, Julius, 1943, *Zipser Volkspflanzen*, Kesmark.
- 22 Hovorka, O. von & Kronfeld, A., 1908, *Vergleichende Volksmedizin I*, Stuttgart, s. 50f.
- 23 Annenkov [note 4]; Dietz [note 5]; Linné, Carl von, 1910, *Linnés botaniske "prælectiones privatissime"* på Hammarby 1770 (Bergens Museums Aarbok nr 1), Bergen, s. 65: *Endel fordrive med Decocet Fosteret*.
- 24 Krebel, Rud., 1858, *Volksmedizin u. Volksmittel versch. Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 134, 171.
- 25 Bertotto, Julio César, 1949, *Flora medicinal*, Buenos Aires, s. 120.
- 26 Hovorka og Kronfeld [note 22], netáta også til Juniperus sabina: Machek, Vaclav, 1954, *Ceská a slov. jména rostlin*, Praha, s. 27, 39.
- 27 Således Bartscher, H. C., 1596, *En liden Bog om alle hande Siugdom*, Schleswig, i tysk er

- optegnet *jungfernkrat* og *schosswurz*: Aigremont, 1910, *Volkserotik und Pflanzenwelt* 2, Berlin, s. 92.
- 28 Linné, Carl von, 1952 [1747], *Herbariones Upsalienses* 1. *Herbarionerna*, Uppsala, s. 15f.
- 29 Osiander, Joh. Fr., 1838, *Volksarzneymittel*, Tübingen, s. 474.
- 30 Höfer & Kronfeld [note 9]; Marzell [note 9], s. 17; Kroeber [note 4], s. 26f.
- 31 Wartmann, B., 1874, *Beiträge z. St. Gallischen Volksbotanik*, Wien, s. 47.
- 32 Quisling [note 19], s. 27.
- 33 Quisling [note 19], s. 81; Steen [note 3].
- 34 Möderndorfer, Vinko, 1964, *Ljudska medicina pri slovencih*, Ljubljana, s. 338.
- 35 Annenkov [note 4], Wologda.
- 36 Dietz [note 5].
- 37 Jónas Jónassons optegn. om isl. folklore, Dansk Folkemindesamling nr. 2226, 2366; Krebel [note 24].
- 38 Coon, Nelson, 1963, *Using plants for healing*, New York, s. 149; Dragendorff [note 1]; Bertolo [note 25]: meget værdsat afrodisiakum.
- 39 *Maanedsskrift for Dyrlæger* 39, 1927–28, s. 400 (Skernegnen).
- 40 Densmore, Frances, 1928, *Uses of plants by the Chippewa Indians* (44th ann. rep. Bureau Amer. Ethnol. 1926–27), Washington, s. 290, 362.
- 41 Degener, Otto, 1945, *Plants of Hawaii National Park*, Ann Arbor, s. 24.
- 42 Sirelius, U. T., 1921, *Suomen kansanomaista kulttuuria* 2, Helsingissä, s. 568; *Finlands svenska folkdiktning* VII. 5 *Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 548 (1901); Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 213ff. (også andre arter).
- 43 Garcia de Orta 7.2, 1959, s. 306.
- 44 Landt, J., 1800, *Færøernes Beskrivelse*, København, s. 218, 452.
- 45 Rasmussen, R., 1950, *Føroysk plantunøvn*, Tórshavn, s. 69f.
- 46 Quisling [note 19], s. 41, Søndmør.
- 47 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemedicinske lægeurter*, Christiania, s. 18, 46, sml. *Det da. Landhusholdningsselskabs Skrifter* 4, 1794, s. 51 (øldekokt drikkes).
- 48 Gréb [note 21], efter forf.s manuskr.
- 49 *Historische* [note 5] 4, 1894, s. 201f., 241.
- 50 Boers, Kr., 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 122.
- 51 *Bulletin* [note 16], s. 282.
- 52 Hornemann [note 5]; Leunis, Joh., 1877, *Synopsis der drei Naturreiche* 3, Hannover, s. 1442; Pieper, Rich., 1897, *Volksbotanik*, Gumbinnen, s. 590.
- 53 *Historische* [note 5]; *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift*, 1914, s. 45.
- 54 Gunnerus, J. E., 1766, *Flora Norvegica* I, Nidrosiæ, s. 5.
- 55 Bergen, Fanny D., 1899, *Animal and plant lore*, Boston, s. 113.
- 56 Hunt, R., 1881, *Popular romances of the West England*, London, s. 415.
- 57 Tillhagen, Carl-Herman, 1962, *Folklig läkekonst*, Stockholm, s. 266.
- 58 *Historische* [note 5].
- 59 Roi, Jacq., 1955, *Traité des plantes médicinales Chinoises*, Paris, s. 42, 325, jf. Stuart, G. A., 1911, *Chinese materia medica. Vegetable Kingdom*, Shanghai, s. 25of. Drogen er tilsyneladende harmløs, men et kinesisk navn *chin pu huan* betyder 'kan ikke byttes for guld' (*Bulletin* [note 16], s. 88).
- 60 Parham, H. B. Richenda, 1943, *Fiji native plants*, Wellington, s. 71, 137 (sygdom ikke nævnt).
- 61 Niessen [note 6].
- 62 Wille, H. J., 1786, *Beskr. over Sillejords Præstegjeld i Norge*, København, s. 18; Strøm, H., 1762, *Beskr. over Fogderiet Søndmør* I, Sorøe, s. 105; Quisling [note 19], s. 45; Flatin, Tov, 1923, *Gamalt frå Numedal* 3, Oslo, s. 58.
- 63 Linné [note 23]; *Festskrift* [note 6]; *Västerbotten*, 1926, s. 253 (især lus på svin); Retzius, A. J.,

- 1806, *Flora oeconomica Sveciae* 2, Lund, s. 433, 437; Tillhagen [note 57], s. 263.
- 64 Wedel, L. M., 1769, *Oeconomisk-patriotiske Afhandlinger*, København, s. 39; Boers [note 50], s. 131; *Farm. Tidende*, 1910, s. 448.
- 65 Rasmussen, R. K., 1959, *Gomul fôroysk heimarað*, Tórshavn, s. 68, 82, 109f.
- 66 Retzius [note 63], s. 43 (kalve); Marzell [note 9]; Jackmann, Otto, 1955, *Gebirgspflanzen in Sage und Brauchtum*, Oberstdorf, s. 10.
- 67 Lyttkens, Aug., 1912–15, *Svenska växtnamn* 3, Stockholm, s. 1601, 1604; Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*, Lund, s. 178, 181; Marzell, H., 1913, *Die Tiere in deutschen Pflanzennamen*, Heidelberg, s. 121.
- 68 *Det da. Landhusholdningsselskabs Skr.* 4, 1794, s. 31; Kamp, J., 1877, *Danske Folkeminder*, Odense, s. 176.
- 69 Retzius [note 63], s. 432f.
- 70 Hornemann [note 5].
- 71 Quigstad [note 3].
- 72 Hess. *Blätter für Volkskunde* 3, 1904, s. 124; Jackmann [note 66]; også om andre planter.
- 73 Arch. d. *Pharmazie & Berichte d. Deutsch. Pharm. Ges.* 10, 1935, s. 452; *Acta poloniae pharmaceutica* 3, 1937, s. 23, 470; *Bull. d. Sciences pharmacol.* 33, 1937, s. 470ff.; *Rocaniki chem.* 18, 1938, s. 88; *Chem. Abstr.*, 1938, 9092 (ref.); *Canadian Journal of Research*, 1944, s. 22, 137; *Chem. Ber.* 7–8, 1952, 85, s. 663–685; Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 145; Dietz [note 5], s. 49 (m. litt.henvisn.).
- 74 *Jahresbericht über die Fortschritte der Pharmakognosie, Pharmazie und Toxikologie*, 1888, s. 8f., 1886, s. 502; *Pharm. Zeitung*, 1892, s. 409.
- 75 *Acta* [note 73].
- 76 Schultz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung u. Anwendung der deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 36; Kroeber [note 4].
- 77 Kroeber [note 4].
- 78 Flückiger, F. A., 1891, *Pharmacognosie d. Pflanzenreiches*, Berlin, s. 253.
- 79 Om indsamling: *Pharm. Zentralhalle*, 1932, s. 49–52.
- 80 Wedel [note 64].
- 81 *Pharm. Zentralhalle*, 1930, s. 221.
- 82 Kroeber [note 4], s. 27.
- 83 Gessner [note 73].
- 84 *Historische* [note 5].
- 85 *Handwörterbuch d. deutschen Aberglaubens* 1, 1927–28, Berlin, s. 926.
- 86 Kamp [note 68]; Andersen, Anton, 1885, *Fra Planternes Verden*, København, s. 196; *Deutsche bot. Monatsschr.* II, 1893, s. 75.
- 87 Kück, Ed., 1906, *Das alte Bauernleben d. Lüneburger Heide*, Leipzig, s. 9.
- 88 Marzell [note 9], s. 44.
- 89 Lyttkens [note 67]; Vide [note 67], s. 34f., 230, 326.
- 90 *Det da. Landhusholdningsselskabs Skr.* 4, 1794, s. 50, efter Paulli, Johan, 1761, *Dansk Oeconomisk Urtebog*, København, s. 276f.; hertil måske *kärpäsenruutia* 'fluekrudt': Suhonen [note 42], s. 213.
- 91 *Economic Botany* 1, 1947, s. 175.
- 92 Hertil måske *gastblos*: Vide [note 67], s. 84.
- 93 Hudson, Wm., 1762, *Flora Anglicana*, London, s. 107.
- 94 Marzell [note 5].
- 95 Schultz [note 76], s. 35f.
- 96 *Magisk folkmedicin* [note 42], s. 480 (1916).
- 97 *Historische* [note 5], guvern. Perm 1813.
- 98 *Ångermanland-Medelpad*, 1935, s. 43.
- 99 Lyttkens [note 67]; Vide [note 67], s. 222f. (mener der foreligger en fejl).
- 100 Neergaard, Sig., 1927, *Skikk og bruk*, Oslo, s. 97.
- 101 Tang Kristensen, E., 1871, *Jyske Folkeminder* 1, København, s. 112; Boers [note 50], s. 54.
- 102 Neergaard [note 100]; Reichborn-Kjennerud, I., 1940, *Vår gamle trolldomsmedisin* 3, Oslo, s. 61, og sm. Forf. [note 47], s. 18; Hornemann [note 5], 1806, s. 902; Jónasson [note 37], nr. 2157; Otto, Carl, 1841, *Arzneimittellebre für Wundärzte*, Leipzig, s. 187 (med zinkoksyd til salve, et fortreffeligt legemiddel); Linné [note 23]; Retzius [note 63], s. 434; Heeger, Fritz,

- 1936, *Pfälzer Volksheilkunde*, Neustadt an der Weinstraße, s. III; Lammert, G., 1869, *Volksmedizin und medicinischen Aberglauben in Bayern*, Würzburg, s. 121, 182; Fossel, Viktor, 1886, *Volksmedizin und medicinischen Aberglauben in Steiermark*, Graz, s. 82; Gréb [note 48]; Schultz [note 76], s. 35; Kroeber [note 4]; Marzell [note 9].
- 103 Smith, Huron H., 1933, *Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians* (Bulletin of the Public Museum of the city of Milwaukee 7.1), Milwaukee, s. 64.
- 104 Wedel [note 64].
- 105 Steen [note 3]; Höfler, M., 1893, *Volksmedizin und Aberglauben in Oberbayern*, München, s. 108; Smith [note 103].

MESTERROD (*IMPERATORIA OSTRUTHIUM*) SOM VETERINÆRPLANTE

Mesterrod – alene det stolte navn siger meget! Imperator betyder jo kejser eller hersker og viser, hvor stor betydning og lægekraft man har tillagt denne plante. Artsnavnet *ostruthium* er derimod af uvis oprindelse. Floraværkernes storskærm kendes næppe uden for botanikernes kreds; af de folkelige navne bruges især *mesterrod*, som dog først nævnes litterært fra 1678 (Thott 4° 718, 65). *Mesterurt*-rod dukker herhjemme op fra slutningen af 1400-tallet (*Ny kgl. Saml.* 4° 314b), *kejserurt* ca. 1700 (Moth K 81). Navnet ”mesterrod”, ”mesterurt” kendes også på Island og Færøerne, i svensk, finsk, norsk, engelsk, hollandsk, tysk og fransk – rimeligvis alle steder oversat fra plantens latinske slægtsnavn.

Den hører til Umbellifererne og mange af de gode egenskaber synes lånt fra skærplanten *Laserpitum* (foldfrø), der vokser i Middelhavsegnene. Men ellers er mesterrod en specifik nordeuropæisk lægeplante; den nævnes ikke i oldtidslitteraturen (gror ikke i Grækenland) eller kan med sikkerhed identificeres i middelalderens botaniske og medicinske skrifter. Disse bygger næsten udelukkende på antike forfatteres oplysninger. Mesterroden vokser vildt ved foden af Alperne og enkelte steder herhjemme (Jylland, Fyn, Bornholm), men alt tyder på, at den af munkene blev ført hertil engang i middelalderen. Den nævnes af Henrik Harpestræng i 1200-tallet, og Christiern

Pedersens lægebog 1533 skriver om *Mester Vrt*, som groer her i Landene i Vrtegaardene (s. 70a). At man allerede da nærede en urokkelig tro på mesterrods mirakuløse lægekraft fremgår af Henrik Smids urtebog fra 1546; det hedder her, at *den hielper visselegen den kaalde døde mand op i Sadelen igjen!* (Simon Paulli omtaler den som dyrket 1648 og P. Kylling nævner den 1688 fra Bornholm).

Apoteker J. Lind skrev i sin bog *Om Lægeplanter i danske Klosterhaver og Klosterbøger* (s. 38, jnf. s. 44): *I en gammel Have ved Ørslevkloster har jeg fundet *Imperatoria ostruthium*, som ogsaa er almindelig i Bønderhaverne ved Hobro.* Samme forfatters *Klosterhaven i Øm* (1937, s. 14) oplyser om mesterrod, at den er en af de berømteste gamle Lægeplanter, den aromatiske Rod brugtes mod Feber, nu anvendes den kun af Dyrzlæger.

Mesterrod blev i tidligere århundreder næsten betragtet som et universalmiddel. Men det gik den som så mange andre lægeplanter: fra at være en almindelig brugt droge i humanmedicinen blev den efterhånden ”degraderet” og endte med at blive en udpræget veterinærplante. I de såkaldt gode gamle dage, da der endnu ikke eksisterede et organiseret dyrzlægevæsen, var man i landsbyerne ofte henvist til selv at behandle syge husdyr med remedier fra have, mark eller materialeskab. Indtraf der sygdomme, pest etc. i besætningen, måtte man

		I.							
*JALAPA	<i>Radix</i>	-	-	Burger-rot	-	i Dr.	-	-	9
Pulverat.	-	-	-	Stött	-	-	-	-	I
*ICHTHYOCOLLA	-	-	-	Husblåß	-	-	-	-	I
IMPERATOR.	<i>Radix</i>	-	-	Mäster-rot	-	i Unce	-	-	I
§ INDIGO	-	-	-	-	-	i Dr.	-	-	I
ph.p. INFUSUM	Malti	-	-	-	-	(i Con.	-	-	3
*	Rhei	-	-	Rhab. dropp.	-	(i Lib.	-	-	I
				med Vatn	-	i Unce	-	-	2

Ett utdrag ur den s.k. Svenska taxan från 1739 eller egentligen = Taxa, Hwarefter alla Medicamenter och Wahror på Apotheken i Sveriges Rijke befindelige böra försäljas. Fastställd Wid Riks-Dagen Åhr 1739. Stockholm. Denna utgjorde en sorts prislista över vad olika läkemedel kostade. Imperator. radix är mästerrot.

stole på egne erfaringer – eller de ”kloge folk”. En og anden klog mand kunne vel undertiden helbrede et husdyr, men kun altfor ofte bidrog de med deres uvidenhed tværtimod til at fremskynde sygdommen. Det var selvsagt navnlig tilfældet, når det drejede sig om smitsomme sygdomme – ”dyrlægerne” bar smitten fra sted til sted. Endelig gjorde datidens dårlige og sparsomme foder (især om vinteren) sikkert meget til, at dyrene blev modtagelige for smitte og epidemierne fik et ødelæggende omfang.

Blandt de husråd, som var mest benyttet, hørte først og fremmest ”den mesterlige rod”. Kvaksalverne dyrkede den i deres have og førte drogen med i urteposen, når de drog ud på sygebesøg. Fynboen Anton Andersen skriver 1885 (*Fra Planternes Verden* s. 178, 180f.), at *den dyrkes endnu af og til i de gamle bønderhaver ... og endnu bruges planten for sygdomme hos kreaturerne.*

Dersom *den [mesterrod]* fandtes i større Mængder, vilde den være af Vigtighed for Dyr-lægerne, skrev C. G. Rafn i sin *Danmarks og Holsteens Flora* bd. II, s. 360. Men selvom Imperatoria ikke var og er almindelig her i landet, og skønt dyrlægerne måske aldrig gjorde

større brug af den, fik den alligevel en fremtrædende plads inden for veterinærmedicinen. Kneb det f.eks. med at holde liv i spædekalvene, gav man dem svovl, krudt og mesterrod i koens første mælk,¹ og fik kalvene *undt i ælyw*, skulle de have et afkog af mesterrod,² idet man havde talemåden *den raa plante løsner, den kogte binder*. I Holbæk amt er syge kalve blevet indgivet ni slags medicin, indeholdende bl.a. hørfrø, flyverøn og mesterrod.³ En Cyprianus, der tilhørte den kloge mand Henrik Kokborg, nævner som råd mod kalvekastning, at der fremskaffes et pulver af hørfrø og mesterrod; pulvertet skulle røres ud i vand og gives koen tre morgener i træk, mens den var fastende.⁴ På en af Kokborgs trykte sedler står et andet råd mod samme sygdom: koen skulle have en blanding af pulveriseret løvstikkerod, dyvelsdræk, krudt, mesterrod, angelik, hørfrø og salt, efter at den var ført fra tyren. Før indbindingen skulle stalden meget omhyggeligt renses og desinficeres – thi *dersom Midlet skal gjøre Nytte da maa det nøjagtig udføres uden nogen hjæpperi*.⁵ Samme Kokborg kender *En ufejbarlig Recept, der tjener imod alle(!) Kreatur Sygdomme (over de 100de Gange prøvet med Held). Hemmeligheden bestaaer i en passende*

Blanding [af 10 substanser, bl.a. mesterrod], *alt efter Kreaturets Alder og Størrelse*. Han slutter dog: *Ja, dette ere sikre Midler i Tilfælde Dyr-lagens Raad (der helst først bør søges) skulde ej være tilstrækkelig*.⁶

En anden jysk Cyprianus – Lars Kanneworff's – giver følgende opskrift på et middel for "grøder" (tb) hos kør: Mesterrod, paradiskærne (Amonum melegueta), dyvelsdræk, kroppulver og foenum græcum (bukkehornfrø) blandes til pulver og 20 lod deraf gives hvert kreatur ind med en skefuld salt efter åreladning m.v. I lidt ændret form anbefales samme recept for stensyge hos kør.⁷ Et utriveligt husdyr fik en blanding af flyverøn, mesterrod (stor dosis), sort kommen og gråt svovl.⁸

Af Kristen Boers *Dansk veterinær Folkemedicin* fremgår det med al tydelighed, i hvor stor udstrækning man engang gjorde brug af mesterroden til syge og/eller forheksede dyr. Planten nævnes i råd for bl.a. lungesyge hos kør,⁹ mod blodpis¹⁰ og gulslot (icterus); man indgav kalmusrod, signeknoplægerfrø (marietidsel), storskærmrod (mesterrod) og køkkensalt udrørt i lunkent øl.¹¹ Blev en ko afkræftet – hvad ofte var tilfældet om foråret før udbindingen – havde den fået "solskud"; mesterrod plus ni andre substanser blev blandet sammen og brugt til røgbad *tiendes giort en Gang daglig i 3 Dage*.¹² En frygtet kvægsygdom var kalvekastningen (se ovenfor), og næsten utallige er de midler – eksakte og magiske – som blev bragt i anvendelse for at bekæmpe sygdommen. Der blev selvfolgelig også forsøgt med mesterrod.¹³ Kendte man ikke sygdommens navn, skrev den kluge mand blot en recept *For alle Slags Syge* – og i den var mesterroden altid at finde.¹⁴

Blev hesten syg, tyede man ligeledes til denne lægeplante, f.eks. for kværke,¹⁵ hoste,¹⁶ lunge- og leverlidelser¹⁷ og engbrystighed.¹⁸ Heste med skurv fik mesterrod med syv andre substanser i lunkent øl.¹⁹ "Indvortes Sygdom"

var pulterkammerbetegnelsen, når kursmedene var ude af stand til at stille diagnosen; de skrev da en recept med et utal af remedier – 20–30 forskellige planter blandet sammen (en af dem måtte vel kunne hjælpe!), og blandt de øverste på listen figurerede mesterrod.²⁰

Vor plante blev ofte brugt mod forstoppelse hos heste tillige med cirka 30 andre urter.²¹ I gammel tid nærede bønderne stor frygt for, at en hest skulle æde "forgift", hvorved man forstod mange ting, således edderkopper, hesteigler, spindelvæv, fjær o.s.v. For sidstnævnte var *Springrod, Haarrod og Mesterrod det bedste*.²² Datidens heste blev tit plaget med diarré og blandt de mange urter til bekämpelse finder vi også mesterurt i vin.²³

Ville en hest ikke trives, blev der forsøgt med en lang række overtroiske behandlinger, fra trylleformularer og en hængt tyvs afskærne finger til lækatteskind anbragt i hestestalden og asken af en sort kat. Men slog det hele fej, sågte man tilflugt hos de kendte og prøvede lægeurter, hvoraf mere end et halvt hundrede blev indgivet vantrevne heste; mesterroden hører til de første, som nævnes.²⁴

Sår og bylder kunne påføre en hest svære lidelser, måske drejede det sig om skud- og stiksår fra slagmarken og hestelægerne foreskrev mange forskellige kure, således røgbade med tør mesterururt.²⁵ Også skurv hos heste behandles med mesterrod.²⁶

Til de hestesygdomme, man forhen stod næsten hjælpeløs over for, hørte snive eller springorm (malleus) – en og samme sygdom. Den var kendt fra oldtidens dage (omtalt bl.a. af Aristoteles) og blev bekæmpet med de mærkværdigste midler: trylleformler, levende musvæge brændt til pulver, katteskarn, haneøjne, aske af ligkiste – alt indgivet dyret i vin etc. Boers opremser over tre snese lægeurter for snive, blandt dem finder vi atter den højt værdsatte mesterrod.²⁷

Sygdomme hos fårne hører vi ikke meget om i gammel tid. Et får havde dengang ikke

større værdi, så man fandt ikke anledning til at gøre noget ekstraordinært, hvis et enkelt får blev sygt. Men hændte det, at flere får gik til, måtte et eller andet husråd prøves. Det gjaldt fåresygen "retsne" (resne = hæve; tungen resner = hæver) som ofte dræber mange og de bedste. Og igen var det mesterroden, man gravede op i haven og blandede med ensian, løvstikke, bukkehorn-frø, aloe, alantrod og hørfrø samt rugmel og salt og gav de syge dyr tre dage i træk.²⁸ Stivkrampe eller "lamdød" hærgede ikke sjældent de for tidligt fødte lam, og mod denne sygdom havde man følgende kur: *Tag mester wrt heller rudit. Item sod och weibred och matrem lige mögit man kand slauff, stöd det i en morter med saht och giff huer lam saa mögit man kand holledt i mellem 2 fingere.*²⁹

Også "svinedød" og "svinesyge" var sikkert fællesnavn til en række forskellige sygdomme hos svin, bl.a. rødsyge, miltbrand og svinepest. Mangt og meget blev forsøgt, der blev læst trylleformler over de syge dyr, men også indgivet lægeurter: mesterrod, grøn og sort nyserod, bulmefrø, alrune o.m.a.³⁰

Som apotropæum mod alskens forgørelse fandt mesterroden rig anvendelse, sagtens på grund af rodens skarpt krydrede lugt og smag. *Denne Urt, navnlig Rod og Frø, har skarpe, bidsende Eigenskaber, i hvilken Henseende den overgaaer Peber og andre skarpe og varmende Urter*, skriver Henrik Smid i sin Lægebog 1546 (s. 461). Mange sygdomme, især de smitsomme, tænkte man sig forårsaget af (sygdoms-)dæmoner, der søgte fordrevet med stærkt og ildelugtende vækster som mesterrod, sevenbom, løvstikke. Man synes forvrigt at have skelnet temmelig nøje mellem de habituelt ensartede skærplanter mesterrod og løvstikke.

Folkemindesamleren Jens Kamp fortæller 1877 (*Danske Folkeminder*, s. 168), at finthakket mesterrod, blandet med hørfrø og rørt op i øl, er et i Jylland almindelig kjendt og brugt Middel mod Forgjørelse ... baade til Dyr og Mennesker.

Og fra vor tid: *den er almindelig kendt i de midtjyske Hedeegne ... baade i grøn og i tør Tilstand ... brugt til saavel syge som forheksede Kreaturer* (H. P. Hansen, *Hyrdeliv paa Heden*, 1941, s. 124). Det vides med sikkerhed, at den blev dyrket meget i Silkeborg-egnens haver og ofte benyttet som lægedomsurt.³¹ Mesterroden blev lagt i vandtruget, før kørerne skulle drikke, så var de været mod trolddom. Og tydede det på, at de allerede var forhekset, bandt man roden til køernes horn, evt. med lidt kirkegårdsmuld. Strøedes der også hørfrø foran stalddøren, kunne ingen heks slippe derind. Henrik Kokborg's trykte *Cyprianus* anbefaler mod hekseri hos kreaturer et pulver at tretten substanser, bl.a. mesterrod, som kørerne skulle indgives før solopgang. Det samme middel var tjenligt til den ko, som havde malkefejl, eller af hvis mælk der ikke kunne kærnes smør; endvidere – i en lidt ændret form – til syge svin. Samme *Cyprianus* giver en lang og omstændelig beskrivelse af, hvordan en række substanser skal anbringes i borehuller over dørene som værn mod hekseri på mennesker og husdyr. Blevet kreatur "fordærvet" (forgjort), var det godt at sætte mesterrod, ensian- eller bregnerod, løvstikkerod og syv andre ingredienser på tre pægle brændevin og give det ind (E. Tang Kristensen, *Gamle Raad*, 1922, s. 235). Var hønsene forhekset, skulle der blandes pulveriseret dyvelsdræk, mesterrod, angelikrod og hørfrø i foderet. Probatum est! Mod "fejls hos gæs" anføres et pulver af ti forskellige substanser, bl.a. mesterrod, udrørt i groft rugmel og vand. Gæssene skulle have det før solopgang og evt. ved tvangsfodring. *Dette er et probat Middel mod alle Sygdomme hos Fjerkrae* (H. P. Hansen, *Kluge Folk I*, 1942 s. 35). Erik Lassens *Cyprianus* anbefaler, naar Kør af onde Mennesker forgjøres: *tag Mesterurt, Løgstilke [løvstikke], Burgeurtens [lungeurt] Rod og Malurt, hak disse smaa og giv Koen, at hun slikker det ind* (ibid. II, 1943, s. 103f.). Kom der ikke smør, hvor meget man kærnede, var

en heks på spil. Men man vidste råd, borede et hul i kærnestaven og lagde deri en blanding af bævergejl, mesterrod og flyverøn (Dansk Folkemindesamling 1906/89: 1334: Thisted amt ca. 1870). Til rengøring af forheksede kar og redskaber var mesterrod ufejlbartig – ifølge en gammel ”Kunstbog” fra Jylland 1785 (Tang Kristensen, *Sagn og Overtro* 1883, s. 378).

Jens Kamp skriver i *Danske Folkeminder* 1877 s. 173:

Min Fader havde for en fyrretyve Aar siden en Ejendom i Nærheden af Nykjøbing paa Mors. Det traf sig da et Aar, at vi ofte havde Uheld med Kreaturerne, flere Kør tabte Mælken og andre fik en eller anden Sygdom, saa de døde, eller ogsaa maatte vi se at faa dem solgt; thi saa kom de sig altid [mangelsgdom?]. Min Moder søgte da til en klog Kone, som sagde, at Kvæget blev forgjort; men hver Gang vi derefter fik et nyt Stykke Kvæg, skulde hun bære sig ad paa følgende Maade: Naar det nye Kreatur første Gang blev trukket hjem til Gaarden, skulde hun tage et lille Stykke Rugbrød og deri sætte lidt flyvende Røn og Mesterrod og derpaa gaa Kreaturen i Møde og stikke Brødet i Munden paa det, samt sørge for, at Koen fortærede det. Naar Dyret derefter var kommet i Stald, skulde hun tillave et Stykke Brød paa samme Maade og sætte det op over Fæhusets Dør, saa kunde Heksen ikke gaa ind i Stalden. Det blev gjort og ligegodt saa hjalp det.

På Sjælland kendte man også mesterrodens apotropæiske egenskaber dør fik koen før kælvningen indgivet ni slags medicin, bl.a. hakket rønnetræ, hørfrø, mesterrod, svovl, salt, sod m.v. – så kunne heksen ikke skade den. (J. Kamp, *Dansk Folketro* ed. Inger M. Boberg 1943, s. 72).

En gennemgang af det veterinærhistoriske materiale fra udlandet viser, at man også der værdsatte mesterroden. *I norske bondehager blev mesterroten dyrket til 1780-årene*, men

Mästerrot (*Imperatoria ostruthium* eller *Peucedanum ostruthium*), ur F. B. Vietz, *Icones plantarum medicinae-oeconomicae-technologicae*, 1800.

så blev det åpenbart slutt ... For nogle år siden blev den funnet i største mængde i nærheten af Lyseklostres ruiner (Rolf Nordhagen, *De gamle Klosterhaver*, 1939, s. 33f.). Og pastor Wilse fortæller i sin *Beskrivelse over Spydebjerg Prästegjeld* 1779 s. 52 (tillægget), at man i Østfold anvendte mesterrod som middel mod *hønsefer i foret*, en ret udbredt overtroisk forestilling. Det hed om en sådan fjer, at den kunne dræbe en hest.³²

Fra Sverige oplyses, at *Boskapsläkare nyttja den på sine ställen mycket både för hästar och kör, när ätlusten utan medföljande feber är minskad, då den antingen groft pulveriserad eller mycket karfwad [snittes] ingifwes till et eller två lod*.³³

Mesterrod er som før nævnt vildtvoksende i Alpeområdet, og her tror man endnu, at en kurvfuld af urtens rødder, anbragt i kostalden, hjælper kørerne mod alle sygdomme; derfor hentes planten ned fra bjergene og plantes i

dalene (Vorarlberg i Østrig).³⁴ Den fintsnitte rod regnes for et effektivt middel mod såvel menneskers som husdyrs mavesmerter.³⁵ Forhen fik en ko efter kælvningen et på højre horn udslået æg, et stykke sukker samt en skive brød med mesterrod og vievand; det hele kaldtes Weisat.³⁶ I Tyrol skulle der juleaften røges med mesterrod såvel i stuer som stalde; så var man sikret mod troldtøj.³⁷

Nu er hekse og trolde vel selv blevet bandlyst, men husdyrene bliver stadig syge, og den navnkundige mesterrod finder stadigvæk anvendelse. Det gælder således, når en ko har "Volltrünke" (vomparese); det sikre middel er da et udtræk af urten samt af rude (Ruta graveolens).³⁸ En hestelægebog fra 1793 giver anvisning på, hvordan en ryttær skal behandle sin hest, så den vinder alle væddeløb:

Hvorledes Hr. Siegmund, Hertug af Østerrike, haver lært at rende til Maals. Tag et Lod Perimistel, et Lod Galgan, et Lod Ephau af Engen, et Lod Mester Urt Rod, et Lod Eber Rod, to Lod Weyel Rod, et Lod Egeløv, som er tørret i Solen, et Lod wild Meyran, paa tydsk Wolgemuth, disse fornævnte Stykker stød alle til Pulver, blande det blandt hinanden og naar du vil til Veddes med nogen, saa giv Hesten dette Pulver tre Dage blandt Foeret, og bespreng det hver Gang med god Viin, eller Malvesier, saa skal du see et stort Under.³⁹

Også i Svejts fandt mesterroden anvendelse mod sygdom og trolddom. Den var et sårlægemiddel efter tyres kastration (St. Gallen)⁴⁰ og man undgik vanskeligheder ved forarbejdningen af ost og smør, om mesterurtens rødder lagdes korsvis på fadene; så kunneosten ikke mislykkes, mælken lod sig altid kærne.⁴¹ Endnu omkring 1880 opgravede overtrøstiske bønder denne rod St. Hans nat og bandt den til stalddøren, for at ingen heks kunne

passere.⁴² I kanton Uri gik man ved bekæmpelsen af spøgelser endnu mere omhyggelig til værks; ved siden af mesterroden skulle lægges et stykke indviet brød og et viet vokslys over hus- eller stalddøren.⁴³

I Tyskland har dyrlæger med og uden eksamen anvendt mesterrod i fordøjelsessitimulerende "kvægpulvere".⁴⁴ En urtebog fra 1551 oplyser, at den navnlig plantes i haverne til hornkvæget, som faar den i et pulver med salt.⁴⁵ Den skulle også kunne berolige heste (Schlesien)⁴⁶ og gøre dem udholdende – de fik et rodstykke i små bygmeleskugler⁴⁷ – og stærke, så de kunne løbe tre dage i træk uden æde og uden at blive syge, takket være kraften i mesterrod og et par andre skærmlplanter samt bakketidsel (*Carlina acaulis*).⁴⁸ Endvidere for at give hesten et smukt ydre uden overdreven fodring. Men for at være virksom skulle mesterroden graves op mellem de to Fruerdage (Maria himmelfartsdag 15. august og Maria fødselsdag 8. september), tørres, stødes til pulver og gives hesten på et stykke brød.⁴⁹

Mesterrod lagt i kokrybben værnede mod forgørelse,⁵⁰ og blev en ko forhekset, så den ingen mælk gav, fik den hvidløg, mesterrod og salt brød (Böhmen, Schlesien).⁵¹ I det hele taget kunne man værne stalden mod onde magters spil, om man plukkede sevenbom, malurt, rude og mesterrod – alle stærklugtende – på steder, hvor morgensolen faldt på dem, og hænge dem i bundter bag stalddøren.⁵²

Mesterrodens stjerne er dalet og blegnet stærkt de sidste halvandet hundrede år. Hornemann's *Forsøg til en dansk økonomisk Plantelære* 1806 og 1821 har så lidt som Aug. Mentz' *Veterinærplanter* 1935 noget at berette om plantens veteranære brug. Hvor megen eller hvor lidt reel nytte den i sin tid har gjort, lader sig ikke fastslå – bortset naturligvis fra dens magiske anvendelse. Skønt roden har været genstand for flere undersøgelser, vides endnu kun lidt om dens farmakodynamik. Andre gamle

lægeurter har i nutiden fået videnskabens blå stempel, – måske det var umagen værd at få studeret også denne plantes indholdsstoffer nogjere, end det hidtil blev gjort.

FORKORTELSER

Boers = Boers, Kristen, 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens.
 Hansen = Hansen, H. P., 1942–43, *Kluge Folk I–II*, København.

LITTERATURHENVISNINGER

- 1 Boers, s. 266. "Højbjerg Haandskriftet" 1785.
- 2 Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv paa Heden*, København, s. 124.
- 3 Dansk Folkemindesamling 1904/42: 151, bl. 70.
- 4 Hansen I, s. 56.
- 5 Hansen I, s. 61.
- 6 Hansen I, s. 59.
- 7 Hansen II, s. 152.
- 8 Hansen I, s. 220.
- 9 Boers, s. 154.
- 10 Boers, s. 174.
- 11 Boers, s. 176.
- 12 Boers, s. 180f., jnf. s. 213.
- 13 Boers, s. 253.
- 14 Boers, s. 210–13.
- 15 Tang Kristensen, E., 1901, *Danske Sagn VI*, Aarhus, 2, s. 466, jnf. Boers, s. 147.
- 16 Boers, s. 57.
- 17 Boers, s. 59.
- 18 Boers, s. 62.
- 19 Dansk Folkemindesamling 1909/3, bl. Q, 13.
- 20 Boers, s. 63.
- 21 Boers, s. 68.
- 22 Boers, s. 70.
- 23 Boers, s. 72.
- 24 Boers, s. 78.
- 25 Boers, s. 114.
- 26 Boers, s. 122.
- 27 Boers, s. 128.
- 28 Hansen II, s. 244.
- 29 Boers, s. 293.
- 30 Boers, s. 310.
- 31 Meddelt til Tang Kristensen, E., 1901, *Danske Sagn VI*, Aarhus, 2, s. 477.
- 32 Sml. Boers, s. 70.
- 33 Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciae I*, Lund, s. 326.
- 34 Erich, Oswald A. & Beitl, Rich., 1955, *Wörterbuch d. deutsch. Volkskunde*, Stuttgart, s. 517.
- 35 Marzell, Heinrich, 1938, *Geschichte und Volkskunde d. deutschen Heilpflanzen*, Stuttgart, s. 166.
- 36 Andrian, Ferd. von, 1905, *Die Altauiseer*, Wien, s. 68.
- 37 Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 4, 1894, s. 78.
- 38 Hupfauf, Erich, 1957, *Zillertaler Volksmedizin*, Innsbruck, s. 34.
- 39 B., dr. A., 1793 [oversat fra tysk], *Hestelægebog*, ORT, s. 36.
- 40 Manz, Werner, 1916, *Volksbrauch und Volkglaube des Sarganser Landes*, Basel, s. 148.
- 41 Schweizer Archiv für Volkskunde 30, 1930, s. 66.
- 42 Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V, 1932/33, s. 126.
- 43 Schweizerisches Archiv für Volkskunde 30, 1930, s. 66.
- 44 Marzell, Heinr., 1935, *Neues Illustriertes Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 501.
- 45 Bock, Hieronymus, 1551, *Kreuterbuch*, Strassburg, s. 163 v (har et kapitel om mesterroden).
- 46 Handwörterbuch [note 44].
- 47 Perger, A. von, 1864, *Deutsche Pflanzensagen*, Stuttgart, s. 139.
- 48 Gubernatis, A. de., 1878, *La Mythologie des Plantes I*, Paris, s. 270; Teirlinck, Is., 1926, *Flora magica*, Antwerpen, s. 239.

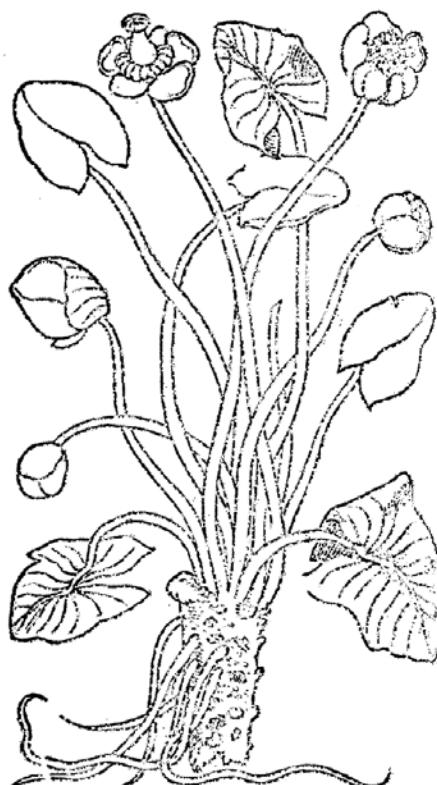
- 49 Schmidt, Herm.-Vilh., 1931 (diss.), *Das Rosarzneibuch des Hannsen Stauber 1573*, Berlin, s. 145.
- 50 Rochholz, A. S., 1867, *Deutscher Glaube und Brauch I*, Berlin, s. 126.
- 51 *Handwörterbuch* [note 44]; John, U., 1905, *Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen*, Prag, s. 320.
- 52 *Zeitschrift für deutsche Mythologie* IV, 1856, s. 121.

NYMPHAEACEERNE I FOLKEMEDICINEN

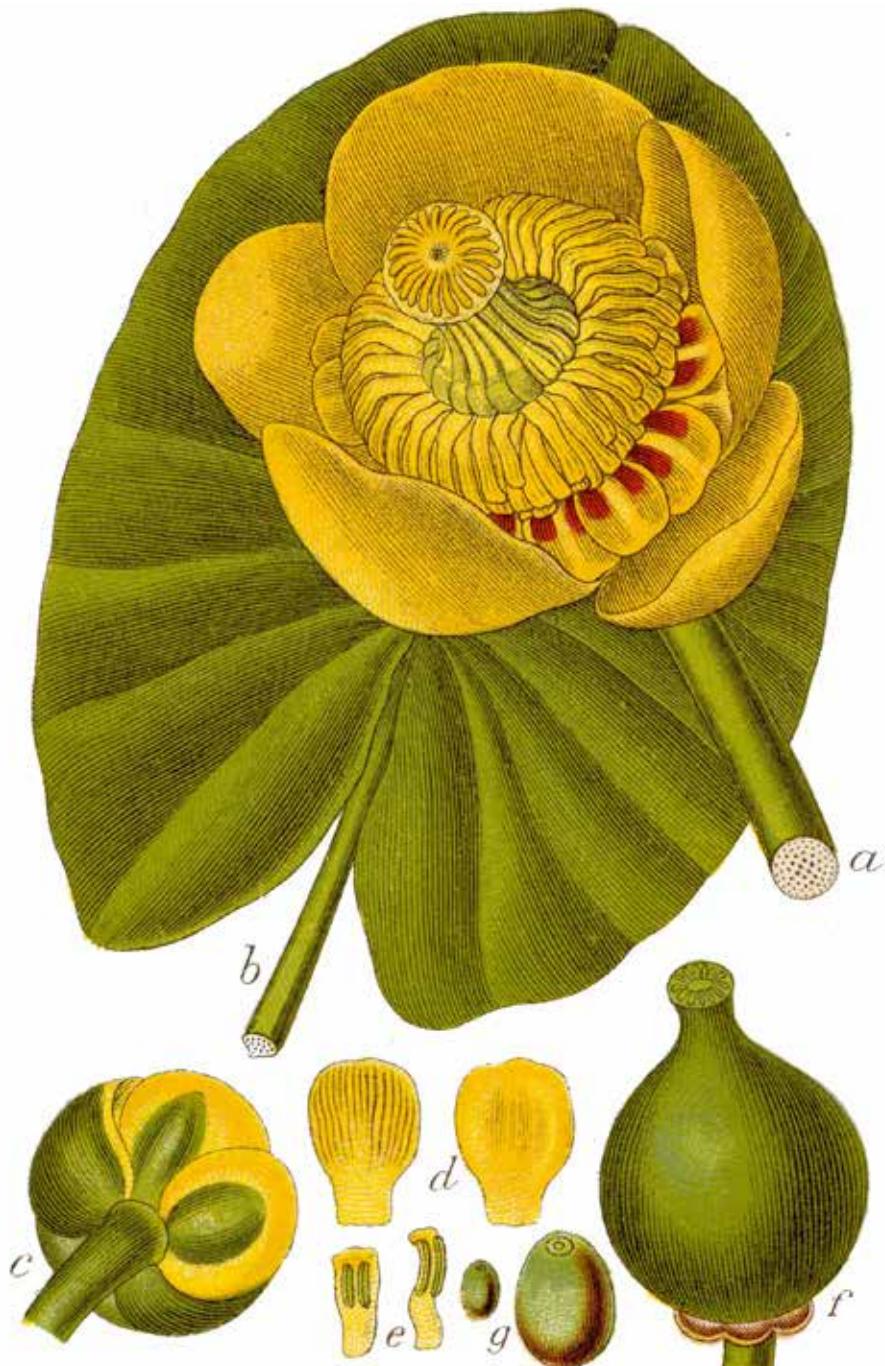
Åkanderne, Nøkkelerne eller Vandliljerne (Nymphaeaceae) er en plantefamilie af hydrofyter, hvis cirka 100 arter forekommer i alle klimazoner med undtagelse af de polare. Et morfologisk fællestræk er de tykke stivelsesrige rodstokke (rhizomer), de store langstilkede flydeblade og store smukke enlige blomster.

Familien er i Danmark repræsenteret af tre arter i to slægter: Åkande (*Nuphar luteum* og *N. pumilum*) og Nøkkelerose (*Nymphaea alba*). Gul åkande og nøkkelerosen ses ret almindeligt i vores åløb, sør oggrave.¹ Førstnævnte findes i hele Skandinavien (undtagen Island og Færøerne) og det øvrige Europa; i Middelhavsområdet er den dog meget sjælden. Sydgrænsen går fra Tunis og Algier over Sardinien, Kalabrien, det mellemste Grækenland til Israel, Tyrkiet, Kaukasus, Nordpersien, Kazakhstan, Altai og dele af Centralasien (mangler i det nordøstlige Rusland). Nøkkelerosen træffes i hele det mellemste og sydlige Europa (i Sverige indtil 62° n.br.), men mangler på Island, Færøerne og Orkneyøerne, vokser i Nordafrika, Syrien, ved Sortehavet, i Kaukasus, Sibirien, Mongoliет og på Himalayas nordvestside. Begge indvandrede til Danmark i forhistorisk tid. Man findt rester af nøkkelerose i svejtsiske pælebygningsrestre,² hvorimod hverken denne eller åkanden er repræsenteret i de rige fund af plantefrø fra det middelalderlige København.³

Nymphaea lutea,
Gel Seeblumen

Åkande eller gul näckros (*Nuphar luteum*, tidigare *Nymphaea lutea*), ur Leonhart Fuchs,
De Historia Stirpium, ca 1545.

Åkande eller gul näckros, ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

Af interesse for nærværende arbejde er endvidere den ægyptiske *Lotus* (*Nymphaea lotus*) og den ”ægte” indiske *Lotus* (*Nelumbium speciosum*, *Nelumbo nucifera*), som med buddhismen udbredtes til hele religionens østasiatiske område. *Nelumbium speciosum* var i ægyptisk oldtid meget almindelig ikke blot ved Nilens bredder, men groede også på Sicilien, i Grækenland, Syrien og dele af det nuværende Tyrkiet (under 41° n.br.). Nu findes den ikke vildtvoksende nogen af stederne. Man antog tidligere, at en klimaændring måtte være årsagen til artens forsvinden. Men det kan ikke være tilfældet, thi planten trives stadig udmærket i ægyptiske anlæg og det mellemste Italiens parker. Den blev sandsynligvis udryddet – de få frø blev spist ligesom rødderne; hungersnød hærgede ofte under og efter krige og ingen tænkte på at dyrke eller frede den nyttige vækst, som derfor uddøde.⁴

Ud over disse Nymphaeaceer nævnes to *Nuphar*-arter i kanadisk og kinesisk medicin, fire *Nymphaea*-arter i nordamerikansk, en N.-art i henholdsvis sibirisk, indisk-kinesisk, sydamerikansk og sydafrikansk medicin. Endelig den sydøstasiatiske *Euryale ferox* og *Victoria regia* i Amazonas.

NAVNE, MYTER, OVERTRO

Fællesnavnet *nymphēia* (*νυμφαία*) møder vi allerede hos de antike græske forfattere Theofrastos (372–287 f.Kr.) og Dioskurides (1. årh. e.Kr.),⁵ der afleder det fra vandetsnymfer eller nikser. Oprindelsen til det gamle navn (*ne*)*nuphar* er omstridt. Det kan over middelalderlatinen stamme fra sanskrit *nilotpala* for Indiens blå lotus, jnf. arabisk *naufar* ’blåt skinnende’, eller *nuphar*’spiselig’. Moderne persiske navne til *Nelumbium* og *Nymphaea* er henholdsvis *nilofer* og *nilufar* – nutidsfransk har *nénuphar* for *Nymphaea* og *Nuphar*. Da man endnu ikke

var klar over planternes køn, blev med smuk og træffende symbolik den hvide nøkkerose kaldt *nenuphar foemina*, den gule åkande *nenuphar mas*, jnf. ital. *carfaro femina* (nøkkerose) og *c. maschio* (åkande). De blev forhen regnet til samme slægt og *nøkkerose* knyttedes til dem begge. Også folkemedicinsk sker der ofte en forveksling eller sammenblanding.⁶ Uagtet selv botanisk ukyndige let kan skelne dem fra hinanden, resulterede fælles voksested og habitus i folkelige fællesbenævnelser. Ældre forfattere til og med Linné anfører kun *Nymphaea alba* og *N. lutea* eller skelner mellem *to slags åkander, hvide og gule*. Navnene fra før 1600-tallet gælder sandsynligvis kun den særligt iøjnefaldende nøkkerose.

Mennesket har gennem årtusinder beskæftiget sig med vandliljerne, som dels gav næring og dels lægemidler mod sygdomme på krop og sjæl. Fra først af var det sikkert blomsternes størrelse og skønhed, der tiltrak opmærksomheden. De store lysende hvide, gule, røde eller blå blomster i ensom, utilnærmelig majestæt på et mørkt vandspejl virkede gådefuldtr dragende på menneskesindet. Der var noget ”levende” ved disse blomster, som åbnedes og lukkedes – ”vågnede” og ”sov ind” – ved morgen og aften ... det måtte være de personificerede vandänder. Planternes nære kontakt med det livgivende (og dræbende) vand spillede utvivlsomt en rolle både for symboliken og deres medicinske anvendelse. Den indiske lotus’ frø spirer allerede i frugten, er altså på en måde ”levendefødende” og egnede sig derfor godt som sindbilleder på skabelsen, frugtbarheden, ja selve livsprincippet.⁷ Man viede blomsterne til guder, tilbad dem som hellige – vandliljen blev Orientens tempelblomst par ekscellence. De døde fik dem med i dødsriget; anvendelsen som begravelsesblomst synes at have været meget almindelig i det ægyptiske XIX. og XXI dynasti, da kranse af lotus lagdes på ligets bryst, indtil hele sarkofagen var fyldt.⁸ Så stor en rolle spillede

navnet lotos (lat. *lotus*) i oldtidens botanik, at det blev knyttet til både vandplanter, landurter og træer – således *Celtis australis*, hvoraf man skar gudebilleder, endvidere (moderne nomenklatur) *Diospyrus*-, *Lotus*- og nogle *Zizyphus*-arter.

Indiens lotus (*Nelumbium speciosum*), buddhismens hellige blomst, afbildes som Buddahs trone og er hindupræsternes *padma*. "Lotusøjne", "lotushjerte" etc., som så ofte nævnes i sanskrit-litteraturen, refererer sikkert til *Nelumbium*.⁹

Som et produkt af Nilens dynd blev lotus'en flodens tegn og ofredes til Osiris sammen med andre smukke ting, der kunne behage guden. På monmenterne afbildes to arter: *Nymphaea lotus* og *N. coerulea* – sidstnævnte optræder hyppigst, idet blomsten ses på praktisk taget alle oldægyptiske gravmæler o.a. monmenter. Det var også religionens favoriserede blomst og afbildes bl.a. som gudeoffer i det IV. Dynasti.¹⁰ Men selv om vndliljerne havde så stor betydning i Ægyptens sociale og religiøse liv, synes de ifølge Conards omhyggelige studier ikke at have været genstand for egentlig kult ("worship"). *Nelumbium speciosum* er blevet udpeget som "Ægyptens lotus", skønt planten aldrig blev fundet på landets gamle mindesmærker. Den var, efter alt at dømme, ukendt dér før persernes ankomst, og før den romerske periode fandt den ingen anvendelse i kunsten. Uden for vndliljernes blomstrings-sæson blev andre vækster brugt på tilsvarende måder. De blev altså ikke tilbedt, var blot ægypternes yndlingsblomster.¹¹

Gennem tiderne og i alle lande blev vndliljerne sat i forbindelse med kvindelige væsener. Plinius gengiver i sin *Naturalis historia* XXV, 7, 37, en græsk myte om planten *nymphaea*, der opstod af en nymfe, som hentæredes af glødende men ugengældt elskov til helten Herkules (Herakles)¹² – heraf det græske navn *herakleios*, videreført i latinen som *clava Herculis* (Marcellus Empiricus), *clavus Veneris*

(Apuleius), *cacabus Veneris* (ty. *glossarium* 1400-tallet, om *Nuphar*),¹³ *radix Herculis* og *digitus Veneris* (1750).¹⁴ Den ægyptiske lotus gjaldt for at være "Nilens brud", jnf. armen. *barsnamaten* 'brudens finger',¹⁵ i Indien hedder det, at kærlighedsgudinden første gang blev set sejlende på et lotusblad ned ad den hellige flod Ganges; også gudinden Lakschmi tænktes sejlende omkring i den skønne rosenrøde sirischablomst (lotus).¹⁶

I nord- og mellemeuropæisk folketro sættes åkanden og navnlig nøkkerosen ligeledes i forbindelse med vandets ånder.¹⁷ Nogle steder skal det være en forvandlet jomfru,¹⁸ der ved midnat danser i hvidt gevandt på vandspejlet, mens nøkken skjuler sig under bladene. Alferne bruger blomsterne eller bladene som både, hvori de sejler i stille måneskinsnætter¹⁹ – et motiv, som bl.a. H. C. Andersen udnytter (*Tommelise*).

Herhjemme mente man, at Nøkken holdt til i åer og damme, hvis tilsyneladende fredelige flade rummer skjulte farer. *Gribes en Badende af Krampe i Dammens kolde Vand og bliver han hængende i Vandplanternes slimede Stængler, da er det Nøkken, der tager ham; derfor har de lumske Dammes skønne hvide Vandliljer fået Navnet Nøkkeroser.*²⁰ Folkeviserne beretter om Nøkken eller Strømkarlen, som drager ungdommen i fordærv med sit strengespil. Näcken stikker sin violin op mellem bladene for at lære menneskene at spille; violinen ligner ganske nøkkerosens bærfrugt (Sverige).²¹ Men han tager alle børn, som vil plukke de fristende blomster og falder i vandet (Norge).²² Folketroen genspejles i en række navne til åkande og nøkkerose:

da.²³ *hølmundsflaske* (S.V.Jyll. 1929) høl = dybt hul i åens kurve, hvor Hølmanden siges at holde til,

krogmandsblomme (Als ca. 1925) Krogmand = nøkke,
søfrue (Jyll., medio 1800-tallet),
åkoneblad (1787),

ellerose (Loll. 1950) = Ellepigens blomst.

sv.²⁴ *bäckamansört*.

ty.²⁵ *nixblume*,

wassernymfer, -män,

schwanenblume.

polsk²⁶ *wódna knjeznicka*, 'lille vandfrøken'.

Det er imidlertid et spørgsmål, om den nord-europæiske nøkke- eller nymfetro ikke skyldes – eller i det mindste blev stærkt påvirket af – traditioner indvandret fra Orienten.

Skjønt dette Sagn [om Nøkkens natlige sej-lads i blomsterne] *næppe länge finder tiltro ... peger det dog tydeligt nok tilbage på sit æld-gamle Udspring.*²⁷ Interessant i denne for-bindelse er det fællesnordiske nøkke-navns etymologi – i ældre nydansk betød *nykr* også flodhest, oldhøjtysk *nihhus* krokodille, oldengelsk *nicor* vanduhyre, flodhest, og det svenske *näck* er måske beslægtet med græsk *nizein* 'vaske'.²⁸

Vandliljerne er også blevet opfattet som menneskers reincarnation. Ved den næsten udtørrede Kinzigflod ved Hanau (Hessen) siger man, at der er druknet lige så mange mennesker som der er åkandeblade i floden.²⁹ Når børn eller fiskere drukner, skyder deres sjæl op som nøkkeroser (Weichsel).³⁰ Eskimoerne i Alaska har et sagn om tvillinger, der før fødselen sidder på åkandeblade langt borte,³¹ og i Indien fortælles, at en lotus stiger frem til overfladen dér, hvor pige er druknet, og om en prinsesse, der efter døden forvandledes til en lotusblomst.³²

T A B U

De snehvide blomster blev allerede af grækerne og romerne brugt som sindbilleder på from-hed og blufærdighed. Ifølge sagnet flygtede den kyske nymfe Lotus for frugtbarhedsguden Priapos og forvandledes til blomsten af samme navn. Det var vestalindernes kyskhedstegn,

og som sådant fandt den nordiske nøkkerose anvendelse som antafrodisiakum mod "uren kærlighed".

Ville man hylde en ung piges uskyld, skulle man give hende en nøkkerose (M. Jyll.).³³ Tilsvarende i Indien: Siva giver i drøm mand og hustru en lotusblomst som opfordring til kyskhed; den benyttes i en kyskhedsprøve og i et orakel for at konstatere om en kvinde forbliver tro.³⁴

Drukneulykker under plukning af åkan-der og nøkkeroser bidrog – sammen mednymfemyten – til den vidt udbredte overtro om disse blomsters diabolske natur³⁵ og skabte en "tabu", som vel navnlig var møntet på børnene, jnf. *erba dou Diable, herbe d'Infer, duivelskruid* (1644ff.),³⁶ gælisk *rabbaghach* 'give advarsel', *buillite* 'alfeskudt'.³⁸

Blomsterne måtte ikke plukkes, de havde magiske kræfter,³⁹ gjorde man det alligevel, skulle der siges beskyttende trylleformularer, vandets ånd Kühleborn først spørges om for-lov eller tales venligt til planten – ellers fik man onde drømme (Tyskl.).⁴⁰ Blev blomsten skåret af med en kniv, flød der blod ud af stil-ken.⁴¹ Det var farligt at plukke nøkkeroser, for de groede dér, hvor lynet slog ned i vandet (Tyskl.),⁴² og den, der rykkede et blad eller en blomst af, risikerede at blive døv (Sverige),⁴³ hvorfor man gjorde bedst i at tilstoppe ørene, så man ikke hørte "die Wasserjungfer"'s døds-skrig (Tyskl.).⁴⁴ Var man under plukningen af en nøkkerose så uheldig at falde, ville man siden komme til at lide af "den faldende syge" (epilepsi), sagde man i Friesland.⁴⁵ Forældrene advarede børn mod at plukke nøkkeroser – de gav fnatkløe (Vestpreussen).⁴⁶ Når "søen blomstrer" giver vandet et udslet, som meget vanskeligt læger (sv. Finland).⁴⁷

Jeg mindes, hvorledes gamle Folk i min Barndom advarede mig mod at lugte til Aakanderne, og denne Advarsel gives end-nu børnene hist og her. Overalt, hvor jeg på

botaniske Rejser har spurgt Folk om Grunden dertil, har jeg bestandig faaet det samme Svar, som ... erholdt i Barneaarene: at naar man lugtede til dem "kunne man let blive tosset". I heldigste tilfælde vilde man faa Hovedpine.⁴⁸

Ja, nøkkerosen virkede direkte dræbende (Sverige),⁴⁹ berøringen alene var dødbringende (Tyskland).⁵⁰ I flere nordtyske distrikter måtte der ikke føres nøkkeroser ind i huset, så døde en af dets beboere eller et husdyr.⁵¹ Her har blomstens "ligfarve" vel også spillet ind. På Ålborg-egnen hed det i forrige århundrede, at åkandens rodstok indeholdt en "forfærdeelig gift", som dræbte kørerne, hvis de åd den. Nøkkeroser måtte heller ikke foråres bort, da der var uehd ved dem (Tyskl.),⁵² eller sættes i gravkranse (Sverige)⁵³ – de stjal lugtesansen fra folk, som lugtede til dem. Dog blev nøkkeroser lagt ud på kirkegårdene i en egn af Øst-preussen.⁵⁴ Endelig er på Møen noteret, at hvis man holdt en åkande – "orkan" – i hånden, skete der en ulykke, når/eller vinden rejste sig til orkan.⁵⁵ Troen skyldes sandsynligvis en omtydning af navnet; ca. 1500 er i Thott 4° 710 83^r tilføjet *okanerod* ved *Nuphar luteum*.⁵⁶

INDHOLDSSTOFFER

Åkandens og nøkkerosens farmakodynamik blev utvivlsomt stærkt overdrivet af såvel signurlæren som den folkelige og empiriske medicin, men de indholdsstoffer, som i nyere tid påvistes, kan dog i nogen grad legitimere applikationerne.

Nymphaea alba blev i 1800-tallet undersøgt af en række farmakologer og deres resultater suppleret i vort århundrede. Hele planten, men navnlig rhizomet, indeholder flere alkaloider, som let nedbrydes og kemisk ikke er nærmere identificeret. I 1933 fandt Bures og Hoffman

i rodstokken *nymphaein'et* ($C_{14} H_{33} NO_2$), som meget ligner, men ikke er identisk med neden-nævnte nupharin. Forsøg med dyr viste dets depressive virkning på centralnervesystemet, hvis motoriske nerver blev lammet uden effekt på hjertet.⁵⁷ Året efter opdagede J. Modrakowski i nøkkerosens blomster et glykosid, han kaldte *nymphalin*; dets virkning på hjertet og blodkarrene mindede om digitalis'.⁵⁸ Givet i terapeutiske doser reduceres hverken puls-rytme eller blodkarrenes kontraktion. Ifølge Gessner virker nøkkerosens alkaloider i dyreforsøg først ophidsende på centralnervesystemet (øget reflekspirring), så lammende med søvnliggende tilstande og til sidst lammes storhjernen og åndedrættet helt med dødelig udgang. Glykosidet har en vis "hjertestyrkende" effekt.⁵⁹

I rodstokken af *Nuphar luteum* fandt Dragendorff 1879 alkaloidet nupharin; dets indflydelse på nervesystemet er ringe og toksiniteten lav. Åkande og nøkkrose indeholder flere andre (og rimeligtvis identiske) ikke nærmere bestemte alkaloider, i rodstok og frø garve-, citron-, vin-, æble- og lidt oxalsyre, dekstrin, stivelse (frøene 47 %), fedt og aske⁶⁰ den ægyptiske lotus et alkaloid svarende til nupharin.⁶¹

Nymphaea alba optoges i den svenske farmakopé 1699, medicinaltaksten 1739 og 1777, i Linnés fortægnelse over officinelle vækster 1741 (rod og blomst), herhjemme forsvandt drogen *flores nymphaeae albae* med *Pharm. Dan.* 1772. Fra begyndelsen af 1800-tallet mistet skolemedicinen interessen for disse planter, som herefter næsten udelukkende finder anvendelse i folkemedicinen og ikke nævnes i moderne lægeurtbøger. Når *Nymphaea* stadig figurerer i *The Dispensatory of the United States* (24. udg. 1947), må det vel betragtes som en anakronisme, da drogen næppe mere finder anvendelse. Den tillægges her adstringerende (tanninholdigheden) og feberstillende virking, skal være antafrodisiakisk og modvirke spermatorrhoe.⁶²

Nymphaea lutea, Gel Seeblümen.

Åkande eller gul näckros (*Nuphar luteum*, *tidigare Nymphaea lutea*), ur *Christian Egenolff, Herbarum, arbūm, fruticūm, frumentorūm ac leguminem, Frankfurt*, 1546.

ANTAFRODISIAKUM

Som blufærdighedssymbol siden oldtiden kom vandliljerne til at indtage en betydelig rolle i udvidet forstand, nemlig som antafrodisiakum. Flere tildels samvirkende momenter gjorde udslaget: de renhvide, utilnærmelige blomster groede i det tavse, kølige og ”slukkende”, stillestående eller langsomt rindende

vand – egenskaber, som man mente gik over i væksterne og gav dem lægekraft mod feberhede og for stærk kønsdrift. Man hæftede sig dog næppe ved bladenes signatur: hjertedannede, kølige at berøre.⁶³

Overtroen er på mange måder inkonsekvent og også denne anvendelse som kærlighedens ”modgift” danner en mærkelig kontrast både til den indisk-ægyptiske frugtbarheds-symbolik omkring lotusblomsten⁶⁴ og til de nordeuropæiske forestillinger om vandets ånder Nøkken, Åmanden, Strømkarlen, Huldræn, Elverpigen m.fl., idet man opfattede dem som stærkt sanselige væsener, der – ofte i tyrs eller hoppes skikkelse – stræbte efter kvinder og mandfolk. Motivet bruges hypsigt i middelalderens sagn og folkeviser, og nyere folketro hævder, at kvinders erotomani skyldtes samkvem med Nøkke eller Åmand. De overnaturlige væsener prøvede at trække menneskebørnene ned i dybet – brugt som antafrodisiakum berøvede Nøkkens blomster også de små børn livet, men rigtignok på en anden måde!

Theofrastos skriver i den græske botaniks hovedværk *Historia plantarum* (IX, 19), at de store blade af *nymphaea*, pulveriseret og anbragt på sår, standser blodet; planten er også nyttig at drikke for indvortes sygdomme, men som antafrodisiakum nævnes den først af Dioskurides' *De Materia Medica* (III, 132, 138, 143). Han anbefaler rhizom og frø, indtaget med vin, for dysenteri og mavebesvær samt som et effektivt antafrodisiakum: *eadem contra veneris insomnia bibitur, quae adimit: quin et aliquot diebus continuo pota, gentiale flaccidum et enerve reddit.*⁶⁵ Også Plinius berømmer, med ældre forfattere som kilde, nøkkerosens evne til at standse *pollutio nocturna* og erekction. Som sådan blev planten flittigt brugt af senere tiders asketer. Celsus nævner ”lotus” i en liste over terapeutiske midler, som ”køler kroppen”, og Marcellus Empiricus skriver:⁶⁶ *eius radix contunditur et ex aceto edenda datur*

puero per continuos decem dies, mirandum in modum fiet eunuchus.

Fra Middelhavslandene kolporteredes midlet til de nordeuropæiske urtebøger, således Konrad v. Megenberg's *Buch der Natur* 1350 (ed. Fr. Pfeiffer 1861, 411), som skriver, at *sie krenkt der unkäusch gir*. I Brunfels' urtebog 1532, 266, læser vi, at nøkkerosen, kogt og drukket, afkøler og dræber *den indplantede naturs fødende kraft*:

Diejenigen, so Keuschheit zu halten geloben, sollten sich dieser Blumen sehr gebrauchen, inwendig in den Leib, auch ausserhalb des Leibes über die Nieren gelegt und darauf schlafen, so würde ihnen der Kitzel vergehen. Denn sie benehmen den Fluss des männlichen Samens, darzu unzüchtig und unkeusche Träum ... Dagegen hat es auch etliche böse Tücke an ihm. Nämlich ... dass es 11 Tage lang getrunken, die Nieren erkältet und allen männlichen Samen ablöschet und tötet ... Deshalb es billig ein Mönchkraut sollt genennet werden.⁶⁷

Mattioli anbefaler i sin *New Kräuterbuch* 1563, 372 D, at sylte blomsterne med sukker, da de modvirker utugtige drømme; kønsdelene skulle gnides med det vand, blomsterne var kogt i, så ophørte sæddannelsen og elskovslysten. Munkenes i klosteret ved Tegernsee (Bayern) førte en åkande i deres våben som symbol på cølibat og som hentydning til klosterets beliggenhed ved søen (*seerose!*). I Schlesien hed det, at *Nymphaea* kan forvandle hædt vand til koldt og brændende kærlighed til iskold ligegyldighed.⁶⁸

Nøkkerosen gjaldt for at være et antafrodisiakum hos kelterne,⁶⁹ og for fyrlige englændere i 1500-tallet spiste frøene; den pulveriserede rodstok blev bagt i brød eller nydt med kød for at stimulere kyskheden.⁷⁰ I Frankrig blev planten som spot givet til løsagtige kvinder,⁷¹ og man siger i det centrale Frankrig om en mand, der seksuelt er lidet aktiv: Han

har drukket (eller badet i) åkandevand ("il a bu de l'eau de volet").⁷² Et destillat af blomsterne sælges endnu som "Eau de Nénuphar" og regnes for et middel mod natlige pollutter; indeholdende et stærkt antafrodisiakisk princip skal det dæmpe seksuel ophidselse⁷³ – jnf. navne til åkande og nøkkerose som wall. *rabat-joie* 'glædesforstyrre', fr. *herbe de curés* (Cote d'Or; curé = katolsk præst), *créve-cour* 'hjertesorg' *herbe aux moines* 'munkeurt' (Haute-Marne), sp. *rosa de amor*.⁷⁴

Van Ravelingens appendix til Dodoens' *Cruydt-boeck* 1644, 929, nævner en række vegetabiliske antafrodisiaka, men fremhæver især roden af witte plompen (*Nymphaea alba*), der

fortrænger den naturlige lyst, gør en ende på den mandlige kunnen over for kvinder ved at blødgøre lemmet ... Af den årsag har mange gjort brug af disse rødder i forventning om deres magt til at stande samlejlysten ... derfor bruger de gejstlige og engang Ægyptens eremitter dette (middel) meget for i de varme lande så meget bedre at bevare kyskheden – de, som har bandlyst, men ikke opgivet de kodelige lyster.⁷⁵

Et dulceata (indsukrede kronblade) af nøkkerose anføres af den rumænske botaniker Zach. C. Pantu⁷⁶ som et beroligende narkotisk middel. Hos kroaterne skal blomsterne af *Nuphar luteum* derimod være benyttet til elskovsdrækk.⁷⁷

Nuphar variegatum blev af de gamle indianere i Abénakisestammen (Kanada) kaldt "et middel for præster" og navnet *clergé* 'gejstlighed' til rodstokken bruges stadig i egnene omkring Quebec.⁷⁸ De kanadiske Caughnawaga-indianere lader drenge i 16–17 års alderen drikke et varmt udtræk af åkande- og kalmusrødder plus planter af tusindblad (Myriophyllum) *hvis blodet ikke cirkulerer tilstrækkelig hurtigt*, men også når *blodet er ophidset*.⁷⁹

Nøkkeroser eller vita näckrosor (*Nymphaea alba*) av Claude Monet, 1899.

Palmbergs svenske urtebog 1683–84 skriver om nøkkerosen; *Lägger man thesse Blad ofta på Ryggen, och dricker ofta af thess Frö uti thess Watr, förtages okyskhet.*⁸⁰ Om anvendelsen i samme hensigt skriver Christiern Pedersen i *En nöttelig Legebog Faar Fattige och Rige ... Malmö 1533, 64^v bl.a.:* *Tag Aakande [Nymphaea alba] Rod oc siwd [kog] hende i oll oc drick det thi det bortager den onde begering oc wkyshed aff dig.* – Man kunne også: *brende Vand aff hendis blomster som ære huide oc store / oc dricke det fastendis / thi det koler menniskens onde nature megit / oc vdflöcker den onde begering oc løst som er i hannem der til.*

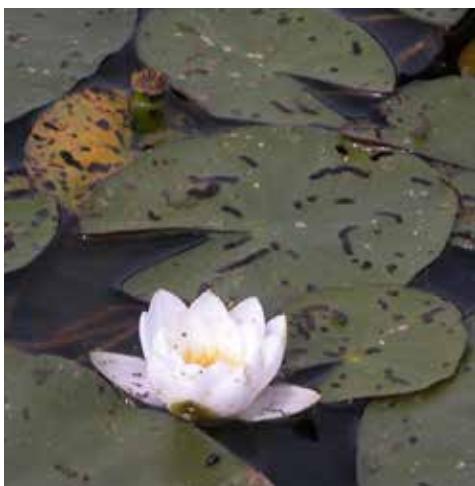
Henrik Smids Urte- og Syltebog fra 1556⁸¹ hævder, at en olie af åkandeblomster neddysser sanselige lyster, når det lønlige lem smøres dermed (sml. s. 230). Men sunde og friske mennesker advarer han mod at drikke et destillat eller en olie af disse blomster – med mindre de har

i sinde at gå i kloster, da de nævnte præparerter aldeles udslukker de sanselige lyster, som er nedlagt i ethvert menneske. Simon Paulli's *Flora Danica* 1648, 95, har navnet *brudgomsfrø* til *Nuphar luteum* efter frøenes tilskrevne indvirkning på mandens potens. Nyere folkemedicin omtaler ”åkandefedt”, som skal kunne forhindre erekton hos mænd med stærk kønsdrift (Jylland).⁸² Se videre næste afsnit.

Om de ægyptiske vandliljers medicinske anvendelse har Prosperi Alpini en længere omtale (uden kildeangivelser) i sin interessante bog *De plantis aegypti* 1592, 4ob:

Ad Nympheé uel loti Aegyptii medicos vsus populis cogni tos nunc prodeas. Vtuntur floribus & folijs contusis ad omnes calidas inflammationes, atque etiam succo, presertimque ad demulcedos dolores, a calida causa abortos, lacte atq; oleo ro saceo misto, eodeque itide modo oleo, quod ex floribus

parat ad calidos dolores, inflammations, ex ustiones, ulcera, & dolores capiti in febricitatibus, uigilijs, tum exfucco cum oleo & aceto frontem & tempoterius folia cotsusal applicant, tum eos fucco cum oleo & aceto frontem & tempora illiniunt. ad concilandum somnum syrupum ex eo paratum frequentant, atque tum seminum, tum radicis puluerem egrotis cum eius decocto exhibent. Vsus radicis, seminumq; gornorrhæam & in mulieribus ad album profluuum firmandum, & ad dysenteriam. Mutti uero ab huius plantæ usu cauet, eius loco alia sequentes, eo timore ne eis cocunditum desiderium, tum vires minuantur. apud eos etinem omnes copertum est vsum seminum, atque radicis homines reddere ad venerem valde frigidos, ac tardos. Hinc vsum hunc muttos ibi sanctos heremitas sequi audio, vt facilius uitam Cælibem ducere queant. sed iam ad papyrus sermo a nobis conuertendus est, quando hec planta quoque il Nilo flumine nascatur. Verum quoniam omnia de hac planta tum ad cognitionem, tum ad vsum pertinentia te in Plinij capitîs de papyro commentario (quod papyrus vocasti) plane prose cutum

Nøkkerose eller vit näckros (*Nymphaea alba*), en sjöarnas karaktärsart, vars blad i verkligheten oftast inte är så vackra och felfria som de framställs i konstnärernas målningar. Foto: Håkan Tunón.

fuisse scio, paucis de ea mini nunc agendum puto.¹

I Kina anvendes dele af *Nelumbium speciosum* bl.a. mod natlige pollutioner, denne plante og vandliljen *Euryale ferox* mod spermatoroe.⁸³ Eremiter har dannet sig klæder af

¹ [Tillagt av redaktören – Översättning enligt *Plantes d'Egypte*: Les Egyptiens utilisent les fleurs et les feuilles broyées pour toutes les inflammations chaudes; ils emploient aussi le suc, surtout pour calmer les douleur provoquées par une cause chaude. Pour ler douleur chaudes, les inflammations, les brûlures, les ulcères, les maux de tête chez les fièvreux, les insomnies, ils font des applications externes de feuilles broyées auxelles on a mêlé du lait et de l'huile de rose ou de l'huile préparée avec les fruits de la plante ; ou bien on tamponne le front et les tempes avec le suc, de l'huile et du vinaigre. Pour faire dormir, ils préparent un sirop de lotus et le donnent aux malades, en décoction avec de la poudre de racine ou de graines. La racine et les graines son considérées par beaucoup comme un remède de choix contre la gonorrhé, pour faire cesser les pertes blanches chez les femmes et contre la dysenterie. Mais beaucoup se méfient de cette plante et lui préfèrent d'autres remèdes, par crainte de voir diminuer leur envie et leurs capacités sexuelles. Car il se sont tousrendu compte que l'usage de ces graines et de cette racine rend froid et lent vis-à-vis du désir sexuel. J'ai entendu dire que là-bas, pour cette raison, beaucoup de saints ermites en consommaient afin de pouvoir garder plus facilement le célibat.]

Mais il faut maintenant parler du papyrus, puisqu'il pousse, lui aussi, dans le Nil. Cependant, je sais que vous vous êtes attaché à exposer, dans un commentaire du chapitre de Pline sur le papyrus (commentaire que vous avez intitulé *Papyrus*), tout ce qui regarde la description et l'usage de cette plante. Je pense donc devoir en parler brièvement.]

*bladene, dens (lotus) rødder, tilberedt med frisk mælk, formår at køle hjertet, når det ophidses.*⁸⁴

URTEBØGER OG FOLKEMEDICIN I DANMARK

Harpestræng har næppe kendt eller brugt vandliljerne, men de er – med udenlandske (navnlig tyske) forfattere som kilde – tilføjet i nogle afskrifter, således et håndskrift ca. 1450⁸⁵ der har åkande eller nøkkerose i råd for hovedpine og vattersot: *siwdh [kog] watn af regnfan oc keneken oc komellen [kamille] ther wæth eet clæde j oc byn om howedherh. – Hwo wather-siktigh [er] han taghe siokuckerødher oc ladh them siwde j win eller galnmelth ol oc gift han-num ath dricke. I AM 187.8°, der stammer fra omrent samme periode, står der: Om quinnaæ ær of michæt arch [gejl eller vred], Tac rotæn af nymphee yrt oc giør puluer af, oc gifat drickæ thry [tre] kar thær aff, tha flyr thæn archæn bort.*⁸⁶

De følgende urtebøger kopierer stort set ældre tiders forfattere. Christiern Pedersen 1533 ordinerer for pestbylder og hovedsmærter: *Tag Blomsterne aff seblad oc knopperne aff pile træ oc stød dem sammen met Oliwe olye / oc smør hoffuedit met den olye. Mod for stæk menses skal kvinden æde frøet aff Aakaner røder oc holde dem op under sig det meste hwn kan / thi hwn stiller det och hielper vel.*

Vandliljerne hører til de lægeplanter, Henrik Smid først nævner i sin *Een skøn loestig ny vrtegaard* 1546 (og senere udgaver – sidste 1923!). Han tillægger blomsterne en kold kvalitet og anbefaler i overensstemmelse hermed et udtræk af dem mod *alle hede brendendis Kiaaldesiuger i Pestilenzis tid*,⁸⁷ både indvortes og udvortes. Et dekolt eller en olie af blomsterne anføres som plaster eller vådt linnedomslag for hovedpine, åkande-sukker og blomsternes eddike for *Hiertens Vee oc Sting*, blomsternes vand [tinktur] mod søvnløshed

som følge af den røde kolera (dysenteri?). Med sukker eller olie kan *aff disse skøne Blomster tilberedes et middel mod pestbylder, ømme bryster og alle hede Blegner / som paa Legemet opløbe, mod tør hoste (tuberkulose?), sygdomme i lever og milt, Bugens lange flydelse (diarré).*⁸⁸ Roden eller frøet af åkander i *sort Vin saadet [kogt] og drucket / stiller Quinder-nis tid / naar ingen anden Lægedom det stille vil* og manden kan bruge aqua Nenupharis med rosensirup *om nature oc Sæd gaar fra megen / imod hans villie (spermatorroe). Men – de som sunde oc karske ere / skulle icke bruge dette Vand eller Olie / vden saa er at de haffue loffuet at de ville leffue kyskelig / oc indgiffue dem i Klaas-terne / thi det døder den indplantede Fødsels natur.*

Hans Christensen Bartsker's *En Liden bog om alle hande Siugdom ... 1596* kender også et plaster af åkandevand for hovedpine og har et helt kapitel: *Om Mommelcke eller Søblomme Vandt.* Patienter med koldfeber skal stryge dette vand [tinktur] over hoved og pulsårer, heraf gøres et plaster til at lægge på *den hæde Leffuere* og vandet skal drikkes for gulsort. Det spirituose udtræk af blomsterne er godt for *røde Pletter i Ansicit ... og giør Huid Hud.* Niels Michelsen Aalborg's *Medicin Eller Læge-Boog* fra 1635 nævner åkande i et råd *mod Vildelse aff forbrendt Blod* og gentager anvendelsen for koldfeber, dog tilføjes Cardobenedikt (*Cnicus benedictus*) – *intet lesker som dette [nymp-hea vand].* Et dekolt på nøkkeroseblomster, pilebark og -blade samt valmuekapsler (ikke frøene) lægges i svineblære ved kønsdelene *om Pisset brender heed.*

Simon Paulli ofrer i *Flora Danica* 1648 megen omtale på disse vækster – en stor part af hans oplysninger er dog hentet fra forgængerne.

Aff den huide Aakandis Blomster / oc ing-enlunde aff den gulis / beredis der paa

Apotecket en conserva oc Syrup / huilcken kommer en til at sofve. Den samme conserva, saavel som ocsaa Syrup / er oc god for dennem / som Sæden flyder for udi Søfne ... huilcket for suæcker en / oc gjør en til Mands Bestilling som mand skal forestaa / gandske wduelig ... Men dog er det icke ret trygt at bruge samme Middel ... det skal vel actis / at mand Varligen her med omgaais skal / at mand de Lægedomme som aff Aakande blifie beredde / ey alt for megit bruger / oc der udfuer suecker Legemet / oc gjør sig til Mands bestilling w-duelig. For denne Kraftis skyld / siger Avinenna haffuer Galenus ... kaldet *Nymphaea granum*, *Sponsi granum*, Aakande-Frø / Brudgoms Frø / meenendis / at det var tuert imod / for Brudgommen skadeligt.

En nøkkerose-tinktur anbefaler Paulli til drypning af betændte øjne og som omslag mod hovedpine. De kølige blade bruger man for feberhede i koldesyger og *galindskab* / oc udi *Lummer-Heede* / at mand med dennem konsteligen kand giøre *Luften kaald udi ens Sofve- eller Sengekammer* / naar mand strøer dennem paa *Gulfvet*. Roden, tørret og stødt, lægges på (navnlig føddernes) hudafskræbninger, en olie af blomsterne skal virke blodstillende, de kogte rødder og frø er oc tienligt at bruge imod *Blodsoet* / oc begge *Quindernis Flod* / saavel den huide som den røde. Endelig kan roden *treffigen komme Haaret til at voxe langt* / eller oc / naar det er langt udvoxt / bevare det / at det icke skal afskalde. Dette sidste råd har Paulli hentet fra Hieronymus Bock's *Kreutterbuch* 1539: *Die Wurtzel von beyden See-Blumen in laugen erdrencket oder gebeitzet / macht lang schön Haar wachsen / ist den Jungfrauen wol bekant*. Anvendelsen som hårvækstmiddel skyldes sikkert *signature rerum*: den armtykke rodstock – kaldet *hårrod* (< *haarwurz*) fra Paulli til Hornemann 1821 – har en mængde lange trevler, ligesom bladstilkene kan blive meterlange.

Den nyere folkemedicin er tildels remissenser fra urtebøgerne. Hovedbunden skal vaskes med udtræk af åkanderod, så vil håret vokse (P. Kragsigs lægebog),⁸⁹ et udkog af roden hjælper for blodgang (dysenteri)⁹⁰ og patienten med den frygtede koldfeber (malaria) skulle bære på brystet inden for tojet et stykke af roden indsvøbt i linned.⁹¹ Nye momenter er *Aacane Rødder* i en recept til læbepomade,⁹² rodskiver + eddike som omslag på podagra⁹³ og anvendelsen af begge vandliljers rod eller blomster for tandpine og/eller blødende tandkød. Man lagde en stump ved tanden eller brugte et udkog som skyllevæske.⁹⁴

I vor folkelige veterinærmedicin blev disse planter ikke meget benyttet. Roden af nøkkerose nævnes bl.a. som middel for oksens ondartede lungesyge ("lungesotkræft", Pleuropneumonia contagiosa bovum) og lidelser med samlebegrebet svinesyge og svinedød.⁹⁵ Malkede en ko blodig mælk, skulle den have sin egen mælk at drikke tilsat et dekolt på roden samt theriak – en meget brugt kur.⁹⁶ Med roden og bladene kan svin opfedes, skriver Hornemann;⁹⁷ hele planten, men især roden, kunne anvendes til garvning og røgen fra bladene fordrive møl og fårekyllinger.

Vandliljernes folkemedicinske anvendelse i de øvrige nordiske lande er gentagelser af ovennævnte praksis. Et udkog af nøkkerosens rod – kaldt *hårstrængrot* 1638ff. – blev brugt mod gulsort (Västergötl.).⁹⁸ Badede man, mens nøkkeroserne blomstrede, fik man udslet (skabb), thi då gick skam i vattnet (Småland).⁹⁹ Man har i Sverige fodret kvæg med bladene¹⁰⁰ og anvendt rødderne til garvning – som någre föreslagit, lärer näppeligen wara lönende.¹⁰¹ Den friske rodstok, opblødt i mælk, dræber fårekyllinger og kakerlakker.¹⁰²

Skønt *Nymphaea* og *Nuphar* ikke er sjældne i norske indsøer og langs kysten (*Nuphar pumilum* helt til Tromsø), omtales de ikke i landets medicin. Henrik Wergeland har sin viden fra udlandet, når han fortæller om

nøkkerosens saft brugt til øjendråber og anbefaler folk, som ikke kan falde i sovn, at lægge bladene på hovedet.¹⁰³

ØVRIGE EUROPA

Circa instans fra 1200-tallet, det vigtigste lægeværk i Salernoskolens glansperiode, blev flittigt afskrevet og her finder vi da også ”urteksten” til hele passager i urtebøgerne 1500–1700. Den anden trykte udgave (Venedig 1497) anfører under *nenufar* (3. cap. 204 va):

herba est habens lata folia, in aquosis locis reperitur et in calidis et in frigidis rigionibus, cuius duplex est species: scilicet *nenufar* purpureum producens florum, qui melius est, et alias *croceum* faciens, qui non est adeo bonus. Flos usui medicine competit et in mense iulii collectus servatur per duos annos in multa efficacia. Melior est qui in calidis repperitur regionibus; ex floribus precipue fiunt scyrupi. Contra acutas febres et epatis calorem et calidas distemperantias flores decoquantur in aqua, in tali aqua addito zucaro fiat scyrupus. Contra dolerem capititis ex calore Sarraceni ponunt flores in aqua per noctem; mane talem aquam bibunt et naribus flores applicant.¹⁰⁴

De nærmest følgende lægebogsforfattere Hildegard fra Bingen og Albertus Magnus nævner ”nimphia”, ”*nenufar croceum*”, men tillægger dem ingen synderlig lægekraft. Den såkaldte tyske Bartholomæus (1400-tallet) anbefaler nøkkerosen som hårvekststimulans,¹⁰⁵ og det gentages af bl.a. Brunfels 1530: et plaster af åkande og beg skulle forhindre, at man blev skaldet. Fra England berettes, at rhizomet blev dyppet i tjære og brugt som omslag mod håraffald (baldness).¹⁰⁶ Brunfels skriver også, at vil man have et rent og smukt ansigt, skal man gnide det med et dekokt

på åkande. Seeblumen machen schlafen, legen alle unnatürliche Hitz des Haupt, der Leberen, des Magens und des Herzens.

Meget af den litterære medicin gik som nævnt over i den folkelige. I det øvrige Europa (uden for Skandinavien) tjente vandliljerne navnlig som sårlegemiddel i videste forstand. En salve af nøkkerose og rom var sårlegende (Kent),¹⁰⁷ gul åkande probat mod gale hundes bid (Dorset).¹⁰⁸ Nøkkerosens blade lagdes som kølende og lindrende omslag på kvæstelser (Holl.),¹⁰⁹ bylder og betændte øjne (Egerl., Schlesien),¹¹⁰ indsamlet og tørret om efteråret blev bladene lagt på snit- og stødsår mod betændelse (Svejts).¹¹¹ I Letland benyttede man nøkkroseblade mod ”tuhsks”, d.v.s. forskellige hævelser med vabler eller bylder i armhuler, skridtet o.l. steder.¹¹² Fra Italien (Toscana) nævnes en anvendelse af rodstokken mod hæmorroider,¹¹³ den polske almue (Wilna) benyttede blomsterne for rosen (eryspelas).¹¹⁴

1700-tallets okkulte medicin anbefalede mod krampe at hænge skyggetørrede åkanderødder på sengen. Dette ”middel” gik ligeledes over i folkemedicinen: i Svejts (St. Gallen) og Tyskland (Böhmerwald) skulle man lægge rhizomet under sengen, så var man sikret mod alle krampagtige sygdomme; planten blev derfor kaldt *krampfworzel*.¹¹⁵ Nøkkerosen kan hjælpe mod krampe og svimmelhed (Tyskl.).¹¹⁶

Om nøkkerosers indsamling og anvendelse mod krampe giver urtebogsforfatteren Karrichter 1575 en snurrig anvisning:

Nymphäa gesammelt gegen die Nacht, so es sein kann, dörret sie im Schatten und hencket es vor einem auf, dass er es ansieht, so kommt dieser Geist aus der Wurzel und tritt in die oscula nervorum hinein, jagt den schwefligen Geist hinweg kräftiglich, dass ihm der Krampf nicht mehr thut, denn die Seeblume ist mit seiner Art und Natur unter der ersten Substanz des Krebs und Mercurio.¹¹⁷

Begge vandliljer er flere steder i Frankrig blevet kaldt (erbo de) *viet malaou*, et dekolt på rødderne fandt anvendelse som en drik, der virkede lindrende og kolende på gonorroe-patienters smertefulde ("brændende") vandladning.¹¹⁸ I England blev de sorte *Nymphaea*-rødder givet i rødvin for leukoroe;¹¹⁹ mod vattersot (*signatura rerum?*) og bladene som omslag mod gitssmerter (Estl.).¹²⁰ Fra Rumænien nævnes et "dulcea" som lægemiddel for tuberkulose.¹²¹

Den russiske folkemedicin har i vid udstrækning gjort brug af både åkande og nøkkerose. Friske blade af begge tjente som omslag mod hovedpine og på betændelser.¹²² Fra Ukraine giver Natalia Ossadcha-Janata (1952) følgende oplysninger:¹²³

Nuphar luteum. Dekolt af rhizom eller blomster mod hjertelidelses, ødemer, indre smerter. Tinktur af samme droger som tonikum under stor psykisk anstrengelse. Dekolt af rhizom for hoste, mangelfuld vandladning, ryg- og underlivssmerter, gulsof og leukoroe. Koldbrand bades med vand tilsat udtræk af rhizomet skåret i skivor og hurtigt ovntørret. Friske blade på brandsår og betændelser, den pulveriserede rodstok på sår. Et rodstok-dekolt for dysuri (Sibirien).

Nymphaea alba. Alle dele af planten incl. frugten som hjertemiddel, for gynokologiske lidelses, sår, sygdomme i åndedrætsvejene. Dekolt og/eller tinktur af rhizomet og blomster meget benyttet af almuen for hjerteonde, ødemer på arme, ben, øjenlåg – for kortåndethed. Dekolt på friske rodstokke for nyresygdomme, tuberkulose, malaria, anæmi, afmagring – drikkes som urindrivende, hårvækst- og laktationsstimulerende, mod smertefuld og for hyppig vandladning, reumatiske lidelser og uregelmæssig menses. Rhizom-tinktur mod for stærk udskillelse af mucus og pus. Dekolt på de tørrede og pulveriserede rodstokke eller en tinktur af disse og blomsterne (evt. blomsterne alene) gives kvinder med

Nøkkerose eller vit näckros (*Nymphaea alba*), ur Johann Georg Sturm, *Deutschlands Flora in Abbildungen*, 1796.

livmoderblødninger. Infus af de friske blomster mod tørst, feber, søvnloshed. Dekolt på bladene og undertiden rhizomet regnes som middel mod forstoppelse og gulsof. Infus af blomsterne + *Robinia pseudacacia* anvendes til at standse tarmblødninger. Et pulver af tørrede rhizomer og blade strøs på sår. Dekolt på rhizom og blomster (undertiden blomster og blade) af nøkkerose samt rhizomet af åkande gives patienter med mavekatarr, dysenteri eller hæmorroider. Pulveriserede blade eller tynde skiver frisk rhizom som omslag på betændte hævelser, ophedede fodsåler, på tindingerne i tilfælde af synsforstyrrelser. Salve af blomsterne dyppet i solsikkeolie lægges på sår og bylder. Friske blade som omslag på brandsår. Dekolt på *Nuphar luteum* eller *Nymphaea candida* + *Sedum purpureum* og *Achillea*

millefolium er et middel for nyrelidelser (Sibirien). – De stivelsesholdige rodstokke spises; deres garvesyre, som vel retfærdiggør en del af de ovennævnte applikationer, udnyttes af russiske garverier. Gamle rodstokke af *Nymphaea* og blomsterne af *Nuphar* kan anvendes til at farve lærer og textiler.

Homøopatiens tilbereder af den friske rods-
tok en essens mod ”gul” diarré, impotens og
spermatorroe.¹²⁴

Som apotropæum nævnes vandliljerne kun
et enkelt sted: ved Rhinen troede man, at hekse
og åkander bekämpede hinanden; plukkede
man blomsterne mod trolddom, skulle der
fremsiges en besværgende formular.¹²⁵

Den folkelige veterinærmedicin interesser-
ser sig ikke meget for disse vækster. Syge
svin fik indgivet nøkkerosens rodstok, eller
stykker deraf blev lagt i deres trug som beskyt-
telse mod sygdomme (Tyskland).¹²⁶ I Let-
land fik køer, som gav vandet mælk, blade af
åkande eller nøkkeroser at æde eller rødderne
sammen med et stykke brød.¹²⁷ Magre køer i
Rusland får endnu et pulver af rhizomet med
brød og et udtræk blandes i køers og hestes
opfedningsfoder.¹²⁸

ANDRE NYMPHACEEER

Nøkkeroserne (*Nymphaea advena*, *N. odorata*,
N. polysepala) er velkendte lægeplanter hos
nordamerikanske indianere. Bladene gælder
for at være hurtigt lægende omslag på brand-
sår, patienten drikker samtidig rigeligt af et
dekokt (Chickasaw).¹²⁹ Den revne rodstok,
tilsat andre planter, lægges på sår, bylder, etc.;
der samles store portioner rhizomer, som tør-
res og stødes til et pulver, der strøs på snitsår og
hævelser (Ojibwe)¹³⁰ eller det hældes i munten
for mundbetændelse (Chippewa).¹³¹ En pulp
af de friske rodstokke anvendes til omslag
på alle betændelser (Forest Potawatomi).¹³²

Roden stikkes i munten for mundbetændelse
(soremouth); de friske blade skal være et træk-
kende og lægende omslag eller de knuses let
og anbringes på alle slags sår og skiftes hver 2.
eller 3. time. Et pulver af de tørrede blade strøs
på snitsår, betændelser etc.; et koldt dekokt af
stængler og/eller rhizomer drikkes for indre
smerter (Thompson),¹³³ rodstokken er medicin
for tuberkulose (Flambeau).¹³⁴ Nøkkeroserne
bruges som lægemiddel blandt alle indianere
i staten Washington. Patienten anbringes over
et dampende dekokt på rodstokken (Makah);
rhizomer ophedes og bindes på smertende ste-
der, især reumatisme. Man tror, at nogle rød-
der ligner mænd og andre kvinder, hvorfor de
indsamles og anvendes i overensstemmelse
med patientens køn (Quinault).¹³⁵ Frøene
anvendes for halsonde (Meskwaki).¹³⁶

Hvid mands anvendelse indskrænker sig til
en hovedbundssalve, der skal fremme hårvæk-
sten, et udtræk for dysenteri og ansigtvask
mod fregner.¹³⁷ Småbørn, som har ondt for
tænder, får i Alabama bl.a. et afkog af nøk-
keroser, det tager feberen.¹³⁸

Et par kanadiske indianersamfund bruger
Nymphaea odorata og *Nuphar varieatum* vete-
rinært – dels som et afkog for ikke nærmere
specierede kreatursygdomme og dels som et
infus på åkander og hele svaleurtplanter (*Chel-
idonium majus*) plus mælk, når svinene savler
og opfører sig forstyrret og fjendtligt.¹³⁹

Den kinesiske medicin anvender ligeledes
vandliljerne mod en række sygdomme. Ifølge
Stuart 1911¹⁴⁰ menes de spiselige frø af *Nuphar*
japonicum (”vand-hirse”) at gavne milten og
tarmene; rodstokken værdsættes som toni-
kum og roborans. *Nelumbium speciosum*, som
nævnes allerede i *Pen t’sao*, har særskilte navne
til plantedelene, der alle benyttes medicinsk.
Af rodstokken laves i Kiangsu-provinsen et
nærende og mavestyrkende tonikum, der skal
stimulere åndsevnerne og berolige sindet. En
geléagtig pulp af rhizomet udrørt i vand gives
for brystlidelser og er en væsentlig bestanddel

af en budding tilberedt specielt til afkraeftede, magre patienter. Et lægemiddel af rodstokkens led er blodstillende (f.eks. ved blodspytning) og tilskrives en særlig effekt på blodcirculationen; det gives også for hæmorroider og blodig afføring efter fødsel. De bittertsmagende frøstrenge afhjælper tørstfornemmelser efter blødninger og anvendes for kolera, hæmoptyse og spermatoroe. De friske kimblade regnes for særligt nærende og giver kroppen sundhed og kraft, fremmer blodomløbet, styrker mandens potens – *jo mere man spiser deraf, desto mere vil man have.* Støvdragerne siges at rense hjertet, gennemtrænge nyrrerne, styrke potensen; de sværter håret, giver et gladere ansigtsudtryk(!), gavner blodet og fjerner hæmorroider. Blomsten anbefales som kosmetisk ansigtmaske, der forbedrer teinten. Bladene skal virke anti-febrilt, mod hæmorrhagi, være blodfornydende, befordre uddrivelsen af placenta – de spises som antidotum efter nydelsen af giftsvampe, anvendes som omslag på feberudslet o.a. hudsygdomme. Nogle af disse lægekraefter tillægges også bladstilken, der specielt skal kunne berolige svangre kvinders uterus. Når frøene er borte, ligner frugtstanden en vandkandes bruser; dens medicinske virkning er blodstillende og ordineres, når uddrivelsen af placenta trækker i langdrag, et vanddekolt skal modvirke svampeforgiftninger. Uagtet planten gror i smuds og dynd, betragtes den som symbol på renhed og her ud fra menes forskellige dele af den at kunne rense kroppen for skadelige stoffer o.a. onde påvirkninger. Endelig finder lotus'en anvendelse mod diarré, natlige pollutioner, leukorroe og gonorroe.¹⁴¹

Nymphaea lotus anvendes – ifølge Dragendorff 1898¹⁴² – i Kina mod gulsort, urinvejslidelser og hæmorroider (rhizomet), som adstringens og kosmetikum (støvdragerne).

Rod og frø af *Nelumbium speciosum* bruges for diarré, dysenteri, hæmorroider, stængelsaften mod opkastning, blomsterne som adstringens.¹⁴³ Blomsten af *Nymphaea stellata*

finder anvendelse mod dysuri og hoste, frøene mod diabetes.¹⁴⁴ Bladene af *Nymphaea pubescens* (Indien, Java) for øjenlidelser,¹⁴⁵ saften af *N. ampla* (Sydamerika) mod erysipelas, herpes zoster o.a. hudlidelser.¹⁴⁶ Fibre af *N. odonita* tjener til filtrering af vandet, som anvendes i de diætiske midler og behandlinger, det oldindiske lægeskrift *Ayur-Veda Susruta* lægger så stor vægt på.¹⁴⁷ Bast og frugter af samme plante var i oldtidens Indien et abortivum i svangerskabets 7. måned.¹⁴⁸ I indiske elskovsdigte sammenlignes vulva med lotusblomsten, de prostitueredes gæster og venner er lotusblomstens bier.¹⁴⁹ Med lotus skal man kunne læge "giftsår" og slangebid; patienten behøver blot at lugte til blomsten.¹⁵⁰ Et bittert ekstrakt af modne lotusfrø anvendes i kinesisk og malajisk medicin mod periodisk feber.¹⁵¹ I den balinesiske anatomilære er det detailler af lotusplanten, der dominerer alle fagudtryk og forestillinger. Interessant er de indfødte lægers brug af lotusbladets porøse stængel som katester, indsprojtnings- eller blæsningsrør, evt. i forbindelse med bambussprøjte.¹⁵²

Alle dele af *Euryale ferox* finder medicinsk anvendelse i Kina og Indien: som tonikum, adstringens og "åbnende" remedium; rodstok og frø er mavestyrkende, ordineres mod polyuri, ledsmarter, spermatoroe og gonoroe. Børn med *kan*-sygen får en slags tørre kiks af frømelet.¹⁵³ Endelig skal den sydamerikanske kæmpeåkande *Victoria regia*'s blomster blive brugt mod herpes og erysipelas.¹⁵⁴

LITTERATUR HENVISNINGER

- 1 *Botanisk Tidsskrift* 56, 1960, s. 53–57, 85 (kort over udbredelsen i Danmark).
- 2 Henkel, Fr., Rehnelt, R. & Dittmann, L., 1907, *Das Buch der Nymphaeaceen oder Seerosengewächse*, Darmstadt, s. 12.

- 3 Rosenkjær, H. N., 1906, *Fra det underjordiske København*, København – derimod en række andre vandplanter.
- 4 Henkel et al. [note 2], s. 18.
- 5 Dioskurides, Pedanius, 1561, *Historia plantarum* IX, Lugduni, s. 13, sm. Forf., 1906, *De Materica Medica* III, Berolini, s. 132, 148.
- 6 Forveksles i folkemedicin og ældre skolemedicin undertiden med *Iris pseudacorus* "gul vandlilje".
- 7 Watham, A. E., 1918, i *Amer. Journ. of Urology and Sexology* 14, s. 354–59; Knight, R. P., 1786, *An account of the remains of the worship of Priapus*, London, s. 84–86.
- 8 Conard, Henry S., 1905, *The Waterlilies. A monograph of the genus Nymphaea*, Washington, s. 8.
- 9 Ibid., s. 4 (m. litteraturhenvisn.).
- 10 Ibid., s. 7f. (m. yderligere oplysn. om lotus' religiøse rolle i Ægypten).
- 11 Wilkinson, J. G., 1883, *The manners and customs of the ancient Egyptiens* III, London, s. 132f.
- 12 Nympheum var nymfernes kilde i Korinth.
- 13 Fischer, Hermann, 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 276.
- 14 Rolland, Eug., 1896, *Flore populaire* I, Paris, s. 148 < Geoffroy, E.-F., 1742, *Tractatus de Materia medica*, Venetiis.
- 15 Rolland [note 14], s. 154.
- 16 *Historisk Arkiv* I, 1887, s. 477.
- 17 *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VII, 1935/36, Berlin, s. 1580 (Tyskl., Saar, Østr., Svejts).
- 18 Sml. "vandnymfe" om libeller.
- 19 Perger, A. von, 1864, *Deutsche Pflanzensagen*, Stuttgart, s. 161.
- 20 Schütte, Guðmund, 1919, *Hjemligt Hedenskab*, København, s. 85.
- 21 Runa, 1845, s. 641.; om navnet nøkkerose og overtro i forb. dermed: Norlind, Tobias, 1911, *Studier i svensk folktale*, Lund, s. 11f.
- 22 Storaker, Joh. Th., 1941, *Sagn og Gaader*, Oslo, s. III.
- 23 Videnskabernes Selskabs Ordbog, 1848, s. 601, Lange, Johan, 1960, *Ordbog over Danmarks Plantenavne* II, København, s. 121f.
- 24 Lyttkens, Aug., 1907, *Svenska växtnamn* II, Stockholm.
- 25 Schübeler, F. C., 1888, *Norges væxtrige* II, Christiania, s. 1047.
- 26 Militzer, Max & Schütze, Th., 1953, *Die Farn- und Blütenpflanzen im Kreise Bautzen*, Bautzen, s. 92.
- 27 *Historisk* [note 16], s. 477.
- 28 *Nudansk ordbog* II, 1953, s. 76.
- 29 Zaunert, P., 1929, *Hessen-Nassauische Sagen*, Jena, s. 55.
- 30 Hempler, F., 1930, *Psychologie des Volksglaubens*, Königsberg, s. 48.
- 31 Birket-Smith, Kaj, 1935, *Guld og grønne Skove*, København, s. 113.
- 32 Frere, M., 1868, *Hinduiske Eventyr*, København, s. 88; Bompas, C. H., 1909, *Folklore of the Santal Parganas*, London, s. 104; *North Indian Notes & Queries* II, 1892, s. 211.
- 33 Meddelt E. Rostrup af C. A. Thyregod (notater 1866–78).
- 34 Somadeva, 1880, *Katha Sarit Sagara* I, ed. C. H. Tawney, Calcutta, s. 56ff., 86; Chauvin, Victor, 1898, *Bibliographie des Ouvrages Arabes* ... VII, Liège, s. 168; symbolsk betydning: fjern (kølig) elskov (Leyel, C. F., 1948, *Elixirs of Life*, London, s. 67).
- 35 Holberg, H., 1868, *Nerikes gamla minnen*, Örebro, s. 217; svovd som sygdomsbringer spiller muligvis også ind: Loorits, O., 1951, *Grundzüge des estnischen Volksglaubens* II, Uppsala, s. 270.
- 36 Rolland [note 14], s. 148.
- 37 Teirlinck, Is., 1924, *Flora diabolica*, Antwerpen, s. 46, 68, 146.
- 38 Cameron, John, 1883, *Gaelic Names of Plants* 4, Edinburgh & London, s. 120.
- 39 Bartsch, K., 1880, *Sagen, Märchen, Gebräuche aus Mecklenburg* II, Wien, s. 192; *Choice Notes from "Notes and Queries"*, 1859, London, s. 7; med *Botanical Magazine* (1895) som kilde fortæller Conard: Sir William Jones var netop ved at studere en afplukket lotusblomst, da en hindu kom ind i værelset og *made prostations before it* som tegn på ærbødighed.

- 40 Wuttke, Adolf, 1900, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, Berlin, s. 104; Montanus, 1870, *Die Vorzeit I*, Elberfeld, 228; Bartsch [note 39]; Sterne, C. & Enderes, A. von, 1953, *Unsere Pflanzenwelt*, Berlin, s. 292.
- 41 Perger [note 19].
- 42 *Zeitschrift d. Vereins für Volkskunde* II, 1901, s. 226 (Schwaben).
- 43 Wigström, E., 1908, *Folketro och Sägner*, Stockholm, s. 416 (også i *Svenska Landsmål VII*, ÅR, s. 3).
- 44 Unger, F., 1910, *Die Pflanze als Zaubermittel*, Leipzig, s. 31. Påvirkning fra alrunetroen og sirenemyten?
- 45 Waringa, N. J., 1952, *Fryske plantlore*, Ljouwert, s. 65f.
- 46 Hempler [note 30].
- 47 *Finlands svenska folkdiktning VII*, 5, *Magisk folkmedicin*, Helsingfors, 1927, s. 370.
- 48 Andersen, Anton, 1888–89, i *Husvennen* nr. 16, s. 122; Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne*, Odense, s. 120. *Den gjør Folk rasende, om de enten spise noget deraf eller lugte længe og stærk til Bladene*. (Olavius, O., 1787, *Oeconomisk-physisk beskrivelse over Schagens Kjøbstad*, København, s. 116).
- 49 Wigström [note 43], s. 1368.
- 50 Hempler [note 30] (Weicheldelta).
- 51 *Handwörterbuch* [note 17], s. 1581 (Rügen, Vestpreussen, Pommern, Polen); *Zeitschrift d. Vereins für Volkskunde III*, 1893, s. 233; Dansk Folkemindesamling 1906/23: 3101 (Tønder ca. 1920), gælder andre planter med hvide blomster: hvidtjørn, calla, vintergæk m.fl.
- 52 *Handwörterbuch* [note 17]; prof. dr. Heinr. Marzell mundtl. 1950.
- 53 Wigström [note 43], s. 114.
- 54 *Handwörterbuch* [note 17].
- 55 Dansk Folkemindesamling 1906/23: 624 (Aalebæk ca. 1880).
- 56 Lange [note 23], s. 123; i Jyll. *orkan(rod)* om drogen radix Nymphaea: Hauberg, P., 1927, *Folkenavne paa Lægemidler*, København, s. 80.
- 57 Ossadcha-Janata, Natalia, 1952, *Herbs used in Ukrainian Folk Medicine*, New York, s. 11f.
- 58 *Heil- und Gewürzpflanzen XVII*, 1936, s. 31.
- 59 Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa 2*, Heidelberg, s. 143f.
- 60 Grünig, S., 1881, *Beitr. z. Chem. der Nymphaeaceen*, Dorpat; Gessner [note 59].
- 61 Leyel, C. F., 1948, *Elixirs of Life*, London, s. 67. Gessner [note 59], s. 143.
- 62 Gessner [note 59], s. 143.
- 63 Inf. finsk *lemmeenlehti* 'kærlighedsblad' (Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvimit*, Helsingfors, s. 242); ty. (Schlesien) *herzblume*.
- 64 *Den nymfe, hvis sjæl bor i blomsten, fik ikke kærlighedslykken: på dammens spejl svømmer det brudte hjerte af et væsen, der døde af elskovskval* (Schnack, Anton, 1951, i *Die neue Zeitung*, s. 6 1951).
- 65 Sprengel, Kurt, 1817, *Geschichte d. Botanik I*, Altenburg, s. 479.
- 66 Marcellus, E., 1889, *De medicamentis liber*, ed. G. Helmreich, Lipsiae, s. 33, 63.
- 67 Her efter Marzell, Heinrich, 1926, *Alte Heilkräuter*, Jena, s. 19.
- 68 Söhns, Franz, 1907, *Unsere Pflanzen*, Leipzig, s. 95.
- 69 Höfler, M., 1911, i *Archiv für Geschichte d. Medizin* 5, s. 267.
- 70 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 48 – *Nuphar*-navnet *crazy*, *crazy-bet* (Somerset) herhen?
- 71 *Revue des traditions populaires* 23, 1908, s. 261.
- 72 Rolland [note 14], s. 155.
- 73 Hewe, Nils, 1949, *Läkeväxternas sällsamma historia* I, Helsingfors, s. 76; Rolland [note 14], s. 151; Correvon, H., 1917, *Plantes et santé*, Paris, s. 199.
- 74 Rolland [note 14], s. 151, 157; Correvon [note 73], s. 199.
- 75 Jvf. Dodonæus, R., 1583, *Stirpium historiae pemptades. sex.*, Antwerpen.
- 76 Pantu, Zach. C., 1929, *Plantele cunoscute de poporul român*, Bukarest, s. 74.
- 77 Dragendorff, G., 1898, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Volker und Zeiten*, Stuttgart, s. 210; om *Nymphaea capensis*: i modsætning til de europ. arters antafrodisiakiske virkning

- provokerer denne til ekscesser (Conard [note 8], s. 22).
- 78 Rousseau, Jacq., 1947, i *Les Archives de Folklore* 2, s. 154, 167.
- 79 Rousseau, Jacq., 1945, *Études ethnobotaniques Québécoises*, Montréal, s. 43.
- 80 Hewe [note 73].
- 81 Smid, Henrik, 1923 [1556], *Lægebog med tilhørende urtebog og syltebog*, Aalborg, s. 47a, 71a.
- 82 Dansk Folkemindesamling 1906/23 > Tholle, Johs., 1934, i *Hardsyssels Aarbog* 28, s. 30; H. P. Hansen fra Midtjylland, ca. 1914.
- 83 Roi, Jacques, 1955, *Traité des plantes médicinales Chinoises*, Paris, s. 127f.
- 84 Bredon, Juliet & Mitrophanow, Igor, 1937, *Das Mondjahr*, Wien, s. 368.
- 85 Hauberg, P., 1927, *En middelalderlig dansk Lægebog*, København, s. 42, 48 – efter ty. lægebog ca. 1400.
- 86 *Det arnamagnæanske håndskrift 187.80, 1886*, udg. af Viggo Såby, København, s. 94.
- 87 I et gl. hollandsk herbarium anvendes *water van seekenncken* til at stryge hovedet med mod feber: Hauberg [note 85], s. 94.
- 88 Begge har en adstringerende virkning på diarré: *The Dispensatory of the United States*, 24¹⁹⁴⁷, Philadelphia.
- 89 Hansen, H. P., 1943, *Kluge Folk* II, København, s. 247.
- 90 Ibid. I, 1942, s. 217; Tholle [note 82] (Lomborg-egnen).
- 91 Danske Folkemindesamling 1906/23 ca. 1880.
- 92 Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 296 – eller omtydning af alkannarod? af tyrkerne anv. til at farve hænder, fødder og hår: *Revue des traditions populaires* XXVII, ÅR, s. 144.
- 93 Tang Kristensen [note 92], s. 167, D 386.
- 94 Ibid., s. 253; Dragendorff [note 77]; Buchan, W., 1797, *Huuslegen* III, København, s. 104; Osiander, J., 1842, *Folkelægemidler*, København, s. 226. Når roden af mange planter anbefales mod tandsmærter, kan det skyldes dens indhøkl af garvesyre eller visse alkaloider.
- 95 Boers, Kristen, 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 154, 310.
- 96 Ibid., s. 192.
- 97 Hornemann, J. W., 21806, *Forsøg til en dansk øconomisk Plantelære*, København, s. 515.
- 98 Tillhagen, Carl-Herman, 1958, *Folklig läkekonst*, Stockholm, s. 178.
- 99 Ibid., s. 246.
- 100 Hornemann [note 97], s. 516.
- 101 Retzius, A. J., 1806, *Forsøk til en Flora øconomica Sveciae* II, Lund, s. 469.
- 102 Linné, Carl von, 1910, *Linné's botaniske "Prælektiones privattissima"* på Hammarby 1770 (Martin Vahl's håndskrift) (Bergens Museums Aarbok, nr. 1), Bergen, s. 39; sm. Forf., 1952 [1747], *Herbationes Upsalienses* I, Uppsala, s. 26; Retzius [note 101].
- 103 Wergeland, Henrik, 1831, *Den norske Bondes nyttige Kundskab ...*, Christiania, s. 24.
- 104 *The Herbal of Rufinus*, 1946, ed. Lynn Thorndike, Chicago, s. 205.
- 105 Fischer [note 13], s. 200.
- 106 Grigson [note 70].
- 107 *Folk-Lore* LXII, 1951, s. 328.
- 108 Rendall, Vernon, 1934, *Wild Flowers in Literature*, London, s. 47.
- 109 Andel, M. A. van, 1909, *Volksgeneeskunst in Nederland*, Utrecht, s. 416.
- 110 *Egerland* 32, 1928, s. 64.
- 111 Wartmann, B., 21874, *Beiträge zur St. Gallischen Volksbotanik*, Wien, s. 51f.
- 112 Alksnis, J., 1894, i *Historische Studien aus d. pharmakolog. Inst. d. Universität Dorpat* IV, s. 215f.
- 113 Dragendorff [note 77], s. 211.
- 114 *Heil- und Gewürzpflanzen* XVII, 1936, s. 31.
- 115 Wartmann [note 111]; Schramek, Josef, 1915, *Der Böhmerwaldbauer*, Prag, s. 262.
- 116 Pieper, Rich., 1897, *Volksbotanik*, Gumbinnen, s. 27.
- 117 Ibid., s. 28 < Anonymus, Philomusus, 1576, *Horn des Heyls menschlicher Blödigkeit*, Strassburg.

- 118 Rolland [note 14], s. 151 (fra bog 1716).
- 119 Grigson [note 70].
- 120 Krebel, Rudolph, 1858, *Volksmedizin und Volksmittel verschiedener Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 162, 168.
- 121 Pantu [note 76].
- 122 Krebel [note 120], s. 169.
- 123 Ossadcha-Janata [note 57], s. 12f.
- 124 Gessner [note 59].
- 125 Dyer, T. F. Thiselton, 1889, *Folklore of Plants*, London, s. 693.
- 126 Marzell, Heinrich, 1935, *Neues Illustriertes Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 407 (Østpreussen 1703, Thüringen 1892).
- 127 Alksnis [note 112], s. 241.
- 128 Ossadcha-Janata [note 57], s. 13.
- 129 Adair, James, 1775, *The History of the American Indians*, London, s. 410.
- 130 Smith, Huron H., 1932, *Ethnobotany of the Ojibwe Indians* (Bulletin of the Public Museum of the City of Milwaukee 4, nr. 3), Milwaukee, s. 376.
- 131 Densmore, Frances, 1928, i 44th annual rep. of the Bureau of Amer. Ethnology, s. 288, 342f.
- 132 Smith, Huron H., 1933, *Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians* (Bulletin of the Public Museum of the city of Milwaukee 7, nr. 1), Milwaukee, s. 65.
- 133 Teit, James A. & Steedman, Elsia V., 1930, *The ethnobotany of the Thompson Indians of British Columbia* (45th ann. rep. Bur. Amer. Ethnology), Washington, s. 460.
- 134 Smith [note 130].
- 135 Gunther, Erna, 1945, *Ethnobotany of Western Washington*, Seattle, s. 29.
- 136 Smith, Huron H., 1928, *Ethnobotany of the Meskwaki Indians* (Bulletin of the Public Museum of the city of Milwaukee 4, nr. 2), Milwaukee, s. 195.
- 137 Coon, Nelson, 1957, *Using Wayside Plants*, New York, s. 89, 216.
- 138 Browne, Ray B., 1958, *Popular Beliefs and Practices from Alabama*, Berkeley, s. 26.
- 139 Rousseau [note 81], s. 167, og sm. Forf. [note 79], s. 45.
- 140 Stuart, G. A., 1911, *Chinese Materia Medica. Vegetable Kingdom*, Shanghai, s. 278–81, 287.
- 141 Roi [note 83].
- 142 Dragendorff [note 77], s. 210f.
- 143 Ibid.
- 144 Ibid.
- 145 Ibid.
- 146 Ibid.; Pisonis, G., 1648, *Historia naturalis Brasiliae*, Lugduni.
- 147 Berendes, J., 1891, *Die Pharmazie bei den alten Culturvölkern I*, Halle, s. 10.
- 148 Lewin, L., 1922, *Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andere Mittel*, Berlin, s. 201.
- 149 Aigremont (pseudonym), 1909, *Volkserotik und Pflanzenwelt II*, Berlin, s. 54f.
- 150 Hertel, Joh., 1910, *Tantrakhayika*, Berlin, s. 142f.; Somadeva [note 34], s. 553f.
- 151 Leyel [note 59].
- 152 Weck, Wolfgang, 1937, *Heilkunde und Volkstum auf Bali*, Stuttgart, s. 81, 86f., 120, 230.
- 153 Stuart [note 140], s. 170; Dragendorff [note 77]; Roi [note 83].
- 154 Dragendorff [note 77].

PARNASSIA PALUSTRIS

Sægten *Parnassia* (Saxifragaceae) tæller cirka et halvt hundrede arter, størsteparten i Østasien. Europas eneste art, *P. palustris*, har en boreal-cirkumpolar plus mediterran-montan udbredelse; den forekommer i Nordamerika mod syd til New Foundland, Quebec, Michigan og Minnesota, i Rocky Mountains til Wyoming og Californien. Mangler på Grønland og Færøerne, men er almindelig på Island. Arten vokser i hele Sibirien, Kaukasus, nordlige Iran, endvidere Himalaya, Nordkorea, de japanske øer og Formosa.

Det ”latinske” slægtsnavn skal sigte til, at plantens første findested var bjerget Parnassos nær Hellas’ berømte Delphi-orakel. Tournefort konstruerede navnet ud fra den formodning, at Dioskurides med *παρνασσώ* mente denne plante, hvilket dog er tvivlsomt.¹

Parnassia palustris nævnes ikke i oldhøjtske glossarier eller de ældste urtebøger. Førlinnæiske navne var: *hepatica alba*, *flos hepaticus*, *Parnassi*, *gramen hederaceum*, *gramen parnasium*, *pirola pratensis*, *pirola alba* (1500-t.), *gramen Parnassi*, *unifolium palustre* (1671).² Vitus Auslasser har i sin håndskrevne *Herbarius* 1479 en god tegning, men uden omtale; planten er tydelig afbildet på Augustineralteret (Nürnberg) malet 1487. Af de ”klassiske”

tyske urtebogsforfattere omtales den kun af Tabernaemontanus (1588ff.):

Die Leberblümlein habe eine besondere Kraft und Tugend / die blöde und krancke Leber zu stärcken / und deren Verstopfung zu eröffnen. Sonst ist gemeldtes Kräutlein auch dienstlich zu den Bauchflüssen und Durchläufen / und ist sonderlich berühmt die Wunden vom Grund heraus zu heilen.³

Gerard’s *Herball* 1597 anfører den ligeledes som levermedicin, et dekokt af bladene berolicher maven, vand- eller vindekokt knuser og uddriver blæresten.

FLORA DANICA

En mere udførlig omtale finder vi i Simon Paulli’s *Flora danica* 1648, s. 247f.; han skriver bl.a.:

Saa snart som nogen aff den gemeene Mand befinder sig nogen Suaghed at haf-fue eller ofuerhenge aff Lefverens hidtzige

Slætterblomma (*Parnassia palustris*) ur
Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in
Abbildung, 1796.

Intemperie, da vide de at fly sig bedre med denne Vrt: Thi de giøre sig it Medicament oc Lægedom aff denne Lefver-Urtis Blomsters oc Bladis Decocto eller Absød, da sandeligen det hielper tijt oc ofte oc hafuer god Fremgang, thi den hafuer en synderlig Kraft til at styrcke Lefveren ... Men vist er det, at om saa er nogen Urt monne være til som er en god Vund-Urt, da bør denne liden Urt i all Sandhed frem for alle andre derfor at holdis og til med høyeligen berømmis saa som den der baade brugis til Hofvit-Saaer oc andre Skader.

Paulli nævner som et eksempel, at Tabernaemontanus 1576 med denne og andre sår-lægende urter samt et plaster med Betonica kurerede en saksisk hertug, som var megit ilde oc dødelig saargjort udi sit Hofuit der aff at han

d w-forvarendis var falden aff sin Kane. Og derfor kan den gemeene Mand ... hyggelig tage denne Urtis Blade, støde dennem oc legge dennem paa ferske skader, saa heelis de nock som derved. Saften af den friske urt opsnuset stiller næseblødning.

K V I N D E F R Y D

Hornemann skrev 1806,⁴ at denne meget smukke Plante har kun liden oeconomisk Nytte ... Den har været brugt imod Øien- og Lever-sygdomme. Rafn meddeler 1800,⁵ at nogle har benyttet et dekolt mod øjenbetændelser og sygdomme i leveren, hvoraf dens gamle Navn [leverurt], medens andre mener, frøene virker urindrivende. – Planten var forhen i Mellemeuropa officinel som *herba et flores hepaticae albae*, et vanddekøkt brugtes udvortes for blefaritis og conjunctivitis, internt for hjertebanken og navnlig leversygdomme. Viborg foreslog 1793⁶ navnet *kvindefryd*, måske fordi han havde bragt i erfaring, hvad Richard Dybeck oplyser et halvt århundrede senere:⁷

Saften af kronbladen begagnas af landtflickorna til ögonvatten. I Vermland, der detta isynnerhet är ofligt, har jeg hört, att detta ögonvatten icke allenast brukas såsom medel mot svaghet i ögonen, utan äfven och förnämligast i öfvertygelse, att ögonen dermed kunna förskönas

– jnf. ögonsjukegräs, norsk *augneblom*.⁸

Linné optegnede i Västmanlands län synonymet *flenört*, der gentages af en række senere forfattere.⁹ Et øldekøkt blev i Sverige drukket for pyrosis og maveonde, *flen*¹⁰ – herom mente Retzius imidlertid (1806): *at örten kokad i dricka skulle bota kolik eller flen, är knapt*

*troligt; warma dricket, som njutes, torde göra det hufwudsakeliga.*¹¹

I følge Gunnerus' *Flora norvegica* 1 (1766), s. 80 blev denne droge anvendt som sårlegende kompres, et øldekokt mod *leverens svaghed, hjertevee og til at stille durklob* [diarré].

– Et par finske synonymer må have relation til folkemedicinen: (1838) *horkkaheinä* 'malariaurt' og (1850–66) *luuvalokukka* 'gigtblomst'¹² samt *kiimaheinä* 'brunsturt'.¹³ I lettisk folke medicin blev planten anbragt i en flaske *spiritus* og denne bagt med i et brød, hvorefter man drak indholdet *for smerter ved hjertet*.¹⁴

– Om vor plante vidste den tyske farmakolog Hugo Schulz kun at sige, at den blev anvendt folkemedicinsk og skulle være virksom mod stranguri.¹⁵

RUSSISK FOLKEMEDICIN

Parnassia palustris har derimod spillet en vigtig rolle i russisk folkemedicin. Afkog blev drukket for hysteri og krampe og infus mod stranguri.¹⁶ Drogen hørte forhen blandt skolemedicinnens midler for øjenlidelser, leversygdomme og diarré samt var et diuretikum. Nu anvendes den kun folkemedicinsk: dekokt eller infus af hele planten for diarré, hæmorroider og gonorrhoe, affrøene for nyresten, af blomsterne mod kvindens gonorrhoe og leukorroe; den anses for at være et godt diuretikum; dekokt eller tinktur af herba er et udbredt malariamiddel; i øvrigt anvendt for nervøst hjerte, blødninger og epilepsi – veterinært givet kvæg *skadet af ekstensiv vanding*, når det malker blodig mælk, lider af hæmaturi og diarré, udvortes som omslag for at dræbe orm.¹⁷

Om andre *Parnassia*-arter oplyser det foreliggende materiale, at dekokt af bladene af *P. fimbriata* gives for børns maveonde (Cheyenne indianerne, Colorado),¹⁸ anvendes til badning eller som omslag for sygdomme i

kønsorganerne (Gusiote indianerne, Utah);¹⁹ frøene af *P. caroliniana* skal virke diuretisk og afførende.²⁰ Rodderne af *P. nubicola* på inflammationer (Nepal).²¹

INDHOLD

Af litteraturen fremgår kun, at drogen indeholder 2–3 % garvesyre af catechol-gruppen, flavonglykosidet rutin = rutosid, et bitterstof, et salt, slim og spor af harpiks. Der bør anstilles farmakologiske analyser og kliniske test til opklaring af, om der i drogen findes substanser med fysiologiske virkninger svarende til den ældre skolemedicins og folkemedicinnens indikationer, især for lever-, hjerte- og nervesygdomme. *Leverurt*, -blomst etc. 156ff. (førlinnéisk *flos hepaticus*) tolkes almindeligvis ud fra signaturlæren, men bladene er udpræget hjerteformede (jnf. *hjertblomma*, -blad, *herzblatt*) og navnet rimeligvis opstået på grund af blomstens lighed med en hvidblomstrende varietet af *Anemone hepatica*.

Drogen var gået i glemmebogen, da Cazin 1854 konstaterede dens toniske og adstringerende effekt. 1903 erklærede Dihrsk, at han med et vanddekokt havde opnået gode resultater mod nervøst betinget hjertebanken; H. Peters gav samme middel for epileptiske kræmper.²²

KILDEHENVISNINGER

- 1 Jnf. Billerbeck, Jul., 1824, *Flora classica*, Leipzig, s. 44, 85.
- 2 Rolland, E., 1899, *Flore populaire* 2, Paris, s. 202.
- 3 Tabernaemontanus, 1731, *Kräuterbuch*, ed. Bauhinus, Basel, cit. efter Kroeber, Ludw., 1947, *Das neuzeitliche Kräuterbuch* 2, Stuttgart, s. 104f.

- 4 Hornemann, J. W., 1806, *Dansk økonomisk Plantelære*, København, s. 297.
- 5 Rafn, C. G., 1800, *Danmarks og Holsteens Flora* 2, København, s. 386f.
- 6 Viborg, Erik, 1793, *Forsøg til systematiske danske Navne*, København, s. 62.
- 7 Runa, 1845, s. 57, sml. *Göinge hembygdsförenings årsbok*, 1928, s. 9.
- 8 Schübeler, C. F., 1888, *Norges væxtrige* 2, Christiania, s. 348.
- 9 Lyttkens, Aug., 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 874; *flenört*, -gräs 1638ff. også til *Saxifraga granulata*, *Scrophularia nodosa*, *Ranunculus ficaria*: ibid., s. 205, 868, 1017.
- 10 Hayne, Fr. C., 1805, *Die in der Arzneykunde gebräuchlichen Gewächse*, Berlin, cit. efter Kroeber [note 3].
- 11 Retzius, A. J., 1806, *Forsøg til en Flora oeconomica Sveciae*, Lund, s. 489.
- 12 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 253; kaldes også bl.a. *Katkerahelinä* 'bitterurt' (1838).
- 13 Kotiseutu, 1909, s. 28.
- 14 *Historische Studien aus dem pharmakol. Institut d. Universität Dorpat* 4, 1894, s. 186, 192.
- 15 Schulz, H., 1921, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 135.
- 16 Krebel, Rud., 1858, *Volksmedizin und Volksmittel verschied. Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 145f.
- 17 Ossadcha-Janata, Natalia, 1952, *Herbs used in Ukrainian folk medicine*, New York, s. 44f.; Müller-Dietz, Heinz et al., 1969, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion* 5, Berlin, s. 17.
- 18 *American Journal of Pharm.* 46, 1924, s. 257.
- 19 *Mem. Amer. Anthropol. Ass.* n. s. 2, 1911, s. 351.
- 20 Jacobs, M. L. & Burlage, H. M., 1958, *Index of plants of North Carolina*, Chapel Hill, s. 261 (1897–98).
- 21 *Medicinal plants of Nepal*, 1970, Kathmandu, s. III.
- 22 Caesar & Loretz, 1903, i *Geschäftsbericht*, s. 37.

Foto: Håkan Tunón

PEBERMYNTEN SOM LÆGEPLANTE

MENTHA PIPERITA (=MENTHA AQUATICA X M. SPICATA)

BOTANISK HERKOMST

En lang række af de bedst kendte krydder- og lægeplanter hører til den store botaniske løbeblomstfamilie (Labiatae) og indeholder flygtige eller æteriske, d.v.s. leffordampelige, aromatiske olier i kirtelhår eller indre kirtler. Mynteslægten *Mentha* (cirka 30 arter) afgiver efter gnidning en karakteristisk kamferagtig lugt.

De stærktlugtende planter blev gennem alle tider og lande tilskrevet magiske (ondt-afværgende) og lægende kramper. Antikens grækere, hebræere og romere dyrkede flere arter mynte, men næppe Pebermynten – selv om det i litteraturen ofte gentages, at man i en oldægyptisk grav fra tiden mellem 1200 og 600 f.Kr. skal have fundet dens blade.¹ Middelalderens dyrkede mynte var rimeligvis krusemynte (*Mentha crispa*).² År 410 beskriver biskoppen af Ptolomaïs en urt, der måske var pebermynte,³ men vor pebermynte nævnes ikke af de ældre urte- og lægebøger.

Den første skrevne omtale findes i englænderen John Ray's værk *Synopsis stirpium Britannicum* 1696. En dr. Sales havde i Hertfordshire, lægen og botanikeren Samuel Dale derefter i Essex fundet en hidtil ukendt, i lugt og smag mere krydret mynte, og sendt eksemplarer til Ray, der beskrev den som

sapore fervido piperis (med brændende smag af peber); nogle år senere (1704) gav han den navnet *Mentha palustris*, peper mint.⁴ Den omtales allerede 1705 som lægeplante, optages 1721 i Londons farmakopé med benævnelsen "Mentha piperita sapore" og får 1772 af Linné sit botaniske navn *Mentha piperita* (= peberagtig).

Mod århundredets slutning opdagede man det ikke er en art, men en krydsning eller bastard mellem Vandmynte (*Mentha aquatica*) og Grøn Mynte (*Mentha spicata*). Da sidstnævnte også er en bastard dannet af Grå Mynte (*Mentha longifolia*) og Rundbladet Mynte (*Mentha rotundifolia*), betegnes pebermynten som en triplebastard.⁶

Der foreligger dog den mulighed, at pebermynten stammer fra det østlige Middelhavsområde. Den dyrkes i mange græske haver som *hedysmos hemeros* "tam mynte", og allerede den græske læge Dioskurides (1. årh. e.Kr.) skriver at *hydyosmon* er kulturformen af en art mynte med varmende, sammentrækkende og udtrærende kraft, den anvendes som afrodisiakum (elskovsmiddel), fordriver indvoldsorm, lægges på bylder o.s.v.⁷ At pebermynten skulle være kommet til Europa fra det fjerne Østen⁸ er højst usandsynligt alene fordi man derovre i mindst et par årtusinder avlede en anden mentolholdig "pebermynte".

D Y R K N I N G

Den af Ray beskrevne pebermynte kom som nævnt fra Essex og Hertfordshire, hvor den vel er opstået ved spontan krydsning i kulturer af de to moderplanter dyrket som krydderi (mint sauce). Omkring 1750 fandtes der store marker med pebermynte i Surrey (Mitcham), der stadig leverer en meget værdsat droge. Planten formeres kun med udløbere, og alle europæiske og amerikanske pebermynte-kulturer skal stamme fra den af Ray nævnte bastard.

Pebermynten kom snart fra England til fastlandet og blev dér efter oprindelsen kaldt *menthe d'Angleterre, Englische Minze*. Den dyrkes ca. 1770 i Utrechts botaniske have. Erfurt-apotekeren Johann B. Trommsdorf havde 1797 startet en farmaceutisk fabrik, hvor med en af ham opfundet metode blev udvundet æteriske olier, bl.a. af pebermynte; fabrikken fik råvaren fra vidstrakte kulturer ved byen.⁹ Nu dyrkes pebermynten som handelsdroge i Thüringen, Württemberg, Sachsen-Anhalt, Pfalz og Bayem.¹⁰ De fleste engelske og tyske haver har et lille bed med pebermynte.

Til Amerika kom planten kort før Borgerkrigen (1863–65). Endnu 1850 dyrkedes den på kun 2 acres (1 acre = 0,4 ha), men ca. 1930 var arealet nået op på 35 000 acres og pebermynteolien blevet USA's eksportmæssigt næstvigtigste æteriske olie (efter terpentin).¹¹ Under Anden verdenskrig øgedes arealet til ca. 700 ha, og 1950 var det på over 19 000 ha – de største kulturer i staterne Michigan (med byen Menthapolis!), Wisconsin, Indiana og Washington.¹² Vor pebermynte dyrkes endvidere i Frankrig, Italien, spanske Pyrenæer og León, Ukraine, Kaukasus, Rumænien og Ungarn.¹³

Herhjemme blev omkring 1800 avlet en del pebermynte på Tåsinge til apotekerne i Svendborg og Rudkøbing, der *købte så meget de kunne få deraf, om det så var hele skibsladninger*. Aflæggerne blev plantet med 6

tommers afstand i rader en halv alen fra hinanden, rødderne blev om vinteren dækket med tør tang, marken kunne høstes første gang ca. 1. juli og anden gang i september. Rudkøbings apoteker Ørsted rejste 1804 med vennen Adam Oehlenschläger til Vemmenæs Færgegård for at hente pebermynte.¹⁴

1873 dukkede en konkurrent til den amerikanske produktion op på verdensmarkedet: japanerne. De havde altid avlet deres egen "pebermynte", først som krydderi og siden som medicin; en lægebog fra 984 e.Kr. giver opskriften på et øjenbadevand tilsat pebermynteolie.¹⁵ Japan og Kina leverer nu knap halvdelen af verdensforbruget af pebermynteolie og mentol, størsteparten udskibes fra Kanton.¹⁶ Den fjernøstlige "pebermynte" er varieteterne glabrata (Kina, Taiwan) og piperascens (Japan) af Agermynten (*Mentha arvensis*) og særlig efterspurgt fordi drogen indeholder indtil 85 pct. mentol mod 65 pct. i den nordamerikanske, 60 pct. i den engelske og kun 47 pct. i den russiske.¹⁷ Den australiske *peppermint* er *Mentha australis*.¹⁸

P E B E R M Y N T E N S O M
LÆGEPLANTE*Herba menthae piperitae*

Pebermynten hører blandt de få folkemedicinske lægeplanter, som i vid udstrækning anerkendes også af skolemedicinen; applikationerne er ofte helt identiske. Drogen anføres i adskillige landes farmakopé (den danske fra 1772) og turde næst efter kamillen være den mest benyttede i "husråd", ja man bruger den i mange hjem som et universalmiddel (*hjælper for alt*).¹⁹

Et dekolt af planten (pebermynte-te) drikkes mod mavelidelser af enhver art,²⁰ jnf. navnene *Bauchminze* i Østrig og *Windtreiber* i Franken.²¹ Allerede Ray anbefalede

Pepparmynta, ur Christian Egenolff, Herbarum, arbūm, fruticūm, frumentorūm ac leguminem, Frankfurt, 1546.

den som mavemiddel, især for diarré.²² Afkøget stiller krampe og koliksmærter i maven og underlivet, det modvirker opkastning, opstød og dårlig ånde.²³ De første nybyggere i Amerika tog pebermynte-te for dyspepsi (fordøjelsesbesvær) og på Jamaica bruges den for kolik,²⁴ i Pennsylvania koges bladene med agurkeskræller til en drik for syg mave,²⁵ i Württemberg blev et vinakog af peber- og krusemynte, kamilleblomster og sorte brødkorper benyttet som omslag for børns dysenteri;²⁶ te af pebermynte, ensian, salvie og kanel er et russisk husråd for mavesår.²⁷ Et brændevinsudtræk af pebermynteblade og malurtstilke gav mavedråber *tjenlige for kolde maver og svagelige personer* (begyndelsen af 1700-tallet).²⁸ Et dekokt af den asiatiske pebermynte tages mod slim i maven.²⁹ De mexicanske Kickapoo-indianere lægger pebermynte med andre stærktugtende planter i en pose på latido = bankende fornemmelse i bughulen.³⁰

Pebermynte-teen virker smertestillende på lever- og galdelidelser, især stenanfalde;³¹ homøopatiens fremstiller af pebermynte en essens mod galdestenskolik.³² Planten anbefales også mod nyrelidelser, skal stimulere nyrernes funktion og virke urindrivende. Endvidere for miltsygdomme (flamsk Belgien)³³ og indvortes krampe.³⁴ Mod nervøs hjertebanken tygges bladene (Kentucky)³⁵ eller indtages pebermynte-te (Rusland, USA)³⁶ i mangel af kamferdråber (flamsk Belgien). Den kendte russiske lægpraktikant Olga Morozova siger:

At drikke pebermynte-te [mod hjertesvækelse] bør være en vane gennem måneder og år uden en dags afbrydelse. Jeg havde som ung et meget dårligt hjerte. Men efter i 50 år at have drukket pebermynte-te hver morgen kan jeg nu, som 80-årig, med største lethed løbe op ad trapper – noget jeg slet ikke var i stand til som yngre.³⁷

Et afkog af bladene har en beroligende og styrkende virkning på muskler og nerver. Teen er drukket for dårlige nerver, hypokondri og hysteri, givet urolige spædbørn (Alabama);³⁸ mod hovedpine gnides tindingerne og issen med bladene (Letland)³⁹ eller med pebermyntespiritus (Danmark),⁴⁰ tages pebermynte-te (USA),⁴¹ afkog af pebermynte med jernurt eller bukkeblad for hovedpine og migræne (Tyskland); et udtræk af pebermynte og baldrianrod modvirker nervøsitet og dårlig søvn,⁴² bladene indgår i russiske husråd for nervøse lidelser, bl.a. søvnsløshed.⁴³ Smertende kropssteder gnides med friske pebermynteblade (USA); pebermynte-te drikkes mod smerter som skyldes at man løftede en for tung byrde (Letland), hermed skylles munden for tandpine (Rumænien, Argentina).⁴⁴

En anden stor applikationsgruppe gælder sygdomme (navnlig infektioner) i åndedrætsvejene. Pebermynte-te er et almindeligt middel mod forkølelse og hoste,⁴⁵ man skulle blande honning i den eller intage tørret knust pebermynte blandet med honning (Danmark).⁴⁶ Teen tages for bronkiallidelser (Irland),⁴⁷ betændte bronkier (Alabama); dampene fra dekoktet indåndes mod svælg- og bronkialkatarr (Schweiz),⁴⁸ forkølelse eller bronkitis (Kickapoo-indianere i Mexico). Teen var i Letland et husråd for kighoste, i Schlesien mod astma eller åndenød (Rusland, fl. Belgien).⁴⁹ Menomini-indianerne i Wisconsin drikker for lungebetændelse en te af pebermynte og katteurt (*Nepeta cataria*) og væder brystkompres dermed.⁵⁰ En tysk læge anbefalede Pebermynte-te mod influenza,⁵¹ under den russiske influenza-epidemi 1833 og 1837 kendte den tyske naturlæge dr. Osianer intet mere effektivt middel.⁵² Homøopatiens tilbereder af pebermynte en essens mod hæshed, tør influenzahoste og halssmerter, til anvendelsen mod halsonde sigter *Halskraut* i Mähren.

Andre infektioner: pebermynte-te for malaria (Rusland, Schlesien),⁵³ kolera og mæslinger (Irland, Alabama).

Kvindesygdomme: Osiander (se ovenfor) omtaler pebermynte som et husråd mod kolikagtige smerter ved menstruationens begyndelse og for efterveer.⁵⁴ Dekokt af planten er drukket som emmenagogum (mensesdrivende) og mod uregelmæssig menstruation samt af barselkvinder for at mindske mælksekretionen.⁵⁵ Vordende mødre bør drikke megen pebermynte-te, så får de en lettere nedkomst (Hessen).⁵⁶ Et vinakog af pebermynte tilsat smør skulle kunne fremskynde fødselen (Bosnien og Herzegovina)⁵⁷ – jnf. *Mutterkraut* Böhmen. Unge piger med blegsot drak pebermynte-te (Bayern).⁵⁸ Planten indgår i en tonikum til svagelige kvinder, den skal desuden stimulere frugtbarheden (Delaware-indianere i USA).⁵⁹

På åbne sår lagde man knust pebermynte blandet med æggehvide (Fano); vanskeligt lægende sår bades med dekokt af pebermynte (Schweiz)⁶⁰ og balsam = Tanacetum balsamita (Ukraine),⁶¹ et udtræk tilsat olivenolie lægges på brandsår.⁶² Bladene af pebermynte, syré og balsam kogt med voks, olivenolie og usaltet smør bindes på ondartede bylder (Ukraine); pulveriserede pebermynteblade med linolie og voks gav et fordelende omslag til mælkekunder (Rusland).⁶³ Frost i hænderne blev gnedet med et brændevisudtræk (Fyn),⁶⁴ (og der kom pebermynte og kamilleblomster i varmt fodbad),⁶⁵ blev lagt pebermynte på eksemmer.⁶⁶ Plantens saft indtaget med eddike skal virke blodstillende (Mexico).⁶⁷ Blade af den asiatiske pebermynte anbringes på smertende steder (Ainu),⁶⁸ bladene gnedet med kokosolie på stivnakke (Indonesien).

Mod indvoldsorm er drukket pebermyntete (amer. indianere)⁶⁹ tilsat honning (Danmark)⁷⁰ eller eddike (Mexico).

Endelig har man anvendt teen som sveddrivende (alm.), mod øresusen og døvhed

(Argentina), svindsot jnf. *Abnehermerkraut* i Pfalz, ildebefindende og kvalme hvorfor man mente den beskyttede mod søsyge; plantens saft skal stimulere kønsdriften (Mexico).

Kroeber sammenfatter (1948) drogens vigtigste applikationer således: sygdomme i mave og tarme ledsaget af slimhindebetændelse og svigende kirtelsekretion, krampagtige mavesmerter, diarré, opkastning, træg tarmfunktion; galdesten, lever- og nyrelidelser med svigende diurese og stendannelse; kredsløbsforstyrrelser, nervøs hjertebanken, svækket hjertemuskulatur og især forstyrrelser i hjertets funktion som følge af tarmluft – Gessner (1953): stomachikum (fremmer mavesækken produktion af fordøjelsesvædske), krampestillende over for kolik i mave-arm-kanalen samt galdevejene, akut og kronisk mavekatarr, mod luftansamlinger, dårlig fordøjelse som skyldes gæring, til at fremme galdesekretionen og mod diarré.⁷¹

Pebermynteolien, dens indholdsstoffer og anvendelsen af mentol

Alle plantens organer indeholder en næsten farveløs flygtig (æterisk) olie, bladene indtil 1,5 pct. Oliens vigtigste bestanddel er 50–86 pet. *mentol* og indtil 20 pet. *menton*, desuden forekommer mentenol, jasmon, cineol, forskellige terpener, terpenalkoholer og -aldehyder, limoner, piperitonin, dimethylsulfid, garve- og bitterstof,⁷² endvidere flavonoidforbindelser,⁷³ de friske blade ca. 25 milligram C-vitamin pr. 100 gram.⁷⁴ Den i Japan og Kina dyrkede pebermynte har et højt mentolindhold (jvnf. afsnittet: Dyrkning); Mitcham-olien regnes for den mest aromatiske. Verdensproduktionen af pebermynteolie lå 1937 på mellem 725 og 850 tons, den er siden fordoblet og domineres af USA.

Aetheroleum menthae piperitae hører til de mest anvendte vegetabiliske olier. Man skønner, at 5 pct. bruges medicinsk (især som smagskorrigens), 15 pct. til essenser, 15 pct. i

tandpasta, 15 pct. i konfekt, likør m.m. og 50 pct. i tyggegummi.

Mentol blev isoleret 1771 af Gaubius og samme år af to andre tyske kemikere, men navnet (af *Mentha*) først givet 1863 af Oppenheim. Det lykkedes 1905 at syntetisere stoffet,⁷⁵ som har en karakteristisk, meget gennemtrængende lugt og smag; vi registrerer lugten i fortyndinger ned til 1:73 000 og smagen indtil 1:130 000 – for mentonet er tallene endog henholdsvis 1:660 000 og 1:2 000 000. Mentol virker i mundhulen eller efter indgnidning i sund hud afkølende fordi det pirrer de kuldefølsomme nervepunkter; Onondoga-indianerne kalder vor plante *kah-nah-noos'tah* 'det som afkøler' og Menomini-indianerne bruger navnet *dakikomik* 'koldt vand'.⁷⁶ Da der samtidig sker en reduktion af smertefornemmelsen har pebermynteolien subs. mentolet en kortvarig lokalt bedøvende virkning hvilket forklarer anvendelsen mod bl.a. tandpine, reumatiske smerter, hoste og hovedpine (se ovenfor). Den såkaldte migrænestift indeholder ren mentol og kom ved sidste århundredeskifte til Europa fra Japan, hvor man gned smertende øjenlåg dermed. Mentol indgår med 1–2 pct. i lotions og salver til kløende hud, med 5–10 pct. i inhaleringsvædsker og pastiller til lindring (bedøvelse) af næsens og ganens betændte slimhinder, med 2 pct. i kølende salver og 1–2 pct. i snusepulver. Tobaksrøgens irriterende virkning på mundhulens slimhinder mindskes, når der er fojet mentol til tobakken.

Pebermynteoliens mentol, bitter- og garvestoffer bidrager væsentligt til, at bladudtrækket på mave-tarm-kanalen virker beroligende, krampestillende og mod diarré. Mavens surhedsgrad nedsættes, pebermynteolien indgår derfor i midler mod mavesår ledsaget af høje pH-værdier.⁷⁷ Endvidere stimulerer olien leverens produktion af galde og fremmer galdens transport mod fordøjelseskanaLEN. Det er eksperimentelt påvist, at et udtræk af bladene kan øge galdesekretionen til det

nidobbelte af normalen (selve mentolet er i så henseende langt mindre effektivt end samme kvantum pebermynteblade). Teen bevirker en langsom men stadig forøgelse af sekretionen indtil virkningen kulminerer, og den rigelige afsondring opløser evt. sten.⁷⁸ Hertil kommer mentolets og mentonets antiseptiske virkning på galdevædsken. Kolerabaciller svekkes af fortyndinger ned til 1:2 000 og tb-baciller indtil 8:10000; arbejdere som er i stadig berøring med mentol får ikke tuberkulose.⁷⁹ Lokalt har pebermynteolien en betændelseshæmmende effekt.⁸⁰ Schapek iagttag hos influenza-patienter, der fik 0,5 gram mentol i olivenolie eller gelatinekapsler, at de allerede efter 18–24 timer var hoste- og feberfri, samtidig blev *den kropslige balance genoprettet*.⁸¹ I Indonesien drikkes et dekokt af *Blumea balsamifera* tilsat pebermynteolie mod kolera.

En 3 pct. mentolspiritus gives mod opkastning og hikke, pebermynteessens i varmt vand for søsyge (USA), pebermyntedråber er i transvaalsk folkemedicin bestanddel af flere råd mod vattersot.⁸²

KILDEHENVISNINGER

- 1 Identificeret af Schweinfurth, G., 1884, i *Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft* 2, s. 366; *Pharm. Journ.* 17, 1866, s. 340. Om de i antikken kendte Mentha-arter: Koch, Karl, 1884, *Die Bäume und Sträucher des alten Griechenlands*, Berlin, s. 97; Moldenke, Harold N. & Moldenke, Alma L., 1952, *Plants of the Bible*, Waltham, s. 139f.
- 2 Tschirch, A., 1917, *Handbuch der Pharmakognosie* 2, Leipzig, s. 947.
- 3 *Economic Botany* 4, 1950, s. 139.
- 4 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 318.
- 5 Flückiger, Friedr. A., 1883, *Pharmakognosie des Pflanzenreiches*, Berlin, s. 686f.
- 6 Krusemynte er en krusbladet varietet af Grøn Mynte. Om *Mentha*-slægtens indviklede systematik: Hylander, Nils, 1940, i *Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift* 23, s. 17–38.
- 7 Dioskurides, Pedanius, ÅR, *De materia medica* 3, ORT, s. 34.
- 8 Watson Kamm, Minnie, 1971, *Old Time Herbs for Northern Gardens*, New York, s. 157.
- 9 Walter, H., 1972, 1972, i *Deutsche Apotheker-Zeitung* 112, s. 2056.
- 10 Om dyrkn. i Bayern: Brøndegaard, V. J., 1953, i *Husmandshjemmet*, nr. 3.
- 11 Sievers, A. F., 1928, *Methods of Extracting Volatile Oils From Plant Material* (U.S. Dept. of Agriculture, Technical Bulletin, no. 16).
- 12 *Jyllands-Posten*, 18/12 1951.
- 13 Mere om pebermyntens dyrkningshistorie: Grieve, M., 1967, *A modern herbal*, ed. C. F. Leyel, New York, s. 537f.
- 14 Hansen, Thorvald & Ussing, Henrik, 1934, *Mellem sydfynske Sunde*, København, s. 122.
- 15 Sgoll, Gisela Bernadette, 1973, i *Deutsche Apotheker-Zeitung* 25, s. 28, her hist. om andre *Mentha*-arter.
- 16 *The Gardener's Bulletin* 6, 1960 [1929–30], s. 91.
- 17 Hewe, Nils, 1952, *Läkeväxter*, Stockholm, s. 132.
- 18 Hocking, George M., 1955, *A Dictionary of Terms in Pharmacognosy*, Springfield, s. 166.
- 19 Barthel, Günther, 1974, *Überlieferte Hausmittel und ihre heutige Anwendung im ehemaligen Kreis Eschwege*, Marburg, s. 131f.
- 20 Dr. Graupner, Heinz, 1955, i *Hör zu*, nr. 18; Dansk Folkemindesamling 1906/23: 3341 (Sydslesvig); *Husraad imod Menneskets Sygdomme*, 1854, s. 42, og *Den kluge Kones Bog*, 1869, København, s. 14, 17 (kolik, diarré, mavekrampe); Niessen, J., 1937, *Rheinische Volksbotanik* 2, Berlin, s. 75, 86; Höhn, Heinr., 1920, *Mitteilungen über volkstümliche Überlieferungen in Württemberg. Volksheilkunde*, Stuttgart, s. 102 (maveforkølelse, manglende appetit); Browne, Ray B., 1958, *Popular Beliefs and Practices from Alabama*, Berkeley, s. 103.

- 21 Marzell, Heinrich, 1977, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* 3, Leipzig, s. 160.
- 22 Samme anvendelse i bl.a. Letland: Alksnis, J., 1894, i *Historische Studien aus dem Pharmakolog. Institute der Universität Dorpat* 4, s. 189; flamsk Belgien: Paque, E., 1896, *De vlaamsche volksnamen der planten, Namen*, s. 525.
- 23 Zimmerer, E. M., 1896, *Kräutersegen*, Donauwörth, s. 386 (mest efter Kneipp); Marzell, H., 1935, *Neues illustriertes Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 221.
- 24 Lucas, Richard, 1973, *Nature's Medicines*, New York, s. 190f.
- 25 Brendle, Thomas R. & Unger, Claude W., 1935, *Folk Medicine of the Pennsylvania Germans*, Norristown, s. 165.
- 26 Höhn [note 19], s. 148.
- 27 Kourenhoff, Paul M. & George, George St., 1970, *Russian Folk Medicine*, London & New York, s. 112f.
- 28 Rasmussen, Holger M. & Larsen, Johs., 1947, *Brændevisgrisen*, København, s. 130.
- 29 Kloppenburg-Versteegh, J., 1934, *Wenken en raadgevingen betreffende het gebruik van Indische planten, vruchten enz.*, 4. druk, Semarang, s. 197, 300, 317.
- 30 *Economic Botany* 31, 1977, s. 354.
- 31 Marzell [note 22]; Dieken, Jan van, 1971, *Pflanzen im ostfriesischen Volksglauben und Brauchtum*, Aurich, s. 58; Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 165.
- 32 Kroeber, Ludwig, 1948, *Das neuzeitliche Kräuterbuch* I, Stuttgart, s. 274f.; Leclerc, Henri, 1927, *Précis de phytothérapie*, Paris, s. 155f.
- 33 Paque [note 21].
- 34 Kratz, Carl, 1898, *Pflanzenheilverfahren*, Berlin, s. 108 (engelsk læge 1750); *Mitteilungen d. Schles. Gesellschaft für Volkskunde* 9, 1909, s. 192.
- 35 *Southern Folklore Quarterly* 32, 1968, s. 324.
- 36 *Zeitschrift für klinische Medizin* 73, 1911, s. 163 (te af blomsterne); Coon, Nelson, 1963, *Using Plants for Healing*, New York, s. 156; Frank C. Brown Collection of North Carolina, 1961, ed. Wayland D. Hand, Durham, s. 210.
- 37 Kourenhoff [note 25], s. 78, sml. s. 102.
- 38 Browne [note 19] s. 23, 42, 80.
- 39 Alksnis [note 21], s. 184, 190, 221.
- 40 Hansen, H. P., 1942, *Kluge Folk. Folkemedicin og Overtro i Vestjylland* 1, København, s. 218.
- 41 Coon [note 35].
- 42 Marzell [note 22], s. 221, 339, 393.
- 43 Kourenhoff [note 25], s. 60, sml. s. 190f.
- 44 Sudhoffs Archiv 31, 1938, s. 85; Saggese, Domingo, 1959, *Yeras medicinales Argentinas*, Rosario, s. 90.
- 45 Eberli, J., 1904, i *Mitteilungen der Thurgauischen Naturforsch. Gesellschaft* 16, s. 162; Browne [note 19], s. 15, 47 (spædbørn).
- 46 Kromann, N. M., 1934, *Fanøs Historie* 1, Esbjerg, s. 339; Husraad [note 19], s. 49.
- 47 *Ulster Folklife* 18, 1972, s. 72, 76.
- 48 Kummer, Georg, 1953, *Schaffhauser Volksbotanik* 2. *Die Kulturpflanzen* I. Teil, Schaffhausen, s. 135.
- 49 *Zeitschrift für klinische Medizin* 73, 1911, s. 163; Paque [note 21].
- 50 Smith, Huron H., 1923, *Ethnobotany of the Menomini Indians*, Milwaukee, s. 39.
- 51 Treichel, A., 1894, i *Altpreußische Monatsschrift* 31, s. 463.
- 52 Osiander, J. Fr., 1838, *Volksarzneymittel*, Tübingen, s. 49, 68, 247.
- 53 Krebel, R., 1858, *Volksmedizin und Volksmittel verschiedener Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 138; *Mitteilungen d. Schles. Ges. f. Volkskunde* 9, 1909, s. 192.
- 54 Osiander [note 51], s. 405, 433.
- 55 Schulz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 202; Gessner, Otto, 1974, *Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, ed. Gerhard Orzechowski, Heidelberg, s. 299. (1953).
- 56 Löber, Karl, 1972, *Pflanzen des Grenzgebietes von Westerwald und Rothaar*, Göttingen, s. 485.

- 57 Glück, Leopold, 1894, i *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina* 2, s. 411.
- 58 Lammert, G., 1869, *Volksmedizin und medizinischer Aberglaube in Bayern*, Würzburg, s. 149.
- 59 Tantaquidgeon, Gladys, 1942, *A Study of Delaware Indian Medicine Practice and Folk Beliefs*, Harrisburg, s. 26.
- 60 Höhn-Ochsner, Walter, 1972, *Pflanzen in Züricher Mundart und Volksleben*, Zürich, s. 70; Kickapoo-indianerne (New Mexico) lægger knuste pebermynteblade på spædbørns vansklig helende navle: *Economic Botany* 31, 1977, s. 354.
- 61 Ossadcha-Janata, Natalia, 1952, *Herbs Used in Ukrainian Folk Medicine*, New York, s. 84.
- 62 Vander, A., 1974, *Plantas medicinales*, Barcelona, s. 65.
- 63 Krebel [note 52].
- 64 Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), svar 16347 på spørgeleste nr. 20, 1955.
- 65 Steen, Johan Chr., 1799, *Anviisning i Hauge-dyrkning for den danske Bonde*, Odense, s. 52f.
- 66 Gessner [note 54].
- 67 Martinez, Maximo, 1959, *Plantas medicinales de Mexico*, Botas, s. 583.
- 68 Bachelor, John & Miyabe, Kingo, 1893, i *Transactions of the Asiatic Society of Japan* 21, s. 209.
- 69 Lucas [note 23]; Saggese [note 43], s. 92.
- 70 Husraad [note 19], s. 47 (spolorm).
- 71 Anden opsummering hos Millspaugh, Charles F., 1974 [1892], *American Medicinal Plants*, ed. E. S. Harrar, Mineola, s. 454.
- 72 Gessner [note 54], s. 297f. (m. litteraturhenvistn.).
- 73 Müller-Dietz, Heinz, Krauss, Eva-Maria & Rintelen, Kurt, 1968, *Arzneipflanzen in der Sowjetunionen* 4, Berlin, s. 65 (m. litteraturhenvistn.).
- 74 Hörmann, Bernhard, 1941, *Unsere natürlichen Vitamin-C-Spender*, München, s. 54.
- 75 Sgoll [note 14], her hist. om andre myntarter. Syntetisk mentol er kun halvt så effektiv som naturligt.
- 76 *Journal of American Folk-Lore* 15, 1902, s. 27; Smith [note 49].
- 77 Braun, Hans, 1941, *Therapeutisch wertvolle ätherische Öldrogen*, Stollberg & Erzgebirge, s. 65, 67.
- 78 *Pharmazeutische Zentralhalle*, nr. 51, 1922; *Wiener klinische Wochenschrift* nr. 49, 1926.
- 79 Auster, Fritz & Schäfer, Johanna, 1958, *Arzneipflanzen: Mentha piperita*, Leipzig, s. 41.
- 80 *Farmakol. toksikol.* 27, 1964, s. 571–73.
- 81 *Wiener klin. Wochenschrift* 46, 1933, s. 1107.
- 82 Pijper, C., 1919, *De volksgeneeskunst in Transvaal*, Leiden, s. 23f.

PORS (*MYRICA GALE*) OG FINNMARKSPOST (*LEDUM PALUSTRE*) SOM LÆGEPLANTER

Det vil være naturligt at omtale disse to planter i sammenhæng. Uagtet de botanisk-systematisk står langt fra hinanden (rakleblomstrende Myricaceae og Ericaceae med hvide, helkronede blomster), er der – ved en flygtig betragtning – visse morfologiske ligheder: begge vokser i moser og bliver cirka meterhøje med spredte små blade og en karakteristisk aromatisk duft. *Myrica* har talrige harpikskirtler på bladene, hos begge er også blomsterne stærkt lugtende. Begge blev forhen meget benyttet til ølkrydning (som erstatning for humle) og mod skadedyr; der er også mange ligheds punkter mellem deres terapeutiske anvendelse. Så langt vi litterært kan følge dem tilbage (ca. 1300) havde de samme navn: pors, post (fællesgermansk, af ukendt oprindelse); i det her fremlagte materiale har derfor ikke altid kunnet afgøres, om forfatteren mente *Myrica* eller *Ledum* (gælder bl.a. i Finland).

Myrica gale

Myricaceerne tæller 54 arter fordelt på alle kontinenter undtagen Australien. *Myrica gale* forekommer i Vesteuropa, det nordlige Asien og Amerika – i Norge på Østlandet mod nord til Ytre Rendal, i øvrigt langs kysten til Bjarkøy.

Hildegard fra Bingen (d. 1179) oplyser, at *mirtus*, *mirtillus* anvendes til ølbrygning (hvilket identificerer planten som *Myrica gale*) og anbefaler den mod skrofulose.¹ Harpestræng-afskrifterne ca. 1300 off. har om *mirtus*, *pors*: den knuste plante lægger bylder, tørret og blandet med olie lægger den sår (Harpestrængs kilde, salernitaneren Constantin Africanus, har vulvam, læst som vulbera), saften inddryppet tørrer ørets vædske; til badning for blodsot (dysenteri) og diarré; grønne droge knust med eddike og lagt på hovedet stiller næseblødning; pors styrker maven og blæren, virker urindrivende, stiller smerten i blæren; knust og som omslag blødgør den smertende lemmer; porsolie gnedet på issen fremmer hår væksten og hovedet renses for pustler; kraftig transpiration under langvarigt sygeleje standses med indgnedet porsolie.² Her ud over har en islandsk lægebog fra sidste halvdel af 1200-tallet (*Codex AM 655 4°*): grøn pors knust og blandet med eddike er god til at bade hovedet med;³ *Codex AM 434a 12°* (ca. 1475): knust pors dræber ørets orme; *Royal Acad. 23 D 43* (ca. 1475): porsolie indgår i salve på mandens kønsorganer, hævede kvindebryyster og cancer.⁴ Det skal tilføjes, at *Myrica gale* ikke forekommer på Island.

Adskillige af disse applikationer fortsatte i skole- og siden folkemedicinen. Pors nævnes ikke af ”den tyske botaniks fædre” Bock,

Pors (*Myrica gale*), ur C. A. M. Lindman,
Nordens flora, 1917.

Brunfels og Fuchs, men Christiern Pedersens lægebog 1533 anbefaler et vin- eller øldekokt for mavelidelser med blodspytning, knuste blade og knopper som plaster for hævelser i blæren, asken af brændte blade plus urin som styptikum på sår, vindekokt af bladene til såromslag; knuste blade læger giftslangers bid; lamme lemmer og led gnides med porsolie, knopperne indgår i middel for sidesting.⁵ Under benævnelsen Chamelæagnos seu Myrtus Brabantica oplyser Simon Paulli 1648 kun, at den anvendes til øl og mod rotter,⁶ men ca. 1640 gav han dr. Treubler i Bergen det råd at

koge bladene i græssmør til salve på scabies;⁷ en lægebog fra Ulvik dateret 1574 og 1626 anfører knopperne kogt i vin som kompres på *ræff* eller *skurff*.⁸

At dømme efter det foreliggende materiale blev pors oftest appliceret for hudlidelser: infus af blomsterknopperne til badning af helvedsild, herpes zoster (Østfold),⁹ brændevinstinktur for udslet (Sverige),¹⁰ eksem bades med lud på asken (Holland);¹¹ fra Tyskland meddeles 1921, at *dekokt af bladene mod budsygdomme er nu helt opgivet, bliver vel undertiden anvendt til kvæg*.¹² Russiske bønder brugte et infus for alt udslet;¹³ i Nordamerika anvendt for skurv, fnatkløe, eksemmer, erysipelas, Gay Head indianerne bader udslet forvoldt af giftig eufeu (*Rhus vernix*) med dekokt af *Myrica gale*'s blade.¹⁴

Pors blev i svensk middelalder anset for at virke styptisk.¹⁵ Forsøg på Veterinærskolen i København ca. 1795 viste, at ondartede sår (også menneskers) lægtes hurtigere efter injektion med infus af blade og bark.¹⁶ Omrent samtidig skriver dr. H. Wolters: *derfor burde Bonden om Sommeren indsamle denne Plante, da ingen er mere utsat for Saar*.¹⁷ En håndskrevet lægebog fra Vestjylland har: *Friske Saar læges med Egeblade eller Porsblade kogt i Øl*,¹⁸ i jyske hedegn blev et dekokt af frisk pors regnet for udmærket til omslag på hævelser,¹⁹ finske lapper bader hævelser efter insektstik med porsafkog.²⁰ Også fra Nordamerika meldes, at blade og knopper af pors anses for "blodrensende" og sårlegende.²¹

Kotta-lapperne drikker et afkog mod kighoste, pertussis. Drogen blev i Norge givet søker for hoste (1779),²² i det nordlige Maine (USA) er et bladdekokt af *Myrica gale* ("meadow-tea") højt værdsat som lægemiddel mod forkølelse og halskatarr.²³ – Et manuskript fra ca. 1720 på Viborg arkiv (Nordjylland) anbefaler for blæresten at drikke en lud af hele plantens aske; for dysuri lægges omslag med dekokt på underlivet (Finland).²⁴ I Sunnmør gav man søker pors som profylaktisk for vassot

(ca. 1760)²⁵ et bundt pors hængt i svinestaldens tag holdt dyrene sunde og blev brugt i Väster-götland endnu i 1870'erne.²⁶ Dansk veterinær folkemedicin gav for hestens snive (malleus) og indvoldsorm (1686), kør med fordøjelsesbesvær og blodpis (hæmoglobinuri) porsblade og –bark;²⁷ efter indbindningen skulle færene drikke et udtræk af pors, evt. med laurbær og vejbredfrø, så døde de ikke om vinteren,²⁸ – I ældre tysk skolemedicinsk litteratur anføres, at porsolie er givet med godt resultat for dysenteri.²⁹

Reumatiske lemmer blev eller bliver i Finland pålagt et porsdekokt, gigt behandlet med indgnidning af brændevinsinfus (Åland), samme anvendt mod håraffald, alopeksi (Norge)³⁰ og som varmt kompres på hævede testikler (Finland), dekokt med barken af *Thuja excelsa* drukket for syfilis (Rusland). Den tyske farmakolog Hugo Schulz bragte i erfaring, at landbefolkningen anså pors for at være et abortivum;³¹ i samme hensigt og som substitut for *Secale cornutum* drikkes dekokt af bark af *Myrica* eller denne indsættes som pessarium (Ostindien).³² – I det skotske højland fik børn med indvoldsorm et stærkt dekokt af pors' topskud.³³

Indholdsstoffer, farmakodynamik

Bladene indeholder indtil 0.4 % æterisk olie med cinerol og dipenter som væsentligste bestanddele (tilsammen cirka halvdelen), i friske grene og ræklerne er påvist henholdsvis op til 0.08 % og 0.4–0.6 % olie, der i sammen sætning afviger fra bladenes; desuden bl.a. garvestof og ester af højmolekylære fedtsyrer, i bladene et flavonglykosid, som ved hydrolyse afgiver myricetin og rhamnose.

Porsolien regnes for toksisk, men er i øvrigt ikke nøjere farmakologisk undersøgt. Æteriske olier kan virke antiseptisk i bronkier og urinveje, endvidere helmintisk og øge diuresen. Flavoner kan med deres evne til at danne komplekse forbindelser med æggehvide

påvirke cellernes protein og her fungere som et åndedrætsferment. De stimulerer hjerte-funktionen, virker purgerende, nyrekarrene reagerer med en kraftig og langvarig udvidelse med betydning for flavonernes diuretiske effekt; små doser bevirket, at kapillærernes gennemtrængelighed mindskes, hvilket gør flavonholdige droger anvendelige som styp-tika. Flavonernes fysiologiske virkninger er sat i forbindelse med binyrernes funktion, idet de forstærker adrenalinets effekt på glatte muskler. En stabilisering af bindevæv og blodkar kan hæmme angreb eller spredning af infek-tioner, fremkomsten af unormale hudreaktio-ner og udbredelsen af cancerceller. En række syntetiske flavonderivater og –kombinationer anvendes mod bl.a. hud-, tarm-, nyre-, lever-, hjerte- og kræftsygdomme. Aglykonet myrice-tin er påvist også i *Nymphaea alba*, *Arctostaphylos uva-ursi*, *Calluna vulgaris*, og *Rhus cotinus*. Cinerol (eucalyptol) forekommer i andre planter brugt folkemedicinsk som abortiva, således *Crocus sativa*, *Salvia officinalis*, *Artemisia vulgaris*, *Ruta graveolens*; det har i øvrigt antiseptiske, anthelmintiske og ekspektore-rende egenskaber. Porsøllets narkotiske virkning forklares måske med tilstedeværelsen af flavonglykosidet, der ikke ødelægges ved kortvarig kogning. Man fandt i Egtvedpigens grav (ældre bronzealder) og Juellinge-graven (ældre romersk jernalder) rester af en pors-krydret frugtvin, som vel blev drukket ved begravelsen.³⁴

Andre Myricaceer

De øvrige Myricaceers indholdsstoffer afviger næppe meget fra dem, der er påvist i *Myrica gale*. Det oplyses, at *M. cerifera* foruden æte-risk olie indeholder tannin og harpiks, *M. nagi* tannin, rhamnose, et flavon myricetol ($C_2H_{20}O_{12}$) og vitamin C, *M. asplenifolia* benzoe-, gallus- og garvesyre.

Nedenfor anføres til jævnføring med *Myrica gale* nogle andre arters applikationer.

Der er adskillige interessante lighedspunkter, særlig i indianernes empiriske medicin.

Myrica asplenifolia (N.Amerika): bladdekokt til badning af scabies (Forest Potawatomi indianerne)³⁵ og udslet forårsaget af "giftig efeu" (Alabama),³⁶ på vabler, skrofler, er "blodrensende", anvendes som ekspektorans for lungeslim og indgår i middel for cystitis (Delaware ind.),³⁷ internt som en kraftig medicin ved nedkomst (Menomini ind.),³⁸ til at læge dysenteri og mavekrampe (Flambeau ind.),³⁹ infus af bladene og do. af *Nepeta cataria* skal virke antipyretisk (Chippewa ind.).⁴⁰ Mohawk indianerne brugte drogen for tandpine.⁴¹ Nordamerikansk skolemedicin har med godt resultat givet *M. asplenifolia* for børns kolera, mod dysenteri, leucorroe, svækkelse efter feber, kontusioner, reumatisme, som substitut for balsamer mod astma og bronkitis, infus som ekspektorans,⁴² til fomentation af reuma, mod feber, som tonikum og diaforetikum.⁴³

M. carolinensis: den tørrede rodbark skal virke som vomitiv og sialagogum, bladene som abortivum og emmenagogum.

M. cerifera (USA): dekokt af knuste rod appliceret med en temperatur nær kogepunktet læger inflammationer (Micmac ind. på Nova Scotia),⁴⁴ pulveriseret bark taget som snus skal være udmærket for næsekatar,⁴⁵ dekokt til gurgling af øm hals (Texas),⁴⁶ infus til badning af ømt og blødende tandkød; te af *M. cerifera* fremskynder nedkomsten (Florida).⁴⁷ Et populært urtemiddel for leverlidelser og muligvis den plante, *Garcia de Orta* 1562 omtaler som *avacani*, hvormed han helbredte en pige for dysenteri.⁴⁸ I Mexico gives frugten mod gulsot og voldsom diarré, dekokt af bark og rod i større doser som emeticum.⁴⁹ Barken skal være god for mund-, hals- og mavekræft, dysenteri og diarré, til badning af svampet tandkød, bladene er anvendt mod skørbug, dekokt for urerusbłodninger og vattersot; anvendt på apotekerne til salver.

M. pennsylvanica: om denne droge påstår en gammel amerikansk urtebog, at *der er måske ingen slags sygdom, som den – givet rigtigt – ikke viser sig at være gavnlig for*.⁵⁰

M. xalapensis (Mexico): rodbarken virker adstringerende og som emeticum.⁵¹

M. citrifolia (*M. coriacea*): på de karibiske øer drikkes te af bladene for diarré, frugterne er komponent i et dekokt drukket som galaktagogum.⁵²

M. kilmandscharica (Ø.Afrika): roden mod fordøjelsesbesvær og kolik.⁵³

M. nagi (*M. rubra*, *M. sapinda*; Ostindien): i Iran gives infus for mavekatar og blødninger, dekokt holder tænderne sunde.⁵⁴ Barken som erstatning for *Secale cornutum*⁵⁵, i Kina som carminativ.⁵⁶ Meget benyttet af indisk medicin: bladdekokt med ingefær og kardemomme for astma, diarré i forbindelse med ftitis, lungelidelser, bronkitis, tyfus, feber, dysenteri, som diuretikum; barkolien inddryppes for ørepine; barken er god for kirtelsygdomme, kronisk bronkitis, næsekatar, feber, hoste, halslidelser, indgår i talrige recepter for disse sygdomme, endvidere mod gonorrhoe og slim fra urinrøret, knuste bark kogt i vand og rørt op med mel lægges på skrofuløse sår, pulveriseret bark plus eddike styrker tandködet, barken tygges mod tandpine, bruges som suppositorium for at fremkalde menses, pulveriseret bark bindes på gamle sår, indgår i salve på hemorrhoider.⁵⁷

M. esculenta: dekokt af stængelbark gives mod feber (Indien),⁵⁸ barken mod feber, astma, hoste, som snus for næsekatar med hovedpine, blandet med ingefær som rubefacient omslag for kolera; er antiseptisk (Nepal).⁵⁹

Ledum palustre

Til den botaniske slægt *Ledum* regnes kun fem arter, alle nordisk cirkumpolare. *Ledum palustre* forekommer i det nordvestlige Europa

gennem Asien til Sibirien, ca. mellem 70° og 50° nordl. br., den er hyppig i Vestgrønland og Alaska, findes mod syd til det nordøstlige Tyskland, i øvrigt fra Skåne til det nordligste Lapmarken; karaktervækst i østsvenske tørvemoser. Hultén anser hjemstedet for at være Sibirien og Amur-området. Arten mangler i Danmark, er sjælden i det sydlige Norge fra Telemark og Østfold til Trysil, mere hyppig i det nordlige Norge fra Nordreisa til Sør-Varanger og almindelig i Finnmarken. Slægten repræsenteres i arktisk-subarktisk Amerika af bl.a. *Ledum latifolium* (*L. Groenlandicum*): Labrador, Grønland, Nova Scotia, Hudson Bay.

Navnet Gors (post) har som allerede nævnt en ukendt herkomst, det går i oldhøjtske glossarier tilbage til 1200-tallet, men kan også gælde *Myrica gale*. Norske synonymer: finnmarksrors, finnrete og skogsrosmarin 1766ff., stinkgras 1766–93, skvatram 1793–1821 (også i svensk), lummer.⁶⁰

Den typisk nordiske plante var naturligvis ukendt for antikens læger, den nævnes heller ikke af Bock, Fuchs og Brunfels. I følge Matthiolus anvendes rosmarinus silvestre, rosmarinus bohemicum kun mod skadedyr; Clusius benævner planten *Ledum silesiacum* (= schlesisk) og Tabernaemontanus kalder den *Ledum rosmarinifolius*.

Som lægemiddel dukker *Ledum palustre* første gang op i Gothaer Arzneibuch (1400-t.).⁶¹ Den er med i apotekertaksten for Bremen 1711 og kommer fra århundredets slutning som folia romarini silvestris eller herba ledi palustris i mange europæiske farmakopéer – således den schweiziske 1771 (anført som feber- og molmiddel, med tilføjelsen: *nobil nullo in uso est*), den danske 1772–1805, svenske 1784–1888 og finske 1819–63.

Den svenske lege Johs. Peter Westring oplyser i sin *Ledum*-monografi 1755, at drogen hjælper for *tussis ferina* når andre mediciner svigter, Linné erfarede 1775 i Västergötland, at et dekokt blev drukket for kighoste (pertussis)

*Skvatram, Gøtpors,
Ledum palustre.
a. Frøbladslæring.
b. Frøknoppling i vidermitt.*

Finnmarkspost eller skvatram (*Rhododendron tomentosum*, tidigare *Ledum palustre*), ur Charlotte von Schéele, Apoteksväxter, 1906.

og sørgede for, at midlet blev kendt andre steder – *det er nu [1770] et specifikum, der aldrig slår fejl på bonders børn*⁶² – jnf. kägrabuse 1824 i V.Götl. og Halland.⁶³ Lapperne bruger endnu (1932) en te af *Ledum* for kighoste,⁶⁴ ligeså polakker og russere.⁶⁵ Skolemedicinen har i nyere tid genoptaget applikationen for pertussis,⁶⁶ i 1700–1800-tallet ordinerede man *Ledum* som hostemiddel, for akut og kronisk bronkitis.⁶⁷ Samerne i Finnmarken drikker en te af de tørrede blade mod forkølelse og hoste, for snue (coryza) bærer blade stukket i næsen.⁶⁸ Dekoktet blev i Sverige (Blekinge) brugt til gurgling mod halsonde. *Ledum palustre* regnes

af den russiske folkemedicin som et universalmiddel for mennesker og husdyr; vigtigste indikationer (infus): bronkialkatar, influenza, hoste, lungetuberkulose; skolemedicinen giver *Ledum* med sirupus altheae som ekspektorans.⁶⁹ Også i Letland og Lithauen blev *Ledum*-te anvendt således⁷⁰ i mange østtyske egne er et vand- eller mælkedekokt endnu (1935) et populært hostemiddel.⁷¹ – Fra Grønland oplyses, at et infus af *Ledum latifolium* drikkes som sveddrivende mod snue og forkølelse med feber; *denne urt og blomst er meget god ved grønlændernes høstsygdomme* (1770).⁷² De kandiske Abénakise indianere har brugt samme art for *coryza*⁷³. Drogen føres på amerikanske apoteker som ekspektorans, men anvendes sjældent og kun mod kronisk bronkitis. – Dekokt af *Ledum palustre* er i Lapmarken og Sverige (Tierp) drukket for astma, i Rusland fra gammel tid mod forskellige brystlidelser,⁷⁴ for brystsige drikkes en te af den blomstrende plante, men ikke blomsterknopperne, *de er giftige* (Finl.),⁷⁵ på Grønland anvendt som omslag for brystsmærter, i Nordamerika en te af *L. latifolium* mod brystlidelser.⁷⁶

Bladene tilskrives narkotiske, emetiske sved- og urindrivende virkninger, er anvendt mod feber,⁷⁷ i Sibirien mod malaria.

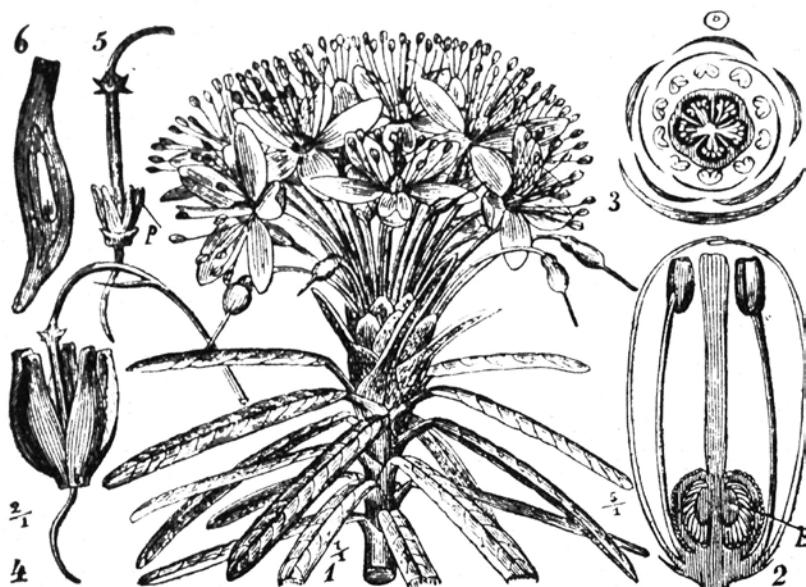
Ældre skolemedicinsk litteratur beretter om en udbredt anvendelse af *Ledum palustre* i Sverige for dysenteri og diarré.⁷⁸ Russisk veterinær folkemedicin giver en te af planten mod mave- og tarmforstyrrelser; infus af *L. latifolium* (Labrador tea, bog-tea) blev på New Foundland drukket for mavesygdomme.⁷⁹

Som gigtmiddel omtales *Ledum palustre* allerede 1588 af Camerarius,⁸⁰ synonymet gichttanne kendes litterært 1549–1776.⁸¹ I Finland bades gigtpatienter med dekokt og indånder samtidig dampen; også bad i dekokt af *Juniperus communis*, *Ledum* og birkeblade; *Ledum*, *Populus*-bark og *Stellaria media* kogt til pulp ombindes meget varmt (Polmark); gitgknuder bades med vandafkog så varmt

som muligt; gitgmertende lemmer gnides med dekokt (sv. Finland).⁸² Brændevinsudtræk blev drukket for gigt (Sverige), te per os eller som kompres for reumatisme, podagra, arthritis deformans (Rusl., Tyskl.).⁸³ *L. latifolium* anvendes i Nordamerika for reuma,⁸⁴ særlig i tilfælde, hvor smerterne begynder i fodderne og breder sig opefter. – Skolemedicinen har behandlet elefantiasis med dekokt af *L. palustre*.⁸⁵ Patient med opsvulmet frossent lem skulle drikke tre døgn gammelt dekokt af den tørre droge (lapper ved Pasvik).⁸⁶ – Børn med rakitis blev badet i vand tilsat dekokt (sv. Finl.).⁸⁷

Westring 1755 anbefaler *Ledum palustre* mod scabies, han ofrer et helt kapitel på anvendelsen af infus mod lepra og skriver, at Kamtshatkas indbyggere blev befriet for denne sygdom efter at kejserinde Katharina II havde befalet anvendelsen af drogen. Jac. Reinboldus Spielmann 1783 tilråder *Ledum* mod eksemmer, fnat og hovedskurv, den preussiske farmakopé 1830 anfører drogen for hududslet.⁸⁸ C. G. Rafn så den i 1700-tallet ofte ordineret for venerisk udset, erysipelas m.m. på hospitaler i Stockholm og Uppsala, infus per os eller til bad⁸⁹ – benyttet således af folkemedicinen i Sverige, sv. Finland, Tyskland, Letland (ødemer), Lithauen og Rusland, hvor skolemedicinen nu tillægger drogen baktericide egenskaber over for hudsygdomme.⁹⁰ – Spielmann anbefaler den for veneriske sygdomme; i russisk folkemedicin skulle drikkes et dekokt af *Ledum* og barken af *Thuja excelsa* mod syphilis. – Folkemedicinsk anvendt eksternt i sårbehandling (Tysk).⁹¹ og for insektstik. – *L. latifolium*: stærkt infus anses for ”blodrensende” (Makah indianere, USA), som omslag på bylder, kvæstelser etc. Te af roden på sår (Chippewa ind.),⁹² læger visse eruptioner.

Iflg. Westring 1755 blev *Ledum palustre* givet internt for *angina strangulatoria* og eksternt mod kefalalgi. Folkemedicinen har benyttet

*Finnmarkspost eller skvatram (Rhododendron tomentosum),
ur Henrik Viktor Rosendahl, Lärobok i botanik, 1903.*

drogen for diabetes mellitus, livmoderblødning og kvindens sexuelle ophidselse, den skulle stimulere diegivende mødres mælkesekretion, endvidere for indvoldsorm (Rusl.) og gulsort (Finl., Rusl.), var i Rusland et meget brugt husråd mod skrofulose.⁹³ Blade vædet med vand eller tygget blev anbragt i nakken som afledende middel for vedvarende næseblødning; sindssyge, der klagede over hovedpine, skulle drikke et dekokt – men når de skulle blive raske, som hjælper det, når de skulle dø, så dør de (1770) (Grønland).

Dekokt på bladene skal i middelalderen være drukket som afrodiakum og denne virkning bekræftet af moderne undersøgelser (jnf. nedenfor).⁹⁴ *Ledum*-te blev i Lillerusland indtaget for at regulere menses og ”måske” som abortivum; i Vestpreussen samlede unge piger denne plante til fosterfordrivelse,⁹⁵ også H. Schulz bragte i erfaring, at den tyske landbefolkning benyttede *Ledum palustre* som

abortivum. *Ledumsynonymet* säverbom optegnet i Skåne og Småland peger i samme retning; navnet gælder ellers den berømte og berygtede sevenbom, *Juniperus sabina*.⁹⁶

Homøopatiens indikationer svarer stort set til allopatiens: tinktur af tørrede skud for kighoste, gigtknuder, tarm- og blærelidelser, uregelmæssig menses, eksemmer, bylder m.m. – Veterinært er *Ledum palustre* givet for hestens litterstal, hoste og åndenød, cyclitis, forvridninger, galle, albuesvamp, blodspat og bovlamhed.

Indholdsstoffer, farmakodynamik

Hele den overjordiske plante indeholder en gul, ”brændende”, bitter, stærkt aromatisk duftende æterisk olie med ledumkamfer (ledol, et sesquiterpenalkohol $C_{15}H_{26}O$) og/eller palustrol som vigtigste bestanddel. Olieholdigheden er stærkt varierende – i første års blade 1.50–7.5 %, blomster 2.30 %, frugter 0.17 % (Rusl.), i europæisk handelsdroge 0.49–1.20

Finnmarkspost eller skvatram (*Rhododendron tomentosum*), ur Gustaf Lind & Nils de Verdier, *Våra medicinalväxter*, 1917.

%; i bladene flavonglykosidet arbutin (0.3–0.4 %) og ericolin (?), men ingen alkoloider, endvidere n-cymol, geranylacetat, et pentacyklisk triterpen teraxerol, garvestof (0.73–20 %), bitterstof, harpiks, pektiner, garvesyre (leditannin) og en række andre organiske syrer; i asken er påvist Ca, K, Fe, P, S, Mg, Al, Na, Cl, SiO₄. Arbutin forekommer i andre Ericaceer og i Pyrolaceae, *Pyrus communis*, *Lathyrus niger* m.fl.

Næsten alle autorer tilskriver plantens æteriske olie (og det vil sige ledølet) en lokalt langvarigt bedøvende, i øvrigt stærkt irriterende virkning på huden, centralnervesystemet, mave- og tarmkanalen, urin- og kønsorganerne; større doser taget oralt giver reflektorisk

opkastning, diarré, gastroenteritis, pulsacceleration, muskel- og ledsmærter, resorptivt bevirker ledol ophidselse med krampe og ruslignende tilstande ledsaget af lammelser. I det nordlige Sibirien hensætter giljakernes shaman sig i en halvt bevidstløs tilstand ved at indånde røgen af brændende *Ledum palustre*,⁹⁷ Ainu-stammens shaman på Sacchalinhalvøen drikker dekokt for at forlænge sin ekstase.⁹⁸ Finnmarkspors sat på øl gjorde den voldsomt berusende, hvorfor denne praksis mange steder blev forbudt; man har her søgt en forklaring på nordboernes "berserkergang". Blomsterne blandet i smør gav en smertestillende salve (Rusl.). Virkningen over for pertussis og hoste kan skyldes oliens antiseptiske effekt i forbindelse med en lokalt anæstetisk, på hostepirringen lindrende virkning og samtidig reducering af slimsekretionen samt svedkirtlernes øgede funktion. Under første verdenskrig blev *Ledum palustre* af tysk skolemedicin anvendt som ekspektorans, drogen mindskede hosten ved akut og kronisk luftrørskatar og svedafsondringen blev intensiveret.

Foranlediget af den iagttagelse, at elgen i parringstiden æder finnmarkspors, måske for at stimulere sig ad venerem, gjorde de to tyske farmakologer Hugo Schulz og W. Bohn forsøg med medicinstuderende, der stillede sig til rådighed, for at undersøge, om drogen påvirker menneskets sexualsystem. Der noteredes pludselige hysteriske anfall med vredesytringer, eller forsøgspersonen reagerede mere depressivt med angstfornemmelser. Den urolige søvn var ledsaget af kraftig transpiration og fantastiske, livligt skildrede erotiske drømme. Hovedet føltes bedøvet, "drukkent", med øresusen. Der iagttoget hæftig konjunktivitis og blefaritis, pupillerne udvidedes, det var umuligt vedvarende at fiksere en bestemt genstand. Personerne følte smærter i muskler og led samt øjnene. Kredsløbet reagerede med hjertebanken,

kuldegysninger, i næsens slimhinder kom en brændende smerte, mucus var blodig. Respirationen blev stødvis med hosteanfald og opsvulmet gane, endvidere symptomer på mavekatar, smertefuld stolgang med blodig fæces, krampe i urinblæren og vanskelig urinafgang, i nogle tilfælde var diuresen forøget. Der indtraf voldsomme og langvarige erekctioner med natlige pollutioner, hos kvinderne en forstærket og hyppigere menstruation.

Russiske forsøg med katte, der fik infus og tinctur intravenøst, reagerede med lavere blodtryk og pulsen gik ned fra 100 til 35/min., mens store doser tredobledt kontraktionernes amplitude. Hos hunde og kaniner iakttages en tydelig forstærkelse af de peristaltiske tarmkoncentrationer; 0.2 g/kg kropsvægt øgede hundens spontane diurese hos kaniner kunne infus i nogen grad fremskynde helbredelsen af epitheldefekt i cornea.⁹⁹

Drogens betydelige garvestofindhold (indtil 20 % *Ledum*) blev brugt til garvning, navnlig af kalveskind, kan sammen med den æteriske olie adstringerende modvirke betændelser, diarré og dysenteri, idet hud og slimhinder får en anden resorptionsevne og bakterierne et ugunstigt miljø. Selv om arbutin-holdighen er beskeden kan ikke udelukkes, at glykosidet virker i en terapeutiske positiv retning; der sker i nyrenerne en spaltning, og aglykonet kan gøre en bakte riocid virkning gældende, således at der sker en potensering af den æteriske olies antisep tiske effekt. Om flavonerne se under *Myrica gale*.

Hvad angår *Ledums* udvortes applikation for hudlidelser, gigt og reuma beror virkningen måske også her på den æteriske olies ænæstetiske eller irriterende virkning. Anvendelsen som abortivum turde ligeledes være forklaret med den æteriske olie.

KILDER OG NOTER

- 1 Fischer, Hermann, 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 196.
- 2 Harpestreng, Henrik, 1908–20, *Gamle danske urtebøger, steenbøger og kogebøger*, København, s. 90, 163f., 266; ligeså Royal Irish Academy, 23 D 43, nr. 92.
- 3 Gislason, Konrad, 1860, *Prøver af oldnord. Sprog og Litteratur*, Kaupmannahöfn, s. 472; ligeså Codex AM 434 a 12° ca. 1475.
- 4 Larsen, Henning, 1931, *An old Icelandic medical miscellany*, Oslo, s. 80, 86, 164, 170.
- 5 Pedersen, Christiern, 1533, *En nøttelig Legebog ....*, Malmø, s. 27r, 34r, 61r, 73r, 79r, 80r, 85r.
- 6 Paulli, Simon, 1971–72, *Flora danica*, København, s. 42.
- 7 Buchwald, Johs. de, 1721, *Specimen medico-practico-chirurgicum*, København, s. 147 jnf. Paulli, Simon, 1640, *Quadripartitum Botanicum*, Strassburg, s. 45; Paulli, Johan, 1761, *Dansk oeconomisk Urte-Bog*, København, s. 291: bladene koges i smør til salve på skab og fnat.
- 8 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Vårefolkemedinske lægeurter*, Kristiania, s. 43.
- 9 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Folkemedisin i Østfold*, Sarpsborg, s. 25 (Skjeberg).
- 10 Tillhagen, Carl-Herman, 1962, *Folklig läkekonst*, Stockholm, s. 187, 189, 247, 301.
- 11 Andel, M. A. van, 1909, *Volkegeneskunst in Nederland*, Utrecht, s. 346.
- 12 Schulz, H., 1921, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 95, 223f., jnf. Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 458: stadig anv. i tysk folkemedicin.
- 13 Krebel, Rudolph, 1858, *Volksmedizin und Volksmittel verschiedener Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 151, 174.
- 14 Burlage, Henry M., 1958, *Index of plants of North Carolina with reputed medicinal uses*, Chapel Hill, s. 149; Coon, Nelson, 1963, *Using plants for healing*, New York, s. 162.

- 15 *Läke- och Örteböcker från Sveriges Medeltid, 1883–86*, Stockholm, s. 338.
- 16 Rafn, C. G., 1796, *Danmarks og Holsteens Flora* 1, København, s. 670.
- 17 Wolters, H., 1799, i *Landbo-Vennen* 2, s. 148.
- 18 Tang Kristensen, Evald, 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 190, 196.
- 19 Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv på beden*, København, s. 117.
- 20 *Mitteilungen des Vereins für finnische Volkskunde* 2, 1944, s. 54, 61, 63.
- 21 Jacobs & Burlage [note 14], Nickell, J. M., 1911, *Botanical ready reference*, København, s. 92.
- 22 Wilse, J. N., 1779, *Physisk, oeconomisk og statistisk beskrivelse over Spydeberg præstegjeld ...*, Christiania, s. 138.
- 23 Fernald, Merritt Lyndon & Kinsey, Alfred C., 1958, *Edible wild plants of eastern North America*, New York, s. 146.
- 24 *Mitteilungen* [note 20] 3, 1945, s. 21.
- 25 Strøm, Hans, 1762, *Physisk og oeconomisk beskrivelse over Fogderiet Søndmør 1*, Sorøe, s. 386.
- 26 *Västsvensk forntro och folksed*, 1923, Göteborg, s. 215.
- 27 Boers, Kristen, 1936, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 51, 74, 174; *Fra Viborg Amt*, 1943, Viborg, s. 145 (Selde i N.Jyll. 1686).
- 28 *Dansk veterinærhist. Aarbog*, 1935, s. 38 (før 1700).
- 29 Schulz [note 12]; Gessner [note 12].
- 30 Flatin, Tov, 1928, *Gamalt fraa Numedal 6*, Kristiania, s. 8 (Lyngdal).
- 31 Schulz [note 12], s. 95, 222.
- 32 Lewin, L., 1922, *Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andere Mittel*, Berlin, s. 233.
- 33 Johnson, C. Pierpoint, 1862, *The useful plants of Great Britain*, London, s. 239 jnf. *The scottish naturalist*, 1881, s. 133; blade og knopper af M. gale regnes også i Amerika for helmintika: Jacobs & Burlage [note 14].
- 34 Jnf. Hofsten, Nils von, 1960, *Pors och andra humleersättningar och ölkryddor i äldre tider*, Uppsala & København; *Brygmesteren* 26, 1969, s. 237–40.
- 35 Smith, Huron H., 1933, *Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians*, Milwaukee, s. 65.
- 36 Browne, Ray B., 1958, *Popular beliefs and practices from Alabama*, Berkeley, s. 86.
- 37 Tantaquidgeon, Gladys, 1942, *A study of Delaware Indian medicine practice and folk belief*, Harriburg, s. 29.
- 38 Smith, Huron H., 1923, *Ethnobotany of the Menomini Indians*, Milwaukee, s. 42.
- 39 Smith, Huron H., 1932, *Ethnobotany of the Ojibwe Indians*, Milwaukee, s. 375.
- 40 *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts and Letters* 17, 1932–33, s. 127.
- 41 Kalm, Peter, 1749, *Travels into North America*, Barre, s. 179f.
- 42 Jacobs & Burlage [note 14], s. 148f. (m. litt.henv.).
- 43 Meyer, Joseph E., 1918, *The herbalist*, Hammond, s. 45.
- 44 *American Anthropologist* 24, 1922, s. 30.
- 45 Coon [note 14], s. 161.
- 46 Anderson, John Q., 1970, *Texas folk medicine*, Austin, s. 66.
- 47 *The Florida Anthropologist* 18, 1965, s. 178.
- 48 Leyel, C. F., 1948, *Elixirs of life*, London, s. 119, 158.
- 49 Martinez, Max., 1959, *Plantas medicinales de Mexico*, Botas, s. 374 (gælder også M. Pringlei).
- 50 Coon, Nelson, 1957, *Using wayside plants*, New York, s. 146.
- 51 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 161.
- 52 Webbia 12, 1957, s. 593.
- 53 Githens, Thomas S., 1948–49, *Drug plants of Africa*, Philadelphia, s. 118.
- 54 *Qualitas plantarum & materiae vegetabiles* 7, 1960, s. 80.
- 55 *Pharmaceutical Journal and Transactions*, 1890, s. 660.
- 56 Roi, Jacques, 1955, *Traité des plantes médicinales Chinoises*, Paris, s. 346.
- 57 Nadkarni, K. M., 1954, *Indian materia medica* 1, Bombay, s. 828f. og 2, s. 296; Chopra, R. N.

- et al., 1956, *Glossary of Indian medicinal plants*, New Delhi, s. 173.
- 58 *Economic Botany* 25, 1971, s. 420 (Kumaon).
- 59 *Medical plants of Nepal*, 1970, Kathmandu, s. 25.
- 60 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 122f.; Lyttkens, August, 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 432.
- 61 Kroeber, Ludwig, 1938, *Das neuzeitliche Kräuterbuch 3, Giftpflanzen*, Stuttgart, s. 386 (drogen kaldes morose).
- 62 Linné, Carl von, 1910, *Linné's botaniske Praelectiones privatisimæ* paa Hammarby 1770 (efter Martin Vahl's referat), (Bergens Museums Aarbok, nr. 1), Bergen, s. 33; Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciae* 1, Bergen, s. 353; Tillhagen [note 10], s. 155.
- 63 Lyttkens [note 61], s. 433.
- 64 Qvigstad, J., 1932, *Lappische Heilkunde*, Oslo, s. 30 (Kautokeino), 31 (sydl. Varanger, skolte-lapper ved Pasvik).
- 65 Annenkov, N., 1878, *Botaniceskij slovarb*, Sankt Petersburg, s. 189 (meget benyttet husråd for pertussis); Müller-Dietz, Heinz et al., 1968, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion* 4, Berlin, s. 27f.
- 66 Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 169.
- 67 Greve, Paul, 1938, *Der Sumpfporst. Eine botanisch-chem.-pharmazeutische Bearbeitung*, Hamburg, s. 75f.
- 68 *Theolog. Maanedsskr. for Fædrelandets Religionslære*, 1808, s. 523; Qvigstad [note 65], s. 25, 27, 29–31, 42; Hako, Matti, 1957, *Kansanomainen lääkintätietous*, Helsinki, s. 162; drogen ikke nævnt af Steen, Adolf, 1961, *Samenes folkemedisin*, Oslo.
- 69 *Historische Studien aus dem Pharmakolog. Inst. Dorpat* 1, 1889, s. 222f.; Krebel [note 13], s. 122, 127, 151, 174; Müller-Dietz [note 65], s. 27f. (m. litt.henvisn.).
- 70 *Historische* [note 69] 4, 1894, s. 184, 186, 216; Madaus, G., 1938, *Lehrbuch d. Biolog. Heilmittel I: Heilpflanzen* 2, Leipzig, s. 1728ff.
- 71 Marzell, Heinrich, 1935, *Neues illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 392.
- 72 *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift*, 1914, s. 44f. 49.
- 73 *Les Archives de folklore* 2, 1947, s. 154.
- 74 Richter, W. M., 1813, *Geschichte der Medizin in Russland* 1, Moskva, s. 110.
- 75 Qvigstad [note 65], s. 27 (Neiden); Hako [note 69], s. 60 (Viljakkala).
- 76 *Historische* [note 69], s. 223. Te af L. decumbens skal have medicinske egenskaber (nordl. Beringshav, arkt. Alaska): *American Journal of Botany* 26, 1939, s. 715.
- 77 *Historische* [note 71] 1, s. 222 (Rusl.); Gessner [note 12], s. 396.
- 78 Således Kunze, G. & Kummer, G. F., 1824, *A. Richards medizinische Botanik*, Berlin, s. 546.
- 79 Bergen, Fanny D., 1899, *Animal and plant lore*, Boston, s. 113.
- 80 Camerarius, Joachim, ÅR, *Hortus medicus et philosophicus*, ORT, s. 40.
- 81 Marzell, Heinrich, 1972, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, sp. 122, stængererne med de små blade sammenlignet med Tanne 'gran'.
- 82 Qvigstad [note 65], s. 47f. (Tana, Utsjoki); Hako [note 69], s. 78f. (Kärkölä, Anjala); *Finlands svenska folkdiktn. VII, Magisk folkmedicin* 5, 1927, s. 134 (optegnet 1898, Kökar); i Polen sættes dekokt til badevandet: Greve [note 69], s. 76.
- 83 Tillhagen [note 10], s. 223; Müller-Dietz [note 66]; Marzell [note 72]; Gessner [note 12], s. 396.
- 84 Dragendorff [note 52], s. 506; Gunther, Erna, 1945, *Ethnobotany of Western Washington*, Seattle, s. 43 (Quinault ind.).
- 85 Bergmark, Matts, 1961, *Vallört och vitlök*, Stockholm, s. 136.
- 86 Qvigstad [note 65], s. 120.
- 87 *Finlands* [note 83], s. 548 (optegn. 1924, Hitis); *Åländsk odling*, 1967, Mariehamn, s. 124 (Åland, Lemland).
- 88 Greve [note 68], s. 76–78.
- 89 Rafn [note 16] 2, 1800, s. 723; Retzius [note 63], s. 353.
- 90 Tillhagen [note 10], s. 246, 264; Bergmark [note 86]: bladdekokt bruges stadig ind- og uddvortes for ondartede eksemmer, den efterfrågas ofta

- på apoteken; *Finlands* [note 83], s. 115 (Nederve-til, optegn. 1917); Krebel [note 13], s. 151; Marzell [note 72]; *Historische* [note 70] 4, 1894, s. 184; Greve [note 68]; Müller-Dietz [note 66].
- 91 Gessner [note 12], s. 396.
- 92 44th ann. rep. Bureau Amer. Ethnology 1926–27, 1928, s. 290, 354f.
- 93 Hako [note 69], s. 79 (bade i vand tilsat afkog); *Historische* [note 71], s. 222; Müller-Dietz [note 66].
- 94 Johnson, Ebbe, 1957, *Örtagården*, Linköping, s. 113.
- 95 *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig*, N.F. 6, 1883, sep., s. 13.
- 96 Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*, Lund, s. 302.
- 97 *Natur und Volk* 86, 1956, s. 340.
- 98 *Globus* 95, 1909, s. 77.
- 99 Müller-Dietz [note 66], s. 28.

RØLLIKEN I NORDISK FOLKEMEDICIN

Rølliken er den mest udprægede Fattig-mandsblomst i hele vor Flora.

(Knud Poulsen¹⁾

Tilsyneladende er Medicin og Militær hinan-dens Modsætninger – den ene Part afbøder jo de Skader, som den anden forvolder. Alligevel har de ofte kunnet gøre en Dyd af det nød-vendige Samarbejde. Paradoksalt nok sker de største medicinske Landvindinger paa kor-teste Tid, mens Asklepios og Mars strides om Menneskenes Skæbne.

Mange af Oldtidens berømte Hærførere var tillige store Læger. Men Soldaterne var ellers i stor Udstrækning henvist til deres egen Viden om at stille Blødninger og læge Saar. *Iliaden* fortæller bl.a. om Patroklos, at han skærer en Pil ud af Eurypylos' Laar, vasker Saaret med lunkent Vand og bestrør det med en pulveri-seret Rod, der virker blod- og smertestillende. I det gamle Sparta havde Lægerne en høj militær Rang, de boede i Stabstelt og havde under Kampen en bestemt Plads bag de kong-elige Kolonner.

Romerne fostrede ingen botanisk Forfat-ter, der naar op paa Højde med Theofrastos eller Dioskurides; i Fredstid interesserede de sig mere for praktisk Landbrug og overlod Lægekunsten til Slaverne. Egentlige Feltlæger nævnes først af romerske Skribenter i den augustianske Periode (63-14 f.Kr.). Her som i

Grækenland transporterede de Lægemidlerne i store Kister og tilberedte dem selv paa Slag-marken eller bag Frontlinien.

Ogsaa Røllikens (*Achillea* sp.) intereu-ropæiske Berømmelse som Saarlægemiddel kan i lige Linie føres fra Nutiden over Middel-alderen til den klassiske Medicin, da Kunsten at stille Blødninger og læge Saar blev regnet for Lægens ypperste Gerning. De aabne Saars Infektion med sygdomsvækkende Bakterier krævede langt flere Menneskeliv end Fjendens Vaaben.

Det er ejendommeligt, at hverken Hippo-krates eller Theofrastos omtaler denne Plan-teslægt, der med flere Arter er repræsenteret i Hellas. Den første af Oldtidslægerne, der næv-nner Rølliken, er Dioskurides; i sin berømte "Lægemiddellære" (*De materia medica* IV, s. 36, 10) kalder han den *ακιλλεος* og *στρατιώτης* *χιλοψυλλος* og fremhæver dens fortræf-felige Hjælp som Lægedom for Blødninger og Omslag paa friske Saar, Bylder og Fistler. Det samme siger han om en *Achillea*-Art, han paa Grund af dens Evne til at vække Nysen kal-der *πταρμιχή* – velsagtens Nyse-Røllike (*A. ptarmica*). Navnet "Soldaterurt" kunde tyde paa, at dette Saarlægemiddel allerede dengang – d.v.s. i det 2. Aarhundrede e.Kr. - blev almin-delig brugt.

Plinius (*Naturalis historiae* XXV, s. 9, 42) mener, at det var Sagnhelten Achilles, som

Rølliken eller rölleka (*Achillea millefolium*), ur
Charlotte von Schéele, Apoteksväxter, 1906.

under Kampene om Troja opdagede Røllikens saarlægende Kraft og brugte dens Blade til at læge Mysernes Kong Telefos' Saar – deraf det botaniske Slægtsnavn *Achillea* (knæsat 1720). Røllikens blodstillende Evne nævnes flere Gange af Marcellus Empiricus i hans *De medicamentis* (4. Aarh. e.Kr.). Et "Herbarium" Apulei fra ca. 1050 ordinerer Planten som Saarmiddel og mod Dysuri og Kolik²; som Middel mod Tandpine skulde Roden tygges eller Tænderne gnides med Urten – noget, der gentages i ældre norrøne Lægebøger.³

Rølliken er altsaa en af vore allerældste og hyppigst anvendte Lægeurter. Da Signaturlære og primitiv Organoterapi ikke har kunnet finde Holdepunkter i denne Planthes Udseende, maa det udelukkende være ad empirisk Vej, at man er blevet opmærksom paa den. Almindelig Røllike (*Achillea millefolium*) er vidt udbredt over hele den nordlige Halvkugle; paa Færøerne og Island er den en af de almindeligste Vildplanter, i Norge vokser den helt op til Nordkap og Vardø, i Alperne indtil 1 600 m.o.H. Overalt har dens generelle Forekomst, iøjnefaldende Udseende, Krydderduft og alsidige medicinske Anvendelse inspireret talrige folkelige Tilnavne, hvorfaf kun en ringe Part er nævnt i det følgende.

At man har tilskrevet Rølliken usædvanlig stærke Lægekræfter fremgaar ogsaa deraf, at den – i Modsætning til saa mange andre Vækster – kun sjældent ordineres i Blanding med andre Vegetabilia. Farmakologerne har i Røllike fundet et specielt Bitterstof Achellein, et Garvestof, Akonitsyre, Asparagin, Inulin, et Blaasyreglykosid, Fytosterin, Cineol, Eddike- og Æblesyre m.v., i Asken (13 %) store Mængder Kalium. De tørre Blomster, Blade og Rødder indeholder desuden ringe Mængder (hhv. 0.1, 0.06 og 0.03 %) af en æterisk Olie med Azulen. Mens Garvesyren virker adstringende (sammensnerpende og dermed blodstillende), kan Olien og Azulen muligvis betinge en vis antibiotisk og saarlægende Virkning. Iovrigt mener forskellige nyere Forfattere, at Ekstraktivstofferne i Forening stimulerer Organismens motoriske Funktioner, Sekretionen og dermed Fordøjelsen og Kredsløbet i Blodkarsystemet.⁴

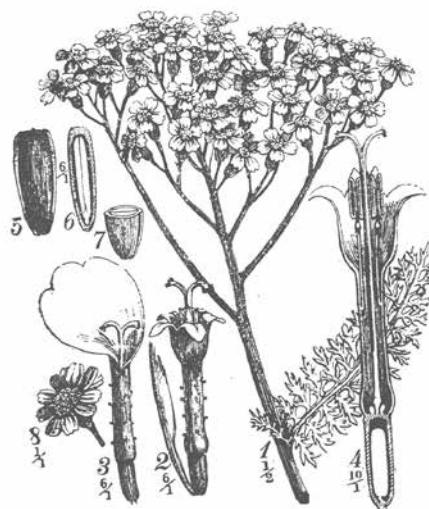
En The af Røllikeblomster har i ældre Tid været drukket af den danske Befolkning dels som en sundhedsbefordrende Drik, dels som Erstatning for den dyre kinesiske The. I Vestjylland blev den "store" Røllike, d.v.s. Nyse-Røllike, foretrukket og derfor ogsaa kaldt *Theblomst* eller (paa Mors)

*Thevandsknægt.*⁵ Samme Tilnavne er noteret i det øvrige Skandinavien incl. Finland. Røllikeblomsterne blev sammen med mange andre Krydderurter stoppet i de saakaldte "Urtepøser", som lagdes paa smertende Steder af Kroppen.⁶ I Tyskland er Bladene blevet brugt i en styrkende Foraarssuppe.⁷ Et originalt bornholmsk Navn *Stærke Mads*⁸ hentyder enten til de sejge Stængler eller til Plantens Lægekraft.

Pastor Posscholanus' *Flora medicaea hafniaca* 1691 og Lægen Johs. de Buchwald's *Specimen Medico-Practico-Botanicum* 1720 roser Rølliken i høje Toner til indvortes Brug mod Blødninger, udvortes paa aabne Saar, Bylder og Hæmorroider.

I en lille Kompilation *Våre folkemedisinske lægeurter* (1922, s. 92f.) giver den norske Læge Reichborn-Kjennerud mange Oplysninger om Røllikens Brug i sit Hjemlands Fortid og Nutid. I Nord-Norge har den været regnet for noget af et Universalmiddel. Et Brændevin-sudtræk ordinerer Folkemedicinen mod Kolik og Maveonde, et Dekokt som blodrensende The og mod Skørbug, Hæmorroider, Dysenteri, Gigt, Forkøelse, Blodpis, Stensmerter, til Dampning for Blærekatar; Roden lægges i hule Tænder for Tandpine, Blade og/eller Blomster koges i Fløde og Sukker til en Salve paa Saar, Værk og Hævelser.

Ogsaa paa Island har Rølliken hørt – og hører tildels endnu – til Folkemedicinens vigtigste Remedier: Blandet med Vin og Honning mod Blodspytning (Tuberkulose?), med Faaresmør, Regnorme og Tjære til et Plaster paa Saar og bulne Fingre, et Vinudtræk af Bladene mod Forgiftninger, et Vanddekokt mod Gulsort, Vattersot og øjenbetændelse, i en Balsam mod Gigt, kogt sammen med Honning mod Hoste.⁹ Endvidere er et Vindekokt af Bladene brugt mod Diarré og til at smøre friske Saar med, et Afkog mod Betændelse i Milten og for Tandpine.¹⁰ I denne Forbindelse maa ogsaa anføres nogle svenske og finske Røllikenavne, der tyder paa ældre medicinsk Brug:

Røllike eller rölleka (*Achillea millefolium*), ur
Henrik Viktor Rosendahl, *Lärobok i farmakognosi*, 1897.

Pestilensört, kalvblom, stanserosor, reformsört (Dalarne, 'Ringormsurt');¹¹ *sålekia* (Olaus Bromelius 1694); *kärsiheinä* ('Lidelsesgræs'), *lavantautiheinä* ('Tyfusgræs'), *matokukka* ('Ormeblomst'), *siankarsä* ('Svinetryne'), *sappiruoho* ('Galdeurt').

Muligvis har allerede Vikingerne opdaget, at den garvesyreholdige Plante har en adstringende Indvirkning paa Hug- og Snitsaar. Tschirch mener endog i sin *Handbuch der Pharmakognosie* (II, 1917, s. 995), at Rølliken spillede en større Rolle her i Norden end i Syden, hvor man kendte saa mange andre saarlægende Planter. I hvert Fald kendte man paa Olaf Tryggvessøns Tid (ca. Aar 1000) i Norge og paa Island en Salve af finsnittede Røllikeblade blandet i Fedt som Omslag paa Saar og Udslet. Og denne Kombination af Røllike og animalsk Fedt er flittigt blevet brugt paa Island saavel som det øvrige Norden de følgende tusinde Aar!¹² Margit Söderholm fortæller i sin Roman *Driver Rug, falder Regn*, at den svenske Almue i 1800-Tallet brugte et Afkog af

Røllike og Kulsukker (*Sympytum officinale*) som et blodstillende Middel. Sidstnævnte Plante har mindst lige saa længe været brugt til Omslag paa Saar, og nyere farmakologiske Undersøgelser har vist, at den indeholder Stoffer med stimulerende Indflydelse paa beskadigede Cellers Regeneration.¹³

I Henrik Harpestrængs *Liber herbarum* (P. Haubergs Udg. 1936, s. 120f.) bringes et Lægeråd, som ogsaa Nutidens Læger kan bifalde: Hvis den (Røllike) bliver stødt med Æggehvide og tilsat lidt Honning og bundet paa et Saar, renser den al Urenhed og mildner Stingene. Den gammeldanske Lægebog A. M. 187, 8°, fra ca. 1350 nævner flere Gange Røllikens Lægekraft: *tac millefolium oc writh mæth thæt salt, oc gør pastellum thær af oc læg pa saret, oc tha helæs [thæt]; tac mille folium, oc stot thæt, oc ihæt helær saar; tac millefolij frø, stampæ thæt wæl smat, oc lat thæt i øghæn, oc thær thæt taghes af øghæn, tha seer thu thæt hwitæ skimbæl vt faræ af øghæn* (Viggo Saaby's Udg. 1886, s. 64, 68, 17).

I Christiern Pedersens *Lægebog* (Malmö 1533) anbefales Saarsalve af Rølliker og Flæk eller et Plaster med Røllikesaft, og mod Hæmorroider et Vin- eller Ølafkog. Han nævner den ikke mellem sine mange blodstillende Midler, men i et særligt Kapitel med Raad mod Næseblod: *Stød Røliche och drick osen eller lwcte til hende. Men tag dig vaare ath du stopper hende icke i nesen thi hvn kommer da nese mere til ath blöde.* Her har han aabenbart en Hentydning til en ejendommelig Praksis, der navnlig synes udbredt i England, og som gaar ud paa at stikke en Røllkestængel op i Næsen, saa Slimhinderne punkteres, og der kommer Blod. Nu er det kun en Børneleg, eller unge Piger bruger Rølliken paa denne Maade som et – Elskovsvarsel. Det hedder ogsaa, at man faar Næseblod af at lugte til en Røllike.¹⁴ Det hegaard sandsynligvis tilbage paa en ældgammel folkemedicinsk Anvendelse af Rølliken i en Tidsalder, da man med denne stærktlugtende

Urt dels vilde skræmme Sygdomsdæmonerne bort, dels forvolde den Nysen, man mente befriede Legemet for onde Væsener; enhver anden tilstrækkelig stiv Plantestængel kunde jo ellers bruges til at gennembryde Næsens Slimhinde.

Nu er kun lidt Overtro knyttet til Rølliken. En gammel islandsk Lægebog foreskriver, at den skal samles stiltiende før Solopgang eller Midsommerdag, før Solstraalerne har berørt den, og hvis den drages op med Rod, skal der siges Trylleformler.¹⁵ I Mellemeuropa regnes den endnu hist og her i afsides Egne for et Apotropæum (Lugten!) i Hus og Stald.¹⁶ Man maa da fristes til at spørge, om det var mere end en Tilfældighed, at netop en Røllike fandtes i Egtved-Pigens Kiste, der blev begravet en Sommerdag for 3 000 Aar siden.¹⁷ Skulde den beskytte hende mod onde Magter og sikre en fredelig Dødssøvn? Den hl. Hildegard, der døde 1179 som Abbedisse i Bingen, nævner i første Bind af sin *Physica* sin Samtids Tro paa Røllikens嫂vndyssende Egenskab.¹⁸ Hendes Værk er af stor kulturhistorisk Værdi, fordi Oplysningerne til det undtagelsesvis ikke er hentet fra antike Forfattere, men fra personlige Notater under Rejser. Og atter synes tilsyneladende uskyldig Børneleg at have bevaret de sidste svage Spor af Fortidstro: Franske Børn lægger Røllikeblade i ørene, paa Munden eller øjnene for at falde i Søvn og drømmem dejligt (Planten kaldes ligefrem 'i Drøm', en rêve).¹⁹ Paa gamle Sarkofager skal vor Plante være afbildet som et Symbol paa Søvnen.²⁰

Bønderne her i disse Lande ... naar de udi Slagsmaal blifve hugne eller aff Kniv skaarne ... hache den smaa med Flesk oe legge den saa ved Saaret, skriver Simon Pauli 1648 om Rølliken i sin *Flora Danica* (sml. Christiern Pedersen 1533). Fra Færøerne fortæller Pastor Landt 1800, at man der kogte findelte Røllikeblomster med Tælle eller usaltet Smør til en Saarbalsam.²¹ I Sverige pressede man af grønne Rølliker en "Olie" til at læge Hugsaar

med²² – det kendes ogsaa fra svensk Finland, hvor man desuden bruger Røllikethe mod Kvinders ”røtt blodfløde” (Metrorragi?).²³ Et folkeligt estisk Tilnavn ”Øksehugurt” svarer til det franske ”Tømmermandsurt” (*herbe à charpentier*), tysk *Sichelschnitt* og russisk d.s. (*serporéz*), engelsk *carpentergrass* og italiensk *erba da legnaiolo*.²⁴ En Tydning af det gængse tyske Navn *Garbe* – det dukker som *garwa* op i 9.–10. Aarh. – bringer det i Forbindelse med *gar* = færdig, klar, tilberedt, hvorefter Planten altsaa egentlig hedder ”Beredtstillet” – nemlig til Hjælp, naar Menneskene faar Saar o.a. Kvæstelser.²⁵ Det danske *Røllike* kendes ogsaa allerede i Middelalderen; dets Etymologi er ikke tilfredsstillende klaret, men er muligvis sprogligt beslægtet med rulle i Betydningen kruset (Bladene!).

Røllikens Anvendelse hos de nordamerikanske Indianere svarer stort set til Europas Folkemedicin – Winnebago-Stammen f.Eks. bruger en Infusion af hele Urten til Badning af hævede Legemsdele, Thompson-Indianerne et Dekokt som Tonicum og Vask af sprukne Hænder, betændte øjne, Udslet, Insektsstik og Slangebid.²⁶

De klogte Folk i Jylland var fortrolige med Brugen af Rølliken som Saarlægeplante og har bidraget meget til at bevare den i Folke-medicinen. I Erik Lassens *Cyprianus: Tag friske Rølliker, stød dem og læg dem paa Saaret som et Plaster, da drages Saaret sammen. Har du ei friske, saa tag tørrede Rølliker og stød dem og blød dem med Æggehvide ...*,²⁷ Anders Udesen (Vejleegnen): *Fire grønne Rylliker ... bankes og stødes og galdt flæk, giør en smørelse deraf og sæt den i en kruke, det kand korere alle hugen og skor en Skade og Vaskes i forepis [Faa-repis] ...*,²⁸ Anders Ulfkjær anbefaler at vaske Frostsaar i Røllikevand og evt. tilsætte det Krusemynte;²⁹ Lars Kanneworff i Rindum behandlede en betændt Haand og en blod-forgiftet Finger med Røllikeomslag, et af Bistik hævet Ansigt og en Mands lammede Ben

med Røllike, Humle, Salt o.a. Remedier.³⁰ P. Grønnings *Lille Magie* har et helt lille Kapitel om denne Plantes Dyder; han lader en vis Hollerius fortælle,

hvorledes Næsen en Gang blev huggen af én imellem Benet og Brusken, men en Bonde tog Stykket, som hængte ved, og satte sammen igjen og lagde Rølliken, som var stødt udi rød Viin, derpaa ... Blodet blev strax stille, Skaden blev lægt, og der blev ikke ret synderlig stor Ar derefter; i Mangel af Vin kan man hakke den og Flæsk sammen og lægge den ved hvad Saar, som er huggen eller skaaren eller stødt, da løber Skaden sammen paa en kort Tid uden videre Bekostning. Her foruden stiller Røllike alt det ganske Legemes Blodflod og Blodgange, saa at man derfor i Bloddot [Dysenteri] og Tidernes alt for strænge Flod kan koge den i Vand og drikke.³¹

Kjeld Bjergs Lægebog ordinerer en Salve af itu hakkede Rølliker og Smør paa smertende Led.³²

Røllikesalven kendes og bruges stadig paa Fyn;³³ i Sydslesvig blandes finskaaren Røllike med Hyldebark og Hønsefedt til en Salve paa Hudløshed.³⁴ Paa Refsnæs blev nogle Haandfulde Røllikeplanter banket sammen til en Kage, der lagdes paa Bullenskab,³⁵ en Salve med Rølliker er paa Vestlolland blevet brugt mod Eksem og et Dekokt af hele Planten i Sønderjylland paa ømme hævede Fødder – *Lidel-sen forsvinder da som Dug for Solen*.³⁶ Anders Ulfkjær raadede 1865 en Patient med Hæmoroider til at drikke et Vinudtræk af den store Røllike (*Achillea ptarmica*) og siden at lægge de meget varme Røllikeplanter paa Maven og omkring Anus. Fra svensk Finland oplyses, at Bønderne dør lægger kogte Røllikeblomster paa Rosen (Erysipelas). Endelig kunde røde (betændte) Øjne bades med et Udtræk af vilde Jordbær og stor Røllike.³⁷

Förvaringslådor i en apoteksreceptur på Farmacihistoriska museet, Apotekarsocieteten, Stockholm.

Övre raden: *Flos chamomillae* (kamomillblommor), *Flos millefolii inc.* (sönderskurna rölleke-blommor), *Flos sambuci inc.* (sönderskurna fläderblommor). Foto: Håkan Tunón.

Den ældre Litteratur fremhæver især Røl-likens som Tonikum og blandet med Honning mod Influenza. I jysk saavel som i svensk og lappisk Almue blev (bliver?) et Afkog af dens tørrede Blomster brugt som Brystthe mod Hoste.³⁸ Den norske Biskop Gunnerus anbefaler i sin norske Flora 1766 mod Lung-teræring (Tuberkulose) bl.a. Røllikethe,³⁹ og under Omtalen af samme Sygdom skriver Reichborn-Kjennerud 1944: *I våre dager er te eller kok på røllikk det vanligste.*⁴⁰ Det samme oplyses fra Sønderjylland.⁴¹ Kjeld Bjergs Lægebog anbefaler at drikke friske Røllicher og Krusemynter i Eddike (eller tørrede og kogt i Eddike) mod *Bloabrekken og Spyten*.

Patienter med ufrivillig Vandladning faar i Norge (Østfold) og paa Fyn Røllikethe at drikke. Midlet er meget gammelt; det nævnes i en norrøn Lægebog fra 1400-Tallet.⁴² A. M.

187, 8°, har Røllikesaft med Eddike for Blæresten; paa Fyn er et Dekokt et Husraad mod Nyregrus.⁴³ Kjeld Bjerg ordinerede bl.a. Røllikethe mod Blodpis og ansaa den for et godt Middel mod Krampe, Nervesvækkelse m.v. Videre er Røllikethe et Husraad for daarlige Nerver og forskellige Maveonder – Diarre, *haardt Liv*, Vinde, Kolik, Fordøjelsesbesvær etc.⁴⁴ og regnes for blodrensende Middel overfor Udslet.⁴⁵ Laust Glavind i Holstebro brugte et Afkog mod Blegsot.⁴⁶

I Jylland og paa Lolland-Falster har man af Blomsterne brygget en Drik mod Gigt.⁴⁷ Endelig er et Dekokt blevet drukket mod Leverlidser⁴⁸ og Forgiftninger⁴⁹ og anvendt som Mundvand for Tandpine,⁵⁰ i Norge mod Indvoldsorm hos Børn og – forhen – mod Hæmorroider,⁵¹ i svensk Finland Koldfeber. Paa Lyø drak man en The af Blomsterne for

Astma,⁵² mens Bladene blev tørret og røget mod samme Lidelse i Norge (Gauldal).

Rølliken hører forøvrigt, sammen med Følfod og Kornblomst, til de oftest benyttede Tobakssurrogater i Mangeltider. Den nævnes som saadan fra flere norske Egne i sidste Halvdel af 1700-Tallet, og Drengene dør som her hjemme ryger endnu denne Erstatning. I Finland bruges Navnet "Tobaksblomst" af baade den finske og svenske Befolkning; i Sverige (Ångermanland) hedder den morsomt "Farfars Tobak". – Sjællandske Bønder tørre Rølliken og bruger den som Tobak, og de koger den ogsaa til The, skriver Pastor Beyer i sin geografisk-historiske *Beskrivelse af Brigstrup og Sigersted Sogne* (Sorø 1791, s. 109). Plantens Indhold af æterisk Olie og Ekstraktivstoffer er næppe heller uden stimulerende Indvirkning paa Nervesystemet.⁵³ Dens tørrede og pulveriserede Blade skal i visse svenske Egne være brugt som Snus, endnu før man kendte Tobakken, og i andre er den blevet blandet i ægte Snustobak som Drøjelse.⁵⁴ En engelsk Forfatter skriver 1922 om Nyse-Rølliken: *When dried the plant exites sneezing, and it is said that the highlanders use it as a substitute for snuff.*⁵⁵ Hvorvidt de svenske og finske Navne næsegräs, -ört, nenäheinä, – ruoho – der svarer til engelsk *nosebleed*, fransk *saigne-nez* og tysk *Blutnase* – skyldes Anvendelsen som Snus eller det ovennævnte "Næseblods-Orakel", er svært at sige; fra Sverige kendes det lige siden 1400-Tallet.

Endnu en Række nordiske Røllikenavne skyldes en anden folkelig Anvendelse, nemlig som Erstatning for Humle: ølkal, jordhumle (Norge); ölma, back-, skogs-, jordhumla (1578ff.), Olsmässahumla, brygger, brygdtupper (Sverige); vallhumall, jarðhumall (Island); kaljanen, kaljasä o.l. (Finl., kalja = Øl);⁵⁶ Danmark: se nedenfor. Røllikens specielle Bitterstof Achillein har rimeligvis haft samme konserverende og krydrende Egenskab som Humlens Lupulin. Hornemann skriver 1806:

*Nogle paastaae, at Roden hakket i Stykker og lagt i øl, tilligemed Roden af almindelig Tusindgylden (*Centaureum vulgare*) skal forebygge dets Surhed, og Linné, der omtaler denne Skik fra Dalarne, mener at Tilsætningen gjorde øl eller Brændevin mere berusende – deraf det originale Tilnavn *galantåra* = Galskabs-Taar.⁵⁷ En saakaldt "Hummelbrænnvin" brygget paa tørre Røllikeblomster anvendes i svensk Finland mod Diarré, Arten *Achillea moschata* i Alperne til Krydring af de navnlige Graubänder fremstillede Iva-Likører, ligesom Urten danner en væsentlig Bestanddel af "Schweizer-Thee".⁵⁸*

Ogsaa i Danmark har Rølliken været benyttet paa denne Maade, jnf. mange jyske Navne som *Gedebryger*, -brygger, *Gjedbrygi*, *Gjedebruge*, *Bryge*, *Brywer*. Feilberg tyder dem som "Gedesmørrebrod" (da Gederne gerne æder Planten) med sproglig Støtte i Røllikenavnene *Smørbruge*, *Hjernebryge*.⁵⁹ Der kan dog næppe være Tvivl om, at Suffixet -bryg(g) er skyldes Anvendelsen ved ølbrygning, som Humleerstatning navnlig for Vestjyllands Fattigfolk. *Gammelman*, *Fattigkarl* (fate-kål) og *Gjarbrøger* er knyttet til Alm. Røllike, mens Nyse-Rølliken hedder *Skraldthe*.⁶⁰ Dens Halvskærme blev, evt. sammen med Perikon, sat paa Brændevin (Møn, Lolland), og Rølliken nævnes – i Blanding med andre Krydderplanter – i et Par lokale Mavebitre.⁶¹

Sammenlignet med de mange Anvendelsesmuligheder inden for Raadene mod Menseskets Sygdomme indtager Rølliken kun en meget beskeden Plads i Veterinärmedicinen. Kørerne æder gerne den ellers ret krydrede Urt, og man har ment, at den gav rigelig og fed Mælk. Hø med mange Rølliker i regnedes for særlig sundt og som et Profylaksis – men *paa Marken duer Rølliken ikke, og Brodet af den Rug, den voxer iblant, faaer deraf en underlig og ond Smag*, skriver Pastor Wilse 1767.⁶² Et slesvigsk Navn *Melkkruut* er givet Planten *damit die Kühe auf der Weide nicht an Milch verliere*

... die Melkerin pflückt auf dem Wege zum Melken drei Rölkblätter und legt sie in den Milcheimer, auf dem Rückweg pflückt sie wieder drei Blätter und legt sie auf das Bricken des anderen Eimers.⁶³ Iovrigt bruger tysk folkelig Dyr-lægekunst et Vandudtræk mod Husdyrenes Mave- og Tarmlidser, bl.a. til Stimulering af Drøvtygningen, og mod Hoste hos Svin.⁶⁴ Et Afkog af Rønnebark og Røllikeblomster, tilsat lidt Svovl, Tjære, Krudt og Malt, er i sv. Finland (Karislojo) et Dyrlægeraad mod Diarré eller Dysenteri hos kvæget. Fra dansk folkelig Dyremedicin kan kun anføres, at tre Rølliker er lagt paa et Stykke Brød og indgivet Kør med Blodpis, og at Planten nævnes blandt vegetabilske Midler for "Faaredød".⁶⁵ Der findes i *Ny kgl. Saml.* 67 f, 8°, et Raad, der hjælper for alle Slags Sygdom hos Kalve og Fø, og som bestaar af Vejbredknopper og Rølliker kogt sammen i Eddike.

LITTERATUR亨VISNINGER

- 1 Poulsen, Knud, 1936, *Breve fra Ensomheden*, København, s. 15of.
- 2 Cockayne, Oswald, 1864, *Leechdoms, Wortcunning and Starcraft of Early England* I, London, s. 195.
- 3 AM 195, 8° (Isl.), jnf. Larsen, Henning, 1931, *An old Icelandic Medical Miscellany*, Oslo, s. 123, 126; Pedersen, Christiern, 1933, *Christiern Pedersens Lægebog* 1533, København, Bl. XIII.
- 4 Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 193.
- 5 Tang Kristensen, E., 1891–93, *Gamle folks fortellinger om det jyske almueliv* III, Kolding, s. 63 (ogsaa god for Husdyrene), sm. Forf., 1871, *Jyske Folkeminder* IX, København, s. 76; *Morsø Folkeblad*, 25/6 1927, Nykøbing Mors; *Hedeselsk.s Tidsskr.*, Dec. 1952 < *Herning Avis* (H. P. Hansen); Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 277, 359.
- 6 Udvalg for Folkemaals top. Saml. 2515, optegn. 1929 af Kr. Lassen Westergaard.
- 7 Wuttke, A., 1869, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, Hamburg, s. 71; paa Island er dens spæde Blade blevet spist som Foraarsret: Hornemann, J. W., 1806, *Forsøg til en dansk øconomisk Plantelære*, København, s. 773.
- 8 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 2f. (bl.a. "Brystørlige", Ringkøbingegnen), s. 277.
- 9 Jónas Jónasson's Islandske Folkeminder i Dansk Folkemindesamling, 1918/7 og 1918/III–IV (samlet Fremstilling), 2133, 2176, 2165, 2207, 2221, 2254, 2302, 2341, 2313, 2383, 2099.
- 10 Schleisner, P. A., 1849, *Island undersøgt fra et legevidenskabeligt Synspunkt*, København, s. 185f.; Jónasson 2316.
- 11 Lyttkens, Aug., 1904–06, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 22, 1616f., jnf. Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne* 2, København, Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 20.
- 12 Olafsen, E., 1775, *Des Eggert Olafsens und Biarne Povelsens Reise durch Island* 2, København, s. 106.
- 13 Holmboe, Jens, 1942, i *Maal og minne*, s. 81ff.
- 14 Folklore Record I, 1878, s. 156; Gutch & Peacock, 1908, *Examples of printed Folklore concerning Lincolnshire*, London, s. 27, jnf. Farmaceutisk Tid. 33, 1923, s. 534f.
- 15 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Den gamle urtegård*, Sarpsborg, s. 5.
- 16 Marzell, Heinr., 1935–36, i *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VII, s. 987–90.
- 17 *Nordiske Fortidsminder* 2, 1929, s. 199f.
- 18 Hildegardis Causae et curae, 1903, ed. P. Kaiser, Lipsiae, s. 184.
- 19 Rolland, E., 1908, *Flore populaire* 7, Paris, s. 45.
- 20 Osiander, Joh. Fr., 1838, *Volksarzneymittel und einfache nicht pharmaceutische Heilmittel gegen Krankheiten der Menschen*, Tübingen, s. 490.
- 21 Landt, J., 1808, *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*, København, s. 208f.
- 22 Ångermanland-Medelpad, 1935, s. 43, 46, 54.

- 23 *Finlands svenska folkdiktning VII: Folktron och trolldom*, 5; *Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 43, 115, 447, 474, 498.
- 24 Luce, Wilh. Ludw. von, 1823, *Topographische Nachrichten von der Insel Oesel*, Riga, s. 285; Marzell, Heinrich, 1943, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen I*, Leipzig, s. 88f.
- 25 Kluge, Friedr., "1934, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, s. 504; Grimm, J. & W., 1854–1971, *Deutsches Wörterbuch* 4, 1, 1, 1336 m.fl.
- 26 Gilmore, M. R., 1919, *Uses of plants by the Indians of the Missouri river region*, Washington, s. 134; Teit, James A., 1930, *The Ethnobotany of the Thompson-Indians of British Columbia*, Washington, s. 460; *American Anthropologist* N. S. II, 1909, s. 32: Ute-Stammen i Utah kalder Achillea millefolium *i-am'si-tagwiv*: 'Saar-Medicin'.
- 27 Hansen, H. P., 1943, *Kløge Folk. Folkemedicin og Overtro i Vestjylland II*, København, s. 95, jnf. Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 197.
- 28 Tang Kristensen [note 26], s. 198.
- 29 Hansen [note 26], s. 19, 20, 22.
- 30 Ibid., s. 136ff.
- 31 Tang Kristensen [note 26], s. 281.
- 32 Hansen [note 26] I, 1942, s. 201, 205f. (sml. Tang Kristensen [note 26], s. 108), s. 215.
- 33 Meddelt af Fru Kirstine Nielsen, Nr. Næraa, Skamby 1948.
- 34 Dansk Folkemindesamling (DFS), 1906/23: 3341.
- 35 *Tidsskrift for historisk Botanik* I, 1921, 248.
- 36 DFS, 1906/23: 3400.
- 37 Tang Kristensen [note 26], s. 218.
- 38 Schübeler, F. C., 1888, *Norges Væxtrige* II, Kristiania, s. 18f.
- 39 Gunnerus, Johann Ernst, 1766, *Flora Norvegica* I, Nidrosiæ, s. 71.
- 40 Reichborn-Kjennerud, I., 1933, *Vår gamle trolldomsmedisin* II, Oslo, s. 114, IV, 1944, s. 63, 92, 97.
- 41 Jnf. Uhrskov, Anders, 1922, *Folkesagn*, København, s. 166f. (Nordsjælland).
- 42 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Folkemedisin i Østfold før og nu*, Sarpsborg, s. 40 + Henvisn. i Note 2.
- 43 Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folke-minder om Planter*, Odense, s. 96.
- 44 Hansen [note 26] I, 1942, s. 96, og egen Opteg-nelse fra Skivegn; Strange, Helene, 1945, *I Mødrenes Spor*, København, s. 195.
- 45 Lange, Axel & Seeberg, Chr., 1927, *Nogle Sønderjyske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren*, Tønder, s. 35.
- 46 Thuborg, Karen, 1928, *Det gamle Harboøre*, København, s. 273.
- 47 DFS, 1906/23: 3308, og egne Optegnelser.
- 48 Salmonsens Leksikon-Tidsskr. I, 1941, s. 249.
- 49 DFS, 1906/23: 2419.
- 50 Hornemann, J. W., "1806, *Forsøg til en dansk øconomisk Plantelære*, København, s. 773.
- 51 Strøm, H., 1778, *Kort Underretning om de ... i Bergens Stift mest grasserende Sygdomme og deri-mod tjenende Hjælpemidller*, Bergen, s. 31.
- 52 Frydendahl, H. C., 1939, *Fynsk Hjemstavn*, Odense, s. 42.
- 53 Heide, Fr., 1919, *Midtsjælland i de gode, gamle Dage*, København < Düben, M. W. von, "1870, *Växtrikets naturlige Familjer*, Stockholm, s. 52.
- 54 Runa, 1847, s. 24.
- 55 Macmillan, A. S., 1922, *Popular Names of Flow-ers, Fruits ...*, Yeovil, s. 252.
- 56 Gunnerus, J. E., 1766, *Flora Norvegica* I, Nidrosiæ, s. 71.
- 57 Linné, Carl von, 1755, *Flora Svecica*, Stock-holm, s. 299; jnf. Suhonen, P., 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 21: *nuuskukukka* = Snus-Bloomst.
- 58 Marzell, H., "1935, *Neues Illustriertes Kräuter-buch*, Reutlingen, s. 242, 247, 502.
- 59 Feilberg, H. F., 1886–93, *Bidrag til en Ordbog over jyske almuesmål* I, København, s. 128, 440, jnf. Jenssen-Tusch, 1867–71, *Nordiske Plan-tenavne* 3, København, s. 156; skyldes Navnet *Kjærnebryge*, at man har sammenlignet

- Blomsterskærmens med en omvendt Kærne-stav? *Mäntäpää*, 'Kærnestav-Spids', er et alm. Røllikenavn i Finl.: Suhonen [note 57], s. 20.
- 60 Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv paa Heden*, København, s. 124.
- 61 Rasmussen, Holger M. & Larsen, Johs., 1947, *Brændevinsgrisen*, København, s. 117, 137, 139.
- 62 Wilse, J. N., 1767, *Fuldständig Beskrivelse af Stapel-Staden Fredericia ...*, København, s. 160.
- 63 Mensing, Otto, 1933, *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch 4*, Neumünster, s. 167.
- 64 Heidt, K., 1942, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheimisch. Heilpflanzen in der Volksmed.*, Giessen, s. 82.
- 65 Boers, Kr., 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 174, 267, 292.

SEVENBOM SOM ABORTIVUM

Den illegale abort, fosterfordrivelsen, kan som led i menneskets stræben efter kontrol over børnenes antal føres tilbage til de ældste kulturtrin. Det er sandsynligt, at den ældste metode var barnemordet og rent mekaniske indgreb, idet brugen af abortprovokerende droger forudsætter et ret nøje kendskab til kønsorganernes bygning og giftstofferne virkning.

Uagtet der ikke findes et abortivum, som absolut sikkert og uden sundhedsfare for moderen uddriver fosteret, og uagtet de illegale aborter almindelig fordømmes i sagn og retsbevidsthed, af kirke og stat, har næsten hvert land og hvert folk brugt såvel magiske som mekaniske abortivmidler. De væsentligste årsager var en svækkelse af moderinstinktet, forhen navnlig også en moralisk fordømmelse af den ugifte mor og hendes barn.

De fleste abortiva er hentet fra den lokale flora. Prof. dr. L. Lewin nævner i sit værk *Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andere Mittel* (1922) ikke færre end cirka 380 vegetabiliske "midler". Overtro og forkert tolket kausalitet foranledigede i rigt mål brugen af ret harmlose droger, men der kan ikke være tvivl om, at praktiske erfaringer ligger til grund for anvendelsen af andre. Abortive droger kendes også hos meget "primitive" folkeslag. Dog er det som regel kun medicinmanden og/eller nogle

få indviede, der véd besked med drogernes anvendelse og virkning.

Den ældste kendte beskrivelse af fosterfordrivelse findes i Kirias og måske verdens første medicinske urtebog *Pén-ts'ao*, der dateres til ca. 2700 f.Kr. Arabiske skrifter fra 900-tallet nævner en lang række midler.¹ Som følge af den nære kontakt mellem Hellas-Rom og Orienten falder størsteparten af den nyere europæiske folkemedicins abortivmidler sammen med skolemedicinens i antiken.

Fosterfordrivelse synes ikke at have været ukendt i nordisk sagatid,² men det vides ikke, hvordan man dengang provokerede aborter. Sevenboms anvendelse som abortivum kan ganske vist føres tilbage gennem mindst 2000 års europæisk historie. Men vi véd intet sikkert om plantens lyssky brug i tidlig nordisk middelalder, da den må være nået til Skandinavien. Den berømmes derimod for mange sygdomme: kighoste, astma, miltlidelser og sygdomme i leveren.³

Sevenboms "renæssance" falder rimeligtvis sammen med en vis højnelse af levestandarden og de sociale vilkår. Det ufødte barn var ikke blot uønsket af rent praktiske årsager (bolignød, ernæringsproblemer) – det var også en stor skam og tort at få et "uægte" barn. Sådanne børn gik desuden ofte en sorgelig opvækst i møde. Der gaves ingen social forsorg, og hele livet nærede man en uvilje og fordom imod

dem. *Hvad den ægteviede fader hilser med et glædessim, det afpresser forføreren angerens suk og ruelsens bitre tårer* (Karl Gjellerup 1891, jnf. senere). Var en kvinde kommet ”galt afsted”, blev ingen midler ladet uforsøgt – så livsfarlige for hende selv de end kunne være.

Sevenbom (*Juniperus Sabina*) hører til nåletræerne (cypresfamilien) og er en nedliggende eller opret, stærkt grenet busk (sjældnere et lille træ) med først nåleformede, siden skældannede og modsatte blade. Bærkoglerne mørkeblå, næsten sorte. Planten er udbredt fra Spanien til Centralasien, vildtvoksende i Sydeuropa og Kaukasus, karaktervækst over store bjergstrækninger i Østrig og Schweiz. Sevenbom findes ikke spontant i Danmark, men ses ikke sjældent indplantet i haver og på kirkegårde. Det første sikre vidnesbyrd om artens dyrkning herhjemme synes at være omtalen i

C. F. Wegener’s *Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard* (1885), bd. II, s. 12, hvorefter den skal være dyrket på Jægerspris fra år 1680.⁴ Som den nært beslægtede og lignende lægeplante enebær (*Juniperus communis*) er den sandsynligvis ført nordpå af munke og missionærer.⁵ *Juniperus sabina* står opført i de fleste moderne planteskolekataloger, ofte med prædikatet ”værdifuld”.

Dette skal dog forstås hortikulturelt. Folkloristisk og medicinhistorisk har sevenbom nemlig et meget dårligt rygte ... berømt og berygtet gennem et par årtusinder som middel til at forhindre svangerskab og provokere abort. Den fandtes gerne i en afsides krog af bondehaven, hvor dens dystert mørkegrønne, nedbøjede grene – *lig en forbryder, som skyer dagens lys*⁶ – nok kunne vække et uhyggeligt indtryk. Gnides bladene mellem fingrene, spores en ubehagelig lugt (*Stinkholz, Stinkwacholder* – ’stinkende ene’). Sevenboms brug efter almuepars lønlige hyrdetimer turde siden give sig synligt udslag i mangt et for tidligt visnet ansigt, mangen en forhenværende landsbykønhes totalt ødelagte organisme.⁷

Fra Schwaben fortæller en professor i Göttingen i slutningen af 1700-tallet:

Når jeg rejste omkring på landet og kom forbi en landsbyhave, hvori jeg så en sevenbombusk, så vidste jeg fra mange tilfælde, hvor min formodning blev bekræftet, alle rede, at haven tilhørte landsbyens barber eller jordemoder. I hvilken god hensigt planter man vel så omhyggeligt sevenbom? Betragter man disse buske eller træer nøjere, så er deres krone som regel forkråblet, fordi der så ofte plukkes – og stjæles af dem.⁸

Den officielle forklaring på plantens tilstedeværelse i husets eller gården have var gerne, at de unge piger brugte et udtræk af ”lægeplante” til at stimulere mangelfuld eller uudeblevet menses. I et værk om folkemedicinen i Pfalz

(1842) skriver forfatteren, at når den unge pige hos lægen ”røber”, at hun allerede har drukket sevenbom-the, så kan han være sikker på, at hun simulerer en sygdom for at få udleveret et abortivum.⁹ En anden eufemistisk forklaring er i Sydtyskland, at man dyrker sevenbom for heraf at kunne plukke kviste til de ”Palmbuschen” (bukketter af grønne grene og vårbłomster), der indvies i katolske kirker palmesøndag. Folkeetymologien *segenbaum* har altså her en dobbelt betydning.¹⁰ På samme måde blev eng. *savin* (< *sabina*) bragt i forbindelse med ”to save” ’at redde’ – *as being able to save a young woman from shame*.¹¹

Frygten for den kriminelle vækst må åbenbart stadig være levende, siden nutidige botaniske forfattere viger uden om dette dog højst karakteristiske træk af sevenboms folklore. Heinrich Marzell’s ellers meget udfordlige *Neues Illustriertes Kräuterbuch* 1935 såvel som J. Niessen’s store 2-binds værk *Rheinische Volksbotanik* 1936–37 nævner ikke med et ord sevenboms anvendelse som abortivum. Det samme gælder sidste (16.) udgave af det store leksikon *Brockhaus* bd. 10, 1956. Mentz & Ostenfeld omtaler sevenbom som abortivum 1906 (*Planteverdenen i Menneskets Tjerneste*), men planten nævnes overhovedet ikke i værket sidste udgave 1937 (*Nytteplanter*). Og uagtet sevenbom blev flittigt brugt som abortivum i sønderjysk folkemedicin, oplyser Axel Lange & Chr. Seenberg intet herom 1927 (*Nogle Sønderjydske Planter, deres Navne og Stilling i Folkloren*). Som vi siden skal se, anslog også mange af urtebogsforfatterne en diplomatisk tone, når de omtalte sevenbom.

ETYMOLOGI

Sevenboms slægts- og artsnavn har været genstand for en række tildels meget modstridende tolkningsforsøg.

1. Af *juvenis* ’ung, ungdommelig’ og *pario* ’føde, frembringe’ – fordi enebærslægten hele tiden skyder nye kviste og altid har et (ungdommeligt) grønt udseende; eller fordi unge grønne bækogler viser sig endnu mens de gamle blåsorte findes på busken.¹² *Juvenis* har her betydningen ’ugift’ og *pario* i denne sammenhæng ’fødselsgivende’, ’-virkende’ – altså en forblommet hentydning til anvendelsen som abortivum: ’(for)tidligtfødende’, ’jomfrujordemoder’.¹³ Navnet *Juniperus* skal først være tillagt *J. Sabina*. Andre forfattere fører *Juniperus* tilbage på *iunix* ’ko’ og *parere* ’føde’ – for at lette kælvningen fik koen indgivet denne plante.¹⁴

2. Af *juveni-perus* ’barnavlende’: ved berøring med livskisten, romernes frugtbarhedssymbol, i det kristne Sydeuropa siden erstattet af rosmarin; jnf. ty. (Elsass) *queckholder* (qiqa ’levende, kvik’), angelsaks. *quicbeam* og det ty. knæsatte navn *wacholder*.¹⁵

3. Den første og måske mest sandsynlige tydning af *Juniperus* giver Hispanensis Isidorus ca. 600 i sit værk *Originum seu etymologiarum*. Han forbinder med det græske ord *pyr* ’ild’, idet buskens pyramideformede vækst ligner en ildsøje (jnf. ty. (Lüneburg Heide) *feuerbaum* om *Juniperus* sp.) og det røde enebærvede længe nærer ilden: *dækker man glødende kul med asken af dette træ, så holder de et år*. Nordisk *ene* knyttes sammen med ord, der betegner ild, gnister etc.¹⁶

4. Af keltisk *jeneprus* ’stiv, grov, tornet’ (bladene!),¹⁷ måske også i betydningen ’bitter’ (frugternes smag!). Den græske benævnelse *arkeuthos araios* synes at berettige etymonet ’forbandet busk’ (stikkende blade, dysters udseende, abortvirkningen).¹⁸

5. Det latinske artsnavn og førstlinnéiske slægtsnavn *Sabina* sigter uden tvivl til forekomsten på Sabinerbjergene i Italien; adskilige gamle plantenavne skyldes et mere og mindre tilfældigt voksested. Fra Sabinerbjergene skal den dér meget almindelige busk have

bredt sig til alle nabolandene. Dioskurides nævner blandt flere synonymer det romerske (*h*)erba *sabina* – allerede dengang (1. årh. f.Kr.) var planten åbenbart også i Hellas kendt som ”sabinsk urt”. Den omtales af Cato, Vergil, Plinius o.a. romerske forfattere. I den klassiske litteratur foreligger ingen sikre beviser for flere nutidige forfatteres påstand, at sabinerne i Italien skal have brugt denne vækst som abortivum.¹⁹ C. G. Wittstein mener i sin *Handwörterbuch d. Pharmakogn. d. Pflanzenreiches* 1882, s. 705, at *Sabina* stammer fra græsk *sebastos* ’ærværdig’ og skyldes sevenboms lægekraft. Sabinerne blev på grund af deres fromhed og hellige sæder også kaldt sevinerne, sebinerne.²⁰

Over hele Europa resulterede folkeetymologiske manipulationer med *sabina*-motivet i en lang række temmelig enslydende navne: oldhøjt. *sevina*, oldfr. *savine*, fr. *sabine*, eng. *savine*, irsk *sabhan*, it., sp., port., rum. og russ. *sabina*, ældre da. (Harpestræng) *sauinæ*; *sevenbom* (ca. 1450), *senenbom* (1557), *sabinbusk* (1667), *seventra* (Moth ca. 1700), *sevenboem* (1721). Suffikset -bom fra platty. *bom* ’træ’. Pritzel & Jessen har i deres ordbog over tyske plantenavne (1882) ikke færre end 46 varianter af motivet.

FARMAKOLOGI

De tørrede blade og grenspidser (herba, ramulus eller summitates sabinæ) indeholder foruden et bittert glykosid Pinipicrin, garvestof, gallussyre, harpiks og kalksalte 3–5 procent af en ildelugtende æterisk olie, hvoraf sabinol og dens ester sabinolacetat samt l-sabinoler tilsammen udgør ca. 30 procent og den specifikke, virksomme bestanddel (sabinol er identisk med thujol, tanacetol og salviol). Den af de friske grenspidser og ved destillation vundne oleum sabinæ er farveløs eller gullig, har en karakteristisk ubehagelig lugt

og bitter-aromatisk smag. Det grønne pulver af grenspidserne smager og lugter økelt, og dets giftvirkninger skal være endnu større end de friske skuds. Drogen er menses -og urindrivende, benyttes desuden som ormemiddel og i parfumerier.²¹

Ol. sabinæ er betydeligt giftigere end ol. juniperi, virker både ud- og indvortes som et meget heftigt irritament, der navnlig rammer nyrerne og urinvejene, øger allerede i ringe doser diurese og menses og har en stærkt nekrotiserende effekt.

Indtages større kvanta, f.eks. som et kraftigt dekokt på sevenbomkviste, opträder der først mave- og tarmsmerter med (undertiden blodig) opkastning, åndenød, hastig pulsrytme, siden krampetrækninger o.a. forgiftningssymptomer, der slutter med bevidstløshed, kollaps og døden. Næsten halvdelen af kendte sevenbom-forgiftninger krævede dødsofre, men den letale dosis kan iøvrigt svinge betydeligt.²²

Drogen tilskrives almindeligvis en specifik abortivirkning, men det er stadig et omstridt spørgsmål, hvorvidt sevenbom faktisk øver en særlig og intensiv effekt på uterus. Fra ca. år 1700 oplyses, at mange svangre kvinder drak et stærkt dekokt i ugevis uden nogensomhelst virkning.²³ I adskillige tilfælde blev såvel fosteret som moderen dræbt. At uterus påvirkes af drogen har dog kunnet eksperimentelt bevæses.²⁴ Giftstoffet sabinol har som mange andre æteriske olier en irriterende virkning på blodrigne væv. Der sker en kolossal tilstrømning af blod til bækkenorganerne og uterus, urinvejenes slimhinder bliver betændte, så der endog kan afgå næsten rent blod fra urinrøret, og via det autonome nervesystem starter reflektoriske sammentrækninger, der evt. udstøder føtus.²⁵ Anvendelsen som emmenagogum kan således få katastrofale følger og er derfor forladt af den moderne medicin.

Som *folia juniperi sabinæ* anføres drogen i *Pharmacopoea Danica* 1772, og under

forskellige navne optoges den i følgende landes farmakopéer:²⁶

Herba sabinae: Chile, Finland, Grækenland, Holland, Meksiko, Schweiz, Østrig;

Prondes sabinae: Ungarn;

Ramuli sabinae: Danmark;

Summitates sabinae: Belgien, Rumænien, Venezuela;

Poa brathyos: Grækenland;

Oleum sabinae er officinel i Amerika, Belgien, England, Japan, Schweiz.

Nutidens skolemedicin anvender kun sjældent drogen ad internum (ved uterusblødninger, leukorroe, armenorrhoe, sterilitet, vattersot); ad externum bruges summitates sabinæ mest som et pulver med allun, kobbersulfat o.a. til at strø på kondylomer, polyper, vorter etc. De fleste sabinol-præparater står under recepttvang og anskaffelsen ad omveje er strafbar; det samme gælder Juniperus virginiana, der også er et folkeligt abortivum.

Under forskellige dæknavne og i kriminel hensigt er summitates sabinæ blevet forlangt på tyske apoteker lige til nutiden. Når menneses udeblev som følge af ”fejltrin”, indtog letfærdige piger safran og sevenbom.²⁷ Drogens hudirriterende virkning gjorde den i 1700-tallet populær til fontanelle-behandlinger af sår og apotekerne solgte store mængder ceratum, emplastrum, lanolinatum og ungventum sabinæ.²⁸ Den store efterspørgsel kan dog meget vel have haft andre årsager.

ANTIKEN, MIDDELALDER, NYERE TID

Den oldægyptiske *materia medica* *Papyrus Ebers* og *Bibelen* nævner ikke sevenbom. Planten var tilsyneladende også ukendt for Hippokrates og Theofrastos. Den første

oldtidsforfatter, som omtaler sevenbom, er Cato (234–149 f.Kr.). Det sker i kap. 70 af værket *De re rustica*, hvor *herba sabinae* er et veterinært lægemiddel. Men vi skal helt frem til Dioskurides (ca. 50 e.Kr.) for at træffe nærmere oplysninger. Han skelner i *De materia medica* I, kap. 76, 104, mellem to typer, og bladene af begge skal lægges på bylder, inflammationer etc. Drukket med vin uddriver planten blod med urinen (nefritis?) og tillige føtus; anbragt i vagina eller brugt som røgelse har den samme virkning: *Sabina et partus opposita extrahit, et suffit idem praestat*.

Det gentages af Plinius (23–79) i 23. bogs II. kapitel af *Naturalis historiae*: *Partus emortuos extrahit et suffito*. Hans samtidige kollega Scrinonius Largus udtrykker sig i *Compositiones medicamentorum* meget forsigtigt om sevenboms virkninger. *Oleum sabinae* nævnes i et liniment for nerve- og lændesmerter og til at gøre selv de mest rigide (kvindelige) kønsdele smidige: *muliebres locos durissimos mollit*.²⁹

Galenos (131–201) havde sikkert i sin lilleasiatiske hjemegn og endnu mere i Rom rig lejlighed til at behandle patienter med giftvirkninger efter datidens mange forskellige ekbolika, og han måtte rimeligvis selv ordnere slige midler. Under omtalen af sevenbom i *De simplicium medicamentorum facultatibus* fremhæver han navnlig dens abortive virkning: *Sabina foetum viventum interficit et mortuum educit*. Marcellus Empiricus (ca. 300) anbefaler herba sabina som salve for nyrelidser, og drogen nævnes blandt andre ingredienser i et mensesdrivende middel (*De medicamentis*, 26. og 36. kap.). Paulus fra Aegina (7. årh.) har sevenbom i et råd for sterilitet.

I den nære Orient anføres sevenbom som abortivum eller emmenagogum af den arabiske lege Avicenna (980–1037), perseren Abū Mansūr (10. årh.), Ibn Gazla (11. årh.), Ibn Beithar (d. 1248 i Damaskus); hos sidstnævnte hører vi første gang om en indikation for hærmorroier. Videre Salernoskolens elever Constantin

Africanus (ca. 1075) og Nicolaus Praepositus Esdra, der skriver, at drogen anvendes meget ved svære fødsler. Pseudonymet Macer Floridus (ca. 1175) samler de klassiske forfatteres oplysninger om sevenbom i latinske hexametre.³⁰

Aëtius af Amida, som medio 500-tallet opholdt sig ved det byzantinske hof, nævner en lang række vegetabiliske ekbolika, men han synes navnlig at have kendt virkningen af sevenboms indvortes brug. Drogen anføres ikke alene som fosterdræbende og -udstødende, men også som årsag til nyreblødninger: *Savina menses potenter dicit, perque urinas sanguineum citat, vivos foetus interficit, mortuos extrudit.* – Ibn Beithar, der var en af de sidste store arabiske læger, samler i sin *Collectio magna* datidens lægemidler; om sevenbom hedder det, at *dette middel driver, på grund af sine flygtige bestanddele, månedsfoden stærkere end noget andet, forårsager blodig urin, dræber det levende foster og uddriver det døde.*

Fra Tyskland nævnes vor plante (*sawina, savinam*) første gang i *Capitulare de villis* – opremsningen af de 73 lægevækster, som fandtes eller skulle være på Karl den Stores gods Asnapium. Fortegnelsen blev udsendt omkring år 795 og bidrog sikkert meget til valget af lægeplanter også i de ældste tyske privathaver. Sevenbom er rimeligvis på Karl den Stores tid blevet ført af munke og missionærer fra Italien eller Alpeområdet til Syd- og Mellemtyskland.³¹ At den blev opfattet som andet og mere end en sirbusk fremgår bl.a. af dens medicinske anvendelse i *Codex Sangallensis* (9. årh.). Men vi savner iøvrigt sikre holdepunkter for, at sevenbom i tidlig middelalder, 9. til 11. århundrede, blev benyttet til lyssky formål. Albertus Magnus og Konrad von Megenberg fortæller denne plante helt. St. Hildegard, der døde 1179, nævner *sybenbaum, syvenboum* som lægeplante (for lungelidelser), men ikke som abortivum. Det gør derimod *Circa instans*, datidens betydeligste værk: *provocat etiam*

*menstrua et fetum mortuum educit.*³² Et dekolt af planten blev brugt til fosterfordrivelse på Ludvig XI's tid (1400-tallet).³³

Wedel Georg Wolfgang ofrer sevenbom en længere omtale i sin *Dissertatio de Sabina* og slutter med at sammenfatte plantens "dyder" i ti punkter. Det fremgår her bl.a., at der dengang i Europa (= Tyskland) næppe fandtes en by, et gau, en have uden dette *overordentlig nyttige træ*. Han indrømmer dog, at drogen uforsigtigt benyttet også kan være sundhedsfarlig: *Sique vel maxime noxa aliquando ab eius usu exorta, cautelis ubique opus est; prudenter decet medicum, temeraria omnia noxia.*

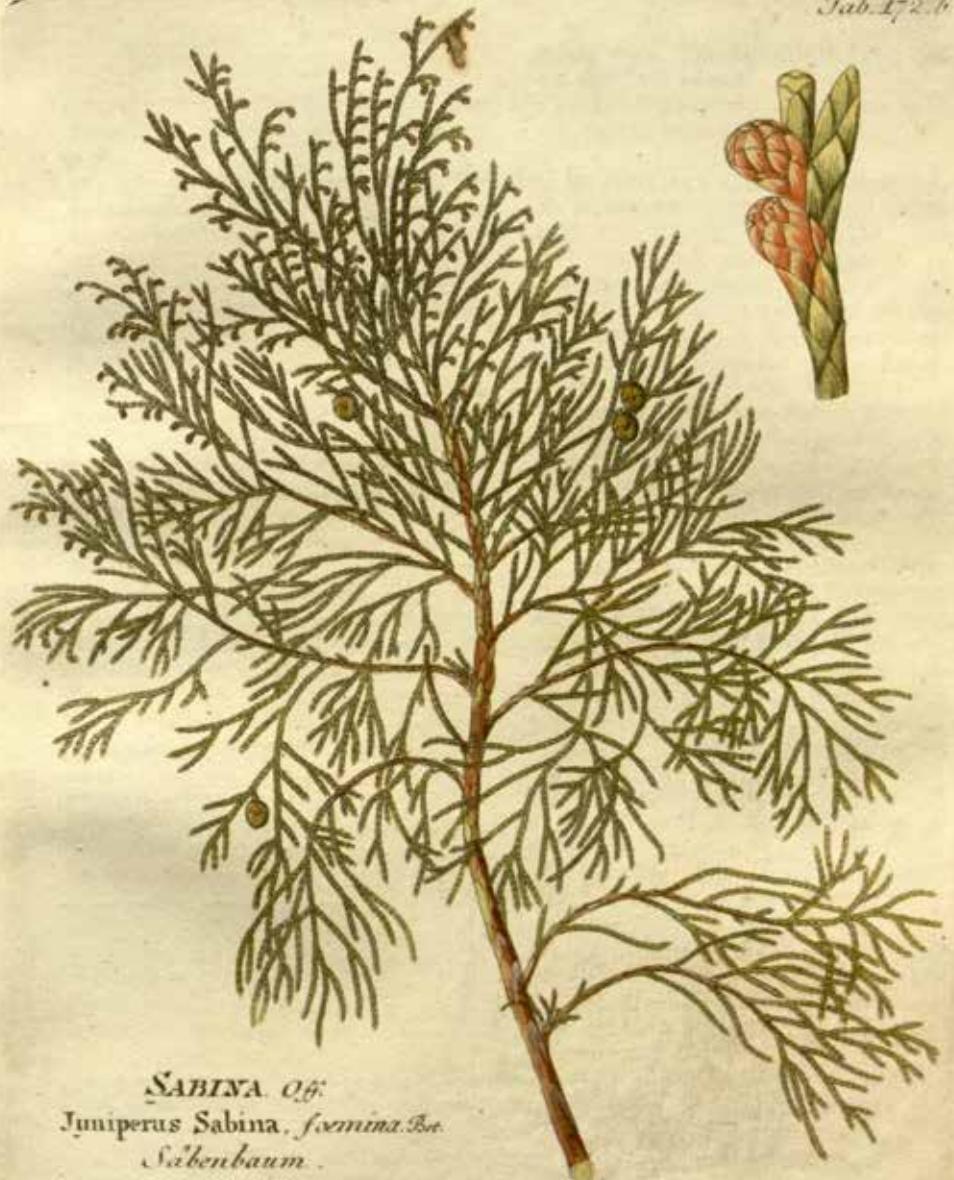
At også ren overtro blev knyttet til sevenboms abortivvirkning, viser en sygehistorie hos den iøvrigt fremragende schweiziske læge Johannes von Muralt 1715:³⁴

En kvinde, der heldigt havde overstået ni fødsler, spadserede mod slutningen af sit 10. svangerskab i haven, knælede ned foran en sevenbom og brød nogle kviste af. I samme nu følte hun, hvordan fosteret sank ned i underlivet, og hun kunne ikke rejse sig. Veerne førte dog ikke til nedkomst. 67 uger (!) efter konceptionen blev det døde foster udstødt gennem navlen. Fire år efter blev endnu et svangerskab afbrudt på samme mystiske måde. Muralt mener, at hendes knælen foran sevenbom'en var nok til at åbne genitalia og starte aborten. Den uhildede nutidslæser skimter en mere naturlig forklaring på "fænomenet".

URTEBØGERNE

Da både tyske og danske urtebogsforfatteres oplysninger om sevenboms medicinske anvendelse hovedsageligt er hentet fra antike skribenter, bringer de ikke meget egentligt nyt. Men omtalen af den kriminelle busk bidrager til billede af den vurdering, planten var genstand for hos almue, læger og gejstlighed.

Tab. 172. b

SÄVENBOM.
Juniperus Sabina, foemina. B.
Säbenbaum.

Sävenbom (*Juniperus sabina*), ur F.B. Vietz, *Icones plantarum medico-oeconomico-technologicarum*, 1804.

Hieronymus Brunswigk (1450–1539) skriver i *Destillierbuch der rechten Kunst ...* (1502 cap. CLXII) bl.a.: *Das Wasser auf zwey lot getruncken/bringt den Frawen jr zeit/aber Frawen die mit Kindern gehn schadt es sehr. Das Wasser in solcher mass getruncken/bringt den lust zur Natur.*

Hieron. Bock's *New Kreuter Buch* (Strassburg 1511, 403r) fortæller, at

die Messpfaffen und alte huren geniessen des Seuenbaums am besten ... Zuletst so verführen sie die jungen huren / geben jnen Seurenpalmen gepülvert / oder darüber zu drinken / dadurch vil kinder verderbt werden. Zu solchem handel gehört ein scharppfen Inquisitor und meister ...

Også Andr. Matthiolus ivrer i sin *Kreutterbuch* (ty. udg. 1563, 35 B) mod den onde trafik med sevenbom:

Die alten Hexen und Wettermacherinnen üben darmit vil Zauberey und Abendtheur, verführen darmit die jungen huren / geben inen Sevenbaumschüssling gepulvert / oder heissens darüber trincken / dadurch vil kinder verderbt werden. Sind erger denn Herodes. Zum solchem Handel gehörte eine strenge Einsehung der Obrigkeit, die sollte den Apoteckern verbieten / darmit sie den Sevenbaum / und andere sorgliche Spezereien losen Leuten nicht so liederlich verkaufften.

Misbruget omtales også af Adamus Lonicerus (1528–86) i *Vollständiges Kräuterbuch* (udg. 1703, 75): *Es brauchen dieses Kraut die allzuverschämten und unzüchtigen Weiber die Empfängniss zu verhindern. Weil aber solcher Gebrauch gottloss ist / wollen wir ihn verschweigen.* Sevenbom er efter hans mening et af de bedste og mest pålidelige emmenagogor.

Jacob Theod. Tabernaemontanus skelner i *Neu und volkommen Kräuterbuch* (Basel 1588, 1356) mellem to køn: *Savina mas* (Sevenbaum-Männlein) og *Savina femina* (S.-Weiblein). *Es sollen sich aber schwangere Frauen für diesen Kraut wol hüten / dann es der Frucht gar schädlich ist.*³⁵ Sevenbom nævnes her med 10 andre planter med tilskrevet emmenagogisk virkning plus ammoniak i en *god sirup til åbning af tilstoppet moder og genbringelse af ophørt månedsflo*. Blandingen har sikkert haft en drastisk effekt!

John Gerard's *Herball* (1636, 1378) skriver bl.a. *The leaves of Savine boyled in wine ... draw away the afterbirth, expell the dead childe, and kill the quicke.*

Linné's *Örtabok* 1725 (ed. 1957, s. 119) om säfwenbom, *Sabina arborea: Dena brukā dhe som willa blifwa lönda horor ... Synda icke ty Gud det ser.*

Det er vanskeligt at afgøre, hvornår sevenbom næde til Danmark. Men da planten jævnligt nævnes i middelalderen, tør man vel gå ud fra, at den allerede på et ret tidligt tidspunkt blev dyrket i haverne. Harpestræng (d. 1244) omtaler sevenbom, men der siges intet om forekomsten herhjemme; hvad han anfører om den svarer stort set til hans vigtigste kildeskrift *De viribus herbarum af* "Macer Floridus". Som *sauina, sauinæ* – altså uden danske navne – anbefaler han den med honning som sårlægende, i hvidvin som hudrensende, bundet på tindingerne for hovedpine; drukket ofte med vin eller lagt som et plaster på svangre kvinders mave *draghær thæt ut forworthæt barn føthæsæ* – bevirkes abort.³⁶ I en Harpestræng-version, udg. af P. Hauberg, nævnes sevenbom derimod kun i et gittråd.³⁷

Christiern Pedersens *En nøttelig Legebog faar Fattige och Rige* (Malmö 1533) bringer en lang række midler til stimulering af menses, til at lette fødselen og uddrive efterbyrd eller dødt foster. Men sevenbom nævnes ikke. Hans sidste råd *faar pine efter Fødzel* anbefaler at drikke

et vanddekokt af enebær bark og -blade plus honning.

Een skøn loestig ny vrtegaardt af den anden navnkundige malmøborger Henrik Smid (1546ff.) kender ikke sevenbom, men Smid interesserer sig i det hele også kun for urterne. Niels Michelsen Aalborg's *Medicin Eller Læge-Bog* (1633-38) anbefaler pulveriserede laurbær og enebær i øl eller vin om *Quindernes Tid er forstoppet*, mynte + enebærvand at drikke for at uddrive fosteret enten det er lefuedes eller dødt. Til samme formål ordinerer han også sevenbom (med enebær og 6 andre vegetabilia). Men man spører hos ham som de tre førstnævnte urtebogforfattere en vis usikkerhed overfor sevenbom, hvad enten det nu skyldes hensynet til plantens farlige giftvirkninger, eller at denne vækst endnu var ret ukendt.

Den sidste formodning synes dog gendrevet af Simon Paulli, der i sin *Flora Danica* (Det er: *Dansk Vrtebog* 1648, s. 341, nr. 191. C-E) skriver: *Sevenbom blifuer udi Hafverne megit dyrcket / fordi det (som sagt er) staar grønt baade Vinter oc Sommer / oc megit herlig zirer oc pryer Korterene.*

Den kongelige livlæge har ikke næret høje tanker om moralen bag datidens tykke klostermure. Under omtalen af *Ruta graveolens* – et gammelt antafrodisiakum, hvorom Harpestræng oplyser, at nydelsen formindsker *lustæ til quinna* og Paulli, at den ædes af klostertorbrødrene som ville lefue kyskelig oc højeligen sig forpligte at holde Reenlighed – tilføjer han: *Huad Aarsagen der til er, kand jeg icke vide / vil oc intet tale derom: Icke heller huor til de bruge Sevenbom ...*

Videre hedder det:

Udi Lande / huor Muncke oc Nunner hafue
deris skionne Klosterne oc Lyst-Hafve / skal
mand vel neppelig finde en Vrte-Hafve / som
denne Sevenbom jo visseligen groer udi.
Men Aarsagen / huorføre de den saa megit
elske / oc flittligen dyrcke / der om veed jeg

paa denne sted icke at tale. Ellers saa pleyer den gemeene Mand udi Tydkland / om denne Vrt / oc Mører (eller som holde sig for at være Mører / oc dog hafue mist deris Mødom) som ere wkyske / oc med wtilbørlig Kierligheds Brynde ere befengde / til deris største Vanære saaledis at skiempte:

De Sigron [singrøn, Vinca] ock de Sevenboom!
Maken so veele Jungffren schoon.
Det er paa Danske sagt saaledis:
Sevenbom end oc Singrøn
giør saa mangen Pige skiøn.

Efter de mange diplomatiske omsvøb fortsætter Paulli: *Men vi ville gaa dette forbi / oc ickun gifue os til at tale om Treit udi sig selff ... oc det bruger mand alleroftist til at drifue Tiderne / oc uddrifue det døde Foster ...*

Frederik den Fjerdes livlæge Johannes de Buchwald skriver i sin Specimen Medico-Practico-Botanicum 1720, s. 242: *Inter emmenagogia haud sane ultimum merentur locum; menses etenum, lochia, fætum ac secundinas potenter, pellunt, tam in forma decocti quam infusi exhibita.*

MISBRUG OG FORBUD

At lægfolk efterstræbte sevenbom til kriminelle formål, fremgår allerede af de tyske urtebøger fra midten af 1500-tallet. Og interessen for ”midlet” holdt sig lige til nutiden. Heinrich Marzell, Europas etnobotaniker par excellence, skriver 1935, at sevenbom stadig anvendes som abortivum:

det er også årsagen til, at dens indplantning i offentlige anlæg sine steder blev forbudt, eller at busken måtte fjernes. De botaniske havers gartnere ved at fortælle derom, og

jeg kender botaniske haver, hvor sevenbom måtte beskyttes mod publikum af et gitter. Ja, i bønderhaverne viser hækken ved det sted, hvor busken står, en fordægtig åbning.³⁸

I Münchens gamle botaniske have var sevenbom udsat for talrige efterstræbelser, i Zürichs botaniske have blev eksemplaret hegnet forsvarligt ind, og i Thüringen blev fjernelsen af alle sevenbom befalet ved lov.³⁹ Også andre tyske landsregeringer så sig tvunget til at fjerne den farlige busk fra offentlige anlæg. Det gjaldt således nogle gamle eksemplarer i Berlins Tiergarten, som blev fældet, fordi gæsterne viste åbenlys interesse for dem.⁴⁰

Om eksemplaret i Odense klosterhave oplyser en lokalkendt (1946), at det altid var stærkt forrevet. Og ifølge en meddelelse til Dansk Folkemindesamling 1917 skal der i Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles have have stået en sevenbom, hvis forkørblede vækst tydeligt viste, at der blev stjålet af grenene. På Landbohøjskolen hed det, at det var umuligt at bevare træet på friland, uden at det blev skamferet.⁴¹ Står oplysningen til troende, må det sidenhen være gået stærkt tilbage med interessen; det meget store eksemplar, som nu findes i Landbohøjskolens have, er ganske überørt. Heller ikke Botanisk Haves sevenbom synes at blive antastet af publikum.⁴² Men at der stadig går frasagn om denne vækst, viser flg. læserbrev i et af vore store ugeblade:⁴³

I Botanisk Have vokser der efter sigende et prydtræ, hvis blade skal være velegnede til at fremkalde abort. Bortset fra, at det nu [?] med sine afribbede grene hverken er nogen pryd eller af nogen faktisk værdi for de unge studerende, så synes jeg, det er i højeste grad uforsvarligt at plante et sådant træ her midt i storbyen, som i forvejen rummer tilstrækkeligt til at lede ubefæstede sjæle på afveje.

Thomas af Brabant (f. 1201) er den første, som advarer mod uforsiktig brug af sevenbom

som mensesdrivende middel. Men først flere århundreder senere synes anvendelsen at have taget et faretruende omfang. Theodor Zwinger, en kendt og søgt læge i Basel, professor i græsk og moral, senere også i medicin, oplyser i sit værk *Von den Baum- und Staud-Gewachsen* (1744, s. 97), at træet er en yndet prydvækst, men bruges af "Weibern" som abortivum, hvorfor øvrigheden skulle forbyde dyrkningen. Mod slutningen af 1700-tallet førte hyppige misbrug i provinsen Franken til offentlige advarsler mod det farlige træ, i andre egne (f.eks. Østrig) til totalt og strengt forbud mod dyrkning og salg.⁴⁴ Alligevel sås det ofte i haverne – som "sirtræ" og under foregivende af, at man kun brugte det som husråd mod forskellige hudlidelser og husdyrsygdomme, hvilket langtfra altid var tilfældet.⁴⁵ Kunne "midlet" ikke skaffes fra en have eller et offentligt anlæg, prøvede man gerne på apoteket, idet man hævdede, at drogen skulle bruges mod utøj hos kvæget.⁴⁶

Af den berømte og berygtede Marquis de Sade's skrifter fremgår det, at brugen af antikoncepcionelle og fosterfordrivende midler må have været flittigt brugt i det 18. århundrede. Sevenbom nævner de Sade som et fortræffeligt abortivum i *Histoire de Juliette* 1795 (III, 204).

Lægen Chaumeton skrev i begyndelsen af 1800-tallet:⁴⁷

Som værdige arvtagere af tidligere århundreders medicinske fejtagelser har "gute Frauen" bildt sig selv ind, at det er nok at lægge nogle af bladene i unge pigers sko for at fremkalde deres menstruation. Heldigvis indebærer en så forkert praksis ingen fare; himlen give, at det samme var tilfældet hos en mængde frække jordemødre og dristige kvaksalvere, hvis samvittighed ikke afholder dem fra at anvende denne pirrende plante ud fra de mest letfærdige bevæggrunde og ofte til stor skade for deres begær og uvidenheds

ulykkelige ofre. Sevenbom kan faktisk ikke blot fremkalde betændelse og frygtelige uterusblødninger, men er også i stand til at bevirke føetus' uddriven under omstændigheder, der bringer moderens liv i den største fare.

Dr. Jul. Wilde oplyser fra Pfalz 1923,⁴⁸ at dekokter af unge skud blandet med saften af taks endnu ofte anvendes som abortivum. *Auf Grund eines Bezirksärzlichen Gutachtens müssen in einem Amtsbezirke sämtliche Pflanzen dieser Art aus den Anlagen entfernt werden.* Selv sørgede forfatteren for, at nogle eksemplarer blev fjernet fra to let tilgængelige steder i Neustadt.⁴⁹

Og for at gå helt frem til nutiden: Den svenske medicinalhistoriker Nils Hewe skriver 1949, at sevenbom dør som i Frankrig og Tyskland findes i de offentlige parker, men at man i begge sidstnævnte lande er begyndt at udrydde den – och med all rätt, ty denne giftbuske har inte existensberättigande.⁵⁰

Adskillige landsmænd, som jeg talte med om denne plante, var af den opfattelse, at sevenbom ikke måtte dyrkes i haverne. Noget forbud har dog aldrig været nedlagt herhjemme, og *Juniperus Sabina* sælges som nævnt frit fra planteskolerne. Men i og for sig kunne et forbud her være lige så berettiget som tilfallet er med *Berberis vulgaris* (lov af 27. marts 1903). Sevenbom og beslægtede arter er nemlig mellemvært for pæreretræets frygtede gitterrust (*Gymnosporangium sabinae*) – forholdet blev opdaget 1864–65 af den danske naturforsker A. S. Ørsted.⁵¹ Almuen havde længe forinden sagt, at pæreretræet ikke kunne lide sevenbom og gik ud, når man anbragte det i nærheden.⁵² Muligvis har iagttagelsen, at den blotte tilstedevarelse af en sevenbom kunne forhindre frugtdannelsen også på et træ, yderligere befæstet plantens ry som abortivum.⁵³ E. Blackwell bemærker i *Collectio stirpium* (1757, s. 214): *Man ser den i haver hos os i England,*

hvor den sjeldent sætter frugt, hvorfor nogle regner den for ufrugbar. I Lothringen hedder det, at hvor man planter sevenbom i haven, dør snart et stykke kvæg.⁵⁴

NAVNE

At sevenbom har været et af de hyppigst (mis)brugte abortivmidler i Europa, viser dens mange tildels meget gamle tilnavne og eufemismer. Nogle har dog sikkert kun haft lokal udbredelse og enkelte er ”bognavne”:

- Pigernes træ* (Sydsjælland)⁵⁵
- nonnetrae* (Nordsjælland 1943)⁵⁶
- ty.⁵⁷ *kindermord* (1673ff.)
- kinderoad*
- kinderschderbe*
- mägdebaum* (1714ff.)
- verboden bom* (Siebenbürgen 1848)
- jungfernpalme* (1770)
- jungfern-rosmarin* (Bayern 1714ff. – ironisk: bruger pige denne vækst, kan hun som ”jomfru” stå brud smykket med rosmarin)
- abreibbaum*
- sündenbaum*
- glückskraut*
- lebensbaum*
- segenbaum* 'velsignelsestræ' (Bayern; Kärten i Østrig – grene af busken vies i kirkene palmesøndag, men dyrkes reelt til fosterfordrivelse; navnet har altså en dobbelt betydning for de indviede!)
- zepperbom* – til verzeppern 'splitte, abortere' (Nösnerland [ty. sprogø i Ungarn, nu rumænsk Transsylvania]) holl. ⁵⁸*hoereboom*
- eng.⁵⁹ *cover-shame*
- bastard-killer*
- fr.⁶⁰ *plante damnée*
- ital.⁶¹ *cipresso di maghe*
- pianta dannata* 'forbandet plante' (Bologna)

czek.⁶² *jalowecz* – om enebær, måske til
jalovy' ufrugtbar'
pers.⁶³ *dīwdār' djævelens træ'*

Og Kræn Krathus hjælper årlig
syge folk i hobetal,
pigebørn når de blier dårlig,
– hvad ret ofte hændes skal –
tyer til hende, i en fart
hun fordriver ondet snart.

ILLEGAL ANVENDELSE I DANMARK

Så vidt det kan skønnes, blev dette abortiv middel hos os næsten udelukkende brugt af ugifte kvinder. Om en gift kone på Fyn, som fødte i dølgsmål efter at have indtaget denne droge, sagde folk:

Det grueligste jeg ved om sådant noget var dog i en have – jeg vil ikke engang sige, enten det var hist eller her. Men om en gift kone var det: sålænge hun levede, sagde folk, at hun fødte i dølgsmål. Den stakkel, hun har sagtens ikke troet, at Vorherre aldrig skaber munde uden brød. Dengang hun døde og blev begravet, stod hun hver nat nede i haven ved sibbenbomtræet, jamrede sig og sagde: O, sibbenbomtræ! O, sibbenbomtræ! Du forrådte mig med syv sønner!⁶⁴

Sevenboms abortive virkning nævnes som velkendt i alle landsdele – således fra Sønderjylland,⁶⁵ Nordsjælland,⁶⁶ Jylland,⁶⁷ Holbæk amt⁶⁸ (se endv. nedenfor). Men planten synes langtfra at have været almindelig i haverne og blev betragtet med både nysgerrighed og afsky.

En te af bladene blev regnet for et ufejlbart middel. Den skulle trække natten over og om morgenens drikkes på fastende hjerte. En ”klog” kone i Kliplev brugte det hemmelige middel i perioden 1850–60,⁶⁹ og den kloge Kjæn Krathus i Tvis hjalp unge piger med bl.a. en medicin brygget på barken af et træ, der groede på Holstebro kirkegård. I en vise, som lærer Hansen-Siir 1899 skrev til dr. Dethlefsen i Holstebro, hedder det derom:

Det endte dog med, at hendes trafik blev opdaget, og i 1891 idømtes hun – 69 år gammel – til 18 måneders forbedringshus i kvindefængslet på Christianshavn. Det farlige træ blev fældet og tilintetgjort, mens hun var fraværende.⁷⁰

Den kluge mand Jens Damgård i Estvad, Ringkøbing amt, som døde omkring sidste århundredeskifte, havde midt i sin have med lægeplanter *en fordrivendes urt*. Han brugte den dog aldrig, men fortalte, at den forhen blev dyrket af munke og nonner.⁷¹ Det kan næppe have været andet end en sevenbom. Om endnu en klog mand – i Revninge på Nordøstfyn – berettes, at han i haven havde en sevenbom, og

tit kom der folk til ham og ville have af dette træ til ondt brug, men de kunne byde ham, hvad de ville derfor, de fik intet. En nat listede en pige sig ind i haven for således at få noget af træet. Men da hun ville gå tilbage, kunne hun ikke komme af stedet og måtte blive stående til om morgenens, da den kluge mand kom og løste hende.⁷²

I en variant af sagntypen ”Forskrivning til fanden, som narres med stedsgrønt træ” hedder det om herremanden til Juulskov ved Nyborg: Han havde mange friller, og for at de ikke skulle få børn, akkorderede han med fanden, at denne skulle skaffe ham og plante et sevenbomtræ i gårdenes have; men så snart det visnede, måtte fanden hente hans sjæl. Herremanden gjorde derfor alt for at holde liv i træet. Da Juulskov engang brændte, og træet nær var gået tabt, brød man en del af hovedbygningen ned for at redde det. I et par andre versioner nævnes et takstræ og intet om frillerne.⁷³

En mand fortæller fra Beldringe sogn i Præstø amt, hvor han fødtes 1857: *Ved skoven ligger Bellevuegården, og i dens have var der et træ, kaldet 'Pigernes træ'. Hvad pigerne skulle med det træ, ved jeg ikke, men ved hjælp af det kunne de blive hjulpet, så de kunne bruge karlene så meget de ville uden at få børn.*⁷⁴

Letfærdige kvinder tyggede blade af sevenbom og frø af "vikketræ" (guldregn) for at sikre sig mod undfangelse, hedder det i en optegnelse fra Sydfyn.⁷⁵

På Ørslevkloster kirkegård øst for Skive groede forhen et træ, kaldet *elverbom*, om hvis blade man fortalte, at de – tilberedt på rette måde – kunne fordrive fostre, og at munkene førte det her til landet til brug for nonnerne. Det lokale rim om træet:

Du kære elverbom,
du gør den værste hore from⁷⁶

er en variant af det rim, som allerede Simon Paulli nævner,⁷⁷ og er noteret over det meste af Danmark:

Sevenbom og singron [Vinca]
gør mange piger skøn. (Moth ca. 1700).

Dyvelsdræk [*Ferula asa-foetida*] og
sevenbom
gør så mangen hore from (Nordsjælland).⁷⁸

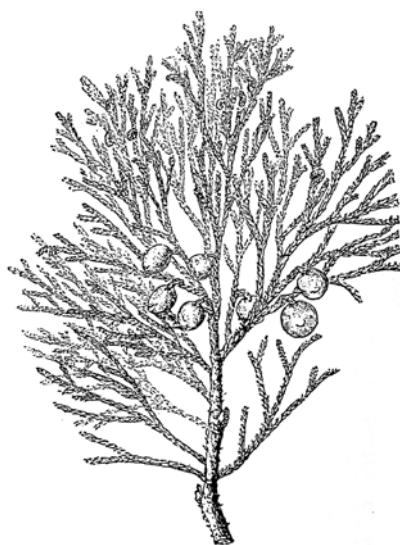
Sevenbom
gør mangen pige horefrom (Falster).⁷⁹

Sølverglød og sevenbom,
det gør mangen pige from (Slesvig).⁸⁰

Kvægsolv og sivenbom,
det gør mangen hore from (Midtsjælland).⁸¹

Ærenpris [Veronica] og sevenbom,
de gør mangen jomfru tom (v. Silkeborg).⁸²

Kviksolv og sevenbom

gør mangen (gammel) hore (el. jomfru) from
(Jylland).⁸³

Sevenbom
gi'r slatten vom (Lolland, fra nutiden?).⁸⁴

Sevenbom omtales også i flere af de "klogé" folks håndskrevne lægebøger og cyprianus' er – undertiden (af forsigtighedshensyn?) dog kun i emmenagoga.

*Om du vil have din vilje med kvindfolk, og
de ikke skulle få børn, tag sevenbom og kog det i
øl og giv hende at drikke, da får hun ikke børn.*
(36. kap. af Rasmus Rask's faders cyprianus,
dateret Brændekilde på Fyn 1761).⁸⁵

Mod månedstidens forstoppelse anbefaler Kjeld Bjergs lægebog (Lemvig-egnen) myrrha-, rav- og safranessens plus sevenbomolie.⁸⁶ Samme råd nedskrev Niels P. Husted i Brejning ved Ringkøbing – med tilføjelsen: *Er anvendelig i besværlighed af vandfarvede tider [leukorroe?].*⁸⁷ For barnsnød applikerer han sevenbomolie og fem andre ingredienser.⁸⁸ Peder Hansen i Kolding anbefaler sevenbom blandet med kamilleblomster, hvidkløver, skovmærker (bukar), følfod og

bukkeblade (*Menyanthes*) i en the til at drive kvindens tid.⁸⁹

Omtalen af sevenbom i "Den kloge Søren" Christensens *Homøopathisk Raadgiver* (Nyborg u.å., s. 125) leverer et godt bevis på sådanne trykte "lægebøgers" mangelfulde og vildledende oplysninger:

Sabina juniperus (Sevenbom), en plante fra Antillerne til Mexico [...] Kun frøene anvendes til den homøopathiske medicin. Hovedvirkninger: Præservativ imod [...] abortus, navnlig i svangerskabets 3. måned. De månedlige regler for tidligt og for stærkt [...]. Blodstyrting efter nedkomsten. Fremhjælper fødselen og driver efterbyrden.

Andetsteds (s. 76) tilføjes: *Bliver blødningen (efter fødselen) meget stærk, og det truer med forbloeding, tages sabina.*

At den kloge Søren også anbefaler sine lægebogskunder ukontrolleret brug af *Aconitum*, *Belladonna*, *Bryonia* o.a. meget giftige droger, kan herefter ikke undre.

Om sevenboms evt. anvendelse som illegalt abortivum efter år 1900 kan der naturligvis ikke siges noget sikkert. En gennemgang af *Index medicus Danicus* og Oscar Preisler's *Bibliotheca medica Danica* gav ingen omtale heraf. Bibliotekar ved Universitetsbibliotekets 2. afd. S. Aksel Uhrenholt har rådspurgt en af sine kolleger, der er læge, og han anser det for udelukket, at en sådan anvendelse har fundet sted i vort århundrede (brev 21. marts 1958).

Når der ses bort fra den medicinske og folkloristiske litteratur, har vor plante kun meget få gange været omtalt af danske forfattere.

Jul. Clausen giver i sin bog *Den danske Tartuffe* (Kbh. 1916) en tragikomisk skildring af et ægteskabsbrud på Fyn 1773 og dets dramatiske følger. Professor, dr. theolog. Jac. Chr. Pingel, sognepræst ved St. Knuds menighed i Odense, forfører og gør stiftsprokurator C. G. Schiødt's hustru frugtsommelig. I sin svare pine prøver Pingel med allehånde midler at afvende den

uundgåelige skandale. Som abortivmidler anbefaler han hende at indtage rosmarinolie, en the på kamilleblomster, karse samt sevenbom, hvoraf han sender hende nogle kviste indpakket i et stykke papir. På en flugtagtig rejse til København afleverer Pingel en anden pakke med sevenbom til kusken Hans og beder ham skaffe det af vejen. – Siden, da skilsmissemisforhørerne lagde alt for dagen, hævdede Pingel, at når han gav fru Schiødt medikamente, var det kun for at stimulere hendes mennes, der ofte udeblev 6–8 uger. En omstændelig afhøring af flere gartnere med hensyn til, om der fandtes sevenbom i Schiødt's have, gav intet resultat. Tilsyneladende fulgte Pingels elskerinde ingen af rådene.

Karl Gjellerup er vistnok den eneste danske forfatter, der har benyttet sevenbom-motivet i dramatisk digtning. Det sker i sørgespillet *Herman Vandell* (1891, s. 36ff.) i en scene af første handlings 6. oprin. En ung pige skærer sig hemmeligt (men beluret af rektordatteren Louise og broderen Emil) en kvist af sevenbomtræet i rektorboligens have. Det resulterer i en samtale:

Louise: Sevenbom? hvad er det?

Emil: Hvad for Noget? Du kjender ikke det mærkligste Træ i vor Have, der er ligervis som Kundskabens Træ i Eden?

Louise: Nei, det må du fortælle mig om.

Emil: O, Eva-Datter! Sandelig siger jeg dig, du lever endnu i Havens Uskyldighedsstand ... Til Bevis for min Agtelse vil jeg fortælle dig om dette mærkelige Træ eller Busk, det eneste i sin Art i Miles Omkreds.

Nu beretter Emil sagligt, at en the af barken bruges af unge piger, som egentlig ikke længer er unge piger, men gerne vil blive ved at være det – og tilføjer en historie om en kone, der lod djævelen give sig en sevenbomdrik for

at afbryde svangerskab. Det gik godt mange gange, men til sidst blev hun brændt som heks på galgebakken.

Louise viser påfaldende stor interesse for broderens oplysninger om busken. I sørgespillets 9. oprin fanges hun på fersk gerning ... i hånden holder hun en afskåret sevenbomkvist!

A N D R E L A N D E

I Norge har sevenbom næppe været kendt og brugt de sidste halvandet hundrede år. Registeret til *Norsk Folkeminnelags skrifter* nr. 1–49 (1920–42) viser, at planten ikke nævnes af nogen forfatter. I Reichborn-Kjennerud's 5-bd. værk *Vår gamle trolldomsmedisin* (1928–47) omtales den kun i en note, der opremser vegetabiliske ekbolika. Men sevenbom nævnes i et par ældre magiske recepter⁹⁰ – den ene stammer fra ca. 1790 og den anden fra ca. 1815:

En skjøn Kunst for Kvindfolk, som ere med
Børn og ikke ere 12 à 16 Uger borte med det:
Tag Teglstensolje [oleum Benedictum] for 2 Skilling og Sevenbomolje for 2 Skilling og deriblandt Kornet Sevenbombark. Kog det i Vand, Øl eller Melk og drik eller sørб noget af det; så fordrives det strax.

At en Pige ei skal blive med Barn: Tag Sevenbom og Savegryne og lad hende bære på sig
Nat og Dag; så er hun fri.

Det side 111 nævnte rim kendes også fra Norge: *Sevenbom / har gjort så mangen pike (el. jomfru) from.*⁹¹

I Sverige indtages *sävenbom* ved fødsler.⁹²

I det nordlige Tyskland ses sevenbom kun sjældent i haverne, men des mere almindelig er busken i Sydtyskland. Kvinder i Bayern har drukket en the af sevenboms grenspidser og bækogler for rettidigt at provokere menses.⁹³

I de bayersk-frankiske bønderhaver kunne dr. F. Freiherr von Oefele 1898 konstatere, at alle eksemplarer var plantet af et kvindeligt familiemedlem,⁹⁴ hvilket røber et almindeligt kendskab til sevenboms anvendelse og virkning. Anderledes i Niederbayern. Her fandtes planten ganske vist også i næsten alle haver, men man kendte tilsyneladende ikke dens gynækologiske brug; den var her kun et apotropæum.

I Østrig er benyttet mange forskellige abortivmidler, men oftest sevenbom.⁹⁵ Om forholdene i Steiermark skriver Viktor Fossel 1886, at kvinderne navnlig anvender dekokter af rosmarin, meldroje (*Secale cornutum*) og sevenbom. *Jordemødre med og uden diplom skal i de enkelte egne for penge og gode ord love dem hjælp og tavshed, som har noget at skjule for verden.*⁹⁶

Lewin mener, at sevenbom blev dyrket og anvendt som abortivum i England allerede før normannernes invasion.⁹⁷ En ballade fra midten af 1500-tallet viser, at planten dengang blev brugt til kriminelle formål – det hedder om den unge Mary Hamilton:⁹⁸

She is gane to the garden gay,
to pu' of the savin tree;
but for a' that she could say or not,
the babie it would not die.

Verset minder om den dulgte advarsel i en tysk folkevise;⁹⁹

Ein Mädchen wollt' zum Tanze gehn,
sie war so schön gezieret.
Was traf sie an dem Wege stehn?
Ein Sadenbaum so grüne.

I den satiriske dramatiker Ths. Middleton's komedie *A game of chess* 1624 hedder det i første scene af 1. akt (ed. Dyce IV, 321):

... And when I look,

Sävenbom (*Juniperus sabina*), ur F.B. Vietz,
Icones plantarum medico-oeconomico-
technologicarum, 1804.

to gather fruit, find nothing but the
savin-tree,
too frequent in nun's orchards, and there
planted
by all conjectures, to destroy fruit rather.

Fra England nævnes som abortivum – foruden sevenbom – også de beslægtede planter taks og enebær.¹⁰⁰

Den ukrainske landbefolkning i Bucovina og det østlige Galicien kender og anvender mange vegetabiliske ekbolika, men ikke sevenbom, som kun findes indplanter i nogle få herregårdshaver (1861).¹⁰¹ Kalmyk-kvinderne i Mongoliet bruger et sevenbom-dekokt for at undgå konception subs. provokere abort. Og kendskabet til

plantens gynækologiske effekt er noteret fra de forskelligste egne af Rusland.¹⁰²

Iøvrigt haves underretning om sevenbom som abortivum fra Frankrig,¹⁰³ Holland,¹⁰⁴ Flandern,¹⁰⁵ Letland,¹⁰⁶ Grækenland,¹⁰⁷ Jugoslavien,¹⁰⁸ Tyrkiet,¹⁰⁹ Algier,¹¹⁰ Tunis,¹¹¹ Abessinien¹¹² (ved og harpiks), USA (*Juniperus Sabina* og *J. virginiana*).¹¹³

Omkring 1800 havde man i en tysk landsby længe næret mistanke til en ung pige, som trods en meget udsvævende levevis ikke blev gravid. Det skete først, da man havde fældet og fjernet et sevenbomtræ i haven. En retslig efterforskning viste, at pige før og under menstruationen altid drak et dekokt på træets blade, og at hun efter træets forsvinden endnu nogen tid forhindrede konception ved hjælp af et forråd af kviste. Hendes sundhed og potens led ingen skade. Da hun ophørte med at tage drogen blev hun straks befrugtet af den samme mand, som hun hidtil havde haft samleje med.¹¹⁴

Fra provinsen Hannover meldes 1930, at "Baum des Lebens" nydes rå, kogt eller som the de første seks måneder af svangerskabet for at uddrive fosteret, og at graviditet blokeres, når theen drikkes efter hver menses.¹¹⁵

B E S L Ä G T E D E P L A N T E R S O M A B O R T I V U M

Hvor sevenbom ikke findes, eller som surrogat (ligheden!), har man hjulpet sig med andre nærtbeslægtede nåletræer, hvis giftstoffer synes at have en tilsvarende indvirkning på blodrigt væv og specielt livmodermuskulaturen.

Allerede Plinius anbefaler enebær til gynækologisk brug.¹¹⁶ Grønne enebær plus kommen m.m. driver efterbyrden, står der i et dansk husråd.¹¹⁷ Som barn hørte jeg fortalt, at enebærolie bruges til fosterfordrivelse (Nordjylland).¹¹⁸ Pastor Lucas Jakobsøn Debes giver

1670 fra Færøerne en mærkelig beretning om enebærtræ, spåner heraf kastes i havet for skræmme hvaler; han prøver at forklare det derhen, at ligesom enebærolie kan *uddrive fosteret, ja det døde foster ud af moders liv*, således må det træ, hvorfal olien tilberedes, også kunne fordrive hvalen.¹¹⁹ Fra England oplyses om enebær, *at the berries were swallowed to produce abortion; and also in childbirth.*¹²⁰ Der kan iøvrigt henvises til L. Lewin, *Die Fruchtabtreibung* (1922), s. 202f., 223, 226, 376.

Eskimokvinder på Grønland drikker rigelige mængder the af *Juniperus nana* for at provoker abort.¹²¹

Erhvervsmæssige kvaksalvere blandt Amerikas hvide befolkning skal navnlig have brugt en droge af *Juniperus virginiana*,¹²² et i Nordamerika hjemmehørende, indtil 30 m højt træ, hvis udseende minder om sevenboms. I Bayern og Østrig blandes sevenbom med kviste af *Thuja occidentalis*, *Cypressus sempervirens*, *Taxus baccata* og *Juniperus virginiana*.¹²³

Flere nordamerikanske indianerstammer (således Tewa, Zuñi og Pueblos) anvender *Juniperus monosperma*; kvinderne drikker et dekolt for fødselen for at vække og stimulere livmoderens muskelbevægelser. Men midlet skal indtages umiddelbart før nedkomsten, eller bliver barnet mørkhudet! Som mest effektiv regnes en Juniperuskvist med påsiddende mistelten. Efter fødselen bader moderen kønsdelene i det dampende dekolt samt drikker det i små kvanta for at fremskynde placentas afgang.¹²⁴

Endelig fortæller Vance Randolph 1947 om det meget overtroiske Ozark-folk i Missouri og Arkansas (med en avisnotits 1941 som kilde), at *no woman ever drank cedarberry [her Juniperus virginiana] tea without being "talked about". Men might take it for chills [forkølelse], but never women!*¹²⁵

VETERINÆR MEDICIN

Sabina skal allerede i det 11. århundrede være blevet brugt af engelske dyrlæger.¹²⁶ Og veterinærmedicinen anvender endnu drogen i afkog, salver eller blandet med forskellige pulvere som uterusmiddel. Den spiller som meget effektiv komponent i en abortivdrik, der starter efterbyrdens afgang, en vigtig rolle. Veterinærfarmakopéen 1908, der var autoriseret indtil 1933, anfører et *pulvis contra retentionem secundinarum* med sevenbom som den virksomme bestanddel.¹²⁷

Overdyrlæge Kr. Boers nævner sevenbom i en lang række danske veterinære husråd. Blandet med bukkeblad, meldrøje, ingefær, hvidløg m.fl. kom sevenbom i køer, der ikke kunne kælve eller for at drive efterbyrden.¹²⁸ Også i Sydtyskland og Østrig fik koen straks efter kælvningen et dekolt på sevenbom eller en kvist af busken indgivet *dass sie gesund bleibt* og efterbyrden hurtigere og lettere kvitteres.¹²⁹ Herhjemme (Nyborgegnen) blev sevenbom, plukket på en kirkegård, tørret og som et pulver presset i køer, der ikke ville blive brunstige.¹³⁰ Et dekolt med egebark anvendes stadig mod ”hvid flod” (leukorroe) hos køer,¹³¹ et afkog mod orm hos heste.¹³² En Heste-Lægebog (Kbh. 1703, s. 13) bringer dette råd: *Er Hestens Gemæch [præputium] hoven, efter at han er gildet, da tag Segelbom, syd [kog] det og lad den Dunst 3 Gange i en Dag opfare lige på hans Gemæch.*¹³³

— — —

Både kulturhistorisk, medicinsk, sociologisk og statsretsligt har studiet af de legale og illegale abortivmidler en betydelig interesse. En sådan undersøgelse viser, at de ikke – som ofte hævdet – kan tages som et afgørende bevis for social degeneration og mangelfuld moral. Fosterfordrivelsen har været praktiseret fra de ældste tider, og såvel blandt de mest primitive som højt civiliserede folkeslag har man kendt og brugt mangfoldige abortivmidler.

At de ukontrollerede, egenmægtige og tit livsfarlige indgreb i naturens orden måtte fordømmes, er kun langsomt blevet klart. Det er først på et ret sent kulturhistorisk tidspunkt, at denne praksis imødegås af en religiøs og politisk lovgivning. De jævnligt afslørede kvaksalvere vidner om, at der trods alle forbud og trusler om straf endnu langtfra er sat en stopper for illegale svangerskabsafbrydelser. Og det er sikkert et stort spørgsmål, om det nogen sinde vil lykkes.

FORKORTELSER

DFS = Dansk Folkemindesamling (kapsel- og topografi-nr.).

Hovorka-Kronfeld = Hovorka, O. von & Kronfeld, A., 1908–09, *Vergleichende Volksmedizin I–II*, Stuttgart.

Lehmann = Lehmann, Heinrich, 1935, *Beiträge zur Geschichte von Sambucus nigra, Juniperus communis und Juniperus Sabina*, Zofingen.

Lewin = Lewin, L., 1922, *Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andre Mittel*, Berlin.

Ploss = Ploss, H., 1902, *Das Weib in der Natur- und Völkerkunde*, Leipzig.

LITTERATURHENVISNINGER OG NOTER

- 1 Johnsson, Olof, 1945, *Fosterfördrivning*, Stockholm, s. 34ff.
- 2 Reichhorn-Kjennerud, I., 1933, *Vår gamle trolldomsmedisin II*, Oslo, s. 71.
- 3 Fischer, Hermann, 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 191, 249.
- 4 Skr. medd. af mag. scient. Johan Lange.
- 5 Dr. Aigremont (pseudonym), 1908, *Volkserotik und Pflanzenwelt I*, Berlin, s. 49. Gjellerup, K. 1891, *Hermann Vandel*, København,

s. 38: *Hvem veed – en eller anden korfarer kan have taget en stikling med*; jnf. czekk. *klasterni chvojka* "kloster-enebær": Machek, V., 1954, *Ceská a slovenská jména rostlin*, Praha, s. 39.

- 6 Kroeber, Ludwig, 1949, *Das neuzeitliche Kräuterbuch III*, Stuttgart, s. 334.
- 7 Lehmann, s. 118.
- 8 Lewin, s. 328f.
- 9 Ploss I, s. 862.
- 10 Marzell, Heinrich, 1922, *Die heimische Pflanzenwelt im Volksbrauch und Volksglauben*, Leipzig, s. 18.
- 11 Britten, J. & Holland, Rob., 1886, *A dictionary of English plantnames*, London, s. 416.
- 12 Wilde, Julius, 1947, *Kulturgechichte d. Sträucher u. Stauden*, Speyer, s. 13.
- 13 Martin, Adolf, 1851, *Die Pflanzennamen d. deutschen Flora*, Halle, s. 64f.
- 14 Lehmann, s. 58.
- 15 Höfler, Max, 1908, *Volksmedizinische Botanik der Germanen*, Wien, s. 49f.
- 16 Isodorus, 1890, *Orig. seu Etym. XVII*, ed. W. M. Lindsay, Oxford, 7, s. 35; sml. Nordhagen, Rolf, 1964, i *Naturen* 78, s. 94f. Et græsk sagn hentyder til træets evne til at frembringe ild: Murr, J., 1890, *Die Pflanzenwelt in der griechischen Mythologie*, Innsbruck, s. 126.
- 17 Glaser, L., 1890, *Taschenwörterbuch für Botaniker*, Leipzig, s. 220.
- 18 Kanngiesser, Fr., 1908, *Die Etymologie der Phanerogamen-Nomenklatur*, Gera, s. 95; Wittstein, G. C., 1856, *Etymologisch-botanisches Handwörterbuch*, Erlangen, s. 481.
- 19 Marzell, Heinrich, 1937, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen II*, Leipzig, s. 1094.
- 20 Lehmann, s. 112; Lehmann, s. 118: *Allerede skogen Sabina* [kejser Hadrians gemalinde] skal have brugt kvistene til forbryderiske formål.
- 21 Kroeber [note 6], s. 337; Meyer's *Vareleksikon II*, 1952, København, s. 377f. Om kemi, forfalskninger m.v.; Gildemeister & Hoffmann, 1910, *Die aetherischen Oele I*, Leipzig, s. 107 og *Archiv for Pharmaci og Chimi*, 1907, s. 85.

- 22 Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 372.
- 23 Lewin, s. 334.
- 24 Gessner [note 22], s. 371.
- 25 Ripperger, W., 1937, *Grundlagen zur praktischen Pflanzenheilkunde*, Stuttgart & Leipzig, s. 295; Kroeber [note 6], s. 336.
- 26 Lehmann, s. 114.
- 27 Zimmermann, W., 1927, *Badische Volksheilkunde*, Karlsruhe, s. 56f.
- 28 Skr. medd. af apoteker Harald Nielsen.
- 29 *Historische Studien aus d. Pharmakolog. Institute d. Universität Dorpat V*, 1896, s. 62.
- 30 *The Herbal of Rufinus*, 1946, ed. Linn Thorndike, Chicago, s. 285f.
- 31 Hoops, Johs., 1905, *Waldbäume und Kulturpflanzen im germanischen Altertum*, Strassburg, s. 271.
- 32 *Herbal* [note 30], s. 285.
- 33 Lewin, L., 1920, *Die Gifte in der Weltgeschichte*, Berlin, s. 282.
- 34 *Eydgenössischen Lustgarten*, 1715, cit. efter Obschläger, O., 1926, *Der Zürcher Stadtartz Johannes von Muralt*, Zürich, s. 10.
- 35 Også i Sverige og Tyskland (Baden) mente man, at der af sevenbom fandtes både han- og huntræer: Aminson, H., 1880, *Bidrag til Södermanlands äldre Kulturhistorie V*, Strängnäs, s. 106; Meyer, E. H., 1900, *Badisches Volksleben im 19ten Jahrhundert*, Strassburg, s. 394.
- 36 Harpestræng, Henrik, 1908–20, *Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Kogebøger*, København, s. 73, 169, *Det Stockholmske Haandskrift K48* & Ny kgl. Saml. 66.8.
- 37 Hauberg, P., 1927, *En middelalderlig dansk Lægebog*, København, s. 33.
- 38 Marzell, Heinrich, 1935, *Volksbotanik*, Berlin, s. 180.
- 39 Erich, Oswald A., 1955, *Wörterbuch d. deutschen Volkskunde*, Stuttgart, s. 651.
- 40 Lehmann, s. 113.
- 41 DFS 1906/23:3; *Skattegraveren 8*, 1887, Kolding, s. 45.
- 42 Skr. medd. af mag. scient Johan Lange: *da jeg var derinde i 1937–38 gik der nok rygter om, at et par kvindelige havegæster havde spurgt efter planter, men derudover mærkede vi intet.*
- 43 *Tidens Kvinder*, 1958, nr. 24.
- 44 Fränk. Merkur 1796, 6; 1797, s. 17; Ferro, 1807, *Sammlung aller Sanitätsverordnungen im Erzherzogthume Österreich*, Wien; Lewin, s. 328; Om studenterne i Leyden beretter Simon Paulli (*Quadripartitum Botanicum*, 1708, Frankfurt, s. 561), at de brækker grene af dette træ i offentlige haver, og han citerer i denne forbindelse et rim.
- 45 Lehmann, s. 144.
- 46 Schulz, Hugo, 1921, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 54.
- 47 Hovorka-Kronfeld I, s. 366f.
- 48 Wilde, Jul., 1923, *Die Pflanzennamen im Sprachschatze der Pfälzer*, Neustadt an der Haardt.
- 49 Wilde [note 12], s. 16.
- 50 Hewe, Nils, 1949, *Läkeväxternas sällsamma historia I: Växter som verka på könsorganen*, Helsingborg, s. 103.
- 51 *Botan. Notiser*, 1865, s. 105–07.
- 52 Wilde [note 12], s. 14.
- 53 Hovorka-Kronfeld I, s. 365f.
- 54 Marzell [note 38], s. 181.
- 55 Rønnekilde Nielsen, A., i DFS 1906: 23, 604.
- 56 Lange, Johan, 1959, *Ordbog over Danmarks Plantenavne I*, København, s. 796 (Ordrup).
- 57 Hotton, 1695, *Thesaurus phytologicus*, Nürnberg; Lehmann, s. 143; Aigremont [note 5], s. 49; Pieper, R., 1897, *Volksbotanik*, Gumbinnen, s. 583; *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* V, 1899, s. 240; Krauss, Friedr., 1943, *Nösnerländische Pflanzennamen*, Besztercebánya, s. 228, samt meddelelser fra dr. Marzell i Gunzenhausen (Bayern), 1954; Wilde [note 12], s. 270.
- 58 Heukels, H., 1907, *Woordenboek der Nederlandse Volksnamen van Planten*, Amsterdam, s. 219.

- 59 Britten & Holland [note 11], s. 121, 288.
- 60 Lehmann, s. 111.
- 61 Penzig, O., 1924, *Flora popolare italiana* I, Genova, s. 251; Gubernatis, A. de, 1878, *La mythologie des plantes* I, Paris.
- 62 Wallmén, Olof, 1954, *Alte tschechische Pflanzennamen und Rezepte im Botanicon Dorstens*, Stockholm, s. 60.
- 63 *Historische* [note 29] III, 1893, s. 206f., 219, sml. s. 371f.
- 64 *Fynsk Hjemstavn* I, 1928, s. 62 (Gudbjerg).
- 65 Tholle, Johs., 1955, i *Sønderjyll. Maanedsskr.* 31, s. 180; DFS 1906/23: 3222 (Kliplev).
- 66 *Fra Frederiksborg Amt*, 1918, s. 107.
- 67 Tang Kristensen, E., 1902, *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv tillægsbd.* III, Aarhus, s. 1824.
- 68 DFS 1906/23: 316 (Viskinge).
- 69 DFS 1906/23: 3222.
- 70 Hansen, H. P., 1942, *Kløge Folk* I, København, s. 135f.
- 71 Tang Kristensens, E., 1923, *Æresbog* (Danmarks Folkeminder, nr. 28), København, s. 88.
- 72 Kamp, Jens, 1877, *Danske Folkeminder, Æventyr, Folkesagn ...*, Odense, s. 146.
- 73 Tang Kristensen, E., 1899, *Danske Sagn* VI, Aarhus, s. 26f.
- 74 DFS 1906/23: 604; jnf. Rønnekilde Nielsen, A., 1943, *Sjællandske Folkeminder*, København, s. 54 – navnet er her **Kvindernes træ**.
- 75 DFS 1906/23: 1035 (Egense sogn).
- 76 Skr. medd. af fru Kirstine Nielsen, Vinderup J. 1950 og 1956.
- 77 Hans påstand, at rimet oprindelig stammer fra Tyskland, har ikke kunnet verificeres.
- 78 Udvælg for Folkemaals saml., top. distr. 46.
- 79 Grundtvig, F. L., 1908–09, *Livet i Klokkergården* [Systofte på Falster], (Danmarks Folke-minder 2), København, s. 54 – træet blev meget omtalt, men fandtes sjeldent.
- 80 E. Rostrups notater fra ca. 1870.
- 81 DFS 1906/23: 361 (Sorø amt).
- 82 DFS 1906/23: 2224 (Tåning v. Silkeborg).
- 83 Feilberg, H. F., 1894–1904, *Ordbog over jyske almuesmål* II, København, s. 344; Tang Kristensen, E., 1876, *Jydske Folkeminder* III, København, VI, s. 375; DFS 1906/23: 316 (Viskinge), 361 (Sorø amt), 2494 (Snejbjerg v. Herning), 2564 (Borris v. Skern), 3222 (Kliplev) m.fl. – Kviksolv var også et abortivum, men kan i rimene sigte til anvendelsen for syphilis.
- 84 Medd. fra inspektør Gerner Nielsen, Arbejdsanstalten i Sakskøbing.
- 85 Her efter *Fynsk Hjemstavn*, 1936, s. 46f.
- 86 Hansen [note 70], s. 204.
- 87 Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 267; et andet sted bringer han en recept uden sevenbom til barselsrensningens standsning (s. 261).
- 88 Ibid., s. 261.
- 89 Ibid., s. 204 (vistnok nedskrevet omkr. 1820).
- 90 Bang, A. Chr., 1901, *Norske Hexeformularer og Magiske Opskrifter*, Christiania, s. 316, 322.
- 91 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Den gamle urtegård*, Sarpsborg, s. 18; Schübler, F. C., 1886, *Norges Växtrige* I, Christiania, s. 370.
- 92 Gustavson, H., 1947, *Gotländska växtnamn*, Visby, s. 19.
- 93 Lammert, G., 1869, *Volksmedizin und Aberglauben in Bayern und d. angrenz. Bezirken*, Würzburg, s. 149.
- 94 Antikonzeptionelle Arzneistoffe. *Heilkunde*, 1898, Wien, her cit. efter Hovorka-Kronfeld I, s. 366.
- 95 Zeitschrift für österr. Volkskunde V, 1899, s. 240; *Tiroler Heimatblätter* 26, 1951, s. 34f.
- 96 Fossel, Viktor, 1886, *Volksmedizin und medizin. Aberglauben in Steiermark*, Graz, s. 48; jnf. Kundegräber, Maria, 1951, *Der Bauerngarten der Steiermark*, ORT, s. 70 (i ms.).
- 97 Lewin, s. 328.
- 98 Hovorka-Kronfeld I, s. 367.
- 99 Marzell [note 38], s. 179; *Weckenstedt's Zeitschrift für Volkskunde* II, 1890, s. 429.
- 100 Ploss I, s. 860; Gutch & Peacock, 1908, *Examples of printed Folklore, concerning Lincolnshire*, London, s. 122.

- 101 *Verhandlungen d. k. k. zoolog.-botan. Gesellsch.*
in Wien XI, 1861, s. 155.
- 102 *Historische* [note 29] I, s. 220; Ploss I, s. 861.
- 103 Lewin, s. 223; Correvon, Henry, 1922, *Plantes et santé*, Paris, s. 248.
- 104 Andel, M. A. van, 1909, *Volksgeneeskunst in Nederland*, Utrecht, s. 101.
- 105 Cock, A. de, 1891, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*, Gent, s. 60.
- 106 *Historische* [note 29] IV, 1894, s. 230.
- 107 Ploss I, s. 861.
- 108 *Festschr. zum 80. Geburtstag Max Neuburgers*, 1938, Wien, s. 318.
- 109 Stern, Bernhard, 1903, *Medizin, Aberglaupe und Geschlechtsleben in der Türkei* II, Berlin, s. 270.
- 110 Lewin, s. 236.
- 111 Ibid.
- 112 Ploss I, s. 860; Hartmann, R., 1866, *Naturgeschichtlich-medizinische Skizze der Nilländer*, Berlin, s. 357.
- 113 *Med. and surg. reports of the Boston City Hospital* 2, 1877, s. 270; Lewin, s. 238.
- 114 Klose, 1820, i *Journ. d. prakt. Heilkunde*, s. 5; Lewin, s. 331.
- 115 Heckscher, Kurt, 1930, *Die Volkskunde der Provinz Hannover* I, Hamburg, s. 116.
- 116 Höfler, Max, 1908, *Volksmedizin. Botanik d. Germanen*, Wien, s. 50.
- 117 Møller, I. S., 1940, *Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering* (Danmarks Folkem. nr. 48), s. 151.
- 118 Skr. medd. af fru Kirstine Nielsen, Vinderup J.
- 119 Debes, Lucas Jacobsen, ed. 1903, *Færoe et Færoa reserata*, Thorshavn, s. 164.
- 120 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 24.
- 121 Distriktslæge Bertelsen, A., 1914, i *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift*, s. 56.
- 122 Ploss I, s. 855, jnf. Lewin, s. 238.
- 123 Lewin, s. 225, 227, 336; i Massoura (N.Ø. Afrika) anvendes en art Thuja: Ploss I, s. 860; Brehm, 1855, *Reiseskizzen aus Nord-Ost-Afrika*, Jena.
- 124 Robbins, W. W., Harrington, J. Peabody & Freire-Marreco, B., 1916, *Ethnobotany of the Tewa Indians*, Washington, s. 40; 30th annual rep. of the Bureau of American Ethnology 1908–09, 1915, s. 55; Hrdlička, Aleš, 1908, *Physiological and medical observations*, Washington, s. 56.
- 125 Randolph, Vance, 1947, *Ozark Superstitions*, New York, s. 194.
- 126 Flückiger, F. A., 1891, *Pharmakognosie d. Pflanzenreiches*, Berlin, s. 743.
- 127 Skr. medd. af apoteker Harald Nielsen.
- 128 Boers, Kr., 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 255, 257; mod retentio secundinam anv. også et øldekokt af thuja: ibid., s. 156.
- 129 Marzell, H., 1925, *Bayer. Volksbotanik*, Nürnberg, s. 208; *Tiroler Heimatblätter*, 1925, s. 25.
- 130 Maanedsskr. for Dyrlæger 39, 1927–28, s. 400.
- 131 Mentz, A., 1935, *Veterinærplanter*, København, s. 26; Lehmann, s. 116f.
- 132 Mentz [note 131], s. 26.
- 133 Boers [note 128], s. 144.

~: 488 :~

VAGN J. BRØNDEGAARD

VEJBRED (*PLANTAGO*) SOM SÅRMIDDEL

BOTANISK INTRODUKTION

Vejbredfamilien (Plantaginaceae) er med cirka 260 arter rigt udviklet i alle verdensdele og herhjemme repræsenteret med seks arter, hvoraf dog kun halvdelen interesserer i denne forbindelse: *Plantago lanceolata* (Lancetbladet vejbred), *P. major* (Glat vejbred) og *P. media* (Dunet vejbred). De to førstnævnte har en

eurasisk udbredelse og optræder nu næsten kosmopolitisk som ukrudt. *Plantago* hører til vort lands ældste kulturledsagere; pollenanalyserne viser, at Lancetbladet og Glat vejbred indvandrede omtrent samtidig med den yngre stenalders bønderfolk.¹ Af Nordamerikas 15 *Plantago*-arter er kun disse to naturaliseret fra Europa. Nybyggerne medførte hele bundter af tørrede vejbred (som lægeplante), og herfra spredtes frøene. Indianerne kendte altså ikke *Plantago* før europæernes ankomst og kaldte den derfor *Engelskmandens fod* – den groede frem, hvor hvid mand havde rejst eller bosatte sig.²

Plantago lanceolata og *P. major* er habituelt så karakteristiske, at botanisk ukyndige næppe har kunnet forveksle dem med andre plantefamiliers medlemmer. I folkemedicinen skelnes der dog kun sjældent mellem de to arter.

VEJBRED I PRIMITIV SÅRTERAPI

Planterigets ældste anvendelse i medicinen har utvivlsomt været som sårlægende midler. Behandlingen af sår, bylder, udslet etc. hører til urmedicinen. Fra først af brugte

Glat vejbred eller groblad (Plantago major) ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

naturmennesket vel ethvert grønt blad til omslag, men efterhånden fik det erfaring for, at visse planters blade havde en særlig mildnende eller lægende effekt, og kendskabet til nogle forholdsvis få – bl.a. *Plantago* – blev siden overleveret i folkemedicisen. Allerede Papyrus Ebers (ca. 1550 f. Kr.) ordinerer et kompres med knuste blade eller bladsaft af forskellige planter på sår *for at få kødet til at gro.*³ I norsk folkemedicin nævnes ca. 50 arter, hvis blade er blevet brugt (og til dels stadig anvendes) som omslag på sår.⁴ Ikke sjældent hedder det, at bladet, før det benyttes som trækplaster, skal gennemhulles (-prikkes); også nutidens sårplastre er porøse, men folkemedicinen erkendte nødvendigheden af, at sårsvæske og pus kan få afløb gennem hullerne.

De vækster, som fandtes nærmest bopladsen, kom naturligt nok først på tale som nærings- og lægeplanter. Og det gælder bl.a. netop vejbred, der sikkert hører til Mellem- og Nordeuropas urmedicin. Et kødfuldt blad af den nærmeste plante blev lagt på sår o.a. læsioner – vi hører herom i antike skrifter, i et tysk heltekvad, nedskrevet ca. 1230, og i Völsungasaga (sidste halvdel af 1200-tallet) (jvnf. nedenfor). Den medicinske magister Bartholomæus i samme periode anfører vejbred som lægemiddel på sår, fistler etc.⁵ At vejbred efterhånden blev en af de foretrukne planter kan dels skyldes empiriske resultater, dels de store, brede blades lindrende (kølende subs. fugtigvarme) virkning, og dels *signatura rerum*: Planten, som så ofte trædes ned (og, kommer i berøring med menneskenes fodder), måtte også kunne læge deres lidelser (jvnf. næste spalte). Eller man hæftede sig ved, at området af *Plantago major*'s blad ligner en fodsål. Benævnelsen *Plantago* (af *planta* 'fodsål') findes først hos Plinius (*Naturalis historia* XXV, s. 11, 90); En *Hausmittelbuch* 1681 anbefaler at smøre fodderne med vejbredsaft.⁶

Brugen af vejbred i hæmostatika (både ind- og udvortes) har spillet en stor rolle i

mellem- og nordeuropæisk folkemedicin og nævnes allerede i antiken. 1260 kaldes vor plante *blutwurz*. Max Höfler mener, at de første gode erfaringer med vejbred blev gjort, da de lagdes som kølende omslag på ammers sårede brystvorter; man fortsatte hermed, også når der indtraf mastitis og udvidede applikationen.⁷ I en beretning om drømmetyderen Artemidoros (2. årh. e.Kr.) lægger en kvinde de kølende vejbredblade på sit betændte bryst og bliver helbredt.⁸

Meget taler for, at vejbred hører til de få lægeplanter, hvis applikationer ikke simpelthen blev overtaget fra antikens skrifter. Germanerne lærte ikke at benytte denne plante af folkene syd for Alperne, men opdagede selv dens lægekraft.⁹ Vejbreds anvendelse som sårmiddel synes at være af nyere dato hos de romanske og slaviske nationer. Nordiske navne som *groblad*, *heilblatt* o.a. er meget gamle. At *Plantago* var kendt i den ældste angelsaksiske medicin, viser navnet *wegbraede* i *Lay of nine herbs* – Sangen om ni (magiske) urter, et af de vigtigste og mest udførlige vidnesbyrd om forhistoriske lægeurtbesværgelse. Digitet indeholder en blanding af hedenske og kristne anskuelser, men er flere steder vanskeligt at tolke og blev rimeligvis overleveret i en ufuldstændig eller forvansket form. *Plantago* omtales som *urternes moder* og siges at modstå gift og smitte (underforstået: som den hævder sig mod vognhjul og fodtrin).¹⁰

Det kan i denne forbindelse nævnes, at vejbred endnu nogle steder i Europa (f.eks. Rhinlandet, Frankrig) betragtes med en vis ærefrygt. Det er den gode Guds urt, og børn advarer mod at mishandle eller plukke planten; de vil dø, om den føres med hjem.¹¹ Det er videre interessant og vidner om vejbreds ældgammle anvendelse, at den nævnes i natursagn om dyr, der såret eller bidt opsøger denne vækst for at blive lægt.¹² Så stærk var forvisningen om vejbreds sårlægende kraft, at man endog gned brandsår i træer med *Plantago lanceolata* og

bandt en klud om stammen eller grenen: *Såret læger uden videre Hjælp ... Mangen Bonde betjener sig af dens friske Blade til at legge på sine egne Saar.* (1798).¹³

NORDISK MIDDLEALDER. ANTIKKEN. URTEBØGERNE

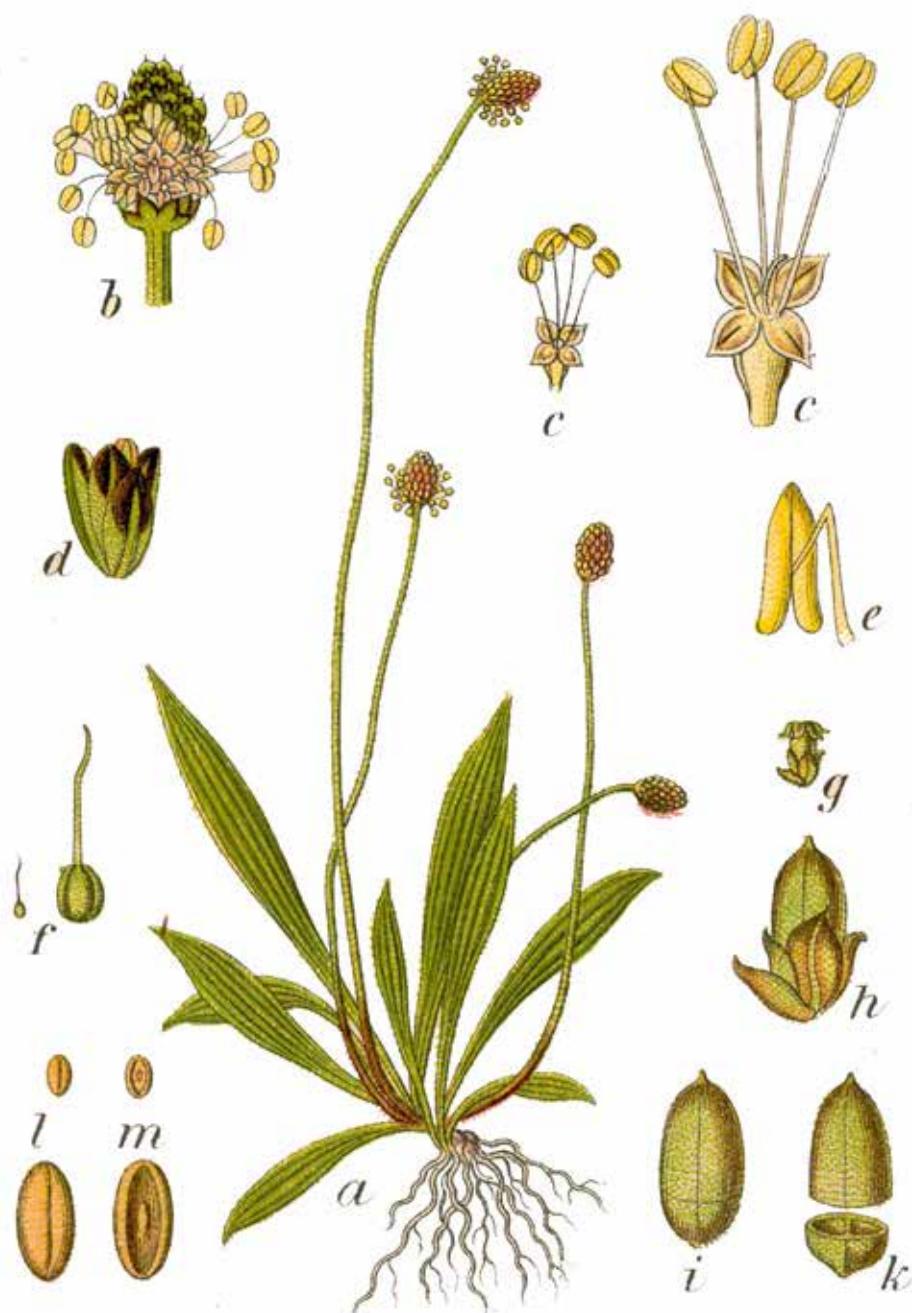
Oldtidens klassikere kalder vor plantearnoglossen, der oversættes med 'færetunge' i middelalderlige urtebøger. *Vejbred* er specifikt nordeuropæisk og kan litterært føres cirka 1000 år tilbage til en mængde varianter i tyske glossarier (wegerih, wegenbreita etc.). Formen wegbraede i den angelsaksiske besværgelse kunne tyde på, at planten og navnet var kendt dør, endnu før de germaniske stammer emigrerede fra Slesvig-Holsten til England i det 3. århundrede e. Kr.¹⁴ Som navn til *Plantago major* er *wægbrethæ*, *wægbreth* o.a. kendt herhjemme fra 1200-tallet, af Harpestræng overført direkte fra ty. *wægbreth*; Thott ca. 1450 har *weybreth*. Senere urtebogforfattere omdannede navnet til *Vejbreff*, og siden blev det yderligere forvansket til meningsløsheder som *vejbær*, -bæk, hvedebrødsblade m.fl., jvnf. holl. *waterbladen*, eng. *way-bread*, 'vejbrød'. Frits Heide¹⁵ tyder mhty. *wegebrente* som *den [urt], der spredt eller fjerner smerte; da munkenne kopierede græske og latinske kilde-skrifter, forvekslede de præfiks we 'smerte' med wec 'vej', og suffikset tyder Heide som breita 'spredt', idet han komparerer med andre sårlægende eller stikkende planters navne: mhty. breitleche, breitlech (burre), breitdistel, veh(e)distel (marietidsel ca. 1100, kartebolle 1485) og nyere: vergehblatt (Sachsen).* Med denne etymologisering står Heide ene, idet andre mener, at suffikset i en af grundformerne, ghty. *wegarich*, skyldes rik "konge" (sml. rex), og betydningen skulle

altså være 'vejens hersker';¹⁶ det danske vejbred refererer dels til de brede blade (*P. major*), dels til vokstedet.¹⁷

Et gammelt nordisk navn, som direkte sigter til anvendelsen som sårmiddel, er *groblad*, dannet af gro, oldnord. *groeda* eller *groat* i betydningen 'læge(s)', helbredes:¹⁸ bladene lades (lægges) på sår og trak 'ondskaben' ud; når det var rentet af første omslag, anbragtes et nyt med bladets anden side vendt indad – *retten* [bladoversiden] *trækker, vrangen læger*. Heraf sv. *dra(g)blad* (1880ff., Skåne, Smål.) og kontaminationerne *läkegro*, *droblad*;¹⁹ holl. *trek(ke)blad*.²⁰ Endvidere *läkeblad*, *läkesbläcker*,²¹ der svarer til *lægeblad* (1796ff.) noteret flere steder i Danmark,²² gno. *læknisblad*, nu *läkeblad* (1860ff., alm.), *sårblad*,²³ ty. *lägenblatt* (Mecklenburg, nordisk låneord?), *gochheel* eller *jochhel* (Riesengeb., Schles., N. Böhmm.), til *gahheila*, *gaheile* i glossarier 11.–12. årh. med betydningen 'hurtigt lægende',²⁴ holl. *geneesblad*,²⁵ angelsaks. *laecewyrt, leechwort*,²⁶ irsk *slán lus* (til slan 'sundhed'²⁷), eng. *healing blade, – leaf, – herb*.²⁸

Vejbred nævnes allerede i assyrisk medicin (bladene på hævelser),²⁹ men ikke af hippokratikerne, uagtet Plantaginaceae må have været almindelig også i datidens Grækenland. Derimod giver Dioskurides i *De materia medica* 2,126 en udførlig omtale af arnoglossen (samlenavn til *Plantago* sp.) som bl.a. hæmostatikum, sårmiddel, god for bylder, svulster.

Celsus' encyklopædi *Artes (De medicinae VIII)* regner *Plantago* til de kølende og samtidig fordelende lægemidler og anbefaler den bl.a. for elefantasis, medens Plinius i *Naturalis historiae* (XXV, 58, 122, 125) fortæller, at en græsk læge Themison skrev en hel bog om denne plantes forunderlige lægekraft, hvis saft var et middel for skorpioners og andre vilde dyrs bid. Både Celsus og Plinius henter deres viden fra græske lægeskrifter, førstnævntes oplysninger stammer måske fra et enkelt kildeskrift.

Svartkämpar (*Plantago lanceolata*) ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in Abbildungen, 1796.

Også langt senere gik en mængde af de antike forfatteres indikationer mere og mindre direkte over i middelalderens og den nyere tids urtebøger. Pseudo-Apuleius' *Herbarius* nævner ikke faerre end 24 anvendelser for herba plantago, bl.a. på fodsår: *Si pedes tumuerint ab itinere. Herba plantago contusa, cum aceto inposita tumorem tollit*,³⁰ hvilket gentages i en middelalderlig recept,³¹ en tysk urtebog ca. 1800 og endnu senere. Albertus Magnus kalder ca. 1250 vejbred det bedste middel for bylder:³² *consolidat ulcera optime, et ad haec nihil, est melius ea* – men gentager ellers Dioskurides.

Vejbred er ikke nævnt i Eddadigtningen, men at de gamle nordboere brugte friske blade som omslag på (hug)sår fremgår af *Völsunga-saga*.³³ Det har sikkert været en velkendt lægeurt i den krigeriske hedenold, da sårskader var almindelige. Man vidste, at et sår skulle vaskes og renses, før det blev forbundet med kølende salver eller blade. I nordisk middelalder (Sverige) blev vejbred brugt som styptikum, på brandsår og hundebid,³⁴ og i en islandsk Harpestræng-bearbejdelse fra 1200-tallet hedder det: *For ormebid, tag saft af lægegræs [P. major], olie og salt og giv ham det at drikke. Det driver giften ud (við ormsbit tak lög af læknisgrasi ok oleo ok salt ok gef honum drekka, þat hrindr eitro ór) – og for brystbylder: við spenbólgja. tak læknisgras ok bitt við*.³⁵ Et oldnordisk Harpestræng-fragment ca. 1350 har: *tac læknisgras ok stappa med hueiti [hvedemel] ok legg vid sar*,³⁶ og en isl. lægebog fra 1500-t. tilråder ved feber og alle sygdomme og sår hos kvæg at stamppe rod'en af *læknes grase* med koldt vand og give dyret det at drikke.³⁷

Hortus sanitatis (ty. udg. 1485, cap. 308) anfører vejbred blandt midlerne for bid af gale hunde, dydrofobi. Af ”den tyske botaniks fædre” skriver Leonhardt Fuchs 1543 (*New-Kreüterbüchlein*), i alt væsentligt efter antike kilder, at vejbredblade udtørrer og sammen-trækker, hvorfor de er nyttige til alle slags

onde, vædkende og urene skader; de stiller blodet, deres saft er god for mundfeule (skørbug) o.s.v. Hieronymus Bock 1551 (*Kreutterbuch* 86a) priser vejbred som den mest brugbare af alle urter: *Es mögen die wundarzet des wegerichs gar ubel entrachten* – og derfor vil apotekerne ikke føre denne droge, thi der er *beinahe kaum ein Mensch / der da nit wisse warzu wegerich gut sei (das sieht man in täglicher übung und erfahrung)*.

At vejbred på samme tid nød ry som sårmiddel i England, fremgår af Shakespeares digtning; de vegetabiliske lægemidlers anvendelse må han have erfaret hos landbefolkningen. I *The Two Noble Kinsmen* (1592), 1. akt 2. scene hedder det, at *these poor slight sores need not a plantain*, i 1. akt 2. sc. af *Romeo and Juliet* (1594) siger Romeo til den kloge Benvolio:

”Your plantain leaf is excellent for that.”
Benvolio: ”For what, I pray thee?”
Romeo: ”For your broken skin
[kontusioner].”

Rådet gentages i *Love's Labour's Lost* (1594) 3. akt 1. sc., hvor Moth præsenterer Costard for Armado:

Moth: ”A wonder, master! here's a Costard [gl. ord for hoved] broken in a skin.”

Costard: ”... O, sir! plantain, a plain, plain-tain, no l'envoy, no l'envoy, no salve, sir, but a plantain.”

Harpestræng-versionerne 1300–1500-t. vrimler med vejbred applikationer – foruden i 14 andre råd til omslag på kræftsår, den knuste urt på almindelige sår (1300t.);³⁸ i Harpestræng-afskrifter fra 1400-t. anbefales *Plantago* med honning til rensning af vædkende sår, med æggehvide på brandsår, som blodstillende

kompres og omslag på hundebid, saften til skylining af sår i mundhulen og tandbylder, omslag på næse- og øjenbetændelser, på ømme fødder samt en række andre applikationer, der falder uden for denne undersøgelse.³⁹

I kap. 40 af den latinske urtebog *Liber Herbarum* ca. 1450, tilskrevet Harpestræng, står, at: *Vejbred er en urt, som ikke forgeses kaldes Plantago, thi den læger og heler, hvad der er sønderrevet. Kogt med majmånedsmør og spist giver den god fordøjelse og læger, hvad der er stødt eller knust i mennesket; dette heler og styrker godt.*⁴⁰ Og af en Harpestræng-afskrift fra primo 1500-t.:⁴¹ *Plantago webreff dicitur plantago quia valet for tendbrød / ffor gallen hwind beeth / støt oc laad weth saret till thet er hielt Item for jedher / ... ffor blod soot / for sware bild / oc røden tendher støt oc laad wet them – etc.*

Christiern Pedersen's *En nøttelig Legebog faar fattige och Rige* (Malmö 1533) kan være repræsentativ for samtidens urtebøger. Den bygger stort set på Barth. Vogter's lægebog, Augsburg 1531ff., hvis hovedkilde er *Hortus sanitatis* 1485ff. Chr. Pedersen har imidlertid ofte fejlagtigt oversat Vogter's plantenavne Weyrauch (virak), Feygen bletter (figen), Wegrasz, Wegtritt (vej-pileurt) og Wegwart (cikorie) med *Veybred*, *Weybreff* etc.

Følgende af hans råd interesserer i denne sammenhæng (vejbred omtales i 39 andre):

Saften eller eddikedekokt på betændte øjne; blade af *P. lanceolata* holdes i munden eller tygges for sår og bylder i mundhulen; blade af *P. major* på tandkødssår; saften drikkes for bylder i halsen; knust *P. lanceolata* + rosenolie og smør til plaster på bulne mammæ (i et andet råd: for at de ikke skal blive for store); saft af *P. major* på klud eller saften med bygmel til plaster i anus mod "blodgang" (hæmorroider?); saft af *P. major* + æggehvide på sår som styptikum og på brandsår; dekokt af *P. lanceolata* i vin til sårplaster; saften i kræftsår; bladene på

pestbylder; blade + æggehvide på gale hunders bid.

Simon Paulli skriver i sin *Flora Danica, det er Dansk Vrtebog* 1648 (p. 321, no. 171, I, L) om *P. major*:

... til gamle saavel som ferske Saar oc Wunder: Oc dersom de med saften aff Weybred / eller ickun alleniste med de grønne Blade / som blifue paalagde / nocksom efter Ynske heelis oc lægis. – Men det er saa gemeent at bruge Weybred til Kryssel / Fnat oc Saar paa Beenene / oc anden Steds paa Kroppen / at enhuer ja endoc de smaa Børn vide der aff at sige / oc derfore ocsaa til den samme Fornødenhed bruge / i det de drage Seenerne ud aff Bladene / oc saa Morgen oc Aften legge dennem paa Saarene.

Endelig ordinerer Lægen Johann Valentin Wille ca. 1670 et plaster af vejbred til behandling af skinnebenssår.⁴²

GEOGRAFISK OVERSIGT

Plantago sp. er gennem tiderne blevet anvendt for en lang række lidelser; i denne oversigt citeres kun *Plantago*'s applikationer og navne i relation til lægemiddel på ydre sår, bylder og forskellige hudlidelser.

Danmark: Vejbred er det eneste trækplaster (foruden grønkålsblade), som fattigfolk bruger (1787).⁴³ *Landmanden veed at bruge de friske Blade til at rense og læge Saar* (*P. major*, 1796) – dette gælder endnu mere de friske blade af *P. lanceolata*.⁴⁴ Bladene nævnes blandt *lutter skjonne Urter til at uddrage Svuister af ophovnede Lemmer* (Bornh. 1804).⁴⁵ Bladene anvendes som husråd mod sår (1806),⁴⁶ de lægges på sår og bullenskab: den øvre side *trækker*, den anden læger (Viborg-egnen 1871).⁴⁷ Bladene bruges til bulne fingre (1885).⁴⁸ *Lægeblad* som

omslag på bullenskab (1894).⁴⁹ Med fem andre remedier som plaster (eller bladene bindes) på ringorm.⁵⁰ ”Timgaardskonen” i Vestjylland brugte vejbred i plastre på betændte fingre.⁵¹ Bladene på sår, især bullenskab – ”retten” trak og ”vrangen” lægede (Refsnæs).⁵² Knuste blade på bylder og betændelser (Sjælland)⁵³ – jnf. *byldeblad(e)*.⁵⁴ Regnes for et udmærket omslag på sår; den ene side læger og den anden trækker: *ingen ved dog nu, hvilken Side der er Tale om, og det er maaske Grunden til, at de alligevel ikke mere bruges* (1905).⁵⁵ Bladene lægges på ømme sår, bulne fingre, sprukne læber (Jylland, Fyn);⁵⁶ har på Fyn længe været brugt til at hele friske snitsår – saften som middel for myggestik.⁵⁷ Knuste blade på brandsår – en glimrende lægeplante til sår og betændelser (Fyn).⁵⁸ *Endnu i vore Dage vil mangen Landbruger bruge dens Blade til Forbindung af Saar* (ca. 1920).⁵⁹ Saften desinficerer sår, hindrer blodforgiftning, læger skinnebessårr.⁶⁰ Bladene lægges i skridtet for hudløshed (Sønderjylland, medd. 1946). Af roden en the mod hæmorroider (Møn).⁶¹ Roden skæres i terninger og sættes på brændevin, der gnides på småsår (Sydfyn, medd. 1946).

Sverige: *P. major* nævnt som sårmiddel i svenske lægebøger fra 1400- og 1500-tallet; *grobladh ... hetir for thy plantago at hon plantir och gör stadukt thz som är synder brwtet.*⁶² Har bønderne hugget sig, lægger de vejbredblade på såret (1747).⁶³ *P. major* bruges meget af bønderne, når de har såret sig; *de spører ey om andet medicament, thi det holder såret rent og koldt, så der ikke dannes dødt kød, og det læges af sig selv* (1770).⁶⁴ Almuen bruger bladene til at lægge på ikke for dybe sår, *ock hvor en god natur är, behöfws ofta ej annat Läkemedel* (1806).⁶⁵ De friske blade bruges mest, udvortes er de sår-lægende og rensende, f.eks. efter brugen af Spansk flue (1802); knuste blade af *P. major* er blødgørende og fordelende på adskillige slags sår samt på bistik (1825).⁶⁶ Man plejede at binde *groblad, läkeblad* på friske sår, gnidsår, ”sura

ben”, ømme fodder, bylder; saften blev presset i gale hundes og hugormes bid – planten indtog i næsten alle landsdele en ældgammel og uomstridt hædersplads i sårterapien, erstattede i forrige tider næsten vor moderne anti-septik og benyttedes frem til nutiden.⁶⁷ Blade af *P. major* (*läkareblad, läketungå, gröbla*) anvendes til at binde om sår, bullenskab etc., på insektstik; henter materien ud af bylder og betændte steder – den ene side trækker, den anden læger.⁶⁸

Norge: *P. major, grorebлад, läkings-blad*, læger friske sår (ca. 1750),⁶⁹ Planten blev brugt og anvendes stadig i de fleste bygder til at lægge på sår, modne bylder (1762, 1779 o.fl. til 1930); bladribberne fjernes og/eller bladpladen gennemhulles med en nål⁷⁰ – oversiden læger, undersiden trækker.⁷¹ *Läkmoblækji* lagdes på sår og modnede bylder, kledede og trak pus'en ud,⁷² Det bedste sårmiddel var *läkeblekker*; blev man bidt af en hugorm, skulle plantens saft i såret.⁷³ Selv i byerne møder folk endnu hos lægen med groblad på sår (1933).⁷⁴

Finland: *Groblad, grödanblad* på bylder og på åbne sår for at stille blodet, binde såret sammen og uddrage materien; endvidere lagt på erysipelas (sv. Finl.).⁷⁵ – *Sammakonruubo 'grourt'* (1850), *kasakan rouho 'kosakurt'*, herhen? (1850), *laastarilehti* 'plasterblad' (1866), *haavanlehti* 'sårblad' (1906), *sammakkolehti* 'groblad' (1906), *rahvaanlehti* 'almuens blad' (1915), *hikilehti* 'svedblad' (1933).⁷⁶ Anvendes ikke af lapperne.⁷⁷

Færøerne: *Götubraa, lækomsblækkje* bruges som en god lægedomsurt for sår og udvortes skader (ca. 1780).⁷⁸ *Dens [P. major] Kraft til at rense og læge gamle Saar er ... bekjendt for nogle af Indbyggerne, skønt Planten kun sees faa Steader* (1800).⁷⁹ *Götubrá* har så længe man mindes været lagt på især gamle sår.⁸⁰

Island: *Græð(i)sura* (1772 ff.), – *-bladka, götubrá* (1830) – de friske blade af *P. major* heler sår, bylder, mod fodsmærter; den pulviserede rod strøs på gamle og ildelugtende sår.⁸¹

England: *Healing blade* (*P. lanceolata*) lægges på sår (Skotl. 1777),⁸² anbragt i strømperne har planten ry for at kunne lindre foden, når den såres under gangen (ca. 1880).⁸³ Anvendes endnu som lægemiddel for sår, kontusioner etc. (Shetlandsøerne 1947).⁸⁴

Irland: Anvendes i omslag på snitsår (cuts) – jnf. gælisk, irsk *slán lus*, – *lis* 'lægende plante'.⁸⁵

Holland: *P. major*, *kankerbloem*, er god for brystkræft (1644).⁸⁶ Bladene har fra gammel tid været et meget almindeligt sårmiddel, brugt for inflammationer, læsioner, bylder, daktylis (*hondemiesbladeren*; hondemies = fingerbetændelse), erysipelas, børns eksem; den glatte bløde bladsidé læger og den anden ribbede trækker; førstnævnte lægges mod såret, og når det læges, vendes bladet.⁸⁷ Bladene anbringes på ophedede fødder og mindre kvæstelser.⁸⁸ Udvortes applicerig af rod og frø på hæmorroider.⁸⁹ Almindelig brugt på åbne sår og på udslet for at fjerne "ondskaben" (1946).⁹⁰

Frankrig: Regnes for et glimrende sårmiddel. Landboerne fjerner bladenes epidermis og lægger dem på snitsår, ekskorationer o.a. læsioner, som hurtigt læges; er også blodstillende (siden 1500-t.):⁹¹ *herbe au charpentier* 'tømmermandsur', *herbe de la coupure* 'snitsårurt', *herbe de Saint-Joseph* (tømrernes patron), *herba de crapaud* 'svulsturt', dial. *houélha d'estànca sàng*.⁹² Bladsaften gnides på hvepestik.⁹³

Tyskland: Er blevet brugt som styptikum på sår af blodigler.⁹⁴ Bladene af *P. major* og *lanceolata* meget benyttet til at lægge på åbne sår og bylder samt til at gnide ligtorne med; de læger, koler og trækker heden bort (Vestpreussen 1880)⁹⁵ – *hühneraugenwurz* (Bayern 1867ff.),⁹⁶ *wundkraut* (Posen),⁹⁷ *heilwundenkraut* (Rhinl.), *bitzblätter* (v. Oder). Soldater lægger før marchture disse blade under svangen for ikke at pådrage sig fodsår (1897).⁹⁸ Lægges på "steintritt" hård hud på fødderne af folk, der færdes barfodet (Bayern 1922).⁹⁹ Bladene bindes som styptikum på friske sår:

blutsieger (Mittelfranken),¹⁰⁰ eller for at holde dem åbne.¹⁰¹ Den knuste urt på snitsår og insektstik eller inflammationer efter sådanne; unge blades saft koges med svinefedt til en salve på betændete sår (1942),¹⁰² udtræk anbefales til behandlingen af bylder, fistler, ulcus, brandsår, cyclitis.¹⁰³ Af *dornsame* (*P. major*'s frugtstand) laves en grød "treib-aus", der skal kunne trække torne og splinter ud af huden (Bayern).¹⁰⁴ – Tyske sprogør: *Heilblater* (*P. major*) knuses og blandes med usaltet smør eller fløde til omslag på sår (Zips, tidl. Ungarn, nu Czechoslovakiet);¹⁰⁵ Nösnerland (forhen Ungarn, nu rumænsk Transsylvania): *bloderblettchen*, til blatter 'blære, byld', *heilblättchen*, *schneidblätter* (på snitsår), *wundenblättchen*, *amblättchen* – til rhein. am 'pus', *stappmblett* = stopfenblatt, trækker stappm (pus) ud af sår.¹⁰⁶

Svejts: Knuste blade på friske sår *damit keine Maden [maddiker] entstehen* (1804).¹⁰⁷ *Ballablätter* lægges mellem tærne, før strømperne trækkes på, for at undgå brændende hede fødder (og vabler), læger fodsår, f.eks. gnidsår fra træsko.¹⁰⁸ Knuste *spissbletter* (*P. lanceolata*) skal, brugt som kompres, kunne trække træsplinter (spisse) ud af kroppen.¹⁰⁹ Frøene indsnuses for stærk næseblødning.¹¹⁰

Ostrig: Blade af *P. lanceolata* lægges på åbne sår og saften på brandsår; udtræk til badning af bylder og i benbrudssalve (Zillertal).¹¹¹ Til omslag på aft betændte ømme hudpartier – *aflkraut* (Kärnten).

Letland: Bladene lægges på bylder, når de begynder at træde frem, *sie verminderen die Wärme und die Geschwulst*.¹¹²

Estland: Alle slags bylder dækkes gerne med *Plantago*-blade for at de kan læges (1829).¹¹³

Czechoslovakiet: Anvendes på sår og betændelser – *ranocel* 'mirakellæger', *gitrocyl*, *jitrocel* – af jitro til jitriti 'gøre betændt' + cel (cetyl) af celiti 'læge'.¹¹⁴

Balkan: Bladene skal kunne trække pus af sår.¹¹⁵ *P. lanceolata* og *major* er meget benyttede lægeplanter i Serbien, Bosnien og

Herzegovina; bladene lægges på sår af enhver art, de modner abscesser og "blodbylder"; et knust blad lægges med undersiden mod hævelser for at trække pus'en ud; saften af *Plantago* og *Achillea millefolium* (røllike) + lidt salt og alun til badning af betændte øjenlåg (1894).¹¹⁶ *P. major* et sårmiddel i Dalmatien: *folia vulneraria sunt* (ca. 1840).¹¹⁷ Friske blade bredes omhyggeligt ud over kropspartier med hedeudslet (Istrien).¹¹⁸ Bladsaften for tandkødslidelser, roden tygger for tandsmærter (Grækenland).¹¹⁹ – Zigeunerne kender vejbred som styptikum.¹²⁰

Italien: *P. major* et sårmiddel: *Præstat in medicina ad ulceræ et gargarismata ob vim medicam vulnerariam, adstringentem* (ca. 1830).¹²¹

Spanien: *P. Loefflingii* anvendes for slangebid.¹²²

Rusland: *Plantago* sp. og især *P. major* spiller som sårmiddel en stor, måske den største rolle i russisk folkemedicin¹²³ (germansk påvirkning fra folkevandringstiden?). Bladene appliceres på alle slags sår (1771); de blev fra gammel tid og overalt lagt på friske sår (1813).¹²⁴

Også på bylder (1827; kalmukker 1859 *P. media*).¹²⁵ Friskplukkede blade som kølende og smertestillende forbindung på sår, bylder etc. (1869), på snitsår og furunkler (1876). Alle vejbred-arter, friske eller i pulverform, på sår (Kaukasus 1825, 1885; Sibirien 1886).

Ukraine: friske blade på snitsår og bylder, at de hurtigt kan læges (1887); friske eller dampede tørre blade af *P. major* meget alm. brugt til at lægge på rifter o.a. læsioner, bylder, insektstik, erysipelas; saft eller dekokt til sårsvask; den pulvriserede rod strøs i sår; med fedt eller sur fløde til sår- og byldesalve, på opsvulmede hænder med bylder mellem fingrene; *rannyk* – til rana 'sår' (ca. 1940).¹²⁶ Planten nyder stort ry som middel for gale hundes bid. Et grødomslag af planten anbringes så længe, til såret er betændt; det forbindes derafter i flere uger med en salve af roden og en balsam.¹²⁷

Dunet vejbred eller rödkämpar (Plantago media)
ur Johann Georg Sturm, Deutschlands Flora in
Abbildungen, 1796.

USA: Knuste vejbredblade på alle slags sår, evt. for at trække "giften" ud; friskplukkede blade lægges alm. på bistik.¹²⁸ – Bladene koges og blandes med svinefedt til en salve på kraftsår (negre ved Mississippi). – Indianere: Knuste blade, evt. først opvarmet, anvendes som kompres på bylder (Delaware)¹²⁹ og hudlæsioner (Iroquois),¹³⁰ tumores og inflammationer (Meskwaki, Menomini, Forest Potawatomi).¹³¹ Knuste blade af *P. major*, evt. med *Clematis ligusticifolia*, som omslag på kontusioner for at få hævelsen til at svinde eller bylders o.a. inflammationers pus til at bryde frem; hele visne blade gennemvædes med olie og bindes på rifter og sår – stimulerer helingen uden at efterlade ar (Nevada).¹³² Saften smøres på sår (Shinnerock, Long Island). Brandaar behandles med en af *P. major* (Meskwaki). Bladene af *P. major* opblødes i varmt vand og

bindes på læsioner, seneforstrækninger, sår; er også et lindrende og lægende remedium for brand- og skoldsår (Ojibwe).¹³³ Friske blade, smurt med fedt, lægges på betændelser og fornys, så snart bladene er tørre og varme; fint-hakkede blade på bistik og slangebid – indianerne bærer altid nogle blade i lommen for at kunne afbøde virkningen af et slangebid (Ojibwe, Chippewa).¹³⁴ Et bundt blade opvarmes og lægges på fod for at trække torn eller splint ud (Omaha-Ponca).¹³⁵

Planten blev, som så mange andre, brugt til at flytte og fjerne iborede gifttorne eller splinter af kroppen. Operationen var meget simpel. Den bestod i anbringelsen af et let strøg fedt (suet) på et af bladene; dette blev dækket af et andet blad og bundet stramt over tornen eller splinten, som skulle fjernes. Det varede sædvanligvis 10 timer, så kom den til syne ved hudens overflade. Den samme praksis kan også bruges af personer, der tilfældigt har trådt på et rustent som – således undgås faren for blodforgiftning (Californien).¹³⁶

Kanada (indianere): Friske blade af *P. major* som trækplaster på sår, andre kvæstelser, brandsår; omslag af dekokt af vejbrede blomsteraks på langvarige bylder; frøudtræk udvortes på betændelser (Tête-de-Boule).¹³⁷ Friske blade af *P. major* til forbindung af reumatiske fodder – ”trækker det onde ud”; med Mitella repens til omslag på hævelser (Abénakise).¹³⁸

Antillerne: *P. major* koges og dekoktet til badning af cyclitis (Jamaica) og sår i øvrigt (Dominica).¹³⁹

Bolivia: Bladene af *P. major* på sår og bylder; til gurgling af sår i mund og svælg (Ay Mara-indianere).¹⁴⁰

Brasilien: Bladene af en *Plantago* anvendes for øjenbetændelser.

Tibet: Tha-ram (*P. major*) som lægemiddel på ”røde øjne” og keratitis.¹⁴¹

Indien: *P. ovata* tilskrives kølende og lindrende evner, er nyttig ved behandling af inflammationer. De knuste frø med vingær og olie til omslag på reumatiske og podagristeriske hævelser.¹⁴²

Japan: *P. asiatica* hører til Japans mest brugte droger. Lægges på sår og bylder.¹⁴³

Kina: Besynges i kinesernes kanoniske bog *Shi-king* (i. årh. f.Kr.). Blade og rod af *P. major* bruges som astringens i sår, for næseblod, hæmaturia og andre blødninger.¹⁴⁴ – Kineserne i Amsterdam anvender vejbred til sårbehandling: først lægges bladenes ru underside på såret, til det er lægt, et nyt omslag med den glatte overside indad skal sikre en hurtig heling.¹⁴⁵

Ny Zealand: Blade af *P. sp.* til omslag på ulcer, et infus på skold-, brand-, snitsår, bylder; saften på sprukne læber, bylder, brand- og snitsår – renser sårene.¹⁴⁶

Hawaii: De friske blade af flere *Plantago*-arter, bl.a. *P. lanceolata* og *major* (indslæbt ca. 1850) knuses og bruges som omslag; saften smøres på blødende sår som styptikum.

INDHOLDSSTOFFER. FARMAKODYNAMISK DISKUSSION

I betragtning af Plantaginaceae's årtusindårige, internationale anvendelse som sårmiddel er det ejendommeligt, at der hidtil kun er anstillet få farmakologiske og farmakodynamiske undersøgelser. Lige til nutiden har man ment, at vejbred – i modsætning til mange andre af de gamle lægeplanter – ikke indeholder stoffer, som kan legitimere folke-medicinens applikationer. Man kunne højst gå med til, at bladenes saft og slim virkede som et kølende og smertestillende mucilaginosum på læsioner, abscesser, inflammationer etc. Dr. Heinrich Marzell skriver 1938 (*Geschichte und*

Volkskunde der deutschen Heilpflanzen, s. 239): At vejbred-arterne var så værdsat i fortidens lægekunst og stadig nyder et stort ry hos den brede befolkning, er for så vidt besynderligt som man hidtil ikke i disse planter har fundet stoffer, der giver nævneværdige fysiologiske virkninger.

I nutidens skolemedicin spiller *Plantago* ingen rolle, selv homøopatiens gør sparsomt brug heraf (essens af friske planter udvortes for hud- og cellevævsbetændelser).

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at folkemedicinen, som ellers ynder flest mulige ingredienser i samme middel, sjældent nævner vejbred i blanding med andre droger – og ret usandsynligt, at en så gammel og stadig meget almindelig, vidt udbredt praksis altid var nytteløs og udelukkende skyldes overtro og vanetænkning. Den analoge anvendelse som sårmiddel kan ikke blot forklares som litterær udveksling af medicinske erkendelser i nyere tid, idet de enkelte landes oplysninger herom ofte går meget langt tilbage. At megen folke-medicin blev ført med kolonisterne (og planterne) fra land til land, skal ikke undervurderes; Nordamerikas indianere f.eks. kan have lært brugen af vejbred som sårmiddel hos engelske og franske nybyggere. Men velbevandret i empirisk urtemedicin, som indianerne altid var, ville de næppe have fortsat applikationerne i to århundreder, hvis de aldrig med *Plantago* havde opnået visse positive resultater.

Hvorvidt *Plantago* må regnes til de rationelle lægemidler, kan kun definitivt afgøres med farmakologiske undersøgelser og kliniske forsøgsrækker. De hidtil anstillede kemiske analyser gav til dels meget modstridende resultater. Ifølge Otto Gessner (1953),¹⁴⁷ som refererer de nyere arbejder, er der slimstoffer og meget xantofyl i alle organer af *P. lanceolata*, endvidere glykosidet aukubin, men ikke (imod tidligere antagelser) saponin. Skriftrækken Arzneipflanzen nævner 1958¹⁴⁸ aukubinet (identisk med rhinantin) som karakteristisk

for Plantaginaceae; i *P. major* findes helosidet planteose, i *P. lanceolata* enzymerne invertase og emulsin samt løbe, desuden garvestoffer, rhodan, vitamin K; asken er påfaldende rig på kalcium. Andre analyser gav jern, fosforsyre, vitamin A og C, tanninlignende substanser.¹⁴⁹ Gerh. Madaus fandt (1941) i hele *P. major* 12–22 mg vitamin C pr. 100 g, i *P. lanceolata* 13,5–167 mg.¹⁵⁰

At mucilago kan øve en lindrend effekt på såret kropsvæv er velkendt. Men de ovennævnte enzymer spiller muligvis også en rolle, f.eks. ved at lindre eller fjerne ”dødt kød”, således at såret hurtigere heles. Der praktiseres i nutiden netop en enzymatisk nedbrydning af nekrotiseret cellevæv, omend med andre enzymer (trypsin). Om aukubinet ved anvendelsen som mucilaginosum har en ekspektoriserende virkning, vides ikke. Et 10 % dekokt af drogen *P. lanceolata* stimulerede (imod tidligere angivelser) blodets koagulation både in vitro og in vivo; heller ikke her er de(n) aktive substans(er) kendt.

Den sovjetiske forsker Vladimir Filatov har opfundet en metode til fremstilling af medicin ved hjælp af ”biogenetiske stimulanser”; disse substanser dannes i planter (og dyr), når de anbringes under ugunstige vilkår. Indført i en fremmed organisme skal de aktivisere livsprocesserne. Til ekstraktionen af sådanne terapeutika anvendes bl.a. vejbred, burre og sukkerroe, der nogen tid er holdt i mørke eller utsat for Røntgen- og ultraviolette stråler.¹⁵¹ – I USA er fremstillet en officiel salve af pulveriserede tørre *Plantago*-blade plus vaselin. Den havde en inflammationshæmmende effekt, stimulerede epitheliseringen og virkede hurtigt gunstigt på visse former eksem og impetigo.¹⁵²

Folkemedicinens anvendelse af en så ”fortrampet” urt under lidet hygiejniske forhold indebar selvsagt stor risiko for sårets inficerings med f.eks. stivkrampebaciller. Når det ikke synes at have været tilfældet, kan

forklaringen være, at *Plantago* har bakteriostatisk virksomme stoffer (der efter legitimerer andre af vejbrede folkemedicinske applikationer, bl.a. for sygdomme i åndedrætsvejene). E. Freerksen opdagede 1950¹⁵³ under forsøg per os med kaniner, at *P. lanceolata* rummer en substans (måske flere) med klart antibiotisk effekt, der genfandtes aktiv i urinen. To kvindelige sovjetiske forskeres forsøg (publ. 1953) med *Plantago*-ekstrakter viste ingen antibakteriel virkning; derimod havde en ekstrakt af frisk samlede blade, i fortyndingen 1:1, en såvel lægende som blodstillende virkning på udvortes læsioner – des mere, når der (som i folkemedicinen) blev lagt et blad direkte på såret. Den leukokytære migration og de nekrobiotiske ændringer i den omgivende muskulatur blev noget stimuleret. Allerede på behandlingens anden dag kunne noteres en bedre epithelisering, og hyperämiseringen på kontrollsår var svagere.¹⁵⁴

G. Winter (Bonn) kontrollerede *P. major*, *lanceolata* og *media* for antibiotika på tolv sygdomsvækrende bakteriearter, således coli, tyfus, paratyfus, dysenteri, abortus Bang, og resultatet var positivt i alle forsøgsrækker.¹⁵⁵

Tilbage står en endnu ikke anstillet farmakodynamisk undersøgelse af rodten, som nævnes i adskillige af folkemedicinens applikationer – og spørgsmålet, om klorofylet kan spille en rolle.

Klorofyl er et i skolemedicinen forholdsvis nyt terapeutikum. Den første meddelelse om dets bloddannende egenskaber gav E. Bürgi (Bern) 1916,¹⁵⁶ som blev inspireret til sine iagttagelser af Willstätter's arbejder (1916ff.) om klorofylets nære kemiske slægtskab med hæmoglobinet. Bürgi fandt, at klorofyl, indtaget oralt, stimulerer hæmoglobindannelsen, hvilket bekräftedes af adskillige forskere. Under studiet af klorofylets virkninger opdagede han siden dets granulationsfremmende og epitheliserende effekt på sår. Han kunne i friske sår fastslå, at en kombination af klorofyl

og blodfarvestof bevirkede en stærk aktivisering. Hæmoglobin og dets nedbrydningsprodukter hæmatoporfyrin og bilirubin har forøvrigt ligeledes en lægende virkning på sår.¹⁵⁷ En amerikansk læge Gruskin offentliggjorde i 1940 positive resultater af sårbehandling af 1200 patienter med en klorofylsalve.¹⁵⁸

Smith og Livingstone beretter 1943¹⁵⁹ om dyreforsøg med vandopløste klorofylpræparer; hos 2/3 af de behandlede dyr blev noteret en ca. 25 % kortere lægetid. Selv sår inficeret med *Streptococcus aureus* og *Staphylococcus hemolyticus* viste en kortere helingstid hos 67 % af dyrene. W. F. Bowers offentliggør 1947¹⁶⁰ meget lovende resultater i 400 tilfælde; navnlig inficerede sår og bylder reagerede positivt på behandlingen med en 10 % vandopløst klorofyl. E. B. Carpentier beretter ligeledes (1949)¹⁶¹ om en lang række tilfælde, hvor sår og bylder, der ikke lod sig læge med gængse metoder, blev gunstigt påvirket af en 1 % klorofylopløsning (der havde en bedre virkning end en salve med klorofyl). Bowers og Carpentier fandt også, at fugtige klorofylomslag i sådanne tilfælde var bedre end forbinding med penicillin.

Det er i de seneste år ofte blevet diskuteret, hvorvidt klorofylbehandlingen har en bakteriostatisk effekt. Men en række nyere undersøgelser viser en klar og specifik virkning af vandopløst klorofyl på mange mikroorganismer. Navnlig amerikanske arbejder understreger den særliges gode virkning ved behandlingen af forskellige abscesser.¹⁶²

O. Priessnitz omtaler 1950¹⁶³ det vandopløste klorofyls granulationsfremmende virkning på mindre sår, brandsår, ulcis cruris, impetigo contagiosa, ulcerøse eksemmer, betændte sår og åbne bylder. Med en klorofylsalve kunne F. O. W. Meyer¹⁶⁴ læge ulcus cruris, brandsår og gamle bylder, der forgæves var blevet behandlet med andre midler. Der er videre blevet opnået meget gode resultater med vandopløst klorofyl og klorofylsalver i et stort klinisk materiale med abscesser på underekstremiteterne.¹⁶⁵

*Plantago major. Hicyt Wegrich.**Plantago minor. Spis wegrich 4*

Glat vejbred eller groblad (*Plantago major*) (ovan) och lancebladet vejbred eller svartkämper (*P. lanceolata*) (t.h), ur Christian Egenolff; *Herbarum, arbūm, fruticūm, frumentorū ac leguminēm, Frankfurt, 1546.*

Rapporter fra forskellige farmaceutiske firmaer beretter om resultater med vandoploste klorofylpræparerater på kronisk sinuitis, hæmorroider, kløende udslet, øjenlågs- og hornhindebetændelse.¹⁶⁶ Brandsår reagerer særlig godt på klorofylbehandlingen.¹⁶⁷

Det turde være hævet over al tvivl, at en ikke ringe part af folkemedicinen beror på empiri. Den ældste sårterapi lagde gronne og helst kødfulde blade af visse planter på sår af enhver art. Gang på gang fremhæves det, at bladene først skal knuses, d.v.s. at klorofylet, løst fra cellevævet, kan komme i direkte kontakt med lesionen.

Det meget store antal kliniske prøver, som bekræftede klorofylets eller dets forvandlingsprodukters sårlægende (granulationsfremmende, epitheldannende) effekt, lader os erkende, at bladgrøntet har en vævspostiv virkning. Spørgsmålet er da, hvilke(n)

substans(er) der er udslaggivende, og om der samtidig sker en antibiotisk effekt.

De farmakodynamiske processer efter klorofyl-appliceringen kan imidlertid ikke kritisk vurderes ud fra et enkelt aspekt. Medens såret heles samvirker mange faktorer – granulationen og epitheliseringen danner én gruppe, angrebet på sårets patogene mikroorganismer en anden. Bowers mener, at klorofylets tilsyneladende bakteriostatiske virkning må skyldes en stimulering af sårets nærmeste celler – altså opfattes som kroppens repressive reaktion, der understøttes af klorofylets granulationsfremmende virkning. Men så længe vor viden om klorofylets bakteriostatiske effekt endnu er problematisk, må dets positive indflydelse på sår snarere tilskrives en særlig, endnu ukendt påvirkning af vævets vækst.

At blade af vejbred særlig ofte blev valgt, skyldes vel erfaringer for, at disse planter

egnede sig bedst. Måske indeholder *Plantago* en særlig gunstig kombination af klorofyl med antibiotika, vitaminer, enzymer o.s.v., måske artsspecifikke substanser. Her bør anstilles eksakte forsøg.

LITTERATURHENVISNINGER OG NOTER

- 1 Om *P. lanceolata* som anthropokorfy, se Jesen, Knud & Lind, Jens, 1922–23, *Det danske markukruds Historie*, København, s. 366f.
- 2 Kalm, Pehr, 1937, *Peter Kalm's travels in North America*, New York, s. 64.
- 3 *The Papyrus Ebers*, 1937, ed. B. Ebbell, København, s. 82 (porre, selleri), 85 (tamarisk) m.fl.
- 4 Reichborn-Kjennerud, I., 1933, *Vår gamle trolldomsmedisin II*, Oslo, s. 129ff.
- 5 Oefele, J. von, 1894, *Angebliche Practica d. Bartholomäus von Salerno*, Bad Neuenahr, s. 97–99.
- 6 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Vårefolkemedicinske lægeurter*, Christiania, s. 88.
- 7 Höfler, M., 1908, *Volksmedizinische Botanik der Germanen*, Wien, s. 15.
- 8 Ibid., s. 19, 23.
- 9 *Die Propyläen* 5, 1908, s. 521f. (M. Höfler).
- 10 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 332; Storms, G., 1948, *Anglo-Saxon Magic*, Haag.
- 11 Rolland, E., 1912, *Flore populaire IX*, Paris, s. 91; *Zeitschrift für rhein. und westfäl. Volkskunde* 10, 1914, s. 187.
- 12 Rolland [note 11], s. 89f., 95.
- 13 *Tilskueren for Landvæsenet* I, 1798, København, s. 259.
- 14 Hoops, Johs., 1905, *Waldbäume und Kulturpflanzen im germ. Altertum*, Strassburg, s. 66.
- 15 Heide, F., 1955, *Bidrag til de folkelige Plantenavnens Systematik II*, København, s. 22–26.
- 16 Marzell, Heinrich, 1925, *Die Pflanzen im Volksleben*, Jena, s. 59.
- 17 Lange, Johan, 1960, *Ordbog over Danmarks Plantenavn II*, København, s. 272.
- 18 Lyttkens, Aug., 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 182, 184, 1650 (1538ff.), som botanisk slægtsnavn fra 1792 (siden ofte kun *gro*). Reichborn-Kjennerud [note 6], s. 87: 1766ff., N.Norge; Lange, [note 17], s. 279: Thott 8° 254 III, 183, tilføjet i 1700-t., *Pharm. Dan.*, 1772 (folia plantaginis).
- 19 Vide, Sten-Bertil, 1954, i *Scandinavia et fennougrica* (festskrift til Björn Collinder), s. 344f.
- 20 Heukels, H., 1907, *Woordenboek d. Nederlandsche Volksnamen van Planten*, Amsterdam, s. 187; Franke D., & Ploeg, D. T. E. von d., 1955, *Plantenammen yn Fryslân*, Ljouwert, s. 100.
- 21 Lyttkens [note 18]; *Västerbotten*, 1926, s. 248.
- 22 Lange [note 17], s. 278.
- 23 Reichborn-Kjennerud [note 6], s. 87.
- 24 Skr. medd. af dr. Heinrich Marzell, sml. hans værk *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* I, 1943, Leipzig, s. 87f. (*Achillea*), 253 (*Anagallis*).
- 25 Heukels [note 19a].
- 26 Earle, John, 1880, *English Plant-Names*, Oxford, s. 25; Britten, J. & Holland, Rob., 1878–86, *A Dictionary of English Plant-Names*, London, s. 702.
- 27 Britten-Holland [note 26], s. 435.
- 28 Ibid., s. 249, 592.
- 29 Thompson, R. Campbell, 1949, *A Dictionary of Assyrian Botany*, London, s. 26f.
- 30 *Corpus medicorum latinorum* 4, 1927, Lipsiae, s. 22ff.
- 31 Pfeiffer, F., 1863, *Arzneibücher*, Wien, s. 142.
- 32 Magnus, Albertus, 1867, *De vegetabilibus VII*, ed. E. Meyer & C. Jessen, Berlin, s. 369.
- 33 *Völsungasaga*, 1865, ed. Sophus Bugge, Christiania, s. 97.
- 34 Klemming, P. G., 1883–86, *Läke- och örteböcker från Sveriges medeltid*, Stockholm, s. 24, 215, 239.
- 35 Gislason, K., 1860, *Fire og fyretve ... Prøver af oldnordisk Sprog og Literatur*, København, s. 470f.

- 36 *Codex Arnamagn.* 434 a 12°, ed. *Kgl. Vid. Selsk. Skr.*, 6. rk. hist. og filosof. afd. VI, 4, 1907, s. 376.
- 37 Larsen, H., 1931, *An old Icelandic medical miscellany*, Oslo, s. 128.
- 38 Saaby, Viggo, 1886, *Det arnamagnæanske håndskrift 187 8°*, København, s. 62, 67.
- 39 Harpestræng, H., 1917, *Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Kogebøger*, ed. Mar. Kristen-sen, København, s. 12f., 108, 206f., 248f.
- 40 Harpestræng, H., 1936, *Liber Herbarum*, ed. Paul Hauberg, København, s. 104f., 147; der tilføjes, at Avicenna (930–1037) så en kvæstet slange lægge vejbred på sine sår.
- 41 *Ny kgl. Saml.* 3457.8°, 149r.
- 42 Høeg, Eiler, 1934, *Licent. med. Johann Valentin Wille*, København, s. 72.
- 43 Olavius, O., 1787, *Oeconomisk-physisk beskrivelse over Schagen Kiøbstad og Sogn*, København, s. 113.
- 44 Rafn, C. G., 1796, *Danmarks og Holsteens Flora* I, København, s. 641, 643.
- 45 Skougaard, P. N., 1804, *Beskrivelse over Bornholm*, København, s. 38.
- 46 Hornemann, J. W., 1806, *Forsøg til en dansk øeconomisk Plantelære*, København, s. 138.
- 47 Medd. af C. A. Thyregod til E. Rostrup; sml. Strange, Helene, 1945, *IMødrenes Spor*, København, s. 189.
- 48 *Skattegraveren V*, Kolding, s. 1888, s. 72; XII, 1889, s. 39.
- 49 *Flora og Fauna*, 1894, s. III.
- 50 Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 244, 313.
- 51 Hansen, H. P., 1943, *Kluge Folk II*, København, s. 229.
- 52 *Tidsskr. f. hist. Botanik I*, 1921, s. 248f. – også om blade af følfod, burre, hyld.
- 53 *Fra Holbæk Amt*, 1923, s. 186: Graves, Karoline, 1921, Ved Halleby Aa, København, s. 186, jnf. Tang Kristensen [note 48], s. 214.
- 54 *Skattegraveren XII*, 1889, Kolding, s. 157 (Sal-ling); forvasket til *vejbølle*, -blade om *P. lan-ceolata*: Lange [note 17], s. 277 (Loll, Sj.).
- 55 Isager, Kr., 1905, i *Bibliotek for Læger*, s. 369.
- 56 Dansk Folkemindesamling 1906/23: 1753 Ørum, Viborg amt, 2058 (Skanderborg), 2390 (Lunderskov), 2224 (Taaning), 1042 (Kværn-drup).
- 57 Medd. bot.gartner Axel Lange ca. 1940.
- 58 Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folke-minder om Planter*, Odense, s. 115; *Fynsk Hjem-stavn*, 1939, s. 45.; medd. ca. 1940 af lærer i V. Hæsing til Axel Lange.
- 59 Jessen-Lind [note 1], s. 369.
- 60 Medd. fra fru Kirstine Andersen, Nr. Næraa pr. Skamby 1948.
- 61 Dansk Folkemindesamling 1906/23: 625 (Mag-leby).
- 62 Klemming [note 32] (1500-t.).
- 63 Linné, Carl von, 1950–51 [1747], *Herbationes Upsalienses I. Herbationerna* (Svenska Linne-Sällskapets årsskrift), Uppsala, s. 39.
- 64 Linné, Carl von, 1910, *Linné's botaniske "Præ-lectiones privatisimæ"* på Hammarby 1770 (Martin Vahls handskrift) (Bergens Museums Aar-bok, nr. 1), Bergen, s. 22 – jnf. *Linné-Sällskapets årsskr. 1950–51*, 1951, s. 39.
- 65 Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciae II*, Lund, s. 522.
- 66 Palmstruch, J. W. & Wahlenberg, G., 1825, *Svensk botanik IX*, Stockholm; Bergmark, Matts, 1961, *Vallört och vitlök*, Stockholm, s. 156.
- 67 *Västsvensk forntron och folksed*, 1923, Göteborg, s. 195f., Tillhagen, Carl-Herman, 1958, *Folklig läkekonst*, Stockholm, s. 237, 251, 265, 276; også blade af kål, el, syren, tobak.
- 68 *Festskr. til H. F. Feilberg*, 1911, København, s. 712; *Västerbotten*, 1926, s. 269; *Ångermanland-Medelpad*, 1935, s. 46; Gustavson, Herbert, 1947, *Gotländska växtnamn*, Visby, s. 6.
- 69 *Nytt Mag. f. Naturvidenskapene* 80, 1939, s. 102; *Blyttia* 8, 1950, s. III.
- 70 Storaker, Joh. Th., 1932, *Sygdom og Forgjørelse i den norske Folketro*, Oslo, s. 47; Reich-born-Kjennerud [note 6], s. 87f. og sm. Forf., 1930, *Den gamle Urtegaard*, Sarpsborg, s. 24. Fol. digitalis som trækplaster på bylder el.

- (forhen) med fontanelle til at øge pusafsondringen, men blev denne for stærk, lagdes *Plantago* nærmest bylden (Reichborn-Kjennerud [note 6], s. 86).
- 71 Schübler, F. C., 1885, *Norges Væxtrige* I, Christiania, s. 602.
- 72 Quisling, N. A., 1918, *Overtroiske Kure og Folkemedicin i Norge*, Christiania, s. 42.
- 73 Hult, Ruth, 1937, *Østfoldminne*, Oslo, s. 68.
- 74 Reichborn-Kjennerud [note 4] II, s. 130.
- 75 *Hembygden* II, 1911, s. 149; Landtman, Gunnar, 1925, "Växtlighetsriter", *Finlands sv. folkdiktning* VII, Helsingfors, 2, s. 254; *Finlands sv. folkdiktning* VII. 5. *Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 42, 330; Tillhagen [note 65], s. 259.
- 76 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 271ff.
- 77 Qvigstad, J., 1932, *Lappische Heilkunde*, Oslo.
- 78 Svabo, Jens Chr., 1959, *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*, København, s. 153.
- 79 Landt, Jørgen, 1800, *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*, København, s. 180.
- 80 Rasmussen, R. K., 1959, *Gomul fóroysk heimarað*, Tórshavn, s. 94.
- 81 Hjaltalin, O. J., 1830, *Islendzk Grasafreði*, Kaupmannahöfn, s. 122; Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 173; Schübler [note 69], s. 601; Jónasson's håndskr. samling af isl. folkeminder i Dansk Folkemindesaml. 1918/7 og 1918/III–IV, nr. 2186, 2344.
- 82 Lightfoot, John, 1777, *Flora Scotia* II, London, s. 1089.
- 83 Britten-Holland [note 24], s. 249.
- 84 Grigson [note 10], s. 331f.
- 85 Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend II, 1950, New York, s. 873; Cameron, John, 1883, *Gaelic Names of Plants*, Edinburgh & London, s. 58; Grigson [note 10], s. 331.
- 86 Dodonaeus, R., 1644, *Herbarius off cruydtboek*, Antwerpen, s. 149.
- 87 Andel, M. A. van, 1909, *Volksgeneeskunst in Nederland*, Utrecht, s. 123, 343, 349, 377, 388, 429f.; Ven, D. J. v. d., 1916, *Bloemen*, Amsterdam, s. 188; Waringa, N. J., 1952, *Fryske plantlore*, Ljouwert, s. 78 (Friesl., 1932, 1934).
- 88 Paque, E., 1896, *De vlaamsche volksnamen der planten*, Namen, s. 122, 538.
- 89 Andel [note 84], s. 267.
- 90 Uittien, H., 1946, *De Volksnamen van onze planten*, Zutphen, s. 51.
- 91 Beauquier, Ch., 1910, *Faune et flore populaires de la Franche-Comté* II, Paris, s. 289; Correvon, Henry, 1917, *Plantes et Santé*, Paris, s. 225.
- 92 Rolland [note 11], s. 88, 94. Analoge navne til Achillea: *Sprog og Kultur* XX, 1956, s. 87.
- 93 Beauquier [note 88].
- 94 Höfler [note 7], s. 15.
- 95 Treichel, A., 1880, i *Schriften d. Naturforsch. Gesellschaft zu Danzig*, n. f. 5, s. 5, jnf. Höfler [note 7], s. 21.
- 96 Neidhart, Fr. X., 1867, i 19. *Bericht d. Naturhist. Ver. in Augsburg*, s. 47. Eller rødderne skulle opgraves en fredag v. tiltagende måne og bæres i strømperne, til de blev tørre, da ville ligtorne også forsvinde (ibid.).
- 97 Bothe, H., 1928, i *Abhandl. und Ber. d. Naturwiss. Abt. d. Grenzmärk. Gesellsch. z. Erforsch. und Pflege d. Heimat* 3, s. 5.
- 98 Pieper, Rich., 1897, *Volksbotanik*, Gumbinnen, s. 291.
- 99 Brunner, Johann, 1922, *Heimatbuch des Bezirk-amtes Cham*, München, s. 89.
- 100 Medd. 1957 af dr. H. Marzell, Gunzenhausen m. de øvrige ikke-dokum. navne.
- 101 Huntemann, J., 1931, *Die plattdeutschen Namen* ..., Oldenburg, s. 58.
- 102 Heidt, Karl, 1942, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheim. Heilpfl. in d. Volksmedizin*, Giessen, s. 94.
- 103 Marzell, H., 1935, *Neues Illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 287; Niessen, J., 1937, *Rheinische Volksbotanik* II, Berlin, s. 86, 89.
- 104 Marzell, H., 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 148, 159f.; af et oprind. empirisk

- middel blev et overtroisk: plukket Osvaldsdag (5. aug.) skal ét frø indtaget kunne fået fremmedlegeme til at træde ud af kroppen: Fischer, Herm., 1904–36, *Schwäbisches Wörterbuch* 5, Tübingen, s. 629; 6, s. 1759, 1770.
- 105 Gréb, Jul., 1943, *Zipser Volksfianzen*, Kesmark, her efter ms.
- 106 Krauss, Friedr., 1943, *Nösnerländ. Pflanzennamen*, Beszterce-Bistritz, s. 415, 417f.
- 107 Wartmann, B., 1864, *Beiträge z. St. Gallischen Volksbotanik*, Wien, s. 29.
- 108 Schweiz. Archiv für Volkskunde 8, 1904, s. 150; 42, 1945, s. 206 (fr. Schw.); 45, 1948, s. 93; Kummer, Bernh., 1953, *Schaffhauser Volksbotanik* I, Schaffhausen, s. 38. Urten lægges også ml. køernes klovjern og klov for at hindre eller læge gnidsår: Rolland [note 11], s. 89, 263.
- 109 Schweizerisches Idiotikon 5, 1885, Frauenfeld, s. 186.
- 110 Manz, Werner, 1916, *Volksbrauch und Volksglæube* ..., Basel, s. 70.
- 111 Fossel, Viktor, 1957, *Volksmedizin und medizin. Aberglaube in Steiermark*, Graz, s. 148, 155f., 161; Hupfauf, E., 1957, *Zillertaler Volksmedizin*, Innsbruck, s. 31.
- 112 Alksnis, J., 1894, i *Historische Studien aus d. pharmakolog. Institute d. Kaiserl. Univ. Dorpat V*, s. 217.
- 113 Luce, J. W. L. von, 1829, *Heilmittel d. Esthen auf d. Insel Oesel*, Pernau, s. 14.
- 114 Wallmén, Olof, 1954, *Alte tschechische Pflanzennamen und Rezepte in Botanicon Dorstens*, Uppsala, s. 54f.; Machek, Václav, 1954, *Ceská a slovenská jména rostlin*, Praha, s. 218.
- 115 Balkan-Archiv II, 1926, s. 222.
- 116 Wissenschaftliche Mittheil. aus Bosnien und d. Hercegovina II, 1894, s. 382, 430, 443f.
- 117 Visiani, Rob. de, 1842–52, *Flora Dalmatica* II, Lipsiae, s. 1.
- 118 Hovorka, O. von & Kronfeld, A., 1908, *Vergleichende Volksmedizin* I, Stuttgart, s. 445.
- 119 Dictionary [note 85].
- 120 Journal of the Gipsy Lore Soc. 3, 1909–10, s. 29.
- 121 Bertolani, Antonio, 1833–54, *Flora Italica* II, Bononiæ, s. 156.
- 122 Dragendorff, G., 1898, *Die Heilpflanzen d. verschied. Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 618f.
- 123 Henvisninger til russisksprog. litt. delvis benyttet i det flg.: *Historische* [note 109] I, 1889, s. 226f.
- 124 Richter, W. M., 1813, *Geschichte d. Medizin in Russland* I, Moskva, s. 112.
- 125 Krebel, Rud., 1858, *Volksmedizin und Volksmittel verschied. Völkerstämme Russlands*, Leipzig, s. 174f, 180.
- 126 Ossadcha-Janata, Natalia, 1952, *Herbs Used in Ukrainian Folk Medicine*, New York, s. 63, 81.
- 127 Hovorka & Kronfeld [note 115] II, 1909, s. 427, jnf. note 68.
- 128 Bergen, Fanny D., 1899, *Animal and Plant Lore*, Boston, s. 114; *The Dispensatory of the United States of America* 24 ed., 1947, Philadelphia.
- 129 Tantaquidgeon, Gladys, 1942, *A Study of Delaware Indian Medicine Practice and Folk Beliefs*, Harrisburg, s. 31, 65.
- 130 Fenton, Wm. N., 1942, *Contacts between Iroquois Herbalism and Colonial Medicine* (Smithson. rep. for 1941), Washington, s. 525.
- 131 Smith, Huron H., 1928, *Ethnobotany of the Meskwaki Indians*, Milwaukee, s. 235; sm. Forf., 1933, *Ethnobot. of the Forest Potawatomi Indians*, Milwaukee, s. 71.
- 132 Train, Percy, Henrichs, James R. & Archer, W. Andrew, 1957, *Medicinal uses of plants by Indian tribes of Nevada*, Lawrence, s. 39, 79f.; derudover nævnes kun to udvortes applikationer, begge m. dekolt på roden.
- 133 Smith, Huron H., 1932, *Ethnobotany of the Ojibwe Indians*, Milwaukee, s. 380f., 431; at bladene har en vis effekt, bekræftes af forf.: *en slemt lederet hånd svulmede voldsomt op og blev lagt ved simpelthen at binde vejbredblade om den* (ibid.).
- 134 Smith, ??? [note 130]; Densmore, Frances, 1928, i *44th ann. rep. of the Bur. of Amer. Ethnology*, s. 348f., 353, 376, 431; m. tilfælde hvor midlet hjalp. Planten bæres også som amulet mod slangebid (ibid.).

- 135 Gilmore, Melvin R., 1919, i *33th ann. rep. Bur. Amer. Ethn.*, s. 115.
- 136 Romero, John Bruno, 1954, *The Botanical Lore of the Californian Indians*, New York, s. 16f.
- 137 Rousseau, Jacq. & Raymond, Marcel, 1945, *Études ethnobotaniques Québécoises*, Montréal, s. 98, 130.
- 138 Rousseau, Jacq., 1947, i *Les Archives de Folklore* 2, s. 155, 172f.
- 139 *Webbia* XII, 1957, s. 609.
- 140 *Webbia* XVI, 1959, s. 84.
- 141 Burang, Th., 1957, *Tibetische Heilkunde*, Bern, s. 84.
- 142 Dymock, Wm., Warden, C. J. & Hooper, D., 1889, *Pharmacographia Indica* III, Karachi, s. 126.
- 143 Ischimura, T., 1932, *Important Medicinal Plants of Japan*, Tokyo; *Die deutsche Heilpflanze* 7, 1941, s. 41.
- 144 Stuart, G. A., 1911, *Chinese Materia Medica. Vegetable Kingdom*, Shanghai, s. 335.
- 145 *Levene Natuur* 41, 1936, s. 92.
- 146 *Economic Botany* 15, 1961, s. 6.
- 147 Gessner, Otto, ~1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 600f, m. kildehenvisn.
- 148 Auster, Fritz & Schäfer, Johanna, 1958, *Arzneipflanzen* 19. Lieferung, Leipzig, s. 16, m. kildehenvisn.
- 149 Amer. *Journal of Pharm.*, 1950; Winkelmann, W., 1951, *Die Wirkstoffe unserer Heilpflanzen*, Freiburg, s. 116.
- 150 Hörmann, Bernh., 1941, *Unsere natürlichen Vitamin-C-Spender*, München, s. 33.
- 151 Trutnev, Vasily, 1957 (særtryk), *Medicines derived from plants*, ORT, s. 5f.
- 152 Hewe, Nils, 1953, *Nöjsamt, sällsamt, nyttosamt om våra växter*, Stockholm, s. 79.
- 153 *Naturwissenschaften* 37, 1950, s. 564.
- 154 Auster & Schäfer [note 148], s. 20–22 (m. litt. henv.); tyske forsøg 1933 og 1939 med saft og dekokt viste ingen styptisk effekt (ebd.).
- 155 Winter, G., 1954, *Die Heilpflanzen des Matthiolius* (1611) gegen Infektionen d. Harnwege und Verunreinigung d. Wunden bzw. zur Förderung d. Wundheilung im Lichte der Antibiotikaforschung, Köln, s. 27.
- 156 *Korrespondenzblatt Schweiz. Ärzte*, 1916, s. 449, 922.
- 157 *Schweiz. Medizin. Wochenschr.*, 1942, nr. 8; *Umschau*, 1942, s. 384. Det schweiziske serum-institut har fremstillet en salve med blodfarvestof og bladgrønt (ibid.).
- 158 *Pharmacy International* 7, 1953, s. 31f.
- 159 Amer. *Journ. of Surgery*, n. s. 62, ÅR, s. 358ff.
- 160 Ibid., 73, ÅR, s. 37ff.
- 161 Ibid., 77, ÅR, s. 167ff.
- 162 Ibid., 75, 1948, s. 562ff.
- 163 *Der Krankenhausarzt* 23, ÅR, 4, s. 181, jnf. *Pharm. Internat.* 5, 1951, s. 34.
- 164 *Pharmaz. Zentralhalle* 2, 1940, s. 39.
- 165 *Medizin. Klinik* 20, 1952, s. 597ff.
- 166 Vogel, Hans, 1954, *Das Chlorophyll in Medizin und Kosmetik*, Nürnberg, s. 18.
- 167 *American Journal of Surg.* 70, 1945, s. 58ff.

VIBEFEDT (*PINGUICULA*) I FOLKEMEDICINEN

Navnet *vibefedt* til moseplanten *Pinguicula vulgaris* optræder første gang literært i Simon Paulli's *Flora Danica* 1648 s. 320 ("Vibe-Fit"), som forklarer: *aff den aarsag at den baade er feed, naar man føler paa den, saa ogsaa fordi den voxer paa de Steder, som Viberne gierne lader sig finde.* Et andet dætidigt navn *smørrod* fik planten *fordi den er saa feed som Smør*. Det botaniske slægtsnavn skyldes ligeledes de slimede og ligesom fedtglinsende blade (dim. af pinguis 'fed' – sml. pingvin). Fra nutiden stammer *gåsefedt(e)urt* på Falster,¹ hvoriugt er noteret en lang række parallelnavne i europæiske sprog.²

Skønt de gamle på mange måder havde et intimt forhold til planteverdenen, tyder intet på, at man i oldtid og middelalder havde opdaget visse planters carnivore (kødædende) levevis. Var det tilfældet, ville man utvivlsomt have tillagt disse vækster mirakuløse egenskaber, som det gjaldt alt andet usædvanligt i naturen.³ Vore tre carnivore planter *Pinguicula*, *Drosera* (soldug) og *Utricularia* (blærerod) nævnes slet ikke af antikens forfattere, ej heller af "den tyske botaniks fædre" Brunfels, Bock og Fuchs. Det samme gælder de ældste danske lægebøger⁴ og årsagen er vel ganske simpelt den, at urtebogsforfatterne ikke fandt dem omtalt i de klassiske kildeskrifter. Urtebøgerne fra 1600- og 1700-tallet ofrer dem heller ikke større opmærksomhed. Først

i slutningen af 1700-tallet iagttog botanikere, at disse planter fanger insekter o.a. smådyr for at opsuge deres næringssafter. Herba *Pinguiculae vulgaris* er anført i *Pharmacopoea Danica* 1772 s. 45.

De ældre forfattere, bl.a. Simon Paulli, karakteriserer *Pinguiculas* smag som skarp, bitter, adstringerende, men bemærker intet om, at den skulle være brændende og ætsende. I nyere tid har almuen forstået at udnytte bladenes fordøjende slim; tyske bønder lagde planterne i vand og brugtebagefter dette vand til at mørne friskslagtet eller sejt kød.⁵ I Frankrig,⁶ Tyskland,⁷ England-Skotland, men navnlig i de skandinaviske lande incl. Færøerne og Island (men ikke Danmark) har det været en almindelig praksis at lægge vibefedt-blade i mælk for at få den til at koagulere (skille, løbe sammen) eller gøre den tyk. Resultatet blev den såkaldte *tette-, tärmjolk*, hvorom Johan Paulli i sin *Dansk Oeconomisk Urte-Bog* 1761 s. 303f. skriver, at den er *stærk i Brug og uge-meen behagelig i Smag*. Om dette mælkprodukt foreligger der en omfangsrig litteratur.⁸ Anvendelsen som primitiv løbe⁹ beroede på, at de æggehvidenedbrydende enzymer, som dannes i bladene, udfaldede østestoffet. Opdagelsen af denne effekt er rimeligvis sket ad empirisk vej, idet man har forsøgt med mange forskellige vækster; ifølge et østrigsk sagn var vibefedt, 's *verfluachis Kraut*, før i tiden et

Almindelig vibefedt eller tåtört (*Pinguicula vulgaris*), ur C. A. M. Lindman, *Nordens flora*, 1917.

glimrende kvægfoder – når kørne åd dens blade, gav de en i den grad fed mælk, at hyrderne til sidst ikke kunne nå at behandle fløden, hvorfor de forbandede urten og mælkerigeligheden ophørte.¹⁰ Signaturlæren kan altså også have spillet en rolle (de fedtede blade!), jnf. nedenfor. Af folkelige tilnavne med direkte relation til anvendelsen som primitiv løbe anføres nogle eksempler:

no.¹¹ *mjelke-, mjeltekors* (kærnestavskiven – "plaskeren" – havde ofte korsform), *tettegræs*, *kjæsegræs* (præfix = ost)

sv.¹² *tätgräs*, *-nacke*, *-ört*

fi.¹³ *piimä ruoho*'sur- el. tykmælks-urt' *mai-toruoho* 'mælkurt'

færo.¹⁴ *undirlövugreas* (1781) *undolovagreas* (1800)¹⁵ *undirlögugras* (1908)¹⁶ *dens ... navn* betyder løbe som sættes på Melk – leggja undir 'oplagt mælk'.

isl.¹⁷ *lifagrás* – af *lif*, plur. *lifiar* 'osteløbe' *kásis-*, *kásirgras* (præfix = osteløbe) *hleypisgras* – *hleypa* 'få mælk til at oste'

ty.¹⁸ *butterwecke* 'smørvækker' (bayer. Schwaben)

eng.¹⁹ *thickening grass*, *earning-grass* – *erning* < curling 'få mælk til at løbe sammen' *yirning*, *ekkel-girse* (Orkney- og Shetlandsøerne), *steep-grass*, -*wort* (Irl.; *steep* 'dyppe, nedsnænke')

gælisk²⁰ *badan measgan* 'smør-mixer'; *badan* 'lille (blad) dusk' + *measgan* 'lille smørfad' el. til *measg* 'blande, røre', *uachdar* 'fløde', *lus a bhainne* (højskotsk, 'mælketur')²¹

fr.²² *caya-lach* < *caille-lait* 'mælkeløbe'; *cailler* 'få til at koagulere'; *caille* 'tykmælk, skorost'.

En række andre navne med fedt eller smør som præfix – således eng. *butterwort*, -*root*²³ (1690ff.), ty. *butterkraut* -*wurz*, *fettkraut*, holl. *boterwortel*, sv. *smörört* – kan dog lige så vel skyldes plantens fedtglimsende blade. Svejtsiske bønder tror, at når kørne æder denne plante, får smørret en smuk gul farve, og kalder den derfor *aenkeli*, *moos-anken*, *ankenblümli* – af *anke* 'smør'.²⁴ På Hebriderne (Colonsay) har man tillagt planten heksefordrivende kræfter; æder kørne den, er de sikret mod elverskud (elf-arrows) og smørret af disse køers mælk er også et apotropæum. For at værne mælk og smør, som onde magter i særlig grad efterstræbte, gned man yveret med denne plante.²⁵

På fårene havde vibefedt (og soldug) derimod en højst skadelig virkning, mente bønderne. Det er en gammel opfattelse, at hvis får æder disse vækster "før mikkeldag", får de igler i leveren (ikter, *Distomun hepaticum*); det nævnes herhjemme først af O. Borch i *Acta Medica & Philosophica Hafniensis* IV (1677), 162f., og gentages af mange senere forfattere – i udlandet først nævnt hos Camerarius, *Hortus medicus und Icones accurata* (Franfurt 1588), s. 125, 142. Linné skriver om det fra Lapland 1737²⁶ og Sverige 1755,²⁷ pastor Strøm fra Norge 1762.²⁸ I Frankrig har man betragtet vibefedt som giftig for får og kaldt den *tue-brébis* 'fåredød'²⁹

jnf. eng. *sheep-root, rot-grass*; gav fårene *the rot*, iktesygen (Distomatosis).³⁰ Herhjemme blev navnet *iglegræs, iler* brugt over det meste af Jylland og er noteret så sent som 1943.³¹

Den biologiske forklaring er næppe de insektædende planters giftvirkning på fårene. I ældre tid græssede får ofte på sure, udrænede enge og moser, hvor et af ”iglernes” udviklingsstadier holder til. Iktesygen hærgede navnlig i Mellemeuropa; epizootier kunne dræbe millioner af får og umuliggøre fårehold.³² Navnet *iglegræs* blev forøvrigt hæftet på andre eng- og moseplanter, således *Pedicularis* (troldurt), *Menyanthes* (bukkeblad), *Narthecium* (benbræk), *Ranunculus reptans*, *Juncus* sp. (siv) m.fl.³³

Vibefedt-planten er inden for folkemedicinen navnlig blevet anvendt til at læge sår og forskellige hudlidelser. I overensstemmelse hermed fik den tillagt navnet *sanikel* (af sanare ’læge’) ligesom den ældgamle sårlægeplante *Sanicula europaea*.³⁴ I Paulli’s *Flora Danica* 1648 s. 320 er *Sanikel* som vokser paa Bjerget oversat fra det førkliniske *Sanicula montana*; P. Kylling, *Viridarium Danicum* 1688, s. 122, 141 har *Pinguicula sanicula* – jnf. ty. *bergsanikel*, eng. *sanicle, white scurvy root, yorkshire-panicle* (1650),³⁵ fr. *sanicle à éperon, s. aquatique de montagne*³⁶ og isl. *lyfjagrás*, af *lyfja* ’helbrede’ (*lyfjamaður* ’apoteker, farmaceut’ – eller *ljifjar* ’osteløbe’).³⁷ Andre folkelige navne har direkte relation til anvendelsen: it. *erba da taglio* ’sårurt’,³⁸ ty. *geschwulstkraut, -wurz*³⁹ og *zittrachkraut*, dial. *ziadarakraut* (Østrig), i et glossarium fra 1400-tallet *zitteroch* og *serpigo* – bladene blev brugt mod den smitsomme, blæredannende hudsygdom *zitterach* = impetigo og mod ringorm.⁴⁰

I Norge (Troms) blev serpigo badet med et vanddekokt på *ringormgras* og *tussebitgras* (Hall.), anvendt udvortes på ”tussebit”; kroniske sår, bylder, evt. lumbago.⁴¹ På Island kogtes bladene i linolie til plaster på gamle sår og bylder.⁴²

Ole Borch’s latinske afhandling om indenlandske lægeplanter (*De usu plantarum*) 1688 nævner vibefedt (*lenticula palustris*) et par steder sammen med andre planter, der anbefales til behandling af *hectica febris legitima* – den ækte Svindesotfeber – og Tarmebrud eller Nederløb⁴³ med bl.a. betændte bylder i lunger og på krop samt feberbrændende fødder til følge. Der skulle anbringes et omslag af et mælkeudtræk af jordmos eller vibefedtrødder dels for at læge og dels for bibringe stedet dets naturlige fugtighed. I 1900-tallet, da mange børn led af serpigo, gned man ”ringormene” med smørlage eller bladene af vibefedt (Falster).

Pinguiculas anvendelse som sårlægemiddel omtales i Tyskland først af Joh. Thal i *Sylvia Hercynia* 1577 s. 142, som dog advarer mod at bruge planten på leddene, da den *sammentrækker ledvandet på en ugunstig måde*. Nyere urtebøger ordinerer de frisk kvæstede blade som omslag på sår og bylder.⁴⁴ Husmødrene i Yorkshire (Engl.) smurte bladslimen på slangebibd, rifter o.a. sår – jnf. navnet *Yorkshirepanicle*.⁴⁵ I Sydeuropa, bl.a. Spanien, nævnes arterne *P. longifolia* og *P. leptoceras* som sårlægemiddel.⁴⁶ Vibefedt fandt også anvendelse i den veterinære folkemedicin mod revner og sprækker i kopatter og -yvere. Simon Paulli 1648 skriver, at det er praksis i England (med Clusius, *Hist. plant. raror.* 1601 som kilde), Linné har hørt om det fra Alperne og tilføjer i *Flora Lapponica* 1737, at dette middel skulle anbefales lapperne, hvis rensdyr ofte giver blod i stedet for mælk. Man smurte yver og patter med vibefedts bladslim. En af Linnés elever noterer efter en ekskursion 1747, at *I Schweizerland brukes Pinguicula externa in fissuris mammarum, även ock när spenorna på koen hårdnar, så att den mjölkar blod*⁴⁷ og Retzius 1806⁴⁸ kan oplyse, at *Bjergboarne i Piemont* [nordvest. Italien] *inlägga bladen i Olja på samma sätt, som man vanligen inlägger blombladen af hvita Liljor, och nyttja dem på samma sätt*.

Bladslimens farmakodynamik er forøvrigt omstridt; kirtelsekretet synes bl.a. at indeholde propion-, smør- og baldriansyre. Franskmanden Leclerc's opfattelse, at vi i *Pinguicula* har en droge med krampestillende virkning på den glatte muskulatur,⁴⁹ bekræftes af Christoffero Masino i Turin 1938.⁵⁰ Denne effekt kan måske til en vis grad retfærdiggøre folkemedicinens anvendelse af planten mod forskellige lidelser i de indre organer: lunger, tarme, blære m.fl.

I Ole Borch's *De usu plantarum* 1688 s. 29f. anbefales et infusium af vibefedt (*herba ping-viculae*) og soldug (*florum roris solis*) sammen med 22 andre vegetabilia mod lunge svindsot (jvf. ovenfor) og s. 74 et dekokt af vibefedt som slim- og urindrivende. I nutidig folkemedicin og homøopati anvendes saften eller et udtræk af den friske urt, evt. plus timian og soldug, for sygdomme i luftvejene, således lungetuberkulose, astma, høfeber, krampagtig hoste og specielt kighoste.⁵¹ Moderne forsøg med soldug og vibefedt skal have bekræftet begges krampestillende virkning på pertussis.⁵²

Vibefedt blev for 400 år siden meget anbefalet mod brok, især hos børn – tyskeren Thal nævner det 1577 (jvf. ovenfor) og Borch 1688 ligeledes (*Tarmebrud eller Nederløb*).⁵³ I. Christophoro nævner vibefeldt som smertestillende middel og råd mod forskellige mavelidelser (1685),⁵⁴ englænderen Joanne Ray lovpriser et udtræk som afføringsmiddel (1690).⁵⁵ Johan Paulli beklager i sin *Dansk Oeconomisk Urtebog* 1761 s. 303, at plantens sjældne forekomst gør det svært at anstille medicinske forsøg.

Imidlertid var Nyttens deraf stor nok. om Landmanden paa de Stedet hvor den voxer i nogen Mængde, vilde efter Engelændernes Exempel betiene sig af den som en sikker og lind Purgants. Saadanne Planter, som renser tilstrækkelig uden Hæftighed, ere rare [sjældne] hos os ... Engelænderne enten koger de friske Blade med Kiødsuppe og drikker den varm, eller koger en Sirup deraf.

De tillaver og en Salve deraf, som skal vise sig især god i Leverens Forstoppelse.

Ifølge Christophero 1685 skal *Pinguicula* være udmærket som omslag på Ischias, medens hans landsmand Zedler 1743⁵⁶ hævder, at en sirup af planten befordrer veerne og letter fødslen.

I den veteranære folkemedicin: norske bønder benyttede et vanddekøt indvortes til at helbrede køer for en bensygdom ”stikler”, d.v.s. paralyserede ben, som man mente kørne pådrog sig ved at æde planten benbræk (*Narthecium ossifragum*), kaldet *stiklegras*;⁵⁷ et andet middel var et afkog af *søstjerner*.⁵⁸ Det svenske *Pinguicula*-navn *valkegräs* skyldes anvendelsen mod *valken* ’engelsk syge’ (rachitis) hos mennesker.⁵⁹

Anvendelsen som veteriært afrodisiakum skyldes utvivlsomt signaturlæren – en association af bladslimen med sperma – mere end praktiske erfaringer. Andre slimholdige vækster som soldug, gógeurt og Sct. Hansurt er blevet brugt på samme måde.⁶⁰ I mange tyske egne fodrede man kørne med vibefedtplanter af et forklæde (vel som frugtbarhedsymbol), før de førtes til tyren – deraf navnet *stierkraut* (Böhmen 1898), *stiergras* (Bayern),⁶¹ jnf. fr. dial. *erba d'la tatiërya 'kvieurt'*, *herbe de taureau 'tyreurt'*, *herbe à pauvre homme 'fattigmandsurt'*.⁶²

De svenske *Pinguicula*-navne *göia*, *göja*, *göjatista* fra 1600-tallet sætter den norske folkemindeforsker Nils Lid i forbindelse men den kvindelige frugtbarhedsvætte Goi eller Gjø, idet han kombinerer med samme præfix i navne til bl.a. padderkokke (*Equisetum*), der har haft veteranær afrodisiakisk anvendelse (sporehusets fallosform!).⁶³ Det er dog et spørgsmål, om disse spekulationer ikke beror på en trykfejl – göra for göla ’gule’ – hos ældre forfattere. Joh. Franck 1659⁶⁴ har navnene *haargula lisle*, *hårväxt*, O. Rudbeck 1685⁶⁵ tillige *göja*, men trykt så utydeligt, at det også kan læses *göla*.⁶⁶

Bladrosetten av vibefedt eller tätört som fångar flugor och andra små insekter. Foto: Håkan Tunón.

Vibefedtsaft eller et vanddekokt blev nemlig i datidens Sverige, Danmark og Island anvendt som et middel til at stimulere hårvæksten og/ eller farve håret gult.⁶⁷ I tilknytning til navnet *haarvext* skriver Paulli 1648;⁶⁸ *Her i voris Lande blifuer denne Vrt ofte brugt aff Bonder-Pigerne til at giøre Haaret guult oc smickt der med / thi de tage den op oc smøre Haaret der med / at det derved faa en skiøn gull Farfve / oc blifuer icke pusket.* Bladenes slim brugtes altså som en slags pomade – giver især lyst Haar, en smuk Glands og conserverer Haarbuklerne, saa de ei falde ned (1837).⁶⁹

I de tre nordiske lande har man endeligment, at saften kunne dræbe lus, især hos børn, som fik hovedhåret vasket med et vanddekokt på vibefedt;⁷⁰ hertil bemærker Retzius 1806, at *medlet är wisserligen icke säkert.* Da bladenes saft også blev brugt til indgnidning

af heste for lus o.a. utøj,⁷¹ kunne man fristes til at mene, at også denne anvendelse skyldes *signatura rerum* (de insektfangende blade!). Dette er dog næppe troligt, idet der indtil århundredeskiftet 1800/1900 ikke er noteret et eneste folkeligt navn med relation til de carnivore planters levevis.

Pinguicula-slægten er repræsenteret med arter i Nordamerika, Mexico og Sydamerika, men ses ikke at spille nogen rolle i de indfødtes medicin.

LITTERATURHENVISNINGER

¹ Grundtvig, Fr. Lange, 1909, *Livet i Klokkegaarden*, København, s. 89.

- 2 Lange, Johan, 1960, *Ordbog over Danmarks Plantenavne* II, København, s. 252; Glaser, L., 1890, *Taschenwörterbuch für Botaniker*, Leipzig, s. 298.
- 3 Dierbach, Joh. Heinr., 1833, *Flora mythologica*, Frankfurt am Main, s. 176.
- 4 Skr. medd. af apoteker Paul Hauberg.
- 5 Diels, L., 1918, *Ersatzstoffe aus d. Pflanzenreich*, Stuttgart, s. 271f. (*hist og her*).
- 6 Beauquier, Ch., 1910, *Faune et flore populaires de La Franche-Comté* II, Paris, s. 221.
- 7 Gréb, Julius, 1941, *Zipser Volksfianzen*, Kesmark, her efter forf.s ms.
- 8 Længere omtale i Norlind, Tobias, 1925, *Svenska Allmogens Liv*, Stockholm, s. 345f.; Schübler, F. C., 1888, *Norges væxtrige* II, Christiania, s. 184f. (No., Sv., Skotl.); et omfattende arbejde er dissertationen: Emrich, Else, 1932, *Historisch kritische Studie über die Entstehung "schleimiger Milch"*, München, s. 160 pp. (adskillige fejl og unøjagtigheder, især i noteapparatet!).
- 9 Interessant er, at fællesnordisk *løbe* (sv. löpna, isl. hleypir) og ty. lab går tilbage på got. *ljuba* 'gift' med grundbetydningen "stærkt irriterende plantesaft". Om planter anv. som primitiv løbe: Brøndegaard, V. J., 1951, i *Mælkeritid*. 64, s. 178–81.
- 10 *Tiroler Heimatblätter*, 1925, s. 25 (Gnadenwald).
- 11 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 167, jnf. XII; Lange [note 2], s. 253.
- 12 Schübler [note 8].
- 13 Suhonen, Pentti, 1936, *Souomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 264f.
- 14 Svabo, Jens Chr., 1959, *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*, København, s. 156.
- 15 Landt, Jørgen, 1800, *Færøernes Beskrivelse*, København, s. 176.
- 16 *Botany of the Faroes* III, 1903, London, s. 865; Rasmussen, R., 1950, *Føroysk plantunøvn*, Tórshavn, s. 186f.
- 17 Jenssen-Tusch [note 11], s. 166, XII.
- 18 Hegi, G., 1930, *Illustr. Flora von Mittel-Europa* VI, München, s. 160.
- 19 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 312f.
- 20 Cameron, John, 1883, *Gaelic Names of Plants*, Edinburgh & London, s. 56.
- 21 Lightfoot, John, 1771, *Flora Scotia*, London, s. 1131.
- 22 Rolland, E., 1912, *Flore populaire* IX, Paris, s. 53f.
- 23 Grigson [note 18]: *it is the magic, not the curdling, which explain the name Butterwort*.
- 24 Schweizer Idiotikon, 1885, Frauenfeld > Emrich [note 8], s. 138.
- 25 Grigson [note 19].
- 26 Linné, Carl von, 1737, *Flora Lapponica*, Amsterdam.
- 27 Linné, Carl von, 1755, *Flora Suecica*, Stockholm.
- 28 Strøm, Hans, 1762, *Beskrivelse over Fogderiet Søndmør I*, Sorø, s. 112.
- 29 Beauquier [note 6]; Glaser [note 2].
- 30 Grigson [note 19].
- 31 Tang Kristensen, E., 1900, *Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv*, tbk. I, Aarhus, s. 117; Kamp, Jens, 1877, *Danske Folkeminder, Åventyr ...*, Odense, s. 174; Dansk Folkemindesamling 1901/23: 1173 (Vendsyssel); Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv paa Heden*, København, s. 120, 148; Lange [note 2], s. 253.
- 32 Om midler derimod, se Boers, Kr., 1939, *Dansk veterinar Folkemedicin*, Horsens, s. 283f.
- 33 Feilberg, H. F., 1894–1904, *Ordbog over jyske almuemål* II, København, s. 7; Hesselmann, Bengt, 1935, *Från Marathon till Långheden*, Stockholm, s. 70 jnf. s. 69.
- 34 Om *Sanicula europaea* som lægeplante, se Marzell, H., 1938, *Geschichte und Volkskunde der deutschen Heilpflanzen*, Stuttgart, s. 140–44. I registreret til sm. forf.s *Wörterbuch d. deutsch. Pflanzennamen* (1958) er sanikel, sauniken, scharnickel folkeligt navn til 21 andre vækster.
- 35 Schübler [note 8]; Grigson [note 19].
- 36 Glaser [note 2]; Lange [note 2], s. 253.

- 37 Jenssen-Tusch [note 11], s. 166.
- 38 Schübeler [note 8].
- 39 Krünitz, J. G., 1827, *Oeconomische Encyclopädie*, Berlin > Emrich [note 8], s. 128.
- 40 Fischer, Hermann, 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 56, 59, 278; Dalla Torre, K. W. von, 1895, *Die volkstümlichen Pflanzennamen in Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck, s. 49; Hegi [note 18].
- 41 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemedisinske lægeurter*, Christiania, s. 87.
- 42 Mohr, N., 1786, *Forsøg til en Islandsk Naturhistorie*, København, s. 152; Jónas Jónasson's islandske folkeminder i Dansk Folkeminde-samling 1918/7 og 1918/III-IV, nr. 2341, 2052.
- 43 Frants Mikkelsen Vogelius' oversætt. i Ny kgl. Saml. 2253, 4° (1690).
- 44 Kroeber, Ludw., 1947, *Das neuzeitliche Kräuterbuch II*, Stuttgart, s. 80.
- 45 Grigson [note 19] > Gerard, John, 1597, *The Herball or generell historie of plantes*, London.
- 46 Dragendorff, G., 1898, *Die Heilpflanzen d. verschieden Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 613; Séguy, Jean, 1953, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, s. 192.
- 47 Linné, Carl von, 1910, *Linné's botaniske "Prælectiones privatissima" paa Hammarby 1770* (Martin Vahls håndskrift) (Bergens Museums Aarbok, nr. 1), Bergen, s. 13f.; *Svenska Linné-Sällskapets årsskrift* 33/34, 1950–51, s. 139.
- 48 Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciae II*, Lund, s. 502.
- 49 Leclerc, H., 1935, *Précis de Phytothérapie*, Paris.
- 50 Bollett. Chim. Pharmaceut., 1938, s. 219, ref. i *Deutsche Arznei Zeitung*, 1941, nr. 95/96.
- 51 Kroeber [note 44], s. 81f. > Medicin. Klinik, 1930; Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 63.
- 52 Schweiz. med. Wochenschr. 31, 1951, s. 11f.
- 53 Grigson [note 19] *The mana was no doubt behind other practices – Butterwort against rutures [brok] and as a vulnerary Butterwort as a cattle cure.*
- 54 Lexicon plantarum, ÅR, ORT, s. 112, 125.
- 55 Ray, John, 1690, *Synopsis methodica stirpium brittanicarum*, London, s. 161.
- 56 Universal-Lexikon aller Wiss. Gebiete 35, 1754; plantern blev i samme hensigt båret som amulet: Emrich [note 8], s. 138.
- 57 Herom nærmere i Stabursvik, Arnulf, 1959, *A phytochemical study of Narthecium ossifragum*, Trondheim, s. 89pp.
- 58 Storaker, Joh. Th., 1928, *Naturrigerne i den norske folketro*, Oslo, s. 63, 283; sm. Forf., 1932, *Sygd dom og forgjørelse i den norske folketro*, Oslo, s. 92 (påpeger, at vibefedts bladroset minder om en søstjerne).
- 59 Henriksson, J., 1911, *Växterna i de gamles föreställningar, seder och bruk*, Stockholm.
- 60 Brøndegaard, V. J., 1956, "Gøgeurter som Afrosiaka", *Danske Studier*, s. 58.
- 61 Marzell, Heinrich, 1913, *Die Tiere in deutschen Pflanzennamen*, Heidelberg, s. 102; sm. Forf., 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg, s. 188.
- 62 Rolland [note 22].
- 63 Lid, Nils, 1928, *Joleband og vegetasjonsguddom*, Oslo, s. 196ff., og sm. Forf., 1933, *Jolesveinar og grøderiksdomsgudar*, Oslo, s. 141f.
- 64 Franck, Joh., 1659, *Speculum botanicum*, Uppsala.
- 65 Rudbeck, O., 1685, *Hortus botanicus*, Uppsala.
- 66 Lyttkens, Aug., 1904–06, *Svenska växtnamn I*, Stockholm, s. 194f.
- 67 Hornemann, J. W., 1906, *Forsøg til en dansk øconomisk Plantelære*, København, s. 21; Jónasson [note 42], nr. 2059.
- 68 Paulli, Simon, 1648, *Flora Danica*, København, s. 320, nr. 170 F.
- 69 Philipp, R., 1837, *Skaberens Verk*, København, s. 99.
- 70 Linné, Carl von, 1745, *Ölandska och Gotlandska Resa*, Stockholm, s. 238; Schaar, Joh. Matth., 1775, *Oeconomisk Afhandl. til Land-Huusholdernes Nytte*, 1. Deel, København, s. 26.
- 71 Linné, Suecica [note 27], s. 8, 100; Rolland [note 22] (i Danm. ifg. Cariot, 1865, *Étude des fleurs*, Lyon; Dragendorff [note 46].

TNOBOTANIK – PLANTER I SKIK OG BRUG, i historien og i folkemedicinen. Vagn J. Brønregaards biografi, bibliografi og artikler på dansk i udvalg er en kombineret biografi, bibliografi og antologi som skildrer og exemplificerer den danske etnobiolog Brønegaards omfattende livsværk inden for emnet etnobotanik i to bind. Brønegaard er velkendt i hele Norden for sine enestående og unike etnobiologiske værker *Folk og flora*, *Folk og fauna* og *Folk og fæ*, sammenlagt ni bind.

Hovedparten af foreliggende etnobotaniske bogværk indeholder femogfirs artikler fra Brønegaards produktion med fokus på de mere videnskabelige danske arbejder i etnobotanik, hvorfra omrent en tredjedel nu publiceres for første gang. Artiklerne giver et godt indblik i bredden af emnet etnobotanik, og omfatter både artikler om enkelte lægeplanter og tematiske artikler om alle håndte emner. Artiklerne er grupperede i fire afsnit, 1. *Lægeplanter*, 2. *Folkemedicin og afrodisiaka*, 3. *Vækster i skik og brug* och 4. *Vækster til gavn og skade for mennesker*. Bogværet bør interessere alle de, både forskere og folk i almindelighed i Danmark og i det øvrige Norden, som har interesse for botanik, folkloristik og koblingen mellem mennesket og dets mangefacetterede oplevelser af og anvendelse af planteverdenen, ikke mindst i et bæredygtigt perspektiv.

Dette første bind indledes med en introduktion til emnet etnobiologi af Håkan Tunón, fulgt af Bengt af Klintbergs skildring af Vagn J. Brønegaards liv og værk og Sigrid Ljunggrens artikel om Brønegaards publicering og hendes etnobiologiske bibliografi over hans omfattende produktion. Tre artikler behandler Brønegaard fra en dansk synsvinkel; af forfatteren Gorm Rasmussen (om personen), af kurator Henning Knudsen på Statens Naturhistoriske Museum (om etnobotanikeren) og af kultursociologen Søren Espersen (om anvendt etnobotanik). Derefter følger afsnittet Lægeplanter omfattende femogtredive af Brønegaards artiklar.

I de andre bind genfindes de følgende tre afsnit. Der findes f.eks. *Danske børnelege med blomster og andre plantedele*, *Roelygten*, *Traditioner om træer, Alfedans og heksering*, *Nordisk bomuld*, *Flora Militaris*, *Gøgeurter som afrodisiaka* og den aldrig tidligere publicerede *Pornografiske plantenavne* for at nævne nogle.

Læs, lær og nyd!

CBM Centrum för
biologisk mångfald